

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Ústav historických věd

Národnost, rasa a pospolitost

Německé obyvatelstvo v Protektorátu Čechy a Morava

PhDr. René Novotný

Disertační práce

2019

Prohlášení

Tuto disertační práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré prameny a literatura, kterých jsem v práci využil, jsou řádně citovány a uvedeny v seznamu pramenů a použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích 28. srpna 2019

.....
PhDr. René Novotný

ANOTACE

Tato disertační práce se zaměřuje na problematiku nacistické národnostní politiky ve vztahu k Němcům žijícím v Protektorátu Čechy a Morava. Hlavním cílem je posoudit, do jaké míry se nacistům podařilo, či nepodařilo posílit německý živel v Čechách a na Moravě během šest let trvající okupace. Autor se soustředí na pojetí národnostní politiky Třetí říše, sídelní areály protektorátních Němců, diferenciaci různých skupin německého obyvatelstva a jejich národnostní identitu, smíšená manželství a vztah mezi etnicitou a rasou v nacistické ideologii a praxi. Dále se zabývá otázkami uplatňování národnostní politiky vůči Němcům, a to z hlediska definice „němectví“, evidence německých obyvatel s ohledem na státní příslušnost, sňatkové a rodinné problematiky či demografie. Značná část práce je věnována konkrétním opatřením v oblasti komunální politiky, školství, kultury, sociální péče, zdravotnictví a hospodářství. Není opomenut ani význam plánované a zčásti realizované německé kolonizace českých zemí. Autor se snažil postihnout též proměny národnostní politiky v závislosti na průběhu války. Okrajově rovněž shrnul průběh poválečného odsunu německého obyvatelstva z území bývalého Protektorátu. Autor se nesoustředil pouze na Němce žijící v početných komunitách (jazykových ostrovech), ale i na německé obyvatele žijící v malých enklávách nebo zcela rozptýleně. Práce je doplněna několika exkursy, jež mapují osudy konkrétních objektů národnostní politiky.

KLÍČOVÁ SLOVA

Němci, Protektorát Čechy a Morava, germanizace, národnostní politika, rasová selekce, etnicita, etnická identita, národní pospolitosť, smíšená manželství

TITLE

Nationality, Race, and Community. The German Population in the Protectorate of Bohemia and Moravia.

ANNOTATION (ABSTRACT)

This thesis is focused on the issue of Nazi nationalities policy in relation to Germans living in the Protectorate of Bohemia and Moravia. The aim is to assess the extent to which the Nazis succeeded or failed to strengthen the German element in Bohemia and Moravia during the six-year occupation. The author focuses on the conception of the Third Reich's national politics, settlements of Protectorate Germans, different groups of the German population and their national identity, mixed marriages and the relationship between ethnicity and race in Nazi ideology and practice. The thesis also deals with the application of nationalities policy towards the Germans, in the field of the definition of "Germanness", the registration of German citizens with regard to nationality, mixed marriages and demographic problems. Much of the work is devoted to specific measures in the field of municipal policy, education, culture, social care, health and economy. The importance of the planned and partially realized German colonization of the Czech lands is also not neglected. The author tried to capture changes in nationalities policy in dependence on the course of the war. He also summarized the course of the post-war expulsion of the German population from the territory of the former Protectorate. The author focused not only on Germans living in numerous communities (language islands), but also on German residents residing in small enclaves or living completely dispersed. The work is complemented by several excursions that map the fate of specific objects of national politics.

KEYWORDS

Germans, Protectorate of Bohemia and Moravia, Germanization, nationalities policy, racial selection, ethnicity, ethnic identity, national community, mixed marriages

Obsah

Seznam zkratk.....	9
Předmluva	11
ÚVOD	13
Téma, cíle a motivace	13
Metodologie a práce s prameny	18
Přehled dosavadního historického bádání.....	26
1. NÁRODNOSTNÍ POLITIKA	34
1.1 „ <i>Volkstumspolitik</i> “ – definice a cíle.....	34
1.2 O původu a sídelních areálech protektorátních Němců.....	38
1.3 Německé sídelní areály jako nástroj „řešení české otázky“.....	61
1.4 Právní úprava národnosti a státní příslušnosti v Protektorátu	66
1.5 Správní orgány národnostní politiky	72
2. NĚMECKÁ IDENTITA	85
2.1 „ <i>Němectví</i> “ v Protektorátu aneb „není Němec jako Němec“.....	85
2.2 „ <i>Volk und Rasse</i> “: biologická definice německé národnosti	93
2.3 „ <i>Národnostní ostrovy</i> “ a „ <i>opěrné body</i> “ protektorátních Němců.....	103
2.4 „ <i>Rozptýlení Němců</i> “ a jejich problémy.....	112
2.5 „ <i>Ani ryba, ani rak</i> “ – „ <i>národnostní mezivrstva</i> “	115
2.6 Několik poznámek k „ <i>národnostnímu boji</i> “	117
3. POPULAČNÍ POLITIKA	119
3.1 „ <i>Evidence etnických Němců</i> “ a problematika „ <i>nových Němců</i> “	119
3.2 Smíšená manželství	136
3.3 Praktická rasová selekce	143
3.4 „ <i>Zdraví národa</i> “ – rasová hygiena	163
3.5 „ <i>Bevölkerungspolitik</i> “ a demografie protektorátních Němců.....	181
3.6 Národnostní výzkum.....	187
4. BUDOVÁNÍ NĚMECKÉ SPOLEČNOSTI	194
4.1 Pronikání Němců do místní a okresní správy	194
4.2 Stranické organizace a jejich vliv na komunální politiku.....	212
4.3 Německé soudnictví.....	225
4.4 Německé školství.....	231
4.5 Kultura a sport	254
4.6 Sociální péče pro etnické Němce a rodinná politika	265
4.7 Zdravotní péče	270
4.8 Hospodářská podpora etnických Němců	275
5. NĚMECKÁ KOLONIZACE ČECH A MORAVY	280
5.1 Plánování a propozice německé kolonizace	280
5.2 Pozemková politika – „ <i>Bodenpolitik</i> “	286
5.3 Výběr osadníků.....	297
5.4 Usazování německých kolonistů v Protektorátu a jejich integrace	307
6. ZÚČTOVÁNÍ.....	323
6.1 Konec války a bilance „ <i>Volkstumspolitik</i> “	323

6.2	Poválečný odsun.....	337
6.3	Exkurs 1: „ <i>Starý Němec</i> “ Josef Spitzer z Veské u Pardubic	346
6.4	Exkurs 2: Český kolaborant a „Němec“ František Nešetřil	355
6.5	Exkurs 3: Smíšená manželství.....	360
6.6	Exkurs 4: Vzpomínky na německou školu v Pardubicích.....	363
	SHRNUTÍ A ZÁVĚR.....	366
	SUMMARY	378
	SEZNAMY TABULEK A OBRÁZKŮ	383
	PRIMÁRNÍ PRAMENY	387
	ELEKTRONICKÉ ZDROJE.....	395
	LITERATURA	396

Seznam zkratek

ABS	Archiv bezpečnostních složek
abs.	absolutně
AO	archiv obce
AM	archiv města
Aufl.	Auflage (Vydání)
AV ČR	Akademie věd České republiky
Bd.	Band (Svazek)
DAF	Deutsche Arbeitsfront (Německá pracovní fronta)
DVL	Deutsche Volksliste (Německý národní soupis)
dok.	dokument
ed. / edd.	editor / editoři
EWZ	Einwanderungszentralstelle (Centrála pro přistěhovalce)
FF	filosofická fakulta
fol.	folio
Gestapo	Geheime Staatspolizei (Tajná státní policie)
GPO	Generalplan Ost (Hlavní plán pro východ)
GSP	Generalsiedlungsplan (Hlavní osídlovací plán)
insp.	inspektor
inv. č.	inventární číslo
Hrsg.	Herausgeber (zde editor/editoři německojazyčné publikace)
HJ	Hitlerjugend (Hitlerova mládež)
Jahrg.	Jahrgang (ročník)
K	protektorátní koruna
kap.	kapitola
kar	karton
kol.	kolektiv
KWIA	Kaiser-Wilhelm-Institut für Anthropologie, menschliche Erblehre und Eugenik (Ústav císaře Viléma pro antropologii, genetiku člověka a eugeniku)
MLS	mimořádný lidový soud
MSZS	Ministerstvo sociální a zdravotní správy
MZA	Moravský zemský archiv v Brně
NA	Národní archiv
nar.	narozen, -a
nedat.	nedatováno
nestr.	nestránkováno
NKU	Německá Karlova univerzita
NPEA	Nationalpolitische Erziehungsanstalt (Národně-politický výchovný ústav)
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nacionálně socialistická německá strana dělnická)
NSM	fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu
NSV	Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (Národně-socialistická péče o blaho lidu)
NZÚ	německý zdravotní úřad
obr.	obrázek
odd.	oddělení
odst.	odstavec
okr.	okres
OKW	Oberkommando der Wehrmacht (Vrchní velení branné moci)
OLB	Oberlandratsbezirk (Obvod vrchního zemského rady)
OLR	Oberlandrat / oberlandrát (Vrchní zemský rada)
orig.	originál, originální, originálně
Orpo	Ordnungspolizei (Pořádková policie)
pag.	pagina (označení původního stránkování u archivních dokumentů)

pob.	pobočka
pod.	podepsán
pol. okr.	politický okres
poz.	pozemkový
pozn.	poznámka
PÚČM	fond Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu
pův.	původně, původní
RAD	Reichsarbeitsdienst (Říšská pracovní služba)
RAV	Reichsauftragsverwaltung (Správa z pověření /příkazu/ Říše)
RGBI.	Reichsgesetzblatt (Říšský zákoník)
RHS	Reinhard-Heydrich-Stiftung (Nadace Reinharda Heydricha)
RKF	Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums (Říšský komisař pro upevňování německé národnosti)
RM	Reichsmark (Říšská marka)
roč.	ročník
roz.	rozená
RP	Regierungspräsident (Vládní prezident)
RSHA	Reichssicherheitsamt (Hlavní říšský bezpečnostní úřad)
RuS	Rasse- und Siedlung (označení pro referáty RuSHA)
RuSHA	Rasse- und Siedlungshauptamt der SS (Hlavní rasový a osídlovací úřad SS)
ŘP	říšský protektor v Čechách a na Moravě
SA	Sturmabteilung (Úderný oddíl)
Sb. pís. SS	fond Sbírka písemností útvarů SS na území Protektorátu
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení
SD	Sicherheitsdienst (Bezpečnostní služba)
SdP	Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)
sg.	singulár (číslo jednotné)
sign.	signatura
SOA	státní oblastní archiv
SOkA	státní okresní archiv
SS	Schutzstaffel (Ochranný oddíl)
sv.	svazek
tab.	tabulka
UK/KU	Univerzita Karlova/Karlova univerzita
ukn	úřední kniha
USA	United States of America (Spojené státy americké)
ÚŘP	Úřad říšského protektora
ÚŘP–ST	fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě
UWZ	Umwanderungszentralstelle (Centrála pro vystěhovalectví/přesídlování)
Vol.	volume (svazek)
vyd.	vydání
vz.	vzor
VoMi	Volksdeutsche Mittelstelle (Ústředna pro etnické Němce)
ZA	Zemský archiv
zast.	zastoupení
ZdÚ	fond Německý zdravotní úřad, Praha
zn.	značka
ZŘKUN	fond Zmocněnec říšského komisaře pro upevnění němectví Fulnek (dnešní označení: Zmocněnec říšského vedoucího SS jako říšský komisař pro upevnění němectví, pracovní štáb východ, Fulnek)

Předmluva

Předložená disertační práce se zaměřuje na relativně opomíjené téma německého obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava. Snažil jsem se ho zpracovat co možná v jeho komplexní šíři, což se snad alespoň z větší části povedlo. Jsem si ovšem vědom nedostatků své práce a toho, že ji bude třeba, pakliže by se počítalo s její publikací, důsledně zkorigovat. Jelikož jde o kvalifikační práci, je třeba se na ni dívat sebekriticky spíše jako na jistý, byť pokročilý, koncept, který představuje základnu pro další zpracování. Zejména je třeba uznat, že text není zcela oproštěn od formálních neduhů, a jistě by si tak zasluhoval důkladnou revizi.

Disertace je založena na kontinuálním archivním výzkumu a jeho následném zpracování. Heuristické práce probíhaly od roku 2012. Během té doby se mi podařilo shromáždit značné množství materiálu, který ovlivnil i koncepci samotného textu. Práce do určité míry navazuje na mou monografii, jež má snad už brzy vyjít. V té jsem se zabýval „řešením české otázky“, resp. rasovou politikou vůči Čechům. Na dané téma jsem rovněž publikoval několik odborných statí, které se týkaly i protektorátních Němců. Upravené části mých již publikovaných textů jsem si dovolil v několika málo případech zakomponovat do této disertace.

Na tomto místě chci čtenáře seznámit se dvěma technickými poznámkami. První je veskrze pravopisná: V celé práci jsem uváděl s velkými písmeny výrazy „Protektorát Čechy a Morava“ i „Protektorát“ samostatně. V některých publikacích se však lze setkat i s malými písmeny. Jak jsem se ujistil na webu Ústavu pro jazyk český, jsou možné obě varianty. Dal jsem přednost velkému písmenu, protože se jedná o specifický útvar (podobně jako Říše s velkým „Ř“) a „Protektorát Čechy a Morava“ byl označením oficiálním.

Druhá poznámka se týká způsobu citování. Z praktických důvodů jsem v poznámkách pod čarou užíval poněkud jiného – jednoduššího – citačního úzu než v seznamu literatury. V plné podobě dle příslušné normy ČSN (ISO) lze odkazy na literaturu snadno najít v bibliografickém seznamu na konci této práce.

Závěrem bych rád poděkoval lidem, bez kterých by tato práce patrně ani nevznikla. V první řadě tímto děkuji svému školiteli doc. PhDr. Tomáši Jiránkovi, Ph.D., za jeho vstřícnost, přínosné konzultace a pomoc při řešení praktických problémů. Předem také děkuji svým oponentům za jejich čas, který budou věnovat mé práci, a jejich jistě podnětné připomínky.

Rovněž tak děkuji svým bývalým studentům Janu Karlovi a Lucii Horákové za vyhledání materiálů týkajících se jejich domovských regionů. Dále děkuji pracovním a pracovníkům Národního archivu, Zemského archivu v Opavě, Státního oblastního archivu v Zámrsku a dalších archivních pracovištích, které jsem navštívil za účelem studia.

V neposlední řadě jsem vděčný mé rodině za vytvoření dobrých podmínek k výzkumu a psaní. Také chci poděkovat i svým kolegům z Univerzity Pardubice a mým spolupracovníkům ze Státního okresního archivu Pardubice za obohacující diskuse. Zde bych jistě rád zmínil mé spoludoktorandy Jana Ivanova a Luboše Kokeše a rovněž mé milé kolegyně z archivu Renátu Růžičkovou a Renatu Klčovou. Děkuji také svým přátelům za jejich trpělivost v takřka nekončné době sepisování této disertace.

Pardubice 28. srpna 2019

PhDr. René Novotný

Úvod

Téma, cíle a motivace

Nacistická politika se během druhé světové války soustředila na posílení a rozšíření německého „životního prostoru“. Vítězství Třetí říše mělo vést k překreslení národnostní mapy především střední a východní Evropy. Oblasti anektované či jinak připojené k Německu čekala během dalších let postupná germanizace na politickém, kulturním a biologickém základě. Germanizační politika byla přitom už od počátku vedena s konečným cílem totální etnické přeměny těch území, jež nacisté zamýšleli učinit součástí své Velkoněmecké říše.

Přísun „německé krve“ měla obstarat německá kolonizace společně s poněmčením části původního neněmeckého obyvatelstva. Ta část obyvatel, která neodpovídala rasistickým představám nacistů, měla být z větší části vysídlena, popř. využita jako pracovní síla pro nové pány. Důležitou roli přitom sehrávaly i autochtonní německé menšiny v jednotlivých okupovaných oblastech. Toto vše se týkalo i Protektorátu Čechy a Morava, kde byla však germanizační politika uplatňována během války přeci jen opatrněji než např. v anektovaných částech Polska. Budování „německé pospolitosti“ probíhalo graduálně, ale zato usilovněji.

Systematicky uskutečňovaná nacistická národnostní politika (*Volkstumspolitik*) tvořila jeden z hlavních pilířů germanizační agendy. Na území Protektorátu plnila během války hned několik úkolů: Podporovala zde žijící německou menšinu, získávala národnostně nevyhraněné jedince pro německou národnost a usilovala o poněmčení té části Čechů, která k tomu byla dle měřítek nacistů způsobilá. Během okupace vznikla z různých míst celá řada plánů, jak se vypořádat s českým většinovým obyvatelstvem a jak české země plně germanizovat.

Už se vznikem Protektorátu se stala zdejší zhruba tříprocentní německá menšina elitní vrstvou obyvatelstva, a to na úkor české majority, jejíž příslušníci se stali doslova občané druhé kategorie. Ještě daleko horší postavení nacisté určili českým Židům a dalším „méněcenným“ skupinám obyvatel. Těm totiž hrozila bezprostřední genocida, k níž skutečně došlo ve formě holokaustu. Protektorátním Němcům bylo poskytováno německé občanství, jež jim přineslo výhody především hospodářského a sociálního rázu. Je však třeba dodat, že nešlo jen o výhody – dospělí němečtí muži totiž podléhali branné povinnosti, které byli naopak Češi ušetřeni.

Germanizační kroky nacistických okupantů probíhaly zprvu velmi nenápadně a plíživě. To souviselo se zvláštními okolnostmi vzniku Protektorátu ještě před začátkem války a

hospodářskými potřebami Třetí říše. Cíl germanizace „prostoru a lidí“ však byl naplňován zcela cílevědomě. Nacistická národnostní politika v Protektorátu se zaměřila na tyto dvě oblasti:

1. „Posilování německví“, což spočívalo v podpoře německého živlu, získávání obyvatel pro německou národnost, poskytování sociální, kulturní a hospodářské podpory spojené s propagací nacistické ideologie – v dobové terminologii se užívalo pojmu „národnostní práce“ (*Volkstumsarbeit*). Důležitou součástí těchto snah bylo získávání ekonomické a majetkové převahy nad českým obyvatelstvem formou konfiskací nemovitého majetku a podniků.
2. Cílevědomá politika oslabování pozic českého obyvatelstva s cílem jeho konečné eliminace v prostoru českých zemí. Pro tuto politiku se vžilo označení „řešení české otázky“ (*Lösung der Tschechenfrage*).¹ Součástí opatření vůči Čechům bylo omezování jejich politických, jazykových, kulturních i hospodářských práv. Počítalo se s poněmčením části Čechů, která k tomu byla „vhodná“, a to na základě politických a zejména rasových hledisek. Rasová politika (*Rassenpolitik*) vůči Čechům vyústila v jejich třídění na rasově „způsobilé“ a „nezpůsobilé“. První skupinu čekalo poněmčení, druhá měla být po válce nejspíš vysídlena na východ.

V této práci se bude autor soustředit na první linii *Volkstumspolitik*, tedy podporu německého obyvatelstva v Protektorátu. Je však zřejmé, že se nevyhne nutným přesahům do protičeské agendy, která s proněmeckou politikou v řadě ohledů souvisela. Tématu „řešení české otázky“ se autor již komplexně věnoval ve své toho času připravované monografii.² Německá okupační politika se nejprve soustředila na získání převahy v politice a správě, a to i na lokální úrovni – hlavně v oblastech, kde žila alespoň významnější německá komunita, přičemž nemuselo jít zdaleka o většinu. Palčivým problémem nacistické národnostní politiky se stala otázka německé národnostní identity v prostředí, kde na rozdíl od Sudet žila jen početně malá německá menšina, která byla i tak značně promíšená s českým obyvatelstvem.

Okupanti se proto nejprve snažili získat národnostně nevyhraněné jedince, aby přijali německou identitu. Za účelem nárůstu počtu německých obyvatel Protektorátu nacisté realizovali četná propopulační opatření ke zvýšení natality a dále podněcovali přistěhovalectví Němců z Říše a Sudet a organizovali kolonizaci ze strany etnických Němců ze zahraničí. Pro kolonizační projekty bylo třeba získat dostatek půdy, a to zprvu především od Židů a pak i od

¹ Zatímco výraz „konečné řešení české otázky“ lze chápat spíše jako produkt poválečné historiografie, jenž evokoval vztah ke konečnému řešení židovské otázky, termín „řešení české otázky“ byl skutečně používán v nacistických dokumentech.

² NOVOTNÝ, René, „Řešení české otázky“: *Nacistická rasová politika v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha: EPOCH 2019. (v tisku)

většinových Čechů. Německé obyvatelstvo mělo utvořit v dosud českém prostředí soběstačnou komunitu, proto autor hovoří o „budování německé pospolitosti“. Němcům měly být zajištěny vhodné podmínky v oblastech sociálních jistot, zdravotní péče a pracovního uplatnění. Vnitřně integrovaná německá komunita měla být poměrně ostře segregovaná vůči Čechům.

Hlavním cílem práce je posoudit, do jaké míry se nacistům podařilo, či nepodařilo posílit a upevnit německý živel v Protektorátu během šest let trvající okupace. Autor se přitom pokusí úspěšnost nacistické *Volkstumspolitik* posoudit prostřednictvím důsledného kvalitativního rozboru i dostupných kvantitativních dat. V tomto ohledu bude všestranně analyzován život německé komunity na území Protektorátu. Na základě svého výzkumu bude autor schopen definovat a zdůvodnit konkrétní obtíže proněmecké politiky a reflektovat dílčí úspěchy v širších perspektivách nacistické doktríny a ideologie. V tomto smyslu nelze opomenout ani samotné subjekty tohoto sociálního inženýrství – tedy jedince, kteří byli předmětem nacistické národnostní politiky. Obecné poznatky budou tak vhodně doplněny příklady konkrétních lidí a jejich osudů za účelem zjistit, v čem se jich konkrétně – pozitivně i negativně – tato politika dotýkala. Zaměříme se též na specifické problémy německé komunity v Protektorátu. Autor postihne demografické, sociální, hospodářské, správní i kulturní aspekty. Zvláštní pozornost si bude zasloužovat německé školství z důvodu nacistického cílení na mladou generaci. V nutném rozsahu také autor srovná nacistickou politiku v Protektorátu s jinými okupovanými oblastmi.

K dosažení cíle disertační práce si autor stanovil několik dílčích výzkumných otázek, na které bude hledat odpovědi. Pro jejich zodpovězení přitom hrál klíčovou úlohu důraz na znalost sídelních a sociálních struktur protektorátních Němců. Autor vychází z předpokladu, že mezi Němci v Protektorátu existovaly určité rozdíly ve vztahu k jejich geografickému rozšíření a sociálnímu postavení. Německá společnost v Protektorátu tak není chápána jako homogenní masa a výraz „protektorátní Němci“ lze chápat pouze jako jistou abstrakci. V této práci tak bude testován základní postulát heterogenity německého obyvatelstva v Protektorátu. Z dílčích problémů bude nutné vyřešit především následující otázky:

1. Z jakých teoretických základů vycházela nacistická národnostní politika v Protektorátu? Odpovídala vždy praktická politika nacistické ideologii? Jaké byly praktické problémy při jejím uplatňování a jakým způsobem je okupační správa řešila?
2. Kdo se mohl stát v Protektorátu německým občanem? Jakým způsobem byla definována německá národnost v protektorátním prostředí? Lišila se národnostní kritéria od těch, jež byla uplatňována v jiných okupovaných oblastech? Jakou roli hrála národnostní identita (sebeidentifikace) protektorátních Němců?
3. Jak se nacisté stavěli k národnostně smíšeným sňatkům z hlediska ideologie a praxe?

4. Jaké měli protektorátní Němci vztahy se svými českými sousedy? Lze vysledovat určité teritoriální rozdíly?
5. Byl růst počtu Němců v Protektorátu dostatečný s ohledem na germanizační cíle a s výhledem do budoucnosti?
6. Jaké zvláštní skupiny Němců žijících v Protektorátu lze vymezit a co je odlišovalo (města versus venkov, jazykové ostrovy versus jazykově téměř ryze české oblasti, ...)? Jaká byla specifika národnostní politiky vůči zvláštním skupinám Němců.
7. Jak vysoké náklady museli nacisté vynaložit za účelem národnostní politiky? Byla proněmecká agenda rentabilní s ohledem na dosažené výsledky?
8. Jednalo se v případě nacistické *Volkstumspolitik* o stabilní nebo dynamický proces? Kterými faktory byla případná dynamika ovlivněna?
9. Do jaké míry ovlivnil průběh války smýšlení protektorátních Němců?
10. Jakým způsobem se nacisté snažili integrovat německé přistěhovalce ze zahraničí? S jakými problémy se musely kolonizační projekty potýkat?

Stanoveným cílům a výzkumným otázkám odpovídá struktura předložené práce. Text je přitom členěn do šesti kapitol. V první části autor charakterizuje základní axiomy nacistické národnostní politiky a její cíle, pojedná o dějinách německého osídlení na území Protektorátu a bude analyzovat sídelní areály protektorátních Němců. Dále se pak soustředí na využití německojazyčných teritorií z hlediska germanizačních plánů nacistických okupantů. Autor neopomene také právní nástroje národnostní politiky a úlohu správních orgánů v této věci.

Druhá kapitola se zaměřuje na pojetí národnostní identity v prostředí Protektorátu. V první řadě půjde o samotné vymezení „němectví“ a problémy s jeho definicí. Zvláštní pozornost pak bude věnována chápání národa jako „biologické“ entity v duchu nacistické rasové ideologie. Autor se také zaměří na specifika Němců žijících v jazykových ostrovech a tzv. „*opěrných bodech*“ ve městech i na venkově, což porovná s problémy Němců žijících rozptýleně v českých areálech. Zmíněna bude též problematika etnicky indiferentních jedinců, kteří tvořili tzv. „národnostní mezivrstvu“. Autor též stručně poukáže na interetnické konflikty mezi Čechy a Němci od začátku nacistické okupace.

Ve třetí kapitole se soustředíme na populační politiku, jejímž cílem bylo zvyšování počtu německých obyvatel v Protektorátu. Podrobně bude popsána okupační správa organizovaná evidence Němců, která probíhala v letech 1939–1940. Dále se autor bude věnovat důležité problematice smíšených manželství mezi Němci a Čechy z hlediska nacistické ideologie i reálné politiky. Poté bude pojednáno o snahách okupantů o regulaci státoobčanské a sňatkové agendy, jež vyústily v zavedení rasové selekce v roce 1941. Klíčovým parametrem

otázek národnostních se stala „rasa“. Kromě výběru na základě rasistických představ hrála velkou roli i eugenika – v německém pojetí „rasová hygiena“. V této souvislosti nelze opomenout ani otázku populačního růstu německého obyvatelstva. Autor též zmíní akademický „národnostní výzkum“ v oblastech etnografie (etnologie), lingvistiky a „rasového bádání“.

Ve stěžejní čtvrté části disertační práce se budeme zabývat praktickou *Volkstumspolitik* v jednotlivých oblastech podpory německého živlu v Protektorátu. Půjde tu o koncepci „budování německé pospolitosti“. V první řadě autor podrobně pojedná o pronikání Němců do místních a okresních správ jakožto i o vlivu struktur NSDAP na komunální politiku. Dále bude diskutován rozvoj německého soudnictví, školství, kulturní politiky, sociální i zdravotní péče a také zemědělství a živnostenského podnikání.

Pátá kapitola bude zaměřena na projekt německé kolonizace na území Protektorátu, jež měla přispět k poněmčení česko-moravského prostoru. Autor pojedná o dalekosáhlém plánování přisunu německých osadníků, o konfiskaci půdy pro kolonizační účely a rovněž o výběru vhodných kolonistů. Nakonec bude diskutováno o konkrétních případech usazování německých osadníků a možnostech jejich integrace v novém prostředí. Protože téma německé kolonizace v období nacistické okupace bylo v poslední době předmětem intenzivního výzkumu ze strany českých i německých historiků,³ bude tato kapitola na rozdíl od těch předchozích více založena na publikovaných pracích, přičemž tyto poznatky budou doplněny o nové informace získané z archivních pramenů.

Poslední část disertační práce bude věnována bilanci a zhodnocení *Volkstumspolitik* na území Protektorátu. Nebude opomenuta ani situace zdejších Němců na konci války. Spíše okrajově bude též probrána otázka poválečného odsunu německého obyvatelstva, přičemž autor zmíní některé méně známé konkrétní případy. K doplnění textu disertační práce a za účelem jeho oživení autor připravil celkem čtyři exkursy pojednávající o zvláštních rozdílných osudech subjektů nacistické národnostní politiky v kontextu období okupace a poválečného „zúčtování“, přičemž jde o „archetypy“ starého autochtonního Němce z Pardubicka, kolaboranta usilujícího o německé občanství, smíšená manželství a žačku německé národní školy, která byla v duchu norimberských zákonů „židovskou mísenkou prvního stupně“.

Motivací k sepsání práce byla skutečnost, že se protektorátním Němcům, resp. německé menšině v Protektorátu, nevěnovala dosud výhradní pozornost. Zdejší německá komunita nebyla – na rozdíl od sudetských Němců – zatím předmětem vysloveně systematického studia, maximálně jen doplňkem k všeobecným a sociálním dějinám Protektorátu. Chybí tedy syntéza,

³ Viz „Přehled dosavadního historického bádání“.

o kterou by se bylo možné opřít. Na druhé straně existuje celá řada dílčích studií, které jsou svou strukturou různorodé a sledují různé cíle. Předložená práce by mohla tento deficit napravit, a to s potenciálem stát se základní prací o německé menšině v Protektorátu, která poskytne co nejvšestrannější pohled na její problematiku. Půjde však o práci nejen syntetickou, ale zároveň i analytickou. Ačkoliv byla německá populace v Protektorátu málo početná, tvořila významnou – dokonce privilegovanou – vrstvu zdejšího obyvatelstva. Její význam si proto zaslouhuje pozornost, a to nejen ve vztahu ke germanizačnímu úsilí nacistů.

Metodologie a práce s prameny

Téma předložené práce se týká budování lidského společenství na pozadí totalitního režimu. Tato premisa nepochybně představuje teoreticko-metodologický rámec historického bádání v oblasti nacistické národnostní politiky. V tomto ohledu lze odkázat na pojetí totalitarismu Hannah Arendtové, která se jím zabývala v rovině teoretické a filosofické.⁴ Ústředním pojmem disertační práce je „německé národní společenství“ neboli „*Volksgemeinschaft*“. Arendtová hledala u tohoto nacistického výrazu, jež okupanti prosazovali také v Protektorátu, paralelu ke komunistické beztřídní společnosti.⁵

„Národní společenství“ přitom považovala za propagandistickou chiméru, ačkoliv se mělo jednat o „*přitažlivější*“ koncept než komunistická společnost.⁶ Arendtová nicméně chápala nacistický *Volksgemeinschaft* jako mezistupeň k zániku národů, a to na základě rasové ideologie – čili v podstatě jako veskrze protinárodní koncepci: „*Volksgemeinschaft byla jen propagandistická příprava na ‚árijskou‘ [sic] rasovou společnost, společnost, která nakonec odsoudí k zániku všechny národy, včetně Němců.*“⁷ Arendtová toto zdůvodňovala snahou nacistů „*rozšířit vlastní řady o ‚Árijce‘ [sic] z jiných národů...*“⁸ Takovou úvahu musíme považovat za podnětnou, avšak nehledě k volnému nakládání s pojmem „árijců“ jde spíše o spekulativní pohled, přičemž ho autorův výzkum nepotvrdil.

Pojetí *Volksgemeinschaft* založené na rasové exkluzi v duchu antisemitismu zastávali Burleigh s Wippermannem⁹ a také Wildt, který o něm v článku shrnujícím různé náhledy na

⁴ ARENDTOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu*, I–III, Praha 1996, s. 429nn.

⁵ Tamtéž, s. 498.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž, s. 497.

⁸ Tamtéž.

⁹ BURLEIGH, Michael – WIPPERMANN, Wolfgang, *The Racial State: Germany 1933–1945*, Cambridge 1991, zde s. 199nn.

problematiku napsal: „*It was above all in this exclusive sense that völkische legal theory understood Volksgemeinschaft. The central question was less who belonged to the Volksgemeinschaft than who could never belong to it under any circumstances. Here, anti-Semitism played the decisive role. [...] Anti-Semitism was the basis of the National Socialist Volksgemeinschaft.*“¹⁰ Svůj názor na nacistický *Volksgemeinschaft* vyjádřil též ve své monografii.¹¹ Naopak „třídní“ hledisko tohoto nacistického termínu coby součást sociální politiky hájil Mason.¹² Aly Götz pak obě hlediska („třídní“ i „rasové“) zkombinoval,¹³ s čímž se ztotožňuje i autor. V prostředí Protektorátu však nešlo zdaleka jen o to, aby byl *Volksgemeinschaft* vyhrazen vůči Židům a dalším osobám „cizí krve“, ale nýbrž i vůči Čechům. Pokud přijmeme Tönniesovu dichotomii *Gemeinschaft/Gesellschaft*,¹⁴ snažili se nacisté o vybudování organické pospolitosti (*Gemeinschaft*), v praxi však vytvářeli spíše organizovanou totalitní společnost (*Gesellschaft*).

Předložená disertační práce vychází především z konceptu sociálních dějin totalitního státu. Tento přístup ve vztahu k nacistickému režimu použil ve své práci David Schoenbaum,¹⁵ který se na problém vzestupu nacismu díval prizmatem sociální revoluce a jeho závěry nebyly přijaty zcela bez výhrad.¹⁶ V menší míře se autor snažil uplatnit rovněž pohled na každodenní život Němců žijících v Protektorátu, což práci částečně přibližuje i mikrohistorické perspektivě, tedy dějinám „malých“ (obyčejných) lidí. Průkopnickou práci zaměřenou na každodennost v nacistickém státě přitom představuje dílo Franka Grubeho a Gerharda Richtera.¹⁷ Smysl této práce totiž nespočívá jen v analýze nacistické národnostní politiky na území Protektorátu, ale za podstatné považuje autor především její objekty – tedy především protektorátní Němce. V textu je tedy kladen zvláštní důraz na dopady nacistické politiky na osudy konkrétních lidí.

Poměrně důležitým aspektem disertační práce je etnografické pojetí. To vychází z představy, že Němci žijící v Protektorátu představovali svéráznou etnickou skupinu, která se sice přirozeně mísila s českým většinovým obyvatelstvem, avšak uchovávala si stále svůj svéráz, a

¹⁰ WILDT, Michael, *Volksgemeinschaft: A Controversy*, in: PENDAS, Devin O. – ROSEMAN, Mark – WETZEL, Richard F. (edd.), *Racial State: Rethinking Nazi Germany*, Washington – Cambridge 2017, s. 317–334, zde s. 324.

¹¹ TÝŽ, *Hitler's Volksgemeinschaft and the Dynamics of Racial Exclusion*, New York – Oxford 2012, s. 35nn.

¹² MASON, Timothy W., *Sozialpolitik im Dritten Reich: Arbeiterklasse und Volksgemeinschaft*, Opladen 1977, zde s. 130.

¹³ ALY, Götz, *Rasse und Klasse: Nachforschungen zum deutschen Wesen*, Frankfurt am Main 2003, s. 168.

¹⁴ Srov. TÖNNIES, Ferdinand, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Leipzig 1887.

¹⁵ SCHOENBAUM, David, *Die braune Revolution: Eine Sozialgeschichte des Dritten Reiches*, Köln – Berlin 1989.

¹⁶ KERSHAW, Ian, *The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretation*, London – New York 2015, s. 193–194.

¹⁷ GRUBE, Frank – RICHTER, Gerhard, *Alltag im Dritten Reich: So lebten die Deutschen 1933–1945*, Hamburg 1982.

to zvláště v exponovaných oblastech jazykových ostrovů. Snahou tedy bylo postihnout různé skupiny německé populace v Protektorátu, a to z hlediska teritoriálního (sídelního), jejich původu i sociálního statusu. Podmínky, ve kterých tito Němci žili, se staly předmětem srovnávacího studia. Zvláštní pozornost pak autor věnoval etnické identitě protektorátních Němců, přičemž využil základní přístupy z hlediska teorií etnicity.¹⁸

Základní metodologickou osu disertační práce představuje regionálně-komparativní přístup. Ten spočívá v sídelně-geografické analýze jednotlivých regionů a mikroregionů v Protektorátu, v nichž žili etničtí Němci. Důraz přitom autor nekladal pouze na známé jazykové ostrovy, ale i na další – mnohdy málo známé – sídelní areály, v nichž tvořili Němci významnou vrstvu obyvatelstva. Jednalo se tak o některá menší města nebo drobné venkovské jazykové enklávy. Vynechány však nezůstaly ani oblasti s mizivým zastoupením německého obyvatelstva. Autor tak do své práce zakomponoval četné regionální sondy, jež se linou napříč jednotlivými (sub)tématy. Ty pak tvoří dohromady organický celek v podobě syntézy těchto sond a mikrosond spolu s makrohistorickým pojetím sociálních a politických dějin se zaměřením na nacistickou *Volksstumspolitik*. Autor tedy nahlížel na problematiku prizmatem regionálním. Jinými slovy – šlo mu o to, jednotlivé aspekty národnostní politiky postihnout „zdola“, nikoliv jen z pražské nebo snad berlínské perspektivy. Díky tomu se podařilo přiblížit se oněm „obyčejným Němcům“, kteří žili v různých sídelních strukturách napříč Protektorátem. Stranou pozornosti přitom nemohly zůstat ani regionální a místní nacistické elity, které na základě znalosti regionálních a lokálních podmínek vykonávaly národnostní politiku pomocí specifických metod, jež byly ne vždy v souladu s doktrínou centrálního okupačního aparátu.

Možnostmi regionálního přístupu ke studiu dějin nacistického Německa se zabývali autoři jednoho sborníku s názvem *Nationalsozialismus in der Region*, který vyšel v roce 1996.¹⁹ Závěry jednotlivých příspěvků sloužily autorovi disertační práce jako metodologická inspirace. V tomto ohledu je třeba upozornit zvláště na příspěvky Andreama Wirschinga a Wenera K. Blessinga, kteří pojednali o výzkumných perspektivách na regionální bázi.²⁰ Za podnětný lze pak považovat i text Jeremyho Noakese o nacistické politice v „provinčních“ malých a

¹⁸ K problematice etnicity viz např.: GELLNER, Ernest, *Nacionalismus*, Brno 2003. JENKINS, Richard, *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*, London 1997.

¹⁹ MÖLLER, Horst – WIRSCHING, Andreas – ZIGLER, Walter (Hrsg.), *Nationalsozialismus in der Region: Beiträge zur regionalen und lokalen Forschung und zum internationalen Vergleich*, München 1996.

²⁰ WIRSCHING, A., *Nationalsozialismus in der Region: Tendenzen der Forschung und methodische Probleme*, in: MÖLLER, H. – WIRSCHING, A. – ZIGLER, W. (Hrsg.), c. d., s. 25–46; BLESSING, Werner K., *Nationalsozialismus unter „regionalem Blick“*, in: MÖLLER, H. – WIRSCHING, A. – ZIGLER, W. (Hrsg.), c. d., s. 47–56.

středních městech.²¹ Wirsching definoval možnosti historického výzkumu v malých regionech (*kleinräumige Untersuchung*) jako podnět k případovým studiím.²² Dále se zabýval otázkou vztahu mezi „*totálním státem*“ a regionem.²³ Diskutoval též pozici dějin každodennosti v regionálním kontextu.²⁴ Autor disertační práce sdílí v tomto ohledu názor, že regionální studie umožňují bližší vztah ke každodennímu životu „obyčejných lidí“. Wirsching zdůraznil též pojetí regionu jako „žitého prostoru“.²⁵ Regionální přístup přímo též souvisí s demografickou a etnografickou perspektivou výzkumu.

Pro regionální studium německého obyvatelstva v Protektorátu v analogii k podobným studiím na území (staré) Říše, je třeba dbát na důsledné teritoriální vymezení, aby mohly být výsledky výzkumů kvantitativně i kvalitativně srovnatelné.²⁶ Celý Protektorát byl přitom chápán jako zvláštní správní jednotka v rámci Německé (Velkoněmecké) říše. Jeho území zhruba odpovídalo velikosti větších historických zemí (např. Bavorsko), přičemž Čechy a Morava jakožto země (*Länder*) zvláště tvořily analogii k větším župám (*Gauen*). Stranické okresy či kraje (*Kreisen*) v Protektorátu byly větší než na území Říše a některé se svým teritoriálním rozsahem blížily nejmenším stranickým župám v Německu. Úrovní říšskoněmeckých vládních nebo „venkovských“ okresů (*Landkreise*) odpovídaly zpravidla obvodu oberlandrátů do poloviny roku 1942 nebo případně politické okresy. Nejnižší komunální úroveň pak byla – teritoriálně (nikoliv správně) – shodná s říšskými poměry.

Metodologickou výzvu představuje hodnocení úspěšnosti nacistické *Volkstumspolitik* na území Protektorátu. Jistě se přitom nejedná o snadný úkol. Podmínkou je stanovení dostatku relevantních a objektivních kritérií. Kvantitativní hodnocení lze podat jen do omezené míry. Úspěšnost lze „měřit“ na základě demografickém, tedy statistiky přírůstků německých občanů v Protektorátu. To je jistě nejviditelnější marker postupu snah o „posílení“ německého živlu. Dále lze sledovat statistiku počtu dětí na německých školách i trend v růstu množství samotných škol. Vedle toho můžeme vyčíslit také velikost zemědělské půdy v německých rukou, počet bytů, živností, kulturních zařízení, podíl německých lékařů atp. Tyto kvantifikace je pak vhodné konfrontovat s finančními náklady vynaložené na jednotlivá opatření národnostní politiky. Ryze kvalitativně pak lze posuzovat z hlediska „kvality života“ protektorátních Němců, přístupu k nejrůznějším službám sociálním, zdravotním a kulturním. Vždy přitom musíme brát

²¹ NOAKES, Jeremy, *Nationalsozialismus in der Provinz: Kleine und mittlere Städte im Dritten Reich 1933–1945*, in: MÖLLER, H. – WIRSCHING, A. – ZIGLER, W. (Hrsg.), c. d., s. 237–252.

²² WIRSCHING, A., c. d., s. 27–28.

²³ Tamtéž, s. 28–29.

²⁴ Tamtéž, s. 37n.

²⁵ Tamtéž, s. 38nn.

²⁶ K tomu viz tamtéž, s. 31.

ohled na případné externality. Nezbytným doplněním jsou pak ohlasy na příslušná opatření mezi samotnými Němci. I v oblasti posuzování úspěšnosti *Volkstumspolitik* se nabízí regionální komparace, a to v oblasti směřování finančních prostředků a jednotlivých opatření, tak i dle konkrétních výsledků a jejich dopadů na německé obyvatelstvo.

Autor se s ohledem na téma s poměrně krátkým časovým rozpětím pouhých šesti let snažil pojmut téma především synchronního přístupu. Soustředil se tak na jednotlivé aspekty života německé menšiny a nástrojů či opatření národnostní politiky. Chronologická linie pak měla svůj význam v rámci jednotlivých tematických celků. Na základě srovnání pak stanovil jisté vývojové tendence. Vzhledem k omezenému množství, a především pak torzovitosti dostupných kvantitativních dat, převažuje v práci důraz na kvalitativní metody, jež vychází z pramenného i mimopramenného poznání. V omezené míře autor využil též biografickou metodu a okrajově též *oral history*.²⁷

Disertační práce je založena především na výzkumu archivních pramenů, zvláště pak aktového materiálu. České archivy nabízí relativně značné množství pramenů ke studované látce, avšak blíže neurčené množství dokumentů bylo koncem války zničeno samotnými nacisty v rámci tzv. opatření ARLZ.²⁸ Stav řady dochovaných archiválií, resp. archivních souborů, pak ovlivnila i poválečná manipulace v někdejších Studijním ústavu Ministerstva vnitra (dříve Archivní a studijní ústav Ministerstva národní bezpečnosti).²⁹ Další množství materiálu pak poskytují německé (zejména Bundesarchiv) a rakouské archivy (pro studium poměrů na jižní Moravě a v části jižních Čech, které po stranické linii podléhaly župám se sídly v Dolních a Horních Rakousích). Archiválie německé provenience týkající se Protektorátu už důkladně prostudovali jiní historici – zejména Detlef Brandes, pokud se jedná o otázky národnostní.

Studium archivních pramenů probíhalo v českých archivech různých úrovní. V první řadě šlo o archivy ústřední – konkrétně o Národní archiv (NA), velmi okrajově pak ještě o Archiv bezpečnostních složek (ABS). Pro Národní archiv je třeba zmínit tři základní fondy, a to Úřad říšského protektora (ÚŘP), Státní tajemník u říšského protektora v Čechách (ÚŘP–ST) a na Moravě a Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (NSM). Jedná se o tři stěžejní archivní soubory z provenience centrální okupační správy, ve kterých se dochovalo množství

²⁷ VANĚK, Miroslav, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha 2004.

²⁸ Akronym ARLZ vychází ze slov „*Auflockerung*“ („uvolnění“), „*Räumung*“ („vyklizení“), „*Lähmung*“ („ochromení“) a „*Zerstörung*“ („zničení“). Ve zkratce šlo o součást taktiky „spálené země“, kdy se nacisté snažili před postupující frontou evakuovat osoby, odvážet materiál, ničit infrastrukturu a mimo jiné i odvážet či ničit písemné dokumenty. K vlivu ARLZ na stav písemností úřední provenience viz SLÁDEK, Oldřich, *Plán ARLZ a jeho vliv na dochovanost archiválií z období nacistické okupace Československa*, in: Sborník archivních prací, roč. 28, č. 2, 1978, s. 356–409.

²⁹ Srov. FROLÍK, Jan, *Osud fondů Studijního ústavu MV*, in: Archivní časopis, 1/1998, s. 4–17.

písemností týkajících se řízení národnostní politiky a německé menšiny na území Protektorátu. Kromě toho byla příslušná úřední místa příjemcem dokumentů regionální provenience. Co se týká regionálních archivů, byl proveden výzkum ve státních oblastních archivech v Třeboni, Zámrsku, v brněnském Moravském zemském archivu (MZA) a v Zemském archivu v Opavě. Předmětem studia se staly fondy regionálních původců – především oberlandrátů a krajských vedení NSDAP. Z archivních souborů vrchních zemských radů patřily mezi nejzachovalejší – mimo Prahy – fondy oberlandrátů v Brně a Pardubicích. V ostatních případech fondy tohoto typu obsahovaly spíše jen torza písemností. Pro regionální výzkum měly svůj velký význam také dva fondy uložené v MZA, a to 1. Říšský protektor v Čechách a na Moravě, služebna pro zemi Moravu a 2. Zemský prezident Brno, správa z příkazu Říše. Ve značně omezené míře pak autor pramenou základnu doplnil o některé dokumenty ze státních okresních archivů, které tvoří ze správního hlediska oddělení státních oblastních archivů.

Zásadní typ pramenů pro studium německé menšiny v Protektorátu představují situační zprávy. Jednalo se zejména o periodické zprávy Sicherheitsdienstu (SD) pokrývající celé území Protektorátu, které vznikly sběrem informací od správních úřadů nižších instancí. Dále pak se jednalo o situační zprávy oberlandrátů, které jsou uloženy zejména ve fondech samotných vrchních zemských radů. Zde nutno upozornit, že situační zprávy tvořící relativně souvislé řady se dochovaly hlavně v případě oberlandrátů v Olomouci a Pardubicích. Přesto ani nepokrývají celé období působení těchto úřadů. Dokumenty tohoto typu chybějící v příslušných fondech původců pak lze v omezené míře získat z fondů ÚŘP, ÚŘP–ST a NSM. Stejná situace pak nastala i v případě situačních zpráv zemských úřadů, resp. zemských viceprezidentů v Praze a Brně. Své vlastní situační zprávy pak vypracovávaly složky NSDAP, ale i ÚŘP, potažmo Frankův „sekretariát“, a rovněž jednotlivá oddělení ÚŘP nebo od roku 1943 NSM. Situační zprávy poskytovaly – kromě jiného – komplexní informace o životě protektorátních Němců a jejich problémech. Často se přitom zacházelo do podrobností. Nechybí v nich ani různé statistiky, postřehy, ale ani konkrétní případy. Z těchto pramenů tak lze studovat i každodenní život německé menšiny. Situační zprávy vycházely v periodicitě denní (především policejní složky), měsíční, kvartální nebo roční. Jistou nevýhodou je ovšem určitá nevyváženost a torzovitost. Také musíme kriticky nahlížet na hodnověrnost veškerých informací, protože se v nich mohly odrážet určité partikulární zájmy regionálních vedoucích úředníků. Nejvíce dochovaných pramenů tohoto typu pokrývá období let 1940–1941, přičemž povinnost situačních zpráv se uplatnila až od konce léta 1939. Období z let 1942–1945 pak pokrývají nejčastěji čtvrtletní zprávy zemských úřadů nebo oberlandrátů.

Dalším důležitý pramen pak tvoří studie a memoranda (pamětní spisy), a to hlavně z provenience ústřední okupační správy a méně často též z regionů (moravská služebna ÚŘP, oberlandráty). Oproti situačním zprávám zpracovávají tyto písemnosti určitý problém celostního charakteru jako např. germanizace, problémy Němců nebo zvláštních skupin německého obyvatelstva, školství apod. Autoři v nich hledají určitá řešení. Dokumenty tak obsahují popis či analýzu tehdejšího stavu a nabízejí návrhy k dalšímu postupu v dané věci. Studie a pamětní spisy proto bývají často podrobné a jedná se o mnohostránkové písemnosti.

Součástí aktového materiálu především ve fondech ústředních původců byly též nejrůznější statistické výkazy. Ty se týkaly demografických charakteristik, statistik žádostí o německé občanství, počtu německého obyvatelstva (někdy i součást situačních zpráv), hospodářské základny, kulturních či školských zařízení, bytů nebo zdravotnictví.

Hodnotné informace podávají také zápisy z porad z okruhu ÚŘP, oberlandrátů, případně i německých míst na protektorátních ministerstvech. Tato setkání německých úředníků se přitom zaměřovala na řešení palčivých otázek národnostní politiky a germanizace. Dokumenty tak mohou doplňovat údaje získané ze situačních zpráv nebo studií.

Archivní soubory centrální i regionální provenience pak obsahují nejrůznější normativy nižšího řádu. Kromě opisů či rozmnoženin nařízení říšských ministerstev, NSDAP a dalších říšských orgánů šlo pak o nařízení říšského protektora, oběžníky a směrnice. Patří sem i návrhy těchto normativů k připomínkování. Šlo veskrze o exekutivní opatření, nikoliv legislativu.

Zvláštní skupinu spisového materiálu tvoří dotazníky a jejich vzory, případně též kartotéky. Často jde o personální dokumenty vztahující se k jednotlivým osobám, proto je v některých případech na místě ochrana osobních údajů, pakliže se příslušné informace týkají tehdy velmi mladých lidí (resp. tehdy malých dětí), kteří ještě mohou teoreticky žít. Prameny tohoto typu poskytují cenné údaje, a to často v kombinaci s normativními prameny – například osobní dotazníky, dotazníky k různým žádostem apod.

Výše uvedený aktový materiál doplňuje běžná úřední korespondence, která je už z podstaty věci často neuspořádaná a manipulovaná spíše na základě chronologickém než dle věcných hledisek. Úřední korespondence se vztahuje zejména k určitým konkrétním případům, a postrádá tak celkový nadhled a vyhodnocení. Poznatky však mohou představovat cenné doplnění informací získaných z jiných pramenů.

Úřední knihy byly použity jen v omezené míře. V příslušných fondech okupačních úřadů je jich ostatně značný nedostatek. Použity byly proto především knihy z provenience komunální a případně školské. Jednalo se o pamětní knihy či kroniky a školní matriky. Doplněním

ke spisovému materiálu je dokumentační materiál tvořený hlavně fotografiemi, mapami, plakáty apod.

V menší míře autor využil též dobových tištěných pramenů. V první řadě se jednalo o normativy vyššího řádu, ba dokonce legislativního charakteru – říšský zákoník nebo úřední věstníky. Některé tyto tištěné normativy byly přitom součástí archivních fondů. Dále byly použity dobové knihy, a to konkrétně úřední příručky, interní tisky pro úřední potřebu, politická literatura (ojediněle i regionální proveniencí – např. publikace krajských vedení NSDAP) a vědecké monografie či sborníky týkající se studií k národnostním otázkám. Z periodik je třeba zmínit statistické ročenky a publikace podobného typu, velmi okrajově též periodický tisk či vědecká periodika. Nutno dodat, že běžný tisk v tomto ohledu autor považoval pro studium za velmi okrajový, protože šlo víceméně o propagandu.

Možnosti pro využití pramenných edicí byly poměrně omezené, neboť se tyto zaměřovaly spíše na otázky nacistické perzekuce, případně germanizační politiky. Přesto i z nich bylo možné některé cenné informace vytěžit. V tomto ohledu je třeba zmínit ediční počiny Krále, Madajczyka, Čelovského nebo Míškové a Šustka.³⁰

Orální historie je možné v současné době využít jen opravdu v malé míře, neboť pamětníků velmi ubylo. Většina těch dosud žijících navíc prožívala období Protektorátu ve svém dětství. Otázkou také je, kolik si toho tito pamětníci dokáží vybavit a nakolik jsou jejich informace směřodatné. Některé studie či kvalifikační práce vzniklé do prvního desetiletí 21. století však svědectví někdejších protektorátních Němců poskytují.³¹ Autor práce využil *oral history* pouze jako jeden z doplňků (exkurzů) disertační práce, a to formou řízeného rozhovoru s pamětnicí, která navštěvovala německou školu v období Protektorátu.

Pro účely této disertační práce vytvořil její autor pramenný mix, díky kterému mohl rekonstruovat život a postavení německé menšiny a proněmeckou politiku v Protektorátu v celém období let 1939–1945. Přesto se nejedná o výsledek ryze induktivního výzkumu, zůstal totiž značný prostor pro mimopramenné poznání formou analogií či extrapolací, a to na úrovni údajů kvalitativního i kvantitativního charakteru. Tím se podařilo vyplnit mezery, které nebylo možné pokrýt induktivním studiem pramenů.

³⁰ KRÁL, Václav (Hrsg.), *Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933–1947: Dokumentensammlung*, Praha 1964. KRÁL, Václav – FREMUND, Karel (Hrsg.), *Die Vergangenheit warnt: Dokumente über die Germanisierungs- und Austilgungspolitik der Naziokkupanten in der Tschechoslowakei*, Praha 1962. MADAJCZYK, Czesław, et. al. (Hrsg.), *Vom Generalplan Ost zum Generalsiedlungsplan*, München 1994. ČELOVSKÝ, Boris (ed.), *So oder so: Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933–1945*, Ostrava 1995. MÍŠKOVÁ, Alena – ŠUSTEK, Vojtěch (edd.), *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945*, sv. 1, Praha 2000.

³¹ Např. ZADRAŽILOVÁ, Jaroslava, *Ti, kteří zůstali (Odsun Němců z Jihlavska po roce 1945)*, bakalářská práce, MU Brno 2006.

Přehled dosavadního historického bádání

Nacistická národnostní a germanizační politika se stala předmětem zájmu historiků od 50. a zvláště 60. let minulého století. Jedním ze základních pramenů byly přitom poznatky zjištěné během poválečných norimberských procesů odkrývající povahu nacistických plánů na vybudování „nové Evropy“ a jejich realizaci během války.³² Germanizační a expanzivní politika Třetí říše byla často interpretována jako vyústění nacistického antislavismu, což bylo takto pojímáno už od doby Bohuslava Ečera, předsedy československé delegace u Mezinárodního vojenského tribunálu pro potrestání válečných zločinců v Norimberku.³³

Pozdější historické studie na toto téma se tak soustředily především na okupační politiku v Polsku a východní Evropě. Toto zaměření přitom nebylo typické jen pro historiky bývalého východního bloku, nýbrž i pro západní historiografii. Od konce 50. let se mohli historici již opírat i o archivní prameny, nejen o důkazy předložené mezinárodním tribunálům. Už v roce 1957 byla vydána práce Roberta L. Koehla o nacistické přesídlovací a populační politice a úřadu říšského komisaře pro upevňování německví.³⁴ Ve stejné době byla publikována i studie německého historika Roberta Herzoga o okupační správě ve východní a jihovýchodní Evropě.³⁵ O německé okupační politice v zemích Sovětského svazu pojednal Alexander Dallin³⁶ a o plánech nacistů pro východní Evropu Ihor Kamensky.³⁷ Nacistickou politiku vůči Polákům a postavení etnických Němců v Generálním gouvernementu rozebral v 60. letech německý historik Martin Broszat.³⁸

Významné práce o nacistických germanizačních plánech a projektech (*Generalplan Ost* a *Generalsiedlungsplan*), jakožto i o nacistické okupační politice v Polsku, předložil známý polský historik Czesław Madajczyk, který publikoval zejména v 60. až 90. letech minulého

³² Vycházelo tiskem ve dvou řadách: *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal (IMT)* a *Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals (NMT)*. Série zahrnují celkem 65 svazků.

³³ EČER, Bohuslav, *Poučení norimberského soudu pro Slovany*, Praha, 1947.

³⁴ KOEHL, Robert L., *RKFDV: German Resettlement and Population Policy, 1939–1945: A History of the Reich Commission for the Strengthening of Germandom*, Cambridge 1957.

³⁵ HERZOG, Robert, *Gründzüge der deutschen Besatzungsverwaltung in den ost- und südosteuropäischen Ländern während des Zweiten Weltkrieges*, Tübingen 1955.

³⁶ DALLIN, Alexander, *Deutsche Herrschaft in Russland 1941-1945: Eine Studie über Besatzungspolitik*, Düsseldorf 1958.

³⁷ KAMENSKY, Ihor, *Secret Nazi plans for Eastern Europe: A Study of Lebensraum Policies*, New York 1961.

³⁸ BROSZAT, Martin, *Nationalsozialistische Polenpolitik 1939–1945*, Stuttgart 1961. TÝŽ, *Erfassung und Rechtsstellung von Volksdeutschen und Deutschstämmigen im Generalgouvernement*, in: Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte, Bd. 2, München 1966, s. 243–261.

století.³⁹ Jeho studie jsou dodnes citované. O syntézu nacistické germanizační politiky v Evropě se pak pokusil v 60. letech československý komunistický historik Václav Král.⁴⁰

Ve druhé polovině 80. let vycházely práce a studie týkající se zahraničních, především pak tzv. východních dělníků (*Ostarbeiter*), kteří byli totálně nasazeni v Říši.⁴¹ Předmětem zájmu byly aspekty sociální, národnostní, ale i germanizační. Nacistickým zájmem o tzv. východní studia se zabýval britský historik Michael Burleigh v jedné ze svých prvních prací.⁴² Různé dílčí studie na téma nacistické germanizační a národnostní politiky vycházely i během 90. let, kupř. z pera německého historika Georga Hansena, jenž se zaměřil na školskou politiku v obsazeném Polsku.⁴³

Na přelomu milénia stoupal zájem i o jeden z důležitých aspektů germanizačních plánů nacistů – rasovou politiku vůči podmaněným národům Evropy.⁴⁴ Tehdy vyšla studie Johna Connellyho o nahlížení nacistické rasové ideologie na Slovany a praktické rasové politice vůči nim.⁴⁵ Vynikajícím počinem byla pak velmi obsáhlá monografie německé badatelky Isabely Heinemannové z roku 2003 pojednávající o nacistické germanizační politice a praktické rasové selekci obyvatelstva v českých zemích, Polsku, Alsasku a Lotrinsku, na Ukrajině, ale i v dalších zemích uchvácených Německem během druhé světové války.⁴⁶ Věnovala se přitom i otázce přesídlování etnických Němců z východní a jihovýchodní Evropy do nově získaných teritorií. Teoretickými základy rasové politiky se zabýval začátkem století např. Christopher Hutton.⁴⁷

Nacistická národnostní politika na obsazených územích a podpora německých menšin je v posledních deseti letech předmětem systematického studia řady mladších historiků. Tzv.

³⁹ MADAJCZYK, Czesław, *Generalna Gubernia w planach hitlerowskich*, Warszawa 1961. TÝŽ, *Generalny Plan Wschodni: Zbiór dokumentów*, Warszawa 1990.

⁴⁰ KRÁL, Václav, *Zločiny proti Evropě*, Praha 1964.

⁴¹ Např. AUGUST, Jochen, et al. (Hrsg.), *Herrenmensch und Arbeitsvölker: Ausländische Arbeiter und Deutsche 1939–1945*, Berlin 1986.

⁴² BURLEIGH, Michael, *Germany Turns Eastwards: A Study of Ostforschung in the Third Reich*, Cambridge 1988.

⁴³ HANSEN, Georg, *Schulpolitik als Volkstumspolitik: Quellen zur Schulpolitik der Besatzer in Polen 1939–1945*, Münster 1994. TÝŽ, *Ethnische Schulpolitik im besetzten Polen: Der Mustergau Wartheland*, Münster 1995.

⁴⁴ Nacistickou rasovou ideologii z obecnější roviny se zabýval německý antropolog Karl Saller, jenž byl nacisty na rozdíl od svých kolegů – antropologů či „rasových badatelů“ odmitán. SALLER, Karl, *Die Rassenlehre des Nationalsozialismus in Wissenschaft und Propaganda*, Dortmund 1961. Z dalších studií na toto téma vyniká dnes polozapomenutá práce Hanse-Jürgena Lutzhöfta o nordickém hnutí v Německu ze 70. let. LUTZHÖFT, Hans-Jürgen, *Der Nordische Gedanke in Deutschland 1920–1940*, Stuttgart 1971.

⁴⁵ CONNELLY, John, *Nazis and Slavs: From Racial Theory to Racist Practice*, in: *Central European History*, Vol. 32 (1999), no. 1, s. 1–33.

⁴⁶ HEINEMANN, Isabel, „Rasse, Siedlung, deutsches Blut“: *Das Rasse- & Siedlungshauptamt der SS und die rassenpolitische Neuordnung Europas*, Göttingen 2003. Vedle této stěžejní práce publikovala autorka četné dílčí studie, např. TÁŽ, *Die Rasseexperten der SS und die bevölkerungspolitische Neuordnung Südosteuropas*, in: BEER, Mathias – SEEWANN, Gerhard (Hrsg.), *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches*, München 2004, s. 135–158.

⁴⁷ HUTTON, Christopher M, *Race and the Third Reich: Linguistics, Racial Anthropology and Genetics in the Dialectics of Volk*, Cambridge (UK) 2005.

„osídlovacími projekty“ Třetí říše se zabýval Pertti Ahonen,⁴⁸ selekcí osadníků z řad etnických Němců pak historici Markus Leniger,⁴⁹ Andreas Strippel⁵⁰ a Maria Fiebrandtová.⁵¹ Martin Grasmannsdorf se zase soustředil na tábor pro osadníky ve Württembersku.⁵² Astrid Gehrigová se věnovala méně známé nacistické národnostní politice v Lotrinsku.⁵³

Proněmecká a germanizační agenda okupační správy v Protektorátu byla popsána v řadě monografií a studií. Otázka budování „německé pospolitosti“ však zůstala převážně okrajovým tématem. Jako první se zabýval nacistickou národnostní politikou v Protektorátu Gerhard Jacoby ve své knize *Racial State: The German Nationalities Policy in the Protectorate of Bohemia-Moravia*, která vyšla už v roce 1944, tedy ještě před skončením války.⁵⁴ Jacoby vymezil tři vrstvy protektorátního obyvatelstva s různými právy: Němce, Čechy a Židy. Autor samozřejmě neměl k dispozici archivní materiály, a tak vycházel z otevřených zdrojů. To však nesnižuje jistý průkopnický potenciál tohoto dnes pozapomenutého díla. V roce 1946 pak vyšla knížka Emila Soboty s názvem *Co to byl protektorát*,⁵⁵ kterou sepsal ještě před svou popravou v dubnu 1945. Sobota se před válkou zabýval československou národnostní politikou a vztahům k menšinám. Ve spisu byly nastíněny základní parametry národnostní politiky v Protektorátu, avšak autor mohl vycházet pouze z normativních pramenů a svých vlastních zkušeností z okupovaných českých zemí. Na řadu dalších let to však byla základní publikace o právu a správě v Protektorátu.

V 50. a 60. letech vyšly zásadní práce již zmíněného Václava Krále k protektorátním sociálním a hospodářským dějinám,⁵⁶ jakožto i o germanizační politice v českých zemích.⁵⁷ Jeho knižní počiny jsou dosud, i přes jeho ideologickou zaujatost, považovány za základní práce

⁴⁸ AHONEN, Pertti, et al., *People on the Move: Forced Population Movements in Europe in the Second World War and Its Aftermath*, New York 2008.

⁴⁹ LENIGER, Markus, *Nationalsozialistische „Volkstumsarbeit“ und Umsiedlungspolitik 1933–1945: Von der Minderheitenbetreuung zur Siedlerauslese*, Berlin 2006.

⁵⁰ STRIPPEL, Andreas, *NS-Volkstumspolitik und die Neuordnung Europas: rassenpolitische Selektion der Einwandererzentralstelle des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD (1939–1945)*, Paderborn 2011.

⁵¹ FIEBRANDT, Maria, *Auslese für die Siedlergesellschaft: Die Einbeziehung Volksdeutscher in die NS-Erbgesundheitspolitik im Kontext der Umsiedlungen 1939–1945*, Göttingen 2014.

⁵² GRASMANNSDORF, Martin, *Die Umsiedlungslager der Volksdeutschen Mittelstelle im Gau Württemberg-Hohenzollern 1940–1945*, Berlin 2013.

⁵³ GEHRIG, Astrid, *Im Dienste der nationalsozialistischen Volkstumspolitik in Lothringen: Auf den Spuren meines Großvaters*, Münster 2014.

⁵⁴ JACOBY, Gerhard, *Racial State: The German Nationalities Policy in the Protectorate of Bohemia-Moravia*, New York 1944.

⁵⁵ SOBOTA, Emil, *Co to byl protektorát*, Praha 1946.

⁵⁶ KRÁL, Václav, *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938–1945*, Díl I., Praha 1957. TÝŽ, *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938–1945*, Díl II., Praha 1958. Knihy nebyly zaměřeny jen na Protektorát, ale i na Říšskou župu Sudety.

⁵⁷ TÝŽ, *Zločiny*, s. 358–430.

k sociálním dějinám Protektorátu a dlouhou dobu i k národnostní politice. Faktograficky jsou na poměrně slušné úrovni, v otázkách národnostní a rasové politiky jsou však již překonané.

V letech 1969 a 1975 publikoval tehdy mladý německý historik Detlef Brandes své dvoudílné monumentální dílo *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*, které mohlo vyjít v češtině teprve až po pádu komunistického režimu.⁵⁸ Na dlouhá desetiletí se jeho syntéza stala základním dílem k protektorátním dějinám, zejména pro odbornou veřejnost v zahraničí. Autor měl možnost koncem 60. let studovat archivní prameny i v Praze, po srpnové okupaci v roce 1968 mu však bylo další bádání znemožněno, což se do jisté míry podepsalo na zvláště druhém díle monografie. Velkou pozornost přitom věnoval Brandes právě německé národnostní politice i podpoře protektorátních Němců.

Zahranční autoři se o dějiny Protektorátu, zvláště se zřetelem k národnostní politice, zajímali především od začátku 21. století. Zvláště rasové politiky vůči českému obyvatelstvu se věnovala zmíněná Isabel Heinemannová ve své knize i jedné ze svých dílčích studií.⁵⁹ Autorka se však omezila z českých archivů jen na studium v bývalém Státním ústředním archivu v Praze, což způsobilo jistou povrchnost ve vztahu k českým zemím. Velmi zajímavým počinem pak byla kniha amerického historika Chada Bryanta *Prague in Black*, která vyšla v roce 2007.⁶⁰ Bryant se přímo soustředil na národnostní politiku a vztahy Čechů s Němci se zaměřením na etnickou identitu. Značnou pozornost věnoval smíšeným manželstvím a protektorátním Němcům. Látku pojal pro českého čtenáře dosti netradičně. K tématu přistupoval ale nezaújatě a vnesl do protektorátních dějin zcela nový pohled. Dílčí aspekty národnostní politiky v Protektorátu pak zpracoval ve svých časopiseckých studiích.⁶¹ Autor měl možnost bádát i v některých regionálních archivech, čehož využil jako jeden z mála zahraničních badatelů. K otázce národnostní ve vztahu k dětem se obrátila též historička Tara Zahra, přičemž se nezaobývala pouze protektorátním obdobím.⁶²

⁵⁸ BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem*, Praha 1999.

⁵⁹ HEINEMANN, I., „Rasse, Siedlung, ...“, k českým zemím viz s. 127–186. TÁŽ, *Die Rasseexperten*, s. 135–158.

⁶⁰ BRYANT, Chad, *Prague in Black: Nazi Rule and Czech Nationalism*, Cambridge (Mass.) 2007. Kniha vyšla v českém překladu v roce 2012 pod titulem *Praha v černém*.

⁶¹ TÝŽ, *Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946*, in: *Slavic Review*. Vol. 61, No. 4 (Winter, 2002), s. 683–706. TÝŽ, *Občanství, národnost a každodenní život: Příspěvek k dějinám česko-německých smíšených manželství v letech 1939–1948*, in: *Kuděj. č.* 2/2002, s. 43–54. TÝŽ, *Acting Czech, Marking Germans: Nationality Politics in Bohemia and Moravia, 1939–1947*, in: *Bulletin of German Historical Institute*, 34, 2004, s. 65–73.

⁶² ZAHRA, Tara, *Reclaiming Children for the Nation: Germanization, National Ascription and Democracy in the Bohemian Lands, 1900–1945*, in: *Central European History*, Vol. 37, no. 4, 2004, s. 501–543. TÁŽ, *Kidnapped Souls: National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*, Ithaca – London 2008.

K hlubšímu poznání nacistické národnostní politiky v Protektorátu přispěl i mladý německý historik René Küpper svou monografií o politice K. H. Franka.⁶³ Jako jeden z mála autorů zpracoval velmi důsledně materiál z obou „Frankových fondů“ uložených v Národním archivu. To mu poskytlo možnost zpracovat velké množství archivního materiálu k působení po většinu času nejmocnějšího muže Protektorátu. O národnostní politice pojednal poměrně široce a navázal tak na Brandese i na Heinemannovou. Hodnotu jinak kvalitního díla snižují některé faktografické chyby a nesprávné interpretace.

V roce 2012 pak vyšla nová monografie Detlefa Brandese „*Umvolkung, Umsiedlung, rassische Bestandsaufnahme*“, ve které autor doplnil své stěžejní dílo o nové poznatky z oblasti národnostní a rasové politiky vůči Čechům.⁶⁴ Brandes mohl vycházet již z pramenů, k nimž neměl od 70. let žádný přístup. Nejvíce pozornosti věnoval rasové selekci českého obyvatelstva, v tomto ohledu se dopustil zavádějících interpretací, ačkoliv sám opravil nedostatky Küpperova díla. Prostor však věnoval i problematice protektorátních Němců a „národnostní práce“, jakožto i kolonizačními projekty v českých zemích. I přes určité nedostatky představuje kniha solidní výklad germanizační politiky v českých zemích a vítaný doplněk k Bryantovým studiím.

Novodobá česká historiografická produkce se národnostním otázkám v Protektorátu také věnuje, avšak spíše se soustředí na dílčí aspekty celkového problému,⁶⁵ zato však důkladně. Z českých děl syntéz o Protektorátu byla problematika protektorátních Němců pouze načrtnuta Janem Gebhartem a Janem Kuklíkem v XV. svazku *Velkých dějin zemí Koruny české*.⁶⁶ Tyto práce se však spíše soustředí na represivní složku okupačního aparátu, protektorátní správu, politiku a domácí i zahraniční odboj. Národnostní politika je probírána spíše okrajově.

Národnostní otázkou ve vztahu ke germanizaci se zabýval v 90. letech 20. století Petr Němec.⁶⁷ Problematice německého občanství na území Protektorátu se dosud věnoval František Emmert.⁶⁸ O aplikaci rasových měřítek pro získávání německé státní příslušnosti a při

⁶³ KÜPPER, René, *Karl Hermann Frank (1898-1946: Politische Biographie eines sudetendeutschen Nationalsozialisten*, München 2010.

⁶⁴ BRANDES, Detlef, „*Umvolkung, Umsiedlung, rassische Bestandsaufnahme: NS-„Volkstumspolitik“ in den böhmischen Ländern*, München, 2012. Kniha vyšla v roce 2015 i v češtině pod titulem *Germanizovat a vysídlit*.

⁶⁵ Takovou dílčí studii je i příspěvek Lukáše Vlčka o situaci protektorátních Němců na začátku okupace. VLČEK, Lukáš, *Němci v Protektorátu Čechy a Morava v prvních měsících okupace*, in: *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací*, Praha 2010, s. 97–110.

⁶⁶ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek XV.a (1938-1945). Praha, 2006.

⁶⁷ Např. NĚMEC, Petr, *Die Lage der deutschen Nationalität im Protektorat Böhmen und Mähren unter dem Aspekt der „Eindeutschung“ dieses Gebiets*, in: *Bohemia: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, Bd. 32, Heft 1, 1991, s. 39–59. Němec v tomto ohledu zpracoval i regionálně orientovanou studii zaměřenou na oblast Moravy. Srov. TÝŽ, *Germanizační úsilí oberlandráťů na Moravě v letech 1939–1942*, in: *Časopis Matice moravské* 107, 1988, s. 183–196.

⁶⁸ EMMERT, František, *Říšské občanství jako nástroj nacistické ideologie a germanizační politiky*, in: TAUCHEN, Jaromír – SCHNELLE, Karel (edd.), *Odras německého národního socialismu ve třicátých letech v Československu a ve státech střední Evropy: Sborník z kolokvia pořádaného katedrou dějin státu a práva*

povolování národnostně smíšených sňatků pojednal autor disertační práce ve svých studiích zaměřených na činnost Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS.⁶⁹ Publikoval dále i dvě studie zaměřené na zdravotnické aspekty v národnostní a rasové politice v Protektorátu.⁷⁰

Německému školství a kultuře v Protektorátu se věnoval ve své práci Jiří Doležal.⁷¹ Tomáš Staněk se pak soustředil na německou menšinu v českých zemích, přičemž stěžejní část byla pochopitelně věnována sudetským, a nikoliv protektorátním Němcům.⁷² Historik vědy a medicíny Michal Šimůnek publikoval několik statí o rasové hygieně, národnostní politice ve vztahu k dětem, německém zdravotnictví a zdravotní politice v Protektorátu.⁷³ Věnoval se však i výstavě elitních nacistických škol NPEA v českých zemích.⁷⁴

V posledních letech vyšly dvě zajímavé knižní studie na téma nacistické národnostní politiky z pera dvou mladých českých historiček. Autorkou první z nich je Radka Šustrová, jež sepsala vyčerpávající práci o programu zotavovacích středisek vybudovaných pro děti z Říše na území Protektorátu.⁷⁵ Šustrová se dlouhodobě zabývá především sociální politikou v Protektorátu, přičemž nezapomíná ani na zdejší německou menšinu.⁷⁶ Druhou publikací je vydaná disertační práce Barbory Štolleové zaměřující se na zemědělskou a pozemkovou politiku

Právnické fakulty MU, The European Society for History of Law a Moravským zemským archivem v Brně, Ostrava – Brno 2013, s. 27–35. TÝŽ, Právní institut tzv. říšskoněmeckého občanství v expanzivní a rasistické politice nacistického Německa v letech 1935–1945, in: Moderní dějiny 22, č. 2, 2014, s. 141–153. TÝŽ, Říšskoněmecké občanství na území okupovaných českých zemí v letech 1938–1945, in: Historický obzor: Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie, roč. 27, č. 1/2, 2016, s. 36–42.

⁶⁹ NOVOTNÝ, René, *Služebna Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS v Pardubicích 1941–1944*, in: Východočeský sborník historický, sv. 21, 2012, s. 253–330. TÝŽ, *Česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, 1941–1945*, in: Moderní dějiny: Časopis pro dějiny 19. a 20. století, roč. 23, č. 2, 2015, s. 157–220.

⁷⁰ TÝŽ, *Lékařská služba Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS*, in: SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla (edd.), *Kapitoly z dějin medicíny, farmacie a veterinárního lékařství*. Brno 2015, s. 92–111. TÝŽ, *Německé zdravotní úřady v Protektorátu Čechy a Morava a jejich úloha v nacistické národnostní politice*, in: SLABOTÍNSKÝ, R. – STÖHROVÁ, P. (edd.), *Fragmentsy z historie medicíny a veterinárního lékařství*. Brno 2016, s. 147–174.

⁷¹ DOLEŽAL, Jiří, *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996.

⁷² Např. STANĚK, Tomáš, *Německá menšina v českých zemích v letech 1918–1989*, in: GABAL, Ivan, et al. (edd.), *Etnické menšiny ve střední Evropě: Konflikt nebo integrace*, Praha 1999, s. 97–108.

⁷³ ŠIMŮNEK, Michal, *Race, Heredity and Nationality: Children in Bohemia and Moravia, 1939–1945*, in: ERICSSON, Kjersti – SIMONSEN, Eva (edd.), *Children of World War II: The Hidden Enemy Legacy*. New York 2005, s. 190–210. TÝŽ, *Skupina zdravotnictví Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě 1939–1942, I. část – východiska, zřízení, členění*, in: Dějiny věd a techniky, roč. XXXIX (2006), č. 4, s. 233–261. TÝŽ, *Skupina zdravotnictví Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě 1939–1942, II. část – obsazení a působnost*, in: Dějiny věd a techniky, roč. XLI (2008), č. 1, s. 1–26.

⁷⁴ TÝŽ, *Poslední „vůdcovská škola“ nacistické diktatury: Tzv. Nacionálně politický výchovný ústav Čechy (Nationalpolitische Erziehungsanstalt Böhmen) v Kutné Hoře, 1943–1945*, in: Acta universitatis Carolinae – Historia universitatis Carolinae Pragensis, roč. LI, č. 1, 2011, s. 59–81.

⁷⁵ ŠUSTROVÁ, Radka, *Pod ochranou protektorátu: Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě: politika, každodennost a paměť 1940–1945*, Praha 2012.

⁷⁶ TÁŽ, *Děti a válka: České a německé děti v protektorátu Čechy a Morava*, in: *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací*, Praha 2010, s. 67–78. Tématem sociální politiky v Protektorátu se všestranně autorka věnuje ve své nedávno obhájené disertační práci: TÁŽ, *Sociální politika a nacionalismus v Protektorátu Čechy a Morava*, disertační práce, Praha: Univerzita Karlova 2018.

v Protektorátu, která do značné míry plnila germanizační úlohu,⁷⁷ čímž se zabýval doposud na začátku 90. let např. zmíněný Petr Němec.⁷⁸ Německé osídlovací politice na území Protektorátu pak věnoval pozornost v posledních letech zejména Miloš Hořejš.⁷⁹

Ačkoliv je v domácí produkci souhrnných prací týkajících se nacistické národnostní politiky či německé menšiny v Protektorátu poskrovnu, vyšly a vycházejí studie regionálního rázu, které se na tyto aspekty protektorátních dějin zaměřují. Tyto regionální sondy jsou pro obecnější zpracování tohoto tématu velmi cenné. Téma protektorátní Prahy a tamější německé komunity se věnovaly v poslední době dvě studie. Již zmíněný Miloš Hořejš publikoval monografii o nacistickém urbanismu v Praze v kontextu nacistické germanizační politiky.⁸⁰ Alena Míšková se zabývala vlivem Josefa Pfitznera na nacistickou politiku v Praze.⁸¹ Nacistická komunální politika se stala předmětem zájmu v poslední době i Lubomír Nenička,⁸² konkrétně na příkladu Moravské Ostravy.

Zvláště přínosné pro pochopení národnostní politiky v Protektorátu jsou studie, jež se zaměřují na oblast tzv. německých jazykových (národnostních) ostrovů.⁸³ Na oblast Jihlavska se soustředily práce např. Jarky Vítámvásové a Marty Perůtkové,⁸⁴ Ulricha Scheinhammera-Schmida⁸⁵ nebo M. Hořejše.⁸⁶ Německé menšině a národnostní politice na Českobudějovicku

⁷⁷ ŠTOLLEOVÁ, Barbora, *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2014.

⁷⁸ NĚMEC, Petr, *Český národ a nacistická teorie germanizace prostoru*, in: Český časopis historický, roč. 88 (1990), č. 4, s. 535–558.

⁷⁹ Např. HOŘEJŠ, Miloš, *Zábory české půdy a její následná germanizace: Deutsche Ansiedlungsgesellschaft na Mělnicku (1942–1945)*, in: HÁJEK, Jan – JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard, *O hospodářskou národní državu: Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*, Praha 2009, s. 247–263. TÝŽ, *Německý rolnický přesídlenec na území Protektorátu Čechy a Morava 1942–1945: Plány a realita*, in: BALCAROVÁ, Jitka – KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (edd.), *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Praha 2017, s. 315–340. Hořejš naposledy celou problematiku systematicky zpracoval ve své disertační práci – viz TÝŽ, *Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1942–1945*, disertační práce, Praha: Univerzita Karlova 2018. Tato práce by měla být po úpravách brzy publikována v knižní podobě.

⁸⁰ HOŘEJŠ, M., *Protektorátní Praha jako německé město: Nacistický urbanismus a Plánovací komise pro hlavní město Prahu*, Praha 2013.

⁸¹ BRANDES, Detlef – MÍŠKOVÁ, Alena, *Vom Osteuropa-Lehrstuhl ins Prager Rathaus, Josef Pfitzner 1901–1945*, Praha–Essen 2013.

⁸² NENIČKA, Lubomír, *Městská správa v době nacistické okupace: Příčiny a důsledky vzniku Velké Ostravy v roce 1941*, in: *Theatrum historiae* 16, 2015, s. 231–263.

⁸³ K dobovému diskursu v oblasti studia německých jazykových ostrovů (*Sprachinseln* nebo *Volksinseln*) viz např. LOZOVIUK, Petr, *Interethnik im Wissenschaftsprozess: Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*, Leipzig 2008, s. 168–187.

⁸⁴ VÍTÁMVÁSOVÁ, Jarka – PERŮTKOVÁ, Marta, *Jihlava: Německý národnostní prostor uprostřed Českomoravské vrchoviny*, in: *Jihlavský archivní občasník*, sv. 2, 2009, s. 159–178.

⁸⁵ SCHEINHAMMER-SCHMID, Ulrich, *Die doppelte Deportation: Die Iglauer Sprachinsel und ein SS-„Bildbericht“*, in: *Češi a Němci na Vysočině: Soužití, rozdělení, dialog, spolupráce* [Sborník příspěvků z česko-rakouské odborné konference], Havlíčkův Brod 2014. Scheinhammer-Schmid byl rovněž editorem sborníku věnujícího se Jihlavsku za doby Protektorátu: TÝŽ (ed.), *V Jihlavě bylo všechno horší: Proměny česko-německého města před rokem 1945 a po skončení války*, Landsberg am Lech 2013.

⁸⁶ HOŘEJŠ, Miloš – NĚMEC, Richard, *Urbanismus a architektura Jihlavy ve službách komunální politiky nacionálního socialismu*, in: *Češi a Němci na Vysočině*, Havlíčkův Brod 2014, s. 357–392.

se věnoval Leoš Nikrmajer,⁸⁷ jenž kladl zvláštní důraz na oblast školství, čímž navázal na starší studii Františka Bosáka.⁸⁸ O komunální politice ve Vyškově coby centra zdejšího německého jazykového ostrova pojednala Michaela Zemánková.⁸⁹ Český etnolog Petr Lozoviuk se zabýval mimo jiné i zajímavou otázkou malé německé obce Karlov (*Libinsdorf*) na Žďársku.⁹⁰ Autor této předložené práce publikoval studii o národnostní politice v prostředí početně slabé německé menšiny na Pardubicku a pokusil se o srovnání s oblastmi s významnější komunitou protektorátních Němců.⁹¹ Regionální pojetí tohoto typu je předmětem i některých vysokoškolských kvalifikačních prací.⁹²

Důležitým tématem české historiografie se stal v posledních letech poválečný odsun německého obyvatelstva z českých zemí, a tedy i z Protektorátu. Na toto téma vyšla celá řada knih a odborných studií, ať už obecnějšího či regionálního zaměření.⁹³ Takové počiny je nutné ocenit, protože rozebírají následek nacistické politiky v českých zemích, bez ohledu na to, o jak kontroverzní a dodnes živé téma se jedná. Je třeba jej zmínit, ale není ambicí této práce hodnotit, do jaké míry bylo nucené vysídlení Němců spravedlivé, či nespravedlivé.

⁸⁷ NIKRMAJER, Leoš, *Význam a průběh krajského sjezdu NSDAP v Českých Budějovicích v r. 1939*, in: Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech, č. 2 (1996), s. 117–121. TÝŽ, *Problémy českého a německého školství v jihočeském regionu v období Protektorátu Čechy a Morava*, in: Sborník Archivu Ministerstva vnitra 3, 2005, s. 111–139.

⁸⁸ BOSÁK, František, *Germanizační úloha německých škol na Českobudějovicku za okupace*, in: Jihočeský sborník historický 33, 1964, č. 1, České Budějovice 1964, s. 58–73, 170–190.

⁸⁹ ZEMÁNKOVÁ, Michaela, *Český Vyškov v ohrožení: působení vládního komisaře Karla Mazala (Matzala) na Městském úřadě ve Vyškově v letech 1940–1945*, in: Vyškovský sborník: sborník Moravského zemského archivu v Brně, sv. 7 (2010), s. 239–295.

⁹⁰ LOZOVIUK, Petr, „Jednou to padne samo“: *K historii etnického soupeření o „nejmenší jazykový ostrov“ meziválečného Československa*, in: Český lid: Etnologický časopis 89, č. 2, 2002, s. 105–124.

⁹¹ NOVOTNÝ, R., *Nacistická národnostní politika na Pardubicku v letech 1939–1945*, in: Východočeský sborník historický 24, 2013, s. 169–217.

⁹² Autorův bývalý student Jan Karel se soustředil na oblast Německobrodsko zahrnujícího i část jihlavského jazykového ostrova ve své již obhájené bakalářské práci (2015). KAREL, Jan, *Německá menšina na Německobrodsku 1939–1945*, bakalářská práce, Pardubice: Univerzita Pardubice 2015. Lucie Horáková se zaměřila v bakalářské práci na téma německého obyvatelstva na Brněnsku. HORÁKOVÁ, Lucie, *Německé obyvatelstvo v tzv. národnostním ostrově na Brněnsku 1939–1945*, bakalářská práce, Pardubice: Univerzita Pardubice 2017.

⁹³ STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991. Z regionálních studií viz např. SCHALLNER, Dieter, *Odsun jihlavských Němců*, in: *Češi a Němci na Vysočině*, s. 297–312. MIKULKA, Radek, *Poválečné vysídlení Němců z okresu Vyškov a několik poznámek k tomu, co předcházelo*, in: Vyškovský sborník, č. 3, 2002, s. 128–172.

KAPITOLA PRVNÍ

Národnostní politika

1.1 „Volkstumspolitik“ – definice a cíle

Německý výraz „Volkstumspolitik“ jazykově odpovídá obecnému termínu národnostní politika. Tu můžeme poněkud vágně definovat jako zacházení státu s národnostmi žijícími na jeho území. Národnostní politika tak většinou upravuje vztahy mezi státními či státotvornými národy a národnostními (etnickými) menšinami, a to především v rovině politické, jazykové, školské a kulturní. Cílevědomě ji vedly především státy s heterogenním národnostním složením.

Lze tak hovořit například o národnostní politice prvorepublikového Československa vůči Němcům, Maďarům nebo Polákům, případně současné České republiky vůči polské menšině na Těšínsku.⁹⁴ Dalším dobrým příkladem je pak politika multietnické rakousko-uherské monarchie vůči neněmeckým (Češi, Poláci, Slovinci, Italové) a nemaďarským (Slováci, Chorvati, Srbové, Rumuni, Rusíni) národům a národnostem.⁹⁵ Postoj jednotlivých států ke svým národnostem a etnickým menšinám se v průběhu času často měnil.

Ačkoliv je pojem národnostní politiky hodnotově neutrální součástí všeobecné státní agendy, silně ji ovlivňovala v daném čase dominantní ideologie, ať už nacionalismus, liberalismus nebo socialismus. Nutno podotknout, že národnostní politika coby oblast státní politiky vznikla ve středoevropském kontextu teprve v polovině 19. století, kdy se začal prudce šířit nacionalismus a pojmy „národ“ a „národnost“ získaly svůj politický význam. V této souvislosti varoval Masaryk před šovinismem, jenž se začal prosazovat v habsburské monarchii po roce 1848: „*Národnostní politika posud všude velmi snadno se zvrhla na národní šovinism a ten všude vede k násilí.*“⁹⁶ V komunistických státech Evropy se pak dávala za příklad „*marxisticko-leninská národnostní politika*“ údajně oproštěná od onoho šovinismu,⁹⁷ ačkoliv to rozhodně

⁹⁴ Srov. např. PETRÁŠ, René, *Menšiny v meziválečném Československu: Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*, Praha 2009; HARNA, Josef, *Národnostní politika Hodžovy vlády*, in: *Národnostní otázka v Polsku a Československu v meziválečném období: sborník z mezinárodní vědecké konference (26.–27. 10. 2004.)*, Praha 2005, s. 94–107; MIKULE, Vladimír, *Národnostní menšiny v České republice pohledem českého práva*, in: *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*, Praha 1999, s. 50–70.

⁹⁵ KANN, Robert, A., *Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918*, Graz–Köln 1964; KOŘALKA, Jiří, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914: Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996.

⁹⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue, *Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení*, Praha 1896, s. 326.

⁹⁷ Srov. KOLEJKA, Josef, *Národnostní otázka v programu Komunistické internacionály v letech 1922–1928*, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada historická (C)*, roč. 34, č. 32, 1985, s. 29–38; ŠINDELKA,

neměly nedominantní (veskrze neruské či lépe řečeno neruskojazyčné) národnosti v Sovětském svazu vždy jednoduché.⁹⁸

Nacistická „*Volkstumspolitik*“ se však obecně chápané národnostní politice přeci jen v lecčems vymykala. Právě kvůli jejím specifickým se o ní píše i v současných odborných textech jako o „*nationalsozialistische Volkstumspolitik*“ nebo zkráceně „*NS-Volkstumspolitik*“.⁹⁹ Ideologie nacionálního socialismu ji vtiskla už ze své podstaty ostře vyhraněný šovinistický a etnocentrický fundament. Rozhodně v ní nešlo o zajištění jazykových či kulturních práv neněmeckých menšin žijících v Říši, nýbrž jejím středobodem se stala německá národnost, kterou měla pomáhat rozvíjet a podporovat především tam, kde byla „ohrožena“. Týkalo se to především německých menšin v zahraničí – v předválečném Československu, Polsku a státech jihovýchodní a východní Evropy.

Cílem takto definované národnostní politiky bylo sjednotit, pokud možno, všechny etnické Němce do jednoho státního celku – jedné Německé říše, a to v duchu hesla „*Heim ins Reich*“.¹⁰⁰ Péče nacistické národnostní politiky tak směřovala k etnickým Němcům v zahraničí, kterým se říkalo „*Volksdeutsche*“.¹⁰¹ Po anexi Rakouska, Sudet a zvláště vzniku Protektorátu Čechy a Morava v letech 1938–1939 se cíle národnostní politiky začaly proměňovat ve směru k protežování Němců na obsazených územích, které měly být germanizovány. Tuto proměnu zachytil i Fahlbusch: „*Volkstumspolitik was, on the one hand, a revisionist policy that emerged from the Treaty of Versailles and is in evidence along the whole of the German frontiers, especially in the new states in East-Central Europe. On the other hand, it continued the German Empire's Pan-German expansionist tradition with its ideal of a germanized Eastern Europe.*“¹⁰² Nacistická *Volkstumspolitik* se tak stala nástrojem širších germanizačních záměrů. Na

Jan, *Národnostní politika v ČSSR*, Praha 1975; PLEVZA, Viliam, *Národnostná politika KSC a česko-slovenské vztahy*, Bratislava 1979; SLAVÍK, Jan, *Národnostní politika ve SSSR: V. I. Lenin a J. V. Stalin o národnostní otázce*, Praha 1937.

⁹⁸ Více k tomu např. BAHENSKÝ, František, *Národnostní politika v SSSR v letech 1922–1953*, I. část, Praha 2010.

⁹⁹ Srov. KETTENACKER, Lothar, *Nationalsozialistische Volkstumspolitik im Elsaß*, Stuttgart 1973; STRIPPEL, A., c. d.

¹⁰⁰ LUMANS, Valdis O., *Himmler's auxiliaries: the Volksdeutsche Mittelstelle and the German national minorities of Europe, 1933–1945*, Chapel Hill 1993; LENIGER, Markus, c. d.

¹⁰¹ K takovému pojetí „*Volkstumspolitik*“ viz LUTHER, Tammo, *Volkstumspolitik des Deutschen Reiches 1933–1938: Die Auslandsdeutschen im Spannungsfeld zwischen Traditionalisten und Nationalsozialisten*, Wiesbaden 2004, s. 59–66. Z dalších prací např. GESCHE, Katja, *Kultur als Instrument der Außenpolitik totalitärer Staaten: Das Deutsche Ausland-Institut 1933–1945*, Köln – Weimar – Wien 2006; O'DONNELL, K. Molly – BRIDENTHAL, Renate – REAGIN, Nancy, *The Heimat Abroad: The Boundaries of Germanness*, Ann Arbor 2005. Velmi zajímavé je pak vztahování termínu „*Volkstumspolitik*“ na nacistickou politiku vůči Němcům žijícím v USA – viz WILHELM, Cornelia, *Bewegung oder Verein? Nationalsozialistische Volkstumspolitik in den USA*, Stuttgart 1998.

¹⁰² FAHLBUSCH, Michael, *The Role and Impact of German Ethnopolitical Experts in the SS Reich Security Main Office*, in: HAAR, Ingo – FAHLBUSCH, M., *German Scholars and Ethnic Cleansing 1919–1945*, New York – Oxford 2005, s. 28–50, zde s. 46.

okupovaných územích měla napomoci segregaci německého obyvatelstva od neněmecké části populace, přičemž německy hovořící obyvatelé většinou tvořili menšinu.

Protektorát Čechy a Morava se stalo prvním územím obsazeným Třetí říší, kde tvořil většinu jiný než německý národ. Právě tady patrně nacistická *Volkstumspolitik* nabrala svého nového významu, který se nedlouho poté uplatnil též v Polsku a dalších okupovaných zemích. Nacisté se tu museli vypořádat se třemi velkými skupinami obyvatelstva – s protežovanými místními *Volksdeutsche*, s majoritními a „nepříliš chtěnými“ Čechy – a s „nežádoucími“ Židy nebo Romy (tehdejší terminologií *Zigeuner*).¹⁰³ *Volkstumspolitik* tak získala dvě základní linie – „tradiční“ podporu „němectví“ (*Deutschtum*) na straně jedné a vypořádání se s „cizími“ elementy (tedy především Čechy, ale i Židy a dalšími skupinami).

Nacistická správa se v oblasti národnostní politiky a podpoře etnických Němců snažila o „... kvantitativní a kvalitativní posílení německého národa a probuzení vůle k říšskému občanství u neněmeckých částí obyvatelstva“ – „Ziel jeder deutschen Verwaltungsarbeit in diesem Raum muss, wie bereits eingangs ausgeführt wurde, die quantitative und qualitative Stärkung des deutschen Volkstums und die Erweckung des Willens zur Reichsbürgerschaft bei den nicht-deutschen Bevölkerungsteilen sein.“¹⁰⁴ Pro podporu německého „národního života“ v oblasti sociální, kulturní, školské, zdravotnické nebo hospodářské používali okupanti pojmu „národnostní práce“ (*Volkstumsarbeit*) nebo „*Deutschtumsarbeit*“, což odpovídalo „podpoře němectví“ (*Förderung des Deutschtums*). Luther spatřoval jistý rozdíl mezi „*Volkstumspolitik*“ a „*Volkstumsarbeit*“ především v tom, že první pojem se měl vztahovat na státní politiku a druhý termín na nestátní německé organizace (např. soukromé spolky), jež se programově soustředily na posilování „němectví“ v dané oblasti: „*Währen der Begriff ‚Volkstumspolitik‘ hier im wesentlichen die vom Deutschen Reich geleistete politische, kulturelle und materielle Unterstützung der Volksdeutschen umschreibt, ist der Terminus ‚Volkstumsarbeit‘ stärker mit der von nicht-staatlichen reichsdeutschen Organisationen geleisteten volksdeutschen Betreuungsbearbeitung verbunden.*“¹⁰⁵ S tím je možné však souhlasit jen do určité míry, protože v nacionálně socialistickém režimu byly veškeré aktivity, byť formálně „soukromé“, přímo či nepřímo řízeny státním aparátem. Na území Protektorátu to platilo obzvlášť. Jednou ze součástí národnostní politiky byla také samozřejmě propagace nacistické ideologie, jež měla vést k naprosté nacifikaci protektorátních Němců a „zglajchšaltování“ jejich veřejného života.

¹⁰³ Na tuto stratifikaci upozornil už Jacoby, ačkoliv ten zmiňoval jako „*Third Class Citizens*“ pouze Židy a nikoliv Romy (Cikány). Srov. JACOBY, G., *Racial State*, s. 73–92.

¹⁰⁴ MZA Brno, ŘP – služebna Brno (B 251), kar 1, inv. č. 22, „*Volkstumspolitik im Lande Mähren*“, příloha k měsíční zprávě oberlandráta v Brně za měsíc srpen 1940, pag. 9–10.

¹⁰⁵ LUTHER, T., c. d., s. 14.

Druhá linie *Volkstumspolitik* se zaměřovala především proti Čechům s cílem konečné germanizace protektorátního území obývaného především českým živlem. Tuto linii přitom nazval Egon Leuschner z Rasově-politického úřadu (*Rassenpolitisches Amt*) NSDAP jako *Fremdvolkpolitik* (čili „politikou vůči cizím národům“), kterou definoval takto: „*Unter nationalsozialistischer Fremdvolkpolitik verstehen wir all die Maßnahmen und Zielsetzungen, die das staatsrechtliche, kulturelle, soziale, wirtschaftliche und persönliche Verhältnis der in Deutschland lebenden Angehörigen eines fremden Volkes zum deutschen Volke regen.*“¹⁰⁶ Nutno dodat, že mezi „cizí národy v Říši“ považovali nacisté i protektorátní Čechy, neboť Protektorát byl považován za říšské území. Tato linie národnostní politiky se přitom úzce provazovala s politikou rasovou (*Rassenpolitik*).¹⁰⁷ Za nejjednodušší řešení „otázky cizích národů“ považoval Leuschner jejich vysídlení z Říše, avšak považoval to během války za nemožné: „*Theoretisch die einfachste Lösung der Fremdvolkfrage, die alle rassische Gefahr bannen würde, wäre die völlige Wiederaussiedlung und Entfernung Fremdvölkischer aus dem Reich. Diese Zielsetzung ist zwar der Leitgedanke nationalsozialistischer Fremdvolkpolitik, aber im Augenblick aus wirtschaftlichen, jetzt besonders wehrwirtschaftlichen Gründen praktisch nicht durchführbar und dürfte auch noch lange Jahre nach dem Kriege nicht zu erreichen sein.*“¹⁰⁸ Pokud toto vztáhne na Protektorát, bylo to pak zcela nereálné.

Změna národnostní struktury v českých zemích měla v plném rozsahu proběhnout až po eventuálním vítězství ve válce. Ještě během ní však stačila být zahájena praktická opatření v oblasti rasové politiky vůči Čechům a zároveň nacisté od začátku okupace českých zemí začali podporovat rozvoj zdejší německé menšiny. Mezi nástroje k posílení německého vlivu patřila mimo jiné snaha o získání co nejvyššího počtu lidí pro německou národnost, resp. „*znovuzískání počestného němectví*“ (*Rückgewinnung des tschechisierten Deutschtums*), ovládnutí místních samospráv v oblastech s významným postavením Němců, omezení českého přistěhovalectví do německých „*zájmových oblastí*“, výstavba a podpora německých škol i předškolních zařízení (*Schulwesen*), sociální podpora německých rodin, podnikatelů, přebírání českých a židovských podniků do německých rukou, vytváření podmínek pro rozvoj zemědělství nebo aktivní kulturní politika (*Kulturpolitik*).¹⁰⁹ Během pouhých šesti let okupace se nacistům podařilo v některých oblastech *Volkstumspolitik* dosáhnout určitých úspěchů.

¹⁰⁶ LEUSCHNER, Egon, *Nationalsozialistische Fremdvolkpolitik*, Berlin 1942 (?), s. 13.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 6.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 14–15.

¹⁰⁹ MZA Brno, ŘP – služebna Brno (B 251), kar 1, inv. č. 22, „*Volkstumspolitik im Lande Mähren*“, příloha k měsíční zprávě oberlandráta v Brně za měsíc srpen 1940. Tamtéž, kar 4, inv. č. 58, *Deutschtumsprogramm für das Jahr 1941* (Der Oberlandrat in Mähr. Ostrau), 30. 12. 1940.

1.2 O původu a sídelních areálech protektorátních Němců

Protektorát Čechy a Morava tvořil většinu území českých zemí bez pohraničních oblastí, jež tehdejší Československo odstoupilo na podzim 1938 nacistickému Německu na základě mnichovské dohody. Součástí „zbytkového Česka“ (*Rest-Tschechei*) nebylo též Těšínsko anektované přibližně v téže době Polskem. Protektorát (obr. 1) zaujímal rozlohu zhruba 48 901 km² a na jeho území žilo asi 7,38 milionů obyvatel.¹¹⁰

Pomnichovské hranice povětšinou odpovídaly tehdejší jazykové hranici (*Sprachgrenze*) mezi česky a německy mluvícím obyvatelstvem Čech, Moravy a Slezska. Neplatilo to však absolutně. Aby mohlo být připojeno převážně německé Hřebečsko coby největší jazykový ostrov českých zemí, zabralo Německo též převážně českou oblast Zábřežska, které se tak stalo vůbec největším českojazyčným výběžkem v nově zformované Sudetské župě (*Sudetengau*).¹¹¹ Několik českých obcí pak bylo připojeno k říšskému území, aby se vytvořily koridory spojující Sudety s malými německými enklávami v oblasti Strýčic (*Stritschitz*) v jižních Čechách a Brodku u Konice (Skřípov–Německý Brodek; něm. *Wachtl–Deutsch-Brodek*) na Prostějovsku.¹¹² Během německého záboru na podzim 1938 došlo též k dočasné okupaci české Poličky a mimo jiné hrozilo, že bude k Sudetům připojeno i Ústí nad Orlicí (*Wildenschwert*).¹¹³

V Protektorátu zůstala významná německá menšina, která tvořila asi 3 % celkového obyvatelstva. Podle údajů z června 1940 zde žilo asi 235 000 Němců.¹¹⁴ Německá populace však nebyla rozložena na protektorátním území rovnoměrně. Můžeme přitom rozlišit tři základní sídelní struktury, ve kterých žili protektorátní Němci:

1. kompaktní jazykové (národnostní) ostrovy (*Sprachinseln, Volksinseln*) a malé enklávy,
2. národnostně smíšená sídla s početně významnými německými komunitami,
3. rozptýlené osídlení v ostatních regionech.

¹¹⁰ Podle odhadu k 1. 1. 1940. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1161, Plocha a obyvatelstvo obvodů OLR podle politických a soudních okresů, 7. 10.1940. K poslednímu sčítání lidu došlo v tehdejší ČSR v roce 1930. Údaje o zeměpisné rozloze se liší: Pro Protektorát se uváděla též plocha 48 959 km² [FOX, Robert – GRIEP, Kurt (Hrsg.), *Heimat und Welt: Teubners Erdkundliches Unterrichtswerk für höhere Schulen*, Band 5, Das deutsche Volk und sein Siedlungsraum in Mitteleuropa, 3. Auflage, Leipzig – Berlin 1941, s. 109]. V literatuře se však místy setkáme i s výměrou 49 363 km² [srov. KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 484].

¹¹¹ BARTOŠ, Josef, *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945*, Praha 1986, s. 14, 18–24; TÝŽ, *Povstavení českého obyvatelstva na severní Moravě za okupace*, Šumperk 1969, s. 27–28, 30–31nn.

¹¹² Srov. TÝŽ, *Okupované pohraničí*, s. 16.

¹¹³ Srov. KONEČNÝ, Stanislav, *Polička za Mnichovské krize*, Litomyšl 2003; CIHLÁŘ, Jiří, *České školy na Lanškrounsku (Landrat Landskron) v letech nacistické okupace 1938–1945*, Ústí nad Orlicí 2009, s. 6. SOKA Ústí nad Orlicí, AM Ústí nad Orlicí, *Kronika města Ústí nad Orlicí 1937–1946*, pag. 38.

¹¹⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/83, Výkaz o počtu německých státních příslušníků a osob německé národnosti podle stavu k 1. 6. 1940.

Obr. 1: Mapa Protektorátu Čechy a Morava k 1. 11. 1942.

Zdroj: Übersichtskarte der Verwaltungsbezirke im Protektorat Böhmen und Mähren, Stand 1. XI. 1942

Počátky německých sídelních komplexů v česko-moravském vnitrozemí, resp. na území Protektorátu, sahají až do středověku. Německá kolonizace nitra Čech a Moravy byla stejného původu jako osídlování pohraničí. Na sudetské a protektorátní Němce tak musíme pohlížet jako na blízké příbuzné na úrovni sourozenců – ostatně termín „sudetský Němec“ se mnohdy užíval nejen pro Němce žijící v pohraničních oblastech, nýbrž v celých českých zemích.¹¹⁵

První lidé hovořící německými dialekty přicházeli do českých zemí už v době Velké Moravy a počátků přemyslovského státu.¹¹⁶ Jejich příchod souvisel především s christianizací (příchod kněží z Východofranské říše, resp. z Bavorska), sňatkovou politikou českých knížat, ale i obchodem. Ostatně už ve 12. století se předpokládá existence německé kupecké osady v okolí kostela sv. Petra (tzv. Petrská čtvrť) na území dnešního Nového města (resp. Poříčí).¹¹⁷

Rozsáhlý příliv německých osadníků však nastal teprve až ve 13. století za panování posledních Přemyslovců.¹¹⁸ Tyto migrační posuny byly součástí mnohem širší „velké

¹¹⁵ Srov. FOCHLER-HAUKE, Gustav, *Deutsche Volksboden und deutsches Volkstum in der Tschechoslowakei: eine geographisch-geopolitische Zusammenschau*, Heidelberg 1937, s. 142.

¹¹⁶ Srov. KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin*, sv. 1, Praha 1991, s. 10.

¹¹⁷ Srov. MENDELOVÁ, Jaroslava – STÁTŇÍKOVÁ, Pavla (edd.), *Nové Město pražské 1348–1784*, Praha 1998, s. 11. Ze starší české literatury viz např. VOJTÍŠEK, Václav, *Německá národnost v Čechách*, Praha 1918, s. 39–40.

¹¹⁸ K tomu podrobně ŽEMLIČKA, Josef, *Počátky Čech královských 1198–1253: Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 11–30, 63–76, 210–263, 391–432.

(německé) kolonizace“ (*Ostsiedlung*), která zasáhla střední a východní Evropu.¹¹⁹ Během tohoto rozsáhlého osídlování docházelo k zakládání měst, přičemž se šířilo německé městské právo – v českých zemích šlo především o právo magdeburské a dále o práva tzv. jihoněmeckého okruhu.¹²⁰ Tak byla založena důležitá královská (často horní) města ve vnitrozemí jako České Budějovice (*Budweis*), Plzeň (*Pilsen*), Jindřichův Hradec (*Neuhaus*), Kutná Hora (*Kuttenberg*), Čáslav (*Tschaslau*), Kolín (*Kolin*), Chrudim (*Chrudim*), Jihlava (*Iglau*), Dvůr Králové (*Königinhof*), Jaroměř (*Jermer*), Hradec Králové (*Königgrätz*), Litomyšl (*Leitomischl*), Vysoké Mýto (*Hohenmauth*) nebo Litovel (*Littau*).¹²¹ Němci si získali výsadní postavení též ve starších sídlech v Brně a Olomouci. Jejich vliv narůstal pochopitelně též v Praze a okolí. Německy mluvící patriciát ovládal „samosprávy“ i v městech a městečkách lokálního významu, kde se nepředpokládala početní převaha Němců.¹²²

Vedle sídel městského typu se němečtí osadníci podíleli též na osídlování venkova, jehož průvodním jevem měly být tzv. lesní lánové vsi (*Waldhufendörfer*) s typicky podlouhlým půdorysem.¹²³ Takové vesnice ostatně nacházíme ve velké míře v pohraničních podhorských oblastech v Čechách a na Moravě, jež zůstaly etnicky německé až do poloviny 20. století. Lze se s nimi však setkat i v těch částech vnitrozemí, které byly tradičně považovány za jazykově české. Němečtí autoři to přičítali rozsahu německé kolonizace,¹²⁴ avšak je otázkou, zda se jednalo skutečně o etnicky převážně německé vesnice, nebo šlo jen o německé lokátory.¹²⁵ Na kolonizaci venkovských oblastí se nicméně podílely německé církevní řády.¹²⁶

Na pomezí východních Čech a Moravy vznikl rozsáhlý výběžek německého osídlení, pro který se později ujalo jméno Hřebečsko (*Schönhengstgau*). Tento sídelní komplex přitom zasahoval původně daleko do nitra východních Čech a zahrnoval i sídla později etnicky ryze česká – Poličku (*Politschka*), Vysoké Mýto, Litomyšl, Českou Třebovou (*Böhmisch-Trübau*),

¹¹⁹ ŽEMLIČKA, J., *K charakteristice středověké kolonizace v Čechách*, Československý časopis historický 26, 1, 1978, s. 58–81; HRABOVÁ, Libuše, *K problému německé kolonizace ve střední Evropě*, Sborník historický 9, 1962, s. 67–94; ŠIMÁK, Josef Vítězslav, *Středověká kolonizace v zemích Českých*, České dějiny, I. díl, část 5., Praha 1938; KUHN, Walter, *Vergleichende Untersuchungen zur mittelalterlichen Ostsiedlung*, Köln – Wien 1973.

¹²⁰ ŽEMLIČKA, J., *The Germans and the Implantation of German Law among the Bohemians and Moravians in the Middle Ages*, in: BEREND, Nora (ed.), *The expansion of Central Europe in the Middle Ages*, Farnham – Burlington 2012, s. 237–270; KEJŘ, Jiří, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 154.

¹²¹ ŠIMÁK, J. V., *Středověká kolonizace*, s. 1064nn, 605nn, 1143nn, 1228nn, 1223nn, 930nn, 1241nn, 1273nn, 886nn, 846nn, 833nn, 1264nn, 1253nn, 1281nn; viz též obecněji FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998, s. 44–49.

¹²² Srov. ŠIMÁK, J. V., *Středověká kolonizace*, s. 1246–1247.

¹²³ ŽEMLIČKA, J., *Počátky Čech královských*, s. 256.

¹²⁴ WEINELT, Herbert, *Zur Erforschung der deutsch-slawischen Volksgrenze im nördlichen Mähren*, in: *Das Böhmen- und Mähren-Buch*, Prag 1943, s. 24.

¹²⁵ Přímé doklady pochopitelně chyběly, a tak si badatelé museli vystačit s nepřímými vývody z oblasti toponomastiky a onomastiky. Srov. MUSIL, František, *Osídlování Poorlicka v době předhusitské: Kraj na Tiché Orlici, v povodí Třebovky a Moravské Sázavy*, Ústí nad Orlicí 2002, s. 53–69, 83–87.

¹²⁶ Srov. ŠIMÁK, J. V., *Středověká kolonizace*, s. 1256–1260.

Ústí nad Orlicí, Brandýs nad Orlicí (*Brandeis an der Adler*) a přilehlé vesnice.¹²⁷ Jeho nejzápadnější výspu tvořily lesní lánové vsi až na Holicku východně od Pardubic: Veliny (*Welin*), Holice (pův. *Eklinsdorf*), Ředice (*Hermannsdorf*), Ostřetín (*Tiezmansdorf*), Roveň (*Waltersdorf*).¹²⁸ U těchto osad však není jisté, zda německy mluvící přistěhovalci tvořili převážnou část kolonistů nebo jen jejich minoritní část.¹²⁹

Další kompaktní německé sídelní areály zahrnující nejen města, ale i přilehlý venkov, se zformovaly v okolí Budějovic, Plzně, Klatov a Olomouce. Od Znojma přes Brno až po Drahanskou vrchovinu se táhl takřka souvislý pás německého osídlení. Rozsáhlý byl též jihlavský jazykový výběžek, který spojoval Rakousy přes Jindřichův Hradec a pokračoval přes horní město Jihlavu, Německý Brod (*Deutsch-Brod*) a končil snad až u Pelhřimova.¹³⁰ Velký jazykový ostrov pak vznikl ve středních Čechách a ten zahrnoval města Kutná Hora, Kolín a Čáslav i s jejich venkovským okolím.¹³¹ V případě vnitrozemských jazykových ostrovů se jednalo často o horní města. Ostatně právě Kutná Hora přešla jihlavské městské právo. V Čechách pak existovaly ještě menší jazykové ostrovy – např. kolem města Chrudim.¹³²

Dlouho se tradovalo, že za zánikem německých areálů v česko-moravském vnitrozemí stály husitské bouře. Současné poznatky však ukazují, že v řadě oblastí docházelo k přirozené asimilaci už dříve.¹³³ Husitské války tyto změny dovršily, mnohde pak zřejmě násilnou formou.¹³⁴ Do poloviny 15. století tak zanikl kutnohorský-kolínsko-čáslavský jazykový ostrov, počestil se Německý Brod, čímž se výrazně zmenšil jihlavský sídelní areál a kromě toho německý element ztratil svou převahu na Jindřichohradecku a v přilehlých oblastech a z dosavadního jihlavského výběžku se stal jazykový ostrov. Dále se počestila města jako Chrudim, Hradec Králové, Dvůr Králové, Jaroměř, Litomyšl, Polička, Vysoké Mýto, Plzeň, Domažlice a řada dalších.¹³⁵ Výrazně se zmenšila pražská německá populace.¹³⁶ Obdobný proces probíhal i na Moravě, avšak tam si německojazyčný živel stále udržoval jistou dominanci.¹³⁷

¹²⁷ Tamtéž, s. 1264nn, 1253nn, 1264nn, 1267nn, 920–921, 1267nn.

¹²⁸ Tamtéž, s. 1249–1250.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ FIALOVÁ, L. – HORSKÁ, P. – KUČERA, M. – MAUR, E. – MUSIL, J., *Dějiny obyvatelstva*, s. 49.

¹³¹ Srov. ŠIMÁK, J. V., *Středověká kolonisace*, s. 1228nn, 930nn, 1223nn.

¹³² SCHWARZ, Ernst, *Die Personennamengebung einer innerböhmischen Stadt um 1400*, in: *Zeitschrift für Namenforschung*, Bd. 19, 1943, s. 274–282.

¹³³ FIALOVÁ, L. – HORSKÁ, P. – KUČERA, M. – MAUR, E. – MUSIL, J., *Dějiny obyvatelstva*, s. 70.

¹³⁴ Tamtéž, s. 70. KLIK, Josef, *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské*, *Český časopis historický* XXVII, 1921, s. 8–62, 289–352, zde s. 18nn.

¹³⁵ KLIK, Josef, *Národnostní poměry*, s. 18–22.

¹³⁶ FIALOVÁ, L. – HORSKÁ, P. – KUČERA, M. – MAUR, E. – MUSIL, J., *Dějiny obyvatelstva*, s. 70–71.

¹³⁷ Tamtéž, s. 70.

Na sklonku středověku se jazykové hranice v českých zemích přiblížily podobě, v jaké zůstaly až do konce druhé světové války. Během raného novověku, konkrétně za panování Habsburků, se v českém vnitrozemí usazovali německy mluvící přistěhovalci. Ačkoliv šlo po většinou o individuální migrace (duchovní, nobilita, úředníci, obchodníci, řemeslníci), v několika případech lze hovořit o kolonizačním úsilí. Za příklad takové raně novověké kolektivní migrace lze považovat příchod německy hovořících novokřtěnců (anabaptistů) na Moravu v 16. století.¹³⁸ V důsledku vylidňování po třicetileté válce a morových ran došlo na některých místech k nahrazování původních populací německými osadníky. Tak se to stalo ve Skoronicích (osada pojmenována jako *Kunewald*) u Kyjova, Radouně (*Radaun*) nedaleko Mělníka nebo Buštěhradu (*Buschtiehrad*) ve středních Čechách.¹³⁹ V první polovině 18. století se němečtí kolonisté usadili v dnešní pražské čtvrti Kbely (*Gbell*), založili osadu Borek (*Franzdorf*) na Čáslavsku a Nepomuk pod Třemšínem (dříve Německý Nepomuk, *Deutsch-Nepomuk*, česky lidově *Němce*) jihozápadně od Příbrami.¹⁴⁰ Většinou šlo o Němce původem z pohraničních oblastí Čech a Moravy – v případě Nepomuku konkrétně z Pošumaví.

Celá řada německých osad pak vznikla během implementace tzv. Raabovy pozemkové reformy (raabizace) spojené s robotní abolicí, která probíhala od konce vlády Marie Terezie. První takovou vesnicí se stalo Bílsko (*Bilsko*) u Hořic založené v roce 1778.¹⁴¹ V letech 1780–1785 pak následoval komplex deseti ryze německých a dvou smíšených vesnic v blízkosti Pardubic, které zakládali přistěhovalci z Kladska a Slezska, které se staly po sedmileté válce součástí Pruska. Jednalo se o osady Velkolánské (*Teichdorf*), Veská (*Weskadorf*, později jen *Weska*), Německé Nové Hradiště (*Deutsch-Neuhradischt*, též *Deutsch-Hradischt*), Malolánské (*Kleindorf*), Staročernsko (*Gunstdorf*), Drahoš (*Maydorf*), Moravanský (*Sehndorf*), Roveňsko (*Trauerdorf*), Platěnsko/Jiříčky (*Dreidorf*), Hrachoviště (*Streitdorf*), Jesničanky (*Klein-Jesnitschan*, též *Deutsch-Jesnitschan*) a Spojil (*Spojil*).¹⁴² Kladští emigranti pak založili kolem roku 1785 ještě osadu Kovansko (*Kowansko*) u Nymburku.¹⁴³ Přibližně ve stejné době pak němečtí osadníci založili další tři osady na Hořicku/Novopacku – Lukavec (*Lukawetz*), Horní Nová Ves

¹³⁸ Viz např. PAJER, Jiří, *Novokřtěnci na Moravě (Úvodní poznámky k metodice studia)*, in: Slovácko : společenskovo vědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí, 1997 (vyd. 1998), s. 9–23.

¹³⁹ BERANEK, Franz J., *Neuzeitliche Deutschensiedlungen in Böhmen und Mähren*, in: Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren, Bd. 3, 1944, s. 23–36, zde s. 26.

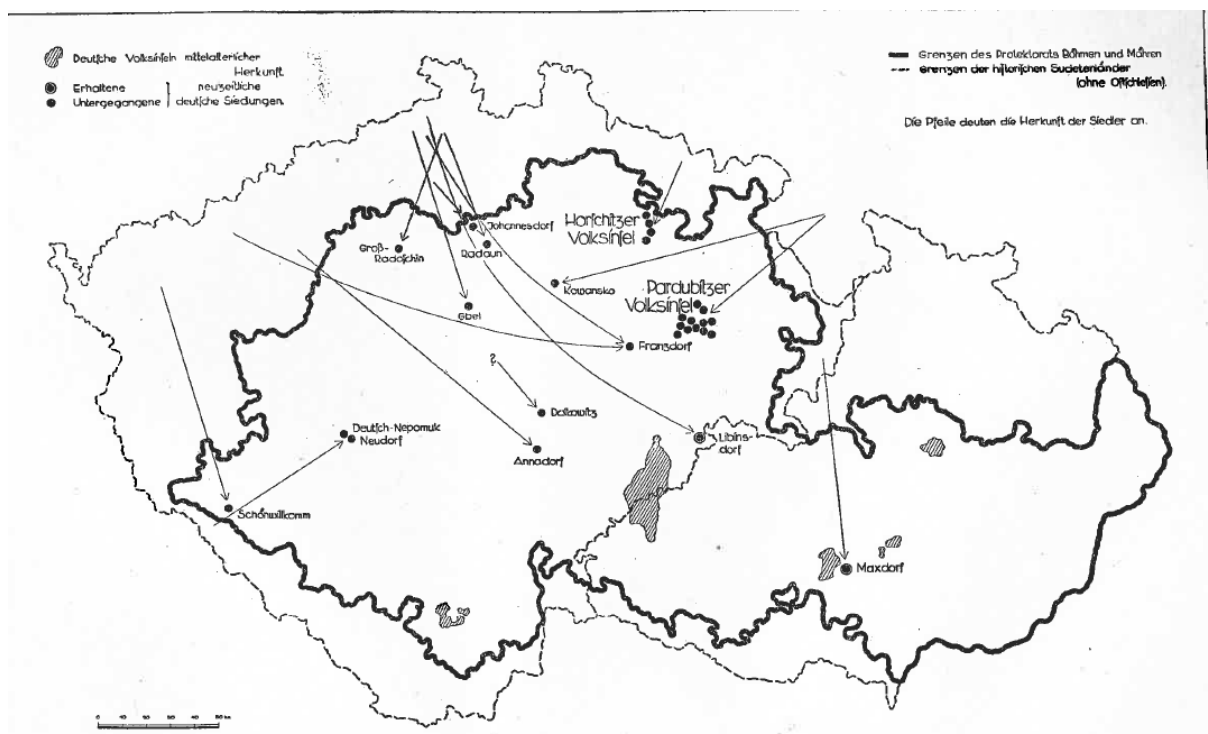
¹⁴⁰ Tamtéž, s. 27.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 29.

¹⁴² K problematice nejnověji NOVOTNÝ, René, „Pruští emigranti“: *Kladsko-slezské komunity ve východních a středovýchodních Čechách (1763–1946)*, in: *Theatrum historiae* 22, 2018, s. 165–229, zde s. 175–185.

¹⁴³ BERANEK, F. J., *Kowansko, ein Vorposten der Pardubitzer Sprachinsel*, in: *Glatzer Heimatblätter*, Bd. 25, 1939, s. 12–15.

(Ober-Neudorf) a Brtev (*Bertew*) v sousedství Lázní Bělohrad.¹⁴⁴ Tyto vesnice osídlili přistěhovalci z oblasti Maršova v Podkrkonoší.

Obr. 2: Novověká německá kolonizace českého a moravského vnitrozemí na půdorysu protektorátních hranic.

Zdroj: Beranek, 1944

Další soustava německých raabizačních osad se zformovala na Litovelsku na východ od výše zmíněného jazykového ostrůvku Skřípov–Německý Brodek.¹⁴⁵ Právě odsud měli pocházet osadníci, kteří v letech 1785–1788 založili nedaleko Konic osady Veselá (*Fröhlichsdorf*), Štarnov (*Sternheim*), *Neustift* (součást vesnice Přemyslovice, zvaná též jako Malé Přemyslovice), Růžov (*Rosenberg*), dále se pak ještě podíleli na vzniku jazykově smíšených kolonií Ptenský Dvorek (*Feldhöfel*), Nové Ptení (*Neuptin*), Jednov (*Ainsersdorf*), Michnov (*Michenau*) a Střelná (*Schußdorf*).¹⁴⁶

Tím však německá kolonizace v rámci raabizace ještě neskončila. Po roce 1787 založili osadníci původem z Lanškrounska malou vesnici Dvorska (*Maxdorf*), která je dnes součástí Brna.¹⁴⁷ V roce 1789 pak vznikla v oblasti Žďárských vrchů na Českomoravské vrchovině

¹⁴⁴ TÝŽ, *Neuzeitliche Deutschensiedlungen*, s. 31.

¹⁴⁵ Už kolem roku 1753 přitom založili osadu Německé Přemyslovice (*Deutsch-Przschmyslowitz*). Tamtéž, s. 28, 31–32.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 31–32.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 32.

osada Karlov (*Libinsdorf*), jež založili němečtí kolonisté z Českolipska. Posléze ještě následovaly nové německé vesnice Vítaná (*Schönwillkomm*) na Klatovsku v roce 1795, Dalkovice (*Dalkowitz*) severovýchodně od Vlašimi v roce 1796, Janova Ves (*Johannesdorf*) na Mělnicku v roce 1798 a Annina Ves (*Annadorf*) u Horní Lhoty jihovýchodně od Vlašimi v roce 1799.¹⁴⁸

V případě novověké německé kolonizace šlo většinou o zakládání izolovaných vsí ležících uvnitř českého sídelního areálu (obr. 2). Od svého počátku tak byly tyto drobné jazykové enklávy vystaveny asimilačním tlakům. Někde se překvapivě německému živlu naopak dlouho dařilo jako ve Skoronicích, Buštěhradu nebo Německém Nepomuku, jehož obyvatelé si svou jazykovou identitu udržovali zhruba do poloviny 19. století.¹⁴⁹ Devět rodin z Německého Nepomuku navíc založilo ještě v letech 1793–1795 dceřinou kolonii Nová Ves (*Neudorf*).¹⁵⁰ Z řady vesnic naopak německý jazyk vymizel ještě do konce 18. století a v dalších případech do poloviny 19. století, jinde až do 70. – 80. let téhož století. Zásadní pro udržení etnického rázu malých jazykových enkláv se ukázala být existence vlastní německé školy. Německy proto hovořila značná část obyvatelstva v osadách Veská a Moravanský u Pardubic až do začátku 20. století, kdy tam došlo k zastavení německojazyčné výuky.¹⁵¹ Až do roku 1945 se pak udrželo německé obyvatelstvo jen ve dvou vsích – ve Dvorskách a Karlově.¹⁵²

Pokud pomineme rozsahem relativně malou a fragmentovanou německou kolonizaci v období raného novověku, nedošlo v českých zemích od konce středověku k zásadním proměnám národnostní struktury obyvatelstva. Přesto došlo, zvláště v době tereziánské a josefínské, ke všeobecnému posílení vlivu němčiny a upozadění češtiny. Zatímco si v etnicky českých oblastech držela čeština své výsadní postavení na venkově, došlo k poněmčení širších a vzdělanějších vrstev ve městech – a zdaleka se to netýkalo jen Prahy a dalších největších měst. Jsou doklady i o tom, že i v tehdy ještě provinčních Pardubicích se v první polovině 19. století řada lidí s českými jmény přikláněla z důvodů kariérních a společenských němčině.¹⁵³ Velkou měrou za tím stálo prosazování němčiny jako státního jazyka a z toho plynoucí poměry školské.

Po roce 1848 začala němčina v českomoravském vnitrozemí ustupovat a z češtiny se znovu stával plnohodnotný jazyk všech vrstev venkovského i městského obyvatelstva. V polovině 19. století byla dle údajů Franze Antona Schamlfuße (1821–1865), vycházejícího mimo

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 33.

¹⁴⁹ V Německém Nepomuku ještě k roku 1851 působila vlastní německá škola. Srov. SCHMALFUSS, Franz Anton, *Die Deutschen in Böhmen: Geschildert in geographisch-statistischer, staatswirthschaftlicher, volksthümlicher und geschichtlicher Beziehung*, Prag 1851, s. 5.

¹⁵⁰ BERANEK, F. J., *Neuzeitliche Deutschensiedlungen*, s. 27.

¹⁵¹ NOVOTNÝ, R., „Pruští emigranti“, s. 201–206.

¹⁵² Viz níže.

¹⁵³ ROSŮLEK, František K., *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko: Dějinný a místopisný obraz*, II. díl, Pardubice 1905–1907, s. 145–148.

jiné ze starších dat Johanna Gottfrieda Sommera (1782–1848), dále Karla von Czoerniga (1804–1889) a Josepha Haina (1809–1852) jazyková hranice posunutá o něco málo více do vnitrozemí, než tomu bylo od začátku 20. století do roku 1945.¹⁵⁴ Názorně se to projevuje na Czoernigově „etnografické“ mapě z roku 1855,¹⁵⁵ pro kterou autor čerpal údaje z úředních soupisů z let 1846 a 1851.¹⁵⁶ Jazyková hranice nebyla přitom dle Schmalfuße nikterak ostrá a tvořilo ji kontinuum v podobě jazykově smíšeného substrátu: „*Dort, wo zewi Völkerstämme mit einander grenzen, bildet gewöhnlich die gemischte Bevölkerung, d. h. diejenige, wo beide Stämme unter einander vermischt leben und daher auch beide Landessprachen sprechen, die Übergangsbrücke von der einen zur andern.*“¹⁵⁷ Dle údajů výše uvedených autorů zasahovala jazyková hranice do Plzně a okolí, na Domažlicko a Klatovsko, Jindřichohradecko, Lounsko, Novou Paku (*Neu-Paka*) nebo Dvůr Králové. Na jihu Moravy se česko-německá etnografická hranice dotýkala Židlochovic a protažený byl i jihlavský jazykový ostrov směrem na sever. Jazykovou hranici v českých zemích na základě starších i novějších údajů pak později podrobně popsali Adolf Ficker (1816–1880) a Richard Andree (1835–1912).¹⁵⁸

První řádné sčítání lidu na území Rakousko-Uherska proběhlo k roku 1869,¹⁵⁹ ale to nakonec neobsahovalo dotaz na jazykovou či národnostní příslušnost, ačkoliv se o tom původně uvažovalo.¹⁶⁰ Nakonec se až pro následný census v roce 1880 prosadila tzv. obcovací řeč (*Umgangssprache*) – tedy jazyk užívaný pro běžnou komunikaci s okolím.¹⁶¹ To platilo i pro další sčítání lidu až do roku 1910. Užití této kategorie bylo však do značné míry zkreslující, proto nelze výsledky sčítání obcovací řeči zaměňovat se sčítáním národností, ačkoliv se těmito statistikami argumentovalo v nacionálních zápasech. Užitá kategorie navíc diskriminovala národnostní menšiny žijící v jiném jazykovém prostředí. Nesmíme pak pominout ani doložené případy manipulací a nátlaku ze strany sčítacích komisařů, kvůli čemuž pak probíhaly různé

¹⁵⁴ SCHMALFUSS, F. A., *Die Deutschen in Böhmen*, s. 5; CZOERNIG, Karl von, *Ethnographie des österreichischen Monarchie*, I. Band, Erste Abteilung, Wien 1857, s. 29–32, 40–41; HAIN, Joseph, *Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates*, Erster Band, Wien 1852, s. 224–234.

¹⁵⁵ CZOERNIG, K. von, *Ethnographische Karte der oesterreichischen Monarchie*, Wien 1855.

¹⁵⁶ KLADIWA, Pavel – GAWRECKI, Dan – KADLEC, Petr – POKLUDOVÁ, Andrea – POPELKA, Petr, *Národnostní statistika v českých zemích 1880–1930: Mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace*, I. díl, Ostrava – Praha 2016, s. 57.

¹⁵⁷ SCHMALFUSS, F. A., *Die Deutschen in Böhmen*, s. 6–7.

¹⁵⁸ FICKER, Adolf, *Die Völkerstämme der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie: Ihre Gebiete, Grenzen und Inseln*, Wien 1869, s. 41–46; ANDREE, Richard, Nationalitätsverhältnisse und Sprachgrenze in Böhmen, in: *Neunter Jahresbericht des Vereins von Freunden der Erdkunde zu Leipzig 1869*, Leipzig 1870, s. 51–88.

¹⁵⁹ Provedeno však bylo až začátkem roku 1870.

¹⁶⁰ KLADIWA, P., et al., *Národnostní statistika*, I. díl, s. 58–59. Uvažovalo se tehdy o zavedení kategorie „rodinná řeč“ (*Familiensprache*).

¹⁶¹ Tamtéž, s. 59–60nn.

spory o výsledky v jednotlivých obcích.¹⁶² Do problémů se sčítáním lidu se záhy vložily tzv. obranné spolky – pro Němce zejména *Deutscher Schulverein* a regionální „svazy Němců“ (sg. *Bund der Deutschen*) se sídly např. v Českých Budějovicích, Olomouci, Plzni, Praze, Jihlavě nebo Brně.¹⁶³ Jejich aktivity se vyznačovaly fetišizací jazykové hranice.¹⁶⁴ V německojazyčném akademickém prostředí pak vyvstaly snahy co nejdříve vizualizovat jazykové hranice a rozšíření německého etnika prostřednictvím „etnografických map“,¹⁶⁵ a to na základě údajně „přesných“ národnostních statistik.¹⁶⁶

Velký zásah do národnostních poměrů v česko-moravském vnitrozemí představoval vznik samostatného Československa. První československé sčítání lidu v roce 1921 jasně ukázalo značný úbytek německého živlu, a to i v dosavadních německých sídelních areálech.¹⁶⁷ Kromě „přirozeného“ úbytku v souvislosti s rozpadem Rakousko-Uherska však nemalou měrou stála za rozdílnými výsledky odlišná metodika. Nově se totiž nesčítala obcovací řeč, nýbrž národnost prostřednictvím mateřského jazyka.¹⁶⁸ Znovu se pak vyrojily stížnosti na manipulace sčítacích komisařů, a to zejména z německé strany.¹⁶⁹ Největší problémy vyvstaly pochopitelně na jazykových hranicích, kde dokonce vyústily v lokální konflikty.¹⁷⁰ V době trvání československé první republiky se čeští a moravští (nyní již sudetští) Němci snažili o „obranou“ politiku prostřednictvím organizace *Bund der Deutschen*, která byla činná i v jazykových ostrovech a jazykově smíšených oblastech Čech a Moravy.¹⁷¹ Nechyběly přitom ani demonstrativní akce typu „jízda na jazykovou hranici“.¹⁷² Poměrům v německých sídelních areálech v Československu se věnoval mimo jiných sudetoněmecký geograf Gustav Fochler-Hauke (1906–1996), který popsal situaci i v Praze a jazykových ostrovech jakožto i proces údajného počest'ování dosud německých regionů.¹⁷³

¹⁶² Tamtéž, s. 137–145, 155–169. Spory ohledně výsledků pak vedly k tzv. soukromým sčítáním, které iniciovaly národnostní spolky. Srov. KLADIWA, P., et al., *Národnostní statistika*, II. díl, s. 207–214.

¹⁶³ BALCAROVÁ, Jitka, „Jeden za všechny, všichni za jednoho!“: *Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity“*, Praha 2013, s. 93–95nn.

¹⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 62–64, 367.

¹⁶⁵ K tomu viz HANSEN, Jason D., *Mapping the Germans: Statistical Science, Cartography, and the Visualization of the German Nation, 1848–1914*, Oxford 2015, s. 64–74.

¹⁶⁶ SCHLESINGER, Ludwig, *Die Nationalitäts-Verhältnisse Böhmens*, in: LEHMANN, Richard – KIRCHHOFF, Alfred (Hgg.), *Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde*, 2. Band, Stuttgart 1886, s. 1–27.

¹⁶⁷ Přehledně viz KLADIWA, P., et al., *Národnostní statistika*, II. díl, s. 305–321.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 9–24. TÝŽ, *Národnostní statistika českých zemí 1880–1921 – faktory, výsledky a problém jejich interpretace*, in: *Moderní dějiny* 23, 2015, č. 2, s. 61–82.

¹⁶⁹ K dobové reflexi viz RÁDL, Emanuel, *Národnost jako vědecký problém*, Praha 1929, s. 43–47.

¹⁷⁰ Srov. KLADIWA, P., et al., *Národnostní statistika*, II. díl, s. 124–129.

¹⁷¹ BALCAROVÁ, Jitka, „Jeden za všechny, ...“, s. 111–122.

¹⁷² Tamtéž, s. 367.

¹⁷³ FOCHLER-HAUKE, G., *Deutsche Volksboden und deutsches Volkstum*, s. 142–156, 162–167.

Během existence Protektorátu Čechy a Morava nebylo provedeno žádné sčítání lidu, ačkoliv se původně plánovalo na rok 1940 a stačily se zahájit i vlastní přípravy.¹⁷⁴ Namísto toho provedl Ústřední úřad statistický v Praze pouhý odhad počtu obyvatel k 1. říjnu 1940, a to na základě statistických dat určených původně k jiným účelům. Výsledky pro jednotlivé obce byly publikovány v šesti sešitech věstníku *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*,¹⁷⁵ z toho pět se týkalo Protektorátu Čechy a Morava a jeden sudetoněmeckých oblastí.¹⁷⁶ Obsahovaly přitom rovněž přehledně zpracované údaje o celkovém počtu obyvatelstva a počtech Němců a Čechů na základě sčítání lidu z let 1880–1930.¹⁷⁷ Pro rozbor sídelních areálů protektorátních Němců však tento pramen neobsahuje údaje o počtech Němců v roce 1940, což však lze suplovat statistickým přehledem o počtu německého obyvatelstva v Protektorátu podle jednotlivých obcí, jenž byl vyhotoven k 1. březnu 1940.¹⁷⁸ Kombinací těchto údajů lze sledovat národnostní situaci a geografické rozmístění protektorátních Němců na regionálních a místních úrovních.

Nacistické úřady v Protektorátu věnovaly zvláštní pozornost německým jazykovým ostrovům, které představovaly relativně uzavřené sídelní areály s převahou německojazyčného obyvatelstva. Měly též sloužit jako pilíře pro budoucí germanizaci vnitrozemí Čech a Moravy. Známý odborník na problematiku Walter Kuhn (1903–1983) definoval v roce 1934 „pravé“ jazykové ostrovy takto jako „*Siedlungen, die durch geschlossene Kolonisation eines Volkes auf Neuland inmitten fremden Volksgebiets entstanden sind.*“¹⁷⁹ Kuhn jakožto zakladatel tzv. *Sprachinselforschung*¹⁸⁰ přišel s typologií jazykových ostrovů dle různých kritérií jako např. podle okolností vzniku či charakteru osídlení.¹⁸¹ Z novějších prací lze pak připomenout definici Petera Wiesingera z roku 1983: „*Unter Sprachinseln versteht man punktuell oder areal auftretende, relativ kleine geschlossene Sprach- und Siedlungsgemeinschaften in einem*

¹⁷⁴ Srov. BERROVÁ, Petra, *Střípky z historie sčítání lidu*, in: Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje, sv. 50–51, 2008, č. 1, s. 44–48, zde s. 44–45.

¹⁷⁵ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Jahrgang XXII (1941), Nr. 53–60, Reihe D, Nr. 6–13, Die Einwohnerzahl der Sudetenländer 1869–1940, Band I.

¹⁷⁶ Tamtéž. Sešit I. Střední a severozápadní Čechy: Obvody oberlandrátů v Praze, Plzni, Kladnu a Mladé Boleslavi; II. Východní Čechy: Obvody oberlandrátů v Hradci Králové, Pardubicích a Kolíně; III. Jižní Čechy: Obvody oberlandrátů v Táboře, Českých Budějovicích a Klatovech; IV. Morava: Obvody oberlandrátů v Jihlavě, Brně, Olomouci, Zlíně a Moravské Ostravě; V. Abecední seznam obcí v Protektorátu Čechy a Morava; VI. Sudetoněmecké oblasti s uvedením nejnovějších údajů z řádného sčítání lidu z roku 1939.

¹⁷⁷ Byly zde také uvedeny údaje o počtu obyvatel k roku 1869, avšak pochopitelně bez národnostní skladby.

¹⁷⁸ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

¹⁷⁹ KUHN, Walter, *Deutsche Sprachinselforschung: Geschichte, Aufgaben, Verfahren*, Plauen in Vogtland 1934, s. 13.

¹⁸⁰ K problematice „*Sprachinselforschung*“ viz též LOZOVIUK, Petr, *Volkskunde als Nationalwissenschaft*, in: KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT, Miroslav (Hgg.), *Die Suche nach dem Zentrum: Wissenschaftliche Institute und Bildungseinrichtungen der Deutschen in Böhmen (1800–1945)*, Münster – New York 2014, s. 73–118, zde s. 110–114; TÝŽ, *Interethnik im Wissenschaftsprozess*, s. 168–187.

¹⁸¹ KUHN, W., *Deutsche Sprachinselforschung*, s. 324–386.

*anderssprachigen, relativ größeren Gebiet.*¹⁸² Claus Jürgen Hutterer pak agregoval v roce 1991 následující stručný výklad: „*Sprachinseln sind räumlich abgrenzbare und intern strukturierte Siedlungsräume einer sprachlichen Minderheit inmitten einer anderssprachigen Mehrheit.*“¹⁸³

Rolohou největší německou enklávu v Protektorátu tvořil jihlavský jazykový ostrov (*Iglauer Sprachinsel*, též *Igelland*) na pomezí Čech a Moravy (obr. 3). Zasahoval do čtyřech soudních okresů: Jihlava (29,5 % Němců v roce 1930), Štoky (*Stecken*; 45,5 %), Německý Brod (0,8 %) a Polná (2 %).¹⁸⁴ V samotné Jihlavě žilo v roce 1940 jen asi 41 % Němců, zatímco ještě v roce 1910 se k německé obcovací řeči hlásilo téměř 78 % Jihlavanů. Úbytek podílu německého živlu však nastal i v dalších obcích soudního okresu Jihlava (tab. 1). Celkem v 17 obcích měli Němci převahu, a to ve Stonařově (*Stannern*), Kostelci (*Wolframs*), Salavicích (*Sollowitz*), Měšíně (*Misching*), Rančířově (*Ranzern*), Vilanci (*Willenz*), Čížově (*zeisau*), Pistově (*Pistau*), Suché (*Dürre*), Prostředkovicích (*Mitteldorf*), Cerekvičce (*Neustift bei Iglau*), Otíně (*Otten*), Vysoké (*Hochdorf*), Loučkách (*Lutschen*), Popicích (*Poppitz*), Rosicích (*Roschitz*) a Beranovci (*Porenz*). Další obce pak lze považovat za smíšené, a to Hosov (*Hossau*), Kosov (*Gossau*), Helenín (*Helenenthal*), Henčov (*Heinzendorf b. Iglau*), Hruškové Dvory (*Birnbaumhof*), ačkoliv dříve i ony měly převahu německojazyčného obyvatelstva.

Soudní okres Štoky byl považován za „nejněmečtější“ správní obvod v Protektorátu, když v něm žila téměř polovina Němců (tab. 2). Ti početně převažovali ve 12 obcích: ve Studénce (*Muckenbrunn*), Jiříně (*Irschings*), Nových Dvorech (*Neuhof*), Květnově (*Blumendorf*), Pozovicích (*Bosowitz*), Petrovicích (*Petrowitz*), Pávově (*Pfauendorf*), Kamenné (*Bergersdorf*), Herolticích (*Hilbersdorf*), Dobroníně (*Dobrenz*), Hybrálci (*Ebersdorf*) a Německém Šicndorfu (*Deutsch-Schützendorf*). Za národnostně smíšené pak platily obce Štoky, Luka (*Lukau*), Dvorce (*Höfen*), Staré Hory (*Altenberg*), Německá Vyskytná (*Deutsch-Gießhübel*), Bedřichov (*Friedrichsdorf*) a Ježov (*Jesau*).

Malá část jihlavského jazykového ostrova zasahovala do soudního okresu Německý Brod, ba dokonce až na předměstí samotného Německého Brodu. Sem náležely jen tři převážně německé obce Bartoušov (*Pattersdorf*), Vysoká (*Hochtann*) a Dlouhá Ves (*Langedorf*). Mezi smíšené obce patřící historicky ještě k jazykovému ostrovu se považovaly Frýdnava (dnes Mírovka; něm. *Friedenau*), Jilemník (*Illemlnik*) a někdy se zařazuje ještě Pohled (*Frauental*), kde

¹⁸² Cit. podle FÖLDES, Csaba, *Kontaktdeutsch: Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit*, Tübingen 2005, s. 283.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band III, IV.

ale žilo v roce 1940 jen 8 % Němců. Ze soudního okresu Polná patřila k německému Jihlavsku pouze jediná obec, a to Věžnice (*Wieznitz*), kde žilo 217 Němců (36 %). Celkově obývalo jihlavský jazykový ostrov asi 22 637 Němců podle údajů z roku 1940.

Obr. 3: Jihlavský jazykový ostrov.
Zdroj: <http://www.mittleeuropa.de/lk-iglau01.jpg>

NÁRODNOSTNÍ POLITIKA

Obec		1880		1921		1940		
česky	německy	Němci abs.	Němci rel. (%)	Němci abs.	Němci rel. (%)	Počet obyvatel	Němci abs.	Němci rel. (%)
Jihlava	Iglau	19 269	83,16	13 420	47,62	29 070	11 907	40,96
Stonařov	Stannern	1 692	94,95	862	67,61	1 578	1 023	64,83
Hosov	Hossau	365	62,07	296	41,63	763	87	11,40
Kostelec	Wolframs	372	90,51	311	66,17	489	364	74,44
Kosov	Gossau	347	78,15	230	61,66	423	190	44,92
Helenín	Helenenthal	165	38,64	143	30,23	355	60	16,90
Sollowitz	Salavice	251	85,67	219	76,84	287	246	85,71
Měšín	Misching	212	78,23	221	84,03	280	218	77,86
Rančířov	Ranzern	244	87,77	199	76,83	279	199	71,33
Henčov	Heinzendorf	103	60,23	43	15,09	263	65	24,71
Vilanec	Willenz	238	81,79	216	86,75	242	216	89,26
Čížov	Zeisau	218	82,26	230	87,79	228	133	58,33
Pistov	Pistau	174	92,06	141	89,81	221	149	67,42
Suchá	Dürre	256	93,77	190	90,48	220	221	100,45
Prostředkovice	Mitteldorf	258	96,99	219	93,99	216	221	102,31
Hruškovy Dvory	Birnbaumhof	119	92,97	66	53,66	214	92	42,99
Cerekvička	Neustift	171	96,61	137	78,74	196	165	84,18
Otín	Otten	218	86,17	118	64,84	162	114	70,37
Vysoká	Hochdorf	138	90,79	96	69,57	145	142	97,93
Lutschen	Loučky	189	90,87	133	92,36	139	130	93,53
Popice	Poppitz	121	97,58	117	93,60	136	131	96,32
Rosice	Roschitz	136	91,28	111	89,52	118	110	93,22
Beranovec	Porenz	116	78,38	94	84,68	114	97	85,09

Tab. 1: Stav německého obyvatelstva v obcích jihlavského jazykového ostrova ležících v soudním okrese Jihlava (léta 1880, 1921, 1940).

Zdroj: Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.

Obec v němčině	Obec v češtině	Soudní okres	Podíl v %
Hilbersdorf	Heroltice	Štoky	98,73
Bosowitz	Pozovice	Štoky	87,66
Blumendorf	Květnov	Štoky	83,51
Hochtann	Vysoká	Německý Brod	82,84
Bergersdorf	Kamenná	Štoky	82,11
Deutsch Giesshübel	Německý Šiendorf	Štoky	78,56
Langedorf	Dlouhá Ves	Německý Brod	73,80
Ebersdorf	Hybrálec	Štoky	72,62
Muckenbrunn	Studénka	Štoky	71,74
Pfauendorf	Pávov	Štoky	70,99

Tab. 2: Vesnice s největším relativním podílem německého obyvatelstva v soudních okresech Štoky a Německý Brod.

Zdroj: Karel, J., 2015

Nejlidnatějším jazykovým ostrovem v Protektorátu byl beze sporu brněnský komplex, kde žilo přes 50 000 Němců, z toho v samotném Brně včetně připojených částí 46 670. Brněnští Němci disponovali pouhým 30% podílem na celkovém obyvatelstvu města, avšak do roku 1910 vykazovali dle obcovací řeči většinu.¹⁸⁵ Drtivá většina brněnských Němců přitom žila v městských částech Královo Pole (*Königsfeld*) a Husovicích (*Hussowitz*), kde ale měly jen nízké procentuální zastoupení. Naopak vysoké podíly německého obyvatelstva vykazovaly „venkovské“ části Brna Černovice (*Tschernowitz*), Komárov (*Kumrowitz*), Horní Heršpice (*Ober-Gerspitz*), Brněnské Ivanovice (*Nennowitz*), Přizřenice (*Priesenitz*) a Dolní Heršpice (*Unter-Gerspitz*). V soudním okrese Brno-venkov žilo jen 5,44 % Němců, přičemž převahu měli Němci pouze ve čtyřech obcích: v Modřicích (*Mödritz*), Želešicích (*Schöllschitz*), Moravanech (*Morbis*) a Dvorskách (tab. 3).

Obec		1880		1921		1940		
česky	německy	Němci abs.	Němci rel. (%)	Němci abs.	Němci rel. (%)	Počet obyvatel	Němci abs.	Němci rel. (%)
Modřice	Mödritz	1 391	75,85	1 592	71,17	2 739	1 633	59,62
Želešice	Schöllschitz	902	91,95	955	88,75	1 160	1 036	89,31
Moravany	Morbis	435	84,96	478	79,67	778	702	90,23
Dvorská	Maxdorf	181	79,74	198	73,06	449	228	50,78

Tab. 3: Stav německého obyvatelstva ve vybraných obcích u Brna (léta 1880, 1921, 1940).

Zdroj: *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.*

Vesnice *Maxdorf*-Dvorská ovšem nepatřila k původnímu sídelnímu areálu brněnských Němců, náležela totiž k německým raabizačním osadám založeným ke konci 18. století. Vzhledem k blízkosti k Brnu však přirozeně splynula s brněnským areálem, což lze považovat za hlavní důvod, proč se tato malá německá enkláva udržela až do roku 1945, byť zde Němci tvořili jen těsnou většinu. Beranek k osudu *Maxdorfu* poměrně trefně poznamenal: „*Dieser seiner glücklichen Lage hat der Ort im wesentlichen die Erhaltung seines Deutschtums bis in die Gegenwart zu verdanken.*“¹⁸⁶

K tradičním německým sídlům patřil i olomoucký jazykový ostrov (tab. 4), kde však došlo během let k silnému počestění.¹⁸⁷ Naprostá většina Němců byla soustředěna přímo

¹⁸⁵ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band IV. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

¹⁸⁶ BERANEK, F. J., *Neuzeitliche Deutschensiedlungen*, s. 32.

¹⁸⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band IV. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

v Olomouci, kde ale v roce 1940 tvořili německy mluvící obyvatelé jen necelých 19 %, zatímco dříve jich byla většina. Nejvíce jich žilo kromě historické Olomouce v připojených částech Nová Ulice (*Neugasse*), Nové Sady (*Neustift*), Povel (*Powel*), Neředín (*Neretein*), Pavlovičky (*Paulowitz*) a Nový Svět (*Salzergut*). V soudním okrese Olomouc-venkov žilo v roce 1930 jen 7,42 % Němců, přičemž většinu tvořili jen v pěti obcích : ve Štěpánově (*Stefanau*), Slavoníně (*Schnobolin*), Hněvotíně (*Nebotein*), Nemilanech (*Nimlau*), Kyselově (*Giesshübel*) a Nedvězí (*Nedweis*). Dohromady žilo v olomouckém jazykovém ostrově 16,5 tisíce Němců.

Obec		1880		1921		1940		
česky	německy	Němci abs.	Němci rel. (%)	Němci abs.	Němci rel. (%)	Počet obyvatel	Němci abs.	Němci rel. (%)
Štěpánov	Stefanau	388	14,61	359	12,13	3 199	312	9,75
Velká Bystřice	Groß-Wisternitz	125	6,17	98	3,55	3 120	71	2,28
Slavonín	Schnobolin	801	93,25	816	76,84	1 735	1 345	77,52
Hněvotín	Nebotein	942	80,93	889	67,76	1 605	931	58,01
Nemilany	Nimlau	690	95,57	760	91,13	1 285	1 056	82,18
Sv. Kopeček	Heiligenberg	97	15,47	9	1,14	1 061	18	1,70
Kyselov	Giesshübel	286	98,96	352	70,82	549	419	76,32
Nedvězí	Nedweis	251	77,71	207	56,56	497	279	56,14

Tab. 4: Stav německého obyvatelstva ve vybraných obcích u Olomouce (léta 1880, 1921, 1940).

Zdroj: *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.*

Mezi Olomouckem a Brněnskem se nacházel méně lidnatý vyškovský jazykový ostrov (tab. 5, 6), který zahrnoval šest obcí s většinovým německým obyvatelstvem v soudním okrese Vyškov (*Wischau*) a jednu v soudním okrese Slavkov u Brna: Kučerov (*Kutscherau*), Hlubočany (*Hobitschau*), Komořany (*Gundrum*), Lysovice (*Lissowitz*), Rostěnice (*Rosternitz*), Zvonovice (*Swonowitz*) a Čechyně (*Tschechen*, soudní okr. Slavkov u Brna). Na rozdíl od Brněnska a Olomoucka se jednalo o ryze venkovskou německou enklávu. V samotném Vyškově žilo v roce 1940 pouhých 65 Němců – přitom ještě v roce 1880 jich tam žilo 41 % (abs. 2 150).¹⁸⁸ Celkový počet Němců v celém jazykovém ostrově činil 3 487.

¹⁸⁸ Tamtéž.

Obec		1880		1921		1940		
česky	německy	Němci abs.	Němci rel. (%)	Němci abs.	Němci rel. (%)	Počet obyvatel	Němci abs.	Němci rel. (%)
Vyškov	Wischau	2 150	41,18	91	1,66	6 321	65	1,03
Kučerov	Kutscherau	495	82,36	673	91,44	783	783	100,00
Hlubočany	Hobitschau	496	82,67	510	68,36	754	620	82,23
Komořany	Gundrum	300	57,14	286	52,87	680	464	68,24
Lysovice	Lissowitz	379	95,47	405	92,47	512	512	100,00
Rostěnice	Rosternitz	381	94,78	433	96,44	462	440	95,24
Zvonovice	Swonowitz	248	94,66	263	95,64	287	275	95,82

Tab. 5: Stav německého obyvatelstva ve vyškovském jazykovém ostrově – soudní okres Vyškov (léta 1880, 1921, 1940).

Zdroj: *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.*

Obec		1880		1921		1940		
česky	německy	Němci abs.	Němci rel. (%)	Němci abs.	Němci rel. (%)	Počet obyvatel	Němci abs.	Němci rel. (%)
Slavkov	Austerlitz	440	12,62	33	0,78	5 083	16	0,31
Rousinov	Neuraussnitz	526	30,60	8	0,49	1 969	20	1,02
Čechyně	Tschechen	399	86,74	192	34,59	631	328	51,98

Tab. 6: Stav německého obyvatelstva ve vybraných obcích soudního okresu Slavkov (léta 1880, 1921, 1940).

Zdroj: *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.*

Českobudějovický jazykový ostrov (tab. 7) tvořil jediný německý sídelní komplex, který ležel celou svou rozlohou v Čechách – Jihlavsko bylo totiž rozděleno mezi Čechy a Moravu. Je však otázkou, zda lze ještě v roce 1940 hovořit o jazykovém ostrovu, neboť pouze jediná obec se mohla „pyšnit“ nadpoloviční většinou Němců, a to Litvínovice (*Leitnowitz*). K většině se blížily pak už jen Šindlovy Dvory (*Schindelhöf*).¹⁸⁹ V roce 1880 se přitom přihlásila k německému jazyku většina obyvatel celkem v 18 obcích! Téhož roku tvořil německojazyčný živel v samotných Českých Budějovicích téměř polovinu populace, přičemž v roce 1940 to bylo jen 15 %. Českobudějovicko tak můžeme považovat za nejpočeštěnější jazykový ostrov, který stál prakticky před svým zánikem.¹⁹⁰ Celkem tu žilo 9 973 Němců, z toho velká většina (6 298 Němců) v Českých Budějovicích.¹⁹¹

¹⁸⁹ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band III. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

¹⁹⁰ K procesu počestřování přitom docházelo už od konce středověku. Srov. GRULICH, Josef, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva: Farnost České Budějovice 1750–1824*, České Budějovice 2013, s. 112–113.

¹⁹¹ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band III. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

česky	německy	Němci abs.	Němci rel. (%)	Němci abs.	Němci rel. (%)	Počet obyvatel	Němci abs.	Němci rel. (%)
České Budějovice	Budweis	11 829	49,61	7 006	15,91	93 670	11 198	11,95
Suché Vrbné	Dürnfellern	84	64,12	332	7,48	42070	6298	14,97
Čtyři Dvory	Vierhöf	305	55,25	278	7,45	4506	271	6,01
Rožnov	Strodenitz	344	93,73	334	18,82	4042	247	6,11
Mladé	Lodus	124	72,09	261	16,82	3307	698	21,11
Vráto	Brod	338	88,71	369	26,36	1786	306	17,13
Rudolfovo	Rudolfstadt	712	56,51	400	23,19	1750	390	22,29
Hodějovice	Hodowitz	372	93,23	422	42,28	1460	400	27,40
Dobrá Voda	Gutwasser	101	36,46	79	10,75	1402	529	37,73
Homole	Hummeln	466	59,90	379	38,21	1149	152	13,23
Kněžské Dvory	Pfaffenhöf	62	55,36	32	3,54	1104	352	31,88
Pohůrka	Bucharten	157	75,48	103	33,01	1094	56	5,12
Litvínovice	Leitowitz	257	88,32	207	60,00	499	97	19,44
Roudné	Ruden	154	80,21	129	57,59	431	227	52,67
Haklovy Dvory	Hackelhöf	140	56,00	117	50,21	379	124	32,72
Šindlovy Dvory	Schindelhof	93	74,40	89	32,36	336	150	44,64
České Vrbné	Böhm. Fellern	119	67,23	41	14,75	273	36	13,19
Dubičné	Dubiken	174	85,29	65	22,65	260	37	14,23
Mokré	Gauendorf	123	82,00	87	42,65	250	74	29,60
Hlínková Hora	Pfaffendorf	68	66,02	1	0,78	105	5	4,76

Tab. 7: Stav německého obyvatelstva v obcích na Českobudějovicku (léta 1880, 1921, 1940).

Zdroj: *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.*

Kromě rozlehlejších jazykových ostrovů se v Protektorátu nacházelo několik drobných německých enkláv (tab. 8), které byly izolovány v převážně či ryze českém prostředí. Nejznámějším případem byl už zmíněný „nejmenší jazykový ostrov“ Karlov-Libisndorf, který ležel v soudním okrese Přebyslav nedaleko Žďáru nad Sázavou.¹⁹² Jednalo se o původně raabizační osadu, která si až do 20. století udržela naprostou převahu německojazyčného obyvatelstva (kolem 80 %).¹⁹³ Ještě v roce 1921 tam žilo 119 Němců z celkového počtu 235 osob (50,6 %). Pozdější sčítání lidu z roku 1930 však ukázalo, že k němčině se už hlásí jen menšina obyvatel. Mohly za to jistě faktory jako české přistěhovalectví, snahy českých úřadů i smíšené sňatky.¹⁹⁴ Přesto se nakonec podařilo v obci udržet díky intervencím německých spolků německou školu.¹⁹⁵ Podíl Němců se opět zvýšil po vzniku Protektorátu (113 Němců z 233 obyvatel, 48,5

¹⁹² K tomu více LOZOVIUK, P., „Jednu to padne samo.“, s. 105–124.

¹⁹³ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band IV. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

¹⁹⁴ LOZOVIUK, P., „Jednu to padne samo.“, s. 107–108.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 108–111.

%), což lze přičíst přístupu okupačních orgánů, které se snažily vrátit osamělou vesnici zpět do „německých rukou“.¹⁹⁶

Obec		Soudní okres	1880		1940		
česky	německy		Němci abs.	Němci rel. (%)	Počet obyvatel	Němci abs.	Němci rel. (%)
Karlovy	Libinsdorf	Příbram	272	96,80	233	113	48,50
Úborsko	Auborsko	Klatovy	131	95,62	108	45	41,67
Ohučov	Autschowa	Domažlice	147	84,00	197	116	58,88
Líně	Liehn	Plzeň	476	44,78	3 553	683	19,22
Suchdol n. Lužnicí	Suchenthal	Třeboň	625	26,22	2 470	414	16,76

Tab. 8: Stav německého obyvatelstva v malých jazykových enklávách a „opěrných bodech němectví“ (léta 1880 a 1940).

Zdroj: *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.*

Další tři malé jazykové enklávy se nacházely v západních Čechách při jazykové hranici, resp. u hranic s říšským územím. Jihozápadně od Klatov ležela obec Úborsko (*Auborsko*), ve které ještě v roce 1921 žilo 70,5 % Němců (abs. 103 ze 146 obyvatel).¹⁹⁷ V roce 1940 tvořili Němci pouhých 42 %. Dalším byla enkláva Ohučov-Staňkov (*Autschowa-Stankau*) v soudním okrese Domažlice, která tvořili výběžek protektorátního území na východ od Horšovského Týna ležícího už v Sudetech. Centrum tvořilo městečko Staňkov (*Stankau*), kde žilo v roce 1940 celkem 329 Němců, kteří tvořili 8,5 % obyvatel (v roce 1880 představovali podíl 23 %).¹⁹⁸ Většinu si Němci zachovali v Ohučově (*Autschowa*), kde tvořili většinu 58,9 %, ale dříve se jednalo o obec prakticky ryze německou. Významné německé komunity pak žily ještě ve Vše-karech (*Schekarschen*) a Puclicích (*Putzlitz*). Celkem žilo v malém areálu 549 Němců. Do roku 1900 tvořilo německé obyvatelstvo většinu také v obci Líně (*Liehn*) jihozápadně od Plzně. Jednalo se prakticky už o asimilovaný (počeštěný) bývalý jazykový ostrůvek, kde v roce 1940 žilo jen 19 % Němců (abs. 683).¹⁹⁹

V roce 1905 byla zbudována v obci Počáply (*Potschapl*) na Berounsku dělnická kolonie německých havířů původem z Chomutovska, které sem nechala přestěhovat Pražská železářská

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 114.

¹⁹⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band III. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band I. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

společnost.²⁰⁰ Další z nich pak žili v sousedním Králově Dvoře (*Königshof*). Děti z jejich rodin chodili do zdejší německé školy, jež tu byla zbudována. Vznikla tak nejmladší jazyková enkláva v českých zemích. V roce 1910 žilo jen v Počáplech 617 Němců, kteří tak tvořili 32,2 % dosud ryze české obce.²⁰¹ Po vzniku Protektorátu tu zůstalo ještě 175 Němců a v Králově Dvoře dalších 101, takže celkem 276 německy mluvících obyvatel.²⁰²

Většina jazykových ostrovů se nacházela na Moravě, v nichž také žilo nejvíce Němců. V Čechách to byl pouze skomírající komplex na Českobudějovicku a drobné rozptýlené enklávy s malým počtem obyvatel. Až na Jihlavsko nebo Brněnsko netvořili Němci významnou část (alespoň 25 %) populace příslušných soudních okresů. V jazykových ostrovech žila zhruba polovina německých obyvatel Protektorátu – k březnu 1940 jich bylo evidováno 104 546.

Významná část protektorátních Němců pak žila v národnostně smíšených sídlech s početnými německými komunitami, jejichž procentuální podíl na celkovém obyvatelstvu nebyl tak vysoký. Tyto sídelní areály se oproti jazykovým ostrovům vyznačovaly tím, že se zdejší Němci koncentrovali ve městech (tab. 9), zatímco na venkově prakticky chyběli.

Obec		1880		1940		
česky	německy	Němci abs.	Němci rel. (%)	Počet obyvatel	Němci abs.	Němci rel. (%)
Praha	Prag	42 879	10,26	976 760	26 313	2,69
Brno	Brünn	48 591	58,78	148 532	46 670	31,42
Moravská Ostrava	Mährisch-Ostrau	5722	24,99	129 990	24 691	18,99
Olomouc	Olmütz	17 572	53,61	64 130	12 172	18,98
Plzeň	Pilsen	6 860	16,70	119 830	3 562	2,97
Frydek	Friedeck	1 053	17,81	12 170	2 737	22,49
Místek	Friedberg	1 187	20,94	9 460	1 012	10,70
Dvůr Králové	Königinhof	909	13,34	17 220	1 048	6,09
Hranice	Mähr.-Weißkirchen	2 034	27,55	10 060	798	7,93
Jindřichův Hradec	Neuhaus	976	11,21	10 350	714	6,90

Tab. 9: Stav německého obyvatelstva ve vybraných městech (léta 1880 a 1940).

Zdroj: *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.*

²⁰⁰ Srov. TOPINKA, Jiří, Hrdina z 13. září: Četnický strážmistr Antonín Křepela, *Minulostí Berounska: Sborník Státního okresního archivu v Berouně*, sv. 11, 2008, s. 300–326, zde s. 307–308.

²⁰¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band I. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

²⁰² Tamtéž.

Tento typ sídel reprezentovalo v první řadě hlavní město Praha, kde v roce 1940 žilo 26 313 Němců (2,69 %).²⁰³ Po Brnu šlo o druhou největší německou komunitu v Protektorátu. Pražští Němci přitom tvořili zvláštní komunitu v rámci hlavního města a de facto Praha tvořila přirozené centrum českých (sudetských) Němců. Sídlila tu německá univerzita, mnoho škol základního i středního stupně a řada různých kulturních zařízení včetně divadla.²⁰⁴ Ještě v roce 1880 žilo na území Prahy 13,7 % Němců, zatímco se tento počet snížil na 5 % v roce 1930.²⁰⁵ Nejvíce jich přitom sídlilo na Hradčanech, ve Starém Městě, Novém Městě a na Malé Straně – tedy v historickém centru Prahy.²⁰⁶

Velmi vysoké počty Němců žily ještě v Moravské Ostravě (*Mährisch-Ostrau*), a to 24 691 (necelých 19 % všech obyvatel), což řadilo město na třetí místo po Brně a Praze.²⁰⁷ Nejvíce byli Němci soustředěni ve Vítkovicích a Přívozu, které měly na přelomu 19. a 20. století vyloženě německý ráz. V roce 1910 se podíl Němců v celém městě přiblížil polovině. Významnější komunity Němců pak žily ještě ve Slezské Ostravě (*Schlesisch-Ostrau*; 1 455 Němců, 7 %) a Hrušově (*Hruschau*; 947 Němců, 12,4 %). Celkem na Ostravsku trvale bydlelo 27 093 Němců. Německé obyvatelstvo bylo též početné na sousedním Frýdecku-Místecku (tehdy šlo ještě o dvě zvláštní města), přičemž ve Frýdku (*Friedeck*) žilo 2 737 Němců (22,5 %) a v Místku (*Friedberg*) 1 012 (10,7 %). Relativně početně německé komunity sídlily též v obcích Lískovec (*Leskowitz*) a Staré Město (*Altstadt*). Dohromady žilo k březnu 1940 v oblasti Frýdecka-Místecka 4 121 Němců.

Tradiční německou minoritní komunitou disponovala západočeská Plzeň, kde k roku 1880 představovali německy mluvící obyvatelé téměř 17 % populace.²⁰⁸ Na jaře 1940 se k německé národnosti hlásilo 3 562 osob, což představovalo necelá 3 % - tedy protektorátní průměr. Naopak české dvojměstí Kladno – Kročehlavy (*Kladno – Maßhaupt*) získalo svou relativně početnou německou komunitu v počtu 1 294 osob (podíl 3,6 %) především díky rychle postupující industrializaci.²⁰⁹ Více než tisícovka Němců žila ještě ve východočeském Dvoře Králové

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ Srov. LEHOVEC, Otto, *Prag: Eine Stadtgeographie und Heimatkunde*, Prag 1944, s. 71–198.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 91.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band IV. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

²⁰⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band I. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

²⁰⁹ Tamtéž.

na jazykové hranici (1 048), přičemž podíl na celkovém obyvatelstvu představoval 6 %. Do závěru 19. století přitom tvořili více než 10 % populace – v roce 1890 dokonce 14 %.²¹⁰

Několik dalších měst při jazykové hranici dosahovalo nadprůměrného absolutního i relativního zastoupení německého elementu.²¹¹ V severní části Moravy se jednalo o města Hranice (*Mährisch-Weißkirchen*) se 798 (7,9 %) a Prostějov (*Proßnitz*) se 780 Němci (2,3 %), která vykazovala v roce 1880 ještě zhruba čtvrtinový podíl německého obyvatelstva. Podobně i Lipník nad Bečvou (*Leipnik*) vykazoval ve stejném roce dokonce 30% podíl německé populace. K roku 1940 se však počet Němců snížil z více než 2 000 na pouhých 324 (4 %). Na jihu Moravy mělo například Uherské Hradiště (*Ungarisch-Hradisch*) v roce 1880 nadpoloviční počet Němců, který se snížil na pouhé procento v roce 1940. Téměř polovinu Němců ve své populaci vykazoval v roce 1900 též Hodonín (*Göding*), aby rok po ustavení Protektorátu tam bylo evidováno pouhých 430 Němců (2,8 %). Ještě koncem 19. století téměř poloviční německá komunita zmizela ve 20. století i z Kyjova (*Gaya*) a kdysi 60% většina z Litovlu (*Littau*). Podíl německého obyvatelstva se pak snížil též v Jindřichově Hradci, kde v roce 1940 žilo 714 Němců (6,9 %). Zcela však zmizeli Němci z blízké, kdysi převážně německé, obce Rodvínov (*Riedweis*). V obci (dnešním městě) Suchdol nad Lužnicí (*Suchenthal*) jižně od Třeboně (*Wittingau*) činil podíl německé populace stále téměř 17 % (414 Němců) – naopak sousední, kdysi jazykově německá vesnice na Vitorazsku, Tuš' (*Schwarzbach*) se zcela počestila.

Obce s významnými komunitami představovaly často pozůstatky někdejších jazykových enkláv, což platí především o výše zmíněných moravských městech. Tato města ležela většinou na jazykové hranici a představovala přechod od německojazyčného do českojazyčného prostředí. Celkem v těchto městech včetně Prahy žilo v roce 1940 více než 66,5 tisíce Němců.

Posledním typem německých sídelních areálů na území Protektorátu byly oblasti s tzv. „rozptýleným němečtím“ (*Streudeutschtum*) v českém jazykovém prostoru. Walter Kuhn vůbec nepovažoval „rozptýlené Němce“ (*Streudeutsche*) na rozdíl od jazykových ostrovů za součást „německé národní půdy“ (*Volksboden*): „*Die Sprachinseln sind Teile des deutschen Volksbodens, das Streudeutschtum nicht. Meist zeigt es darum auch keinen dauerhaften Bestand und nur schwachen generativen Zusammenhang. Höchstens die Schicht als solche dauert, während ihre Einzelglieder kommen und geben.*“²¹² Dále byl Kuhn konkrétnější: „*Ein*

²¹⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band II. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

²¹¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/55, *Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes*, Band IV. Tamtéž, sign. 109–2/84, Nachweisung über die deutschen Volkszugehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. März 1940, předloženo 18. 5. 1940.

²¹² KUHN, W., *Deutsche Sprachinselforschung*, s. 30.

*großer Teil der Streudeutschen sind Menschen, die nur vorübergehend, meist aus wirtschaftlichen Gründen, außerhalb Deutschlands leben und mit diesem ständig den Zusammenhang wahren.*²¹³ Zpravodajci nacistické tajné služby (*Sicherheitsdienst*, ve zkr. SD) pak definovali údajně až 50 000 „rozptýlených Němců“ na území Protektorátu velmi úzce na geografické bázi: „Bei den Streudeutschen handelt es sich um die außerhalb der Iglauer Volksinsel und der Städte Prag, Budweis, Pilsen, Olmütz, Brünn, Mährisch-Ostrau und deren unmittelbarer Umgebung wohnhaften Volksdeutschen.“²¹⁴

Oba přístupy jsou však značně nepřesné, přihlédneme-li ke specifickým Protektorátu. Jak se ukázalo, v Protektorátu existovala celá řada míst s vnitřně konsolidovanými německými komunitami, proto nelze za „rozptýlené“ Němce považovat obyvatele míst jako Karlov-Libinsdorf, Hranice, Dvora Králové nebo třeba Jindřichova Hradce. Nelze se ani ztotožnit s vědeckou definicí, s jakou přišel Walter Kuhn, který považoval „rozptýlené Němce“ za především téměř výhradně roztroušené a víceméně „krátkodobé“ přistěhovalce z německého prostředí bez pevnějšího ukotvení. Následující příklad téměř ryze českého Pardubicka ukazuje, že mezi „rozptýlenými Němci“ lze najít určité podstatné rozdíly, pokud na věc pohlédneme z regionální perspektivy:

Je možné souhlasit s tím, že značná část německých obyvatel Pardubic (*Pardubitz*), Chrudimi nebo třeba Hlinska se skutečně rekrutovala z oněch krátkodobých přistěhovalců – například ze sudetoněmeckých území – ať už se jednalo o podnikatele nebo dělníky. V oblastech Ústí nad Orlicí, České Třebové, Vysokého Mýta nebo Poličky, které sousedily se sudetskou župou a ležely na jazykové hranici, se však lze oprávněně domnívat, že šlo o jisté etnografické kontinuum. To znamená, že Němci z těchto (mikro)regionů představovali zcela autochtonní populaci příbuznou s německou majoritou žijící o „několik kilometrů“ dále. Tento rozdíl pochopil vedoucí místní skupiny NSDAP v Litomyšli Wilhelm Münch (1897–1943), který k problému napsal: „*Die Erfassung der deutschen Volksgruppe in den Bezirken Leitomischl, Politschka und Hohenmauth erstreckt sich heute auf rund 700 Personen, von denen relativ grössere Gruppen in den Gemeinden Böhm. Trübau mit rund 300, Rohozna mit rd. 70, Leitomischl und Hohenmauth mit je 40–50 Personen wohnen. Die übrigen Volksgenossen zu*

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ Periodické zprávy pražského řídicího úseku SD (1940–1941), NA Praha [online], cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>, zpráva za listopad 1940.

rd. 250 Personen leben als Streudeutsche in den bezeichneten Bezirken verstreut.“²¹⁵ Lze proto rozlišit dva typy „rozptýlených Němců“:

1. „rozptýlení Němci“ žijící v blízkosti jazykové hranice, kteří se vyznačovali relativně početnějšími komunitami a rodovými vazbami na dané místo,
2. „*Streudeutsche*“ dle Kuhnovy definice – čili krátkodobí přistěhovalci bez jakýchkoli „historických“ a rodinných vazeb na jejich místo pobytu; v tomto případě se jednalo o vysloveně nahodilé případy jednotlivců (nešlo o komunity v pravém slova smyslu).

Z příkladů komunit „rozptýlených Němců“ žijících u jazykové hranice kromě výše uvedených měst vyplývá, že některé oblasti tvořily „přechodovou jazykovou hranici“ čili jisté naznačené kontinuum, zatímco jinde byla hranice „ostrá“ – čili tam nežili téměř žádní Němci. Do první, „kontinuálně“ charakterizované, skupiny patřila města jako Jevíčko (*Gewitsch*) s 5,8 % Němců, Kdyně (*Neugedein*) se 3 % (v blízké vesnici Prapořiště / *Braunbusch* žila čtvrtina Němců), Sušice (*Schüttenhofen*) s 2,7 % (nedaleká obec Jiřičná / *Kühlendorf* měla 20,9 % Němců), Jemnice (*Jamnitz*) se 2,4 % nebo Třeboň s 2 %. Naopak v „pohraničních“ městech jako Roudnice nad Labem, Louny, Brandýs nad Labem, Turnov nebo Žamberk žili Němci ve vyloženě zanedbatelných počtech.

Zbývající území Protektorátu bylo osídleno velmi malým počtem Němců, kteří navíc bydleli takřka výhradně ve městech a na venkově až na pár jednotlivců chyběli. Za dobré příklady tohoto typu „rozptýleného německví“ lze považovat politické okresy Pardubice, Kolín, Hradec Králové, Zlín nebo Vsetín.

Celkem v Protektorátu stálo jedenáct měst s počtem nejméně tisíce Němců. Jednalo se o Prahu, Brno, Moravskou Ostravu, Jihlavu, Olomouc, Plzeň, České Budějovice, Frýdek, Místek, Kladno (včetně Kročohlav) a Dvůr Králové. Pouze šest soudních okresů pak vykazovalo podíl Němců nejméně ve výši 10 % – Štoky, Jihlava, České Budějovice, Olomouc – město a Moravská Ostrava – západ. Nacisté se snažili na nerovnoměrné rozložení německého obyvatelstva v Protektorátu reagovat a využít ho ke svým národnostně politickým záměrům.

²¹⁵ SOA v Zámrsku, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 81, Über das Problem der Streudeutschen im tschechischen Sprachgebiet, hier die Bezirke Leitomischl, Politschka, Hohenmauth, 16. 6. 1939. K podrobnému rozboru národnostní situace na Pardubicku viz NOVOTNÝ, R., Nacistická národnostní politika, s. 178–192.

1.3 Německé sídelní areály jako nástroj „řešení české otázky“

Německé státní politické a státní orgány už od začátku počítaly s budoucím poněmčením celého území Protektorátu. Nejprve se však musely vypořádat s většinovým českým obyvatelstvem, které mělo zčásti poněmčeno a zbytek patrně čekal odsun „na východ“. Tzv. „řešení české otázky“ (*Lösung der Tschechenfrage*) se v tomto ohledu věnovala celá řada plánů, mezi jejichž autory patřili zejména gen. Erich Friderici (1885–1964), říšský protektor Konstantin von Neurath (1873–1956), státní tajemník Karl Hermann Frank (1898–1946) či zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich (1904–1942).²¹⁶ Germanizačním záměrům nacistů měly posloužit mimo jiné i stávající německé sídelní areály v Protektorátu – především jazykové ostrovy.

O protektorátní území přitom projevovali zájem vedoucí sousedních žup (*Gauleiter*, počestně gauleiteři). Regionální představitelé NSDAP se snažili rozbít integritu Protektorátu, a to často k uspokojení jejich vlastních partikulárních cílů.²¹⁷ V květnu 1941 tak požádal hornodunajský gauleiter August Eigruber (1907–1947) o poválečné přičlenění Budějovicka ke „své“ župě, přičemž doufal v účinnější germanizaci tohoto prostoru.²¹⁸ Roli v tom sehrála nejspíš právě skutečnost, že se tu nacházela skomírající německá enkláva. Představitelé Říšské župy Sudety pak ještě požadovali připojení města Ústí nad Orlicí, které představovalo klín v souvislém sudetoněmeckém území.²¹⁹ V dlouhodobém měřítku se pak uvažovalo o vytvoření sídelního pásu, které by spojovalo německý sídelní areál v jižních Čechách přes Benešovsko, Prahu a Mělník s německými severními Čechami.²²⁰ Tím by došlo k protnutí souvislého českého prostoru, což mělo usnadnit germanizaci Čech jako celku.

Pozornost se župních představitelů se však soustředila spíše na Moravu, kde žilo daleko větší množství Němců v uzavřených komunitách – v jazykových ostrovech nebo ve velkých městech. Už v březnu 1939 se vyslovil opavský „primátor“ (*Oberbürgermeister*) pro připojení Moravské Ostravy, Frýdku, Místku a Hranic, kde žila silná německá menšina, k opavskému vládnímu okresu ležícímu v Říšské župě Sudety.²²¹ Tento požadavek byl poté zopakován

²¹⁶ Podrobně k různým plánům NOVOTNÝ, R., „Řešení české otázky“, v tisku.

²¹⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/325, Dopis říšskému vůdci SS Himmlerovi, 14. 12. 1939.

²¹⁸ Tamtéž, NSM, sign. 110–7/80, Hlášení RSHA Frankovi o žádosti gauleitera Eigrubera.

²¹⁹ SOKA Ústí nad Orlicí, AM Ústí nad Orlicí, Kronika města Ústí nad Orlicí (1937–1946), pag. 77.

²²⁰ Srov. BRANDES, Detlef, „Umvolkung...“, s. 147–148.

²²¹ NA Praha, NSM, sign. 110–10/27, Opavský primátor Henleinovi, 28. 3. 1939; Tamtéž, Krajský vedoucí NSDAP v Moravské Ostravě Henleinovi, 28. 3. 1939. Zajímavé je, že k připojení Ostravska přímo k Říši požadovali rovněž funkcionáři českého Národního tábora fašistického (např. Jakub Niemczyk) na Moravě – avšak určité z jiných pohnutek než představitelé sudetské župy. Srov. PASÁK, Tomáš, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999, s. 265.

sudetoněmeckou reprezentací po anexi Těšínska po vítězném tažení proti Polsku.²²² O odtržení Ostravska a Karvinské pánve od Protektorátu usilovaly též německé hospodářské kruhy, které si přály tento průmyslový region provázat se sousedními Katovicemi.²²³ Objevily se ale i názory, že se mělo Ostravsko vyčlenit z Protektorátu a spolu se sousedními oblastmi (Bielsko-Biala, Hlučín, část Opavska, ale i Olomoucko a Haná) mělo vytvořit separátní správní jednotku – jakousi „beskydskou župu“ (*Gau Beskiden*).²²⁴

Ambiciózní dolnodunajský gauleiter Hugo Jury (1887–1945) se snažil po dlouhou dobu dokonce ovládnout celou Moravu nebo alespoň její větší část. Ještě v roce 1942 župní vedení se sídlem v St. Pöltenu požadovalo připojení Moravy k župě Dolní Dunaj, přičemž se mělo Brno stát novým župním hlavním městem. Autor příslušného memoranda zdůraznil, že německé jazykové ostrovy na Jihlavsku, Vyškovsku a Brněnsku již tehdy patřily k župě po stranické linii, přičemž dolnodunajská župa prý měla dostatečnou „*biologickou sílu*“ k zvládnutí veškerých germanizačních úkolů.²²⁵ Jako argument pak přidali údajnou větší ochotu česky mluvícího a „*kmenově rozrůzněného*“ obyvatelstva Moravy k poněmčení.²²⁶ Koridor osídlený „*slovanským*“ živlem byl navíc široký jen 60–100 km, a tak mohlo být českojazyčné osídlení „snadno“ odříznuto „*obnovením kdysi německých sídelních mostů*“ – tedy spojením jazykových ostrovů Brněnska, Jihlavska, Vyškovska a pravděpodobně i Olomoucka. Tento „*německý most*“ by pak propojil župu Dolní Dunaj (Dolní Rakousy) se Slezskem.

Návrh na zřízení „*sídelních mostů*“ na Moravě si už v roce 1940 osvojila brněnská pobočka Úřadu říšského protektora v čele s Horstem Naudém (1895–1983). V memorandu nazvaném „*Deutschtumsarbeit im Lande Mähren*“ a podepsaném Naudém se jeho autor, jenž razil potřebu jednotné národnostní politiky,²²⁷ smířil s tím, že nebylo možné poněmčit („*zu einem deutschen Land zu machen*“) Moravu, kde údajně žilo 2,3 milionů Čechů a jen asi 150 000 etnických Němců „*během ohraničeného času*“, a to ani po vítězné válce. „Národnostní práce“ se měla proto primárně soustředit na určité „*zájmové oblasti*“: „... *die Volkstumsarbeit auf ganz bestimmte Interessengebiete zu konzentrieren, um dann in späteren Jahren von diesen Gebieten*

²²² NA Praha, ÚŘP–ST, 109–4/84, Memorandum: Integrace oblasti Moravské Ostravy a Olše (Těšínska s Osvětimskem) s župou Sudety, 10. 10. 1939.

²²³ Oberlandrát v Moravské Ostravě Říšskému protektorovi v Čechách a na Moravě, k rukám Burgsdorffa, 6. září 1940, in: KRÁL, V. – FREMUND, K., *Die Vergangenheit*, s. 77–81.

²²⁴ Tamtéž.

²²⁵ Župní vedení říšskému protektorovi, 2. února 1942, in: KRÁL, V. – FREMUND, K., *Die Vergangenheit*, s. 140–143.

²²⁶ Tamtéž.

²²⁷ MZA Brno, ŘP – služebna Brno, kar 4, inv. č. 58, Moravská služebna ÚŘP oberlandrátům na Moravě, 14. 3. 1940, přílohou pamětní spis „*Deutschtumsarbeit im Lande Mähren*“, pag. 1. Též uloženo: NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/12. Dokument byl pochopitelně připomenut např. Petrem Němcem a nověji Detlefem Brandesem: srov. NĚMEC, Petr, *Die Lage der deutschen Nationalität*, s. 42nn; BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 145.

aus, wenn sie erst einmal volkstums mäßig [sic] für das Deutschtum gewonnen und gesichert sind, mit der Deutschtumsarbeit in die anderen Teile des Landes vorzudringen.“²²⁸ Jednalo se celkem o pět „zájmových oblastí“:²²⁹

1. od jižní hranice Protektorátu přes Brněnsko a Vyškovsko do Prostějova a Olomouce a odtud k severním hranicím Protektorátu,
2. oblast na sever od Brna na trase plánované dálnice Vídeň-Vratislav, která měla vést přes Svitavsko,
3. jihlavský jazykový ostrov a oblast jižně od něj až k hranicím dolnodunajské župy,
4. německé opěrné body od Moravské Ostravy až k Hodonínu,
5. severní okruh Moravy u Lipníku nad Bečvou a Hranicemi na Moravě.

Autor vyzdvihl především plánovaný most z Brna do Olomouce (*die Brücke Brünn – Olmütz*), který považoval za národnostně-politicky mnohem důležitější než partajními funkcionáři propagovanou linii Brno – Svitavy podél plánované trasy dálnice z Vídně do Vratislavi. Druhé řešení bylo sice nejkratší spojnici Brna s německojazyčným prostorem, avšak „*ignoralo*“ vyškovský a olomoucký jazykový ostrov: „*Ich würde die Auswahl des Gebietes als Brücke trotzdem für falsch halten. Sie würde nicht nur die volkstumsmäßig außerordentlich wichtige Wischauer Sprachinsel als auch die Stadt Olmütz mit ihren großen Überlieferungen als führende deutsche Stadt in Mähren und ihrer auch heute noch vorhandenen starken volkstumsmäßigen und kulturellen Bedeutung abseits liegen lassen.*“²³⁰ Pisatel pamětního spisu proto navrhl pozměnit trasu plánovaného kanálu Odra-Dunaj, aby vedl kolem Vyškova směrem na Přerov a pak dále přes Lipník nad Bečvou a Hranici na Moravě až k moravské bráně.

V první části zájmové oblasti jižně od Brna až k rakouským (resp. říšskoněmeckým) hranicím bylo třeba posílit německý vliv v Židlochovicích a v Kanici (*Kanitz*), ve kterých prý tvořili Němci před rokem 1880 většinu. Do těchto míst měli být dosazováni němečtí úředníci, dělníci i němečtí pachtýři (*Pächter*). Do německých rukou se pak měl dostat židlochovický velkostatek. Autor memoranda si pochvaloval, že v Židlochovicích sídlila expozitura okresního úřadu Brno-venkov, dále okresní soud, místní skupina NSDAP a že došlo už v dubnu 1939 k otevření dvojtřídní německé školy. Podobné poměry pak prý panovaly i v Kanici. Mezi styčnými body v Židlochovicích a Kanici na straně jedné a Brnem na straně druhé se pak nacházelo 28 ryze českých obcí, se kterými se bylo nutné vypořádat formou dosídlení.²³¹

²²⁸ Tamtéž, pag. 1.

²²⁹ Tamtéž, pag. 1–2.

²³⁰ Tamtéž, pag. 2.

²³¹ Tamtéž, pag. 4–5.

Styčným bodem mezi Brnem a Olomoucí se měl stát Vyškov s přilehlým jazykovým ostrůvkem, a to přestože samotný Vyškov se už téměř zcela počestil. Autor memoranda tudíž navrhl využít rozšíření stávajícího vojenského újezdu pro německou brannou moc. Na jihu se pak měla propojit německá vesnice *Dvorska-Maxdorf* se Slavkovem u Brna prostřednictvím plánované dálnice Praha – Brno – Zlín. Ze Slavkova pak měl vést most k Jihlavsku. Záměrem bylo také vrátit vyškovskému jazykovému ostrůvku jeho původní velikost: „... *daß in früheren Zeiten die Wischauer Sprachinsel eine weit größere Ausdehnung als heute gehabt habe, daß sie sich insbesondere nach Süden bis Austerlitz erstreckt habe und daß darüber hinaus die Gegend bis Brünn deutsches Siedlungsgebiet gewesen sei.*“²³² Mezi českými venkovským lidem v této oblasti se navíc prý vyskytovala množství „německé krve“.²³³

Sídelní most pak měl pokračovat z Vyškova na severovýchod do Prostějova, a to „*durch rein tschechische Gebiete.*“²³⁴ Část tohoto území však byla určena pro rozšíření vojenské cvičiště s centrem u Vyškova. Severně od Prostějova měla vést pak spojnice k olomouckému jazykovému ostrovu. Autor spisu si neodpustil podotknout, že Hanáci představovali oproti „*ryzím Čechům*“ snáze asimilovatelnou a „*rasově cennou*“ složku obyvatelstva.²³⁵ Národnostní politika se měla soustředit především na získání Prostějova, kde stále žila relativně početná německá menšina. Za další „*zájmovou oblast*“ pak platil region mezi Olomoucí a říšskými hranicemi směrem ke Šternberku ležícímu v sudetské župě.

Druhý „*sídelní most*“ vedoucí od Brna měl směřovat k sudetoněmeckému Hřebečsku, tedy severním až mírně severozápadním směrem.²³⁶ Pro zajištění tohoto cíle se doporučovalo ovládnout místní správy v Kuřimi (*Gurein*), Adamovu (*Adamsthal*), Blansku (*Blansko*), Rájci nad Svitavou (*Raitz*), Boskovicích (*Boskowitz*), Kunštátu (*Kunstadt*), Letovicích (*Lettowitz*) a Jevíčku (*Gewitsch*).²³⁷ Pozice německého elementu byla přitom v těchto obcích velmi slabá.

Další primární cíl *Volkstumspolitik* spočíval v propojení jihlavského jazykového ostrova s dolnodunajskou župou.²³⁸ Jazykový ostrov se měl rozšířit směrem na jih přes Dačice, Jemnici (*Jamnitz*) a Telč (*Teltsch*) a na jihozápad přes Jindřichův Hradec až k českobudějovickému sídelnímu komplexu. Směrem na sever se též počítalo s propojením Jihlavska s Hřebečskem v sudetské župě. Tento koridor měl vést přes malou německou enklávu *Karlov-Libinsdorf*. Autor memoranda přiznal, že tato oblast je prakticky plně česká, přestože tam nacházel jisté zbytky

²³² Tamtéž, pag. 8.

²³³ Tamtéž.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ Tamtéž.

²³⁶ Tamtéž, pag. 12nn.

²³⁷ Tamtéž, pag. 12–14, zde pag. 14.

²³⁸ Tamtéž, pag. 15–17.

„německé krve“. Navrhoval přitom, aby se úřady soustředily nejprve na jih od Jihlavska – tedy na města Dačice, Jemnice (v obou obcích byly německé školy), Telč a Třešť (*Triescht*).

Velký význam nacisté přikládali moravsko-slovenské hranici, kterou zamýšleli časem zcela poněmčit, aby tak oddělili česky mluvící obyvatelstvo od Slováků.²³⁹ To samé se týkalo i oddělení Čechů od slezských oblastí obývaných Poláky na severovýchodě Protektorátu. Za opěrné body německví při tomto rozsáhlém germanizačním záměru byla zvolena moravská města Moravská Ostrava, Frýdek, Místek, Vsetín (*Wsetin*), Otrokovice (*Otrokowitz*), Uherské Hradiště a Hodonín. Kromě Otrokovic a Vsetína žilo na těchto místech početné německé obyvatelstvo, což platilo zvláště v případě Moravské Ostravy. V tomto případě se nabízelo též využít kanálu Odra-Labe. Germanizačním plánům však měli posloužit i Moravští Slováci, které chtěli nacisté „emancipovat“ od Čechů, a to přesně podle hesla „rozděl a panuj“.

Poslední „zájmovou oblast“ nacistické národnostní politiky měl představovat hraniční okruh kolem měst Lipník nad Bečvou a Hranice.²⁴⁰ V obou městech žily relativně početné německé komunity, navíc města ležela při hranicích s Říšskou župou Sudety. Autor memoranda též doufal v obnovení styků lipnických a hranických Němců s jejich soukmenovci z přilehlé oblasti Sudet: „*Wenn die Grenze geöffnet haben wird, werden die alten traditionsmäßigen und wirtschaftlich gegebenen Zusammenhänge zwischen dem sudetendeutschen Grenzgebiet und dem Bezirk Mähr. Weißkirchen wieder aufleben und die deutschen Einflüsse in wachsendem Maße sich in dem Grenzgebiet bemerkbar machen.*“²⁴¹

Popsaný plán na postupnou germanizaci Moravy prostřednictvím „zájmových oblastí“ nezůstal jen planou tužbou nacistických okupantů, ale brzy se začal uplatňovat v praxi.²⁴² Zapadal do celkové koncepce národnostní politiky v Protektorátu a sloužil jako podklad ke konkrétním opatřením, která byla skutečně v průběhu válečných let realizována.²⁴³ Tyto praktické kroky autor ostatně přiblíží v dalším textu.

Svůj celkový pohled na germanizaci českých zemí se pokoušel prosadit Franz Künzel (1900–1985) z tzv. pohraničního úřadu (*Grenzlandamt*) v Liberci. Ten se považuje za autora tzv. libereckého plánu z července 1940.²⁴⁴ V něm byly přitom navrženy tři varianty nového

²³⁹ Tamtéž, pag. 18–21.

²⁴⁰ Tamtéž, pag. 22–25.

²⁴¹ Tamtéž, pag. 22.

²⁴² MZA Brno, ŘP – služebna Brno, kar 4, inv. č. 58, „Deutschtumsprogramm für das Jahr 1941“, 11. 12. 1940.

²⁴³ Tamtéž, kar 1, inv. č. 22, „Volkstumspolitik im Lande Maehren“, Beilage zum Monatsbericht für August 1940 (Der Oberlandrat in Brünn).

²⁴⁴ Termín „Liberecký plán“ užil pověřenec Ministerstva zahraničních věcí u říšského protektora dr. Ziemke. Viz Zpráva dr. Ziemkeho, pověřence Ministerstva zahraničních věcí u Úřadu říšského protektora v Praze, 26. VIII. 1940, in: ČELOVSKÝ, B., *So oder so*, s. 259–261.

členění českých zemí.²⁴⁵ První řešení spočívalo ve vytvoření samostatných žup Čechy a Morava, přičemž by území Čech zahrnovalo sudetoněmecké oblasti a navíc ještě části Chebska, Žitavska, Kladska a Bystrice. Pro Moravu nabídl dvě možnosti: Vznik větší župy *Mähren* kopírující historické hranice s výhledem připojení přilehlých okresů Čech (např. Německý Brod či Jindřichův Hradec), nebo menší župu *Marchland* s centrem v Olomouci, k níž by patřila jen oblast toku řeky Moravy. Jižní Morava pak měla splynout s dolnodunajskou župou. Druhá varianta počítala s župou Čechy zvětšenou o Olomoucko, zatímco zbytek Moravy by byl rozdělen mezi Slezsko a župu Dolní Dunaj. Poslední návrh pak počítal s ustavením župy Čechy a rozdělením celé Moravy mezi sousední župy. Nutno však dodat, že Künzelovy koncepce byly ze strany protektorátních okupačních orgánů ostře odmítnuty.²⁴⁶ Stejně tak dopadly i veškeré snahy sousedních gauleiterů si z protektorátního území uloupnout jednotlivé části. Nacistická národnostní politika tak byla řízena centrálně z Prahy a území Protektorátu zůstalo nedotčeno.

1.4 Právní úprava národnosti a státní příslušnosti v Protektorátu

Na rozdíl od komunistického (socialistického) právního řádu se nacistické právo vyznačovalo negací pozitivistického přístupu.²⁴⁷ Nacionální socialisté se spíše snažili do právní teorie a především praxe implementovat své vlastní „*přirozené právo*“ (sic), jež se zakládalo na jejich antiliberální, antihumanistické a totalitní ideologii.²⁴⁸ Nacistické předpisy byly zásadně stručné a implicitně umožňovaly zcela pružný výklad dle potřeby. Pro totalitní režim Třetí říše platila absolutní dominance exekutivní moci nad legislativní, a to v duchu „*vůdcovského principu*“. Tato ohebnost práva se projevila v implementaci tzv. norimberských rasových zákonů, která vyústila ve vyhlazování Židů, nebo v programu eutanázie, jež byl formálně nezákonný. Vyšší moc než zákony měla v praxi nacistického bezpráví exekutivní rozhodnutí nacistické správy.

Takové pojetí „práva“ se pochopitelně odrazilo i v legislativě upravující národnostní otázky na protektorátním území. Statutární normativ Protektorátu Čechy a Morava, výnos

²⁴⁵ Návrhy Úřadu pro pohraničí Župního vedení NSDAP Sudety z 25. 7. 1940, in: KRÁL, V. – FREMUND, K., *Die Vergangenheit*, s. 50–57.

²⁴⁶ BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 14 – 28.

²⁴⁷ Srov. MORRIS, Douglas G., *Politics, Ethics, and Natural Law in Early-Twentieth-Century Germany, 1900–50*, in: MICHALCZYK, John J. (ed.), *Nazi Law: From Nuremberg to Nuremberg*, London – Oxford – New York – New Delhi – Sydney 2018, s. 11–21, 18. Pro srovnání s komunistickým právním formalismem a pozitivismem viz KÜHN, Zdeněk, *Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu*, in: BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (edd.), *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezpráví*, Brno 2009, s. 60–92.

²⁴⁸ Srov. MORRIS, D. G., c. d., s. 18.

Vůdce a říšského kancléře z 16. března 1939, stanovil v čl. 2, odst. 1 poměrně vágní formou, že příslušníci německého národa se „stávají německými státními příslušníky“, potažmo říšskými občany – v původním znění: „*Die volksdeutschen Bewohner des Protektorates werden deutsche Staatsangehörige und nach den Vorschriften des Reichsbürgergesetzes vom 15. September 1935 (Reichsgesetzbl. I S. 1146) Reichsbürger.*“²⁴⁹ Na německé státní příslušníky se tak mimo jiné vztahovaly v plném rozsahu norimberské zákony, jak se v tomto článku explicitně uvádělo. Ostatní obyvatelé se pak dle odst. 2 stejného článku stali druhořadými „státními příslušníky Protektorátu Čechy a Morava“ – později se častěji uvádělo „protektorátními příslušníky“ (*Protektoratsangehörige*). Na Hitlerovu výnosu je v tomto ohledu pozoruhodné, že se v něm ani jednou neobjevuje na rozdíl od Němců označení většinového českého obyvatelstva.

Němečtí státní příslušníci v Protektorátu jakožto říšští občané požívali veškerých práv z toho vyplývajících a podléhali říšské legislativě i jurisdikci německých soudů.²⁵⁰ Navíc ještě disponovali právy protektorátních příslušníků. Tato norma tak vytvořila v podstatě dvojí právní prostředí – jedno pro etnické Němce a druhé pro příslušníky Protektorátu. Říšské právo bylo pak na území Protektorátu a zvláště pro zdejší německé státní příslušníky dále implementováno třemi nařízeními z dubna až července 1939.²⁵¹ Protektorátní Němci také získali zákonem ze dne 13. dubna 1939 své zastoupení v Říšském sněmu.²⁵²

Kromě dvojího režimu právního se začala záhy po vzniku Protektorátu formovat též dvojkolejná správa. Na straně jedné stály tzv. protektorátní „autonomní“ orgány navazující na předchozí československé období a na straně druhé německé okupační úřady. Na německé státní příslušníky se přitom v zásadě nevztahovala jurisdikce protektorátní „autonomie“. Na druhou stranu protektorátní příslušníci i protektorátní úřady pravomocem okupačních orgánů podléhali. Tím vznikla otevřená disbalance. Okupační orgány s výjimkou Úřadu říšského protektora a německých soudů vznikaly živelně bez legálního ukotvení během období tzv.

²⁴⁹ Erlaß des Führers und Reichskanzlers über das Protektorat Böhmen und Mähren, 16. März 1939, RGBl. I, 1939, S. 485. Republikováno v němčině i českém překladu též ve Sbírce zákonů a nařízení pod č. 75/1939 Sb. z. a n., Výnos Vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava.

²⁵⁰ Tamtéž.

²⁵¹ Verordnung über Rechtsvorschriften des Reichs für das Protektorat Böhmen und Mähren, 3. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 704. Verordnung über das Rechtsetzungsrecht im Protektorat Böhmen und Mähren, 7. Juni 1939, S. 1039. Verordnung über die Anwendung deutschen Rechts auf deutsche Staatsangehörige im Protektorat Böhmen und Mähren, 20. Juli 1939, RGBl. I, 1939, S. 1309.

²⁵² Gesetz über die Vertretung der im Protektorat Böhmen und Mähren ansässigen deutschen Volksgenossen im Großdeutschen Reichstag, 13. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 762.

vojenské správy.²⁵³ To změnilo se změnilo až vydáním nařízení o „výstavbě správy a německé bezpečnostní policie v Protektorátu Čechy a Morava“ dne 1. září 1939.²⁵⁴

Správními orgány první instance pro německé státní příslušníky v Protektorátu se staly úřady vrchních zemských radů – neboli oberlandráty (*Oberlandräte*, sg. *Oberlandrat*, ve zkr. OLR).²⁵⁵ Ty sídlily v určených městech a měly působnost vždy v přesně vymezených obvodech (sg. *Oberlandratsbezirk*, ve zkr. OLB) a vykonávaly v nich přenesenou říšskou státní správu, tedy s výjimkou branné moci, justice a Říšské pracovní služby.²⁵⁶ Rovněž vykonávaly dohled na protektorátními „autonomními“ úřady na nižší úrovni (okresní a místní správa).

Problematická se ovšem ukázala být legální definice Němce, resp. osoby německé národnosti (*Volksdeutsche*), která se podle Hitlerova výnosu z března 1939 měla stát německým státním příslušníkem, resp. říšským občanem. Výnos tuto otázku neupravoval, bylo však jasné, že v praxi ji bude nutné řešit. Národnost se totiž dosud u každého jednotlivce neevidovala, což znemožnilo uplatnění jakýchkoli „automatických“ nároků. Problém mělo napomoci vyřešit nařízení ze dne 20. dubna 1939, které upravovalo získávání německé státní příslušnosti skrze dosavadní československé, resp. česko-slovenské, občanství.²⁵⁷ Nařízení se odkazovalo nejen na Hitlerův výnos o Protektorátu, nýbrž i na zákon o „znovusjednocení sudetoněmeckých území s Říší“ z listopadu 1938.²⁵⁸ Vycházelo též z § 1 německo-československé smlouvy o státní příslušnosti a opci z 20. listopadu 1938, která byla uzavřena v důsledku Mnichova. Tyto právní normativy se měly naroubovat na území Protektorátu: „*Die früheren tschecho-slowakischen Staatsangehörigen deutscher Volkszugehörigkeit, die am 10. Oktober 1938 das Heimatrecht in einer Gemeinde der ehemaligen tschecho-slowakischen Länder Böhmen und Mähren / Schlesien besessen haben, erwerben mit Wirkung vom 16. März 1939 die deutsche Staatsangehörigkeit...*“²⁵⁹ Toto nařízení však stále nepodalo definici „německé národnosti“ (*deutsche Volkszugehörigkeit*), na které stavělo. To se totiž na území s převahou neněmeckého obyvatelstva jen s obtížemi vymezovalo na základě dosavadních právních předpisů.

²⁵³ Erlaß des Führers und Reichskanzlers über das Protektorat Böhmen und Mähren, 16. März 1939, RGBl. I, 1939, S. 485. Verordnung über die deutsche Gerichtsbarkeit im Protektorat Böhmen und Mähren, 14. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 752. Srov. MARŠÁLEK, Pavel, *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*, Praha 2002, s. 52–53.

²⁵⁴ Verordnung über den Aufbau der Verwaltung und die Deutsche Sicherheitspolizei im Protektorat Böhmen und Mähren, 1. September 1939, RGBl. I, 1939, S. 1681.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ Verordnung über den Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit durch frühere tschecho-slowakische Staatsangehörige deutscher Volkszugehörigkeit, 20. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 815.

²⁵⁸ Gesetz über die Wiedervereinigung der sudetendeutschen Gebiete mit dem Reich, 21. November 1938, RGBl. I, 1938, S. 1641.

²⁵⁹ Tamtéž.

Odpověď nedával ani zákon o říšském občanství z roku 1935, které stanovilo, že „*říšským občanem je pouze státní příslušník německé nebo druhově spřízněné krve*“ – „*Reichsbürger ist nur der Staatsangehörige deutschen oder artverwandten Blutes, der durch sein Verhalten beweist, daß er gewillt und geeignet ist, in Treue dem Deutschen Volk und Reich dienen.*“²⁶⁰ Následné prováděcí předpisy se týkaly především Židů a židovských míšenců, kteří se nepovažovali z rasových důvodů za příslušníky „*německé nebo druhově spřízněné krve*“.²⁶¹ Podle této definice se totiž mohli teoreticky stát německými občany i „*árijsťi*“ Češi...

Říšské ministerstvo vnitra se nakonec rozhodlo celou věc vyřešit prostřednictvím své utajené směrnice (resp. *Runderlaß*), kterou rozeslalo už 29. března 1939.²⁶² Podle ní platil za osobu německé státní příslušnosti ten, „*kdo se sám přihlásí jako příslušník německého národa*“, pokud „*to potvrzují určité skutečnosti jako jazyk, výchova kultura atd.*“²⁶³ Směrnice připouštěla, že přesnější výklad pojmu „*deutscher Volkszugehöriger*“ nebyl podle „*stávajících poměrů*“ možný.²⁶⁴ Autoři z ministerstva vnitra nepředpokládali přitom žádné těžkosti při určování německé národnosti. Pouze pochybných případů („*in Zweifelfällen*“) se mělo prověřit, zda dotyčný skutečně představuje „*žádoucí přírůstek obyvatelstva*“ („*nach seinem gesamten Verhalten einen erwünschten Bevölkerungszuwachs darstellt*“).²⁶⁵ Směrnice dále vymezila pojem „*německého původu*“ – „*deutschstämmig*“, který znamenal, že rodoví předci dotyčného pocházeli z „*německého kmene*“ – „*wer von Vorfahren deutschen Stammes abstammt*“.²⁶⁶ Šlo přitom o osoby částečně nebo dokonce zcela českého, nebo jiného původu: „*...slowakischen, ukrainischen, ungarischen oder polnischen Stammes*“.²⁶⁷ Také těmto osobám se mělo za jistých podmínek umožnit se přihlásit k německé národnosti, a tím získat německé občanství, a to bez ohledu na to, že se dosud hlásili k neněmecké, resp. např. k české národnosti. Při posuzování národnosti, resp. národnostního původu, se braly též ohledy na „*objektivní znaky*“ jako přihlášení k národnosti v rámci posledního československého sčítání lidu v roce 1930, školní docházka, příslušnost ke kulturním organizacím a spolkům apod.²⁶⁸

²⁶⁰ § 2, Reichsbürgergesetz, 15. September 1935, RGBl. I, 1935, S. 1146.

²⁶¹ Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz, 14. November 1935, RGBl. I, 1935, S. 1333.

²⁶² MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kar 20, sign. 103, Směrnice říšského ministerstva vnitra k německé státní příslušnosti v Protektorátu Čechy a Morava, 29. 3. 1939. Viz též BRANDES, D., *Češi pod německým protektorátem*, s. 191.

²⁶³ MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kar 20, sign. 103, Směrnice říšského ministerstva vnitra k německé státní příslušnosti v Protektorátu Čechy a Morava, 29. 3. 1939, pag. 2.

²⁶⁴ Tamtéž.

²⁶⁵ Tamtéž.

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ Srov. KORKISCH, Friedrich, Die Neuregelung der Staatsangehörigkeit in den Gebieten der früheren Tschechoslowakei, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Bd. 10, 1940, s. 168–243, zde s. 185, pozn. 84. Viz též EMMERT, F., Právní institut tzv. říšskoněmeckého občanství, s. 148–149.

Zatímco mohli získat německou státní příslušnost i někteří Češi, zcela vyloučeno to bylo v případě osob cizí krve („*voll Fremdblütige*“), což se týkalo Židů, Cikánů stejně jako jiných příslušníků mimoevropských ras („*Angehörige der aussereuropäischen Rassen*“).²⁶⁹ Obecně se za „*žadoucí přírůstek*“ nepovažovali ani míšenci: „*Auch Mischlinge sind regelmässig kein erwünschter Bevölkerungszuwachs; sie werden daher im allgemeinen auch den deutschen Volkszugehörigen nicht gleich behandelt werden können, selbst wenn ihr Bekenntnis zum deutschen Volke durch ihre persönlichen Verhältnisse gestützt wird.*“²⁷⁰ Míšenci, pokud chtěli získat německé občanství, se museli v minulosti aktivně zasazovat o „německou věc“.

Automatický nárok na německou státní příslušnost se v Protektorátu vztahoval pouze na bývalé členy Sudetoněmecké strany (*Sudetendeutsche Partei*) nebo sudetoněmeckého *Heimatbundu*, kteří tam působili před 1. říjnem 1938.²⁷¹ Všichni ostatní se museli sami přihlásit u „*příslušných úřadů*“, které jejich žádosti musely prověřit.²⁷² Jak vyplývá z jiných předpisů, „*příslušným úřadem*“ první instance ve věci německé státní příslušnosti se stal oberlandrát.²⁷³ Tuto proceduru pak upřesnila směrnice říšského ministerstva vnitra ze dne 22. června 1939.²⁷⁴

Poslední výraznou právní úpravou německé státní příslušnosti v Protektorátu představovalo nařízení ze dne 6. června 1941.²⁷⁵ To mimo jiné zakazovalo osobám německé národnosti disponovat protektorátní příslušností nebo se o ní ucházet: „*Deutsche Volkszugehörige können nicht Protektoratsangehörige können nicht Protektoratsangehörige sein.*“ Jedincům, u nichž se prokázala německá národnost, se tak mohli ucházet pouze o německé občanství. Přesto tím zůstalo nedotčeno nařízení z dubna 1939. Další úpravy procedury získávání německé státní příslušnosti v Protektorátu byly prováděny jen ryze exekutivně prostřednictvím různých směrnic, příkazů nebo výnosů na úrovni ministerstva vnitra, SS nebo okupační správou. Nicméně i v Protektorátu coby říšském území platily i předpisy vztahující se na problematiku *Deutsche Volksliste*,²⁷⁶ ačkoliv se to týkalo jen specifického okruhu osob. Německou státní příslušnost

²⁶⁹ MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kar 20, sign. 103, Směrnice říšského ministerstva vnitra k německé státní příslušnosti v Protektorátu Čechy a Morava, 29. 3. 1939, pag. 3.

²⁷⁰ Tamtéž.

²⁷¹ Tamtéž. Viz též BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 52.

²⁷² MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kar 20, sign. 103, Směrnice říšského ministerstva vnitra k německé státní příslušnosti v Protektorátu Čechy a Morava, 29. 3. 1939, pag. 4.

²⁷³ Srov. KORKISCH, F., *Die Neuregelung der Staatsangehörigkeit*, s. 192, pozn. 132.

²⁷⁴ MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kar 20, sign. 103, Směrnice říšského ministerstva vnitra k německé státní příslušnosti v Protektorátu Čechy a Morava, 22. 6. 1939.

²⁷⁵ Verordnung zur Regelung von Staatsangehörigkeitsfragen gegenüber dem Protektorat Böhmen und Mähren, 6. Juni 1941, RGBl. I, 1941, S. 308.

²⁷⁶ *Deutsche Volksliste* bylo zavedeno pro získávání německé státní příslušnosti obyvateli okupovaného Polska a později i Ukrajiny. Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten vom 4. März 1941, RGBl. I, 1941, S. 118. K implementaci *Deutsche Volksliste* na Ukrajině srov. HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 449. Totéž platilo i v případě „*státní příslušnosti na odvolanou*“ z roku 1943. Verordnung über die Staatsangehörigkeit auf Widerruf, 25. April 1943, S. 269.

pak bylo možné i odejmout na základě staršího předpisu z roku 1933,²⁷⁷ čehož se využívalo například u židovských držitelů občanství.

Palčivou se ukázala být otázka státní příslušnosti ve vztahu ke smíšeným manželstvím, zvláště pak česko-německým. Podle § 2, odst. 2 nařízení z 20. dubna 1939 upravujícího státní příslušnost v Protektorátu získávala německou státní příslušnost také manželka německého státního příslušníka.²⁷⁸ Pokud se tedy neprovdala za německého státního příslušníka, na státní příslušnost neměla nárok, a to bez ohledu na její národnost: „*Eine Ehefrau erwirbt die deutsche Staatsangehörigkeit [...] nicht, wenn ihr Ehemann sie nicht erwirbt.*“²⁷⁹ Státní příslušnost rodiny tak určoval muž, přičemž pakliže se Němka provdala dříve za Čecha, neměla v zásadě nárok na německé občanství.²⁸⁰ Nařízením z července 1939 bylo do Protektorátu vneseno též říšské manželské právo.²⁸¹ Podmínkou pro uzavření „*německého manželství*“ byla nutná účast německého matrikáře (*Standesbeamte*). Smíšená manželství zůstala pak delší dobu bez zvláštní regulace a jejich uzavírání se formálně nikterak neomezovalo.

Teprve až na konci října 1940 bylo přijato prováděcí nařízení říšského ministra vnitra a ministra spravedlnosti ke sňatkovému zákonu, na základě kterého měly sňatky uzavírané před německými matričními úřady povolovat oberlandráty – stejně jako v případě žádostí o přiznání německé státní příslušnosti.²⁸² Norma přímo nezmiňovala pojem „smíšené manželství“, avšak zacílení bylo zřejmé. Nařízení týkající se státní příslušnosti v Protektorátu z června 1941 pak stanovilo, že občanství dítěte už neurčoval automaticky otec, nýbrž ve smíšených manželstvích to mohla být i německá matka, která rovněž mohla zůstat držitelkou německé státní příslušnosti: „*Eine deutsche Volkszugehörige, die mit einem Protektoratsangehörigen verheiratet ist oder am 16. März 1939 verheiratet war, erwirbt die deutsche Staatsangehörigkeit, sofern der Ehemann nicht nach § 1 die Protektoratsangehörigkeit verliert.*“²⁸³ Za určitých podmínek však mohla německá státní příslušnice své občanství prostřednictvím sňatku s protektorátním příslušníkem pozbyt: „*Eine deutsche Staatsangehörige deutscher Volkszugehörigkeit, die eine Ehe mit einem Protektoratsangehörigen schließt, verliert die deutsche Staatsangehörigkeit nicht, es*

²⁷⁷ Gesetz über den Widerruf von Einbürgerungen und die Aberkennung der deutschen Staatsangehörigkeit vom 14. Juli 1933, RGBl. I, 1933, S. 480.

²⁷⁸ Verordnung über den Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit durch frühere tschecho-slowakische Staatsangehörige deutscher Volkszugehörigkeit, 20. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 815.

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ K tomu viz též BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 56–57.

²⁸¹ Verordnung über die Anwendung deutschen Rechts auf deutsche Staatsangehörige im Protektorat Böhmen und Mähren, 20. Juli 1939, RGBl. I, 1939, S. 1309.

²⁸² Dritte Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes, 29. 10. 1940, RGBl. I, 1940, S. 1488.

²⁸³ Verordnung zur Regelung von Staatsangehörigkeitsfragen gegenüber dem Protektorat Böhmen und Mähren vom 6. Juni 1941, RGBl. I, 1941, S. 308.

*sei denn, daß die höhere Verwaltungsbehörde, im Protektorat Böhmen und Mähren der Oberlandrat, vor der Eheschließung eine gegenteilige Entscheidung trifft.*²⁸⁴

Některé předpisy pak konkrétně upravovaly výlučná práva a povinnosti německých státních příslušníků v Protektorátu. Nařízení ze dne 13. července 1939 tak zavádělo brannou povinnost na území Protektorátu a nařízení ze dne 22. prosince téhož roku pak upravovalo působení Říšské pracovní služby (*Reichsarbeitsdienst*, ve zkr. RAD).²⁸⁵ Naopak nařízení ze dne 30. prosince 1939 zavedlo péči o válečné poškozence v Protektorátu.²⁸⁶ O dva roky později pak byla schválena norma týkající se sociálního pojištění německých státních příslušníků, kteří sloužili u německé branné moci nebo RAD.²⁸⁷ Další normativy pak upravovaly především péči o německé rodiny v Protektorátu a sociální zabezpečení německých státních příslušníků.²⁸⁸

V aplikaci říšského „národnostního práva“ v Protektorátu se postupovalo zpravidla tak, že výhody mohly být poskytovány pouze zdejšími Němcům, zatímco zejména trestní pravomoc se v oblastech politických přečinů vztahovala i na české obyvatelstvo. Dvojí právní i správní prostředí dávalo tušit, že se s Čechy na území Protektorátu do budoucna nepočítalo. Ze zhruba tříprocentní německé menšiny učinilo říšské právo privilegovanou vrstvu obyvatel, která měla být předvojem budoucí totální germanizace českých zemí.

1.5 Správní orgány národnostní politiky

Po ukončení dočasné vojenské správy, jež působila v obsazeném *Rest-Tschechei* až do poloviny dubna 1939 došlo k utvoření řádné civilní správy, ačkoliv zatím bez právního rámce. Ten byl vydán teprve v září 1939.²⁸⁹ V čele Protektorátu stál říšský protektor (*Reichsprotektor in Böhmen und Mähren*) jmenovaný Vůdcem a říšským kancléřem. Tomu pak podléhal Úřad

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Verordnung zur Einführung des Wehrleistungsgesetzes im Protektorat Böhmen und Mähren, 13. Juli 1939, RGBl. I, 1939, S. 1239. Verordnung über die Einführung von Reichsarbeitsdienstrecht im Protektorat Böhmen und Mähren, 22. Dezember 1939, RGBl. I, 1939, S. 2472.

²⁸⁶ Verordnung über die Versorgung der der volksdeutschen Kriegsbeschädigten und Kriegshinterbliebenen im Protektorat Böhmen und Mähren, 30. Dezember 1939, RGBl. I, 1940, S. 227.

²⁸⁷ Verordnung über die Sozialversicherung deutscher Staatsangehöriger im Protektorat Böhmen und Mähren bei Wehr- und Reichsarbeitsdienst sowie ähnlichen Diensten, 2. Februar 1942, RGBl. I, 1942, S. 58.

²⁸⁸ Verordnung über Familienunterhalt für die deutschen Staatsangehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren, 31. Oktober 1939, RGBl. I, 1939, S. 2125. Verordnung zur Änderung über Familienunterhalt für die deutschen Staatsangehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren, 4. Juli 1940, RGBl. I, 1940, S. 943. Verordnung über die Einführung sozialrechtlicher Vorschriften im Protektorat Böhmen und Mähren, 26. Oktober 1940, RGBl. I, 1940, S. 1460. Verordnung zur Einführung von Ehestandsdarlehen, Kinderbeihilfen, Einrichtungsdarlehen und Einrichtungszuschüssen im Protektorat Böhmen und Mähren, 10. Februar 1941, RGBl. I, 1941, S. 103.

²⁸⁹ Verordnung über den Aufbau der Verwaltung und die Deutsche Sicherheitspolizei im Protektorat Böhmen und Mähren, 1. September 1939, RGBl. I, 1939, S. 1681.

říšského protektora (*Behörde des Reichsprotectors*, čes. zkr. ÚŘP).²⁹⁰ Celkem se vystřídali na postu protektora dva muži: Konstantin von Neurath působící v letech 1939–1943 a Wilhelm Frick (1877–1946), jenž funkci vykonával v období let 1943–1945. Neurath byl však už v září 1941 z funkce „dočasně“ odstaven a na jeho místo nastoupil obávaný šéf Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (RSHA) Reinhard Heydrich (1904–1942) jakožto zastupující říšský protektor. Ten působil v čele Protektorátu až do své smrti 4. června 1942. Až do Frickova nástupu „zastupoval“ Neuratha po Heydrichovi Kurt Daluge (1897–1946).

Říšský protektor byl až do roku 1943 téměř neomezeným vládcem Protektorátu, který mohl vydávat svá vlastní nariadení, jakožto i měnit či rušit rozhodnutí protektorátní vlády. Bylo mu rovněž svěřeno právo udělovat milosti.²⁹¹ Protektor se musel podřizovat říšským bezpečnostním orgánům a byl k němu přidělen zmocněnec branné moci podléhající vrchnímu velení armády (OKW). V ostatních oblastech byl však říšský protektor suverénem jakožto „vůdcův“ zástupce. ÚŘP disponoval dočasně i pobočkou pro Moravu se sídlem v Brně. Protektorovi přímo podléhal státní tajemník (*Staatssekretär*), kterým byl K. H. Frank. Tomu byl k dispozici ještě státní podsekretář (*Unterstaatssekretär*) Kurt von Burgsdorff (1886–1962).²⁹² Právě Frank měl v Protektorátu výjimečné postavení, neboť sloužil současně jakožto vyšší velitel SS a policie v Čechách a na Moravě. Mezi jeho nejbližší spolupracovníky přitom patřil šéf jeho kanceláře Robert Gies (1904–?).²⁹³

V roce 1940 se ÚŘP členil do pěti oddělení – *Zentralverwaltung, Abt. I – Verwaltung, Justitz, Unterricht, Abt. II – Wirtschaft und Finanz, Abt. III – Verkehr a Abt. IV – Kulturpolitik*.²⁹⁴ Jednotlivá oddělení se pak dále členila do odborných oblastí (*Sachgebiete*), resp. skupin (*Gruppen*). Pro národnostní politiku byly klíčové následující skupiny: v rámci oddělení I skupina 3 (mimo jiné státní příslušnost, „*Rasse- und Blutschutz*“, evidence obyvatel), skupina 4 (*Reichsarbeitsdienst*), skupina 5 (*Staatsjugend*), skupina 6 (zdravotnictví), skupina 8 (*Raumordnung*), skupina 10 (*Unterricht und Kultus*), v rámci oddělení II pak skupina 4 (pracovní a sociální záležitosti) a všechny skupiny v rámci oddělení IV. V roce 1941 pak došlo k reorganizaci úřadu, přičemž skupinu I a (obecná správa, *Volkspolitische Angelegenheiten*) vedl dr. Fuchs a pracoval zde i Hermann Hufnagel, skupinu II b (evidence obyvatel, matriky) měl na

²⁹⁰ Tamtéž.

²⁹¹ Tato práva zmiňoval Hitlerův výnos z března 1939, ovšem další pravomoci a hlavně vztah k říšským i autonomním protektorátním orgánům definovala prováděcí nařízení vydaná ještě v roce 1939. Srov. MARŠÁLEK, P., Protektorát, s. 48.

²⁹² GEBHART, J. – KUKLÍK, J., *Velké dějiny*, s. 187. Verordnung über den Aufbau der Verwaltung und die Deutsche Sicherheitspolizei im Protektorat Böhmen und Mähren, 1. September 1939, RGBl. I, 1939, S. 1681.

²⁹³ Tamtéž.

²⁹⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/28, Gliederungsplan der Behörde des Reichsprotectors in Böhmen u. Mähren, 1. 10. 1940.

starost dr. Mokry, skupinu II (zdravotnictví a veterinářství) dr. Fritz Plato, skupinu X (pracovní a sociální záležitosti) dr. Dennler, skupinu XIV (vyučování a kult) dr. Bojunga, skupinu XV (kulturní politika) dr. von Gregory, skupinu pro státní mládež Zoglmann a skupinu XVIII (*Volkspolitische Angelegenheiten, Raumordnung*) dr. Ferdinand Fischer.²⁹⁵ V oblasti národnostní politiky spadala do gesce ÚŘP otázka státní příslušnosti, sňatků a dohledu nad matričními záležitostmi, evidence obyvatel, zdravotní záležitosti, německé školství, sociální a hospodářská podpora etnických Němců a kulturní politika.²⁹⁶

Za účelem podpory „němectví“ zřídil ÚŘP v roce 1940 zvláštní fond – *Volkstumsfond* nebo také *Deutschtumsfond*, jemuž příslušelo financování různých aktivit: bytové výstavby, podpora německých divadel, filmů, výstavby německých školek a škol, podpory studentů, německého zdravotnictví, kultury aj. Rozpočet fondu pro rok 1940 dosáhl výše 3 miliony říšských marek (RM),²⁹⁷ v roce 1941 dokonce 9 milionů RM, o rok později sice poklesl na 5,6 milionů RM,²⁹⁸ avšak v roce 1943 se znovu zvýšil na 6 milionů RM.²⁹⁹

Nižší stupeň německé správy v Protektorátu zastávali oberlandráti. Ti byli jmenováni a odvoláváni říšským protektorem.³⁰⁰ Úřady OLR představovaly správní orgán první instance pro německé obyvatele. Protektorát byl rozdělen do několika obvodů OLR, jejichž počet se v průběhu let měnil (tab. 10–12). Jeden obvod (OLB) přitom tvořil různý počet politických okresů. OLR začaly vznikat již během dočasné vojenské správy – své právní zakotvení získaly až v září 1939.³⁰¹ V dubnu 1939 jich působilo 19,³⁰² později o dva méně, aby se v říjnu 1940 ustálil jejich počet na 15 (viz tab.).³⁰³ V rámci toho docházelo i k některým změnám hranic politických okresů. OLR sídlily zpravidla ve větších městech Protektorátu – ke konci roku 1940 v Českých Budějovicích, Jičíně (dříve v Mladé Boleslavi), Kladně, Klatovech, Kolíně, Hradci Králové, Pardubicích, Plzni, Praha, Tábor, Brno, Jihlava, Moravská Ostrava, Olomouc a Zlín. Jejich obvody v této době velmi vzdáleně připomínaly podobu dnešních krajů. Počet zaměstnanců se

²⁹⁵ Tamtéž, sign. 109–12/338, Organizační struktura a personální obsazení ÚŘP, asi k r. 1941, fol. 140nn.

²⁹⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–17/6, Spisový plán ÚŘP k r. 1940/1941, fol. 6nn; Spisový plán státního tajemníka při ÚŘP k r. 1940/1941, fol. 13nn.

²⁹⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/39, Výkaz německého fondu za účetní rok 1940.

²⁹⁸ BRYANT, C., *Either German*, s. 689.

²⁹⁹ NA Praha, NSM, sign. 110–4/2, Výkaz německého fondu za účetní rok 1943.

³⁰⁰ Verordnung über den Aufbau der Verwaltung und die Deutsche Sicherheitspolizei im Protektorat Böhmen und Mähren, 1. September 1939, RGBl. I, 1939, S. 1681.

³⁰¹ MARŠÁLEK, P., *Protektorát*, s. 53. Během vojenské správy vzniklo celkem 35 OLB, z toho v Čechách 23 a na Moravě 12. Tamtéž, s. 52. Verordnung über den Aufbau der Verwaltung und die Deutsche Sicherheitspolizei im Protektorat Böhmen und Mähren, 1. September 1939, RGBl. I, 1939, S. 1681.

³⁰² SOA Zámorský, OLR Pardubice, kar 1, inv. č. 15, Seznam OLR k 30. 4. 1939.

³⁰³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/28, Přehled o obvodech OLR podle nového členění z 1. 10. 1940.

zpravidla pohyboval kolem 50–100. Zaměstnance tvořili vedoucí a odborní pracovníci, resp. úředníci (*Sacharbeiter*), technicko-hospodářský personál, ale i příslušníci policie.³⁰⁴

Úřady oberlandrátů se členily zpravidla do šesti až osmi oddělení, přičemž se jejich struktura více či méně lišila (obr. 4).³⁰⁵ Tato oddělení se ještě mohla dělit do úkolových skupin. Hlavní kancelář spravovala vnitřní záležitosti úřadu, další oddělení pak „všeobecnou správou“, dohledem nad protektorátními autonomními úřady a samosprávou (*Protektoratsaufsicht*), policejními záležitostmi, hospodářstvím (případně válečným hospodářstvím), zemědělstvím a výživou, obranou Říše (např. protiletdecká ochrana), pracovním nasazením a sociální péčí a v některých oberlandrátech bylo vyčleněno ještě zdravotní oddělení (*Gesundheitsabteilung*).³⁰⁶ Agenda národnostní politiky se většinou tříštila mezi jednotlivá oddělení, a nebyla tak vedena z jednoho místa. To se týkalo např. „německého hospodářství“ („*Volksdeutsche Wirtschaft*“),³⁰⁷ německého zemědělství („*Neubildung des deutschen Bauertums*“), sociální a rodinné péče nebo kulturní politiky. Stěžejní záležitosti *Deutschtumspolitik* jako státní příslušnost, sňatková agenda nebo školství však byly mnohde řízeny z jednoho oddělení – např. v OLR Praha šlo o I. oddělení, v OLR Klatovy o IV. oddělení a v OLR Pardubice o III. oddělení (*Deutschtum, Wehrmacht, Landesverteidigung*).³⁰⁸ Na podporu „němectví“ dostávaly oberlandráty od ÚŘP pravidelné příspěvky do jejich dílčích „národnostních fondů“. Jen v roce 1940 bylo pro OLR v této věci vyčleněno půl milionu říšských marek, jež se dělily dle počtu místních Němců.³⁰⁹

³⁰⁴ V OLR Pardubice pracovalo v roce 1940 celkem 62 zaměstnanců, v OLR Olomouc jich působilo 99 a v Praze k roku 1941 pracovalo 42 odborných úředníků SOA Zámrsk, OLR Pardubice, kar 1, inv. č. 4, Verzeichnis der Gefolgschaftmitglieder des Oberlandratsamts; ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 3, Zusammenstellung der Dienstbezüge der Angestellten des Oberlandratsamtes in Olmütz für das Rechnungsjahr 1940; NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/10, Aufstellung der Beamten des Oberlandrats in Prag nach Besoldungsgruppen, 1. 8. 1941.

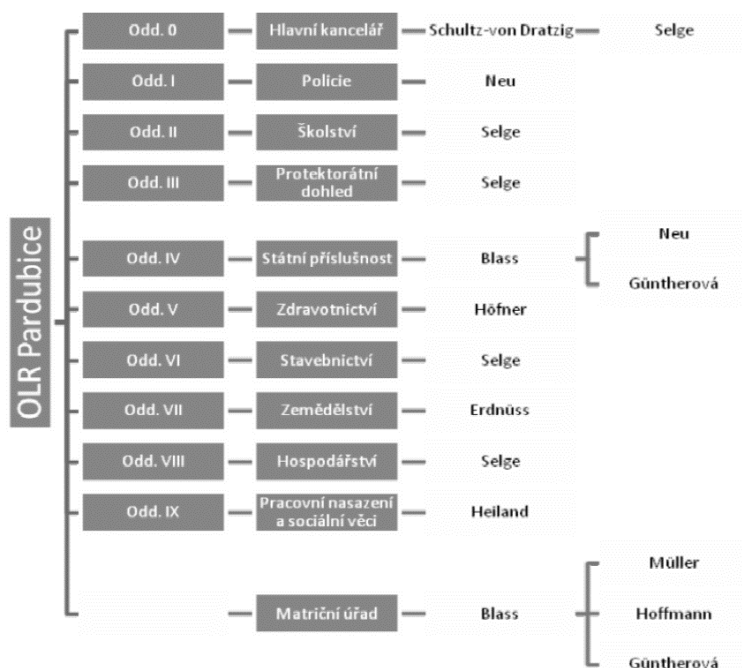
³⁰⁵ SOA Zámrsk, OLR Havlíčkův Brod, kar 1, inv. č. 4, Kriegs-Geschäftsverteilungsplan des Oberlandratsamtes in Deutsch-Brod, 14. 6. 1940. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/10, Übersicht über den Aufbau des Oberlandrates in Prag. Tamtéž, sign. 109–4/347, Geschäftsverteilung für das Oberlandratsamt in Klattau, 1940. SOA Zámrsk, OLR Pardubice, kar 2, inv. č. 27, Geschäftsverteilungsplan, nedat., asi 1940. Srov. NOVOTNÝ, R., Nacistická národnostní politika, s. 173.

³⁰⁶ Ke zdravotnímu oddělení: NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/10, Übersicht über den Aufbau des Oberlandrates in Prag.

³⁰⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/347, Geschäftsverteilung für das Oberlandratsamt in Klattau, 1940.

³⁰⁸ Tamtéž, 109–2/10, Übersicht über den Aufbau des Oberlandrates in Prag. Tamtéž, sign. 109–4/347, Geschäftsverteilung für das Oberlandratsamt in Klattau, 1940. SOA Zámrsk, OLR Pardubice, kar 2, inv. č. 27, Geschäftsverteilungsplan, nedat., asi 1940. Naopak v OLR Německý Brod byla záležitost německé státní příslušnosti podřízena odd. I – „všeobecná správa“. SOA Zámrsk, OLR Havlíčkův Brod, kar 1, inv. č. 4, Kriegs-Geschäftsverteilungsplan des Oberlandratsamtes in Deutsch-Brod, 14. 6. 1940.

³⁰⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/39, Výkaz německého fondu za účetní rok 1940.

Obr. 4: Organizační struktura Oberlandrátu Pardubice kolem roku 1941.

Zdroj: Novotný, R., *Nacistická národnostní politika na Pardubicku v letech 1939–1945*, 2013

OLR	Český název	Rozloha v km ²	Počet obyvatel	Politické okresy
Budweis	České Budějovice	2 875,18	257 000	České Budějovice, Týn nad Vltavou, Vodňany, Třeboň
Jitschin / Jungbunzlau	Jičín / Mladá Boleslav	3 089,01	451 000	Brandýs nad Labem, Jičín, Mladá Boleslav, Mělník, Mnichovo Hradiště, Nová Paka, Semily, Jilemnice, Turnov
Kladno	Kladno	2 805,31	449 600	Beroun, Kladno, Kralupy nad Vltavou, Louny, Roudnice n. Labem, Rakovník, Slaný
Klattau	Klatovy	4 159,45	353 700	Blatná, Klatovy, Písek, Přeštice, Sušice, Strakonice, Domažlice
Kolin	Kolín	4 477,38	508 750	Český Brod, Humpolec, Kolín, Kutná Hora, Ledec nad Sázavou, Nový Bydžov, Nymburk, Poděbrady, Čáslav
Königgrätz	Hradec Králové	2 375,91	397 200	Hořice, Hradec Králové, Dvůr Králové, Náchod, Nové Město nad Metují, Rychnov, Žamberk
Pardubitz	Pardubice	2 884,45	386 500	Chotěboř, Chrudim, Vysoké Mýto, Litomyšl, Pardubice
Pilsen	Plzeň	2 247,18	340 100	Hořovice, Kralovice, Plzeň, Rokycany
Prag	Praha	1 295,65	1 235 600	Jílové u Prahy, Hlavní město Praha, Praha-venkov, Říčany
Tabor	Tábor	5 130,94	380 350	Benešov, Kamenice n. Lípou, Milevsko, Příbram, Pelhřimov, Sedlčany, Tábor, Vlašim

NÁRODNOSTNÍ POLITIKA

OLR	Český název	Rozloha v km ²	Počet obyvatel	Politické okresy
Brünn	Brno	3 696,90	751 400	Boskovice, Brno-město, Brno-venkov, Tišnov, Vyškov
Iglau	Jihlava	5 239,92	418 900	Velké Meziříčí, Jihlava, Moravské Budějovice, Nové Město na Moravě, Telč, Třebíč
Mährisch-Ostrau	Moravská Ostrava	2 070,00	446 750	Místek, Frýdek, Moravská Ostrava, Valašské Meziříčí, Vsetín
Olmütz	Olomouc	2 732,79	493 050	Kroměříž, Litovel, Hranice, Olomouc-město, Olomouc-venkov, Přerov, Prostějov
Zlin	Zlín	3 821,40	510 100	Kyjov, Hodonín, Holešov, Uherský Brod, Uherské Hradiště, Zlín

Tab. 10: Obvody 15 oberlandrátů k 1. 10. 1940. Přehled vypracován podle Übersicht über die Bezirke der Oberlandräte in Böhmen und Mähren (nach der Neugliederung vom 1. 10. 1940). NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/86.

OLR	Český název	Rozloha v km ²	Počet obyvatel	Politické okresy
Budweis	České Budějovice	6 490,48	537 194	České Budějovice, Humpolec, Ledec n. Sázavou, Pelhřimov, Tábor, Třeboň
Königrätz	Hradec Králové	7 917,70	1 153 641	Chrudim, Vysoké Mýto, Jičín, Hradec Králové, Dvůr Králové, Litomyšl, Náchod, Nový Bydžov, Nymburk, Pardubice, Rychnov, Semily, Turnov
Pilsen	Plzeň	6 417,13	694 960	Klatovy, Kralovice, Plzeň-město, Plzeň-venkov, Písek, Sušice, Strakonice, Domažlice
Prag	Praha	10 343,05	1 447 209	Benešov, Beroun, Český Brod, Brandýs n. Labem, Mladá Boleslav, Kladno, Kolín, Kutná Hora, Louny, Mělník, Příbram, Praha-venkov-sever, Praha-venkov-jih, Rakovník, Roudnice n. Labem, Slaný, Sedlčany, Čáslav
Brünn	Brno	7 026,83	1 231 297	Boskovice, Brno-město, Brno-venkov, Kyjov, Hodonín, Uherský Brod, Uherské Hradiště, Vyškov, Zlín
Iglau	Jihlava	5 239,92	426 528	Velké Meziříčí, Jihlava, Moravské Budějovice, Nové Město na Moravě, Telč, Třebíč
Mährisch-Ostrau	Moravská Ostrava	5 294,26	1 017 269	Místek, Kroměříž, Litovel, Moravská Ostrava-město, Hranice, Olomouc-město, Olomouc-venkov, Přerov, Prostějov, Valašské Meziříčí, Vsetín

Tab. 11: Obvody sedmi oberlandrátů od 15. 6. 1942. Přehled vypracován podle Übersicht über die Bezirke der Oberlandräte nach dem Stande vom 15. 6. 1942. NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/86.

Sídlo oberlandráta	Jméno oberlandráta
České Budějovice	Gerhard Ludwig
Jičín	Adolf Möller
Kladno	Otto Meusel
Klatovy	Gerhard Krohmer
Kolín	Dr. Herbert Eugen Eckoldt
Hradec Králové	Dr. Walter Ringel
Pardubice	Dr. Rudolf Schultz-von Dratzig
Plzeň	Hans-Karl von Reinhard
Praha	Hans von Watter
Tábor	Dr. Gottfried Hertel
Brno	Dr. Oskar Hofmann
Jihlava	Eugen Fiechtner
Moravská Ostrava	Dr. Karl von Rumohr
Olomouc	Marius Molsen
Zlín	Volkmar Hopf

Tab. 12: Jména oberlandrátů ke konci roku 1940.

Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, vlastní zpracování

Zvláštní organizační složkou oberlandrátů byly německé matriční úřady (sg. *Deutsches Standesamt*), které vznikly při úřadech OLR na základě nařízení o aplikaci německého práva na německé státní příslušníky v Protektorátu ze dne 20. července 1939.³¹⁰ Zatímco většinou byl matriční úřad vyčleněn jako zvláštní oddělení OLR, v Pardubicích spadal pod III. oddělení.³¹¹ Každý OLB tvořil jeden matriční obvod, avšak oberlandrát mohl svůj správní obvod rozdělit do více matričních okrsků.³¹² Německý *Standesamt* byl odpovědný za vedení evidence osob německé příslušnosti ve svém obvodu a spravoval matriky rodinné (*Familienbuch*), narozených a zemřelých. Rovněž měl na starosti agendu zákona o „ochraně německé krve“, rodopisu (*Sippenforschung*) a vojenskou evidenci („*Wehrerfassung der dienstpflchtigen Jahrgänge*“).³¹³

Každý měsíc musely oberlandráty vypracovávat situační zprávy (*Verwaltungsberichte*), které posílaly přímo říšskému protektorovi, státnímu tajemníkovi a podtajemníkovi.³¹⁴ Tyto zprávy se členily do několika kapitol: obecné (*Allgemeines*), etniční Němci (*Volksdeutschtum*),

³¹⁰ Verordnung über die Anwendung deutschen Rechts auf deutsche Staatsangehörige im Protektorat Böhmen und Mähren, 20. Juli 1939, RGBl. I, 1939, S. 1309.

³¹¹ SOA Zámorsk, OLR Havlíčkův Brod, kar 1, inv. č. 4, Kriegs-Geschäftsverteilungsplan des Oberlandratsamtes in Deutsch-Brod, 14. 6. 1940. NA Praha, ÚRP-ST, sign. 109-2/10, Übersicht über den Aufbau des Oberlandrates in Prag. Tamtéž, sign. 109-4/347, Geschäftsverteilung für das Oberlandratsamt in Klattau, 1940. SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 2, inv. č. 27, Geschäftsverteilungsplan, nedat., asi 1940. Srov. též NOVOTNÝ, R., Nacistická národnostní politika, s. 173, 213.

³¹² Verordnung über die Anwendung deutschen Rechts auf deutsche Staatsangehörige im Protektorat Böhmen und Mähren, 20. Juli 1939, RGBl. I, 1939, S. 1309.

³¹³ SOA Zámorsk, OLR Havlíčkův Brod, kar 1, inv. č. 4, Kriegs-Geschäftsverteilungsplan des Oberlandratsamtes in Deutsch-Brod, 14. 6. 1940.

³¹⁴ NA Praha, ÚRP-ST, sign. 109-4/347, Pokyny k měsíčním zprávám OLR, 2. 3. 1940, 22. 4. 1940.

spolupráce s ostatními úřady (*Zusammenarbeit mit den langeigenen Behörden*), „česká propaganda“ (*Tschechische Propaganda*), české obyvatelstvo (*Tschechische Bevölkerung*), školství (*Schulwesen*), podnikání (*Gewerbliche Wirtschaft*), výživa a zemědělství (*Ernährung und Landwirtschaft*) a zdravotní záležitosti (*Gesundheitswesen*).³¹⁵ Dle potřeby mohly být zařazeny i další části. Například periodické zprávy OLR v Olomouci byly velmi rozsáhlé a měly i více než 30 stran.³¹⁶ V rámci OLR Pardubice pak vydávalo svá zvláštní hlášení oddělení III pro záležitosti Němců, která obsahovala informace o počtech německých státních příslušníků, získávání německého občanství, sociální podpoře etnických Němců a údaje *Standesamtu*.³¹⁷

Výrazný zásah do protektorátní správy představovala reforma iniciovaná Heydrichem, která proběhla v letech 1942–1943.³¹⁸ Jejím cílem byla faktická likvidace dvojkolejnosti, která nebyla pro nacisty už výhodná. „Německá správa“ se tak měla integrovat do dosavadních autonomních orgánů. Kromě zeštíhlení a „odpolitizování“ autonomní správy reforma ještě více posílila postavení němčiny v úředním styku. Došlo k zavedení tzv. „správy z příkazu Říše“ (*Reichsauftragsverwaltung*, ve zkr. RAV), které se dotklo zejména okresních a zemských úřadů, které získaly řadu dosavadních pravomocí OLR včetně otázky přiznávání německé státní příslušnosti, evidence Němců, péče o „němectví“ a povolování sňatků. Funkce okresních hejtmanů zaujímali Němci, a kde to nebylo možné, se zřizovala „alespoň“ německá oddělení, popř. se RAV vykonávala prostřednictvím sousedních okresních úřadů pod vedením okupantů.³¹⁹ Zároveň došlo k oslabení role OLR, kterých od 15. června 1942, kdy vstoupila v účinnost značná část reformních opatření, zůstalo pouhých sedm, a to v Praze, Plzni, Českých Budějovicích, Hradci Králové, Brně, Jihlavě a Moravské Ostravě.³²⁰ S přípravou správní reformy se pojila mimo jiné i groteskní debata mezi „pardubickými“ a „královéhradeckými“ nacisty o tom, kde by mělo stát sídlo sloučeného OLR, přičemž se argumentovalo tím, zda byl Hradec Králové „němečtější“ než Pardubice...³²¹

³¹⁵ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Der Oberlandrat in Olmütz – Verwaltungsbericht für Monat September [1939], 2. 10. 1939.

³¹⁶ Tamtéž.

³¹⁷ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, Situační zpráva, 28. 2. 1940.

³¹⁸ MARŠÁLEK, P., *Protektorát*, s. 70nn.

³¹⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/36, Zavedení správy z příkazu Říše v protektorátních autonomních úřadech. Srov. NOVOTNÝ, R., *Nacistická národnostní politika*, s. 176–177.

³²⁰ Poslední změnou v počtu OLR bylo zrušení OLR v Praze k 1. 9. 1944. Jeho území bylo rozděleno mezi okolní OLR a hlavní město Prahu. NA Praha, NSM, sign. 110–1/6, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu ve věci zrušení OLB Praha, 30. 7. 1944. Ještě před zmenšením počtu OLR se diskutovalo začátkem roku 1941 o různých variantách členění, uvažovalo se například o přizpůsobení OLB obvodům krajských vedení NSDAP. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/45, Návrh na přizpůsobení hranic obvodů OLR organizaci NSDAP, 20. 11. 1941.

³²¹ K tomu viz NOVOTNÝ, R., *Nacistická národnostní politika*, s. 174–175.

V sídelních městech zrušených OLR byly zformovány úřady tzv. „vedoucích okresních hejtmanů“ (*geschäftsführende Bezirkshauptmänner*) pro výkon některých delegovaných pravomocí ve svých obvodech.³²² Tyto „vedoucí okresní úřady“ získaly spolu se zemskými úřady agendu vedení národnostní politiky na regionální úrovni (tab. 13). Stejně jako dosud OLR vydávali pověření okresní hejtmani periodická hlášení.³²³ Při okresních úřadech pak působily i německé matriční úřady.³²⁴ Úředníci ze zrušených i značná část reformovaných OLR byla přesunuta k jednotlivým „německým oddělením“ okresních úřadů.³²⁵ Vlastní oberlandráti začali být po reformě označováni jako „inspektoři říšského protektora (*Inspekteure des Reichsprotektors*)“,³²⁶ kteří se těšili postavení na úrovni vedoucích oddělení v ÚŘP.³²⁷

Postavení	Sídlo	Jméno
Zemští viceprezidenti	Praha	Dr. Karl Schwabe
	Brno	Horst Naudé
Oberlandráti	Brno	Dr. Josef Bayerl
	České Budějovice	Wilhelm Klose
	Jihlava	Wilfried Heß
	Hradec Králové	Dr. Rudolf Schultz-von Dratzig
	Moravská Ostrava	Dr. Gustav Jonak
	Plzeň	Dr. Herbert Eugen Eckoldt
	Praha	Dr. Hans von Watter
Vedoucí okresní hejtmani	Brno-venkov	Schmälzlein
	České Budějovice	Dr. Quido Strobl
	Místek	Augustin Beer
	Jihlava	Dr. Kurt Wildhage
	Jičín	Dr. Friedrich Nather
	Kladno	Dr. Friedrich Remplik
	Klatovy	Dr. R. Kitzler
	Hradec Králové	Dr. von Pritt
	Kolín	Dr. Wilhelm Hübner
	Olomouc-venkov	Dr. Lothar Wieland
	Pardubice	Dr. Karl Gillich
	Plzeň-venkov	Hans Grabinger
	Tábor	Karl Rotberg
	Zlín	Dr. Walther Blumenberg

Tab. 13: Vedoucí vykonavatelé národnostní politiky v regionech od léta 1942.

Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/100

³²² MARŠÁLEK, P., *Protektorát*, s. 70.

³²³ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, Verwaltungsbericht für die Berichtszeit vom 1. 1. bis 31. 3. 1944.

³²⁴ Tamtéž, Verwaltungsbericht für die Berichtszeit vom 21. 9. bis 31. 12. 1943.

³²⁵ Srov. NOVOTNÝ, R., *Nacistická národnostní politika*, s. 176–177.

³²⁶ Po zřízení Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu se nazývali „inspektoři státního ministra“.

³²⁷ MARŠÁLEK, P., *Protektorát*, s. 70.

Správní reforma byla dovršena v srpnu 1943, kdy ze své funkce odešel Daluege, jenž uvolnil místo novému řádnému protektorovi Wilhelmu Frickovi. Frankovi se zároveň svěřila nová funkce německého státního ministra pro Čechy a Moravu.³²⁸ Tím se stal Frank prakticky samovládcem Protektorátu. Postavení říšského protektora se zúžila prakticky jen na plnění reprezentačních funkcí. Nové ministerstvo převzalo dosavadní strukturu a úlohu ÚŘP.³²⁹

O sehrání významné role při provádění *Volkstumspolitik* v Protektorátu se snažila NSDAP. Území Protektorátu se po stranické linii dělilo mezi sousední stranické župy, které zde vytvořily své regionální („krajská vedení“, sg. *Kreisleitung*) a místní buňky (*Ortsgruppen*).³³⁰ Větší severní polovina území spadala pod župu Sudetenland, jihozápadní Čechy (Strakonicko) pod župu Bavorská východní marka (Bayerische Ostmark), jižní Čechy (Budějovicko) pod Hornodunajskou župu (Oberdonau) a jižní Morava (Brněnsko a Jihlavsko) pod Dolnodunajskou župu (Niederdonau).³³¹ Jak už bylo uvedeno, jednotliví gauleiteri se snažili aktivně vstupovat do protektorátní politiky, což vyvolávalo spory s ÚŘP. V lednu 1940 došlo proto ke zřízení spojovací ústředny se sídlem v Praze (*Parteiverbindungsstelle beim Reichsprotektor*), která měla koordinovat stranickou politiku v Protektorátu. Vedoucím ústředny se stal dolnodunajský gauleiter Hugo Jury (1887–1945), jehož ale zastupoval Gustav Adolf Schulte-Schomburg (1902–1945).³³² Spojovací ústředna se členila do třinácti oddělení: *I – Schul- Beamten und Rechtsfragen, II – Lohn- und Preispolitik, Arbeiter Organisationen, III – Arbeitsrecht, IV – Planung, Wohnung- undstellungsfragen, Land- und Forstwirtschaft, V – Wirtschaft, VI – Kommunalpolitik, VII – Volkswohlfahrt, VIII – Volksaufklärung und Propaganda, IX – Schriftum, X – Angeschlossene Verbände, XI – Studentenbund, XII – Dozentenbund, XIII – Rassenpolitik*.³³³ Aktivita stranických buněk se dotýkala ponejvíce „péče“ o německé státní příslušníky ve spolupráci s ÚŘP a oberlandráty na regionální úrovni.

V Protektorátu se rovněž angažovaly stranické (spíše však stranicko-státní) organizace jako Hitlerjugend, *Deutsche Arbeitsfront*, nebo třeba *Nationalsozialistische Volkswohlfahrt* (NSV), která měla na starost především sociální péči o děti a mládež.³³⁴ O situaci

³²⁸ Erlaß des Führers über den „Deutschen Staatsminister für Böhmen und Mähren“, 20. August 1943, RGBl. I, 1943, S. 527.

³²⁹ Srov. MARŠÁLEK, P., *Pod ochranou hákového kříže: Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*, Praha 2012, s. 93–95.

³³⁰ SOA Zámorsk, Krajské vedení NSDAP Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, Seznam místních skupin NSDAP v krajském vedení Hradec Králové se seznamem obcí podle počtu německých obyvatel, 21. 3. 1941.

³³¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–3/12, NSDAP (Der Führer) – Anordnung Nr. 60/39, 21. 3. 1939.

³³² Tamtéž, sign. 109–2/84, Zřízení spojovací ústředny NSDAP.

³³³ Tamtéž, sign. 109–7/11, Organizační struktura spojovací ústředny NSDAP.

³³⁴ ALTHAUS, Hermann, *Nationalsozialistische Volkswohlfahrt: Wesen, Aufgaben und Aufbau*, Berlin 1940.

protektorátních Němců se také zajímaly bezpečnostní orgány – ponejvíce *Sicherheitsdienst* (SD), která věnovala tomuto problému vždy jednu část svých měsíčních hlášení.³³⁵

V Protektorátu se angažoval ve věci národnostní politiky též Himmlerův komisariát pro „upevňování německé národnosti“ (RKF), který dne 7. října 1939 na základě Hitlerova výnosu – *Erlaß des Führers und Reichskanzlers zur Festigung deutschen Volkstums*, který stanovil, že za tuto oblast měl zodpovídat říšský vůdce SS.³³⁶ Úkol RKF spočíval ve vytváření nových německých sídelních oblastí. Ačkoliv se Hitler zmiňoval v této souvislosti především o obsazeném Polsku, tento výnos představoval směrnici, podle které se postupovalo také v Protektorátu.³³⁷ Pověřencem RKF na protektorátním území se stal K. H. Frank, který od roku 1944 zastupoval pověřence v Říšské župě Sudety (pověřencem byl Henlein).³³⁸ Frank měl jako komisařův pověřenec v Protektorátu mimo jiné za úkol provádět kolonizační práce. Provádění těchto úkolů bylo později svěřeno do rukou štábního velitele Ferdinanda Fischera.

Zvláštní úkoly na poli *Volkstumspolitik* a „upevňování německé národnosti“ nacisté svěřili Hlavnímu rasovému a osídlovacímu úřadu SS (*Rasse- und Siedlungshauptamt-SS*, ve zkr. RuSHA).³³⁹ Ten v Protektorátu zřídil v polovině února 1941 svou pobočku – *Außenstelle Böhmen-Mähren* se sídlem v Praze. Šéfem pobočky se stal Ermin Künzel (1908–?),³⁴⁰ jehož detašované pracoviště se mělo soustředit především na rasové zkoumání českého obyvatelstva za účelem jeho možného poněmčení. První úkol spočíval v provedení rasového výzkumu českých školáků,³⁴¹ přičemž se následně začaly připravovat a realizovat i další plošné akce.³⁴²

³³⁵ Srov. Zpráva SD za březen až duben 1940, NA Praha, [online], cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

³³⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/39, Výnos Vůdce a říšského kancléře k upevňování německví ze 7. října 1939.

³³⁷ Platnost tohoto výnosu pro Protektorát stanovil Hitler až 14. listopadu 1941. Srov. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/39. Výnos Vůdce a říšského kancléře k upevňování německví ze 7. října 1939.

³³⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/59, Pověřenec RKF v Protektorátu Čechy a Morava, 9. 9. 1942. RKF v Sudetské župě, 28. 2. 1944.

³³⁹ Původní úkol RuSHA spočíval v provádění rasové selekce snoubenek příslušníků SS a uchazečů o členství v této organizaci v duchu snahy vytvořit z SS rasovou elitu na principu *Blut und Boden*. Nařízení o sňatcích a zásnubách příslušníků SS z 31. prosince 1931 umožnilo zřídít v SS Rasový úřad (*Rasseamt*), do jehož čela byl jmenován nacistický ideolog Walther Darré. Když úřad převzal do své agendy i osídlovací politiku, transformoval se v roce 1933 na Rasový a osídlovací úřad (*Rasse- und Siedlungsamt*). O dva roky později se z této instituce stal jeden z prvních tří hlavních úřadů SS pod označením „Hlavní rasový a osídlovací úřad SS“ (RuSHA), jenž byl členěn do několika úřadů (např. Rasový úřad, Rodový úřad, Osídlovací úřad aj.). V roce 1938 byl teoretik Darré nahrazen „praktikem“ Güntherem Panckem, po němž nastoupil v roce 1940 Otto Hofmann. Posledním šéfem RuSHA byl od roku 1943 Richard Hildebrandt. K vývoji RuSHA viz HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 51–116.

³⁴⁰ O jeho povolání bylo rozhodnuto 22. ledna 1941 na jednání mezi Hofmannem a Frankem. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–7/117, Záznam o rozhovoru Hofmanna s Frankem, 22. 1. 1941. Heinemannová (HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 625) uvádí jako křestní jméno „Erwin“, v citovaných dokumentech se však píše o Erminovi, což dokládá i *Dienstalterliste der SS* z roku 1943. Srov. *Dienstalterliste der Schutzstaffel der NSDAP*. 1. 10. 1943. [online]. Dostupný z URL: <<http://www.dws-xip.pl/reich/biografie/numerD.html>>.

³⁴¹ Tamtéž, Hofmann Frankovi, 25. 1. 1941, Záznam jednání, 22. 1. 1941. O jeho povolání bylo rozhodnuto 22. ledna.

³⁴² NOVOTNÝ, R., Česko-moravská pobočka, s. 168–169.

Künzel ve svém úřadu setrval až do jara 1942, kdy byl nahrazen Johannesem (Hansem) Preußem (1905–?).³⁴³ Původní detašované pracoviště se v roce 1943 ukotvilo ve standardní struktuře SS, když byl Preuß jmenován velitelem SS v rasových a osídlovacích záležitostech (*SS-Führer im Rasse- und Siedlungswesen*).³⁴⁴ Česko-moravská pobočka RuSHA si zřizovala své regionální služebny (*RuS-Dienststellen*) při oberlandrátech, přičemž jejich počet dosáhl nejméně jedenácti. Některé služebny však měly společné vedoucí. V důsledku Heydrichovy reformy v roce 1942 pak byly služebny RuSHA přiděleny k okresním hejtmanům a při zemských úřadech vznikly zemské služebny RuSHA (*RuS-Landstellen*). Služebny RuSHA byly zhruba od poloviny roku 1941 tajným poradním orgánem oberlandrátů a poté správ z příkazu Říše v oblasti udělování německé státní příslušnosti, povolování smíšených sňatků a přijímání českých a národnostně smíšených dětí do německých škol.³⁴⁵ Při pobočce fungovalo od roku 1942 též zdravotní oddělení (*Abteilung für Gesundheitswesen*), které se zabývalo především posuzováním „dědičným zdravím“ (*Erbgesundheit*) žadatelů.³⁴⁶

Služebna	Německé označení	Referent/vedoucí
Praha	RuS-Dienststelle Prag	prof. dr. Heinrich Schmitz
Plzeň	RuS-Dienststelle Pilsen	Ferdinand Oehl
České Budějovice	RuS-Dienststelle Budweis	Erwin Jesionek
Tábor	RuS-Dienststelle Tabor	
Pardubice	RuS-Dienststelle Pardubitz	doc. dr. Michael Hesch
Hradec Králové	RuS-Dienststelle Königgrätz	
Jičín	RuS-Dienststelle Jitschin	
Brno	RuS-Dienststelle Brünn	dr. Egon Uhlyarik
Zlín	RuS-Dienststelle Zlin	
Jihlava	RuS-Dienststelle Iglau	dr. Erich Hußmann, SS-Ustuf. Baur
Olomouc	RuS-Dienststelle Olmütz	dr. Archibald Kaven
Moravská Ostrava	RuS-Dienststelle Mährisch-Ostrau	

Tab. 14: Služebny RuSHA v Protektorátu ve 2. pol. roku 1942. Zdroj: Novotný, Česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, 2015

³⁴³ Tamtéž, s. 166.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 173–174.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 180.

³⁴⁶ Srov. NOVOTNÝ, R., Lékařská služba, s. 92–111.

Nacisté se pokoušeli o koordinaci činnosti různých státních i stranických složek při uskutečňování *Volkstumspolitik*, a to nejen v Protektorátu, ale i v dalších okupovaných zemích. Toto spojení měl zajišťovat nově zřízený tzv. Hlavní úřad pro národnostní otázky (*Hauptamt für Volkstumsfragen*).³⁴⁷ Ten měl koordinovat práci *Volksdeutsche Mittelstelle* (VoMi), RSHA, RuSHA a RKF.³⁴⁸ Tento projekt se však patrně nepodařilo dotáhnout do konce. Národnostní politikou se pak zabývaly v menší míře i jiné státní a stranické organizace.

³⁴⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/65, Nařízení o budování národnostní práce NSDAP, příslušnost hlavních úřadů SS a spolupráce s pověřenci strany pro všechny národnostní otázky, 1942.

³⁴⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/65, Nařízení o budování národnostní práce NSDAP, příslušnost hlavních úřadů SS a spolupráce s pověřenci strany pro všechny národnostní otázky, 1942.

KAPITOLA DRUHÁ

Německá identita

2.1 „Němectví“ v Protektorátu aneb „není Němec jako Němec“

Po odtržení sudetoněmeckých oblastí v důsledku mnichovské dohody zůstalo v českých zemích více než 200 tisíc Němců. Značná část německého obyvatelstva z větších jazykových ostrovů na Jihlavsku a Brněnsku přitom cítila zklamání, že se na ně pomnichovský zábor nevztahoval.³⁴⁹ O připojení k Říši stáli také někteří Němci v převážně českých městech, které zůstaly vklíněny do sudetoněmeckého území, což se týkalo například Ústí nad Orlicí nebo Jindřichova Hradce.³⁵⁰ Mnichovská dohoda sice předpokládala plebiscit na „sporných“ územích,³⁵¹ avšak to nebylo v zájmu nacistického Německa, které chtělo využít zbyvší české a moravské Němce ke své vlastní nátlakové politice vůči tehdejšímu Česko-Slovensku.³⁵²

Zájmy zdejší německé menšiny ve druhé republice hájil parlamentní klub německých nacionálně socialistických poslanců a senátorů založený těmi poslanci a senátory bývalé SdP a Karpatskoněmecké strany, kterým po Mnichovu zůstal zachován mandát, protože byli zvoleni za volební obvody, které nepodléhaly německému záboru. Pětičlenný poslanecký klub byl založen v listopadu 1938 a v jeho čele stál Ernst Kundt (1897–1947).³⁵³ Ten usiloval o plné uznání německé „zglajchšaltované“ *Volksgruppe* v duchu nacionálního socialismu s tím, že „*se v době co nejkratší uskuteční i dobrý poměr a přiměřený právní řád a právní prakse k Němcům, kteří zbyli v Česko-Slovensku. Uznáváme obtíže, které má při tom nová vláda a systém teprve zahajovaný. Jsme ochotni pomáhati při překonávání těchto obtíží jako státní příslušníci a jako členové německého národa podle svých nejlepších sil a nejlepší vůle. To však předpokládá, že nyní státní orgány, především i český národ uzná skutečnost, že samozřejmě i Němci, kteří zde*

³⁴⁹ VLČEK, L., Němci v Protektorátu, s. 97.

³⁵⁰ Zpráva SD za měsíc říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

³⁵¹ Plebiscitní území bylo vymezeno na mapě, kterou předložil Hitler k vyjednávání v Godesbergu. Srov. CIHLÁŘ, J., c. d., s. 62.

³⁵² BARTOŠ, J., *Okupované pohraničí*, s. 14–15. Pro zbyvší Němce existovala též možnost využít opčního práva, což mohlo vést k přesídlení do Říše. Ani to však pochopitelně nebylo v nacistickém zájmu. Srov. VLČEK, L., c. d., s. 97.

³⁵³ Stenoprotokol ze 151. schůze poslanecké sněmovny, 17. 11. 1938, in: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online], cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL: <<https://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/151schuz/s151002.htm>>.

zbyli, jsou členy a nositeli německého národně socialistického společenství pod vedením Adolfa Hitlera.³⁵⁴ V lednu 1939 byla pak v Česko-Slovensku povolena místní organizace NSDAP.³⁵⁵

Základ politické organizace „němectví“ v česko-moravském vnitrozemí tak byl položen ještě před vznikem Protektorátu v březnu 1939. Nejvyšší politická angažovanost ve prospěch nacistických idejí se pochopitelně prosadila především mezi Němci žijícími v jazykových ostrovech a ve velkých městech jako Praha, Brno nebo Moravská Ostrava. Jiná situace nastala v národnostně smíšených oblastech a u „rozptýlených“ Němců. Vystává tedy otázka, do jaké míry lze hovořit o skutečné kolektivní identitě protektorátních Němců.

Nacističtí okupanti si brzy uvědomili, že německá menšina v Protektorátu netvořila žádnou homogenní skupinu obyvatelstva. Mnoho těch, kteří byli považováni za Němce, se navíc více či méně asimilovalo v převážně českém prostředí. Jak naznačuje Bryant, nacisté se museli vypořádat v této souvislosti se zdánlivě triviálními otázkami jako: „*Kdo je Němcem, a kdo jím naopak není?*“³⁵⁶ Legální definice německé národnosti (viz kap. 1) zcela neumožňovaly na tuto otázku jednoznačně odpovědět, proto se hledaly cesty jiné. Šlo především o to, jakým způsobem na bázi „objektivních“ rozlišovacích znaků odlišit Němce od Čechů. Tato definice měla být však dostatečně pružná k tomu, aby se podařilo zajistit co nejvyšší počet Němců na území Protektorátu, což bylo klíčové z hlediska budoucího poněmčení tohoto prostoru.

Velký Meyerův slovník přitom definoval národn či národnost (*Volk*) takto: „*ein nach Abstammung u. Sprache, Sitte und Bildung zusammengehöriger Teil der Menschheit.*“³⁵⁷ Výraz „*Volkstum*“ se pak považoval za derivát národnosti: „*Volkstum bezeichnet die Summe der ein Volk charakterisierenden wesentlichen Züge seines geistigen Lebens: der Hauptrichtungen seiner intellektuellen Betätigungsformen, seiner Gefühlsanlagen und seiner Willensimpulse.*“³⁵⁸ Příslušnost k národu německému (*Deutsches Volk*) měl pak z „*etnografického hlediska*“ předznamenávat především mateřský jazyk: „*in ethnographischer Hinsicht die Gesamtheit der Bewohner Europas und der andern Erdteile, deren Muttersprache die deutsche Sprache ist.*“³⁵⁹ Problematikou národnosti ve specifickém českém prostředí se zabýval mimo jiných Emanuel Rádl (1873–1942), který se poněkud vymezil vůči v té době dominantním primordialistickým definicím národa: „*Národnost [...] není věcí objektivně danou ani zvykově vymezenou; je sice*

³⁵⁴ Stenoprotokol ze 157. schůze poslanecké sněmovny, 14. 12. 1938, in: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online], cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL: <<https://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/157schuz/s157007.htm>>.

³⁵⁵ VLČEK, L., c. d., s. 98.

³⁵⁶ Srov. BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 50nn.

³⁵⁷ *Meyers Großes Konversations-Lexikon*, 6. Auflage, Band 20, Leipzig 1909, s. 223.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 242.

³⁵⁹ Tamtéž, Band 4, Leipzig 1906, s. 748nn.

pravda, že většina lidí v Čechách, poučena bývalou dlouhou agitací, ‚ví‘, co je Čech a co Němec atd., ale objektivní míru má pro toto určení skoro každý jinou...“³⁶⁰ Rádlovy názory na tuto věc se přitom neliší od dodnes uznávaného přístupu Ernsta Gellnera.³⁶¹ Primordialistické a výrazně esencialistické nacistické pojetí etnicity, darwinistické odvození Herderova *Volksgeistu*,³⁶² naráželo na problém právě na území Protektorátu.

V protektorátní realitě se střetávaly dvě koncepce pojetí *Deutschtum*, resp. německé etnicity, a to objektivistická, vycházející z primordiálního chápání národnosti, a identitární, jež byla v zásadě blízká konstruktivistickým teoriím. Protektorátní Němci byli považováni za *Volksdeutsche* (někdy též „kmenové Němce“),³⁶³ a to i přes to, že území Protektorátu bylo *de facto* inkorporováno do Říše. Za „objektivní“ kritéria příslušnosti k německé národnosti platila především mateřská řeč a kulturní zvyklosti.³⁶⁴ Za rozhodující faktor příslušnosti k německé národnosti se považoval též rodový původ. Z hlediska norimberských zákonů mohl být za Němce považována pouze osoba „německé krve“ (*deutschblütig*) – v širší definici se v jejím případě vylučoval židovský, resp. mimoevropský původ, v užším pojetí šlo o člověka, „*der dem Blutsstrom des deutschen Volkes entstammt*“, což se případně vztahovalo i na „*derjenige Mensch stammesgleicher Herkunft, der selbst oder von seinen Vorfahren her im deutschen Volkstum aufgegangen ist*...“³⁶⁵ Podle nacistů byla národnost atributem navýsost vrozeným, nikoliv získaným.³⁶⁶ Ne vždy však bylo možné beze zbytku tento předpoklad uplatnit.

Zatímco se hledaly vhodné definice „němectví“ v Protektorátu, za mnohem složitější se ukázal být problém kolektivní identity protektorátních Němců, resp. jejich etnická (národní) sebeidentifikace (*nationales Bewußtsein*).³⁶⁷ Etnokulturní identitu silně oslabovaly dlouhodobé interakce s Čechy, přičemž je pochopitelné, že konzervaci národnostního uvědomění více přály oblasti s vyšším počtem Němců – nejlépe pak tradiční jazykové enklávy. I tady se však objevily případy „nedostatečného němectví“, ba dokonce příznaky asimilace. Okupační úřady tak například zdokumentovaly případ německých dělníků z Jihlavy, kteří se navzájem zdravili českým

³⁶⁰ RÁDL, E., *Národnost jako vědecký problém*, s. 43.

³⁶¹ Srov. GELLNER, E., c. d., s. 19–23.

³⁶² Tamtéž, s. 89. K různým teoriím etnicity souhrnně např. HORÁLEK, Adam, Tři přístupy k pupkům národů: Primordialisticko-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivity etnicity, *Český lid*, sv. 99, 2012, č. 1, s. 23–43.

³⁶³ Erlaß des Führers und Reichskanzlers über das Protektorat Böhmen und Mähren, 16. März 1939, RGBl. I, 1939, S. 485; NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109– 4/112, Der Reichsprotector in Böhmen und Mähren, Volkspolitische Abteilung – Aktenvermerk: Nachweis der volksdeutschen Abstammung, 22. 4. 1939.

³⁶⁴ MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kar 20, sign. 103, Směrnice říšského ministerstva vnitra k německé státní příslušnosti v Protektorátu Čechy a Morava, 29. 3. 1939, pag. 2.

³⁶⁵ LEUSCHNER, E., *Nationalsozialistische Fremdvollpolitik*, s. 17.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 8.

³⁶⁷ Obecněji k problematice národnostní identity viz BERDING, Helmut (Hrsg.), *Nationales Bewußtsein und kollektive Identität: Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewußtseins in der Neuzeit 2*, Frankfurt am Main 1994.

„nazdar“.³⁶⁸ Tento jev se objevil i na Olomoucku, kde se stále častěji vyskytovaly případy Němců, kteří s českými úředníky, policisty i soukromými osobami mluvili česky.³⁶⁹ Němci mluvící česky vůbec vyvolávali v očích nacistů doslova zděšení.

Jedním z nejvýznamnějších asimilačních faktorů pak byly smíšené česko-německé sňatky. Němečtí matriční úředníci si podle jednoho hlášení SD mnohdy stěžovali na nedostačnou nebo chybějící národní uvědomění a „*pocit národní odpovědnosti*“ u německého partnera, který zamýšlel vstoupit do manželství s Češkou: „*Laufend mußten die Standesbeamten noch Klage über mangelndes Nationalbewußtsein und völkisches Verantwortungsgefühl der deutschen Mischehenpartner führen.*“³⁷⁰ Problém těchto smíšených rodin také spočíval v nebezpečí, že u nich převládne český vliv a jejich dětem se nebude dostávat německá výchova.³⁷¹ Často se prý dokonce stávalo, že manžel-Němec mluvil německy méně plynule než česky.³⁷² To pak vedlo například k tomu, že členové organizace *Hitlerjugend* při Baťových závodech ve Zlíně, „*meist Mischehenkinder*“, mluvili česky.³⁷³

V různých částech Protektorátu se pak vyskytly četné případy členů NSDAP a jejich organizací, dokonce toho času v uniformách (!), kteří mezi sebou hovořili česky.³⁷⁴ Též se prý v západočeské Sušici objevilo oznámení o úmrtí zdejšího příslušníka *Deutsche Arbeitsfront* v českém jazyce.³⁷⁵ Ba co víc – někteří protektorátní *Parteigenossen* byli ještě v roce 1940 zároveň členy Národního souručenství nebo jiných českých organizací!³⁷⁶ Červnová zpráva SD uvádí tyto konkrétní případy: „*Im Königgrätzer Gebiet ist ein Blockwarter der NSDAP gleichzeitig Kassenwart der tschechischen Einheitspartei (NG), in Wal. Meseritsch (OLB Kremsier) gehören 2 schon im Vorjahr vereidigte SA-Männer noch heute der NG an, während ein weiterer und ein Blockwarter der NSDAP erst vor 2 Monaten aus der NG austraten.*“³⁷⁷ Olomoucký oberlandrát Marius Molsen (1899–1971) si ve své zprávě z jara 1940 stěžoval, že v oblastech „rozptýleného němectví“ byli Němci silně smíšení s Čechy („*in sehr starkem Maße*

³⁶⁸ BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 55.

³⁶⁹ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat Mai 1940, 1. 6. 1940, pag. 7.

³⁷⁰ Situační zpráva SD za rok 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

³⁷¹ Zpráva SD za měsíc duben 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ Zpráva SD za měsíc listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ Tamtéž.

³⁷⁶ Zpráva SD za měsíc červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

³⁷⁷ Tamtéž.

mit Tschechen vermischt“) a že manželky příslušníků SA tvořily ze 70 až 80 % Češky, jež neuměly „ani slovo německy“ a vychovávaly své děti v „českém duchu“.³⁷⁸

Celá řada předpokládaných Němců se navíc stavěla k možnosti získání německé státní příslušnosti se značnou opatrností, ať už z ideologických důvodů nebo oportunistu – vyhnutí se vojenské službě, což dokumentuje jedna zpráva SD z roku 1941: „*In letzter Zeit mehren sich die Fälle, in denen deutsche Staatsangehörige durch Bekenntnis zum tschechischen Volkstum sich der Wehrpflicht entziehen wollen. Wenn auch grundsätzlich Angehörige des tschechischen Volkstums zur Erfüllung der Wehrpflicht in der deutschen Wehrmacht nicht herangezogen werden sollen, so erscheint es doch unzulässig, daß deutsche Staatsangehörige, die sich bei der Volkszählung oder durch sonstige Willensäußerungen, z. B. Eintritt in die NSDAP, deren Gliederungen, Formationen und sonstige Verbände, zum Deutschtum bekannt haben, diese Bekenntnis dann ändern, wenn sie zur Ableistung der Wehrpflicht aufgerufen werden.*“³⁷⁹ Našli se pak i tací, kteří se snažili předejít povolávacímu rozkazu tím, že své žádosti o německou příslušnost brali zpět a usilovali o příslušnost protektorátní.³⁸⁰ Takové snahy však končily povětšinou bez úspěchu, protože rozhodnutí o udělení německého občanství nebylo možné revokovat.³⁸¹ Někteří udávaní Němci se kromě toho obávali reakce svých českých sousedů, pokud by se přihlásili ke svému „němectví“ veřejně.³⁸² Německé úřady se těmito případy celkem důkladně zabývaly, což dokládá i hlášení sedmi Němců z Dobřichovic u Černošic jihovýchodně od Prahy, jež se odmítli přihlásit k „němectví“.³⁸³ Značná část z nich přitom pocházela ze Sudet!

Stav protektorátního „němectví“ a národnostní identity byl tedy velmi chabý. Řada tzv. Němců měla navíc česká příjmení i křestní jména. Pro německé státní příslušníky však platila poměrně snadná možnost změny českých jmen na německá (*Namensänderung*).³⁸⁴ Žádosti o změnu jmen posuzoval místně příslušný oberlandrát. V případě českých příjmení se přitom nedoporučovalo pouhé poněmčení jejich pravopisu (např. *Hudeček* na *Hudetschek*). Naopak se mělo najít vhodné ryze německé příjmení např. po předcích v mateřské linii. Naopak se měla „zpětně poněmčovat“ původně německá příjmení psaná českou ortografií (např. *Šubrt* se měl

³⁷⁸ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat April 1940, 2. 5. 1940, pag. 7–8.

³⁷⁹ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/33, Zpráva SD o německých příslušnících, kteří se hlásili k české národnosti, aby se vyhnuli vojenské službě, 1. 8. 1941.

³⁸⁰ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 29. 1. 1940.

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² Tamtéž.

³⁸³ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/116, Nicht gemeldete Volksdeutsche aus dem Block Dobschichowitz, 7. 5. 1940.

³⁸⁴ Tamtéž, sign. 109–4/1057, Der Reichprotektor in Böhmen und Mähren – Namensänderung deutscher Staatsangehöriger im Protektorat, 28. 2. 1941.

nyní psát jako *Schubert* nebo *Šmíd* jako *Schmied*).³⁸⁵ V případě křestních jmen se doporučovalo najít vhodný německý ekvivalent – např. *Vojtěch* – *Adalbert* nebo *Blažena* – *Beatrix*.³⁸⁶ Žadatel musel pro změnu jména vyplnit formulář *Antrag auf Namensänderung*, který obsahoval dotazy na základní osobní údaje včetně státní příslušnosti, rodinný stav a počet dětí a zaměstnání.³⁸⁷ Tento dotazník pak odevzdal příslušnému oberlandrátu, který rozhodl a vydal příslušný doklad. Zpočátku však etničtí Němci poněkud tápali, na jaký úřad se obrátit, protože dosud tak museli učinit před „českým“ okresním úřadem. O poněmčení jména byl mezi německými státními příslušníky značný zájem, a to například na Jihlavsku.³⁸⁸

Jak už autor na začátku zmínil, nebylo vůbec snadné jednoznačně posoudit příslušnost k německé národnosti. Jako relativně „objektivní“ doklad se ukázalo být přihlášení k německé národnosti, resp. mateřské řeči, během posledního československého sčítání lidu v roce 1930. V té době totiž přihláška k „němectví“ rozhodně neznamenal společenský vzestup... Pokud se tedy někdo k německé národnosti během první československé republiky hlásil, muselo se jednat o národnostně uvědomělého člověka. V některých případech se proto doporučovalo si vyžádat příslušné sčítací operáty, které byly uloženy v archivu ministerstva vnitra v Praze.³⁸⁹

Kromě vlastní národnostní sebeidentifikace nešlo opomenout ani etnografické projevy u protektorátních Němců, ať už se jednalo o lidové zvyky nebo slovesnost. Hlavním vnějším projevem však byl užívaný jazyk, resp. jeho nářeční formy (*Mundart*). Autochtonní čeští a moravští Němci totiž hovořili hned několika tradičními dialekty.³⁹⁰ V jihlavském jazykovém ostrově se mluvilo severobavorským, resp. jihohornofalckým (*Südoberpfälzisch*) nářečím.³⁹¹ Tento dialekt byl rozšířen ještě v západních Čechách včetně Plzeňska, Klatovska a Domažlicka. Středobavorská nářečí (*Mittelbairisch*) se užívala v oblasti jihovýchodního Pošumaví a v okolí Českých Budějovic, dále pak v okolí Jindřichova Hradce a na jižní Moravě včetně brněnského a vyškovského jazykového ostrova.³⁹² V severní části západních Čech a na Hřebečsku pak dominovala východofranská nářečí (*Ostfränkisch*).³⁹³ Na severu Čech včetně Podkrkonoší i Orlických hor a severní Moravy mluvili zdejší Němci nářečím ze skupiny slezských dialektů

³⁸⁵ Tamtéž.

³⁸⁶ Tamtéž.

³⁸⁷ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 78, Antrag auf Namensänderung.

³⁸⁸ Zpráva SD za měsíc červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

³⁸⁹ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109– 4/1057, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren – Zählmaterial der Volkszählung 1930, 22. 11. 1940. Tyto sčítací operáty dnes spravuje Národní archiv.

³⁹⁰ LEHMANN, Emil, *Sudetendeutsche Volkskunde*, Leipzig 1926, s. 65–79.

³⁹¹ SCHWARZ, Ernst, Die sudetendeutschen Mundarten, in: HEISS, Friedrich (Hrsg.), *Das Böhmen und Mähren-Buch: Volkstumskampf und Reichsraum*, Prag 1943, s. 315–318, zde s. 316.

³⁹² Tamtéž, s. 315–316.

³⁹³ Tamtéž, s. 316–317.

– *Nordböhmisches, Ostböhmisches* a *Nordmährisch-schlesisches*.³⁹⁴ Na Broumovsku, Podorlicku a Králicku se pak rozšířily původem kladské dialekty *Oberdörfisch* a *Niederdörfisch*.³⁹⁵ Obyvatelé malé německé enklávy Karlov-*Libinsdorf* používali vzhledem ke svému původu severočeské nářečí a Němci z obce *Dvorska-Maxdorf* u Brna hovořili hřebečským (východofranským) dialektem.³⁹⁶ Jednotlivé nářeční formy se přitom členily ještě do dalších subdialektů a lokálních forem. Jinde se dialekty navzájem mísily jako v případě olomouckého jazykového ostrova, kde se mísily prvky středobavorské s moravsko-slezskými.³⁹⁷

Zatímco v případě německých jazykových ostrovů lze nářeční situaci poměrně snadno charakterizovat, složitější to bylo s „rozptýlenými Němci“. Autochtonní německé venkovské obyvatelstvo žijící u jazykové hranice se pravděpodobně dorozumovalo stejnými dialekty jako jejich sousedé v převážně německých oblastech – tak například Němci z okolí České Třebové patrně mluvili hřebečským dialektem, zatímco ti z Domažlicka hovořili *Mittelbairisch*. Do měst, a to včetně středisek jazykových ostrovů, však migrovali Němci z různých koutů Čech a Moravy, a přinášeli si s sebou své vlastní dialekty. Snáze se pak přizpůsobovali standardní němčině. To platilo jistě o to víc ve velkých městech typu Prahy, Plzně nebo Moravské Ostravy. Němci rozptýlení v převážně českojazyčném prostředí navíc do svého slovníku přebírali výrazy původem české a postupně podléhali asimilaci.³⁹⁸

Do Protektorátu začali přicházet už krátce po jeho zřízení Němci ze staré Říše, stejně jako z bývalého Rakouska (*Reichsdeutsche*) a též i z odstoupených Sudet (*Sudetendeutsche*). Ti obsazovali ve velkém množství ve státní správě a důležité posty v hospodářské sféře. Rovněž sem přicházeli jakožto vojáci a příslušníci SS. V Protektorátu se tak ustavily tři skupiny Němců: protektorátní *Volksdeutsche*, sudetští Němci a říšští Němci. Dokonce se prý říkalo, že zatímco byly Klatovy obsazeny sudetskými Němci („*sudetendeutsch besetzt*“), Tábor se „*orientoval na říšské Němce*“ („*reichsdeutsch orientiert*“).³⁹⁹ Mezi protektorátními a říšskými Němci se brzy

³⁹⁴ Tamtéž, s. 315, 317–318.

³⁹⁵ PRAUSE, Alban Julius, *Die Laute der Braunauer Mundart*, Reichenberg 1927, s. 12–13, 98–105; PAUTSCH, Oswald, *Grammatik der Mundart von Kieslingswalde, Kr. Habelschwerdt. Ein Beitrag zur Kenntnis des glätzschen Dialektes*, I. Teil, Lautlehre, Breslau 1901, s. 8.

³⁹⁶ SCHWARZ, Ernst, *Die sudetendeutschen Mundarten*, s. 318.

³⁹⁷ Tamtéž, s. 317–318.

³⁹⁸ Ke vzájemnému jazykovému ovlivňování češtiny a němčiny viz např. BERGER, Tilman, *Deutsche Einflüsse auf das Tschechische, Slowakische und Polnische im Bereich der Lautgeschichte – Unterschiede und Gemeinsamkeiten*, in: KEMPGEN, Sebastian – WINGENDER, Monika – UDOLPH, Ludger, *Deutsche Beiträge zum 16. Internationalen Slavistenkongress Belgrad 2018*, Wiesbaden 2018, s. 45–55.

³⁹⁹ Zpráva SD za měsíc říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

projevila určitá řevnivost, protože zvláště Němci z Říše svými protektorátními soukmenovci často doslova opovrhovali a mnohdy je ani nepovažovali za „pravé Němce“...⁴⁰⁰

Protektorátní Němci se cítili být značně znevýhodněni vůči těm říšským, ba dokonce se mnohdy považovali za „druhořadé“ Němce – „*sie sich gegenüber den Altreichsdeutschen als ‚Deutsche zweiter Klasse‘ zurückgesetzt fühlen.*“⁴⁰¹ Právě říšští a v menší míře i sudetští Němci získávali přednostně ty nejdůležitější posty ve správě i na místní úrovni, zatímco na *Volksdeutsche* zbývala jen místa nižších úředníků, případně se uplatnili jen jako starostové v malých obcích. Na důsledek nerovných podmínek diskriminujících etnické Němce si roku 1940 stěžoval také královéhradecký oberlandrát: „*Die schwere seelische Belastung, unter der die reichsdeutsche Beamenschaft der Provinzstädte – möglicherweise im Gegensatz zu der Grosstadt Prag – steht, wird noch dadurch verstärkt, dass die hiesigen Deutschen den Reichsdeutschen mit grossem Misstrauen entgegenkommen. Die einheimischen Deutschen haben das Gefühl, sie kämen die reichsdeutschen Beamten in das Protektorat, um hier gleichsam als rücksichtslose Herrenmenschen aufzutreten.*“⁴⁰² Místní Němci z Roudnice nad Labem si pak stěžovali na umístění dvou chemiků ze staré Říše, kteří ani nebyli členy strany.⁴⁰³ Protektorátní Němci se též ohrazovali vůči údajně shovívavému chování ve vztahu k Čechům.⁴⁰⁴ Autochtonní Němci z Protektorátu však našli velmi mocného spojence – státního tajemníka K. H. Franka, který se o jejich zájmy velmi zasazoval.⁴⁰⁵

Na říšské Němce si ne vždy zástupci místních Němců stěžovali. Tak například v Jindřichově Hradci si místní vedení pochvalovalo přítomnost staroříšských německých vojáků, a to z důvodu toho, že výrazně posílila německý podíl na veškerém obyvatelstvu.⁴⁰⁶ Na Olomoucku se pak podporovalo dosídlování venkova ze strany sudetských Němců.⁴⁰⁷ Postupem času si muselo místní německé obyvatelstvo zvyknout, že nemohli zůstat jedinou německou skupinou v Protektorátu, a že se tak museli s říšskou i sudetoněmeckou konkurencí vypořádat. Od protektorátních Němců se pak očekávalo, že se postupem času plně asimilují do nacisty ovládaného „národního společenství“ – *Volksgemeinschaft*.

⁴⁰⁰ Srov. BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 46–50; BRANDES, D., *Češi pod německým protektorátem*, s. 189–190; TÝŽ, „*Umvolkung, ...*“, s. 189.

⁴⁰¹ Zpráva SD za měsíc květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁴⁰² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 6/33, Auszug aus dem Verwaltungsbericht des Oberlandrats Königgrätz, 2. 7. 1940.

⁴⁰³ Tamtéž, sign. 109– 6/82, SD-Leitabschnitt Prag – Streudeutschtum im OLB Kladno, 20. 2. 1941.

⁴⁰⁴ Srov. BRANDES, D., *Češi pod německým protektorátem*, s. 190.

⁴⁰⁵ BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 48–49.

⁴⁰⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 5/90, Anton Böhm: „Aufbauch der deutschen Volksgruppe in Neuhaus seit der Gründung des Protektorats“, [1941].

⁴⁰⁷ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für Monat September, 2. 10. 1939.

2.2 „Volk und Rasse“: biologická definice německé národnosti

Nacisté nepovažovali národ (*Volk*) za pouhý sociokulturní konstrukt, ale snažili se jej definovat prizmatem primordialismu biologicky, protože ho chápali jako něco daného a vrozeného. Právě proto se v nacionálně socialistickém výrazivu tak často setkáváme s pojmem „krev“ ve smyslu genealogickém a dědičném (genetickém) – „německá krev“ (*deutsches Blut*) nebo „židovská krev“ (*jüdisches Blut*). Středobodem nacistické ideologie se stala rasa (*Rasse*), která se plně syntetizovala s národem. Národu a rase („*Volk und Rasse*“) Hitler ostatně věnoval celou jednu kapitolu ve své knize *Mein Kampf*.⁴⁰⁸ V nacistické ideologii tak došlo k plné biologizaci etnicity.

Historik Hutton přesto píše o tom, že nacistickou politiku poznamenaly rozpory mezi kategoriemi *Rasse* a *Volk*, přičemž za základ nacistické ideologie považuje rasově definovaný národ.⁴⁰⁹ Zásadní roli v nacionálně socialistickém diskursu přitom hrála dichotomie „*árijec*“ versus „Žid“. Pojem „*árijec*“ se přitom vztahoval hlavně k nežidovskému, resp. „evropskému“ původu. Protože se ukázal být tento termín – zvláště ve spojení s „rasou“ – zavádějící, přestalo se ho šířeji používat a norimberské zákony v tomto smyslu uváděly termín osoba „*německé nebo spřízněné krve*“.⁴¹⁰ Polooficiálně se přesto připouštělo používat „*árijec*“ jako synonymum. Nacistický rasismus ovšem nebyl vyhraněn jen proti Židům a dalším původem mimoevropským etnikům, ale i vůči jiným evropským – především slovanským národům, a to včetně Čechů.⁴¹¹

Snaha rasově odlišit Němce, resp. Germány, a Slovany se přitom objevila už v první polovině 19. století v dílech antropologů Jamese C. Pricharda (1786–1848) nebo Williama F. Edwardse (1777–1842).⁴¹² Jejich názory na „*plemenný*“ svéráz Germánů a Slovanů shrnul Pavel Šafařík.⁴¹³ Podlé nich se měli Germáni vůči Slovanům vyznačovat především svou světlou pigmentací. Zavedením tzv. lebečního indexu (*index cranialis*) Andersem Adolfem Retziem (1796–1860) umožnilo rozlišovat lebky na dlouhé (dolichokranní) a krátké (brachykranní), přičemž Germánům byl přiřknut dlouhý tvar lebky.⁴¹⁴ „Germánský“ nebo „teutonský“ typ mnozí badatelé ztotožňovali s původním „*árijským*“.⁴¹⁵ Tak rozdíl mezi „*árijskými*“ Germány

⁴⁰⁸ HITLER, Adolf, *Mein Kampf*, 172.-173. Auflage, München 1936, s. 311–362.

⁴⁰⁹ HUTTON, C., c. d., s. 130.

⁴¹⁰ K tomu podrobněji viz PROCTOR, Robert N., *Rasová hygiena: Lékařství v době nacismu*, Praha 2009, s. 126–127.; HUTTON, C., c. d., s. 92.

⁴¹¹ K tomu souhrnně např. CONNELLY, J., *Nazis and Slavs*, s. 1–33.

⁴¹² Srov. NOVOTNÝ, R., *Obraz Čechů v německé rasové nauce a nacistické rasové ideologii*, *Theatrum historiae*, sv. 13, 2013, s. 167–219, zde s. 170.

⁴¹³ ŠAFAŘÍK, Pavel Josef, *Slovanské starožitnosti*, Díl 1., Praha 1837, s. 32.

⁴¹⁴ NOVOTNÝ, R., *Obraz Čechů*, s. 169.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 170.

(Němci) a „smíšenými“ Slovaný (Čechy) popsal i mohelnický rodák Karl Penka (1847–1912).⁴¹⁶

Rozsáhlé antropologické výzkumy na kosterním materiálu (Paul Broca, Paul Topinard) i na živých osobách (tzv. „školní statistika“ Rudolfa Virchova, později adaptovaná Gustavem A. Schimmerem v Předlitavsku) prováděné v posledních 30 letech 19. století však ukázaly, že recentní Germáni i Slované byli rasově heterogenní, což zdůrazňoval český antropolog Lubor Niederle (1865–1944).⁴¹⁷ Přesto právě Niederle připustil, že se v českých zemích kryla jazyková hranice s hranicí mezi „světlym“ a „tmavým“ typem.⁴¹⁸ Zůstal však stejně jako jeho kolega Jindřich Matiegka (1862–1941) věrný představě o rasové rozrůzněnosti národů.⁴¹⁹ Ostatně na rasovou příbuznost Němců a Čechů poněkud překvapivě upozornil už v roce 1870 německý etnograf Richard Andree: „*Die Haare der Bewohner deutschen wie tschechischen Stammes finden wir vom hellsten Flachsblond bis zum Rabenschwarz in allen Abstufungen; hier und da sehen wir bei den Tschechen stärker hervortretende Backenknochen, tiefer liegende Augen als bei den Deutschen im allgemeinen – doch im ganzen ist keine wesentliche Abweichung zu bemerken. Der westlavische Typus nähert sich [...] schon dem germanischen und steht diesem, was das Aussehen belangt, ungleich näher als den Südslaven.*“⁴²⁰

Pod tíhou vědeckých důkazů se „árijsko-germánská“ rasová teorie, propagovaná dle tradic Arthura Gobineaua (1816–1882) zejména Houstonem S. Chamberlainem (1855–1927) a Georgem Vacherem de Lapougem (1854–1936),⁴²¹ ukázala být už neudržitelnou. To ovšem neznamenalo konec představ o germánské, potažmo německé, rasové nadřazenosti a výlučnosti. Nosným prvkem transformovaného „vědeckého“ rasismu se stala robustní, vysoká, plavovlasá a dlouholebá nordická rasa, kterou prosadil na konci 19. století rusko-francouzský antropolog Joseph Deniker (1852–1918).⁴²² Syntézou s tripartitním typologickým schématem amerického antropologa Williama Z. Ripleyho (1867–1941) a dosavadní rasistickou tradicí povstala teorie

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 171.

⁴¹⁷ NIEDERLE, Lubor, *O původu Slovanů*, Praha 1896, s. 55–56, 62, 93.

⁴¹⁸ TÝŽ, *Příspěvky k anthropologii zemí českých*, Praha 1891, s. 109.

⁴¹⁹ MATIEGKA, Jindřich, *Vznik a počátky národa československého*, Praha, [1918], s. 53.

⁴²⁰ ANDREE, R., *Nationalitätsverhältnisse und Sprachgrenze*, s. 65.

⁴²¹ Srov. NOVOTNÝ, R., *Obraz Čechů*, s. 171.

⁴²² DENIKER, Joseph, *Essai d'une classification des races humaines basée uniquement sur les caractères physiques*, *Bulletins de la Société d'anthropologie de Paris*, Vol. 12, 1889, No. 1. s. 320–336, zde s. 326; TÝŽ, *Races of Man: An Outline of Anthropology and Ethnography*, 3rd Ed., New York 1913. s. 285–286. Deniker však nebyl prvním, kdo výraz „nordická rasa“ použil. Výraz *nordische Race* (*sic*) se objevil dokonce už šest let před Denikem v díle Karla Penky. Srov. PENKA, Karl, *Origines Ariacae: Linguistisch-ethnologische Untersuchungen zur ältesten Geschichte der arischen Völker und Sprachen*, Wien – Teschen 1883, s. VI.

nadřazenosti nordické rasy, kterou ve Spojených státech ve spojení s rodícím se eugenickým hnutím prosazoval Madison Grant (1865–1937).⁴²³

Do německého rasistického prostředí nordickou rasu, resp. v její variantě „*nordische Rasse*“, uvedl v roce 1903 v díle *Politische Anthropologie* Ludwig Woltmann (1871–1907).⁴²⁴ Rasový hygienik Alfred Ploetz (1860–1940) posléze podnítil v Německu vznik tzv. nordického hnutí (*nordische Bewegung*).⁴²⁵ Nejvýraznějším představitelem tohoto rasistického směru se stal ve 20. letech 20. století Hans F. K. Günther (1891–1868), kterého Fritz Lenz (1887–1976) označil za „*vůdce nordického hnutí*“: „... *die nordische Bewegung, deren Führer heute Hans Günther ist.*“⁴²⁶ Günther se „proslavil“ svým bestsellerem *Rassenkunde des deutschen Volkes*, který poprvé vydalo mnichovské Lehmannovo nakladatelství v roce 1922.⁴²⁷ Kniha se pak dočkala celé řady reedic. V knize autor představil své vlastní typologické schéma evropských, resp. „v Německu žijících“, rasových typů. Jeho „rasové schéma“ bylo silně ovlivněno v té době rozšířenou antropologickou klasifikací, kterou však Günther obohatil o svou vlastní svéráznou nomenklaturu. Ta se pak stala takřka oficiální předlohou nacistické rasové politiky. Günther definoval celkem šest základních evropských ras, které charakterizoval vedle fyzických též duševními a osobnostními vlastnostmi (tab. 15):⁴²⁸

1. *nordische Rasse* (nordická rasa) se světlými vlasy (obr. 5), světlýma (modrýma, méně šedýma) očima, vysokou postavou, úzkým obličejem a dlouhou mozkovnou, která se měla podle Günthera vyznačovat převážně kladnými charakterovými vlastnostmi jako rozvaha, láska k pravdě, touha po svobodě a spravedlnosti, vůdcovství, tvořivost apod.; podle Tumlrize „*nejkrásnější ze všech evropských ras*“,⁴²⁹
2. *fälische Rasse* (fálská rasa), která se od nordické lišila výraznou robusticitou a širokým obličejem; po nordické rase šlo podle Günthera o „nejcennější“ evropský typ, jenž se prý vyznačoval vlastnostmi jako odhodlanost, poctivost, schopnost vést a organizovat, ovšem byla prý poněkud drsnější a méně odvážná,
3. *dinarische Rasse* (dinárská rasa), vyznačující se tmavou barvou očí i vlasů (obr. 6), spíše tmavší pokožkou, vysokou a štíhlou postavou, úzkým obličejem a krátkou lebkou

⁴²³ Srov. NOVOTNÝ, R., *Obraz Čechů*, s. 172.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 173.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 174.

⁴²⁶ LENZ, Fritz, *Menschliche Auslese und Rassenhygiene*, in: BAUR, Erwin – FISCHER, Eugen – LENZ, Fritz, *Grundriß der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene*, Bd. II., München 1932, s. 540. Výraz „*nordischer Rassengedanke*“ Lenz poprvé použil v roce 1921. Srov. TÝŽ, *Menschliche Auslese*, in: BAUR, E. – FISCHER, E. – LENZ, F., *Grundriß*, Bd. II., 1. Auflage, München 1921, s. 183.

⁴²⁷ GÜNTHER, Hans F. K., *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 1. Auflage, München 1922.

⁴²⁸ K fyzickým charakteristikám jednotlivých ras viz GÜNTHER, Hans F. K., *Rassenkunde des deutschen Volkes*, München 1930, s. 38–157. K duševním vlastnostem evropských ras viz Tamtéž, s. 190–243.

⁴²⁹ TUMLIRZ, Otto, *Anthropologische Psychologie*, Berlin 1939, s. 156.

- s příkrým týlem a konvexním nosem; také tuto rasu si Günther považoval, protože se mělo jednat o „*rasu válečníků*“ s vřelým vztahem k přírodě, a zvláště k hudbě, z negativních vlastností autor poukázal na sklony k násilí a násilné kriminalitě,
4. *westische Rasse* („západní rasa“, v tradiční antropologické nomenklatuře známá jako mediteránní) s malou štíhlou a gracilní postavou, dlouhou hlavou, úzkým obličejem, snědou pokožkou, tmavými vlasy a hnědýma očima; pro tento typ byla prý příznačná temperamentnost, dětinskost, sexuální náruživost a určitý sklon k rebelii a kriminalitě,
 5. *ostische Rasse* („východní rasa“, všeobecně známá jako alpínská) s malou a podsaditou postavou, kulatou hlavou, širokým obličejem, konkávním nosem, hnědými vlasy, tmavými očima a „*matnou*“ pokožkou; tento typ se měl vyznačovat pracovitostí, ale jinak spíše negativními vlastnostmi jako maloměšřáctvím, uniformitou, průměrností, nedůvěřivostí; mělo jít spíše o rasu ovládaných než vládnoucích,
 6. *ostbaltische Rasse* (východobaltická rasa), lišící se od alpínské světlou pigmentací – slámovými vlasy (oproti zlatavě blond nordického typu) a modrýma nebo častěji šedýma očima a výrazněji konkávním širším nosem; pro tuto rasu byla dle Günthera typická rezervovanost, náladovost, těžkopádnost, pomalost, nedůvěřivost, labilita, sklon k depresím a tendence ke kriminálním činům (obr. 7).

Günther popsal ještě jeden poměrně vzácný rasový typ, který převzal od Otto Recheho (1879–1966), a to tzv. *sudetische Rasse* („sudetskou rasu“), která se měla vyskytovat ve střední Evropě, přičemž údajně představovala pozůstatek jakési prastaré rasy. Vyznačovala se prý tmavší barvou pleti, vlasů i očí s typickým prognatismem (dopředu vystupující čelistí) a velmi malou postavou.⁴³⁰ Kromě těchto evropských typů Günther uznával i přítomnost rysů některých mimoevropských ras v Němcku: zejména mongoloidní (*innerasiatische*), předoasijské (*vorde-rasiatische*), orientální (*orientalische*) a negroidní (*negerische*).⁴³¹ Tyto mimoevropské rasy měly být do Říše zaneseny tzv. *rýnskými bastardy* (míšenci vzešlými ze styků německých žen s francouzskými okupačními vojáky tmavé pleti v Porýní) nebo Židy.

Günther sice výše uvedený „žebříček“ evropských ras explicitně nestanovil, ale z jeho textů poměrně jasně vyplývá, navíc jej užívali sami nacisté.⁴³² Za nejvýše postavenou rasu podle něj platila rasa nordická, která měla být odpovědná za civilizační úspěchy od starověku

⁴³⁰ GÜNTHER, H. F. K., *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 14. Aufl., s. 165–168.

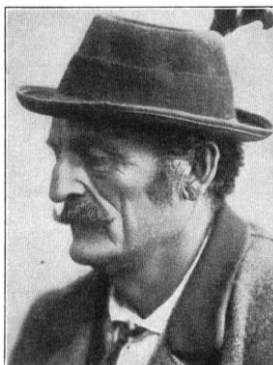
⁴³¹ Tamtéž, s. 169–173.

⁴³² *Rassenpolitik*, SS-Hauptamt, Berlin, nedatováno, s. 17–19, dostupný z URL: <<http://www.archive.org/>>.

až po současnost,⁴³³ a to od západní Evropy až po východní Asii.⁴³⁴ S vymíráním nordického prvku vlivem míšení a dalších faktorů údajně přicházel úpadek a pád velkých civilizací.

*Obr. 5: Nordická rasa – podle nacistických rasových ideologů nejcennější rasový typ mezi Němci.
Zdroj: Günther, 1939*

*Obr. 6: Tmavovlasá dinárská rasa – nacistickými „rasovými inženýry“ ještě uznána jako „pozitivní“ prvek v německém národě.
Zdroj: Günther, 1939*

*Obr. 7: Naopak plavovlasá východobaltická rasa s malou podsaditou postavou byla nacisty považována za nežádoucí.
Zdroj: Günther, 1939*

⁴³³ GÜNTHER, H. F. K., *Rassenkunde Europas*, München 1929, s. 168–237.

⁴³⁴ TÝŽ, *Die nordische Rasse bei den Indogermanen Asiens*, München 1934, s. 184–226.

Rasa	Dle Günthera	Hlavní znaky
nordická	<i>nordisch</i>	světlé vlasy; modré, modrošedé nebo šedé oči; světlá pleť; vysoká a štíhlá postava; dlouhá lebka, úzký obličej
fálská	<i>fälisch</i>	světlé vlasy; modré nebo šedé oči; světlá pleť; vysoká a robustní postava; dlouhá lebka, široký obličej
dinárská	<i>dinarisch</i>	tmavé vlasy a oči, snědší pokožka; vysoká a štíhlá postava; krátká lebka, úzký protáhlý obličej, nos konvexní
mediteránní	<i>westisch</i>	tmavé vlasy a oči, snědá pokožka; malá a štíhlá postava; dlouhá lebka, úzký obličej, rovný nos
alpínská	<i>ostisch</i>	tmavé vlasy a oči, nažloutlá kůže; malá a podsaditá postava; kulatá hlava, široký obličej, konkávní nos
východobaltická	<i>ostbaltisch</i>	světlé vlasy, šedé či šedomodré oči, našedlá pokožka; malá a podsaditá postava; široká lebka, široký obličej, široký konkávní nos

Tab. 15: Fyzické znaky evropských ras podle Günthera
Zdroj: Günther, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 1939

Rasový profil recentních Němců charakterizoval Günther velmi opatrně. Uvědomoval si totiž, že Němci byli stejně jako jiné evropské národy silně rasově promíšené. Podíl ryze nebo alespoň téměř čistě nordických Němců – „*rein nordischen oder doch stark vorwiegend nordischen Deutschen*“ – odhadl na pouhých 6–8 %!⁴³⁵ Celková přítomnost „*nordické krve*“ v různém stupni promíšení pak měla činit zhruba poloviční podíl německé populace – více na severu německojazyčné oblasti (55 %) a méně na jihu (40 %).⁴³⁶ Významný pak měl být též podíl alpínské (20 %) a dinárské (15 %) rasy, a to více mezi jižními Němci.⁴³⁷ Východobaltické (8 %), fálské (2 %), mediteránní (2 %) či sudetské a mongoloidní (2 %) vlivy se prý mezi Němci vyskytovaly vzácněji.⁴³⁸

Zajímavé jsou Güntherovy poznámky k rasovému charakteru českých zemí. O Čechách tak v roce 1922 napsal: „*Das ganze tschechische Böhmen ist in der Hauptsache ein ostrassisch-mongolisches Land mit geringerer nordischer Durchmischung und vielleicht stärker dinarischer. Die Tschechen sind eines der dunkelsten und vielleicht das breitköpfigste Volk in Europa. [...] Auffällig ist unter den Tschechen jedenfalls der starke mongolische Einschlag, der sich vor allem in Prag bemerkbar zu machen scheint.*“⁴³⁹ Později svá slova mírnil a poznámky o „*mongoloidních Čechách*“ vynechal, přesto je i nadále považoval za „*národnostně cizí prvek v německém prostoru*“ vyznačující se převahou alpínské a východobaltické rasy.⁴⁴⁰

⁴³⁵ TÝŽ, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 16. Auflage, 1939, s. 296.

⁴³⁶ Tamtéž, s. 295.

⁴³⁷ Tamtéž.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 295–296.

⁴³⁹ TÝŽ, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 1. Auflage, s. 183.

⁴⁴⁰ TÝŽ, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 1939, s. 291; TÝŽ, *Rassenkunde Europas*, s. 116–118.

Nejvíce pozornosti věnoval Günther sudetoněmeckým pohraničním oblastem, které považoval za rasově promíšené. Zatímco na Šumavě měla převažovat hlavně alpská rasa s příměsí dinárské, silnější přítomnost nordické rasy „nalezl“ na Chebsku a v horním Poohří. Dolní tok řeky Ohře však procházel oblastí s dominantní alpskou rasou, což Günther přisoudil Čechům. Na jazykové hranici v severních Čechách si povšiml kontrastu mezi převážně nordickým německým a alpským českým obyvatelstvem.⁴⁴¹ V českém vnitrozemí měla dominovat alpská a východobaltická rasa – s určitým vlivem sudetské rasy, a to zvláště ve východních Čechách. Německý jazykový ostrov na Jihlavsku byl údajně prokazatelně světlejší než jeho česky mluvící okolí, což se týkalo i Svitavska a oblasti Moravské Třebové. Naopak České Budějovice se od svého českého okolí nijak nelišily. Ve vnitrozemí Moravy (kromě „světlejšího“ Brna) prý opět převládal alpský typ. Za „nejsvětlejší“ česky mluvící region považoval Německobrodsko, které mělo být v 15. století „násilně počestěno“.⁴⁴²

Původní germánské národy považoval Günther za téměř výhradně nordické. Relativně nízký podíl nordické rasy v moderním německém národě přičítal procesu tzv. denordifikace (*Entnordung*) – tedy úbytku „nordické krve“, k němuž v průběhu dějin docházelo z různých příčin: války, migrace, urbanizace a industrializace.⁴⁴³ Nordická idea (*nordische Gedanke*) představovala jakési „sociální“ hnutí, jehož cíl spočíval v opětovném „ponordičtění“ – neboli *Aufnordung* populace⁴⁴⁴ – v tomto případě Němců. „Nordická myšlenka“ měla být všeobecně propagována, a Němci se tak měli prostřednictvím různých brožur seznamovat se základy rasového myšlení a zásadami partnerského výběru (*Gattenwahl*).⁴⁴⁵ Celá ta posedlost nordickou rasou došla tak daleko, že se v Německu pořádaly bizarní soutěže o „nejlepší nordické hlavy“.⁴⁴⁶ Mezi přední proponenty nordické myšlenky patřili také vlivní nacističtí ideologové Alfred Rosenberg (1893–1946) a Richard Walther Darré (1895–1953).⁴⁴⁷ Mnoho Němců však patrně přijímalo toto „hnutí“ s rozpaky, neboť řada z nich se „rasovému ideálu“ ani nepřiblížila,

⁴⁴¹ GÜNTHER, H. F. K., *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 1939, s. 291.

⁴⁴² Tamtéž.

⁴⁴³ Tamtéž, s. 397–424.

⁴⁴⁴ TÝŽ, *Kleine Rassenkunde des deutschen Volkes*, 262.–272. Tausend, München 1943, s. 138–148. TÝŽ, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 1939, s. 462–472. TÝŽ, *Rassenkunde Europas*, 3. Aufl., s. 319–334.

⁴⁴⁵ TÝŽ, *Kleine Rassenkunde*, s. 143–146, 5–6, TÝŽ, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 14. Auflage, s. 468–469.

⁴⁴⁶ Srov. FISCHER, Eugen – GÜNTHER, Hans F. K., *Deutsche Köpfe nordischer Rasse*, München 1927, s. 4–6.

⁴⁴⁷ ROSENBERG, Alfred, *Mythus des 20. Jahrhunderts*, München 1934; DARRÉ, Richard W., *Das Bauerntum als Lebensquell der nordischen Rasse*, München 1928. Dále vycházel například časopis *Neues Volk*, který propagoval rasové myšlení, základy rasové nauky se dostávaly do škol, nordický muž či žena se stávali inspirací pro výtvarné umění apod. Srov. např. PETROPOULOS, Jonathan, *Art as Politics in the Third Reich*, Chapel Hill 1996, s. 52. WELCH, David, *The Third Reich Politics and Propaganda*, London 2002, s. 66–67.

a tak se u nich mohl rozvinout i určitý komplex méněcennosti.⁴⁴⁸ Je zajímavé dodat, že německé rasové šílenství ostře odsoudili přední postavy československé antropologie.⁴⁴⁹

Fundamentalistický nordicismus Güntherova ražení se však nacistům zcela přirozeně nezamlouval.⁴⁵⁰ Nordické hnutí bylo totiž ve své podstatě internacionální,⁴⁵¹ zatímco nacionální socialismus už z definice pronárodní. Sám Hitler si přitom uvědomoval rasovou roztržičnost Němců a litoval jí, přičemž si přál zachovat jeho „nejcennější“ část, kterou prý představovala „*nordicko-germánská*“ složka.⁴⁵² Nacisté ovšem chtěli německý národ sjednocovat, a nikoliv ho drobit do jakýchsi „rasových kast“. Začalo se proto hledat východisko, které by spojilo nacistický rasismus s „všeněmeckým“ nacionalismem a konceptem *Volksgemeinschaft*.

Samotný Günther přitom od sebe striktně odděloval pojmy *Volkstum* a *Rasse*: „*Rasse und Volkstum decken sich nicht. [...] Es gibt keine italienische, spanische, griechische oder englische Rasse. All diese Dinge: Sprache, Staatsangehörigkeit, Glaubensbekenntnis, volkstümliche Sitten und Zustände haben mit Rassen nichts zu tun [...] Staatsangehörigkeit ist ein rechtlicher Begriff, Volkstum ein geschichtlich-sittentümlicher Begriff, Rasse ist ein Begriff der Naturwissenschaft [...] Das Volkstum umschließt meist Menschen der gleichen Sprache und Gesittung, der Staat Menschen eines gleichen abgegrenzten Machtgebiets, die Rasse Menschen mit den gleichen leiblichen und seelischen Erbanlagen.*“⁴⁵³ Nacisté se snažili naopak „rasu“ s „národem“ syntetizovat.

Režimem podporovaní umírnění nordicisté, jakým byl například Michael Hesch (1893–1979), začali „zvyšovat“ podíl „nordické krve“ v německém národě, a to až na 70 %.⁴⁵⁴ Za „cennou“ rasu se pak vedle nordické a fálské rasy prohlásila ještě tmavovlasá rasa dinárská. Tento koncept se pak prosadil i v rasových zásadách uplatňovaných v SS, což dokládá i jedna vzdělávací příručka: „*Die Auslesevorgang ist der körperlich und geistig-seelische erbtüchtige*

⁴⁴⁸ HUTTON, C., c. d., s. 131. Český antropolog Jiří Malý v tomto ohledu cituje německý denní tisk, kde si prý hnědooké a hnědovlasé dívky stěžovaly, že jsou odstrkovány a bojí se, že se neprovdají. Srov. MALÝ, Jiří, *Rovnocennost lidských plemen po stránce tělesné*, in: WEIGNER, Karel (ed.), *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování*, Praha 1934, s. 47–59, zde s. 49.

⁴⁴⁹ Srov. NOVOTNÝ, R., *Obraz Čechů*, s. 179–180.

⁴⁵⁰ Srov. FIELD, Geoffrey G., *Nordic Racism*, in: *Journal of the History of Ideas*, Vol. 38, No. 3, 1977 s. 523–540, zde s. 535. GREGOR, A. James, *Nordicism Revisited*, in: *Phylon*, Vol. 22, no. 4, 1961, s. 351–360, zde s. 357. LUTZHÖFT, H.-J., c. d., s. 24–25. HUTTON, C., c. d., s. 168.

⁴⁵¹ Podle Günthera se mělo nordické hnutí transformovat v tzv. „všenordické hnutí“ (*Allnordische Bewegung*), jehož cílem mělo být spojení nordických národů či jejich částí. GÜNTHER, H. F. K., *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 1939, s. 471–472. TÝŽ, *Rassenkunde Europas*, s. 331–332. Fritz Lenz psal o „blondaté internacionále“ ve vztahu k mezinárodnímu dosahu nordického hnutí i ve Spojených státech. Srov. LENZ, Fritz, *Menschliche Auslese*, 1. Aufl., 1921, s. 182. Někteří zastánci nordicismu volali po vytvoření nadnárodní konfederace nordických (států), Field nazýval tyto snahy „pan-nordicismem“. Srov. FIELD, G., c. d., s. 532. Podle Lutzhöfta mezinárodně pojaté nordické hnutí zkrachovalo už v roce 1940. Srov. LUTZHÖFT, H.-J., c. d., s. 24–25.

⁴⁵² HITLER, A., *Mein Kampf*, s. 437–438.

⁴⁵³ GÜNTHER, H. F. K., *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 1939, s. 6.

⁴⁵⁴ Srov. LUTZHÖFT, H.-J., c. d., s. 250–252.

*Mensch nordisch-germanischer Prägung.*⁴⁵⁵ V jiné brožuře se pak dočteme, že nordická rasa utvářela charakter celého německého národa: „*Die nordische Rasse bestimmt den Charakter des deutschen Volkes, da sie den größten Bestandteil desselben ausmacht (50–60 %). Fast jeder Deutsche ist Träger nordischen Blutes, das irgendwann und irgendwo in seine Ahnenreihe eingeflossen ist. Das nordische Blutserbe ist das einigende Band, das uns zur Volksgemeinschaft hat werden lassen, das den Körper des deutschen Menschen prägt und das die deutsche Kultur in ihren entscheidenden Zügen geschaffen hat.*“⁴⁵⁶ Strůjci rasové politiky z SS však neměli zároveň v úmyslu deklasovat ostatní evropské rasy vyskytující se v Říši.

Podle Egona Leuschnera z Rasově-politického úřadu NSDAP je nutné na národ pohlížet jako na biologický pojem: „*Völker entstanden biologisch aus Rassen und Rassenmischungen. Die völkische Eigenart eines Volkes entwickelt sich einmal aus den ihm lebenden rassischen Kräften und zum anderen aus seiner Geschichte im weitesten Sinne. [...] Es ist Bluts- und Schicksalsgemeinschaft zugleich.*“⁴⁵⁷ Jinými slovy – charakter každého národa závisel na jeho rasových komponentech. Podobně definoval pojem „národ“ také rasový teoretik působící od roku 1940 na Německé Karlově univerzitě v Praze Karl Valentin Müller (1896–1963): „*Volk ist ein biologischer Begriff und bezeichnet eine Gemeinschaft von bluts-, also rassenverwandten Menschen, die durch gemeinsame Umwelt, Wohnraum, Sitte, Brauchtum, Sprache und Geschichte enger zusammengeschlossen sind.*“⁴⁵⁸ Význam prostředí (*Umwelt*) na formování národa podtrhl ve svém habilitačním spisu také jiný rasový badatel během války spojený s Prahou – Lothar Stengel-von Rutkowski (1908–1992): „*Ein ‚Volk‘ ist das Ergebnis aus die Ursache einer viele Geschlechterfolgen umfassenden Erbanlagen- und Fortpflanzungsgemeinschaft (Substanzgemeinschaft) des Menschen, die eine eigene, kennzeichnende natürliche wie gesittungsmäßig-staatliche Umwelt errichtet, behauptet und gestaltet und durch deren Prägungs- und Züchtungswirkung ihre eigene Beschaffenheit bestimmt. [...] Ein Volk ist eine erbverbundene Fortpflanzungsgemeinschaft in selbstgeschaffener und es selbst züchtender Umwelt. [...] Das Volk ist zugleich eine Erbanlagen- und Fortpflanzungs-, Geschichts- und Arbeitsgemeinschaft.*“⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ *SS-Mann und Blutfrage*, SS-Hauptamt, nedatováno, s. 54. Dostupný z URL: <<http://www.archive.org/>>.

⁴⁵⁶ *Rassenpolitik*, s. 19.

⁴⁵⁷ LEUSCHNER, E., *Nationalsozialistische Fremdvolkpolitik*, s. 8.

⁴⁵⁸ MÜLLER, Karl Valentin, Deutsches Blut in Böhmen und Mähren, in: *Böhmen und Mähren im Werden des Reiches*, Prag 1943, s. 18–30, zde s. 18.

⁴⁵⁹ STENGEL-RUTKOWSKI, Lothar, *Was ist ein Volk? Der biologische Volksbegriff. Eine kulturbiologische Untersuchung seiner Definition und seiner Bedeutung für Wissenschaft, Weltanschauung und Politik*, Erfurt 1940, s. 121.

Každý národ dle Leuschnera tvoří určitou rasovou směs, v níž lze identifikovat „rasové jádro“ (*rassischer Kern*).⁴⁶⁰ Za jádro německého národa považoval rasu nordickou, přičemž během doby mělo dojít k absorbování i dalších rasových prvků: fálského, alpínského, dinárského atd. To znamenalo, že i pro Němce bez „nordického zjevu“ mělo platit, že jejich charakter byl utvářen právě tímto „nordickým jádrem“.⁴⁶¹ Za „druhově spřízněné“ národy (*artverwandt*) považoval Leuschner většinu evropských národů včetně Čechů,⁴⁶² za „kmenově rovnocenné“ (*stammesgleich*) pak ty národy disponující shodným rasovým jádrem, což se týkalo především jiných germánských národů: „*Die germanischen Völker sind gekennzeichent durch das in ihrer Rassenmischung überwiegende nordische Blut. In ihrem Verhältnis zum deutschen Volke bezeichnen wir sie daher als ‚stammesgleich‘*“.⁴⁶³ Naopak například románské nebo slovanské národy měly být vůči Němcům „kmenově cizí“: „*Die romanischen und die slawischen Völker, die zwar ebenfalls nordische Bestandteile, aber doch in weit geringerem Maße besitzen und deren Kern nicht nordisch ist, sind uns ‚stammesfremd‘*“.⁴⁶⁴

V rámci obecné *Rassenkunde* se rozvíjela v nacistickém Německu subdisciplína, jež se označovala jako *Rassepsychologie* nebo *Rassenseelenlehre*. Ta zkoumala vztah mezi rasovou příslušností a duševními vlastnostmi a schopnostmi. Ty se pak prostřednictvím těchto ras měly imprintovat do národního charakteru. Německý národ byl představován jako „stabilizovaná“ rasová směs, v níž se měly vzájemně doplňovat duševní charakteristiky jednotlivých rasových typů, přičemž primát měla hrát rasa nordická. Nordickému charakteru prý byly blízké vlastnosti fálské a dinárské, které jej tak vhodně obohacovaly.⁴⁶⁵

Přesvědčení, že v německém národě existoval specifický poměr rasových skupin, vedlo některé německé antropology k domněnce, že lze hovořit o jakési „německé rase“ (*deutsche Rasse*).⁴⁶⁶ Podle Paula Bruchhagena sestávají národy z ras, rasy pak reprezentovaly jednotlivé národy tvořené rozdílnými rasami, jejichž výskyt se mezi národy lišil.⁴⁶⁷ Tento přístup sice uznával rasová specifika německého národa, odmítal však výlučnost této směsi jako celku. Taková konstrukce, kterou nacisté přijali, umožňovala poukázat na jakousi imaginární „rasovou jednotu“ Němců, na druhou stranu ale nevyklučovala posilování „žádoucího“ nordického prvku na úkor ostatních ras prostřednictvím selekce, která se uplatnila zejména v SS. Tato rasová

⁴⁶⁰ LEUSCHNER, E., *Nationalsozialistische Fremdvolkpolitik*, s. 7.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 7.

⁴⁶² Tamtéž, s. 15–16.

⁴⁶³ Tamtéž, s. 16.

⁴⁶⁴ Tamtéž.

⁴⁶⁵ TUMLIRZ, O., c. d., s. 157.

⁴⁶⁶ HUTTON, C., c. d., s. 152–153.

⁴⁶⁷ BRUCHHAGEN, Paul, *Allgemeine Rassenseelenlehre: Grundlegung*, Leipzig 1940, s. 138.

definice „němectví“ umožnila též přijímat do německého *Volksgemeinschaft* „rasově hodnotné“ prvky jiných národů prostřednictvím řízené germanizace.⁴⁶⁸

Na základě těchto výše uvedených definic nebylo ovšem možné zcela striktně oddělit sudetské či protektorátní Němce od Čechů. Rasová propaganda před rokem 1939 sice Čechy vykreslovala jako „mongoloidní“ podlidi,⁴⁶⁹ avšak v reálu se hledaly výrazné rozdíly jen stěží. Němečtí akademici jako Gustav Fochler-Hauke nebo zmíněný K. V. Müller za tímto stavem spatřovali především vzájemné biologické promíšení českého a německého elementu, který měl na jedné straně „příznivě“ působit na Čechy, avšak spíše negativně na etnické Němce.⁴⁷⁰ Téhož mínění byl i Alfred Kottek (1906–1943), který sepsal memorandum k „řešení české otázky“ podle kterého se podíl „nordické krve“ v českém národě nevymykal „německému průměru“.⁴⁷¹ Fochler-Hauke pak upozornil, že se rasové promíšení s Čechy týkalo především Němců žijících v jazykových ostrovech v česko-moravském vnitrozemí ve srovnání se sudetskými Němci v pohraničí.⁴⁷² Dostí skepticky se k rasové povaze českých a moravských Němců stavěl známý liberecký historik, etnograf a genealog dr. Walter König-Beyer (1908–1940), toho času sloužící v RuSHA, který je považoval za rasově „nejoslabnější kmeny Říše“.⁴⁷³ Ukázalo se tedy, že rasovou politikou nebylo možné vést jen vůči Čechům, ale též vůči českým Němcům...

2.3 „Národnostní ostrovy“ a „opěrné body“ protektorátních Němců

Německé obyvatelstvo se nejvíce identifikovalo se svým „němectvím“ zcela přirozeně v těch oblastech Protektorátu, kde jich žilo mnoho pohromadě a vytvářelo uzavřené komunity či celé sídelní areály (*geschlossene Siedlungsgebiete*).⁴⁷⁴ Tito Němci byli většinou autochtonní a svou příslušnost k německému národu prokazovali svým etnografickým svérázem. Svou identitu projevovali i v politické rovině, a to už v době před Mnichovem. Osamělé německé komunity tvořily jakési „opěrné body“ (*Stützpunkte*) „němectví“ v jinak ryze českém prostředí.⁴⁷⁵ Jejich

⁴⁶⁸ Srov. LEUSCHNER, E., *Nationalsozialistische Fremdvolkpolitik*, s. 19–25.

⁴⁶⁹ Die rassische Herkunft der Tschechen, in: *Stürmer*, Sondernummer 11, Oktober 1938, s. 2–3.

⁴⁷⁰ FOCHLER-HAUKE, G., *Deutsche Volksboden*, s. 228nn; MÜLLER, K. V., *Deutsches Blut in Böhmen und Mähren*, s. 18–30; TÝŽ, *Deutschtum und Tschechentum in rassen- und gesellschaftsbiologischer Betrachtung, Rasse, Monatsschrift für den nordischen Gedanken*, Jg. 8, Bd. 8, 1941, s. 303–307.

⁴⁷¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/512, Gedanken und Anregungen betreffend die Eindeutschung des Protektorates Böhmen und Mähren, duben 1939.

⁴⁷² FOCHLER-HAUKE, G., *Deutsche Volksboden*, s. 229.

⁴⁷³ NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kar 56, Pamětní spis W. Königa-Beyera o rasově-politických poměrech v česko-moravském prostoru. 23. 10. 1940.

⁴⁷⁴ Zpráva SD za měsíc říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁴⁷⁵ Zpráva SD za měsíc listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

obyvatelstvo bylo rovněž v některých případech původního charakteru, ale v případě větších měst se mnohdy jednalo o důsledek migrací. Národnostní profil těchto komunitních Němců se nevyhraňoval zcela jednoznačně. Nacisté však měli o tyto „opěrné body“ eminentní zájem a snažili se probudit a rozvíjet kolektivní identitu u jejich německých obyvatel.

Národnostní politiku v jednotlivých regionech Protektorátu řídily oberlandráty. Více než pět tisíc Němců přitom žilo podle údajů z června 1940 na území následujících OLB: Brno (asi 52 235), Moravská Ostrava (33 012), Praha (27 540), Olomouc (19 139), Jihlava (18 118), České Budějovice (13 274), Německý Brod (9 879) a Plzeň (5 604).⁴⁷⁶ Nejvyšší procentuální podíl Němců se vyskytoval v OLB Moravská Ostrava (asi 10 %), Brno (8 %), Olomouc (7 %), Jihlava (6 %) a České Budějovice (5 %). Největším „německým“ městem Protektorátu bylo bezesporu Brno (46 670 Němců), téměř o polovinu méně jich žilo v Praze (26 313) a Moravské Ostravě (24 691), následovala Olomouc (12 172), Jihlava (11 907), České Budějovice (6 298) a Plzeň (3 562). V těchto jmenovaných sedmi městech se přitom koncentrovalo 70 % celkové německé populace v Protektorátu.⁴⁷⁷

Nacisté svou pozornost však upínali z ideologických důvodů na zemědělské osídlení na venkově, a to v duchu hesla „*Blut und Boden*“. V žádném českém městě ostatně Němci netvořili většinu, navíc byli vystaveni asimilačním tlakům. Mezi uzavřené venkovské sídelní oblasti patřily jihlavský a vyškovský jazykový ostrov a dále skupiny vesnic (*Dorfgruppen*) u Brna, Olomouce a Českých Budějovic.⁴⁷⁸ Významné počty německých zemědělců v oblastech s „*rozptýleným němečtím*“ pak vykazovaly ještě OLR Klatovy, Plzeň, Hradec Králové, Jihlava (mimo jazykový ostrov) a Moravská Ostrava.⁴⁷⁹ Jen v jihlavském jazykovém ostrově fungovalo 1 831 německých zemědělských statků (*deutsche Bauernhöfe*), které obhospodařovaly celkem 23 000 hektarů půdy, na Českobudějovicku šlo o 277 usedlostí s 3 265 hektary. Na Brněnsku a Olomoucku Němci vlastnili 5 000, resp. 2 310 hektarů půdy. Největším „německým půdním komplexem“ se mohl pochlubit OLR v Klatovech – ten tvořil asi 30 000 hektarů, z nichž ovšem pouhých 1 000 hektarů připadalo na menší německé rolníky, protože drtivá většina z této půdy patřila k německým velkostatkům.⁴⁸⁰ Menší počty německých zemědělských podniků se pak nacházely na území OLB Plzeň (97) a Moravská Ostrava (pouhých 15).⁴⁸¹

⁴⁷⁶ Zpráva SD za měsíc červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁴⁷⁷ Tamtéž.

⁴⁷⁸ Zpráva SD za měsíc listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁴⁷⁹ Tamtéž.

⁴⁸⁰ Tamtéž.

⁴⁸¹ Tamtéž.

Autor zprávy o situaci německých rolníků k tomu poznamenal, že šlo o pouhý „zbytek“ kdysi daleko silnější německé pozice: *„Dieses deutsche Bauerntum ist in allen seinen Siedlungsgebieten nur Rest eines früher weit stärkeren Bestandes. Die seit den letzten Jahrzehnten des Habsburger Reiches bis zum Vorjahr währende völkische Bedrückung erzog den Volksdeutschen Bauern so sehr zu einer defensiven Haltung und Befähigung, daß seine politische Aufgeschlossenheit und Schwungkraft auch heute noch zu wünschen übrig läßt, selbst im völsisch kräftigsten Gebiet der Iglauer Volksinsel.“*⁴⁸² Z demografického hlediska byly navíc venkovské sídelní oblasti doslova přestárlé. Zemědělské rodiny protektorátních Němců mívali pouhé 2–3 děti v průměru, což znamenalo *„blutsmäßig tauglicher Rückhalt des Deutschtums in Böhmen und Mähren“*.⁴⁸³ Na mnohých místem, mimo jiné na Brněnsku, se vyskytovali dokonce zcela bezdětní sedláci, takže hrozilo, že jejich usedlosti skončí v českých rukou. Němci byli navíc i na venkově vystaveni asimilačním procesům prostřednictvím smíšených sňatků a české migraci. Další „sociologický“ problém pak představovalo vylidňování „německého“ venkova, protože řada lidí z těchto oblastí se stěhovala za lépe placenou práci do měst.⁴⁸⁴

Nejsilnější demografickou a politickou pozici měli Němci v jihlavské sídelní oblasti, která zaujímal rozlohu asi 375 km² a žilo tu před rokem 1918 asi 40 000 Němců.⁴⁸⁵ Během „20letého českého panství“ se však počet Němců snížil až na 25 000.⁴⁸⁶ Kvůli počesťování „pohraničních“ vesnic se sídelní areál natolik zmenšil a jeho hranice rozmělnily, že se už prý téměř nedalo hovořit ani o jazykovém ostrově: *„Eine genaue Abgrenzung der Volksinsel besteht nicht, da in den letzten Jahrzehnten verschiedene Sprachgrendörfer sehr stark vertschecht werden, die z.T. heute nicht mehr zur Volksinsel gerechnet werden...“*⁴⁸⁷ Jihlavsko nicméně stále bylo zcela výjimečnou oblastí s rozsáhlejším venkovským německým osídlením – oproti jiným „převážně městským“ jazykovým enklávám.⁴⁸⁸ Podle jedné zprávy SD z června 1940 ovšem zůstávala budoucnost jihlavského „národnostního ostrova“ navzdory cílené národnostní politice nejistá: *„Trotz erfreulicher Ansätze auf allen Gebieten erscheint die Zukunft der Iglauer Volksinsel bei dem derzeitigen Kräfteverhältnis (z.B. in Iglau selbst über 50 % tschechische Bevölkerung) noch nicht entscheidend gesichert.“*⁴⁸⁹ Zpětné poněmčení města bylo prý obtížné, protože se Češi jen neradi vzdávali svých pozic ve správě i ekonomice. Navíc prý české

⁴⁸² Tamtéž.

⁴⁸³ Tamtéž.

⁴⁸⁴ Tamtéž.

⁴⁸⁵ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 4/340, SD-Leitabschnitt Prag – Iglauer Volksinsel, 3. 8. 1940.

⁴⁸⁶ Tamtéž.

⁴⁸⁷ Tamtéž.

⁴⁸⁸ Tamtéž.

⁴⁸⁹ Zpráva SD za měsíc červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

obyvatelstvo skupovalo drobné německé usedlosti na venkově.⁴⁹⁰ Za velký problém se považovaly i pronárodní aktivity jihlavské odnože Národního souručenství. Lepší národnostní podmínky přitom údajně panovaly spíše v české části jazykového ostrova než v té moravské.⁴⁹¹ Pro udržení německého vlivu v oblasti bylo nutné provést příslušná opatření v oblasti správy, zemědělství i průmyslu. Německou převahu nakonec zajistili říšští Němci, potažmo jednotky wehrmachtu a SS. Místní Němci s říšskoněmeckými vojáky přitom udržovali dobré vztahy.⁴⁹² Horší postoj však zaujali jihlavští Němci vůči civilním úředníkům z Říše, což však nebylo nikterak neobvyklé, jak už byla o této řevnivosti řeč.⁴⁹³

Jestliže nacisté nepovažovali národnostní poměry na Jihlavsku do budoucna za příliš uspokojivé, dvojnásob to platilo v případě skomírajícího budějovického jazykového ostrova. Už koncem března 1939 přesto zástupci budějovických Němců poslali do Prahy pamětní spis, v němž vyjadřují vděk na „osvobozením jejich města a okolí“: „*Am 15. März 1939 hat der Führer sein wort erfüllt. Die Deutschen von Budweis und Umgebung sind frei.*“⁴⁹⁴ Připomněli také svůj proněmecký postoj v období sudetoněmecké krize v předchozím roce. Volali přitom po mimo jiné po obnovení německé správy, která s přestávkou 50 let v Českých Budějovicích trvala skoro 700 let: „... *soll der tschechische Charakter der Stadt betont werden, die doch in ihrer fast 700jährigen deutschen Vergangenheit nur während der Hussitenkriege durch 29 Jahre und seit 1918 durch 21 Jahre, also insgesamt nur 50 Jahre, unter tschechischer Verwaltung stande...*“⁴⁹⁵ Heslem se pro ně stalo zvolání „*die Stadt Budweis soll wieder heim ins Reich!*“⁴⁹⁶ Demografická situace budějovických Němců však tomuto optimismu rozhodně neodpovídala. Podle jedné zprávy ze září 1940 byla totiž tamější německá populace „*silně přestárlá*“ – „*stark überaltert.*“⁴⁹⁷ V roce 1938 tak připadalo na 24 živě narozených celkem 88 úmrtí. Přesto se ještě v roce 1935 podařilo ve městě vyhrát henleinovcům.

Svou biologickou slabost si tak budějovičtí Němci kompenzovali svým „národním uvědoměním“. Na území města bylo zřízeno krajské vedení NSDAP podléhající hornodunajské župě, které zahrnovalo celkem 5 městských a 11 venkovských místních skupin. V oblasti působila jedna *SA-Standard*e o síle 950 mužů, *SS-Sturm* o síle 102 mužů a jednotka Hitlerjugend s 522 chlapci a Svazu německých dívek (BDM) s 561 děvčaty. Do ženské nacistické organizace

⁴⁹⁰ Tamtéž.

⁴⁹¹ Tamtéž.

⁴⁹² Tamtéž.

⁴⁹³ Tamtéž.

⁴⁹⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/104, Denkschrift der Budweiser Deutschen, zasláno 28. 3. 1939.

⁴⁹⁵ Tamtéž.

⁴⁹⁶ Tamtéž.

⁴⁹⁷ Zpráva SD za měsíc září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

(*NS-Frauenschaft*) vstoupilo přes 3 300 žen, do Německé pracovní fronty asi 2 000 osob, do NSV 1970 a místní odbočka *Reichskolonialbund* měla 1 277 členů. Nacistická *Volkstumspolitik* tak na Českobudějovicku slavila úspěch: „*An eine weitergehende deutsche Zurückgewinnung der Stadt Budweis durch das Deutschtum ist bei dieser Sachlage nicht zu denken.*“⁴⁹⁸ Cítili se být etnograficky spřízněni s Němci z jižního Pošumaví. Ani to však nezabránilo tomu, aby původem českobudějovické Němce označovali jejich soukmenovci na území Říše jako „*tschechische Schweine*“...⁴⁹⁹

Nejpočetnější německá komunita v Protektorátu sídlila v Brně a bezprostředním okolí. Město Brno bylo považováno za středisko německé kultury a vzdělanosti nejen na Moravě, ale i v celých českých zemích. Brněnsku se také přičítal značný význam pro budoucí germanizaci Čech a Moravy, neboť spolu s ostatními jazykovými enklávami tvořilo jeden z pilířů plánovaného „*německého národnostního mostu*“ napříč Moravou.⁵⁰⁰ Problémem brněnského jazykového ostrova však bylo přílišné koncentrování na samotné Brno jen s relativně malým venkovským zázemím. Zdejší Němci patřili mezi národnostně uvědomělé, což se projevilo i na jejich podpoře „*národnostního boje*“ vůči Čechům, a to i před rokem 1939.⁵⁰¹ Na druhou stranu trpěla brněnská oblast v důsledku „*českého teroru*“ vystěhovalectvím zdejších Němců, kteří migrovali do nedalekého německojazyčného pohraničí při rakouských hranicích i do jiných německých oblastí v důsledku událostí v roce 1938.⁵⁰² Tím došlo k umenšení počtu brněnských Němců. Tento úbytek byl posléze postupně sanován prostřednictvím příchozích německých úředníků a dalších osob pocházejících mimo jiné z Říše.⁵⁰³

Olomoucký jazykový ostrov na tom byl o poznání hůře. Zatímco v samotné Olomouci žilo kolem 14 000 Němců, na přilehlém venkově asi 5 500 Němců.⁵⁰⁴ Olomoucko tak mělo vyšší podíl venkovského obyvatelstva než brněnský ostrov. Podle nacistických úřadů byli olomoučtí Němci poněkud méně „*národnostně uvědomělí*“, navíc v této oblasti žilo i početnější židovské obyvatelstvo.⁵⁰⁵ Oberlandrát Molsen si stěžoval především na demografický vývoj zdejších Němců.⁵⁰⁶ Jejich počet totiž během desetiletí strmě upadal, což Molsen přičítal

⁴⁹⁸ Tamtéž.

⁴⁹⁹ Tamtéž.

⁵⁰⁰ Srov. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 5/25, Örtliche politische Lage in der tschechischen Provinz. Politische Lage im Oberlandratsbezirk Brünn.

⁵⁰¹ MZA Brno, NSDAP – místní skupiny Brno, inv. č. 36, Lagebericht, 11. 5. 1941.

⁵⁰² MZA Brno, ŘP – služebna Brno, kar 1, inv. č. 25, Lage des Deutschtums im Protektorat Böhmen und Mähren, 19. 9. 1940.

⁵⁰³ Tamtéž.

⁵⁰⁴ Zpráva SD za měsíc říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁰⁵ Tamtéž.

⁵⁰⁶ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Der Oberlandrat in Olmütz – Verwaltungsbericht für Monat September, 2. 10. 1939.

„*systematické českizační politice*“.⁵⁰⁷ Přesto se podařilo získat přes 2 000 osob pro členství v NSDAP a do NSV vstoupilo skoro 5 600 lidí. Zdejší jednotka SA měla 1 262 aktivních členů. Do místní organizace HJ vstoupilo 1 000 chlapců z Olomouce a okolí.⁵⁰⁸

Vyškovský jazykový ostrov ležící mezi Brnem a Olomoucí měl představovat pouhý malý zbytek původně rozsáhlejšího německého sídelního komplexu, který údajně zahrnoval až 60 vesnic.⁵⁰⁹ Tento starý německý areál se zúžil na pouhých 8 vesnic v blízkosti Vyškova. Jazykový ostrov měl ryze zemědělský charakter a podle zprávy SD se jednalo o „*zdravou*“ německou oblast s jen nízkým počtem smíšených manželství.⁵¹⁰ Půda v těchto vesnicích byla prý až z 87 % v německých rukou při poměru 83,6 % německého obyvatelstva.⁵¹¹ Na druhou stranu až 80 % obydlí vyškovských Němců byla ve velmi špatném hygienickém stavu, proto se doporučovala zvýšená podpora ze strany nacionálně socialistických organizací.⁵¹²

Z nepočetných izolovaných enkláv se nejlépe vedlo Karlovu/*Libinsdorfu* na Žďársku, kde došlo po roce 1939 k poměrně velkorysé podpoře tamního „němectví“ ze strany okupační správy.⁵¹³ Zvýšil se také podíl německého obyvatelstva v obci a byla podporována zdejší škola. Tato „*oáza němectví*“ uvnitř českého jazykového prostoru však nakonec nepřekročila svůj stín – zůstala totiž veskrze pouhou etnografickou zvláštností. Navíc vyvstávala otázka, zda bylo vůbec reálné tento ostrůvek „*němectví*“ dlouhodobě udržet: „*Auch die im rein tschechischen Gebiete gelegene deutsche Gemeinde Libinsdorf, für die politisch der Kreisleiter in Königgrätz zuständig ist, muss einer besseren Zeit entgegengeführt werden. Das dort wohnhafte Deutschtum ist stark verarmt und macht biologisch einen verkümmerten Eindruck.*“⁵¹⁴

Úplný zánik bezprostředně hrozil také drobné německé enklávě v Ohučově/*Autschowa* na Domažlicku, „*der einzigen geschlossenen deutschen Bauernsiedlung des OLB Klattau*“, kde si Němci zatím drželi slabou početní většinu.⁵¹⁵ Zdejší jediný větší statek (*Hof*) přitom padl prostřednictvím smíšeného manželství nakonec do českých rukou. Významná německá komunita se ještě držela v „*opěrných bodech*“ v městečku Staňkov/*Stankau* a také ve vesnici Oubursku/*Aubersko* na Klatovsku – „*kleinere bäuerliche Restgruppen*“.⁵¹⁶ Německé úřady pak podporovaly relativně novodobou německou komunitu železářů v Králově

⁵⁰⁷ Tamtéž.

⁵⁰⁸ Zpráva SD za měsíc říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁰⁹ Tamtéž.

⁵¹⁰ Tamtéž.

⁵¹¹ Tamtéž.

⁵¹² Tamtéž.

⁵¹³ LOZOVIUK, P., „Jednou to padne samo“, s. 111–114.

⁵¹⁴ MZA Brno, RP – pobočka Brno, kar 4, inv. č. 58, Der Oberlandrat in Iglau, Deutschtumsprogramm für das Jahr 1941, 14. 12. 1940, pag. 3.

⁵¹⁵ Zpráva SD za měsíc březen 1941, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵¹⁶ Zpráva SD za měsíc listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

Dvoře/*Königshof*, resp. v Počáplech u Berouna,⁵¹⁷ přičemž se mělo jednat o „*einen besonders starken deutschen Stützpunkt*“.⁵¹⁸

Nejdůležitějším německým „*opěrným bodem*“ v Protektorátu byla pochopitelně Praha se svou silnou německou menšinou. Praha měla až do roku 1938 postavení nejdůležitějšího kulturního střediska všech českých Němců a po Liberci se jednalo o druhé politické centrum sudetoněmeckého hnutí.⁵¹⁹ Sídlila tu mimo jiné i Německá univerzita. Po březnu 1939 se snažili nacisté městu vrátit její význam pro české „němectví“. Vedle „původních“ pražských Němců se do české metropole přistěhoval rozsáhlý úřednický aparát původem ze staré Říše i Sudet a za zmínku jistě stojí též početné kontingenty různých represivních složek.⁵²⁰ Německá politika se snažila o to, aby se z Prahy stalo „*německá město*“.⁵²¹

Silné postavení měly i německé komunity v Moravské Ostravě, Frýdku a Místku.⁵²² Podle zprávy z října 1940 představovalo ostravské „němectví“ celkem přijatelný obraz – „*ein günstigeres Bild*“.⁵²³ V oblasti tzv. „Velké Ostravy“ mělo žít až 25 000 Němců a další více než dva tisíce ve Frýdku a přes 800 v Místku. V celé ostravské aglomeraci žili zdejší Němci téměř výhradně v městském a silně industrializovaném prostředí. Stejně jako v případě Prahy se lze domnívat, že kromě autochtonní vrstvy se sem mnoho Němců přistěhovalo i z širšího okolí. Po národnostně politické stránce bylo město dostatečně opečováno prostřednictvím německých lékařů, školských zařízení i sociálních služeb. Do NSDAP vstoupilo 6 400 obyvatel a zdejší buňky DAF čítaly dokonce 13 000 členů.⁵²⁴

Mnohem slabší byl německý vliv v Plzni a okolí. Podle hlášení SD prodělalo plzeňské „němectvo“ podobné ztráty jako Brno v období ČSR.⁵²⁵ Původně se přitom jednalo o převážně německé město.⁵²⁶ Během mnichovské krize prý byla účast plzeňských Němců jen slabá stejně jako politický dosah zdejší buňky SdP.⁵²⁷ K trvalejšímu „upevnění němectví“ nepomohla ani přítomnost německých vojáků. Zpráva též upozorňuje na to, že plzeňští Němci spíše tíhli k marxismu než nacionálnímu socialismu. Většinou šlo totiž o dělníky a ve městě se dříve rozmáhala

⁵¹⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 6/82, SD-Leitabschnitt Prag – Streudeutschtum im OLB Kladno, 20. 2. 1941.

⁵¹⁸ Tamtéž, 109-1/65, Der Oberlandrat in Prag – Verwaltungsbericht für den Monat Juli/August 1942, 18. 8. 1942.

⁵¹⁹ Srov. Pfitznerův pamětní spis o požadavcích pražské SdP ohledně postavení Němců na magistrátu a v Praze, in: MÍŠKOVÁ, Alena – ŠUSTEK, Vojtěch (edd.), *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945*, sv. 1, Praha 2000, s. 378.

⁵²⁰ MÍŠKOVÁ, A. – ŠUSTEK, V., *Josef Pfitzner*, s. 12nn.

⁵²¹ Podrobněji ke germanizaci Prahy viz HOŘEJŠ, M., *Protektorátní Praha*; též LEHOVEC, O., *Prag*, s. 167nn.

⁵²² K poměrům v Moravské Ostravě za okupace nejnověji NENIČKA, L., *Městská správa*, s. 239–245, 249.

⁵²³ Zpráva SD za měsíc říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵²⁴ Tamtéž.

⁵²⁵ Zpráva SD za měsíc srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵²⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 1/65, Zpráva SD o rozptýlených Němcích v OLB Plzeň, 11. 7. 1941.

⁵²⁷ Zpráva SD za měsíc srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

i mezi Němci nezaměstnanost. V případě „rozptýlených Němců“ v okolí Plzně se údajně jednalo převážně o „sudetoněmecké uprchlíky“.⁵²⁸ Ani jedna z vesnic v okolí se přitom nedala označit za „ryze německou“: „heute im gesamten OLB Pilsen nicht ein einziges Dorf besteht, das mit gutem Recht als deutsch bezeichnet werden könnte.“⁵²⁹ Pouze v Manětíně a především Líní žili početnější německé komunity. Ty však zápasily především s nedostatkem vhodných bytů a špatnou sociální situací.⁵³⁰

V oblasti s veskrze rozptýleným němectvím na Královéhradecku se vymykalo město Dvůr Králové nad Labem ležící při jazykové hranici. Tam se hlásilo ke konci roku 1940 asi 1 300 obyvatel k německé národnosti, což představovalo zdaleka největší německou komunitu v tomto regionu, přičemž v daleko větším Hradci Králové jich žilo asi tisíc.⁵³¹ Nacisté se proto snažili tamější menšinu podporovat a prosazovat do komunální správy. Početně silnou německou menšinu o síle bezmála 2 000 osob mělo ještě středočeské Kladno, kam však Němci přicházeli patrně z důvodu, že se jednalo o významné centrum průmyslu. Kladenští Němci se však museli potýkat s odporem ze strany Čechů.⁵³²

Na Moravě se pak rozprostíralo hned několik německých „opěrných bodů“. Na východě při slovenských hranicích se jednalo o města Uherské Hradiště a Hodonín. V Hodoníně přitom žila necelá tisícovka Němců,⁵³³ přičemž ještě před první světovou válkou zde žila téměř 70% německá populace. Zdejší autochtonní Němci byli z populačního hlediska „stark überaltert“.⁵³⁴ Slabé bylo v této oblasti také německé zemědělství, přičemž většina zdejších Němců se uplatňovala v průmyslu a řemeslech. V oblasti střední Moravy, na Hané, byl německý vliv silný v Litovli, Lipníku nad Bečvou a Hranicích. V těchto případech šlo o „zbytky“ bývalých uzavřených německých sídel, která se během 19. století silně počestila – „Restgruppe“.⁵³⁵ Na počestřování těchto „bývalých německých“ měst upozorňoval také olomoucký oberlandrát Molsen.⁵³⁶ Za „počestřená“ moravská města pak byl označen mimo jiné i Prostějov, Přerov, Valašské Meziříčí, Třebíč, Kroměříž nebo Jevíčko.⁵³⁷ Na zbytky někdejších silných komunit se přitom měla zvláště soustředit národnostní politika za účelem je přivést zpět k „němectví“. Za ztracený „opěrný bod“ považovali nacisté také město Jemnice při hranicích s dolnodunajskou

⁵²⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 1/65, Zpráva SD o rozptýlených Němcích v OLB Plzeň, 11. 7. 1941.

⁵²⁹ Tamtéž.

⁵³⁰ Tamtéž.

⁵³¹ Zpráva SD za měsíc listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵³² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 6/82, SD-Leitabschnitt Prag – Streudeutschtum im OLB Kladno, 20. 2. 1941.

⁵³³ Zpráva SD za měsíc únor 1941, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵³⁴ Tamtéž.

⁵³⁵ Tamtéž.

⁵³⁶ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Verwaltungsbericht für Monat September, 2. 10. 1939.

⁵³⁷ MZA Brno, ŘP – služebna Brno, kar 1, inv. č. 22, Volkstumspolitik im Lande Mähren, August 1940.

župou: „*Am günstigsten scheinen hierzu die Voraussetzungen in der Stadt Jamnitz (OLB Iglau) zu liegen, die bis 1893 deutsch geleitet war und noch im Weltkrieg eine beträchtliche deutsche Minderheit aufwies. Bei Errichtung des Protektorates bekannten sich nur wenig Streudeutsche zu ihrem Volkstum, heute stellen sie bereits wiederum vier Stadträte und ist die Einsetzung eines deutschen Regierungskommissars schon in naher Zukunft erfolversprechend. Die geplante Verlegung der tschechischen Hegerschule, die von jeher ein Vorort des Chauvinismus und der Tschechisierung war, von Jamnitz nach Gross-Meseritsch bedeutet eine wesentliche Stärkung des Deutschtums, das darüberhinaus die baldige Entfernung der künstlich durch auswärtige Besucher hochgehaltenen tschechischen Landwirtschaftsschule erhofft.*“⁵³⁸

Že vše nemusí být ztraceno a že lze německé „*opěrné body*“ obnovit, dokládá slovy okupantů „*učebnicový příklad*“ (*Schulbeispiel*) Jindřichova Hradce.⁵³⁹ Vedoucí představitel zdejších Němců Anton Böhm se totiž velmi zasadil o „zpětné poněmčení“ města sevřeného ze tří stran ryze německým osídlením, které bylo připojeno k župě Dolní Dunaj.⁵⁴⁰ Ten sepsal asi v roce 1941 o svém úspěchu pamětní spis, který poslal Frankovi. Zdá se, že jeho politika měla v Praze opravdu ohlas, protože se o Jindřichově Hradci zmiňuje nejedna zpráva SD.⁵⁴¹ Podle Böhma se za poněmčení města zasazovali i v okolí žijící sudetští Němci: „*Neuhaus war deutsch und muss wieder deutsch werden!*“⁵⁴² Zdejší „*zbytky uvědomělého obyvatelstva*“ prý velmi trpěly poté, co jejich město nebylo nakonec připojeno už v roce 1938 k Říši. Stav „němectví“ byl po březnu 1939 stále neutěšený, mnoho Němců žilo ve smíšených manželstvích a podle Böhma tu pobývalo také množství „neuvědomělých Němců“, které bylo nutné získat zpět pro německou národnost.⁵⁴³ Böhmová nesmlouvavá germanizační politika na místní úrovni zřejmě okupantům imponovala a považovali ji za příklad hodný následování.

⁵³⁸ Zpráva SD za měsíc únor 1941, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵³⁹ Tamtéž.

⁵⁴⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 5/90, Anton Böhm: „Aufbauch der deutschen Volksgruppe in Neuhaus seit der Gründung des Protektorats“, [1941].

⁵⁴¹ Zpráva SD za měsíc únor 1941, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁴² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 5/90, Anton Böhm: „Aufbauch der deutschen Volksgruppe in Neuhaus seit der Gründung des Protektorats“, [1941].

⁵⁴³ Tamtéž.

2.4 „Rozptýlení Němci“ a jejich problémy

V Protektorátu žilo až 50 000 Němců více či méně rovnoměrně „rozptýlených“ po celém jeho území.⁵⁴⁴ Ti netvořili uzavřené sídelní areály a nežili ve větším množství pohromadě na jednom místě. V menší míře se jednalo o autochtonní populaci, většinou však šlo o různé přistěhovalce nebo potomky přistěhovalců ze sudetoněmeckých oblastí. Demografická a „*biologická*“ situace „*rozptýleného německví*“ však byla všeobecně velmi špatná, což vyplývalo především z toho, že se tito Němci stýkali častěji s českým okolím než se svými německými soukmenovci.

Rozptýlená německé populace čelila stárnutí a často se mísila s Čechy uzavíráním vzájemných sňatků: „*Die biologische Lage des Streudeutschtums ist in den meisten Gebieten auch heute noch stark gefährdet. Vielenorts zeigt sich eine bedenkliche Überalterung, ja Vergreisung. Die Mischehenfrage wird für den Nachwuchs durch die rein tschechische Umwelt besonders gefährlich und schlägt hier fast immer zugunsten des tschechischen Teils aus.*“⁵⁴⁵ Na území OLB Kolín tak tak bylo uzavřeno 91 česko-německých sňatků vůči 59 „*ryze německým*“ a v OLB Hradec Králové během prvního pololetí 1940 zemřelo 21 Němců, zatímco se narodilo rovněž 21.⁵⁴⁶ Špatná byla také sociální situace rozptýlených Němců, kteří často pracovali na nižších pozicích nebo měli málo placená zaměstnání, přičemž se převážně jednalo o dělnické nebo různé pomocné profese. Jejich děti pak často neměly možnost navštěvovat německé školy, které v jejich bydlišti chyběly, a musely docházet do škol českých. Všechny tyto faktory pak vedly k postupné asimilaci, jejichž důsledky se již začínaly projevovat.

Mnoho rozptýlených Němců už totiž mělo potíže s němčinou, protože ve svém okolí museli mluvit česky. Jejich potomci pak mnohdy němčinu už neovládali vůbec.⁵⁴⁷ Různé nacistické organizace proto rodičům financovaly bezplatné kursy němčiny. Například v OLB Olomouc dosahovala v této věci úspěchů DAF. Někteří rozptýlení Němci pak byli posíláni do Říše, kde si mohli jazyk osvojit. Tam se však někdy stávali terčem posměchu až nevráživosti. Situaci těchto Němců se snažily zlepšit místní buňky NSDAP, avšak ne vždy to bylo možné. V oblastech s vyloženě mizivým zastoupením Němců museli dojíždět mnohdy příliš daleko.

Zdaleka ne všichni „rozptýlení Němci“ se chtěli navíc politicky jakkoli angažovat, protože se obávali reakcí ze strany českých sousedů, vedle nichž museli žít. Vyskytly se totiž i zprávy, že Češi byli i přes utajení dobře informováni o tom, kdo vstoupil do strany, a kdo ne.⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ Zpráva SD za měsíc listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁴⁵ Tamtéž.

⁵⁴⁶ Tamtéž.

⁵⁴⁷ Tamtéž.

⁵⁴⁸ Tamtéž.

Lepších výsledků při „národnostní práci“ se dalo dosáhnout v případě Němců žijících ve městech, kde byla většinou zřízena vlastní místní skupina NSDAP a dalších přidružených organizací: „*Verschiedentlich wird ein stärkerer Einsatz hauptamtlicher Parteikräfte in Städten mit größeren streudeutschen Gruppen für dringend erforderlich gehalten. Im OLB Olmütz haben z.B. Streudeutsche neben einer 6 bis 8-fachen Mitgliedschaft in NS-Organisationen auch 4 oder gar 5 Amtswalterposten inne. Schließlich wird eine einschränkende Planung der NS-Organisationen und -formationen, deren Bestehen die Streudeutschen Kräfte nur verzettelt, immer wieder als vordringlich bezeichnet.*“⁵⁴⁹ Za důležitý „opěrný bod“ pro pozice těchto „rozptýlených Němců“ prý představovala kasárna německé armády. Údajně se totiž ukázalo, že „všude tam“, kde sídlily vojenské jednotky, se „rozptýlení Němci“ údajně cítili sebevědoměji a „svobodněji“. Například v Sušici tamní Němci otevřeně žádali o výstavbu kasáren.⁵⁵⁰

Němci žijící v blízkosti protektorátních hranic se prý pak snažili udržovat styky se sudetskou župou. Němečtí obyvatelé obcí na Rychnovsku (nad Kněžnou) nebo v okolí Nového Města nad Metují často vyjížděli do Sudet, kde si nacházeli i práci v německém prostředí.⁵⁵¹ Naprosto stejně tomu bylo i v pohraničních městech a obcích v sousedním OLB Pardubice – v okresech Litomyšl, Polička a Vysoké Mýto.⁵⁵² V již zmiňovaném elaborátu šéfa místní skupiny NSDAP v Litomyšli Wilhelma Müncha najdeme důkladný rozbor situace zde žijících Němců, který se prakticky shoduje s výše řečeným:⁵⁵³ Postavení i národní uvědomění „rozptýlených Němců“ považoval za dosti nepříznivé. Museli se prý potýkat s nezaměstnaností, zadlužeností i bojkotem ze strany Čechů. Münch také upozornil na nebezpečí smíšených sňatků s Čechy, které vedly k počestřování jejich dětí. Tento neutěšený stav přičetl autor spisu „*bezohledné čechizaci*“ za první republiky a také „*české kolonizaci*“. Němci byli prý doslova „*uvězněni v českých městech*“ a žili bez jakéhokoliv spojení s německými soukmenovci. Sami rodiče údajně zapomínali německý jazyk a ztráceli o něj zájem: „*Die deutschen Elternteile haben selber vielfach die deutsche Sprache zum Teil verlernt und auch dass Interesse an ihrer Muttersprache verloren.*“⁵⁵⁴ Münch přitom navrhl celou škálu opatření ke zlepšení situace těchto „nebohých“ německých příslušníků: Navrhoval posílit německé školství, aby žádné německé dítě nemuselo docházet do české školy. Dále zdůraznil potřebu, aby každá rodina, jejíž

⁵⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁵⁰ Tamtéž.

⁵⁵¹ Tamtéž.

⁵⁵² SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 81, Über das Problem der Streudeutschen im tschechischen Sprachgebiet, hier die Bezirke Leitomischl, Politschka, Hohenmauth, 16. 6. 1939.

⁵⁵³ Tamtéž. Viz též NOVOTNÝ, R., Národnostní politika, s. 180–181.

⁵⁵⁴ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 81, Über das Problem der Streudeutschen im tschechischen Sprachgebiet, hier die Bezirke Leitomischl, Politschka, Hohenmauth, 16. 6. 1939.

hlava byla německého původu, se přihlásila k „němectví“ i za předpokladu, že manželka byla původu „slovanského“. Pro etnické Němce se měla organizovat velkorysá hospodářská i sociální pomoc, a to prostřednictvím NSDAP a NSV.

Podobné problémy se vyskytovaly i v jiných oblastech s „rozptýlenými Němci“. V OLB Kladno měli taktéž „potíže“ s četnými smíšenými sňatky.⁵⁵⁵ Zpráva tamního oberlandráta poukazuje na případ Čecha z Lubné u Rakovníka, který se oženil s Němkou a měl s ní pět zdravých synů. Ti měli navštěvovat nově otevřenou německou školu v Rakovníku, ale školské úřady je poslaly do české školy, což přispělo k jejich asimilaci.⁵⁵⁶ V Roudnici přitom až 90 % Němců uzavíralo sňatky s osobami české národnosti. Ne všichni etničtí Němci se pak ke své etnicitě otevřeně hlásili – tak například v Třebnici na Sedlčansku působil u četnictva Němec, který se „ještě“ nepřihlásil k „němectví“, ačkoliv hovořil plynulou němčinou a češtinu zvládal jen velmi špatně.⁵⁵⁷ Také ve středních Čechách bylo německé obyvatelstvo přestárlé a ti ekonomicky aktivní zastávali spíše méně placená místa.

V demograficky nevýhodné pozici stála také rozptýlená německá populace v oblasti OLB Plzeň.⁵⁵⁸ Oproti středním nebo východním Čechám tu však žilo více Němců na venkově. Sociální situace rolníků i dělníků ve městech však nebyla vůbec příznivá. Zvláště početné rodiny měly problémy uživit své vlastní potomky. Jen málo dětí z „rozptýlených“ rodin umělo plyně německy. Zdejší Němci se též potýkali s nedostatkem vhodných bytů.

Bytová otázka byla nepříznivá pro Němce také na Klatovsku, konkrétně ve městech Klatovy a Strakonice.⁵⁵⁹ Větší rodiny se tak musely tísnit v malých bytech. Místní Němci sháněli často obživu v sousedním Bavorsku, protože by se s protektorátními platy mohli jen těžko uživit. Klatovský oberlandrát přesto prohlásil, že podmínky německého obyvatelstva byly ještě „uspokojivé“. S otázkou „rozptýlených Němců“ se nicméně musely nacistické úřady potýkat po celou dobu okupace. S vývojem války se však priority posunuly poněkud jinam.

⁵⁵⁵ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 6/82, SD-Leitabschnitt Prag – Streudeutschtum im OLB Kladno, 20. 2. 1941.

⁵⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁵⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 5/45, Zpráva SD o rozptýlených Němcích v OLB Plzeň, 11. 7. 1941.

⁵⁵⁹ Tamtéž, sign.109-4/395, OLR Klattau – Verwaltungsbericht für die Zeit vom 24. 6. bis 23. 7. 1941, 29. 7. 1941

2.5 „Ani ryba, ani rak“ – „národnostní mezivrstva“

Velice zajímavou a dosud nepříliš probádanou skupinu protektorátního obyvatelstva tvořila tzv. *völkische Zwischenschicht*, neboli „národnostní mezivrstva“. Jednalo se o veskrze národnostně indiferentní jedince, kteří neměli problém se hlásit k české i německé národnosti, a to podle dané situace. Americký historik Bryant o této vrstvě, kterou označoval za „*amphibians*“ (oobjivelníky) napsal: „*a term used by nineteenth-century patriots and Protectorate's most influential social anthropologist [K. V. Müller – pozn. R. N.] to refer to people who could switch public nationalities or to people whose nationality was unclear. [...] In prewar Czechoslovakia, patriots called them Germanized Czechs or Czechified Germans. Amphibians are important because Nazi and Czechoslovak officials saw them everywhere. [...] Amphibians expose the absurdity of reducing human diversity to simple nations, of placing individuals who were more than just Czechs and Germans into neat categories.*“⁵⁶⁰

Této mezivrstvě se také někdy říkalo poněkud pejorativně „*Bémáci*“.⁵⁶¹ Sám Bryant přitom poukazuje na paralelu s tzv. *Wasserpölen* – tedy národnostně indiferentními obyvateli Polska, kteří se mohli sami považovat za Němce i za Poláky.⁵⁶² Ti mohli být ostatně zařazeni v nacisty okupovaných polských oblastech do *Deutsche Volksliste*.⁵⁶³ Příslušníci „národnostní mezivrstvy“ odpovídali národnostně politické kategorii „*deutschstämmig*“: „*Die Sprache des anderen Volkes ist ihre Umgangssprache und die Muttersprache ihrer Kinder (verpolte Deutschstämmige)*“.⁵⁶⁴ V českém prostředí se jednalo zejména o osoby žijící v národnostně smíšeném prostředí a většinou pocházející z česko-německých rodin. Zvláštní – příbuznou – skupinu tvořila například tzv. „starorakouská“ šlechta, která zůstávala národnostně neutrální.

Roční zpráva SD za rok 1940 definuje „národnostní mezivrstvu“ takto: „... *auch im Protektorat von einer Zwischenschicht gesprochen werden, kann, die ganz oder teilweise deutscher Abstammung ist, bei labilem völkischen Bekenntnis jedoch zum jeweiligen Staatsvolke tendierte und während der letzten 20 Jahre stark vertschecht wurde.*“⁵⁶⁵ Příslušníci „mezivrstvy“ se přitom chovali často oportunisticky, pakliže se měli k nějaké národnosti otevřeně přihlásit. S přihláškou k „němectví“ tedy otáleli a teprve po velkých úspěších Třetí říše na západní frontě v roce 1940 se houfně hlásili o německou státní příslušnost: „*da sich im Zeichen*

⁵⁶⁰ BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 3–4.

⁵⁶¹ Tento výraz je ostatně použit v českém překladu Bryanotvy knihy – *Praha v černém*, Praha 2013.

⁵⁶² BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 3.

⁵⁶³ Srov. HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 275.

⁵⁶⁴ LEUSCHNER, E., *Nationalsozialistische Fremdvölkpolitik*, s. 17.

⁵⁶⁵ Roční zpráva SD za rok 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

*der jüngsten deutschen Kriegserfolge schon zahlenmässig beträchtlich nach der deutschen Seite hin orientiert.*⁵⁶⁶

Na tento oportunistus upozornil v lednu 1940 také úředník oberlandrátu v Pardubicích, který upozornil na četné případy lidí, kteří brali své přihlášky k německé národnosti zpět, protože se bály odvety z české strany.⁵⁶⁷ Tento úředník prý měl možnost mluvit s takovými „hermafrodity“ („Zwittern“) a podle něj tito lidé „nejsou ani ryba, ani rak“ (v něm. orig. „*diese Menschen sind weder Fisch noch Fleisch.*“).⁵⁶⁸ Vždy se prý starali o to, jak budou na přihlášku k německému reagovat okolní Češi – „*Was sagen die Nachbarn? Ich habe mich bisher nie politisch betätigt und jetzt soll ich Deutscher werden?*“⁵⁶⁹ Někteří nacisté přitom těmto „obojživelníkům“ vůbec nedůvěřovali. Varovali též před jejich přijímáním do strany, protože mohli vzhledem ke své povaze vynášet mezi Čechy interní partajní informace a materiály, což už se prý stalo na severní Moravě a na Jičínsku.⁵⁷⁰

Přesto do „*národnostní mezivrstvy*“ vkládali okupanti značné naděje, že pozvednou početní stav německého obyvatelstva. Mezi zastánce vlídného přístupu k indiferentním jedincům patřili oberlandrát Molsen nebo úředníci z ÚŘP.⁵⁷¹ K. H. Frank dokonce v roce 1939 – ještě před vypuknutím války – varoval před doplňovacími volbami do *Reichstagu* (kvórum činilo 1 poslanec na 60 000 voličů), aby se, jak uvádí Brandes, „*před celým světem nedávala najevo slabost německé části protektorátního obyvatelstva.*“⁵⁷² Měl prý prohlásit, že „*by bylo dobré s volbami počkat, dokud se nám nerozroste mezivrstva*“...⁵⁷³ Nikdo ovšem netušil, o kolik „obojživelníků“ se vlastně jedná – a kolik takových duší bylo ve hře.

⁵⁶⁶ Zpráva SD za měsíc červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁶⁷ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, OLR Pardubitz – Erfahrungen, 29. 1. 1940.

⁵⁶⁸ Tamtéž.

⁵⁶⁹ Tamtéž.

⁵⁷⁰ Zpráva SD za měsíc listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁷¹ Srov. BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 73–74.

⁵⁷² BRANDES, D., *Češi pod německým protektorátem*, s. 190–191.

⁵⁷³ Tamtéž, s. 191.

2.6 Několik poznámek k „národnostnímu boji“

Takřka ihned po vojenském obsazení Čech a Moravy se rozhořel odpor českého obyvatelstva nejen vůči samotným okupantům, ale i proti domácímu německému obyvatelstvu. Tato vlna nevole, mající různé podoby od nevinných ústrků až po otevřené fyzické inzultace, se šířila po celém Protektorátu, ale jejími oběťmi byli takřka výhradně „rozptýlení Němci“. S určitou nadšátkou lze hovořit o pokračování konceptu *Volkstumskampf* – čili „národnostního boje“, jak jej definovaly německé i české nacionalistické kruhy už v 19. století.⁵⁷⁴ SD však tento pojem v daném smyslu skutečně doslova použil.⁵⁷⁵

Nejčastěji se přitom jednalo o hospodářský bojkot – nacisté však psali hned o „teroru“ ze strany Čechů.⁵⁷⁶ Ten se měl projevovat například šikanováním německých hostů v českých hotelích.⁵⁷⁷ Je přitom poněkud paradoxní, že například říšští Němci dávali přednost spíše českým pohostinstvím než těm, které vlastnili etničtí Němci z Protektorátu.⁵⁷⁸ Oberlandráty i policejní orgány včetně SD jednotlivé případy dokumentovaly. V Doubravě na Jičínsku tak jeden německý podnikatel čelil tak velkému bojkotu ze strany Čechů, že musel svůj obchod zavřít.⁵⁷⁹ V Novém Zámku ve středních Čechách bojkotovali Češi jeden hostinec, protože syn majitele se přihlásil k „němectví“.

Celá řada případů se udála v letech 1939–1940 na území převážně českého OLB Pardubice. Češi tak pokřikovali v Hlinsku (pol. okr. Chrudim) na německé děti slovy: „*Pokud neumíte zdravit ‘nazdar’, tak držte hubu.*“⁵⁸⁰ V Chrudimi se pak vyskytl případ, kdy musel německý zákazník čekat 5 až 6 týdnů na opravu svých bot v obuvnictví Baťa, zatímco Češi čekali jen asi 10 dnů.⁵⁸¹ V Lešanech u Skutče prý v roce 1940 vyhrožoval český majitel domu zde žijícím německým nájemníkům vyhazováním, pokud byt dobrovolně neopustí.⁵⁸² SD poukázala i na to, že v městském divadle v Poličce publikum tleskalo svým „českým vojákům“ z vládního vojska voláním „*to jsou naši čeští vojáci.*“⁵⁸³ Když nacisté povolili některým

⁵⁷⁴ Srov. BALCAROVÁ, J., c. d., s. 65.

⁵⁷⁵ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109– 6/82, SD-Leitabschnitt Prag – Streudeutschum im OLB Kladno, 20. 2. 1941.

⁵⁷⁶ Zpráva SD za měsíc červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁷⁷ Tamtéž.

⁵⁷⁸ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Verwaltungsbericht für Monat August, 2. 9. 1939.

⁵⁷⁹ Zpráva SD za měsíc červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁸⁰ Zpráva SD za měsíc duben 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁸¹ Zpráva SD za měsíc červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁸² Zpráva SD za měsíc červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁸³ Zpráva SD za měsíc červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

českým studentům studium na říšských univerzitách, tak si SD všimla toho, že v OLB Pardubicích se proměnil zprvu příznivý ohlas v opak díky poslechu londýnského rozhlasu.⁵⁸⁴

Akty údajného „českého teroru“ byly téměř na denním pořádku po celém Protektorátu. Tak například na Moravě Češi poškozovali vývěsní tabule NSDAP nebo ničili německé nápisy.⁵⁸⁵ Došlo i na poškozování budov a služeben NSDAP, domovů BDM, a to ve městech i na venkově.⁵⁸⁶ Napadání byli též příslušníci SA – na jednoho z nich například v Holicích u Olomouce Češi házeli kameny.⁵⁸⁷ Fyzicky inzultována byla též německá mládež. V Jemnici tak Češi plivali na děvče v uniformě BDM, v Kralovicích u Plzně byl pak mladík z Hitlerjugend napaden členy Sokola.⁵⁸⁸ Často byli napadáni členové Hitlerjugend, když byli osamoceni na své cestě domů. Docházelo i k četnému napadání děvčat z BDM českými chlapci.⁵⁸⁹

Krátce po obsazení českých zemí nacisty se musely německé úřady, zvláště na regionální úrovni, potýkat s obtížemi při kontaktování českých úřadů. V srpnu 1939 si stěžoval jeden vedoucí zaměstnanec OLR v Pardubicích na přístup poštovních úřednic při zajišťování telefonního spojení.⁵⁹⁰ Zatímco zprvu prý probíhal takový styk bez problémů, zhruba druhý týden v dubnu se však poprvé setkal s tím, že při žádosti o spojení mu bylo odpovězeno česky „*Nerozumím.*“, případně nechali úředníka dlouho čekat, i když to prý bylo naléhavé.

V polovině dubna téhož roku se pak chtěl tehdejší oberlandrát Schilling spojit s Prahou, ale nebylo mu to umožněno. Schilling měl prohlásit, že to je sabotáž a že za ním má okamžitě přijít ředitel pošty. Ten vysvětlil, že to bylo nedorozumění a vyzval úřednici, aby příště mluvila německy, a zvláště pokud se jedná o hovor z úřadu OLR. V dalších týdnech vše probíhalo bez problémů až do srpna 1939, kdy na žádost o spojení odpověděla úřednice, že musí příště volat tomu, kdo rozumí německy. Pracovník OLR se dotázal, zda není k dispozici jiná úřednice, která by němčinu ovládala. Poštovní úřednice mu však odpověděla, že může hovořit česky a že to bude rychleji vyřízeno. Představitel OLR se však opáčil: „*Ale slečno, my jsme německý úřad, nemůžu přece všechno říkat česky!*“ Úřednice mu na to promptně odpověděla: „*A my jsme český úřad!*“ Ať už to bylo jen z neznalosti jazyka nebo ze záměru, německé úředníky tento druh vzdoru doháněl k šílenství. Tak tedy ve zkratce vypadal každodenní zápas s Němci.

⁵⁸⁴ Zpráva SD za měsíc červen 1941, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁸⁵ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, Verwaltungsbericht – RP – Gruppe Mähren für Monat Juni 1940.

⁵⁸⁶ Zpráva SD za měsíc duben 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁸⁷ Zpráva SD za měsíc květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁵⁸⁸ Tamtéž.

⁵⁸⁹ Tamtéž.

⁵⁹⁰ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 82, Úřední záznam, 7. 8. 1939.

KAPITOLA TŘETÍ

Populační politika

3.1 „Evidence etnických Němců“ a problematika „nových Němců“

Brzy po zřízení Protektorátu začaly okupační úřady organizovat systematickou evidenci zdejšího německého obyvatelstva (*Erfassung der Volksdeutschen*, případně *Erfassung der deutschen Volkszugehörigen*).⁵⁹¹ Tato akce přitom započala už v první polovině roku 1939 a trvala až do konce roku 1940. V souvislosti s touto akcí se přihlášeným přidělovalo německá státní příslušnost, a to na základě Hitlerova výnosu o zřízení Protektorátu, nařízení z dubna 1939 a podle dalších prováděcích předpisů a směrnic. Cílem této organizované kampaně bylo podchycení veškerých v Protektorátu žijících etnických Němců.

Pochopitelně se úřady snažily, aby se „potenciální Němci“ registrovali v co nejvyšších počtech. Proto jednotlivé oberlandráty prostřednictvím plakátů vyzývaly veškeré německé obyvatelstvo, aby se ke své národnosti oficiálně přihlásilo (obr. 8).⁵⁹² Jedině tímto způsobem mohli Němci nabýt německého (říšského) občanství. Celá akce probíhala v době, kdy se masově nabíralo členstvo do Národního souručenství, takže to okupační úřady chápaly jako jistou konkurenci – snad jako jakousi součást „národnostního boje“.⁵⁹³ Zájmem nacistů bylo opravdu podchytit co nejvíce zájemců, a to z politického hlediska, protože šlo o to ukázat, že na území Protektorátu žila skutečně významná německá menšina.

Zájemce o získání německé státní příslušnosti se musel přihlásit u místně příslušného oberlandráta, kde si osobně vyzvedl „dotazník ke zjištění příslušnosti k německé národnosti“ (*Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit*). Ten obsahoval následující rubriky, jež musel uchazeč vlastnoručně vyplnit (obr. 9) .⁵⁹⁴

- příjmení a křestní jméno,

⁵⁹¹ Ve zprávě SD za měsíc srpen 1940 se píše o „*Erfassung der Volksdeutschen*“. Zpráva SD za měsíc srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>. Olomoucký oberlandrát Molsen píše doslova o „*Aktion zur Erfassung der deutschen Staatsangehörigen durch Verteilung von Fragebogen*“, popř. zkráceně o „*Fragebogenaktion*“. ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Amtsbereich des Oberlandrates Olmütz, nedat., pag. 3. Tamtéž, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat November, 2. 12. 1939, pag. 46. Obecněji k problematice srov. též BRANDES, D., „*Umvolkung*...“, s. 41–48.

⁵⁹² SOkA Pardubice, Sběrka plakátů, sign. 1939-148.

⁵⁹³ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 81, Über das Problem der Streudeutschen im tschechischen Sprachgebiet, hier die Bezirke Leitomischl, Politschka, Hohenmauth, 16. 6. 1939.

⁵⁹⁴ ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kar 14, Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit (Bečak, Alois), 24. 12. 1939.

- rodinný stav (svobodný/-á, ženatý/vdaná, ovdovělý/-á, rozvedený/-á), případně jméno manžela či manželky včetně rodného příjmení, data a místa narození,
- rok, den a místo narození včetně politického a soudního okresu,
- místo bydliště k 16. červnu 1939 včetně politického a soudního okresu,
- domovská příslušnost k 10. říjnu 1938 včetně politického a soudního okresu,
- státní příslušnost před 15. březnem 1939 a před rokem 1919,
- povolání,
- mateřský jazyk a jazykové znalosti (němčina, čeština, slovenština),
- příslušnost k rakousko-uherské armádě, československé armádě, „*českým legiím*“ s uvedením délky případné služby),
- členství v německých nebo českých spolcích, svazech, odborech, profesních nebo jiných organizacích,
- národnost manžela nebo manželky (německá, česká),
- doklady o příslušnosti k německému národu jako např. docházka do německých škol, členství v SdP, NSDAP atd.

Dále musel žadatel podat čestné prohlášení, že žádný z jeho čtyř prarodičů z matčiny i otcovy strany nepřislušel k „*židovské rase nebo náboženství*“ – „*Ich versichere nach bestem Wissen und Gewissen, daß keiner meiner 4 Großeltern (mütterlicher- wie väterlicherseits) der jüdischen Rasse oder Religion angehört oder angehört hat.*“⁵⁹⁵ Formulář pak uzavírala deklarace o přihlášení se k německému národu: „*Ich versichere, daß ich mich zum deutschen Volkstum bekenne.*“⁵⁹⁶ Na vyplnění a vrácení dotazníku oberlandrátu měl žadatel dva týdny.

Oberlandrát pak začal jednotlivé žádosti posuzovat. Nejprve si úřad OLR ověřil veškeré skutečnosti, zda odpovídaly podmínkám pro přidělení německé státní příslušnosti dle platné legislativy. Za důležité přitom platilo ověření domovské příslušnosti uchazeče, což si někdy vyžádalo čas strávený výměnou korespondence s obecními či městskými úřady.⁵⁹⁷ Taktéž bylo třeba ověřit „*árijský původ*“ dotyčného či dotyčné, takže se oberlandrát, resp. jeho podřízený *Deutsches Standesamt*, obracel na příslušné farní úřady či občanské matriky – případně na *Reichsstelle für Sippenforschung*.⁵⁹⁸ Úřad OLR si též vyžádal od státního zastupitelství výpis

⁵⁹⁵ Tamtéž.

⁵⁹⁶ Tamtéž.

⁵⁹⁷ SOA Třeboň, OLR Tábor, kar 4, inv. č. 8, Verwaltung der Stadt Wien, Abteilung I im staatlichen Wirkungsbereiche, an dem OLR Tabor, Heimatschein – Neyberger Ida, 3. 8. 1939.

⁵⁹⁸ Tamtéž, Der Leiter der Reichsstelle für Sippenforschung, Zweigstelle Wien an den Herrn Reichsprotektor, 29. 11. 1939; Der Oberlandrat in Tabor (Standesamt) an das Katholische Pfarramt in Miroitz, Bez. Pisek, 19. 1. 1940.

z trestního rejstříku s cílem prokázat trestní minulost žadatele.⁵⁹⁹ Nejasné případy pak musel řešit Úřad říšského protektora jakožto nejvyšší instance ve věci státní příslušnosti.⁶⁰⁰ K jednotlivým žádostem se rovněž vyjadřovaly místní skupiny, potažmo krajské vedení NSDAP.⁶⁰¹

Obr. 8: Výzva oberlandrátu k registraci Němců z června 1939.
 Zdroj: SOkA Pardubice, Sbirka plakátů

⁵⁹⁹ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 83, OLR Pardubitz – Ersuchen um Auskunft aus des Strafregister, Josefa Zirkler, 8. 1. 1940.

⁶⁰⁰ NA Praha, ÚRP, sign. 114-385-5, Der Reichsprotektor in Böhmen u. Mähren, Gruppe Mähren, Bescheidigung – Helmut Winkelbauer, 19. 5. 1939.

⁶⁰¹ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Erfahrungsarbeit für Monat August, 2. 9. 1939, pag. 23. MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu Říše, sign. Wi 200-035, Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit, Heindrich Dostal, 20. 6. 1941, NSDAP.-Zelle.

Fragebogen
zur
Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit
(innerhalb längstens 2 Wochen zu beantworten)

1 { Familienname (Zuname) Zückler geborener Kuflik
Rufname (Vorname) Josefa

2 { Familienstand: ledig, verheiratet, verwitwet, geschieden (nicht Zutreffendes streichen)
verheiratet mit Franz Zückler geborene
geb. am 4. III. 1913 in Pendek

3 { Geburtsjahr: 1915 ✓
Geburtsstag: 26. III. ✓
Geburtsort: Luithov ✓

4 { Politischer Bezirk: Pardubitz Gerichtsbezirk: Pardubitz
Wohnort und Anschrift am 16. 6. 1939: Luithov 400
Politischer Bezirk: Pardubitz Gerichtsbezirk: Pardubitz

5 { Heimatzuständig am 10. 10. 1938 nach: Haschau
Politischer Bezirk: Todessau Gerichtsbezirk: Todessau

6 { Staatsangehörigkeit
a) vor dem 15. 3. 1939: tschecho-slovakisch
b) vor 1919: _____

7 Beruf: Arbeiterin

Obr. 9: Formulář k ověření německé národnosti.

Zdroj: SOA Zámorsk, Oberlandrát Pardubice

Pokud žadatel úspěš, bylo mu vydáno osvědčení o udělení německé státní příslušnosti (*Staatsangehörigkeitsausweis*).⁶⁰² V případě, že jeho žádost úředníci OLR odmítli, musel se uchazeč spokojit s protektorátní příslušností. Oberlandráty upřednostňovaly vždy osobní jednání s kandidáty, kteří se tak museli dostavit na příslušný úřad, a nejen odevzdat svou žádost, ale na základě výzvy museli přinést další doklady. To ostatně dokládají slova matričního úředníka OLR Pardubice Josefa Blasse, jenž důrazně odmítl vyřizovat žádosti pouze „od stolu“: „Vom grünen Tisch aus die Arbeiten durchzuführen, halte ich für verfehlt. Die Antragsteller müssen persönlich vor mir erscheinen, damit auch beurteilt werden kann, ob sie einen erwünschten Bevölkerungszuwachs darstellen.“⁶⁰³ Přesto bylo úspěšným uchazečům v obvodu

⁶⁰² SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, OLR Pardubitz – Erfahrungen, 29. 1. 1940.⁶⁰³ Tamtéž. Viz též NOVOTNÝ, R., Nacistická národnostní politika, s. 186.

OLR Pardubice alespoň umožněno, aby si své doklady o státním občanství mohli převzít v místě bydliště, nebo alespoň v jeho blízkosti, a nemuseli tak vážit mnohdy dlouhou cestu do Pardubic.⁶⁰⁴ Podobně tomu bylo i v OLB Tábor, kde se konaly výjezdní úřední dny (*Amtstage*) i mimo sídlo oberlandrátu. Žadatelka o německou státní příslušnost Ida H. z Písku tak měla možnost donést příslušné doklady během úředního dne ve svém bydlišti, avšak nedostavila se.⁶⁰⁵ Úředník oberlandrátu ji proto vyzval k tomu, aby mu sdělila, zda si přeje dokumenty přeposlat nebo se dostaví osobně do jeho kanceláře v Táboře.⁶⁰⁶

Doba trvání řízení o udělení německé státní příslušnosti nebyla nijak pevně ohraničena. Vyřizování těchto žádostí zabralo i řadu měsíců, a to nejen u komplikovaných případů, jež si vyžadovaly další korespondenci s jinými úřady. Některé případy byly vyřízeny teprve až po devíti měsících.⁶⁰⁷ V srpnu 1939 evidoval olomoucký oberlandrát celkem 19 514 osob, které si vyzvedly dotazníky ke zjištění německé národnosti, z nich se přitom 18 128 formulářů již vrátilo vyplněno.⁶⁰⁸ Úředníci OLR přitom stačili zpracovat pouze 5 % odevzdaných žádostí!⁶⁰⁹ V listopadu téhož roku hlásil OLR v Olomouci, že již zpracoval polovinu „jasných případů“ – „... die Hälfte (etwa 7000) aller klaren Fälle bearbeitet.“⁶¹⁰ Dotčeným osobám pak byly postupně vydávány doklady o státní příslušnosti. „Nejasné případy“ – mimo jiné židovských míšenců – si však vyžadovaly delší čas na zpracování. Ještě na konci dubna 1940 si stěžoval matrikář Blass z OLR Pardubice na nedostatek personálu, který by pomohl při zpracování množství žádostí, které jeho úřad přijal. Ke konci března jich přitom tento oberlandrát evidoval pouhých 2 224...⁶¹¹ Vydat doklad o německé státní příslušnosti se ovšem podařilo jen 13 %.

Ačkoliv se v případě registrace mělo jednat o ryze dobrovolný akt, místní buňky NSDAP měly připravené seznamy údajných Němců žijících v jejich obvodech, které pak sloužily k vyvíjení nátlaku na ty osoby, které se k německé národnosti nepřihlásily, nebo s tím dosud váhaly.⁶¹² Na základě těchto seznamů vydávala krajská vedení NSDAP už během prvních měsíců okupace „předběžné odhady“ (*vorsichtige Schätzung*) počtu lidí německé národnosti.⁶¹³

⁶⁰⁴ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, OLR Pardubitz – Erfahrungen, 29. 1. 1940.

⁶⁰⁵ SOA Třeboň, OLR Tábor, kar 4, inv. č. 8, OLR Tabor an Frau Ida H., 16. 8. 1939.

⁶⁰⁶ Tamtéž.

⁶⁰⁷ ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kar 14, Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit (Bečak, Alois), 24. 12. 1939.

⁶⁰⁸ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Erfahrungsarbeit für Monat August, 2. 9. 1939, pag. 23.

⁶⁰⁹ Tamtéž.

⁶¹⁰ Tamtéž, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat November, 2. 12. 1939, pag. 47.

⁶¹¹ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, OLR Pardubitz – Erfahrungsbericht, 1. 4. 1940.

⁶¹² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/116, Nicht gemeldete Volksdeutsche aus dem Block Dobschichowitz, 7. 5. 1940.

⁶¹³ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Amtsbereich des Oberlandrates Olmütz, nedat., pag. 3.

Váhavců ze strany *Volksdeutsche* bylo přitom v roce 1939 ještě poměrně dost, a to zejména v oblastech s „rozptýleným němectvím“. Šéf litomyšlské NSDAP Münch už v červnu toho roku upozornil na jeden z důvodů nepodchycení všech Němců, a totiž, že kampaň k registraci osob německé národnosti se uskutečňovala spíše jako „*soukromá iniciativa*“.⁶¹⁴ Podle tohoto místního nacisty stál za relativním neúspěchem celé akce také souběžně probíhající nábor členů do českého Národního souručenství, kterému řada Němců údajně podlehla: „*Ein grosser Teil der deutschen Volksangehörigen steht heute noch abseits und ist dem völkischen Gedanken gegenüber der tschechischen Volksgemeinschaft [...] Anfang Mei [sic] lfd. Jrs. teilweise freiwillig, zum grösseren teile jedoch durch moralische Zwangsmittel in dieses Lager hinüber gezogen worden, da ja den tschechischen Funktionären der ganze staatliche und kommunale Verwaltungsapparat zur Verfügung stand.*“⁶¹⁵

Řada lidí, dosud známých jako Němci, se stavěla k možnosti získat německou státní příslušnost značně shovívavě, ať už z ideologických důvodů či oportunistu – vyhnutí se vojenské službě.⁶¹⁶ Ostatně v září 1939 vypukla napadením Polska druhá světová válka. Našli se dokonce i tací, kteří se snažili obejít povolávací rozkaz tím, že své žádosti o německou příslušnost brali zpět a usilovali o navrácení protektorátní příslušnosti.⁶¹⁷ Takové snahy se však zásadně nesetkávaly s úspěchem, neboť pozitivní rozhodnutí o německé státní příslušnosti bylo nezvratné: „... *das einmal abgegebene Bekenntnis endgültig ist und nicht widerrufen werden kann.*“⁶¹⁸ Někteří Němci se navíc obávali nepříjemností ze strany svých českých sousedů.⁶¹⁹

Naopak s přihláškami o německou státní příslušnosti neváhaly osoby žijící ve svazcích s Němci. Chtěli tak získat pro sebe určité materiální výhody vyplývající z příslušnosti k „vyšší kastě“ protektorátního obyvatelstva, když se už beztak díky svým manželům či manželkám stali terčem nenávisi ze strany Čechů. Například jedna Češka z pražských Nuslí, která se provdala za Němce, se stala v září 1939 obětí útoku poté, co její manžel nastoupil k wehrmachtu: „*Am 4. 9. wurde mit einem Messer nach ihr geworfen. Neuerdings wurde sie in der Nähe ihrer*

⁶¹⁴ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 81, Über das Problem der Streudeutschen im tschechischen Sprachgebiet, hier die Bezirke Leitomischl, Politschka, Hohenmauth, 16. 6. 1939, pag. 1.

⁶¹⁵ Tamtéž.

⁶¹⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/33, Zpráva SD o německých příslušnících, kteří se hlásili k české národnosti, aby se vyhnuli vojenské službě, 1. 8. 1941; SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, OLR Pardubitz – Erfahrungen, 29. 1. 1940.

⁶¹⁷ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, OLR Pardubitz – Erfahrungen, 29. 1. 1940.

⁶¹⁸ Tamtéž.

⁶¹⁹ Tamtéž.

*Wohnung mit Steinen beworfen, die Schlüssellöcher ihrer Wohnungstür waren mit kleinen Papierstücken verstopft usw.*⁶²⁰

V říjnu 1939 podala tak přihlášku k německé národnosti Josefa Zirklerová, roz. Stehlíková, ze Svítkova u Pardubic (dnes součást Pardubic), jež se už dříve provdala za Němce Franze Zirklera z Nejdku na Karlovarsku.⁶²¹ Manželé spolu už měli jedno dítě.⁶²² Její mateřskou řečí byla pochopitelně čeština, přičemž ovšem neuměla dle svého udání vůbec německy, nechodila do německé školy, ani nepříslušela k žádné německé organizaci. Dle srovnání rukopisu na dotazníku a jejího podpisu je jasné, že formulář za ní vyplnil buď manžel, nebo někdo jiný. Dne 1. února 1940 oberlandrát v Pardubicích její žádosti vyhověl a předal jí doklad o německé státní příslušnosti.⁶²³ Ačkoliv se jednalo o ryze českou uchazečku, oberlandrát jistě přihlédl k tomu, že žila v manželství se sudetským Němcem a měli spolu potomka. Dalším podobným případem byl tentokrát muž – strojní zámečnický Alois Bečák z Hrušova u Moravské Ostravy (dnes městská část Ostravy), který se oženil s Němkou Annou, roz. Trömlerovou.⁶²⁴ Ten se na Štědrý den 1939 přihlásil k německé národnosti, potažmo o německé občanství. Ačkoliv se jednalo o Čecha, uměl alespoň německy, a dokonce navštěvoval coby žák německou trojtřídní obecnou školu. Toho času působil též v *Deutsche Arbeitsfront*. Oberlandrát v Moravské Ostravě nakonec tuto žádost schválil a dne 17. září 1940 mu udělil německé občanství.⁶²⁵

Na podzim 1939 došlo k uzavření první fáze „sčítání Němců“ v Protektorátu.⁶²⁶ Ke konci září se přihlásilo k německé národnosti celkem 187 450 osob, z toho nejvíce v OLB Brno (39 000), Moravská Ostrava (31 056), Praha (25 000), Jihlava (20 100), Olomouc (19 876) a České Budějovice (11 967).⁶²⁷ Jak státní tajemník K. H. Frank uvedl, nejednalo se vůbec o konečná čísla, neboť se jednalo pouze o počet přihlášených, přičemž všem jejich žádostem nemuselo být nakonec vyhověno.⁶²⁸ Do těchto počtů byly přitom zahrnuty také Němky, které se provdaly za Čechy. Dotazníky se rovněž vydávaly židovským míšencům, z nichž podle Franka

⁶²⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–5/24, SD–Zentralstelle für Böhmen und Mähren an den Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, z. h. K. H. Frank – Terror der Tschechen gegenüber Deutschen im Protektorat im Monat Oktober 1939, 31. 10. 1939, Beilage, pag. 3.

⁶²¹ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 83, Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit (Josefa Zirkler), 20. 10. 1939.

⁶²² Tamtéž, dotazník Oberlandratsamt Pardubitz, nedat.

⁶²³ Tamtéž, Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit, Josefa Zirkler, 1. 2. 1940, gez. Blass.

⁶²⁴ ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kar 14, Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit (Bečák, Alois), 24. 12. 1939.

⁶²⁵ Tamtéž.

⁶²⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, 109–2/77, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Erfassung der Volksdeutschen im Protektorat Böhmen und Mähren, 9. 10. 1939, gez. K. H. Frank.

⁶²⁷ Tamtéž, Nachweisung über die Erfassung der Volksdeutschen nach dem Stande vom 30. September 1939.

⁶²⁸ Tamtéž, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Erfassung der Volksdeutschen im Protektorat Böhmen und Mähren, 9. 10. 1939, gez. K. H. Frank.

jen malá část splňovala podmínky uvedené ve směrnici řííšského ministerstva vnitra z 29. března 1939, což se týkalo především zásluh míšenců o „německou věc“: „*Dies dürfte nur bei einer verhältnismäßig geringen Zahl von Mischlingen zutreffen.*“⁶²⁹

V případě přihlášek podaných během roku 1939 se dá předpokládat, že šlo v naprosté většině o žadatele, kteří se ke své národnosti skutečně hlásili už před německou okupací. Různých oportunistů a příslušníků „*národnostní mezivrstvy*“ bylo mezi žadateli nejspíše ještě minimum, protože začala válka spojená s nejistou budoucností. Dosavadní počty přihlášených Němců lze jistě považovat za výrazně nižší, než nacisté očekávali. Doufali proto, že se v dalším roce podaří počty německých státních příslušníků rozšířit.

Oberlandráty se snažili podchytit nejen počty přihlášených Němců, ale i jejich věkovou a profesní strukturu. Například oberlandrát v Německém Brodě se proto už na podzim 1939 obrátil na představené jednotlivých obcí ve svém obvodu, aby mu poslali prostřednictvím k tomu určených tiskopisů statistická hlášení o „svých“ Němcích.⁶³⁰ Do OLB Německý Brod přitom patřila kromě oblasti s „*rozptýleným němečtvím*“ (*Streusiedlung*)⁶³¹ také podstatná část jihlavského jazykového ostrova (33 obcí) a ještě k tomu osamělá německá osada *Karlov-Libinsdorf* na Žďársku.⁶³² V celém OLB se přihlásilo k „němečtví“ celkem 9 691, z toho připadlo 9 153 (94,4 %) na Němce žijící v uzavřených sídelních areálech.⁶³³

Pro zajímavost se podíváme na to, jak se národnostní situace vyvinula právě v osadě *Libinsdorf* – v jedné z nejmenších jazykových enkláv v Protektorátu. Tam se přihlásilo do září 1939 celkem 141 osob k německé národnosti z celkového počtu 228 obyvatel, což činilo 61,8% převahu Němců.⁶³⁴ Při sčítání lidu v roce 1930 se přitom k „němečtví“ přihlásilo pouze 67 osob z 215, čili Němci v té době tvořili pouze 31% menšinu!⁶³⁵ Po vzniku Protektorátu se tak podařilo tuto malou obec pod vedením starosty Franze Mitscherlinga (1894–?) znovu „poněmčit“. Počet Němců se ještě do konce roku 1939 „zvýšil“ na 174, z čehož připadalo 81 na muže a 93

⁶²⁹ Tamtéž.

⁶³⁰ SOA Zámorsk, OLR Havlíčkův Brod, kar 1, inv. č. 2, Uebersicht über die Berufsklassen der deutschen Volkszugehörigen im Bez. Deutsch-Brod, Gemeinde Bosowitz; Tamtéž, Gemeindeamt in Irschings, Bez. Deutsch-Brod an den Herrn Oberlandrat in Deutsch-Brod, 4. 11. 1939.

⁶³¹ Tamtéž, Nachweisung der in Streusiedlung in den Bezirkshauptmannschaften des Oberlandratsbezirke Deutsch-Brod erfassten deutschen Volkszugehörigen.

⁶³² Tamtéž, Nachweisung der in geschlossenen Siedlung in den Gemeinden des Oberlandratsbezirkes Deutsch-Brod erfassten deutschen Volkszugehörigen.

⁶³³ Tamtéž, Nachweisung der in geschlossenen Siedlung in den Gemeinden des Oberlandratsbezirkes Deutsch-Brod erfassten deutschen Volkszugehörigen; Nachweisung der in Streusiedlung in den Bezirkshauptmannschaften des Oberlandratsbezirke Deutsch-Brod erfassten deutschen Volkszugehörigen.

⁶³⁴ Tamtéž, Gemeinde Libinsdorf, den IX.39 (1939), gez. Fr. Mitscherling.

⁶³⁵ Tamtéž, Gemeinde Libinsdorf, den IX.39 (1921, 1931 /sic/), gez. Fr. Mitscherling.

na ženy.⁶³⁶ Z tohoto počtu Němců připadalo 45,4 % na děti a osoby do 25 let věku a jen 29,9 % na starší lidi od 45 let věku výše.⁶³⁷ Rozhodně tedy nešlo o „přestárly jazykový ostrůvek“. Co se týká struktury dle povolání, byli „libinsdorfští“ Němci převážně zemědělci, přičemž 44 připadalo na rolníky a zemědělské dělníky a 9 na domkaře.⁶³⁸

Počet registrovaných Němců se nikterak významněji neměnil až do první čtvrtletí roku 1940. V prvních dvou měsících okupační úřady evidovaly 189 000 zjištěných *Volksdeutsche*,⁶³⁹ zatímco v březnu 1940 se jich k německé národnosti hlásilo 204 194, kteří žili ve 2 367 obcích z celkového počtu 7 728, což činilo necelých 31 % ze všech sídelních jednotek v Protektorátu.⁶⁴⁰ Od září 1939 do března 1940 tak „přibylo“ pouhých 16 744 registrovaných Němců, přičemž ne každý z nich získal německou státní příslušnost. Ještě v červnu 1940 se přitom předpokládalo, že se dosud nepřihlásily desetitisíce (*mehreren Zehntausend*) *Volksdeutsche*.⁶⁴¹ Některé OLR přitom očekávaly, že počet žádostí vzroste po „konci války“, proto se měla „ponechat možnost přihlásit se k německosti“ i nadále.⁶⁴²

Teprve v důsledku vítězné „bleskové války“ v západní Evropě se začali houfně hlásit o německou státní příslušnost dosud váhající etničtí Němci. K nim se pak přidávalo množství českých konjunkturalistů, kteří doufali, že si „změnou národnosti“ notně vylepší své sociální postavení.⁶⁴³ Tyto tendence shrnula ve své zprávě ze srpna 1940 matrikářka Beatrix Güntherová z pardubického oberlandrátu: „*Hierzu sei bemerkt, dass den vielen Konjunkturrittern, die sich zum deutschen Volkstum erst heute bekennen, erst dann Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit ausgehändigt werden, wenn sich nach eingehender mündlicher Aussprache und Vorlage von Urkunden annähernd ergibt, dass es sich wirklich um Personen deutscher Abstammung nach dem Erlass des Führers vom 16. 3. 1939 und der Verordnung vom 20. 4. 1939 handelt. [...] Meist handelt es sich um Stellung- und Arbeitsuchende, die sich von der Meldung zum deutschen Volkstum Besserstellung ihrer wirtschaftlichen Lage versprochen, dabei weder die deutsche Sprache beherrschen, noch deutsche Abstammung nachweisen*

⁶³⁶ Tamtéž, Uebersicht über den Altersklassenaufbau der deutschen Volkszugehörigkeit in Bez. Deutsch-Brod, Gemeinde Libinsdorf, gez. Fr. Mitscherling. Tamtéž, Nachweisung der in geschlossenen Siedlung in den Gemeinden des Obralandratsbezirkes Deutsch-Brod erfassten deutschen Volkszugehörigen.

⁶³⁷ Tamtéž.

⁶³⁸ Tamtéž, Bürgermeisteramt Libinsdorf an dem Oberlandrat in Deutschbrod, Volksdeutschen Erfassung, 14. 11. 1939, Beilage: Uebersicht über die Berufsklassen der deutschen Volkszugehörigen im Bez. Deutsch-Brod, Gemeinde Libinsdorf, gez. Fr. Mitscherling.

⁶³⁹ Souhrnná roční zpráva SD za rok 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁶⁴⁰ Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁶⁴¹ Tamtéž.

⁶⁴² SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, Erfahrungen, 28. 2. 1940.

⁶⁴³ Souhrnná roční zpráva SD za rok 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

können.“⁶⁴⁴ Güntherová ovšem dodala, že pokud se prokázala u žadatele česká národnost, nebyl mu dotazník ke zjištění německá národnosti vůbec vydán.⁶⁴⁵ K problematice českých renegátů se vyjádřil ve své rozhlasové relaci z Londýna také exilový ministr zahraničí Jan Masaryk (1886–1948): „Dostávám z domova seznamy oněch vyvrhelů, kteří přijímají německé občanství. Je to pomýšlení na výsost odporné, představit si syna českého otce a matky, prodávající svoji nakaženou duši za malou misku čočovice, a to ještě asi bude Ersatz-čočka. Díky Bohu, je jich tak malounko, ale cítil jsem potřebu si odplivnout, což tímto činím.“⁶⁴⁶

Kromě těchto oportunistů se o německé občanství ucházeli od druhé poloviny roku 1940 ve větším množství též kolaboranti z českých fašistických organizací jako Vlajka.⁶⁴⁷ Vlajkařičobý představitelé tzv. „pravicové opozice“ se totiž cítili rozladěni tím, že německá okupační správa je nepřivedla k moci a dala přednost dosavadní protektorátní reprezentaci v čele s prezidentem Háhou.⁶⁴⁸ Čeští fašisté tím rovněž sledovali možnost sloužit v německých vojenských a polovojenských ozbrojených složkách.⁶⁴⁹

Začátkem června 1940 evidovaly okupační úřady 234 919 protektorátních Němců,⁶⁵⁰ což představovalo nárůst o 30 000 osob v porovnání s březnem. Trend se pak mírně zpomalil, když do začátku září 1940 přibýlo necelých 10 000 „Němců“, jejichž počet nyní činil 244 739.⁶⁵¹ Do začátku listopadu 1940 pak počet registrovaných Němců vzrostl na 261 324 osob (tab. 16).⁶⁵² Jen od září 1939 se tak podařilo získat pro německou národnost 73 874 duší. Počet Němců se přitom stanovil jako součet osob, které se dobrovolně přihlásily k německé národnosti (*Zahl der zurückgelangten Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit*) a „dodatečně zjištěných státních příslušníků“ (*Anzahl der sonst noch festgestellten Staatsangehörigen*), což se patrně týkalo nově narozených. Tato statistika tedy vůbec nezohledňovala skutečnou úspěšnost v úředním řízení o udělení německé státní příslušnosti. To se ovšem nacistům hodilo, neboť takto mohli vykazovat vyšší počet „Němců“, než tomu bylo ve skutečnosti.

⁶⁴⁴ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, Erfahrungsbericht für die Zeit vom 21. Juli bis 20. August 1940.

⁶⁴⁵ Tamtéž.

⁶⁴⁶ MASARYK, Jan, *Volá Londýn*, Praha 1946, s. 111. Tato relace pochází z března 1941.

⁶⁴⁷ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–6/82, SD-Leitabschnitt Prag – Streudeutschtum im OLB Kladno, 20. 2. 1941.

⁶⁴⁸ PASÁK, T., c. d., s. 354, 366–367.

⁶⁴⁹ Tamtéž.

⁶⁵⁰ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–2/83, Nachweisung über die Anzahl der deutschen Staatsangehörigen und deutschen Volkszugehörigen nach dem Stande vom 1. Juni 1940.

⁶⁵¹ Tamtéž, sign. 109–6/82, Nachweisung über die Anzahl der deutschen Staatsangehörigen und deutschen Volkszugehörigen nach dem Stande vom 1. September 1940.

⁶⁵² Tamtéž, sign. 109–4/1066, Nachweisung über die Anzahl der deutschen Staatsangehörigen und deutschen Volkszugehörigen nach dem Stande vom 1. November 1940.

K datu	Počet vydaných dotazníků	Odevzdané dotazníky	Vydaná osvědčení o státní příslušnosti	Dodatečně zjištění němečtí občané	Počet registrovaných Němců
9. 1939	-	-	-	-	187 450
3. 1940	-	-	-	-	204 194
6.1940	220 079	212 210	148 539	22 709	234 919
9.1940	227 311	221 419	173 611	23 320	244 739
11.1940	-	224 693	182 031	36 831	261 524

Tab. 16: Průběh registrace Němců a vyřizování žádostí o německou státní příslušnost do podzimu 1940.

Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, vlastní zpracování autora

Do listopadu 1939 bylo přitom vydáno 182 031 dokladů o německém občanství, což činilo 81 % ze všech podaných žádostí (tab. 17). Ačkoliv lze předpokládat, že ještě všechny žádosti nestačily být posouzeny, do značné míry to něco vypovídá o průměrné úspěšnosti uchazečů o německé občanství. Oberlandrát v Jihlavě tak například přijímal prakticky každého uchazeče – konkrétně 97,7 %, velmi vysokou úspěšnost uchazečů vykazovaly také OLR v Plzni (89,8 %), Olomouci (88,5 %), Brně (85,6 %), Klatovech (84,4 %) nebo Moravské Ostravě (80,9 %). Naproti tomu oberlandrát v Praze byl patrně zdrženlivější, když státní občanství vydal „pouze“ 65 % žadatelů, podobně postupovaly OLR v Jičíně (60,9 %), v Hradci Králové (59,6 %) nebo v Kladně (58,5 %).⁶⁵³ Menší než poloviční úspěšnost měli žadatelé v OLB Pardubice, kde se podařilo získat německé občanství pouze 47 % z nich.⁶⁵⁴ Že úředníci pardubického OLR nebrali věc na lehkou váhu, ostatně prokazují zprávy jeho matričního úřadu.⁶⁵⁵

Z rozdílných hodnot úspěšnosti žadatelů jasně vyplývá nejednotnost kritérií, resp. jejich výkladu, pro udělování státní příslušnosti. Je zajímavé, že – s výjimkou Prahy – dosahovaly nejvyšší úspěšnosti oberlandráty se sídly v jazykových ostrovech a městech s významnými německými komunitami. Zvláště se přitom činili na Jihlavsku a Brněnsku, což sice může mít souvislost s vyšším počtem „nepochybných“ Němců, ale též se snahou uměle navýšit podíl německého obyvatelstva i za cenu využití národnostně indiferentních jedinců.

⁶⁵³ Tamtéž.

⁶⁵⁴ Tamtéž.

⁶⁵⁵ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, Erfahrungsbericht für die Zeit vom 21. Juli bis 20. August 1940.

Obvod OLR	Odevzdané dotazníky	Vydaná osvědčení o státní příslušnosti	% úspěšně zpracovaných žádostí	Další zjištění němečtí občané	Počet registrovaných Němců
Brno	61 153	52 321	85,6	13 507	74 660
České Budějovice	14 747	10 966	74,4	1 096	15 843
Jihlava	29 187	28 516	97,7	428	29 615
Jičín	2 486	1 514	60,9	448	2 934
Kladno	4 052	2 372	58,5	443	4 495
Klatovy	4 153	3 505	84,4	224	4 377
Kolín	1 984	1 443	72,7	621	2 605
Hradec Králové	4 028	2 399	59,6	1 5190	5 618
Moravská Ostrava	32 473	26 266	80,9	5 000	37 473
Olomouc	24 667	21 833	88,5	1 147	25 814
Pardubice	2 909	1 375	47,3	449	3 358
Plzeň	5 805	5 214	89,8	1 398	7 203
Praha	32 680	21 241	65,0	9 149	41 829
Tábor	1 363	957	70,2	379	1 742
Zlín	3 006	2 089	69,5	952	3 958
Protectorát	224 693	182 031	81,0	36 831	261 524

Tab. 17: Stav registrace Němců a zpracování žádostí o německou státní příslušnost k 1. 11. 1940 podle obvodů oberlandrátů.

Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–4/1066

Tak se to stalo v Jindřichově Hradci, do jehož čela se 1. června 1940 postavil coby vládní komisař Anton Böhm, o němž už byla řeč a který se už v roce 1939 prohlásil vůdcem místních Němců.⁶⁵⁶ V desetitisícovém městě se přitom k německé národnosti přihlásilo v roce 1930 pouze 551 obyvatel. V roce 1939 mělo podle Böhmova odhadu žít ve městě pouze 200–300 lidí, kteří se otevřeně hlásili k „němectví“. Novopečený vládní komisař si stanovil za úkol množství „Němců“ výrazně zvýšit a město tak „opět“ poněmčít. Svou systematickou germanizační politiku označoval doslova jako „*Rückvolkung*“. Během dvou let nacistické okupace se počet osob hlásících se k německé národnosti zvýšil na neuvěřitelných 2 500, což představovalo téměř čtvrtinu všech obyvatel města! Přistěhovalectví říšských a sudetských Němců na tomto zvýšení německé populace mělo přitom jen minimální podíl. Za přírůstem stálo podle Böhma „*znovuzískání lidí německé krve*“: „*Der Zuwachs der Volksgruppe stammt aus der Rückgewinnung deutschblütiger Menschen.*“ Za podstatné přitom považoval vládní komisař podchycení „*národnostní mezivrstvy*“: „*Die Zwischenschichte zwischen den 2 Völkern wird zerriehen. Das wertvolle Element trachten wir an uns zu ziehen, die weniger wertvollen Teile überlassen wir das Tschechentums.*“ Tento germanizační proces neměl být přitom ještě ukončen, a měl tak pokračovat i nadále, protože „*se stále objevovali lidé, kteří měli německé*

⁶⁵⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–5/90, Anton Böhm: „*Aufbauch der deutschen Volksgruppe in Neuhaus seit der Gründung des Protectorats*“, [1941].

předky.⁶⁵⁷ S touto metodou poněmčování národnostně indiferentních osob s údajně německým původem, se však vázaly určité potíže.

Mnoho z těchto „*znovuzískaných Němců*“ totiž žilo v manželství s Čechy, přičemž tito lidé hovořili převážně česky: „... *der deutsche Einschlag unter der Neuhauser Bevölkerung stärker blutmässig als sprachlich in Erscheinung trete*.“⁶⁵⁸ Vystává též otázka, zda je k „cestě zpět k německému“ spíše nepřivedly důvody veskrze přízemní – s cílem pro sebe získat výhody spojené s příslušností k německému národu: „*Eine entscheidende Rolle für die Zukunft dürfte in Neuhaus der weitverbreiteten völkischen Zwischenschicht zukommen, die sich im Zeichen der jüngsten deutschen Kriegserfolge schon zahlenmässig beträchtlich nach der deutschen Seite hin orientiert*.“⁶⁵⁹ O žádostech o přiznání německého občanství navíc rozhodoval oberlandrát, a nikoliv aktivistický vládní komisař – pro město Jindřichův Hradec se jednalo nejprve o OLR České Budějovice a později o OLR Jihlava.⁶⁶⁰ Ve městě pak nastala velmi kuriózní situace: Zatímco se hlásilo do NSDAP kolem 2 100 osob, o německé občanství se ucházela pouhá tisícovka!⁶⁶¹ Z těchto uchazečů ovšem ne každý německou státní příslušnost opravdu získal. Místní skupiny NSDAP a jejich přidružených organizací tak byly plné česky mluvících členů.⁶⁶² Jindřichův Hradec představoval modelový příklad, k jakým absurditám mohla vést živelná kampaň za získání co největšího počtu lidí pro německou národnost.

Národnostně nevyhraněné osoby, které se přihláškou k německé národnosti staly držiteli říšského občanství, byly často pejorativně označovány jako „*noví Němci*“ – „*Neudeutsche*“. Na ně pak často mířily stížnosti ze strany „autochtonních“ Němců, kteří jim vyčítali, že se jako Němci nechovali a že se k „německému“ hlásili, jen aby získali materiální výhody: „*Von Deutschen im Bezirk Boskowitz (OLB Brünn), die sich bereits vor längerer Zeit zum Deutschtum meldeten, die deutsche Staatsangehörigkeit besitzen und verschiedene Posten in Behörden oder Partei bekleiden, wird darüber Klage geführt, dass sich die sogenannten ‚Neudeutschen‘ nicht als Deutsche benehmen und dass aus ihren Handlungen ersichtlich sei, dass ihre Meldung nur um Vorteile zu erreichen erfolgte*.“⁶⁶³

Tito „*noví Němci*“ se pak prý snažili získávat zvláštní výhody – např. v Jevíčku usilovali o více přidělových lístků na boty nebo v Boskovicích o lepší byty.⁶⁶⁴ V Boskovicích se dokonce

⁶⁵⁷ Tamtéž.

⁶⁵⁸ Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁶⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁶⁰ Zpráva SD za říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁶⁶¹ Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁶⁶² Tamtéž.

⁶⁶³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/60, SD-Leitabschnitt Prag, Uebertritte zum Deutschtum, 7. 1. 1942.

⁶⁶⁴ Tamtéž.

dvě ženy snažily vrátit doklady o státní příslušnosti. V jednom případě se jednalo o teprve sedmnáctiletou dívku, která se chtěla provdat za Němce, proti čemuž se postavila její matka, která nedala své nezletilé dceři svolení k sňatku. Mezitím její snoubenec narukoval do wehrmachtu. Dívka se pak rozhodla vrátit své osvědčení o německém občanství a poté se zdráhala své mezitím narozené dítě nahlásit na německý matriční úřad.⁶⁶⁵ Státní sekretář Frank začátkem roku 1942 nepřímou vyzval na základě těchto stížností, aby byly jednotlivé přihlášky k „němectví“ lépe prověřovány ze strany oberlandrátů a krajských vedení NSDAP s ohledem na veškeré povinnosti německých státních příslušníků.⁶⁶⁶

K německé národnosti se však nehlásili jen čeští konjunkturalisté, kolaboranti nebo lidé z „národnostní mezivrstvy“, nýbrž i z nacistického pohledu vyloženě „nežádoucí“ elementy, ba dokonce kriminální živly. Taková hlášení přicházela z OLB České Budějovice, Jihlava, Hradec Králové, Pardubice, Plzeň nebo Tábor: „*melden sich neuerdings in steigendem Masse Kriminelle mit tschechischen Namen und ohne die geringste deutsche Sprachkenntnis als Deutsche an, um sich einer Strafverfolgung durch tschechische Gerichte zu entziehen.*“⁶⁶⁷ Na Českobudějovicku se tak přihlásil k Němcům jeden muž, který neuměl ani slovo německy a byl celkem 18krát trestaný za křivopřísežnictví, krádeže, podvody nebo žebrání.⁶⁶⁸ Jiný z téže oblasti se dopustil dokonce 24 různých deliktů. V zemské donucovací pracovně v Pardubicích se pak přihlásilo k „němectví“ a k wehrmachtu celkem 14 vězňů, přičemž se jednalo většinou o delikventy, kteří byli více než 20krát trestaní – jeden z nich dokonce 54krát!⁶⁶⁹

K německé národnosti se vedle kriminálků hlásili dokonce též Romové – *Zigeuner*, z nichž někteří prý mluvili německy (snad šlo o Sinty): „*Im Bezirk Beraun, OLB Kladno, sind deutschsprechende Zigeuner aufgetaucht, die durch ihre Zudringlichkeit und ihre Betrügereien den Ruf des Deutschtums schädigen.*“⁶⁷⁰ Ve Stříteži na Jihlavsku (OLB Německý Brod) dokonce získala německé občanství skupina zdejších „cikánů“ čítající 26 osob („*eine 26-köpfige Zigeunergruppe*“).⁶⁷¹ Tito jedinci dokonce získali i zbrojní průkazy. Všichni přitom vstoupili do *Deutsche Arbeitsfront* a dva z nich byli dokonce přijati do SA! To si pochopitelně vysloužilo od místních Čechů posměšky, když viděli „cikány nosit hákový kříž“: „*Die Tschechen der Umgebung belächeln allgemein die Tatsache, dass Zigeuner das Hakenkreuz tragen.*“⁶⁷²

⁶⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶⁶ Tamtéž, K. H. Frank an SS-Standartenführer Böhme, 24. 1. 1942.

⁶⁶⁷ Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁶⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁶⁹ Tamtéž.

⁶⁷⁰ Tamtéž.

⁶⁷¹ Tamtéž.

⁶⁷² Tamtéž.

Doslova živelná „*evidence etnických Němců*“ skončila spíše nezdarem. I přes vstřícnost některých oberlandrátů nedošlo k výraznějšímu navýšení německé populace v Protektorátu. Mnoho z nich chápalo celou akci jako příležitost k vlastnímu zviditelnění, pokud se jim podařilo přijmout značné množství nových „soukmenovců“ a jiní tímto způsobem chtěli poněmčovat ty Čechy, kteří k tomu byli svolní. Do „německé pospolitosti“ se však tímto způsobem dostávali lidé „pochybného charakteru“, kteří s německým národem dosud neměli vůbec nic společného. V praxi se tak plně projevil již popsáné potíže s definicí německé národnosti a nedostatečnou legislativní úpravou. Český mluvící *Parteigenossen* navíc zcela pochopitelně vzbuzovali mezi českým obyvatelstvem posměšky a mezi „skutečnými“ Němci pohrdání. Z pražských míst okupační správy se začalo volat po přísnější – a hlavně jednotné regulaci procesu získávání osob pro německou národnost, potažmo německé občanství.

Již během roku 1940 se začala diskutovat úprava procedury zpracování žádostí o německou státní příslušnost, přičemž měla být stanovena jasnější kritéria pro jejich přijetí. Zdá se tedy, že přeci jen měly centrální okupační úřady větší zájem o kvalitu uchazečů než o jejich kvantitu. Už dosud přitom formálně platilo, že by měl uchazeč prokázat svůj německý původ, což se však většinou nedodržovalo. Příslušnost k německému národu tak mohla být prokázána prostřednictvím operátů ze sčítání lidu z roku 1930. Archiv ministerstva vnitra v Praze tak mohl na základě žádosti vydat potvrzení o udané národnosti.⁶⁷³ Tento způsob však s sebou přinesl určité nesnáze, protože například Židé se v českých zemích často na základě mateřského jazyka hlásili k Němcům. Navíc byly zdokumentovány i případy, kdy došlo k falšování sčítacích archů, kdy sčítací komisař úmyslně mohl vyplnit národnost jinou, než žadatel chtěl.⁶⁷⁴

Úřad říšského protektora proto nařídil, aby se žadatelé posuzovali podle „*morálního hlediska, osobních zásluh, rasových charakteristik a německé krve*“.⁶⁷⁵ Se stejnou iniciativou přispěchala i krajská vedení NSDAP v Protektorátu, která se na hodnocení rovněž podílela. V létě 1940 vydala strana nové dotazníky, které měly zjišťovat skutečnost, zda uchazeč představoval, nebo nepředstavoval „*erwünschter Bevölkerungszuwachs*“.⁶⁷⁶ Tento formulář měla vyplňovat pověřený člen místní organizace NSDAP.⁶⁷⁷ K původním čtyřem základním

⁶⁷³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–11/75, Archiv des Ministeriums des Innern, - Volkszugehörigkeitsbescheinigung, 23. 9. 1942.

⁶⁷⁴ Tamtéž, sign. 109–7/54, Der Polizeidirektor in Mährisch-Ostrau dem Oberlandrat in Mähr. Ostrau, Betrifft: Fälschungen von Volkszählungsbogen, 4. 10. 1940.

⁶⁷⁵ BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 74.

⁶⁷⁶ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 2, inv. č. 26, Opatření krajského vedoucího NSDAP v Hradci Králové č. 2/40 ze dne 19. 8. 1940.

⁶⁷⁷ Tamtéž, Tiskopis formuláře k žádostem o uzavření smíšeného sňatku.

kritériím – původ, vzdělání, jazykové znalosti a politické postoje – přibyla další dvě: vlastnosti charakterové a přítomnost rasových znaků poukazujících na „žádoucí přírůstek“.

Brněnský oberlandrát Eberhard Westerkamp (1903–1980) už v srpnu 1940 navrhl, aby se národnostní příslušnost žadatelů určovala nikoliv, jako dosud, podle individuální deklarace, nýbrž podle původu jeho rodičů nebo prarodičů: „*Auszugehen ist für die Anerkennung als Volksdeutscher und für den Erwerb der deutschen Reichsangehörigkeit nicht von dem Bekenntnis des Einzelnen, sondern von seiner tatsächlichen Zugehörigkeit zum deutschem Volkstum, wie es sich auf Grund seiner Abstammung von Eltern ergibt, die selbst deutschstämmig waren oder dem deutschen Kulturkreis angehören.*“⁶⁷⁸ Pak tedy mělo dojít prostřednictvím přijetí německého občanství ke „zpětnému poněmčení počestěných Němců“. Tuto „pokrevní“ etnicitu označil za „*blutmässige Volkszugehörigkeit*“. Určité nebezpečí z tohoto hlediska spatřoval ve smíšených sňatcích, ale zároveň přiznal, že podle vnějších rasových znaků jako stavba těla, barva vlasů a očí nebo tvar obličeje šlo sotva odlišit Čecha od Němce: „*Das äussere Erscheinungsbild (Körperbau, Farbe des Haares und der Augen, Gesichtsform usw.) wird bei der rassenmässigen Verwandtschaft von Deutschen und Tschechen kaum als Kriterium für die blutmässige Volkszugehörigkeit kaum herangezogen werden können, zumal dieses stark vom Erbbild abweichen kann.*“⁶⁷⁹ Domníval se tak, že národnost nelze stanovit prostřednictvím „*jasných znaků*“. Doporučoval tedy studovat předky žadatele prostřednictvím sčítacích archů z cenů v letech 1870, 1880, 1900 a 1910.⁶⁸⁰ Navrhl pak prozkoumat národnostní původ protektorátních příslušníků až do úrovně prarodičů – v „*pochybných případech*“ dokonce do úrovně praprarodičů.⁶⁸¹ Mělo se pak postupovat obdobně jako v případě norimberských zákonů. V případě, že měl žadatel tři německé prarodiče, měl být označen i on za „Němce“. Naopak pokud tři jeho prarodiče byli Češi, měla se uchazeči ponechat protektorátní příslušnost. Pakliže dva prarodiče se ukázali být Němci a zbylí dva Češi, mělo se rozhodnout podle převládajícího vlivu – například školní docházky.⁶⁸² Tento do detailů „propracovaný“ návrh se ovšem nikdy neujal v praxi.

Naopak se do popředí dostala otázka „rasových kritérií“. Protože se dosud nepodařilo najít shodu na tom, jakým způsobem a v jaké šíři budou nová kritéria uplatněna, bylo vyhlášeno na podzim roku 1940 moratorium na přijímání dalších žádostí o přiznání německé státní

⁶⁷⁸ MZA Brno, ŘP – služebna Brno (B 251), kar 1, inv. č. 22, „Volkstumspolitik im Lande Mähren“, příloha k měsíční zprávě OLR Brno za měsíc srpen 1940, pag. 39.

⁶⁷⁹ Tamtéž, pag. 39–40.

⁶⁸⁰ Tamtéž, pag. 40.

⁶⁸¹ Tamtéž.

⁶⁸² Tamtéž, pag. 41.

příslušnosti: „*Die Annahme solcher Anträge war bis einschl. Dezember abgestoppt worden.*“⁶⁸³ To mělo trvat až do doby, než se pravidla posuzování „kvality“ uchazečů přesně vymezí a sjednotí. V lednu 1941 pak bylo na jednání oberlandrátů navrženo jeho prodloužení – výjimky se měly vztahovat pouze na „*zvláště cenné žadatele*“ (*besonders wertvolle Bewerber*).⁶⁸⁴ Platilo nicméně, že osoby české národnosti neměly být „*obecně a bezvýhradně vyloučeny*“ z možnosti nabytí německé státní příslušnosti, neboť by se tak prý „*ztížilo, pokud ne dokonce znemožnilo, poněmčení rasově cenných příslušníků cizí národnosti.*“⁶⁸⁵

Podle některých oberlandrátů však nebyli Češi ještě na germanizaci „*zralí*“ a navíc se prý rozhodně nedalo mluvit o velkém množství „*rasově žádoucích*“ případů,⁶⁸⁶ což vystihuje citát jednoho z nich: „*So mancher Tscheche der sich jetzt zum Deutschtum bekennen will, wird als ‚Bruch‘ abgelehnt.*“⁶⁸⁷ Naopak olomoucký oberlandrát Molsen k tomu podotkl, že na Moravě údajně žilo mnoho „*rasově bezvadných*“ rodin se silným „*podílem německé krve*“ – hovořících však česky. Pokud by jejich děti navštěvovaly německé školy, mohly by být tyto rodiny přivedeny „*zpět k německosti*“.⁶⁸⁸ Vybraným „dosud neponěmčeným“ Čechům měl sloužit nový privilegovaný status „*říšského příslušníka české národnosti*“, jenž by přesahoval rámec dosavadní protektorátní příslušnosti.⁶⁸⁹

Oberlandráti se shodli ve svém požadavku na jednotnou metodiku uplatnění rasových kritérií za účelem poněmčování. Nedoporučili se však omezit jen na „*nordické znaky*“, nýbrž i na charakter – vzorem se měl stát „*průměrný Němec*“ žijící na východ od Labe: „*Um eine möglichst restlose Germanisierung des Raumes und deshalb eine Assimilierung auf breiter Basis zu ermöglichen, wird man sich beider Auslese nicht nur auf die tschechischen Volkszugehörigen mit nordischen Rassenmerkmalen beschränken dürfen, sondern jeden erfassen müssen, der sippenmässig und char[a]kterlich einwandfrei ein ähnliches rassisches Bild wie der durchschnittliche Deutsche an und ostwärts der Elbe aufweist.*“⁶⁹⁰ Oberlandráty však nebyly pochopitelně schopny posuzovat rasový charakter žadatelů o německé občanství, a tak se musel najít teprve způsob, jakým požadovaná kritéria uplatnit.

⁶⁸³ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 3, inv. č. 32, Zápis z jednání oberlandrátů v Praze, 9. 1. 1941.

⁶⁸⁴ Tamtéž.

⁶⁸⁵ MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kar 20, sign. 103, ÚŘP moravské služebně a všem oberlandrátům, 21. 6. 1941, pod. Fuchs.

⁶⁸⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, 109–4/135, Asimilování Čechů podle OLR, březen 1941, bližší nedatováno (předloženo von Burgsdorffem 18. 3. 1941, fol. 7–21. Byl přiložen ještě jeden návrh (fol. 2–6).

⁶⁸⁷ Tamtéž, fol. 7–21.

⁶⁸⁸ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5. Situační zpráva OLR za srpen 1940.

⁶⁸⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, 109–4/135, Asimilování Čechů podle OLR, březen 1941, bližší nedatováno (předloženo von Burgsdorffem 18. 3. 1941, fol. 7–21. Byl přiložen ještě jeden návrh (fol. 2–6).

⁶⁹⁰ Tamtéž, pag. 14, fol. 21.

3.2 Smíšená manželství

Smíšené sňatky (něm. *Mischehen*) byly jedním z důležitých témat nacistické *Volkstumspolitik*. Leuschner je definuje jako manželské svazky mezi Němci a příslušníky jiných národů či národností: „*Unter Mischehe verstehen wir schlechthin die Ehe zwischen einem deutschen Volksangehörigen und dem Angehörigen eines fremden Volkes.*“⁶⁹¹ Zdůraznil přitom nutnost rozlišovat mezi „národnostně“ (*völkische Mischehen*) a „rasově smíšenými sňatky“ (*rassische Mischehen*).⁶⁹² Za účelem „udržení biologické čistoty“ německého národa varoval před sňatky s osobami „rasově cizími“ a preferoval manželství mezi jedinci „kmenově rovnocennými“: „*Für die biologische Reinerhaltung des deutschen Volkes bedeutet die Mischehe als Eheschließung mit einem Angehörigen stammesgleicher Völker keine Gefahr, sofern die Ehepartner keine rassefremden Blutseinschläge aufweist und nach Leistung und Charakter die Gewähr bietet, ein vollwertiges Glied der deutschen Volksgemeinschaft zu werden.*“⁶⁹³

Na území Protektorátu šlo především o sňatky česko-německé, přičemž z Leuschnerova pojetí vychází, že se mohlo jednat o sňatky rasově „různorodé“ i „rovnocenné“. Aby sňatek odpovídal nacistické rasové ideologii, musela se podchytit „kvalita“ českého partnera. Z hlediska práva se však pojem „smíšené manželství“ nepřímou používal pouze v duchu norimberských zákonů a v případě sňatku německého státního příslušníka s osobou jiného občanství, což se vztahovalo i na svazky mezi německými občany a protektorátními příslušníky.

Česko-německá manželství nebyla v Protektorátu zakázána a z hlediska právní úpravy v podstatě určovalo příslušnost celé rodiny občanství manžela. Sňatky uzavřené před březnem 1939 zůstávaly též v platnosti. Pouze došlo v červenci 1939 k tomu, že nově uzavírané sňatky, v nichž figuroval německý státní příslušník, se musely evidovat na německém matričním úřadu při OLR. Národnostně smíšené rodiny tak mohly právně vstoupit jako celek do německého *Volksgemeinschaftu*. To však představovalo velký problém národnostně politický, neboť se tak do německého národního korpusu dostali i lidé ryze českého původu. Navíc hrozilo, že děti ze smíšených rodin nebudou podrobeny německé výchově a nebudou mluvit německy: „*Eine gefährliche Schmälerung Volksdeutscher Substanz droht sich aus der Präge deutsch-tschechischer Mischehen zu entwickeln. In der Mehrzahl der Fälle ist die Frau tschechischer Nationalität; eine deutsche Erziehung der Kinder scheint - auch bei deutschem Schulbesuch - in Frage gestellt, da sie im Elternhaus weiterhin tschechisch erzogen werden und nur*

⁶⁹¹ LEUSCHNER, E., *Nationalsozialistische Fremdvölkpolitik*, s. 18.

⁶⁹² Tamtéž, s. 19.

⁶⁹³ Tamtéž.

*tschechisch sprechen; oftmals beherrscht ausserdem der Vater die deutsche Sprache weniger flüssig als die tschechische.*⁶⁹⁴ Podobného mínění byl už v roce 1939 litomyšlský vedoucí NSDAP Münch, přičemž pro něj bylo ovšem klíčové, zda z takové rodiny vzejdou geneticky zdravé děti: *„Bei Mischehen, deren weiblicher Teil deutscher Abstammung ist, steht die Anmeldung zur deutschen Volksgruppe dem Ermessen des Familienoberhauptes frei. Dessen Anmeldung ist jedoch unbedingt stattzugeben, wenn erbgesunde Kinder vorhanden sind.*⁶⁹⁵

Počty smíšených manželství přitom nebyly ničím neobvyklým ani na území německých jazykových ostrovů. V jihlavské enklávě tak úřady evidovaly na jaře 1940 přes 520 smíšených sňatků.⁶⁹⁶ Matriční úřad při OLR Brno evidoval jen za období od září 1939 do dubna 1940 na 94 sňatků mezi německými muži a Čěškami, přičemž jen v 10 případech uměly nevěsty mluvit německy.⁶⁹⁷ V OLB Olomouc došlo jen během prvního pololetí 1940 k uzavření 21 sňatků (16 %), v nichž byla manželka protektorátní příslušnicí.⁶⁹⁸ Olomoucký oberlandrát Molsen přitom poukazoval, že ze všech smíšených manželství převažovaly ty, do nichž vstupovaly Čěšky, zatímco svazky s českými muži stály v menšině. Tuto tendenci ostatně potvrzuje i roční zpráva SD za rok 1940.⁶⁹⁹ Na Ostravsku pak bylo od srpna 1939 do jara 1940 uzavřeno 62 sňatků německých mužů s „cizinkami“, z toho v 53 případech s Čěškami.⁷⁰⁰

Ve venkovských oblastech jihlavského nebo vyškovského jazykového ostrova se však uzavíraly smíšené sňatky výrazně méně často než ve městech, kde žilo i větší množství Čěchů: *„Sie liegen mit völkischen Mischehen wesentlich unter dem Durchschnitt anderer Gebiete, weisen ein kräftiges Bauerntum auf und hielten oder vermehrten den bestimmenden Einfluß deutschen Grundbesitzes.*⁷⁰¹ Smíšené sňatky se naopak velmi často uzavíraly v oblastech „rozptýleného němectví“. Matriční úřad ve Zlíně tak v dubnu 1940 evidoval 13 smíšených z celkového počtu 23 sňatků (56,5 %).⁷⁰² Standesamt v Pardubicích zaznamenal od roku 1939 do konce dubna 1940 celkem 19 smíšených sňatků z celkového počtu 41 (46,3 %), přičemž dalších několik česko-německých manželství zaregistrovaly autonomní protektorátní úřady.⁷⁰³

⁶⁹⁴ Zpráva SD za březen a duben 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁶⁹⁵ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 81, Über das Problem der Streudeutschen im tschechischen Sprachgebiet, hier die Bezirke Leitomischl, Politschka, Hohenmauth, 16. 6. 1939, pag. 8.

⁶⁹⁶ Zpráva SD za březen a duben 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁶⁹⁷ Tamtéž.

⁶⁹⁸ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat Mai, 3. 6. 1940.

⁶⁹⁹ Souhrnná roční zpráva SD za rok 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁷⁰⁰ Zpráva SD za březen a duben 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁷⁰¹ Souhrnná roční zpráva SD za rok 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁷⁰² Zpráva SD za březen a duben 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁷⁰³ SOA v Zámorsku, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, Erfahrungsbericht, 27. 4. 1940; Tamtéž, Erfahrungsbericht,

V západních Čechách – na území OLB Plzeň tvořily v roce 1941 smíšené sňatky 30 % ze všech uzavřených manželských svazků.⁷⁰⁴

Protože panoval mezi nacistickými funkcionáři strach, že smíšené česko-německé rodiny představují ohrožení pro německou národní identitu, vyvstala potřeba takové svazky omezit či alespoň regulovat. Oberlandrát Molsen tak už v červnu 1940 vznesl požadavek, aby se na této regulaci více podílely německé matriční úřady ve spolupráci s oberlandrátem.⁷⁰⁵ Při uzavírání sňatků už nemělo jít o pouhý formální akt registrace, ale tato manželství měla podléhat napříště úřednímu povolení. Vydání osvědčení o způsobilosti k sňatku neboli tzv. *Ehetauglichkeitszeugnis* by se podle Molsenova mínění podmiňovalo mimo jiné i rasovým vyšetřením české strany manželství německým úředním lékařem: „*Der Standesbeamte hat in jedem Falle, in dem ein deutscher Reichsangehöriger eine Tschechin heiraten will, ein Ehetauglichkeitszeugnis zu verlangen, zu dem der Amtsarzt eine strenge Untersuchung und auch genaue Feststellungen nach rassischen Gesichtspunkten vornehmen wird.*“⁷⁰⁶ Brněnský oberlandrát pak požadoval, aby se podmínkou pro povolení česko-německého sňatku stala německá výchova dětí z takového manželství vzešlých: „*ihrer Familie für das Deutschtum arbeiten und ihre Kinder zum Deutschtum erziehen.*“⁷⁰⁷ Aby nedošlo ke „ztrátě německé krve“ u dětí, navrhl též automatické udělení německého občanství českému otci.⁷⁰⁸

Postavení německého matričního úřadu se mělo posílit, aby se z něj stal skuteční „kontrolní orgán“ ve věcech sňatkových: „*Die deutschen Standesämter bei den Oberlandräten können nunmehr auf ihr einjähriges Bestehen zurückblicken, Gesammelte Erfahrungen und die steigende Überbelastung der Standesbeamten erweisen klar die Notwendigkeit und politische Bedeutung ihres Einsatzes, Angesichts der heute teilweise noch steigenden Zahl von geschlossenen Mischehen kommt den deutschen Standesämtern gleichsam als volkspolitische Kontrollstellen erhöhte Bedeutung und Verantwortung gegenüber den Standesämtern im Altreich zu.*“⁷⁰⁹ Ostatně si matrikáři často stěžovali na nedostatek národní sebeidentifikace ze strany německého občana žijícího ve smíšeném svazku a byli si vědomi, že formální právní úprava jim nedávala rozhodující pravomoci: „*Einzelne Beamte haben in der Handhabung volkspolitisch besonders bedenklicher Fälle eine beachtliche Verantwortungs- und*

⁷⁰⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/65, Zpráva SD o rozptýlených Němcích v OLB Plzeň, 11. 7. 1941.

⁷⁰⁵ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat Mai, 3. 6. 1940.

⁷⁰⁶ Tamtéž.

⁷⁰⁷ MZA Brno, ŘP – služebna Brno (B 251), kar 1, inv. č. 22, „Volkstumspolitik im Lande Mähren“, příloha k měsíční zprávě OLR Brno za měsíc srpen 1940, pag. 36.

⁷⁰⁸ Tamtéž, pag. 38.

⁷⁰⁹ Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

*Entscheidungsfreude auch gegen formal gesetzliche Bestimmungen entwickelt.*⁷¹⁰ Vznikla tak jistá disproporce mezi staroříšskými a protektorátními matričními úředníky, což mělo vyřešit jejich důsledné proškolení.⁷¹¹ Zároveň mělo dojít k rozšíření úředních hodin u každého *Standesamtu* a v případě oblastí s „rozptýleným němectvím“ měly mít matriční úřady k dispozici pověřené spolupracovníky přímo v terénu,⁷¹² aby mohly využít jejich znalostí místních poměrů a dostat se „blíže“ k jednotlivým případům, jež posuzovaly.

Na konci října 1940 přešla oficiálně rozhodovací pravomoc ve věci úředního povolování sňatků německých státních příslušníků na oberlandráty.⁷¹³ Úřady OLR se tak mohly vyjadřovat ke sňatkům stejně jako v případě žádostí o udělení německého občanství. Během listopadu pak obeslal ÚŘP všechny oberlandráty, aby národnostně smíšená manželství posuzovaly z hlediska rasového: *„Eheschliessungen zwischen Deutschen und Tschechen, die wegen rassischer Minderwertigkeit des tschechischen Teiles nicht erwünscht sind, zu unterbinden, wird demnächst durch eine in Vorbereitung stehende und eine nicht zur Veröffentlichung bestimmte innerdienstliche Verwaltungsweisung verfügt werden, dass das von einer nichtdeutschen ausgestellte Ehefähigkeitszeugnis zur Vorlage vor dem deutschen Standesbeamten der Zulassung einer dem deutschen Standesbeamten vorgesetzten Reichsbehörde bedarf.*“⁷¹⁴ Zatím však nebylo jasné, podle jakých kritérií měly oberlandráty, resp. matriční úřady postupovat.

I přes připravovanou regulaci sňatkové otázky se nacisté snažili najít způsoby, jakým se národnostně heterogenním svazkům vyhnout. Velmi problematické to však bylo především pro „rozptýlené Němce“, kteří si jen stěží hledali německé partnery či partnerky. Na to ostatně důrazně upozornil v únoru 1941 jičínský oberlandrát Adolf Möller (1901–?): *„Besonders in Streudeutschengebiet sind diese Verhältnisse fast die Regel. Dieses volkstumpolitisch äußerst unerwünschte Ergebnis hat seine Ursache nicht so sehr in mangelndem guten Willen der Deutschen, als vielmehr in der mangelnden Gelegenheit, deutsche Ehepartner überhaupt zu finden.*“⁷¹⁵ Navrhl proto zřídit sňatkové zprostředkovatelny pro etnické Němce (*volksdeutschen Ehevermittlungsstelle*). Ty pak mohly zajistit sňatek mezi „rozptýleným Němcem“ a ženou z „většího jazykového ostrova“: *„Ich bin überzeugt, daß sich in den größeren Sprachinseln*

⁷¹⁰ Tamtéž.

⁷¹¹ Tamtéž.

⁷¹² Tamtéž.

⁷¹³ Dritta Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes, 29. 10. 1940, RGBl. I S. 1488. Viz též kap. 1.4.

⁷¹⁴ SOA Zámorsk, OLR Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, Fernschreiben (Geheimen Inhalts) – Reichsprotektor Prag an Dienststelle des Landes Mähren, den Oberlandrat Königgrätz – Eheschliessungen zwischen Deutschen und Tschechen, 16. 11. 1940.

⁷¹⁵ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/970, Der Oberlandrat in Jitschin an den Herrn Reichsprotektor in Böhmen und Mähren – Einrichtung einer amtlichen volksdeutschen Ehevermittlungsstelle, 10. 2. 1941.

*genügend Mädchen finden würden, die als geeignete Ehepartnerin für diesen Mann in Frage kämen.*⁷¹⁶ Zprostředkovatelný přitom měly být buď veřejné, nebo soukromé s úředním dohledem.⁷¹⁷ Tímto plánem se pak zabývala SD, avšak ten se nejspíš nakonec neuskutečnil.⁷¹⁸

Okupační úřady se soustředily spíše regulaci smíšených manželství s využitím jejich germanizačního potenciálu. O způsobech provádění povolování sňatků započala jednání mezi Úřadem říšského protektora, který zastupoval Ferdinand Fischer, a Říšským ministerstvem vnitřní už v polovině prosince 1940.⁷¹⁹ Výsledkem vzájemné porady byl návrh společného oběžníku obou úřadů, který do podrobností rozpracovával nařízení ke sňatkovému zákonu ze dne 29. října 1940. Smyslem normativu bylo zabránit „*rasově nežádoucím českým elementům*“ proniknout do německého národa prostřednictvím sňatků, a naopak umožnit přísun „*rasově žádoucích prvků*“: „*Diese Regelung soll die Möglichkeit bieten, ein unregelmäßiges Eindringen rassischer unerwünschter tschechischer Elemente in das deutsche Volk zu verhüten, andererseits aber auch einen Zufluß rassischer erwünschter Elemente zu ermöglichen.*“⁷²⁰ O „*schopnosti uzavřít sňatek*“ měl nyní rozhodovat oberlandrát ve spolupráci se svým matričním úřadem, státní policií, krajským vedením NSDAP a úředním lékařem (*Amtsarzt*) příslušného německého zdravotního úřadu (*deutsches Gesundheitsamt*) při OLR.

V první řadě šlo o posouzení rasové „kvality“ (*rassische Eignung*) zejména českého partnera: „*Ehen, bei denen auch nur ein teil rassisch minderwertig ist, werden nicht zugelassen.*“⁷²¹ Zvláště se mělo prověřit, zda se u neněmeckého snoubence nevyskytují „*nežádoucí rasové příznaky*“, které by poukazovaly na možnou příměs „*židovské, mongoloidní nebo podobných méněcenných ras*“.⁷²² Zároveň se mělo zjišťovat množství „*německé krve*“ – „*das Maß des deutschen Bluteinschlages*“, protože prý v některých oblastech Protektorátu došlo v první třetině 19. století k počestění (*Vertschechung*) značné části německého obyvatelstva.⁷²³ „Rasovou kvalitu“ českého partnera měl posuzovat právě německý zdravotní úřad, a to na základě

⁷¹⁶ Tamtéž.

⁷¹⁷ Tamtéž.

⁷¹⁸ Tamtéž, SD-Leitabschnitt Prag an das Reichssicherheitshauptamt Berlin, 18. 2. 1941. K tomuto názoru se přiklání i Šustrová. Srov. ŠUSTROVÁ, R., *Sociální politika*, s. 341.

⁷¹⁹ Tamtéž, Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD an den Herrn Staatssekretär beim Reichsprotector SS-Gruppenführer K. H. Frank, 17. 12. 1940.

⁷²⁰ Tamtéž, Gemeinsamer Runderlass des Reichsministeriums des Innern und des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren an die Aufsichtsbehörden der Standesbeamten und an die Oberlandräte im Protektorat Böhmen und Mähren – Eheschliessungen von deutschen Staatsangehörigen mit Protektoratsangehörigen, Dezember 1940.

⁷²¹ Tamtéž.

⁷²² Tamtéž.

⁷²³ Tamtéž.

dotazníku vycházející ze vzoru formuláře používaného dosud k aplikaci prvního prováděcího nařízení k zákonu k ochraně německé krve a německé cti.⁷²⁴

Dalším sledovaným ukazatelem pak byly politické postoje, charakterové vlastnosti a sociální postavení obou snoubenců, což měl posuzovat příslušný krajský vedoucí NSDAP ve spolupráci s státní policií (gestapem), přičemž se měl brát zřetel především na tyto otázky:⁷²⁵

- dosavadní politické působení se zvláštní pozorností na činnost „nepřátelskou k Říši“, členství v politických stranách a nepolitických spolecích,
- nynější a bývalé postoje k nacionálnímu socialismu a k německému národu,
- sociální a kulturní postavení, zvláště v zaměstnání,
- trestní minulost,
- ekonomické a majetkové poměry,
- společenské styky,
- poměry v domácnosti (*Umweltsverhältnisse*),
- vlivy „češství“ (*Einflüsse des Tschechentums*),
- hodnocení rodiny snoubence.

Vedle toho se žádalo prohlášení o vůli posílat děti vzešlé z manželství do německých škol, což měli rodiče deklarovat čestným prohlášením. Znalost němčiny neněmecké strany manželství byla vítaná, avšak nikoliv nutnou podmínkou. Přípravovaný oběžník měl zůstat před veřejností utajený, neboť se jednalo o velmi citlivou záležitost. Pokud mělo být manželství odmítnuto, měly se hledat spíše zástupné důvody – než třeba rasové.

Začátkem roku 1941 pak pokračovaly práce na definitivním znění oběžníku.⁷²⁶ V únoru toho roku už byly připraveny vzory pro dotazníky určené krajským vedením NSDAP, gestapu a zdravotním úřadům. Oběžník pak byl konečně vydán dne 3. dubna 1941 pod názvem „*Runderlass des Reichsministers des Innern und des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren zur Dritten Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes vom 29. X. 1940 (RGBl. I S. 1488)*“.⁷²⁷ Smíšené sňatky se měly posuzovat podle rasových, zdravotně-dědičných (*erbgesundheitslichen*), charakterových, politických, národnostně politických a sociálních hledisek.⁷²⁸ Na základě oběžníku se museli snoubenci podrobit důkladné lékařské prohlídce na místě

⁷²⁴ Tamtéž.

⁷²⁵ Tamtéž.

⁷²⁶ Tamtéž, Der Reichsprotector in Böhmen und Mähren an den Herrn Reichsminister des Innern, 17. 2. 1941.

⁷²⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/966, Runderlass des Reichsministers des Innern und des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren zur Dritten Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes vom 29. X. 1940 (RGBl. I S. 1488).

⁷²⁸ Tamtéž.

příslušném německém zdravotním úřadě, který byl také odpovědný za jejich „rasové hodnocení“ (*rassische Beurteilung*) s využitím formulářů opatřených fotografiemi obou snoubenců.⁷²⁹ Protože zdaleka ne každý oberlandrát disponoval vlastním zdravotním úřadem, museli žadatelé často dojíždět nemalé vzdálenosti, přičemž jim byly propláceny cestovní výlohy.⁷³⁰ Na to si však stěžoval například královéhradecký oberlandrát, který požadoval zřízení vlastního zdravotního úřadu.⁷³¹ Ještě do konce dubna si pak jednotlivé úřady OLR objednávaly příslušné formuláře, zdravotní dotazníky a návody pro krajské vedoucí NSDAP a státní policii pro posuzování smíšených manželství.⁷³²

K oberlandrátům se dostaly první žádosti o uzavření sňatku na základě prováděcího nařízení z konce října 1940 ještě před tím, než byl vydán onen oběžník, který upravoval veškeré podrobnosti celé schvalovací procedury. Až do poloviny roku 1941 tak úřady OLR spíše tápaly, jak se mají k těmto žádostem postavit. To dokládá i případ Němce Arnolda M. ze Zlína, který se chystal oženit s protektorátní příslušnicí Jiřinou K. původem z Brna.⁷³³ Žadatelka předložila oberlandrátovi ve Zlíně osvědčení o sňatku vyhotoveném na okresním úřadě ve Zlíně. OLR si však s tím nevěděl rady, a tak se obrátil na ÚŘP, zda je možné sňatek povolit. Odpověď ÚŘP přitom přišla až v době těsně poté, co byl vydán příslušný oběžník, podle kterého měl OLR žádost nyní posuzovat.⁷³⁴ Tak se celé řízení nakonec značně protáhlo. Německé zdravotní úřady navíc začaly snoubence vyšetřovat až v létě 1941.⁷³⁵ Ukázalo se navíc, že vyšetření úředním lékařem není pro rasové posouzení českého partnera dostačující, a tak se už od jara hledal způsob, jak zajistit precizní výběr žadatelů dle kritérií vyhovujících nacistické rasové ideologii.

⁷²⁹ Tamtéž.

⁷³⁰ SOA Zámorsk, OLR Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, Eheschliessungen von deutschen Staatsangehörigen mit Protektoratsangehörigen, 6. 5. 1941.

⁷³¹ Tamtéž.

⁷³² Tamtéž, Oberlandrat in Königgrätz an die Reichsdruckerei in Berlin, 30. 4. 1941.

⁷³³ NA Praha, ÚŘP, sign. 114-348-5, Der Oberlandrat in Zlin an den Herrn Reichsprotector in Böhmen und Mähren – Eheschliessung; hier Genehmigung, 22. 1. 1941.

⁷³⁴ Tamtéž, Der Reichsprotector in Böhmen und Mähren an den Herrn Oberlandrat in Zlin, 16. 4. 1941.

⁷³⁵ Tamtéž, Der Oberlandrat in Prag – Deutsches Gesundheitsamt, Untersuchungsbogen, 13. 8. 1941.

3.3 Praktická rasová selekce

Rasovou selekci (*rassische Auslese*) vykonával v nacistickém Německu a okupovaných zemích Evropy Hlavní rasový a osídlovací úřad SS, jehož česko-moravská pobočka zahájila činnost v Praze v únoru 1941. Tehdy však prvotně šlo o podchycení rasové struktury české populace, za účelem její budoucí germanizace. Pražská filiálka připravovala během jara rozsáhlý výzkum českých dětí formou plošných zdravotních prohlídek.

Tomu předcházela již zmíněná studie Waltera Königa-Beyera, pracujícího pro RuSHA, o „*rasově-politických poměrech v česko-moravském prostoru*“, v níž se autor s despektem vyjádřil o „*rasové kvalitě*“ sudetských Němců.⁷³⁶ Podle něj totiž 55 % z nich patřilo k tzv. „*nevyrovnaným míšencům*“ s převahou alpínských a východobaltických znaků a celá pětina pak připadla „*rasově cizím*“ jedincům.⁷³⁷ Navrhl přitom z Protektorátu vysídlit všechny rodiny, a to včetně německých, které vykazovaly převážně alpínské, východobaltické a „*mimoevropské*“ rasové znaky, jakožto i rodiny, proti nimž by byly vzneseny zdravotně-genetické námítky.⁷³⁸ Tento názor lze přitom považovat za doslova přelomový, protože se poprvé otevřeně psalo o možném vysídlení nejen části Čechů, nýbrž i „*biologicky závadných*“ Němců.

Uplatnění rasových kritérií podle RuSHA v praktické rovině na území Protektorátu mělo brzy následovat. Už v době založení protektorátní odbočky úřadu se objevil názor, že by se RuSHA mohl podílet na zdejší sňatkové politice.⁷³⁹ Teprve až v květnu 1941 pak požádal K. H. Frank tehdejšího šéfa RuSHA Otto Hofmanna (1896–1982), aby umožnil zapojení pražské pobočky do rasové selekce českých snoubenek členů NSDAP.⁷⁴⁰ Hofmann Franka odkázal na vedoucího česko-moravské pobočky RuSHA Ermina Künzela, který tou dobou pokračoval ve výstavbě sítě regionálních služeben po celém Protektorátu.⁷⁴¹

Ve stejné době byl Künzel požádán, aby nechal provést „*zkušební*“ rasové vyšetření ve věci žádosti o německou státní příslušnost.⁷⁴² Konkrétně se jednalo o rodinu Františka (Franze) Kobrase z Plzně, která se hlásila k německé národnosti. Kobras už několikrát neúspěšně žádal plzeňský oberlandrát, aby jeho rodině přiznal německé občanství. Kobras se proto obrátil na

⁷³⁶ NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kar 56, Pamětní spis W. Königa-Beyera o rasově-politických poměrech v česko-moravském prostoru. 23. 10. 1940.

⁷³⁷ Tamtéž, pag. 17.

⁷³⁸ Tamtéž, pag. 39.

⁷³⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/970, Der Oberlandrat in Jitschin an den Herrn Reichsprotektor in Böhmen und Mähren – Einrichtung einer amtlichen volksdeutschen Ehevermittlungsstelle, 10. 2. 1941.

⁷⁴⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/967, K. H. Frank an SS-Gruppenführer Hofmann, 23. 5. 1941.

⁷⁴¹ Tamtéž, Hofmann an K. H. Frank, 27. 5. 1941.

⁷⁴² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–11/8, Dopis pražské pobočky SD státnímu tajemníkovi Frankovi o přihlášce Franze Kobrase z Plzně k německé národnosti, 28. 5. 1941.

ÚŘP, resp. na státního tajemníka Franka.⁷⁴³ Ten ve spolupráci se spojovací ústřednou NSDAP vyslal do Plzně sedmičlennou komisi, aby případ prošetřila. Komisi tvořili čtyři uniformovaní muži a tři další v civilním oděvu.⁷⁴⁴ Neuniformovaná trojice sestávala ze zástupců česko-moravské pobočky RuSHA – dr. Ericha Hußmanna, dr. Archibalda Kavena (1908–1945) a Johannese Preuße.⁷⁴⁵ Skupina zastihla v Kobrasově bytu pouze jeho manželku, neboť její choť byl tou dobou v zaměstnání.⁷⁴⁶ Když pak přicházel Kobras domů, sousedé ho upozornili, že „je u nich gestapo“.⁷⁴⁷ Tajemní muži se představili jako vyslanci spojovací ústředny NSDAP. Trojice „expertů“ z RuSHA pak vedla s manželským párem asi dvouhodinový rozhovor, během kterého se mj. dozvěděli, že Kobrasův syn toho času pracoval v Říši. Komise dospěla k závěru, že rodina byla „*schopna poněmčení*“ (*wiedereindeutschungsfähig*), avšak měla se přestěhovat do čistě německého prostředí: „*Die Untersuchung und die dabei geführte Unterhaltung hatte den sicheren Eindruck entstehen lassen, dass Herr und Frau Kobras wiedereindeutschungsfähig sind und durch aus den Gedanken einer eventuellen Umsiedlung ins Altreich nicht als überraschendes Moment empfanden.*“⁷⁴⁸ Paní Kobrasová se však stěhovat nechtěla, a tak prý dokonce předstírala svou neznalost němčiny.

Případ Kobrasovy rodiny ukázal, že je možné i v prostředí Protektorátu využít rasovou selekci dle standardů SS, potažmo RuSHA pro přiznávání německé státní příslušnosti, resp. „*zjišťování německé národnosti*“ (sic). RuSHA měl přitom v této věci dostatečnou zkušenost především z okupovaného Polska.⁷⁴⁹ Jednotlivé regionální služebny RuSHA, jejichž počet se postupem času rozrůstal, byly přiděleny k oberlandrátům, pro které tak mohly sloužit jako „*poradní orgán*“ v záležitostech státní příslušnosti.⁷⁵⁰ Mezitím se však ještě precizoval postup pro implementaci rasové selekce na smíšená manželství, kde byla situace o něco složitější.

V červnu 1941 oficiálně převzala česko-moravská pobočka RuSHA pravomoc ve věci tzv. „*zpětného poněmčování*“ (regermanizace) u smíšených sňatků: „*Die Untersuchungen und Entscheidungen über die Wiedereindeutschungsfähigkeit übernimmt in Vertretung des Beauftragten des Reichskommissars der Chef des Rasse- und Siedlungshauptamtes-SS, Aussenstelle Böhmen-Mähren.*“⁷⁵¹ Vedoucí pobočky Künzel pak při této příležitosti doporučil, aby se

⁷⁴³ Tamtéž.

⁷⁴⁴ Tamtéž. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–11/8, E. Künzel K. H. Frankovi o žádosti F. Kobrase, 19. 6. 1941.

⁷⁴⁵ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–11/8, E. Künzel K. H. Frankovi o žádosti F. Kobrase, 19. 6. 1941.

⁷⁴⁶ Tamtéž, Dopis pražské pobočky SD státnímu tajemníkovi Frankovi o přihlášce Franze Kobrase z Plzně k německé národnosti, 28. 5. 1941.

⁷⁴⁷ Tamtéž.

⁷⁴⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–11/8, E. Künzel K. H. Frankovi o žádosti F. Kobrase, 19. 6. 1941.

⁷⁴⁹ Srov. HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 187nn.

⁷⁵⁰ Srov. NOVOTNÝ, R., Česko-moravská pobočka, s. 201.

⁷⁵¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/967, SS-Sturmbannführer Künzel (RuSHA, Aussenstelle Böhmen-Mähren) an SS-Gruppenführer Staatssekretär K. H. Frank, 12. 6. 1941.

„rasové vyšetření“, pokud možno, spojilo se zdravotní prohlídkou prováděnou na německém zdravotním úřadu, protože považoval za neúčelné zvat žadatele na dvě prohlídky:⁷⁵² „*Um den Antragsteller eines derartigen Ehegenehmigungsantrages nicht zweimal zu einer Untersuchung zu bestellen, [...] die anfallenden Untersuchungen möglichst mit der des Staatlichen Gesundheitsamtes zu verbinden.*“⁷⁵³ Celá záležitost se projednávala až do září 1941, kdy vydal říšský protektor směrnici o postupu ve věcech rasového posuzování národnostně smíšených sňatků.⁷⁵⁴ Mezitím se jednotlivé regionální služebny RuSHA během léta připravily na svůj nový úkol, který mohly začít vykonávat.

Rasová selekce probíhala na území Protektorátu podle standardizovaných měřítek, které se používaly v SS pro výběr jejich budoucích členů a také manželek stávajících příslušníků SS. Soubor rasových kritérií přitom prošel určitým vývojem. Neměřilo se přitom všem zcela stejně. Kritéria se lišila jednak podle národnostního původu, ale i z hlediska důvodů té které prověrky. Systém rasových kritérií užívaný RuSHA vznikl už ve 30. letech na základě Himmlerovy touhy vybudovat z SS „rasovou elitu“ – novodobou šlechtu německého národa. Kritéria vycházela z představy o nadřazenosti nordické rasy, kterou propagoval vůbec první šéf RuSHA Darré. Rasová vyšetření prováděl vždy náležitě proškolený „rasový examinator“ – *Eignungsprüfer*, který posuzoval „kvalitu“ žadatele buď přímo, nebo na základě fotografií a jinak získaných údajů. V Protektorátu se z pochopitelných důvodů projevovala snaha rasovou selekci utajit, a tak se rasová vyšetření často „schovala“ za zdravotní prohlídky, případně za pouhý rozhovor s údajnými úředníky.⁷⁵⁵ Proband jednoduše neměl vědět, že je rasově zkoumán.

Způsob posuzování na základě rasy upravovala směrnice s názvem *Richtlinien zur Rassenbestimmung*, který vypracoval Rasový úřad (*Rassenamt*) v rámci RuSHA.⁷⁵⁶ Při výběru dle rasových měřítek rozhodovaly tři faktory: 1. stavba těla (*Körperbau*), 2. rasové hodnocení (*rasische Beurteilung*) a 3. celkové hodnocení (*Gesamturteil*).⁷⁵⁷ Výsledné tři hodnoty byly posléze zahrnuty do tzv. „rasového vzorce“ (*Rassenformel*) sestaveného na základě rasového vyšetření. Veškeré antropologické údaje se přitom zapisovaly do tzv. „rasové karty“ neboli *Rassenkarte* (zkr. *R-Karte*). Výsledný „rasový vzorec“ ukazoval, do jaké míry se zkoumaný jedinec odchyloval od „nordického ideálu“.

⁷⁵² Tamtéž. SOA Zámorsk, OLR Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, Úřední záznam, 22. 10. 1941.

⁷⁵³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/967, SS-Sturmbannführer Künzel (RuSHA, Aussenstelle Böhmen-Mähren) an SS-Obersturmbannführer Dr. Gies, 22. 6. 1941.

⁷⁵⁴ Tamtéž, Der Reichsprotector in Böhmen und Mähren – Ehen von Mitgliedern der NSDAP und ihrer Gliederungen mit ANgehörigen fremder Volksgruppen, 9. 9. 1941.

⁷⁵⁵ Srov. NOVOTNÝ, R., Česko-moravská pobočka, s. 183.

⁷⁵⁶ BA Berlin, Allgemeine SS: SS-Oberabschnitte, SS-Abschnitte und unterstellte Einheiten außerhalb des Gebietes der BRD, sign. 47/38, Richtlinien zur Rassenbestimmung.

⁷⁵⁷ Tamtéž, pag. 1–3.

Stavba těla (*Körperbau*) se hodnotila dle číselné škály od 1 do 9 s tím, že čím vyšší dosažená hodnota, tím „dokonalejší“ postava. Jako vzor sloužila „*nordická ideální postava*“: „... *gemessen an der nordischen Idealgestalt*“.⁷⁵⁸ Za pozitivní se přitom ještě považovalo hodnocení stupněm „5“ – „dostatečná postava“ (*genügender Körper*).

Kritérium „*rasové hodnoty*“ (*Rassewert*) vyjadřovalo vyjadřovalo, „*jak dalece se člověk vzdaluje od žádoucího nordického obrazu [von nordischen Wunschbild]*“, resp. jak se tomuto ideálu přibližovalo:⁷⁵⁹ „*Das Rassenurteil umfasst fünf Stufen, die ebenfalls unter Voraussetzung der Nordischen Rasse als der für das deutsche Volk wichtigsten aufgestellt sind.*“⁷⁶⁰ Posuzovala se přitom „kvalita“ rasového složení, které se projevovalo ve vzezření uchazeče. Hodnocení se vyjadřovalo malými písmeny na škále od „a“ po „e“.⁷⁶¹

Proband byl zařazen do kategorie „a“, pakliže se jednalo o příslušníka čistě nordické či fálské rasy, popřípadě o míšence těchto dvou typů. Do kategorie „b“ spadali lidé s převahou nordických či fálských rysů s velmi malými příměšky ostatních evropských ras (např. dinárské, mediteránní či alpské). „*Dostatečnou rasovou kvalitu*“ vyjadřoval ještě stupeň „c“, do něhož spadali tzv. „vyrovnaní míšenci“ (*ausgeglichenen Mischlinge*) a dále i „ryzí“ dináři. Dinárskou rasu oceňoval i Günther, který ji považoval za „rasu vojáků“.⁷⁶² Pro dináry přitom dle měřítek RuSHA platilo, že se svým zevnějškem nesměli vymykat „*rasovému obrazu Německa*“: „*ferner Dinarier, soweit sie nicht dem Gesamtrassenbilde des deutschen Volkes zu fremd erscheinen*“.⁷⁶³ Za „*vyrovnaného míšence*“ se považoval jedinec, který vykazoval alespoň 50 % znaků nordické, fálské (nebo dinárské rasy).⁷⁶⁴ Tato vyváženost byla přitom chápána jako „*eine harmonische Verbindung von Anteilen der Nordischen und Fälischen Rasse als Rassen, die besonders wervoll sind und Anteilen der Dinarischen, Westischen, Ostischen und Ostbaltischen Rasse. Die Anteile der Nordischen oder Fälischen Rasse müssen mindestens die Hälfte umfassen.*“⁷⁶⁵ Hraniční stupeň „c/d“ zahrnoval osoby, které už nacističtí „rasoví experti“ nepovažovali za zcela „*vyvážené míšence*“,⁷⁶⁶ neboť se vyznačovaly převážně mediteránními,

⁷⁵⁸ Tamtéž, pag. 1. NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kar 58, Přednáška před kmenovými učiteli NPEA, 7. 8. 1944, pag. 7.

⁷⁵⁹ NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kar 58, Přednáška před veliteli Luftwaffe pro Východní Prusko o výběr v SS, 11. 4. 1938, s. 6.

⁷⁶⁰ BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, Richtlinien zur Rassenbestimmung, pag. 2.

⁷⁶¹ Tamtéž.

⁷⁶² GÜNTHER, H. F. K., Rassenkunde des deutschen Volkes, 1939, s. 223–224.

⁷⁶³ Zpráva Přesídlovacího štábu Dolní Štýrsko o národnostních a rasových poměrech v Dolním Štýrsku, 10. 9: 1941, pod. B. K. Schultz, dokument č. 127, in: FERENC, Tone, *Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945*, Maribor 1980, s. 247–260.

⁷⁶⁴ NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kar 57, Zpráva o rasovém složení německého obyvatelstva v okrese Novi Sad (Kreis Neusatz), 26. 3. 1942, pag. 3.

⁷⁶⁵ BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, Richtlinien zur Rassenbestimmung, pag. 2.

⁷⁶⁶ Tamtéž.

alpínskými a východobaltickými rysy. Do kategorie „d“ patřili jedinci čistě alpínské či východobaltické rasy, dále pak jasně „disharmoničtí míšenci“ těchto ras.⁷⁶⁷ Sem rovněž spadaly osoby s podprůměrnou výškou, jež byla připisována rasovému míšení a v menší míře též poruchám růstu.⁷⁶⁸ Poslední stupeň „e“ zahrnoval míšence s prvky „cizích ras“ (mongoloidní, předoasijské, orientální, negroidní atd.), jakožto i „ryzí“ představitele rasových skupin.

Třetí složku „rasového vzorce“ tvořilo „celkové hodnocení“ (*Gesamturteil*) z hlediska branných i charakterových kvalit. Za důležitá hlediska přitom platily přímý pohled do očí, držení těla, motorické schopnosti, povaha a osobnostní rysy.⁷⁶⁹ V případě, že se jednalo o „rasově hraniční případ“, avšak charakterově dotýčný vynikal, byl hodnocen pozitivně.⁷⁷⁰ „Celkové hodnocení“ se vyjadřovalo kombinací velkých tiskacích písmen a římské číslice: od stupně A I („velmi způsobilý“) až po C („národnostně nebo biologický nezpůsobilý“). Spodní hranicí způsobilosti tvořil stupeň A III („obecně vzato způsobilý“).⁷⁷¹

Na základě „rasového vzorce“ zařadil examinátor uchazeče do příslušné kategorie (rasové skupiny) RuSHA (*Wertungsgruppe*): RuS I, II, III, IV a IV-F (tab. 18). Za „žádoucí“ platili lidé začlenění do prvních dvou skupin (RuS I a II), přičemž „spodní hranici“ tvořil vzorec 5 c AIII,⁷⁷² což značilo, že proband byl „dostatečné postavy“, „vyrovnaným míšencem nordické, fálské nebo dinárské rasy s podíly ostatních evropských ras, popř. čistý dinár“, a tím pádem byl „obecně vzato způsobilý“. Takto hodnocení jedinci mohli být přijati do SS,⁷⁷³ pakliže se těšili dobrému zdraví a nebyly vůči nim vzneseny námitky z hlediska eugenického. Tato pravidla se přitom vztahovala na všechny: na říšské, na sudetské – i protektorátní Němce.

Uchazeči zařazení do kategorie RuS III (vzorec b/c BI) se považovali zpravidla za již nezpůsobilé pro členství v SS. Během války se ale muselo přistoupit na kompromisy, a tak byli do SS přijímání i tito zájemci, ovšem pouze na „dobu trvání války.“⁷⁷⁴ Za zcela nepřijatelné

⁷⁶⁷ Tamtéž.

⁷⁶⁸ Tamtéž.

⁷⁶⁹ NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kar 58, Přednáška před kmenovými učiteli NPEA, 7. 8. 1944, s. 7; Přednáška před veliteli Luftwaffe pro Východní Prusko o výběr v SS, 11. 4. 1938, s. 6.

⁷⁷⁰ Tamtéž, Přednáška před veliteli Luftwaffe pro Východní Prusko o výběr v SS, 11. 4. 1938, s. 6.

⁷⁷¹ BA Berlin, Allgemeine SS, sign. 47/38, Richtlinien zur Rassenbestimmung, pag. 3.

⁷⁷² Zpráva Přesídlovacího štábu Dolní Štýrsko o národnostních a rasových poměrech v Dolním Štýrsku, 10. 9. 1941, pod. B. K. Schultz, dok. č. 127, in: FERENC, T., *Quellen*, s. 247–260.

⁷⁷³ HEINEMANN, I., „Rasse, Siedlung...“, s. 541.

⁷⁷⁴ Tento postup byl uplatněn i v případě náboru uniformovaných písařek (resp. zpravodajek) pořádkové policie (OrPo). Srov. NA Praha, NSM, sign. 110–8/1, Směrnice říšského vůdce SS a šéfa německé policie k rasovému výběru zpravodajek pořádkové policie, 31. 8. 1943. Tamtéž, Pracovní zpráva velitele RuSHA v Čechách a na Moravě za měsíc říjen 1943, referát pro rasové záležitosti, 8. 11. 1943. Ke konci války byli přijímání i zájemci zařazení do kategorie RuS IV, a to do „zvláštních oddílů“ SS. HEINEMANN, I., „Rasse, Siedlung...“, s. 542.

pak platili jedinci v rasových skupinách IV („disharmoničtí míšenci“, alpíni a východobaltici, dědičně nemocní) a IV-F⁷⁷⁵ (osoby „cizí krve“).

Rasová kategorie		Popis
Poněmčitelní	RuS I	osoby „čisté“ nordické nebo fálské rasy, případně míšenci obou těchto ras; geneticky a fyzicky prvotřídní jedinci rasový vzorec: a AI, b AII <i>žádoucí přírůstek</i>
	RuS II	jedinci převážně nordické a/nebo fálské rasy s harmonickou příměsí dinárské a mediteránní rasy, vyrovnaní míšenci; rovněž čistí dináři, pokud se jejich vze- zření nevymyká „německému vzhledu“ rasový vzorec: od b/c AIII do 5 c AIII <i>únosný přírůstek</i>
	RuS III+	lidé s mírně převažujícím podílem mediteránní, alpínské nebo východobal- tické rasy, avšak se stále ještě znatelnými nordickými, fálskými nebo dinárskými rysy, blíží se vyrovnaným míšencům, hraniční kategorie mezi RuS II a III rasový vzorec: hranice mezi c AII a c/d BI <i>ještě únosný přírůstek</i>
Neponěmčitelní	RuS III	méně vyrovnaní míšenci převážně dinárské nebo mediteránní rasy s výraz- nými alpínskými nebo východobaltickými rysy; případně převažující podíly alpínské, východobaltické a mediteránní rasy s malým podílem nordického či fálského typu rasový vzorec: c/d BI <i>nežádoucí přírůstek</i>
	RuS IV	zcela nevyrovnaní míšenci, „čisté“ alpínské a východobaltické typy; kromě toho i lidé s „podprůměrnou“ výškou nebo dědičnými vadami bez ohledu na jejich rasový profil rasový vzorec: d B II až d/e B II <i>neúnosný přírůstek</i>
	RuS IV-F	osoby s podíly mimoevropských ras (předoasijské, orientální, negroidní, mon- goloidní atd.) <i>naprosto neúnosný přírůstek</i>

Tab. 18: Rasové kategorie RuSHA pro poněmčování.

Zdroj: Novotný, Česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, 2015

Pokud osoba bez ohledu na národnost vyhověla požadavkům skupin RuS I nebo II, byla bez dalšího označena za „zpětně poněmčitelnou“ – „wiedereindeutschungsfähig“, resp. za „erwünschter Bevölkerungszuwachs“ (RuS I) nebo „tragbarer Bevölkerungszuwachs“ (RuS II). Tak to platilo například pro původem české uchazeče o německou státní příslušnost. Na znalost či neznalost němčiny se přitom v zásadě nebral ohled, protože podle slov Künzela „u poněmčování jde o získání dobré krve“.⁷⁷⁶ Pakliže byl žadatel přímo německé národnosti, nebo

⁷⁷⁵ Původně se kategorie RuS IV a IV-F nerozlišovaly, dočasně se vyčlenila kategorie V, jež byla přejmenována na IV-F. HEINEMANN, I., „Rasse, Siedlung, ...“, s. 61. Označení RuS V se používalo ještě na konci srpna 1942 i na území Protektorátu. Srov. ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 128, Statistický výkaz služebny RuSHA v Plzni o rasových prověrkách, 31. 8. 1942.

⁷⁷⁶ ZA Opava, ZŘKUN Fulne, kar 18, inv. č. 124, Künzel an Castagne (RuS-Dienststelle Klattau, 14. 2. 1942.

dokázal prokázat svůj německý původ (*deutschstämmig*), a to nejméně z jedné čtvrtiny, mohl ho examinátor uznat za „*způsobilého*“ i za předpokladu, že jeho vzezření odpovídalo kategorii RuS III, přestože se formálně stále jednalo o „*unerwünschter Bevölkerungszuwachs*“. Ve výsledcích prověrek se v takových případech uvádělo: „*wdf [wiedereindeutschungsfähig] wegen Abstammung*“ – tedy „*schopen poněmčení kvůli původu*“.⁷⁷⁷

Až do druhé poloviny roku 1942 v zásadě platilo, že na osobu české národnosti se uplatňovala mnohem přísnější měřítka než na žadatele se skutečným či domnělým německým původem. Jednotlivé služebny RuSHA však disponovaly do té doby značnou volností při rozhodování, a tak se někdy stávalo, že pomyslná hranice kategorie RuS II pro Čechy se tu a tam překračovala. To se týkalo zejména uchazečů, kteří se svými rodinami vykazovali vyšší míru „negativních“ rysů, což je stavělo na hranici kategorií RuS II a III. V tomto případě tedy šlo o tzv. „hraniční případy“ (*Grenzfälle*). Pokud na referenta RuSHA udělala celá rodina dobrý dojem, mohla být uznána ještě za způsobilou k poněmčení s tím, že došlo „*ještě*“ k jejímu zařazení do kategorie II (*noch II*), popřípadě obdržela hraniční hodnocení II/III.⁷⁷⁸ Podmínkou byl však alespoň rasový vzorec 4 c- AIII-.⁷⁷⁹ Jednalo se o osoby s převážně alpínskými rysy, zato však ještě se silnými nordickými a dinárskými příměšky.⁷⁸⁰ Někteří referenti vydávali pozitivní posudky dokonce i pro ty žadatele, kteří už byli klasifikováni stupněm RuS III, pokud působili celkově „dobrým dojmem“.⁷⁸¹

Část pracovišť RuSHA však postupovala zcela nekompromisně a pozitivní rozhodnutí vydávala jen těm protektorátním příslušníkům ryze českého původu, kteří byli zařazeni do kategorií RuS I a II. Proti této praxi se ale překvapivě ohradil samotný Himmler, který se dozvěděl, že v Praze bylo ze 120 případů protektorátních příslušníků usilujících o německé občanství shledáno za vyhovující jen šest.⁷⁸² Himmler tuto praxi uplatňování těch vysloveně

⁷⁷⁷ Tato poznámka se udávala mimo jiné ve statistických výkazech tehdy, pokud počet poněmčitelných rodin přesahoval počet rodin zařazených do kategorií I a II. Např. ve Vodňanech bylo shledáno za poněmčitelné 12 rodin, přičemž jich bylo jen 9 zařazeno do kategorie II. Pod rozdělením dle rasových skupin najdeme poznámku: „*3 Sippen wdf wegen Abstammung*“. Srov. ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 128, Statistický výkaz plzeňské služebny RuSHA, 31. 10. 1942.

⁷⁷⁸ Tamtéž, inv. č. 124, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ke smíšenému sňatku Jaroslava S. a Anny M., 26. 2. 1942. Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ke smíšenému sňatku Marie O. a Josefa W., 27. 9. 1941.

⁷⁷⁹ Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ke státní příslušnosti Antona Sch., 21. 3. 1942. Proband obdržel rasový vzorec 5 c- A III- a byl zařazen do kategorie „*noch II*“. Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ke smíšenému sňatku Marie O. a Josefa W., 27. 9. 1941. Marie O. obdržela vzorec 4 c- BI (sic) a hodnocení „*noch II*“. Pokud měl ale proband podprůměrnou postavu, dostal sice rasové hodnocení „*c*“ nebo „*c*“, ale byl přesto zařazen do kategorie RuS III. Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Klatovech ke smíšenému sňatku Petra K. a Stefanie K., 10. 2. 1942. P. Karban měl výšku 160 cm, obdržel rasový vzorec 4 c- BI a byl zařazen do kategorie RuS III.

⁷⁸⁰ Tamtéž, Posudek služebny RuSHA ke smíšenému sňatku Josefa K. a Kateřiny V., 10. 2. 1942.

⁷⁸¹ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 83, Posudek služebny RuSHA v Pardubicích ve věci smíšeného sňatku mezi Rudolfem H. a Martou D., 26. 11. 1941.

⁷⁸² NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-4/60, Telegram Himmlera určený RSHA a RuSHA (opis), 12. 9. 1942.

„nejpřísnějších měřítek SS“ odsoudil ve svém dálnopisu ze září 1941 a označil ji za „chybnou“. Vyjádřil proto přání, aby se napříště používala stejná kritéria jako pro „poněmčování etnických Němců“, přičemž „*die Gruppen 1 bis 3 bei politischen Verdiensten ohne weiteres einzudeutschen sind.*“⁷⁸³ Nakonec se podařilo najít kompromis v podobě nové „hraniční“ kategorie RuS III+, která se aplikovala na osoby neněmeckého původu a znamenala „*noch tragbarer Bevölkerungszuwachs*“. Tato skupina se vyznačovala vyššími podíly mediteránní, alpínské nebo východobaltické rasy, avšak se stále ještě zřetelnými rysy nordického, fálského a dinárského typu. Rozhodně tedy není pravda, že za „rasově žádoucího“ mohla být označena pouze osoba se „světlymi vlasy a modrýma očima“ – ba naopak za „*cennějšího*“ examinační uznali tmavovlasého „dinára“ než světlovlasého „východobaltika“.

Kritéria pro poněmčitelnost byla koncipována tak, aby odpovídala nejméně lepšímu „německému průměru“, resp. rasovému složení německého národa. Pro poněmčení hrála klíčovou roli „kvalita“ nejen jednotlivců, ale i celých jejich rodin. V zásadě se totiž nepočítalo s rozbíjením rodinných vazeb. Examinační RuSHA proto určovali tzv. „*rodovou hodnotu*“ (*Sippenwert*), která se stanovila pomocí „*rodové karty*“ (*Sippenkarte, S-Karte*), na níž se zprůměrovaly „rasové hodnoty“ jednotlivých členů rodiny.⁷⁸⁴ Při klasifikaci celých rodin byly užívány stejné kategorie jako v případě jednotlivců: od RuS I do IV-F.

Protektorátní příslušník žádající o německou státní příslušnost se dobrovolně přihlásil, případně i se svou rodinou, u místně příslušného oberlandráta, který jeho žádost postoupil k posouzení gestapu, krajskému vedení NSDAP a služebně RuSHA (obr. 10). Kdo se přihlásil k německé národnosti, musel prokázat svůj původ prostřednictvím křestních a úmrtních listů svých předků a musel vyplnit zvláštní formulář. Musel též prokázat své „*dědičné zdraví*“.⁷⁸⁵ Žadatel pak obdržel pozvánku na pohovor k rasovému examinatorovi, přičemž se na ní z pochopitelných důvodů se žádná zmínka o rasovém vyšetření ani RuSHA neobjevila.⁷⁸⁶ Rasový examinator se přitom patrně vydával za úředníka OLR.

Dosavadní vzájemnou spolupráci mezi svým úřadem a místní služebnou RuSHA si jaře 1942 velice pochvaloval z ideologické i organizační stránky olomoucký pracovník ÚŘP Fuchs: „*In Zusammenarbeit mit dem Rasse- und Siedlungshauptamt SS (RuS) Aussenstelle Böhmen und Mähren wurden sämtliche Verfahren der Erfassung zur deutschen Staatsangehörigkeit auf einheitlicher Grundlage ausgerichtet. Richtungsgebend ist der Grundsatz: Nur*

⁷⁸³ Tamtéž.

⁷⁸⁴ NOVOTNÝ, R., Česko-moravská pobočka, s. 181.

⁷⁸⁵ MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kar 20, sign. 100, Směrnice říšského ministerstva vnitra k udělování občanství osobám zcela nebo převážně německého rodového původu, 19. 7. 1941.

⁷⁸⁶ Tamtéž, Vzor pozvánky k vyřízení žádosti o německou státní příslušnost, OLR Brno.

wiedereindeutschungsfähige Personen sind in den deutschen Staatsverband aufzunehmen und nichtwiedereindeutschungsfähige Personen aus dem deutschen Staatsverband auszuscheiden. [...] Durch die bisherige Zusammenarbeit wurde erreicht, dass die Staatsangehörigkeitsbehörden von den Wertungsmaßstäben des Rasse- und Siedlungshauptamtes SS Kenntnis erhielten, während die Aussenstellen des RuS über die massgebenden gesetzlichen Bestimmungen und Verwaltungsgrundsätze unterrichtet wurden. Die beiderseitigen Verfahren wurden sowohl sachlich, als auch organisatorisch (gemeinsame Prüfungstermine usw.) aufeinander ausgerichtet.“⁷⁸⁷ Fuchs pak ještě zdůraznil, že význam „zpětného poněmčování“ pro získávání „ztracené německé krve“: „Um eine volle Auswertung der Feststellungen des RuS im Sinne der erstrebten Wiedereindeutschung verloren gegangenen deutschen Blutes zu erhalten...“⁷⁸⁸

Dienststelle Dr.Preuß.

Mitzubringen sind:

Lichtbilder von den Kindern, die nicht zur Untersuchung erscheinen und von den weiteren Angehörigen (Eltern, Geschwister, Geschwister der Eltern, Großeltern usw.), selbst wenn sie keinen Antrag auf Zuerkennung der deutschen Staatsangehörigkeit gestellt haben oder auch bereits deutsche Staatsangehörige sind. Die Lichtbilder, die alte Familienbilder sein können, werden nach Einsichtnahme sofort zurückgegeben. Die beiliegenden Sippenfragebogen sind für jeden Antragsteller genauestens auszufüllen, da sonst keine Erledigung des Antrages erfolgen kann.

Obr. 10: Požadavky k rasovému vyšetření na brněnské služebně RuSHA, kterou v roce 1941 řídil Johannes Preuß. Toto testování mělo probíhat „nenápadně“.

Zdroj: MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu Říše

Po červnu 1942 doznalo přihlašování k německé národnosti podstatných změn. Úlohu oberlandrátů v oblasti státní příslušnosti převzali pověření okresní hejtmani a zemské úřady. Žadatel musel podat přihlášku k místně příslušnému okresnímu hejtmánství pod správou z příkazu Říše a ten ji postoupil k posouzení služebně RuSHA, krajskému vedení NSDAP a gestapu, přičemž konečné rozhodnutí vydával zemský úřad. Regionální služebny RuSHA, jež byly nově

⁷⁸⁷ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, RP – Verwaltungsbericht für Monat April 1942, 9. 5. 1942, pag. 5.

⁷⁸⁸ Tamtéž.

přičleněny k okresním hejtmanům, však vydávaly pouze „předběžná rozhodnutí“, přičemž „konečný verdikt“ vyslovovaly zemské služebny RuSHA při zemských úřadech v Praze a Brně: „In der Organisation der RuS-Dienststellen ist eine Veränderung eingetreten. Die RuS-Dienststelle Brünn ist gleichzeitig als RuS-Landesstelle tätig und hat die Aufgabe, zu den vorläufigen Gutachten der RuS-Dienststellen Mähr. Ostrau, Olmütz und Iglau nach Vorliegen des gesamten Vorganges /Gutachten der Partei usw./ endgültige Entscheide zu erstellen.“⁷⁸⁹ Pro žadatele byly určeny nové dotazníky ke „zjištění německého původu“ – „Fragebogen zur Feststellung der Deutschstämmigkeit“, na které se lepily též fotografie obličeje zepředu a ze strany.⁷⁹⁰ Do formuláře musel uchazeč vyplnit též údaje o svých rodičích a prarodičích. K žádosti se též připojovalo čestné prohlášení o „dědičném zdraví“: „Ich versichere, daß ich [...] an keiner Erbkrankheit im Sinne des Gesetzes zur Verhütung erbkranken Nachwuchses...“⁷⁹¹

Žadatel pak obdržel pozvánku na pohovor k rasovému examinatorovi, přičemž se na ní z pochopitelných důvodů se žádná zmínka o rasovém vyšetření ani RuSHA neobjevila.⁷⁹² Examinátor se patrně vydával za úředníka OLR nebo od léta 1942 okresního úřadu. Často se podobná vyšetření konala hromadně a v případě potřeby se nemuselo jednat o sídlo služebny RuSHA, ale rasová prohlídka se mohla uskutečnit např. na radnici některého města.⁷⁹³ Protože se v těchto případech zjišťovala nejen probandova rasová příslušnost, ale i „hodnota“ celé rodiny, musel si uchazeč s sebou přinést fotografie svých rodičů, sourozenců, popř. dalších příbuzných (prarodiče, sourozenci rodičů). To se týkalo i případné manželky či manžela.⁷⁹⁴ Rodinní příslušníci se tedy většinou na pohovor dostavit nemuseli, protože referent RuSHA posoudil „rasovou kvalitu“ podle přinesených fotografických snímků. Žadatel měl nabýt dojmu, že se jednalo o obyčejný pohovor. Právě z tohoto důvodu se examinatorům doporučovalo civilní oblečení.⁷⁹⁵

Během rozhovoru s probandem si examinator, resp. jeho asistent, pečlivě vedl poznámky. Referent RuSHA se zajímal o rodinné zázemí uchazeče, jeho vztah k německu, resp. nacismu, (ne)znalost němčiny, vedení domácnosti a sociální postavení. Samozřejmě bylo důležité zjistit též původ a národnost žadatele, jeho rodičů, popř. i prarodičů. Referent mohl řadu

⁷⁸⁹ MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kar 20, sign. 100, Der Landespräsident in Mähren, Reichsauftragsverwaltung – Bearbeitung von Staatsangehörigkeitsangelegenheiten, 25. 11. 1942.

⁷⁹⁰ Tamtéž, Fragebogen zur Feststellung der Deutschstämmigkeit, vzor.

⁷⁹¹ Tamtéž, Prohlášení ke zdravotnímu stavu, vzor.

⁷⁹² Tamtéž, Vzor pozvánky k vyřízení žádosti o německou státní příslušnost, OLR Brno.

⁷⁹³ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 128, Wirtz okresnímu hejtmanovi v Písku, 8. 12. 1942; Wirtz okresnímu hejtmanovi v Sušici, 1. 9. 1942.

⁷⁹⁴ MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), sign. Wi 200-035, Informace o tom, co si přinést k dr. (sic) Preußovi (*Dienststelle Dr. Preuß*); Vzor pozvánky k vyřízení žádosti o německou státní příslušnost, OLR Brno.

⁷⁹⁵ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 128, Oehl Preußovi, 18. 7. 1942; Rozkaz Wirtze, 7. 9. 1942.

údajů zjistit z příloženého dotazníku k žádosti o německou státní příslušnost, ale zřejmě na ně byl uchazeč tázán i osobně. Za důležitou okolnost se také považovalo národní sebeuvědomění, tj. nakolik se uchazeč či uchazečka protektorátní příslušnosti cítili být Čechy, či Němci. Znalost němčiny přitom nebyla z hlediska germanizační procedury důležitá, protože mělo jít o posouzení „biologické kvality“ uchazeče a jeho rodiny.⁷⁹⁶ Na základě toho, jak na referenta žadatel, případně i se svou rodinou, zapůsobil svým vystupováním a vnějšími znaky, byl vyhotoven posudek explicitně vyjadřující „míru poněmčitelnosti“.

Výsledky rasového vyšetření zaslala služebna RuSHA ke konečnému rozhodnutí na zemskou služebnu RuSHA. O celé proceduře se vedl průběžně protokol, jež byl nakonec zaslán úřadu zemského prezidenta.⁷⁹⁷ Pro rozhodnutí se považovaly za důležité mimo jiné následující okolnosti a údaje o žadateli:⁷⁹⁸

- rasová klasifikace (*rassische Einordnung*) – dle norimberských zákonů: „*deutschblütig, Mischling I. Gr., Mischling II. Gr.*“,
- národnostní původ (*Abstammung*) až k prarodičům: „*deutschstämmig, tschechisch, gemischtsp. ½*“,
- národnost manžela či manželky (*Volkszugehörigkeit d. Ehegatten*),
- jazykové znalosti (*Sprachkenntnisse*),
- obcovací řeč v rodině (*Umgangssprache in der Familie*),
- hospodářské poměry (*Wirtschaftliche Verhältnisse*): „*gesichert, ungesichert, rechnet mit Verbesserung*“,
- dědičné choroby (*Erbkrankheiten*): „*gesund, erbkrank, Vorfahren erbkrank*“,
- školní docházka (*Schulbesuch*): „*deutsch, tschechisch, gemischtsp.*“,
- údaje o dětech, jejich jazykových znalostech a školní docházce,
- členství v politických stranách před a po 10. říjnu 1938,
- členství v národnostních spolcích (*Schutzverbände*) před a po 10. říjnu 1938,
- členství v československých legiích,
- společenské styky (*Gesellschaftlicher Verkehr*): „*deutsch, tschechisch, gemischtsp.*“,
- rasová příslušnost (*Rassische Eignung*) – dle vyšetření provedeného služebnou RuSHA,
- „*populační přírůstek*“ (*Bevölkerungszuwachs*): „*erwünscht, unerwünscht*“.

⁷⁹⁶ Tamtéž, inv. č. 124, Künzel vedoucímu klatovské služebny RuSHA, 18. 2. 1942.

⁷⁹⁷ MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše (B 252), kar 20, sign. 100, Der Landespräsident in Brünn, Reichsauftragsverwaltung – Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit, vzor.

⁷⁹⁸ Tamtéž.

Občas se stávalo, že o německou příslušnost zažádala rovnou celá rodina, avšak získali ji pouze někteří její členové. Protektorátní příslušník Antonín S. z Rakovnícka požádal se svou manželkou o udělení německého občanství pro sebe a svá dvě vnoučata.⁷⁹⁹ Antonín pocházel ze smíšené česko-německé rodiny s bydlištěm Sudetech a jeho manželka byla čistě německého původu. Organizace NSDAP však manželský pár označila za „*konjunkturální Němce*“. Vnoučata Josef a Jana, jež byla nemanželskými dětmi Antonovy dcery, měla navíc různé otce a sama matka své potomky opustila. Případ řešila plzeňská služebna RuSHA, na jejíhož referenta ale rodina nečinila dobrý dojem. Antonína examinátor označil za nevyrovnaného míšence (nordicko-dinárský míšenec se silnou východobaltickou příměsí; vzorec 5 c/d BI), a zařadil ho tak do kategorie RuS III. Dle posudku měla být manželka Theresia nordické rasy se silným alpínským rázem, což ještě stačilo na hodnocení RuS II (vzorec 5 c- AIII-). Vnuka Josefa referent označil za východobaltika s pravděpodobnou příměsí orientální a snad také mongoloidní rasy, což znamenalo hodnocení stupněm IV (f?). Jeho sestra Johanna nedopadla lépe a jako východobaltička s podezřením na mongoloidní rysy byla rovněž zařazena do čtvrté kategorie. Manželé nakonec dostali pozitivní hodnocení,⁸⁰⁰ a referent RuSHA tak nevznesl vůči jejich žádosti žádné námitky. Vážné výhrady však byly vyřčeny vůči oběma vnoučatům. Mezi neúspěšné žadatele pak patřila například Češka Mariana P., jež žádala v roce 1944 o německé občanství. Protože však představovala „*neúnosný populační přírůstek*“ (RuS IV), označil examinátor její snahu doslova za „*beznadějnou*“.⁸⁰¹

V zásadě mělo platit, že pokud byl žadatel odmítnut z toho důvodu, že představoval „*nežádoucí nebo neúnosný přírůstek obyvatelstva*“, nemohlo mu být uděleno německé občanství. To platilo přitom i tehdy, pokud ho příslušné krajské vedení NSDAP hodnotilo pozitivně.⁸⁰² Výjimku představovaly jen „*obzvláště cenné případy*“ osob, jejichž žádosti mohly být i přes negativní stanovisko RuSHA postoupeny k revizi pověřenci RKF, kterým nebyl nikdo jiný než K. H. Frank: „... *es sei denn, es liegt ein besonderer persönlicher Einsatz für deutsche Belange vor. In diesen, an und für sich selten vorkommenden Fällen wird vom Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums vor der Entscheidung das Einvernehmen mit der Parteiverbindungsstelle hergestellt, d.h. entweder wird der zuständige Hoheitsträger von der Richtigkeit der Auffassungen des Rasse- und Siedlungshauptamtes und*

⁷⁹⁹ ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 124, Posudek služebny RuSHA v Plzni, 21. 3. 1942, podepsán Castagne.

⁸⁰⁰ Antonova „rasová kvalita“ byla sice na pováženu, ale rozhodl nespíš jeho vyšší věk a soužití s Theresií.

⁸⁰¹ NA Praha, NSM, sign. 110–12/141, Velitel bezpečnostní policie a SD v Praze K. H. Frankovi ve věci státní příslušnosti Marianne P., 15. 9. 1944.

⁸⁰² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/967, Beteiligung der Hoheitsträger der NSDAP in Böhmen und Mähren bei Staatsangehörigkeitsangelegenheiten, 4. 4. 1944.

*des Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums überzeugt, oder Gauleiter Dr. Jury entscheidet den Fall persönlich.*⁸⁰³

Zprvu se vyšetření k žádostem o německé občanství vztahovala jen na nové případy. To se však změnilo po nástupu Heydricha do Prahy. Ten nařídil v dubnu 1942 zpětné prošetření dříve vydaných pozitivních rozhodnutí.⁸⁰⁴ Týkalo se to případů vyřizovaných před rokem 1941. Vedení ÚŘP si totiž uvědomovalo, že se OLR dopustily ve věci občanství řady chyb.⁸⁰⁵ Pro-
tektorátní pobočka RuSHA tak začala podle určitého pořadníku „podezřelé“ případy systematicky přezkoumávat.⁸⁰⁶ Pakliže dotčení německí státní příslušníci u rasové prověrky ne-
uspěli, bylo jim občanství zpravidla odejmuto.⁸⁰⁷ Výjimky se udělovaly pouze těm, jejichž
manželé či synové byli odvedeni do wehrmachtu. Rodiny vojáků si tak mohly státní příslušnost
ponechat.⁸⁰⁸ Novou praxi si pochvalovali i někteří oberlandráti, kteří paradoxně přispěli svou
politikou k tomu, že německou státní příslušnost dříve získali i „nekvalitní jedinci“.⁸⁰⁹

Plzeňská služebna RuSHA posuzovala v květnu 1943 případ Emilie F. z Prachaticka, která usilovala o německé občanství. Většina členů její rodiny německou příslušnost přitom již měla. Examinátor Wirtz ovšem označil celou rodinu za rasově „neúnosnou“, a proto schválení žádosti nejen nedoporučil, ale navrhl zároveň odejmout státní příslušnost všem jejím členům.⁸¹⁰ Jiným případem bylo přezkoumání německé příslušnosti Rosy C. z Protivína, jež pocházela ze smíšené rodiny a na referenta RuSHA působila „pozitivně“. Protože však vyrůstala v převážně českojazyčném prostředí, bylo jí doporučeno, aby si nechala přes úřad práce zprostředkovat zaměstnání ve staré Říši, a tak se „zbavila“ českého vlivu.⁸¹¹ Přezkoumání státní příslušnosti se dotklo také rodiny Zunových z Domažlicka. Tu rasový examinator shledal za „*neúnosný přírůstek*“, přičemž odejmutí občanství považoval za „*bezpodmínečnou nutnost*“. Kromě svého „špatného“ rasového profilu byla totiž manželka ryzí Češkou, která neuměla německy a děti vedla v českém duchu, což se považovalo za „škodlivé“.⁸¹²

Za „*nežádoucí*“, resp. „*neúnosný přírůstek*“ byla označena i rodina Josefa a Marie F. ze Sušicka. Těm nepomohl ani „pravděpodobný“ německý původ obou manželů – Marie měla být

⁸⁰³ Tamtéž.

⁸⁰⁴ Srov. HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 169–170. Viz též BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 160–161.

⁸⁰⁵ Tamtéž.

⁸⁰⁶ HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 169.

⁸⁰⁷ Tamtéž, s. 170.

⁸⁰⁸ Tamtéž, s. 170–171.

⁸⁰⁹ Srov. ZA Opava, pobočka Olomouc, OLR Olomouc, Verwaltungsbericht für den Monat April 1942.

⁸¹⁰ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 17, inv. č. 121, Posudek k odejmutí německého občanství rodině Augusta F. z Bohumilic na Prachaticku, 15. 5. 1943.

⁸¹¹ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 17, inv. č. 121, Posudek plzeňské služebny k případu Rosy C., 5. 8. 1943.

⁸¹² Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Plzni k zjištění národnostní příslušnosti rodiny Marie Z., 13. 8. 1943.

dokonce „čistou Němkou“.⁸¹³ Pro ponechání německé státní příslušnosti svědčilo pouze to, že jejich dcera v německé škole prospívala a oba bratři Marie padli ve válce. Naopak jistý Franz B., považovaný za „neúnosný přírůstek“, měl to „štěstí“, že oba jeho synové sloužili toho času na frontě. Z „politických i lidských důvodů“ mu bylo nakonec umožněno si německou státní příslušnost ponechat.⁸¹⁴

Přezkoumání německého občanství se ovšem týkalo z velké části židovských míšenců prvního a druhého stupně. Už v roce 1941 Frank navrhl, aby míšenci podléhali německým zdravotním úřadům.⁸¹⁵ Předpokládal přitom, že pozitivních případů nebude mnoho, takže s udělování státní příslušnosti prostřednictvím OLR si nedělal velké starosti. V březnu 1942 nařídil Heydrich, aby se všichni míšenci prvního stupně, kteří získali německou státní příslušnost, podrobili rasové prohlídce.⁸¹⁶ Následně začalo platit totéž i pro míšence druhého stupně.⁸¹⁷ Od roku 1942 protektorátní pobočka RuSHA začala revidovat potenciálně chybná rozhodnutí jiných úřadů ve věci stanovení statusu příslušných židovských míšenců prvního a druhého stupně. Tyto míšence, kterým bylo dříve uděleno německé občanství, rasoví examinační hodnotili dvěma stupni: 1) „únosní“ (*tragbar*) a 2) „neúnosní“ (*untragbar*). Aby míšencec prověřce vyhověl, musel mít nejen „rasově únosný vzhled“ (*rassisch tragbaren Aussehen*), ale vyznamenat se i v „boji za německost“ (*im Kampf um das Deutschtum*).⁸¹⁸ Pakliže jej však rasový examinační označil za „neúnosného“, nebylo mu „pouze“ odejmuto občanství, nýbrž ho takový verdikt přímo ohrožoval na životě. Jak uvádí Heinemannová, většina těchto lidí, kteří neprošli rasovým testováním, putovala do Terezína, a odsud i pak na východ do vyhlazovacích táborů, kde tvořili určitou část mezi zavražděnými 78 000 Židy.⁸¹⁹

Zároveň s žadateli o německé občanství začaly služebny RuSHA prověřovat smíšené sňatky. Podkladem pro rasový posudek se přitom staly podklady získané během lékařského vyšetření snoubenců na německém zdravotním úřadě. Výsledek celého vyšetření zaznamenal úřední lékař do dvou formulářů. První z nich nesl označení „*Untersuchungsbogen für Untersuchungen gemäß dem gemeinsamen Runderlaß des RMdI. und des Reichsprotektors in Böhmen*“

⁸¹³ Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Plzni ve věci odejmutí občanství rodině Josefa F., 29. 10. 1943.

⁸¹⁴ Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Plzni ve věci odejmutí občanství rodině Franze B., 16. 4. 1943.

⁸¹⁵ HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 174.

⁸¹⁶ Tamtéž.

⁸¹⁷ Tamtéž. K tomu též NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/194, Pokyn RSHA o odnímání občanství židovským míšencům a nežidovským rodinným příslušníkům Židů, 19. 9. 1942.

⁸¹⁸ NA Praha, NSM, sign. 110–7/77, Pracovní zpráva velitele RuSHA v Čechách a na Moravě (referát pro rasové záležitosti) za měsíc říjen 1943, vyhotoveno 8. 11. 1943. Pro pozitivní rasový posudek zřejmě postačovalo hodnocení RuS III, pakliže prokázali „německý původ“. O posuzování česko-židovských míšenců toho bohužel zatím není nic známo a lze pouze spekulovat. Pravděpodobně však byla pro tento typ míšenců kritéria nastavena daleko přísněji.

⁸¹⁹ HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 176.

und Mähren zur Dritten VO. zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes v. 22. 10. 40 [sic] (RGBl. I S. 1488)“ (obr. 11) a sloužil k záznamům o zdravotním stavu každého ze snoubenců, o jejich národnostním původu a také o jejich rasové příslušnosti ve vztahu k norimberským zákonům.⁸²⁰ Formulář musel být opatřen fotografiemi celé postavy probanda zředu a ze strany, přičemž na fotografii musela být buď nahá postava, nebo v plavkách.⁸²¹

Der Oberlandrat in Prag
Deutsches Gesundheitsamt
Stelle für Erb- u. Rassenpflege
Prag, den 23. I. 1942
Prag II, Alberthof 4
Festzahl: 344-2, 344-61
Bl.: 1276/78
Untersuchungsbogen¹⁾ Oberlandrat Pardubitz
für Untersuchungen gemäß dem gemeinsamen Runderlass des RMdD.
und des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren zur Dritten VO. zur Durchführung
und Ergänzung des Ehegesetzes v. 22. 10. 40 (RGBl. I S. 1488)

Name: Anton
Geburtsname: [redacted]
Geburtsdatum: 9. I. 1919
Geburtsort: Härland Bez. St. Pölten
Beruf: Ruf- u. Wagenschmied
Bekannt als: Autogenschweißer bei der Luftwaffe Pardubitz
Schmale Gasse 77
Wohnort: Chrudim
Straße: [redacted]

ledig / verheiratet
verheiratet / geschieden
ehelich / unehelich
Zwilling / nein

(von vorn) (unbekleidet oder mit Schwanzzug) (von der Seite)

Sind die Bilder kennzeichnend oder inwiefern etwa nicht? kennzeichnend
(Bilder, die einen nicht charakteristischen oder irrigen Eindruck machen, sind zurückzuweisen und durch bessere zu ersetzen)
Eippenakte Nr. 1276 Lichtbild-Nr.

Familien- und Sippenvorgeschichte
(auch Hervorhebung des Stammes des deutschen Bluteschlags)
Der Antragsteller ist rein deutscher Abstammung.
Erbbiologisch so weit bekannt o. B.

¹⁾ Die Beantwortung der durch Kleindruck gekennzeichneten Befunde ist notwendig, wenn sie zur Begründung der Diagnose erforderlich erscheint.
B 101 (4 41) Reichsanstalt, Berlin
Din. 476 A 4

Obr. 11: Vyšetřovací list ke zdravotnímu vyšetření za účelem povolení národnostně smíšeného sňatku. Zdroj: NA Praha, Úřad říšského protektora

⁸²⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/966, Runderlass des Reichsministers des Innern und des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren zur Dritten Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes vom 29. X. 1940 (RGBl. I S. 1488).

⁸²¹ Tamtéž.

Pro účely rasového posudku však byl klíčový tzv. „Zusatzbogen zum Rassenbefund“,⁸²² na který se vlepovaly fotografie hlavy (obr. 12). Úřední lékař do něj zanesl celkem 20 antropologických znaků: tělesná výška a konstituce, robusticita, barva kůže, očí a vlasů, tvar očního víčka, tvar hlavy a obličeje, tvar úst aj. Většina těchto rasových charakteristik byla určována somatoskopicky, tj. na základě pozorování probanda (případně jeho fotografií) a porovnání s předem definovanými škálami. Na základě tohoto formuláře pak mohla příslušná služebna RuSHA vyhotovit rasový posudek, a to převážně od stolu. S examínátorem tak snoubenci často nepřišli vůbec do styku; stalo se tak jen tehdy, pokud je bylo třeba důkladněji prověřit.⁸²³

Der Oberstadtrat in Prag
 Dienststelle für Erb- u. Rassenfragen
 Prag II., Albinstr. 4, Fernruf 314-5, 314-61

Zusatzbogen zum Rassenbefund von: Anton

Zutreffendes ist zu unterstreichen

Größe hoch - mittel - klein - Größe in cm. 174
 Körperbau schlank - mäßig schlank - kräftig - untersetzt - dick
 Bemerkungen über Besonderheiten oder Auffälligkeiten: asthenisch

Haarfarbe grau - mittel - fein
 Hautfarbe weißlich - rötlich - gelblichweiß - gelblich - bräunlich - braun - oliv - (an unbelichteten Stellen, Innenseite der Oberarmel)
 Augenfarbe blau - gelblich - dunkelblau - dunkelblau - rötlich - rot - ; braun - dunkelbraun - schwarzbraun - blauschwarz -
 Naseform straff - schlicht - flachwellig - engwellig - geräuselt - röhrenförmig
 Lippenform dünn - mittel - dick
 Zähne weiß - mittel - dunkel -
 Ohren hoch - mittel - tief - feil

Augenform (Diagramm: 1-6)
 Nasenform (Diagramm: 1-6)
 Mundform (Diagramm: 1-6)

Der Oberstadtrat in Prag
 Dienststelle für Erb- u. Rassenfragen
 Prag II., Albinstr. 4, Fernruf 314-5, 314-61
 (Prof. Dr. Timm)

Obr. 12: „Dodatkový formulář k rasovému nálezu“, který sloužil jako podklad k vystavení rasového posudku od služebny RuSHA.

Zdroj: NA Praha, Úřad říšského protektora

⁸²² NA Praha, ÚŘP, sign. 114-345-1, Zusatzbogen zum Rassenbefund.

⁸²³ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 124, Castagne (služebna RuSHA Klatovy) Jesionkovi (služebna RuSHA České Budějovice) ve věci smíšeného sňatku, 27. 9. 1941.

Pro posuzování sňatků platila stejná měřítko jako pro státní příslušnost. Pozitivního hodnocení se tak dočkal například protektorátní příslušník František J. z Pardubic, který se zamýšlel oženit s Němkou Blankou T. Následně byl označen za fálško-východobaltického míšence (vzorec 5 b/c AIII) a zařazen do kategorie RuS II. Snoubence referent RuSHA pochválil i za kladný vztah k německé věci.⁸²⁴ Stávalo se také, že oba snoubenci spolu měli dítě ještě před svatbou. V takovém případě došlo i na vyšetření jejich potomka.⁸²⁵ Pakliže byl vystaven negativní posudek a zároveň rodiče chtěli vést výchovu v německém duchu, pokoušeli se úředníci, pokud ne přímo examinační RuSHA, o jistou shovívavost, což platilo především tehdy, když německý otec sloužil u wehrmachtu.⁸²⁶ Pakliže český snoubenec či snoubenka vykazovali „dostatečnou rasovou kvalitu“, ale zároveň neuměli dostatečně nebo vůbec německy, bylo jim zpravidla doporučeno po sňatku přesídlení do čistě německého prostředí ve staré Říši. To se týkalo i sňatku mezi Českou Marií O. z Domažlicka a německým dělníkem, t. č. ve wehrmachtu, Josefem W., který byl o pět let mladší než jeho snoubenka.⁸²⁷ Oba spolu přitom už vychovávali potomka. Marii O. examinační klasifikoval jako míšenku převážně dinárské a východobaltické rasy s určitými příznaky rasy nordické (vzorec 4 c- BI). Jednalo se sice o hraniční případ, ale možná pro nordické rysy byla „ještě“ zařazena do „poněmčitelné“ kategorie RuS II. Pro neznalost němčiny se měla přestěhovat po skončení války do staré Říše. Toto opatření se obecně používalo hlavně tehdy, když hrozilo, že dítě vzešlé z manželství nebude vychovááno v německém duchu.⁸²⁸

V případě, že se rasový profil jednoho ze snoubenců ukázal být zcela „nedostatečným“, žádná „polehčující okolnost“ se uplatnit nedala. Referent RuSHA tak nedoporučil sňatek Václavovi D. z Klatovska, který se chystal oženit s Němkou Marií W., která sama navíc působila jen „průměrným dojmem“ (při rasovém hodnocení RuS III). Snoubenec byl dle examinačního svým „vzhledem i chováním typický Čech“ a nepřilepšila mu ani malá postava (155 cm).⁸²⁹

⁸²⁴ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 83, Rasový posudek služebny RuSHA v Pardubicích ve věci smíšeného sňatku Blanky T. a Františka J., 21. 10. 1941.

⁸²⁵ NA Praha, ÚŘP, sign. 114–342–2, Rasový posudek služebny RuSHA v Hradci Králové ve věci smíšeného sňatku Hildegard M. a Jaroslava H., 19. 3. 1943. Teprve devítiměsíční syn byl označen za „únosný přírůstek“.

⁸²⁶ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 124, Rasový posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Marie L. a Josefa N., 23. (?) 9. 1941. Snoubenka byla protektorátní příslušnicí českého původu, neuměla německy a měla spolu s německým snoubencem dítě. Snoubenec sloužil u wehrmachtu. Rasový examinační do posudku napsal, že osobní dojem z obou dvou je průměrný. Žena byla hodnocena obzvláště negativně jako alpínka s dinárskou příměsí (vzorec 4 d BII) a zařazena do kategorie IV. Aby získal povolení k sňatku, bylo doporučeno, aby se celá rodina po jeho návratu z fronty přestěhovala do Říše.

⁸²⁷ Tamtéž, Rasový posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Marie O. a Josefa W., 27. 9. 1941.

⁸²⁸ K obavám nacistů o vliv české matky na „národní identitu“ dítěte vzešlého ze smíšeného sňatku viz BRYANT, C., Občanství, s. 48–49.

⁸²⁹ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 124, Rasový posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Václava D. a Marie W., 29. 1. 1942. Měl být dokonce menší než jeho snoubenka.

Examinátor ho klasifikoval jako alpínsko-východobaltického míšence (hodnocení IV), takže proti sňatku musel vznést „závažné námitky“.

Naopak klatovský examinator Castagne se snažil „přilepšit“ protektorátnímu příslušníkovi českého původu Františkovi B., který se zamýšlel oženit s již těhotnou Němkou Wilhelmine S. Oba bydleli v Třeboni a tento případ převzala klatovská služebna od českobudějovické, jež sňatek původně nedoporučila.⁸³⁰ Rasové vyšetření prokázalo, že snoubenec jakožto míšenec s prvky východobaltické, fálské a dinárské rasy byl neponěmčitelný (vzorec 4/5 c/d BI), přičemž ho examinator zařadil do kategorie RuS III. Pro Františka B. však svědčila doporučení úřadu OLR a krajského vedení NSDAP v Českých Budějovicích. Castagne s nimi v zásadě souhlasil a dodal, že František B. nebyl „v žádném případě hodnocen extrémně negativně“ z rasového hlediska. Rasový referent pak vyslovil zajímavý názor, že s ohledem na očekávaný přebytek německých žen po válce by se měla upatňovat pro sňatky Němky s českým partnerem mírnější kritéria než v případě sňatků Němce s českou ženou.⁸³¹

Někdy docházelo k situacím, kdy se jevilo vzezření českého partnera příznivěji než německého. Prof. Schmitz z pražské služebny tak například v roce 1942 označil protektorátní příslušnici Marii P. za neponěmčitelnou i přes její světlé vlasy a šedé oči (fálský typ s menší východobaltickou příměsí), zatímco jejího německého druha klasifikoval jako míšence dinárské a alpínské rasy s tmavě hnědými vlasy a zelenýma očima.⁸³² Pokud dostal smíšený pár povolení k sňatku, bylo pak relativně snadné, aby německé občanství získal zbytek české strany rodiny – například matka či sourozenec pozitivně hodnocené české snoubenky.⁸³³

Za smíšený sňatek se oficiálně považoval každý, do něhož vstupoval na jedné straně německý státní příslušník a na straně druhé protektorátní příslušník či osoba jiné státní příslušnosti, a to bez ohledu na národnostní původ. Tak se někdy stávalo, že rasoví referenti museli posuzovat i sňatky mezi osobami české národnosti. To se týkalo nejčastěji Čechů ze Sudet, kteří získali německé občanství a chtěli uzavřít sňatek s protektorátním příslušníkem.⁸³⁴ V případě

⁸³⁰ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 124, Rasový posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Františka B. a Wilhelmine Sch., 14. 2. 1942. Důvodem původně zamítavého stanoviska českobudějovické služebny bylo to, že tu existovalo podezření na „předoasijskou příměs“, které klatovská služebna nepotvrdila.

⁸³¹ Tamtéž.

⁸³² NA Praha, ÚŘP, sign. 114–342–1. Posudek služebny RuSHA v Praze ze dne 24. 11. 1942.

⁸³³ Srov. NOVOTNÝ, R., Služebna, s. 295–296.

⁸³⁴ Češi, kteří zůstali po Mnichovu v obsazených Sudetech, získali německou státní příslušnost (netýkalo se to však rodin, které se do pohraničí přestěhovaly od roku 1910. Srov. § 1, písm. a) Smlouvy mezi Československou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce z 20. 11. 1938, vydané pod č. 300/1938 Sb. z. a n. Tito Češi mohli optovat až do března 1939 pro Československo. Německé občanství náleželo i Čechům, kteří žili v anektovaném Rakousku. Jejich sňatky s protektorátními příslušníky byly také předmětem rasových prověrek. ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 124, Rasový posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Petra K. a Stefanie K., 10. 2. 1942. Opavský vládní prezident žádal řešení tohoto problému. Srov. ZA

úspěšné rasové prověrky jim bylo doporučeno se přestěhovat do staré Říše, aby se mohli důkladně poněmčít. Často totiž ani jeden z nich neuměl pořádně německy.⁸³⁵ Jestliže český partner s protektorátní příslušností nevyhověl, byl sňatek bez dalšího zamítnut. Pokud naopak rasově nevyhovoval český partner s německou příslušností, sňatek mohl být sice povolen, ale pod podmínkou odejmutí německého občanství. Takto se nacisté „elegantně“ zbavovali rasově nežádoucích Čechů s říšskou příslušností. Od února 1943 do začátku roku 1945 bylo pobočkou RuSHA doporučeno uzavřít 474 sňatků pod podmínkou, že se jeden z partnerů vzdá svého německého občanství.⁸³⁶ Nešlo přitom o vzácné případy, tvořily totiž více než čtvrtinu všech posuzovaných smíšených sňatků!

Lékař RuSHA dr. Hußmann v roce 1944 popsal dvě tendence, které se projevovaly při posuzování tzv. hraničních případů u smíšených sňatků. Pakliže se jednalo o hraniční případy s „*pozitivními rasovými znaky*“ a oslabenou národní (německou) identitou snoubenců, doporučovalo se sňatek povolit s návrhem přesídlení do staré Říše. Pokud ale hraniční případy vykazovaly silnější negativní znaky, byl sňatek povolen jen pod podmínkou odejmutí německého občanství jednoho z partnerů.⁸³⁷ V případě, že snoubenci čekali potomka, ne každý examinator si přál přispět k rozbití rodiny, zvláště pakliže se ještě daly „přimhouřit oči“.

Zvláštní situace nastala v případech sňatků mezi ženami české národnosti a příslušníky SS.⁸³⁸ Pohlavní styk příslušníků SS s Češkami byl obecně vzato stíhán. Pokud se člen SS zamýšlel s českou partnerkou oženit, bylo nutné splnit velmi přísné požadavky. Snoubenka se musela podrobit rasové prohlídce a vyhovět kritériím odpovídajícím alespoň stupni RuS II. Od roku 1943 měla takové případy na starosti pečovatelská střediska SS podléhající veliteli RuSHA Preußovi. K povolení sňatku se navíc vyjadřoval i říšský protektor.⁸³⁹

Opava, RP Opava, inv. č. 3002, Vládní prezident v Opavě k sňatkům německých státních příslušníků české národnosti, 16. 6. 1941.

⁸³⁵ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 124, Rasový posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci sňatku Rudolfa K. a Marie C., 29. 9. 1941. Tamtéž, Rasový posudek služebny RuSHA v Klatovech ve věci smíšeného sňatku Antonína B. a Anny Sch., 29. 1. 1942. Antonem B. byl čistě českého původu a neuměl německy, německá státní příslušnice Anny Sch. částečně českého původu a pocházela z Vídně. Oba byli zařazeni do kategorie RuS II, proti jejich sňatku nebyly vzneseny námitky, ale bylo doporučeno přesídlení do Říše.

⁸³⁶ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–7/87, Pracovní zpráva referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Čechách a na Moravě) za období od února do března 1943; NA Praha, NSM, sign. 110–7/77; 110–7/50, Pracovní zpráva referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Čechách a na Moravě) za období od dubna 1943 do února 1945.

⁸³⁷ Tamtéž, NSM, sign. 110–7/77, Pracovní zpráva lékaře RuSHA Hußmanna za měsíc leden 1944, 1. 2. 1944.

⁸³⁸ Takový případ posuzovala i plzeňská služebna RuSHA. Srov. ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 17, inv. č. 119. Posudek k protektorátní příslušnici Vlasty B., manželky příslušníka SS., 5. 8. 1943.

⁸³⁹ NA Praha, NSM, sign. 110–7/77. Pracovní zpráva referátu pro rodovou péči za měsíc květen 1943.

Obd.	Státní příslušnost			Smíšená manželství			Německé školy		
	n	Pozitivně		n	Pozitivně		n	Pozitivně	
		Abs.	%		Abs.	%		Abs.	%
02/43	945	562	59,4	132	52	39,4	441	339	76,9
03/43	1690	1192	70,5	78	31	39,7	0	0	0,0
04/43	2113	1196	56,6	106	44	41,5	4	1	25,0
05/43	1571	1106	70,4	71	24	33,8	3955	1453	36,7
06/43	993	729	73,4	73	36	49,3	1612	711	44,1
07/43	1191	822	69,0	77	35	45,5	1108	438	39,5
08/43	894	640	71,6	84	43	51,2	0	0	0,0
09/43	613	468	76,3	127	61	48,0	323	153	47,4
10/43	476	345	72,5	122	61	50,0	445	145	32,6
11/43	383	277	72,3	110	67	60,9	626	243	38,8
12/43	214	155	72,4	78	46	59,0	48	20	41,7
01/44	398	306	76,9	151	103	68,2	37	20	54,1
02/44	287	226	78,7	101	67	66,3	1414	769	54,4
03/44	403	283	70,2	122	58	47,5	659	276	41,9
04/44	321	221	68,8	87	48	55,2	3003	342	11,4
05/44	297	218	73,4	120	66	55,0	137	89	65,0
06/44	320	220	68,8	252	157	62,3	4797	1921	40,0
07/44	205	164	80,0	137	70	51,1	3624	1259	34,7
08/44	332	251	75,6	212	133	62,7	5359	2298	42,9
09/44	362	274	75,7	223	143	64,1	182	101	55,5
10/44	215	170	79,0	166	116	70,0	122	71	58,2
11/44	272	215	79,0	178	114	64,0	62	36	58,1
12/44	146	112	76,7	48	32	66,7	37	32	86,5
01/45	201	128	63,7	175	109	62,3	46	28	60,9
Σ	14 842	10 280	69,3	3 030	1 716	56,6	28 041	10 745	38,3

Tab. 19: Výsledky „rutinních“ rasových prověrek (1943-1945). Plošné šetření školáků v Sudetech nezahrnuto.

Zdroj: Novotný, R., „Řešení české otázky“, [2019], v tisku

Přesné statistiky o počtu rasových posudků k žádostem o německé občanství a sňatkům do konce roku 1942 nejsou zatím k dispozici. Souhrnné údaje však lze odvodit z periodických zpráv česko-moravské pobočky RuSHA od února 1943 do února 1945 (tab. 19). Za celou dobu služebny RuSHA posoudily celkem 14 842 případů žádostí o udělení německé státní příslušnosti,⁸⁴⁰ z nichž bylo vyřízeno 69 % kladně. Tato statistika se ovšem vztahuje nejen na Protektorát, ale i na Sudety, přičemž lze ale předpokládat, že počet posudků z Protektorátu jasně převažoval. Zároveň bylo za stejné období rasově přezkoumáno 277 židovských míšenců držících dosud německé občanství. Z nich bylo necelých 59 % označeno za „neúnosné“, a čekala je tak pravděpodobně ztráta německé státní příslušnosti.⁸⁴¹ V letech 1943–1945 přezkoumaly

⁸⁴⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–7/87, Pracovní zprávy ref. „Rasa“ (vel. RuSHA) za únor a březen 1943. NA Praha, NSM, sign. 110–7/77; 110–7/50, Pracovní zprávy ref. „Rasa“ (vel. RuSHA) za duben 1943 až únor 1945.

⁸⁴¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–7/87, Pracovní zprávy referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Č. a na M.) za období od února do března 1943. NA Praha, NSM, sign. 110–7/77; 110–7/50, Pracovní zprávy referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Č. a na M.) za období od dubna 1943 do února 1945.

služebny RuSHA 3 030 žádostí o uzavření smíšeného sňatku a zhruba polovina párů uspěla.⁸⁴² Je ovšem nutné dodat, že se nejednalo vždy o česko-německé svazky.

Zavedení rasové selekce vedlo k rapidnímu snížení počtu nových uchazečů ve srovnání s živelným nábořem z prvních dvou let německé okupace. Prověřování „rasové kvality“ uchazečů o vstup do německého *Volksgemeinschaft* probíhalo zcela bez ohledu na blížící se porážku nacistického Německa nejméně až do března 1945, jak vyplývá z dochovaných písemných pramenů.⁸⁴³ To jen dokládá důležitost, jakou nacisté přikládali „rase“. Examinátoři z RuSHA získaly velkou moc nad osudy obyvatel Protektorátu, a to Čechů i Němců. Rasové prověrky měly umožnit přijímat do německého společenství jen „rasově způsobilé“ jedince, a to bez ohledu na původní národnost dotyčných. Tím však proces poněmčení nekončil, nýbrž začínal. Pro skutečnou „změnu národnosti“ (*Umvolkung*) bylo totiž zapotřebí, aby se úspěšný žadatel plně asimiloval, což pro něj většinou znamenalo povinné přesídlení do staré Říše.

3.4 „Zdraví národa“ – rasová hygiena

V popředí zájmu nacionálně socialistického režimu nestála jen otázka rasová, nýbrž i „péče o genetické zdraví“ německé populace. Nacistické veřejné zdravotnictví se vyznačovalo tím, že nadřazovalo zájmy „národního celku“ nad jednotlivci. „Zdraví národa“ tak stálo nad životem samotného občana. Zdravotní politika nacistického Německa se tudíž soustředila spíše na prevenci než na kurativní péči. Kromě obligátního boje proti šíření infekčních chorob, jako byla tuberkulóza či venerická onemocnění, se tehdejší německé zdravotnictví zaměřovalo hlavně na předcházení a potírání dědičných nemocí. „Vědeckým“ východiskem nacistické zdravotní politiky se přitom stala eugenika – v německé prostředí pojímaná jako rasová hygiena (*Rassenhygiene*), která byla pěstována jako jeden z medicínských oborů.⁸⁴⁴ Německá rasová hygiena – jak už vyplývá z názvu – se vyznačovala rasistickým pojetím eugeniky.

Eugenické, resp. rasově hygienické, principy se odrazily v nacistickém zákonodárství, přičemž převažovaly nástroje tzv. negativní eugeniky. V první řadě se jednalo o tzv. sterilizační zákon z roku 1933 (zákon o předcházení dědičně nemocného potomstva, *Gesetz zur Verhütung*

⁸⁴² Tamtéž.

⁸⁴³ NOVOTNÝ, R., Česko-moravská pobočka, s. 199.

⁸⁴⁴ Zavedení pojmu „rasová hygiena“ se přičítá Alfredu Ploetzovi. Srov. PROCTOR, R. N., c. d., s. 22. Rasová hygiena zahrnovala oproti obecné eugenice především silně rasový akcent. Odlišit „rasově neutrální“ eugeniku a německou rasovou hygienu se pokusil ve 30. letech 20. století Vladislav Růžička, který obhajoval eugeniku jako péči o „zdraví národa“ a k tomu napsal: „Čeho je zapotřebí, není tedy plemenná hygiena, péče o plemeno, nýbrž eugenika!“ Srov. RŮŽIČKA, Vladislav, Zlepšení stavu národa plemennou hygienou či eugenikou?, in: WEIGNER, Karel (ed.), *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování*, Praha 1934, s. 75–78, zde s. 85.

erbkranken Nachwuchses)⁸⁴⁵ a zákon k ochraně dědičného zdraví německého národa z roku 1935 (*Gesetz zum Schutze der Erbgesundheit des deutschen Volkes*) zvaný též jako zákon o „zdravém manželství“ (*Ehegesundheitsgesetz*).⁸⁴⁶ Velmi neblaze proslulým vyvrcholením uplatňování rasové hygieny byla „euthanasie“ zdravotně postižených dětí a duševně nemocných osob, která se však realizovala mimo zákonný rámec.

Pro uplatňování nacistické zdravotní politiky na regionální a komunální úrovni byla vybudována po celé Říši soustava zdravotních úřadů (*Gesundheitsämter*). Jejich úkoly a činnost upravoval zákon o sjednocení zdravotnictví z roku 1934 doplněný o prováděcí nařízení.⁸⁴⁷ Mohly existovat státní i komunální zdravotní úřady.⁸⁴⁸ V jejich čele působili úřední lékaři (*Amtsärzte*) ve státní službě (nejčastěji v úřední hodnosti zdravotních radů – *Medinizarat*), kteří museli být speciálně vyškoleni a byli povinni složit státní zkoušku z úředního lékařství.⁸⁴⁹ Hlavní úkoly těchto zdravotních úřadů spočívaly ve všeobecné zdravotní prevenci (včetně výkonu služby tzv. „zdravotní policie“ – *Gesundheitspolizei*), osvětové činnosti, zajišťování školní lékařské péče, poradenství pro mateřství, evidenci výskytu tuberkulózy a pohlavních chorob, hlášení případů dědičných onemocnění, posudkové činnosti ve věcech sňatkových a poradenství k mateřství.⁸⁵⁰ Svým postavením tvořily spojovací článek mezi praktickými lékaři, pediatry a zdravotnickými institucemi (nemocnice, léčebny) na straně jedné a ostatními státními orgány na straně druhé.⁸⁵¹

Nacistická idea „rasové hygieny“ se začala pochopitelně uplatňovat i v Protektorátu, a to zejména ve vztahu ke zdejším Němcům. Potřebu uplatnit její principy na protektorátní *Volksgenossen* podnítily též zprávy o „dědičně-biologickém“ stavu německé populace. Ten měl přitom daleko k propagované „dokonalosti“, o čemž měl svědčit údajný výskyt následků tzv. „příbuzenského křížení“ (něm. *Inzucht*) neboli *inbreedingu*, což vedlo k úvahám o nutnosti „čerstvé německé krve“ z Říše a odjinud: „*Die Notwendigkeit fremder deutscher Blutzufuhr*

⁸⁴⁵ Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses vom 14. VII. 1933, RGBl. I, 1933, S. 529. Prováděcí nařízení k zákonu: Erste Durchführungsverordnung zum Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 6. II. 1935, RGBl. I, 1935, S. 177; Zweite Durchführungsverordnung zum Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 22. II. 1935, RGBl. I, 1935, S. 215; služební řád zdravotních úřadů: Dritte Durchführungsverordnung zum Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 30. III. 1935, Reichsministerblatt, 1935, S. 327.

⁸⁴⁶ Gesetz zum Schutze der Erbgesundheit des deutschen Volkes (Ehegesundheitsgesetz) vom 18. X. 1935, RGBl. I, 1935, S. 1246.

⁸⁴⁷ Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 3. VII. 1934, RGBl. I, 1934, S. 531.

⁸⁴⁸ § 19 a 20 – Erste Durchführungsverordnung zum Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 6. II. 1935, RGBl. I, 1935, S. 177.

⁸⁴⁹ § 12, odst. 3 – Tamtéž.

⁸⁵⁰ § 3, odst. I – Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 3. VII. 1934, RGBl. I, 1934, S. 531.

⁸⁵¹ Zdravotní úřady de facto podléhaly centrálnímu Říšskému zdravotnímu úřadu v Berlíně. Srov. PROCTOR, R. N., c. d., s. 156.

wird auch schon in einigen volkstumsmäßig gut gehaltenen Gebieten aktuell, nachdem z.B. in der biologisch überschüssigen Wischauer Sprachinsel (OLB Brünn) erste Anzeichen von Inzucht ersichtlich werden. Auch im OLB Iglau weisen streudeutsche Familien schon vielfach Dekadenz- und Inzuchterscheinungen (Augenfehler, Schielen u. a.) auf. Angesichts der Wichtigkeit, dass kein Deutscher seine Position in der Volksinsel und im streudeutschen Gebiet aufgeben soll, würde bei einem Ausbleiben neuen deutschen Siedlerzuströmes diese volksbiologisch gefährliche Entwicklung noch verstärkt werden.“⁸⁵² Údajné příznaky inbreedingu a „dekadence“ jako oční vady nebo šilhání se přitom objevovaly nejen mezi „rozptýlenými Němci“, ale i v „biologicky vyschlých“ jazykových ostrůvcích typu Vyškovska.

V některých oblastech se tudíž stalo doslova „biologickou nutností“ uzavírat smíšené sňatky s Čechy. „Biologické“ neduhy protektorátních Němců a jejich „degenerace“ se zdály být přitom závažné: „Für den biologischen Wert geben außerdem Inzucht- und damit verbundene Degenerationserscheinungen sowie völkische Mischehen einen bedeutsamen Ausschlag.“⁸⁵³ Početně slabé německé enklávy totiž nebyly s to národnostně homogenní a zároveň geneticky nezatížené reprodukce. Projevy inbreedingu se vyskytovaly především v rolnických oblastech, kde bylo obyvatelstvo „hermeticky uzavřeno vůči druhé národnosti.“⁸⁵⁴

Nejvyšší správní orgán německého zdravotnictví v Protektorátu tvořila tzv. skupina pro zdravotnictví (*Gruppe Gesundheitswesen*) v rámci ÚŘP. V jejím čele stál už od počátku vrchní zdravotní rada dr. Fritz Plato (1899–?). Jeho zástupcem byl dr. Wilhelm Pieper (1907–?). Oba měli přitom na starost záležitosti německých úředních lékařů v Protektorátu.⁸⁵⁵ Prioritou skupiny pro zdravotnictví bylo zajistit zdravotní péči pro německé obyvatelstvo Protektorátu.⁸⁵⁶ Úředníci skupiny v ÚŘP se snažili prosazovat svůj vliv i na autonomním (českém) Ministerstvu sociální a zdravotní správy (dále jen MSZS). Když byla zdravotní agenda MSZS převedena počátkem roku 1942 na protektorátní Ministerstvo vnitra (dále jen MV), byli němečtí úředníci ze skupiny pro zdravotnictví nasazeni přímo do zdravotní sekce MV.⁸⁵⁷ Účelem tohoto kroku bylo postupné přizpůsobování českého zdravotnictví tomu říšskému.⁸⁵⁸

⁸⁵² Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>. Viz též MZA Brno, ÚŘP – služebna Brno, Lage des Deutschtums im Protektorat Böhmen und Mähren, 19. 9. 1940.

⁸⁵³ Zpráva SD za měsíc listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁸⁵⁴ Tamtéž.

⁸⁵⁵ Srov. TÝŽ, Skupina zdravotnictví, II. část, s. 4.

⁸⁵⁶ TÝŽ, Skupina zdravotnictví, I. část, s. 250.

⁸⁵⁷ Tamtéž, s. 255.

⁸⁵⁸ Tamtéž, s. 250.

Na regionální úrovni okupanti už na jaře 1939 zřídily při jednotlivých oberlandrátech zdravotní oddělení (*Gesundheitsabteilung*, nebo také *Abteilung für Gesundheitswesen*).⁸⁵⁹ Do čela těchto útvarů byli nejčastěji dosazeni úřední lékaři. V menších úřadech OLR tomu tak ale někdy nebylo a příslušná zdravotní oddělení vedli jen „obyčejní“ úředníci.⁸⁶⁰ Je třeba totiž brát v potaz skutečnost, že v prvních letech existence Protektorátu působilo až dvacet úřadů OLR a každý z nich nebylo možné obsadit úředními lékaři. Agenda zdravotnictví bývala někdy spojena s veterinární správou.⁸⁶¹ Základní pracovní oblasti těchto oddělení tvořila „rodová a rasová péče“ (*Erb- und Rassenpflege*),⁸⁶² školní zdravotní péče (*Schulgesundheitspflege*), dohled nad zdravotními zařízeními a prevence infekčních chorob.⁸⁶³ Zdravotní oddělení OLR byla předchůdcem teprve později zřizovaných německých zdravotních úřadů pod oficiálním označením *Deutsches Gesundheitsamt* (dále jen NZÚ).⁸⁶⁴

První protektorátní NZÚ (tab. 20) vznikaly postupně od druhé poloviny roku 1940,⁸⁶⁵ kdy se transformovaly z původních zdravotních oddělení OLR, přičemž ta i nadále formálně působila ve struktuře dotčených úřadů OLR.⁸⁶⁶ NZÚ byly založeny v Praze, Brně (s pobočkou ve Vyškově), Jihlavě, Plzni, Českých Budějovicích, Jihlavě, Olomouci a Moravské Ostravě. V polovině roku 1942 byl otevřen NZÚ také v Hradci Králové.⁸⁶⁷ Zdaleka ne každý tehdejší obvod OLR disponoval vlastním zdravotním úřadem. Je příznačné, že snad s výjimkou Hradce Králové působily všechny NZÚ v oblastech vysokého zastoupení německého obyvatelstva – ostatně tyto úřady sloužily téměř výhradně právě protektorátním Němcům.

⁸⁵⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/10, Organizační a personální struktura zdravotního oddělení OLR Praha k 29. 8. 1941. SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 1, inv. č. 10, Organizační plán OLR Pardubice, k 13. 8. 1941.

⁸⁶⁰ Tak tomu bylo v případě OLR Německý Brod, kde oblast zdravotnictví zastupovala pracovní oblast I-4 (čtvrtá sekce I. oddělení). SOA Zámorsk, OLR Havlíčkův Brod, kar 1, inv. č. 4, Organizační plán OLR Německý Brod.

⁸⁶¹ Tamtéž.

⁸⁶² Výrazy odvozené od „erblich“ (dědičný) se do češtiny překládají obtížně. V české literatuře se „Erbpflege“ překládá jako „dědičná péče“, což zní ovšem poněkud „kostrbatě“. Dávám proto přednost pojmu „rodová péče“, což se objevuje též v dobových českých textech.

⁸⁶³ SOA Zámorsk, OLR Havlíčkův Brod, kar 1, inv. č. 4, Organizační plán OLR Německý Brod. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/10, Organizační a personální struktura zdravotního oddělení OLR Praha k 29. 8. 1941. Tyto pracovní oblasti odpovídaly úkolům vymezeným říšským zákonem o sjednocení zdravotnictví. Srov. § 3, odst. I – Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 3. VII. 1934, RGBI. I, 1934, S. 531.

⁸⁶⁴ V Říši včetně Sudet nesly zdravotní úřady označení „státní zdravotní úřad“ (*Staatliches Gesundheitsamt*). Oficiální označení „Staatliches Gesundheitsamt“ definovalo 2. prováděcí nařízení k zákonu o sjednocení zdravotnictví. Viz § 11 – Zweite Durchführungsverordnung zum Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 22. II. 1935, RGBI. I, 1935, S. 215. Konkrétní případ ze Sudet: ZA Opava, RP Opava, inv. č. 3003, Úřad vládního prezidenta v Opavě státnímu zdravotnímu úřadu při úřadu landráta v Zábřehu, 4. 3. 1944.

⁸⁶⁵ Šimůnek uvádí, že byly zakládány od počátku října 1940. Srov. ŠIMŮNEK, M., Skupina zdravotnictví, II. část, s. 18.

⁸⁶⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/10, Organizační a personální struktura zdravotního oddělení OLR Praha k 29. 8. 1941.

⁸⁶⁷ ŠIMŮNEK, M., Skupina zdravotnictví, II. část, s. 18.

Sídlo zdravotního úřadu	Vedoucí lékař	Pomocní úřední lékaři
Praha / II. oddělení	dr. Karl H. Gröbler prof. dr. Karl Thums /vedoucí II. oddělení */	9
České Budějovice	dr. Ficht	5
Plzeň	dr. Helmut Neuser	2
Brno	dr. Hans Heinrich Hartmann	6
Olomouc	dr. Kurt Pippel	2
Moravská Ostrava	dr. Gerhard Ksinsik	1
Jihlava	dr. Friedrich Ost	3

Tab. 20: Německé zdravotní úřady v Protektorátu (1. pol. 1942), které měly na starosti lékařské posudky k žádostem o uzavření smíšených sňatků.

Zdroj: ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kar 156; NOVOTNÝ, R. Německé zdravotní úřady, 2016

* Poradna pro rodovou a rasovou péči (Beratungsstelle für Erb- und Rassenpflege).

Nejvýznamnějším zdravotním úřadem v Protektorátu se stal NZÚ v Praze (*Deutsches Gesundheitsamt Prag*), který byl personálně a organizačně propojen se zdravotním oddělením pražského OLR.⁸⁶⁸ Jeho vedoucím se stal zdravotní rada dr. Karl Heinz Gröbler (1909–?), jenž i nadále působil v čele zdravotního oddělení OLR Praha.⁸⁶⁹ První oddělení NZÚ v Praze bylo odpovědné za výkon odborné lékařské služby a činnost úředních lékařů. Sám Gröbler měl na starost jakožto úřední lékař služební dohled nad veřejným zdravotnictvím. Jeho zástupce dr. Rienmüller, jenž působil jako pomocný úřední lékař (*Amtshilfsarzt*) byl školním lékařem pro německé školy v obvodu pražského OLR.⁸⁷⁰

Širší význam NZÚ v Praze spočíval v tom, že zajišťoval úřední lékaře, resp. pomocné úřední lékaře, pro ostatní OLR v Čechách, které nedisponovaly vlastním zdravotním úřadem a zároveň nespádaly pod působnost jiných NZÚ (Tab. 1). Tito z Prahy vyslaní úřední lékaři se postavili do čela zdravotních oddělení v příslušných úřadech OLR. Do Pardubic tak byl přidělen dr. Höfner,⁸⁷¹ do Jičína dr. Klemens Bergl, OLR v Kolíně měl na starost dr. Pawlé a v Kladně působil dr. Schottek.⁸⁷² Do doby, než byl založen NZÚ v Hradci Králové, tu působil

⁸⁶⁸ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–2/10, Organizační a personální struktura zdravotního oddělení OLR Praha k 29. 8. 1941. Fritz Plato se už v únoru 1940 označil zdravotní úřady jako oddělení OLR. Tamtéž, sign. 109–2/35, Plato K. H. Frankovi, 10. 2. 1940.

⁸⁶⁹ Tamtéž.

⁸⁷⁰ Tamtéž.

⁸⁷¹ K Höfnerovu působení na Pardubicku viz NOVOTNÝ, R., Služebna, s. 259, 262, 272.

⁸⁷² NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–2/10, Organizační a personální struktura zdravotního oddělení OLR Praha k 29. 8. 1941.

jako pomocný úřední lékař dr. Elisach z pražského NZÚ. Všichni tito jmenovaní lékaři působili v rámci přidělených OLR jakožto externí zaměstnanci (resp. *aussertariflicher Angestelter*).⁸⁷³

Součástí NZÚ v Praze bylo od 1. dubna 1941 také tzv. II. oddělení neboli oddělení pro rodovou a rasovou péči (*Abteilung für Erb- und Rassenpflege*),⁸⁷⁴ které vedl rasový hygienik z pražské Německé Karlovy univerzity (dále jen NKU) prof. dr. Karl Thums (1904–1976). Oddělení pro zdravotní péči (*Gesundheitsfürsorge*) mělo na starost především boj proti tuberkulóze a dohled nad léčebnami. Vedoucím tohoto oddělení byl vrchní lékař dr. Stransky, jehož podřízení měli na starost dohled nad jednotlivými léčebnami pro tuberkulózní pacienty v územní působnosti NZÚ v Praze. Dr. Wabra tak dohlížel na léčebny v Kladně a Berouně a dr. von Hoop na léčebnu v Pardubicích.⁸⁷⁵ V pražském NZÚ pracovalo v druhé polovině roku 1941 celkem 13 lékařů (úřední a pomocní úřední lékaři), tři zdravotní sestry, laborantka a písařka.⁸⁷⁶

Druhým největším zdravotním úřadem byl NZÚ v Brně, který vedl zdravotní rada dr. Hans Heinrich Hartmann coby úřední lékař.⁸⁷⁷ Kromě něj pracovalo v tomto NZÚ v polovině roku 1942 ještě pět pomocných úředních lékařů a jeden český lékař jakožto pomocná síla. O jednoho zaměstnance méně měl NZÚ v Českých Budějovicích, který vedl zdravotní rada dr. Ficht.⁸⁷⁸ Pro NZÚ v Jihlavě pracovali celkem čtyři němečtí lékaři a vedl ho zdravotní rada dr. Friedrich Ost.⁸⁷⁹ Zdravotní úřad v Olomouci řídil dr. Kurt Pippel a jeho podřízené tvořili dva pomocní úřední lékaři.⁸⁸⁰ Dr. Pippel přitom pracoval v OLR Olomouc jako úřední lékař už od července 1939, odkdy vedl tamější zdravotní oddělení.⁸⁸¹ NZÚ v Plzni pod vedením dr. Helmuta Neusera měl rovněž tři zaměstnance.⁸⁸² V NZÚ v Moravské Ostravě v čele s dr. Gerhardem Ksinsikem působili jen dva lékaři.⁸⁸³

Jak vyplývá z jejich personální struktury, stáli v čele NZÚ úřední lékaři a zbytek tvořili pomocní úřední lékaři. Podle Šimůnka působili v protektorátních zdravotních úřadech hlavně

⁸⁷³ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 1, inv. č. 10, Organizační plán OLR Pardubice, k 13. 8. 1941.

⁸⁷⁴ THUMS, Karl, *Das Institut für Erb- und Rassenhygiene der Deutschen Karls-Universität in Prag*, in: *Der Erbarzt*, 10 (1942), Heft 4, s. 75–84, zde s. 79.

⁸⁷⁵ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–2/10, Organizační a personální struktura zdravotního oddělení OLR Praha k 29. 8. 1941.

⁸⁷⁶ Tamtéž.

⁸⁷⁷ ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kar 156, Personální obsazení NZÚ v Brně, nedat.

⁸⁷⁸ Tamtéž, Personální obsazení NZÚ v Českých Budějovicích, nedat.

⁸⁷⁹ Tamtéž, Personální obsazení NZÚ v Jihlavě, nedat.

⁸⁸⁰ Tamtéž, Personální obsazení NZÚ v Olomouci, nedat.

⁸⁸¹ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 3, Cestovní příkaz K. Pippela, 31. 7. 1939.

⁸⁸² ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kar 156, Personální obsazení NZÚ v Plzni, nedat.

⁸⁸³ Tamtéž, Personální obsazení NZÚ v Moravské Ostravě, nedat.

mladí absolventi Lékařské fakulty NKU pocházející přímo z Protektorátu.⁸⁸⁴ Na podzim 1942 pracovalo v sedmi NZÚ celkem 38 lékařů, kteří podléhali služebnímu řádu z dubna 1941.⁸⁸⁵

Protože až do poloviny roku 1942 neodpovídal počet NZÚ správním obvodům OLR, kterých bylo v té době 15, musel příslušný zdravotní úřad koordinovat své pravomoci také s těmi okolními OLR, které postrádaly svůj vlastní NZÚ. Kromě pražského NZÚ, jehož územní působnost byla vymezena výše, se to týkalo také zdravotních úřadů v Českých Budějovicích (působnost i pro OLR Tábor), Plzni (pod správou také OLR Klatovy) a Brně (působení i pro obvod OLR Zlín). Tuto situaci však změnila správní reforma z roku 1942, na základě níž došlo k redukci počtu obvodů OLR, kterých zbylo díky slučování pouhých sedm a tyto obvody již plně odpovídaly obvodům NZÚ. Reforma však změnila i administrativní postavení samotných NZÚ. Zdravotní úřady od té doby již nebyly přiřčeny k úřadům OLR, nýbrž podléhaly vedoucím okresním hejtmanům ve správě z příkazu Říše.⁸⁸⁶ NZÚ v Jihlavě, Olomouci, Plzni, Českých Budějovicích a Brně se začlenily ke svým vlastním okresním úřadům.⁸⁸⁷ Poněkud složitější to však bylo v případě zdravotních úřadů v Moravské Ostravě a Praze. Ostravský NZÚ totiž spadal pod okresního hejtmana ve Frýdku⁸⁸⁸ a NZÚ v Praze podléhalo okresnímu úřadu Praha-venkov-sever (*Prag-Land-Nord*).⁸⁸⁹ Proti začlenění NZÚ pod okresní hejtmány protestoval vedoucí skupiny zdravotnictví v ÚŘP dr. Plato.⁸⁹⁰ Ten považoval za vhodnější, aby byly zdravotní úřady ve statutárních městech přiřčeny ke komunální správě namísto okresních úřadů. To by se týkalo NZÚ v Praze, Brně, Olomouci a Moravské Ostravě. Přestože Plato nakonec respektoval konečné rozhodnutí okupační správy, své myšlenky se zcela nevzdal a považoval i nadále za nutné přiřčování NZÚ k městským správám v budoucnu.

Důsledky správní reformy dopadly nejvíce na zdravotní úřad v Praze. Přestože nebyl Plato příznivcem přiřčování zdejšího NZÚ k okresnímu úřadu Praha-venkov-sever (oficiální označení znělo takto: *Der Bezirkshauptmann in Prag-Land Nord, Reichsauftragsverwaltung, Deutsches Gesundheitsamt*), vyjádřil spokojenost nad tím, že v Praze zůstal zdravotní úřad jediný a nedošlo ke zřízení NZÚ zvlášť pro okresní úřady Praha-město a Praha-sever.⁸⁹¹ V souvislosti s administrativními změnami však muselo dojít k personální výměně ve funkci

⁸⁸⁴ ŠIMŮNEK, M., Skupina zdravotnictví, II. část, s. 18.

⁸⁸⁵ Tamtéž, s. 19.

⁸⁸⁶ NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-4/217, Koncept stanoviska k organizačním změnám v NZÚ, pod. F. Plato, 18. 7. 1942.

⁸⁸⁷ ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kar 156, Personální obsazení NZÚ v Jihlavě, Olomouci, Plzni, Českých Budějovicích a Brně, nedat.

⁸⁸⁸ Tamtéž, Personální obsazení NZÚ v Moravské Ostravě, nedat.

⁸⁸⁹ NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-4/217, Koncept stanoviska k organizačním změnám v NZÚ, pod. F. Plato, 18. 7. 1942.

⁸⁹⁰ Tamtéž.

⁸⁹¹ Tamtéž.

vedoucího pražského NZÚ. Dosavadního šéfa dr. Gröblera nahradil ještě v druhé polovině června 1942 zdravotní rada dr. Viktor Kindermann (1905–1945), který dříve působil ve zdravotní správě v Ústí nad Labem.⁸⁹² Kindermann přitom dosud vedl fyzikát (městský zdravotní úřad – pozn. R. N.) na pražském magistrátu, což sám Plato označil za jeho nespornou výhodu, neboť získal ve své funkci dostatek zkušeností na to, aby mohl převzít vedení pražského NZÚ.⁸⁹³ Protože si Kindermann svou dosavadní funkci ponechal, vznikla tak personální unie mezi pražským fyzikátem a NZÚ. Proti této skutečnosti nevyslovil námitky ani Plato, ani německý náměstek pražského primátora prof. Josef Pfitzner (1901–1945).⁸⁹⁴ Tímto propojením se ostatně alespoň částečně naplnilo přání šéfa protektorátního zdravotnictví, který považoval aparát okresního úřadu za slabé a toužil po začlenění NZÚ k městským správám. Faktické spojení pražského fyzikátu a NZÚ se však zřejmě neobešlo bez komplikací. Jeden z úředníků pražského NZÚ vylíčil K. H. Frankovi neutěšený stav po nástupu Kindermanna. To, že byly úřady fyzikátu a NZÚ pod „jednou střechou“ nepovažoval vůbec za šťastné, protože fyzikát byl tvořen hlavně českým personálem včetně sekretářek. Na NZÚ navíc zbyly celkem nevyhovující prostory oproti těm, které zaujímal pražský fyzikát.⁸⁹⁵

Na jaře 1944 se konečně vyplnilo přání Platoa (nyní už působícího ve zdravotním oddělení nově zřízeného Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu), aby byly NZÚ propojily s komunální správou. Na základě březnového prováděcího nařízení o RAV byly převedeny zdravotní úřady ve statutárních městech pod městskou administrativu podléhající správě z příkazu Říše – konkrétně v Praze pod úřad primátora hlavního města, v Plzni, Brně, Moravské Ostravě a Olomouci pak pod úřad vrchního starosty (*Oberbürgermeister*).⁸⁹⁶ Pro NZÚ v Praze to znamenalo jen formální potvrzení stávajícího stavu, kdy byl zdravotní úřad propojen s tamním fyzikátem. Podle vzoru z Říše byly nyní převedeny všechny právní, věcné a odborné úkoly zdravotnictví v hlavním městě do jediného zdravotního úřadu.⁸⁹⁷

Zdravotní úřady v Protektorátu plnily prakticky tytéž úkoly, které vykonávali jejich spoluputníci na říšském území. Zvláštní pozornost byla přitom věnována aplikaci platné rasově

⁸⁹² Tamtéž. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1050, Situační zpráva náměstka primátora hl. města Prahy za období od 1. 4. do 30. 6. 1942.

⁸⁹³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/217. Koncept stanoviska k organizačním změnám v NZÚ, pod. F. Plato, 18. 7. 1942, F. Plato prof. Pfitznerovi, nedat.

⁸⁹⁴ Tamtéž. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1050, Situační zpráva náměstka primátora hl. města Prahy za období od 1. 4. do 30. 6. 1942.

⁸⁹⁵ NA Praha, NSM, sign. 110–11/7, Karl Jank K. H. Frankovi, 20. 2. 1943.

⁸⁹⁶ Tamtéž, sign. 109–4/1204, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu zemským prezidentům, RAV, v Praze a Brně, o označení zdravotních úřadů, 5. 5. 1944.

⁸⁹⁷ Tamtéž, sign. 109–2/13, Organizační členění hlavního města Prahy, Zdravotní správa, Zdravotní úřad.

hygienické legislativy, jež se vztahovala na zdejší německé státní příslušníky. Mezi činnosti NZÚ patřily zejména následující:⁸⁹⁸

- ochrana zdraví (*Gesundheitsschutz*) a zajištění zdravotní péče,
- preventivní zdravotní prohlídky školních dětí včetně zubní péče,
- zdravotní vyšetření nařízené soudem,
- „rodová a rasová péče“ (hlavně ve vztahu ke sňatkům),
- evidence dědičných chorob,
- provádění předpisů o dědičném zdraví (včetně sterilizačního zákona),
- osvětová činnost v oblasti zdraví,
- boj proti alkoholismu a kouření,
- boj proti tuberkulóze,
- prevence pohlavně přenosných chorob,
- opatření v oblasti hygieny.

Některá opatření spadající do gesce NZÚ přitom vykonávala už před jejich vznikem zdravotní oddělení OLR. To byl případ i preventivních zdravotních prohlídek německých školáků (*Schuluntersuchungen*). Dr. Kurt Pippel, pozdější šéf NZÚ v Olomouci, tak už během podzimu 1939 objížděl německé školy na Hané a vyšetřoval tamní německé děti.⁸⁹⁹ Vyšetření však ukázala, že žáci zdejších německých škol jsou „malé a slabé“, navíc se zde v hojném počtu vyskytovaly děti ze smíšených česko-německých rodin, v některých případech dokonce „sociálních velkých rodin.“⁹⁰⁰ Na přelomu let 1940 a 1941 pak uskutečnily NZÚ v Praze, Brně, Českých Budějovicích, Olomouci, Moravské Ostravě a Jihlavě plošné preventivní zdravotní prohlídky asi 15 000 německých školáků z Protektorátu,⁹⁰¹ jež poukázaly na to, že mnoho těchto dětí, zvláště pak starších ročníků, vyžadovalo některou formu zdravotního opatření. Tato akce pak sloužila jako oficiální zdůvodnění potřeby provést podobné prohlídky také u českých

⁸⁹⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/13, Organizační členění hlavního města Prahy, Zdravotní správa, Zdravotní úřad. Viz též ŠIMŮNEK, M., Skupina zdravotnictví, II. část, s. 19–20. Tyto činnosti odpovídaly těm, které vykonávaly zdravotní úřady v Říši. Srov. NITSCHKE, Asmus, *Die ‚Erbpolizei‘ im Nationalsozialismus: Zur Alltagsgeschichte der Gesundheitsämter im Dritten Reich*, Opladen/Wiesbaden 1999, s. 12–13.

⁸⁹⁹ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 4, Cestovní příkazy dr. Pippelaza za září 1939. V této době vyšetřil zdravotní referent OLR v Olomouci také polské zajatce a provedl inspekci nemocnic v regionu.

⁹⁰⁰ Tamtéž, kar 5, Situační zpráva OLR Olomouc, 2. 9. 1939, zdravotní oddělení.

⁹⁰¹ NA Praha, fond Ministerstvo sociální a zdravotní správy, kar 1, Výnos říšského protektora I 6 a – 2400 ze dne 2. dubna 1941, pod. K. H. Frank. Informace k návštěvě u dr. Platona, nedatováno.

dětí – v tomto případě se však jednalo o kamufláž rasového výzkumu.⁹⁰² Němečtí úřední lékaři měli nicméně na realizaci prohlídek českých dětí rovněž dohlížet.⁹⁰³

Protektorátní zdravotní úřady se ve velké míře angažovaly v oblasti boje proti tehdy obávané tuberkulóze. Už v roce 1941 zahájily NZÚ systematickou evidenci případů TBC mezi německým obyvatelstvem.⁹⁰⁴ Postupně byly tyto úřady vybavovány rentgenovými přístroji.⁹⁰⁵ Ty byly instalovány od jara 1941 do jara 1943.⁹⁰⁶ Podle Šimůnka a Hoßfelda však tyto rentgenové ambulance souvisely také s dalším rasovým výzkumem Čechů, který se uskutečnil pod záminkou boje proti TBC, a to původně pomocí rentgenových vozů.⁹⁰⁷

Zatím není zcela vyjasněno, jakým způsobem se na území Protektorátu uplatňoval zákon k předcházení dědičně nemocného potomstva, který umožňoval sterilizaci jedinců, u nichž byly potvrzeny následující diagnózy: vrozená slabomyslnost, schizofrenie, bipolární afektivní porucha (maniodepresivní psychóza), epilepsie, Huntingtonova choroba, dědičná slepota a hluchota, těžké dědičné tělesné vady nebo též těžký alkoholismus.⁹⁰⁸ Na vypracování odborných stanovisek se přitom podílely zdravotní úřady. Sterilizace se prováděly v „běžném rozsahu“ v Říšské župě Sudety,⁹⁰⁹ podle Šimůnka se měl příslušný zákon vztahovat i na německé obyvatele Protektorátu,⁹¹⁰ ale zatím to není možné zcela jasně osvětlit.⁹¹¹ Sterilizace se naopak neuplatňovala vůči protektorátním příslušníkům české národnosti. V roce 1941 se přesto

⁹⁰² Srov. NOVOTNÝ, R., *Zdravotní prohlídky jako nástroj rasové selekce v Protektorátu Čechy a Morava*, in: SLABOTÍNSKÝ, R. – STÖHROVÁ, P., *Zdraví a nemoc v dějinách člověka a zvířat*, Brno 2014, s. 158–179, zde s. 159–161.

⁹⁰³ Tamtéž. Viz též NOVOTNÝ, René: *Služebna*, s. 260.

⁹⁰⁴ ŠIMŮNEK, M., Skupina zdravotnictví, II. část, s. 19. NA Praha, NSM, sign. 110–11/7, Karl Jank K. H. Franckovi, 20. 2. 1943.

⁹⁰⁵ ŠIMŮNEK, M.: Skupina zdravotnictví, II. část, s. 19.

⁹⁰⁶ ŠIMŮNEK, M. – HOSSFELD, Uwe, *The Avantgarde of the 'Rasse': Nazi 'Racial Biology' at the German Charles University in Prague, 1940–1945*, in: Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, Tomus LIV., Fasc. 1., 2014 (2015), s. 55–110, zde s. 81. V roce 1941 byly rentgenové přístroje nainstalovány v Moravské Ostravě, Jihlavě, Brně a Olomouci. V roce 1942 v Praze a Hradci Králové a na jaře 1943 pak v Plzni.

⁹⁰⁷ Tamtéž, s. 79, 81.

⁹⁰⁸ § 1 – Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses vom 14. VII. 1933, RGBI. I, 1933, S. 529. Český genetik Karel Hrubý si po válce postestkl, že byl „oprávněný a eugenicky blahodárny zákrok sterilizační“ (sic) nacisty zdiskreditován. Srov. HRUBÝ, Karel, *Eugenika: Člověk v zrcadle dědičnosti*, Praha 1948, s. 209–210.

⁹⁰⁹ ŠIMŮNEK, M., *Zneplodnění/sterilizace během nacistické okupace v tzv. říšské župě Sudety - přehled, 1938–1945*, in: Speciální pedagogika, roč. 24, č. 1, 2014, s. 24–41. Viz též BEIER, Herwig, *Eugenika v Sudetech během druhé světové války*, in: Speciální pedagogika, roč. 7, č. 1, 1997, s. 41–48.

⁹¹⁰ ŠIMŮNEK, M., *Pro et contra. Debaty o zavedení tzv. eugenické sterilizace v Československu, 1933–1938*, in: Speciální pedagogika, roč. 22, 2012, č. 3, s. 224–240, zde s. 239.

⁹¹¹ Thumsův Ústav pro rodovou a rasovou hygienu se nicméně podílel na posudkové činnosti ke sterilizacím na území Sudet. Thums byl přisedicím u vrchního „genetického soudu“ v Litoměřicích. Srov. ŠIMŮNEK, M., *Ein neues Fach: Die Erb- und Rassenhygiene an der Medizinischen Fakultät der Deutschen Karls-Universität Prag 1939–1945*, in: KOSTLÁN, Antonín (Hrsg.), *Wissenschaft in den böhmischen Ländern 1939–1945*, Praha 2004, s. 203–340, zde s. 259.

jednalo o možnostech sterilizovat protektorátní příslušníky pobývající na říšském území (tedy i v Sudetech).⁹¹²

V srpnu 1942 se obrátil na K. H. Franka dr. Hans Hefelmann (1906–1986) z vůdcovy kanceláře ve věci evidence těžce postižených novorozenců v Protektorátu.⁹¹³ Frankovi bylo připomenuto, že tato přísně tajná akce (*Kinderaktion*) probíhá už několik let v Říši na základě nařízení říšského ministerstva vnitra z 18. srpna 1939, které stanovilo povinnost hlásit všechny případy „znetvořených“ a těžce duševně zaostalých novorozenců.⁹¹⁴ Konkrétně se jednalo o evidenci výskytu následujících diagnóz: idiocie a Downova syndromu (*Idiotie und Mongolismus*) – zvláště pokud jsou spojeny se slepotou a hluchotou, mikrocefalie, hydrocephalus těžkého či pokročilého stupně, závažné deformace těla (zvláště chybějící končetiny a rozštěpy hlavy a páteře) a závažná ochrnutí vlivem dětské mozkové obrny. Povinnost hlášení (*Meldungspflicht*) těchto případů se vztahovala na porodní asistentky⁹¹⁵ a lékaře. Pediatri museli navíc hlásit také výskyt těžkých zdravotních postižení u dětí do 3 let věku.⁹¹⁶ Hlášení muselo být předáno místně příslušnému zdravotnímu úřadu (dle místa narození dítěte v případě novorozenců nebo místa bydliště u starších dětí). Po ověření správnosti zdravotní úřad předal hlášení tzv. Říšskému výboru pro vědeckou evidenci těžkých dědičně podmíněných chorob (*Reichsausschuß zur wissenschaftlichen Erfassung von erb- und anlagebedingter schwerer Leiden*), což bylo ovšem jen krycí jméno pro příslušný Hefelmannův útvar v rámci vůdcovy kanceláře v Berlíně.⁹¹⁷ Toto maskování bylo na místě, neboť nešlo ve skutečnosti o nic jiného než o neblaze známou euthanasii dětí. O zabíjení dětí se ale nemělo explicitně psát ani v tajné úřední korespondenci a užívalo se například tohoto eufemismu: „*Die erfaßten Kinder werden nach entsprechender Begutachtung in einer Reihe deutscher Kinderkrankenhäuser, Heil- und Pflgeanstalten, Universitätskliniken und ähnlichen Einrichtungen klinisch beobachtet und behandelt. Diese gesamte Kinderaktion ist bis zum heutigen Tage völlig geheim geblieben.*“⁹¹⁸ Deklarovaným cílem celé akce bylo „zamezení dalších generací pacientů v psychiatrických

⁹¹² ZA Opava, RP Opava, inv. č. 3002, Stanovisko říšského ministerstva vnitra k možnosti sterilizace protektorátních příslušníků, 6. 6. 1941.

⁹¹³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/983, Hefelmann K. H. Frankovi, 18. 8. 1942, označeno jako „Geheime Reichssache“, v příloze žádost o vyjádření datovaná k 17. 8. 1942.

⁹¹⁴ Tamtéž, Příložený opis přísně tajného nařízení říšského ministerstva vnitra z 18. 8. 1939.

⁹¹⁵ Ty za každé hlášení dostaly 2 říšské marky.

⁹¹⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/983, Příložený opis přísně tajného nařízení říšského ministerstva vnitra z 18. 8. 1939.

⁹¹⁷ Srov. PROCTOR, c. d., s. 205. Tato skutečnost byla známa i Frankovi. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/983, Hefelmann K. H. Frankovi, 18. 8. 1942, označeno jako „Geheime Reichssache“, v příloze žádost o vyjádření datovaná k 17. 8. 1942.

⁹¹⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/983, Hefelmann an K. H. Frank, 17. 8. 1942, „Geheime Reichssache“.

léčebnách a ústavech pro postižené“.⁹¹⁹ V Protektorátu měl mít tuto operaci na starost dr. Pieper ze zdravotnického útvaru ÚŘP.⁹²⁰ Ohlašovací formuláře měly zpracovávat protektorátní NZÚ a prostřednictvím kanceláře státního tajemníka K. H. Franka je přeposílat do vůdcovy kanceláře v Berlíně. Sám Frank byl požádán o vyjádření, zda by se měla „evidence“ (euthanasie) vztahovat i na české děti (*Tschechenkinder*) – „*insbesondere solche aus eindeutschungsfähigen Familien*.“⁹²¹ V září 1942 pak Frank vyjádřil svůj souhlas s rozšířením programu dětské euthanasie do Protektorátu, avšak vyslovil se proti možnosti zahrnout do něj i české děti.⁹²² NZÚ v Protektorátu se tak měly podílet na vraždění zdejších zdravotně postižených německých novorozenců a malých dětí.⁹²³

Důležitou součástí agendy NZÚ tvořila „*Erb- und Rassenpflege*“. Její smysl spočíval v posílení genofondu německého národa, a to hlavně podporou geneticky zdravých německých párů a naopak se mělo zamezovat reprodukci „*dědičně zatížených*“ jedinců. Zdravotní úřady se v tomto ohledu soustředily především na „*předmanželské poradenství*“ (*Eheberatung*)⁹²⁴ na základě výše zmíněného zákona o zdravém manželství. Tento předpis stanovil, že sňatek nemohl být uzavřen, pokud jeden ze snoubenců vykazoval známky dědičného onemocnění ve smyslu zákona o předcházení dědičně nemocného potomstva).⁹²⁵ O povolení sňatku dle zdravotních a

⁹¹⁹ Tamtéž.

⁹²⁰ Tamtéž.

⁹²¹ Tamtéž.

⁹²² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/983, Frank an Hefelmann, 14. 9. 1942. Frank to nepovažoval za „žádoucí“ – zřejmě s ohledem na politickou situaci.

⁹²³ Na území Protektorátu se nacházel ústav pro duševně choré v Kosmonosech na Mladoboleslavsku, jehož ředitelem se stal v roce 1940 dr. Klemens Bergl, který působil také jako pomocný úřední lékař při NZÚ v Praze a byl přidělen k OLR Jičín. Tento ústav měl svou roli v programu zabíjení („euthanasii“) duševně nemocných pacientů v rámci „akce T-4“. Srov. ŠIMŮNEK, M., Ein neues Fach, s. 265–274. TÝŽ, *Planung der nationalsozialistischen „Euthanasie“ im Protektorat Böhmen und Mähren im Kontext der Gesundheits- und Bevölkerungspolitik der deutschen Besatzungsbehörden (1939–1942)*, in: ŠIMŮNEK, M. – SCHULZE, Dietmar, *Die nationalsozialistische „Euthanasie“ im Reichsgau Sudetenland und Protektorat Böhmen und Mähren 1939–1945*, Červený Kostelec 2008, s. 117–198.

⁹²⁴ ZA Opava, RP Opava, inv. č. 3005, Směrnice říšského a pruského ministra vnitra k předmanželskému poradenství, IV A 10881/37/1075 a, 29. 11. 1937. Srov. též vymezení „rodové a rasové péče“ v § 3, odst. I, písm. b – Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 3. VII. 1934, S. 531. Jeden z průkopníků německé rasové hygieny Fritz Lenz už v roce 1921 navrhl systém předmanželského poradenství, jež se měl uplatnit v Německu. LENZ, F., *Menschliche Auslese*, 1. Aufl., s. 194–204. Také rasový teoretik Hans F. K. Günther prosazoval eugenické principy při manželském výběru. Viz GÜNTHER, H. F. K., *Gattenwahl zu ehelichem Glück und erblicher Erzüchtigung*, München 1941, s. 108–112, 157–166. Potřebu eugenického předmanželského poradenství (samozřejmě ne rasistického) hájil ještě po válce K. Hrubý. Srov. HRUBÝ, K., *Eugenika*, s. 206–207.

⁹²⁵ § 1, odst. 1, písm. d – Gesetz zum Schutze der Erbgesundheit des deutschen Volkes (Ehegesundheitsgesetz) vom 18. Oktober 1935, RGBI. I, 1935, S. 1246. Podle § 1, odst. 2 se toto ustanovení nepoužilo, pokud byl druhý z partnerů neplodný. Vedle toho nemohl být sňatek také uzavřen tehdy (podle odst. 1, písm. a, b, c), pokud jeden ze snoubenců trpěl infekčním onemocněním, které by mohlo ohrozit případné potomky, dále pokud byl jeden z partnerů nesvéprávný, a nebo pokud trpěl duševní poruchou.

genetických hledisek rozhodoval místně příslušný zdravotní úřad, jenž vydával tzv. „osvědčení o způsobilosti uzavřít sňatek“ (*Ehetauglichkeitszeugnis*).⁹²⁶

Sňatky německých státních příslušníků se musely řídit také zákonem o ochraně německé krve a německé cti (tzv. *Blutschutzgesetz*),⁹²⁷ jenž byl zaměřen proti „míšení“ s Židy. První prováděcí nařízení k tomuto zákonu vyloučilo sňatky Němců s židovskými míšenci prvního stupně (dva židovští prarodiče).⁹²⁸ Toto nařízení navíc umožňovalo zakázat sňatek německých státních příslušníků i s osobami s jinou „cizí rasovou příměsí“ (Romové, černoši aj.).⁹²⁹ Pravidla dále podrobněji upravovaly směrnice říšského ministerstva vnitra.⁹³⁰ Jedna z nich v roce 1936 pověřila zdravotní úřady, aby prováděla vyšetření snoubenců nejen z hlediska zdravotního a zdravotně-genetického, nýbrž i rasového.⁹³¹ Z možnosti uzavřít sňatek s Němcem byli nyní přímo vyloučeni nejen Židé a židovští míšenci prvního stupně, nýbrž i ostatní osoby „mimoevropského původu“. Pokud se jednalo o jedince s mongoloidním, indickým nebo polynéským rázem, uplatňovala se stejná pravidla jako v případě „židovské krve“, což v praxi znamenalo, že sňatek mohl být ještě povolen v případě míšenců druhého stupně – tedy pouze s jedním „rasově cizím“ prarodičem. Jinak tomu bylo ale v případě „obzvláště cizích krevních příměsí se silnou průrazností“ („*besonders rassenfremder Blutseinschlag mit starker Durchschlagskraft*“), což se týkalo černochoů, Hotentotů, Křováků, Pygmejů, Austrálců, Papuánců, Melanésanů, Mikronésanů, Vedidů a Negritů. Pokud se u snoubence vyskytl, byť jen jediný, prarodič s takto definovaným původem, byla mu možnost uzavřít sňatek s osobou „německé krve“ odepřena.⁹³² Pokud existovalo podezření, že se nejednalo o osobu „německé krve“, musel lékař zdravotního úřadu jeden ze zvláštních formulářů podle toho, zda se jednalo o osobu s „židovskou příměsí“,⁹³³ nebo bylo podezření na jinou „cizí příměs“.⁹³⁴ Do obou dotazníků přitom vyplnil informace o rodině uchazeče podle příslušných dokladů. Formuláře byly opatřeny fotografiemi postavy zředu a z profilu. Pokud vyšetření úředním lékařem nevedlo ke

⁹²⁶ § 2 – Gesetz zum Schutze der Erbgesundheit des deutschen Volkes (Ehegesundheitsgesetz) vom 18. Oktober 1935, RGBI. I, 1935, S. 1246.

⁹²⁷ Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre, 15. 9. 1935, RGBI. I, 1935, S. 1146.

⁹²⁸ § 3 a 4 – Erste Verordnung zur Ausführung des Gesetzes zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre, 14. 11. 1935, RGBI. I, 1935, S. 1334-1336.

⁹²⁹ Tamtéž – § 6: „Eine Ehe soll ferner nicht geschlossen werden, wenn aus ihr eine die Reinerhaltung des deutschen Blutes gefährdende Nachkommenschaft zu erwarten ist.“

⁹³⁰ ZA Opava, RP Opava, inv. č. 3005, Směrnice říšského ministra vnitra o vyšetřování na základě zákona o ochraně německé krve a německé cti, IV A 469/1075a, 24. 2. 1936.

⁹³¹ Tamtéž.

⁹³² Tamtéž.

⁹³³ „Sieht man dem Antragsteller jüdischen Einschlag stark – wenig – gar nicht – an? Wenn ja, kurz auszuführen, an welchen Merkmalen.“

⁹³⁴ Jiné „cizí příměsí“ byly sledovány v poněkud pozměněném dotazníku: „Sieht man dem Antragsteller einen fremdrassigen Einschlag stark – wenig – gar nicht an?“

spolehlivé „rasové diagnóze“ nebo vystávaly ještě další pochybnosti, mohl se zdravotní úřad obrátit za účelem odborného posudku na některé z německých antropologických (resp. „rasovědných“) pracovišť,⁹³⁵ jež mohlo zajistit důkladné rasové vyšetření.

Takto koncipované „předmanželské poradenství“ se začalo uplatňovat i v Protektorátu, a to zvláště na úrovni zákona o ochraně německé krve a cti. Problematikou „rodové a rasové péče“ se zabývaly ještě před zřízením NZÚ zdravotní oddělení OLR.⁹³⁶ Nacistické představy o „zdravém německém manželství“ se na území Protektorátu střetávaly s fenoménem smíšených česko-německých sňatků. Z obecně rasově-hygienického hlediska byly přitom tyto sňatky v zásadě přípustné, neboť Češi patřili mezi „druhově spřízněné“ národy.⁹³⁷ Představovaly však, jak autor podrobně vylíčil v předchozích částech, problém z hlediska národnostní – a zvláště pak rasové politiky. Vyšetření na základě zdravotně-genetických hledisek nařizoval přitom oběžník říšského protektora a říšského ministra vnitra z dubna 1941.⁹³⁸ Obstarávaly ho přitom všechny NZÚ v Protektorátu. Zdravotní úřad v Praze ovšem mezi ostatními NZÚ zcela vynikal – jako jediný byl totiž vybaven moderním specializovaným pracovištěm – Poradnou pro rodovou a rasovou péči (*Beratungsstelle für Erb- und Rassenpflege*), která byla založena dne 1. dubna 1941 jakožto II. oddělení NZÚ v Praze pod vedením Karla Thumse.⁹³⁹ Ten svou poradnu personálně i technicky propojil se svým univerzitním Ústavem pro rodovou a rasovou hygienu (*Institut für Erb- und Rassenhygiene*) se sídlem na pražském Albertově v budově dnešního Purkyňova ústavu.⁹⁴⁰ II. oddělení NZÚ v Praze tak sídlilo mimo hlavní prostory zdravotního úřadu. Pro potřeby poradny byla vyčleněna kancelář s čekárnou, k dispozici byla též vyšetřovací místnost a laboratoř.⁹⁴¹ Sám Thums si velmi pochvaloval možnost propojit vědecký výzkum s praktickou posudkovou činností.⁹⁴² Kromě Thumse pro poradnu pracovaly dvě jeho

⁹³⁵ Jako vhodné byly vybrány následující instituce: Ústav císaře Viléma pro antropologii, nauku o lidské dědičnosti a eugeniku v Berlíně (Kaiser-Wilhelm-Institut für Anthropologie, menschliche Erblehre und Eugenik), Antropologický ústav Univerzity v Mnichově, Ústav pro rasovou nauku a etnologii (Institut für Rassen- und Völkerkunde) Univerzity v Lipsku, Rasově-biologický ústav (Rassenbiologisches Institut) na Univerzitě v Královci, Antropologický ústav Univerzity ve Vratislavi, Univerzitní ústav pro biologii dědičnosti a rasovou hygienu (Universitätsinstitut für Erbbiologie und Rassenhygiene) ve Frankfurtu n. Mohanem, Zemský úřad pro rasové záležitosti (Landesamt für Rassenwesen) ve Výmaru, Rasově-biologický ústav Univerzity v Hamburku a Ústav pro rodovou a rasovou péči (Institut für Erb- und Rassenpflege) v Giessenu. ZA Opava, RP Opava, inv. č. 3005, Směrnice říšského ministra vnitra o vyšetřování na základě zákona o ochraně německé krve a německé cti, IV A 469/1075a, 24. 2. 1936.

⁹³⁶ SOA Zámorsk, OLR Havlíčkův Brod, kar 1, inv. č. 4, Organizační plán OLR Německý Brod.

⁹³⁷ K tomu též LEUSCHNER, E., *Nationalsozialistische Fremdvolkpolitik*, s. 15–16.

⁹³⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/966, Runderlass des Reichsministers des Innern und des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren zur Dritten Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes vom 29. X. 1940 (RGBl. I S. 1488).

⁹³⁹ THUMS, Karl: *Das Institut*, s. 79.

⁹⁴⁰ Adresa: Albertov 4 (Alberthof 4), Praha 2.

⁹⁴¹ THUMS, Karl: *Das Institut*, s. 77.

⁹⁴² Tamtéž, s. 79.

asistentky dr. Gertraud Vanino a Theresia Hieblová.⁹⁴³ Pražská poradna snesla srovnání s obdobnými středisky v Říši, kde byly zřizovány už od roku 1935 k provádění sňatkové a rasově-hygienické legislativy.⁹⁴⁴ Vedle problematiky smíšených sňatků posuzovalo Thumsovo pracoviště rovněž zdravotní způsobilost k manželským půjčkám⁹⁴⁵ a provádělo prohlídky německých párů za účelem vydání osvědčení o způsobilosti k uzavření sňatku podle zákona o „zdravém manželství“.⁹⁴⁶ Protože pražská poradna byla náležitě technicky vybavená, nemuseli si snoubenci s sebou brát fotografie svých postav, protože mohli být vyfoceni přímo na místě – avšak s tím, že se museli před objektiv postavit zcela nazi.⁹⁴⁷

Zdravotní prohlídka zahrnovala měření tělesné výšky (v cm) a zjištění tělesné hmotnosti (v kg), posouzení stavby těla, úřední lékař si všiml výskytu zvláštních znaků na postavě (pigmentové anomálie, defekty či deformace apod.), vyšetřil ústní dutinu a štítnou žlázu, dále byl zhodnocen stav zraku obou očí a sluchu (šepotem). Lékař posléze vyšetřil dech, změřil krevní tlak a puls. Dále prohmatal snoubencům břicho a vyšetřil pohlavní orgány, přičemž se zaměřoval na plodnost a u žen ho zajímal menstruační cyklus. Součástí prohlídky bylo také prověření hybnosti, nervového systému a laboratorně byla vyšetřena moč (sediment). Mohl být zjištěn i krevní obraz a posouzen duševní stav a inteligence.⁹⁴⁸

Kromě přímého lékařského vyšetření se kladl velký důraz na anamnézu (*eigene Vorgeschichte*), a to zvláště rodinnou (*Familien- und Sippenvorgeschichte*) s ohledem na možný výskyt dědičných chorob. Úřední lékař se ptal na okolnosti narození a růstu (dospívání), prodělaná onemocnění (zvláště TBC, duševní a pohlavní nemoci) a pobyt v nemocnicích či léčebnách. U žen se zajímal o dosavadní porody či potraty a nástup menstruace. Lékař si zapsal i poznámky o školní docházce a posoudil sociální chování. Dotazoval se rovněž na zdravotní stav rodiny.

⁹⁴³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/10, Organizační a personální struktura zdravotního oddělení OLR Praha k 29. 8. 1941.

⁹⁴⁴ V roce 1935 nařídil tehdejší ministr vnitra Frick všem státním zdravotním úřadům, aby zřídily poradny pro genetickou a rasovou péči a vydávaly potvrzení o tom, zda jsou snoubenci schopni sňatku. Srov. např. PROCTOR, Robert N. c. d., s. 151. Nařízení z 21. 5. 1935 o činnosti poraden pro genetickou a rasovou péči bylo později několikrát doplněno. Srov. ZA Opava, RP Opava, inv. č. 3005, Směrnice říšského a pruského ministra vnitra k předmanželskému poradenství, IV A 10881/37/1075 a, 29. 11. 1937. O významu „manželských poraden“ pojednal také přední rasový hygienik Otmar von Verschuer. Srov. VERSCHUER, Otmar, *Leitfaden der Rassenhygiene*, Leipzig 1941, s. 123–125.

⁹⁴⁵ Vyšetřování způsobilosti k manželským půjčkám bylo jedním z úkolů nacistických zdravotních úřadů. Srov. NITSCHKE, A., *Die ‚Erbpolizei‘*, s. 125–126; VOSSSEN, Johannes, *Die Ungleichbehandlung von Menschen nach rassenhygienischen Prinzipien im öffentlichen Gesundheitsdienst des NS-Staates*, in: SCHAGEN, Udo – SCHLEIERMACHER, Sabine (Hrsg.), *Gesundheitsschutz für alle und die Ausgrenzung von Minderheiten: Historische Beiträge zur Aushöhlung eines gesundheitspolitischen Anspruchs*, Berlin 2006, s. 19–24, zde s. 19nn.

⁹⁴⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/10, Organizační a personální struktura zdravotního oddělení OLR Praha k 29. 8. 1941.

⁹⁴⁷ NOVOTNÝ, R., *Německé zdravotní úřady*, s. 161.

⁹⁴⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/966, Rundrlass des Reichsministers des Innern und des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren zur Dritten Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes vom 29. X. 1940 (RGBl. I S. 1488) – vzor vyšetřovacího formuláře.

Vedle toho zjišťoval národnostní původ rodičů a prarodičů, popř. i dalších předků, pro podchytení případných „německé pokrevní příměsi.“ a její množství.⁹⁴⁹

Nedílnou součástí posudku NZÚ byl také „rasový nález“ (*rassischer Befund*), u českého i německého snoubence, resp. jejich rasová příslušnost (*rassische Eignung*).⁹⁵⁰ Lékař musel přitom odpovědět na dvě otázky: 1. „*Vytvářejí známky pro příměs druhově nespřízněné krve?*“ a 2. „*Vyazuje žadatel ve svém vzezření zvláštní znaky, které jej odchyľují od německého typu člověka?*“⁹⁵¹ Pro vykazování těchto „*druhově cizích příměsí*“ přitom platila výše uvedená směrnice říšského ministerstva vnitř z roku 1936,⁹⁵² podle které se rozlišovaly „cizí příměsi“ se „slabou“ (např. mongoloidní) a „silnou průrazností“ (např. negroidní). V příslušné směrnici k česko-německým sňatkům byl v této souvislosti jako „rasově méněcenný“ (*rassisch minderwertig*) považován jedinec, který „*vyazuje konkrétně židovské, cikánské, negroidní nebo jiné zvláštní cizí krevní příměsi.*“⁹⁵³ Sňatky, u nichž byl jeden z partnerů podle této definice „*rasově méněcenný*“, neměly být umožněny.⁹⁵⁴

Celé vyšetření mohlo trvat dle odhadu až jednu hodinu. Během něho byl vyplněn i dotazník k rodinné anamnéze – *Sippenfragebogen*, v němž byl zjišťován zdravotní stav pokrevních příbuzných uchazeče.⁹⁵⁵ Po vyšetření vyplnil úřední lékař vyšetřovací formulář, které uzavřel svým celkovým hodnocením (*Beurteilung durch den Amtsarzt*). To zahrnovalo celkový dojem z osobnosti zkoumaného žadatele, oznámení, zda vyvstaly proti uzavření sňatku nějaké zdravotní, zdravotně-genetické nebo rasové námitky. Lékař také posoudil, zda lze sňatek uzavřít i z hlediska rodinných poměrů.⁹⁵⁶ Jak už bylo řečeno, formuláře vyplňované NZÚ sloužily též jako podklad pro rasovou selekci ze strany služebny RuSHA. „Rasový odborník“ Karl Thums jakožto jediný protektorátních úředních lékařů byl přitom schopen stanovit předběžnou rasovou diagnózu: Češku Svatoslavu P. z Prahy tak klasifikoval jako „*smíšený typ s alpskými,*

⁹⁴⁹ Tamtéž.

⁹⁵⁰ Tamtéž – vzor vyšetřovacího formuláře.

⁹⁵¹ V něm. orig.: „*Bestehen Anzeichen für Einschlag nicht artverwandten Blutes – gegebenenfalls welche?*“ „*Weist der Antragsteller sonstige Merkmale auf, die ihn erscheinungsbildlich vom deutschen Menschentyp abweichen lassen – gegebenenfalls welche?*“

⁹⁵² ZA Opava, RP Opava, inv. č. 3005, Směrnice říšského ministra vnitř o vyšetřování na základě zákona o ochraně německé krve a německé cti, IV A 469/1075a, 24. 2. 1936. Na tuto směrnici bylo přitom ve vyšetřovacím formuláři přímo odkazováno.

⁹⁵³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/966, Runderlass des Reichsministers des Innern und des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren zur Dritten Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes vom 29. X. 1940 (RGBl. I S. 1488).

⁹⁵⁴ S výjimkou židovských nebo mongoloidních míšenců 2. stupně (dle směrnice IV A 469/1075a z r. 1936)

⁹⁵⁵ NA Praha, ZdÚ, kar 24, Sippenfragebogen.

⁹⁵⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/966, Runderlass des Reichsministers des Innern und des Reichsprotectors in Böhmen und Mähren zur Dritten Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes vom 29. X. 1940 (RGBl. I S. 1488) – vzor vyšetřovacího formuláře.

fálskými a východobaltickými rysy“ a Viléma K., česko-německého původu, jako „smíšený typ s východobaltickými a některými fálskými znaky.“⁹⁵⁷

Thumsovy diagnostické schopnosti však v listopadu 1941 zpochybnil Ferdinand Fischer, který si u Franka stěžoval na podle něj chybnou klasifikaci jedné německé ženy, jež si chtěla vzít Čecha: *„Auf den ersten Blick muß selbst jeder Laie sofort sehen, daß das Mädchen (Bild beim eingelegten Papierstreifen) außereuropäischen Rassetypus aufweist. Sie ist zweifellos das uneheliche Kind eines negroiden Menschen. Professor Thums schreibt dazu, daß es sich um ein ‚nettes und erbgesundes deutsches Mädchen handelt. Bemerkenswert ist: Prof. Thums stellt fest, daß sie keine Anzeichen für einen Einschlag nichtartverwandten Blutes aufweist und charakterisiert ihren Rassetypus als ostisch mit sudetischem Einschlag.“⁹⁵⁸*

O Vánocích 1941 se spolu setkali představitelé RuSHA Otto Hofmann (1896–1982), šéf Rasového úřadu RuSHA Bruno K. Schultz (1901–1997),⁹⁵⁹ a Erich Wettern (1910–?) z českomoravské pobočky s „*vůdcem německého zdravotnictví*“ Leonardem Contim.⁹⁶⁰ Předmětem jejich jednání bylo vytýčení kompetencí mezi „rasovými experty“ RuSHA a úředními lékaři NZÚ v posuzování žádostí o uzavření smíšených sňatků. Činitelé RuSHA upozornili na to, že „rasové nálezy“ úředních lékařů ve smyslu přítomnosti „rasově cizích“ znaků byly opakovaně proti- chůdné vůči stanovisku examinátorů RuSHA. Z jednání vyplynul požadavek, aby se napříště úřední lékaři zabývali výhradně záležitostmi zdravotními a „rasovou diagnózu“ přenechali referentům RuSHA. V praxi však i nadále Thums pokračoval v rasové klasifikaci žadatelů, až mnohem později odkazoval na posudky RuSHA.⁹⁶¹

Významnou úlohu v oblasti rasově hygienického posuzování národnostně smíšených sňatků a uchazečů o německé občanství sehrála lékařská služba RuSHA, v jejímž čele stál od jejího počátku v roce 1943 dr. Hußmann, kterého v září 1944 vystřídal doc. Stengel-von Rutkowski.⁹⁶² Lékař RuSHA přitom spolupracoval s NZÚ, ponejvíce s Karlem Thumsem. Smyslem lékařského vyšetření, které doplňovalo rasové prověrky, mělo být odlišení znaků antropologických (resp. rasových) od patologických. Lékařská služba RuSHA prověřila jen od

⁹⁵⁷ Tamtéž, sign. 114-345-1, Vyšetřovací list Svatoslavy P., NZÚ v Praze, 10. 12. 1942. Vyšetřovací list Viléma K., NZÚ v Praze, 9. 10. 1942.

⁹⁵⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1428, F. Fischer an K. H. Frank / R. Gies, 12. 11. 1941.

⁹⁵⁹ Ten působil také jako profesor rasové biologie na NKU.

⁹⁶⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/976, Poznámka B. K. Schultze o rozhovoru s Contim vedeným 25. 12. 1941, 13. 1. 1942. Viz též ŠIMŮNEK, M. – HOSSFELD, U., *The Avantgarde*, s. 79.

⁹⁶¹ NA Praha, ÚŘP, sign. 114-342-3, Vyšetřovací list Bohumily P., NZÚ v Praze, 2. 5. 1944 (uveden odkaz na posudek RuSHA). Ještě v roce 1943 přitom Thums rasovou klasifikaci prováděl. Tamtéž, sign. 114-342-2, Vyšetřovací list Jaroslava H., NZÚ v Praze, 18. 3. 1943.

⁹⁶² K tomu blíže viz: NOVOTNÝ, R., *Lékařská služba*, s. 107.

ledna 1944 do února 1945 celkem 660 smíšených sňatků a provedla zpětné prověření 1 790 případů z kartotéky česko-moravské pobočky RuSHA.⁹⁶³

Za účelem celkového rasově hygienického podchycení protektorátních Němců zahájil už v roce 1941 Karl Thums na svém pracovišti budování tzv. „*střediska pro genetickou kartotéku německého obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava*“ – *Zentralstelle für die Erbkartei der deutschen Bevölkerung im Protektorat Böhmen und Mähren*.⁹⁶⁴ Tento útvar byl přitom stejně jako Poradna pro rodovou a rasovou péči též formálně začleněn k NZÚ v Praze.⁹⁶⁵ Tato kartotéka měla sloužit dle Thumsových slov ke „*genetické inventuře*“ jako ve staré Říši.⁹⁶⁶ Podobná zařízení už totiž delší dobu fungovala v Německu, a to na základě nařízení říšského ministerstva vnitra z roku 1936, které přikázalo zahájit „*erbbiologische Bestandsaufnahme*“ Německé říše, což mělo spočívat v centrálně řízené evidenci dědičných chorob v jednotlivých oblastech Říše.⁹⁶⁷ Zjištěné údaje měly pak sloužit k vytváření map a dalších podkladů pro „*rodovou a rasovou péči*“.⁹⁶⁸ Smyslem „protektorátní“ kartotéky byla evidence výskytu dědičných onemocnění v rámci zdejší německé populace. Thumsovo středisko navázalo styky s léčebnami, ozdravovnami, nemocnicemi a zdravotními úřady po celém Protektorátu⁹⁶⁹ – mimo jiné i s ústavem pro duševně choré v Praze-Bohnicích.⁹⁷⁰ Podle Thumse měla kartotéka doplněná o archiv představovat „*fundament praktické rodové a rasové péče v Čechách a na Moravě*“: „*Das Archiv selbst wurde nach den bewährten Mustern des Altreiches mit Zentralkartei und Sonderkarteien eingerichtet und wird, sobald die Erbgesundheitsgesetzgebung auch die*

⁹⁶³ Tamtéž, s. 104.

⁹⁶⁴ Alternativním označení znělo „*Zentralstelle für die Erbkartei der deutschen Bevölkerung in Böhmen und Mähren*“. Srov. THUMS, K., *Das Institut*, s. 79. Genetická kartotéka byla zřízena dokonce i v Generálním gubernementu. ZA Opava, RP Opava, inv. č. 3002, *Zentrale Erbkartei für das Generalgouvernement, RdErl. d. RMdl. v. 3. 5. 1943 – IV b 310/43-1075* (výstřížek). Kartotéka byla uložena ve velkém přednáškovém sále ústavu. ŠIMŮNEK, M., *Ein neues Fach*, s. 315, Abb. 14.

⁹⁶⁵ Srov. ŠIMŮNEK, M., *Ein neues Fach*, s. 211. K tomu též NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/13, Organizační členění hlavního města Prahy, Zdravotní správa, Zdravotní úřad. Praha. O zakládání „rodových kartoték“ v rámci zdravotních úřadů viz též NITSCHKE, A., *Die ‚Erbpolizei‘*, s. 19, 119–120.

⁹⁶⁶ THUMS, Karl: *Das Institut*, s. 79. Viz též PROCTOR, Robert N., c. d., s. 156.

⁹⁶⁷ PROCTOR, Robert N., c. d., s. 156. NITSCHKE, A., *Die ‚Erbpolizei‘*, s. 119–120, dále pak od s. 165. ROTH, Karl Heinz, „*Erbbiologische Bestandsaufnahme*“ – ein Aspekt „*ausmerzender*“ *Erfassung vor der Entfesselung des Zweiten Weltkrieges*, in: ROTH, K. H. (Hrsg.), *Erfassung zur Vernichtung: von der Sozialhygiene zum „Gesetz über Sterbehilfe“*, Berlin 1984, s. 57–100.

⁹⁶⁸ ZA Opava, RP Opava, inv. č. 3005, Směrnice říšského ministerstva vnitra k dědičně-biologické inventuře, 8. 2. 1936. Viz též PROCTOR, R. N., c. d., s. 156.

⁹⁶⁹ THUMS, Karl: *Das Institut*, s. 79. Ohlašovací povinnost léčeben a dalších zdravotních zařízení pro účely „rodové kartotéky“ upravovala směrnice říšského ministerstva vnitra z roku 1939. ZA Opava, RP Opava, inv. č. 3005, Směrnice říšského ministra vnitra, IV b 224/39, 27. 3. 1939.

⁹⁷⁰ NA Praha, ZdÚ, kar 3, Léčebna v Praze Bohnicích Středisku pro genetickou kartotéku německého obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava, 28. 12. 1944.

*Deutschen des Protektorats erfaßt haben wird, noch mehr als dies heute schon der Fall ist, das Fundament der praktischen Erb- und Rassenpflege in Böhmen und Mähren darstellen.*⁹⁷¹

Ve věci genetické kartotéky spolupracoval od léta 1943 Thums také s lékařem RuSHA Hußmannem, podle jehož slov byla „genetická kartotéka“ protektorátních Němců teprve ve svých začátcích.⁹⁷² Přípravy tak postupovaly patrně velmi pomalu. Ve druhé polovině března 1944 pak odjel Hußmann do Berlína, aby se zde sešel se svým nadřízeným Helmutem Poppendickem a projednali spolu mimo jiné otázku „*dědičně-biologické inventury*“.⁹⁷³ Další jednání pak proběhlo během dubna téhož roku, kdy se Hußmann sešel s Thumsem, aby se domluvili na přímé spolupráci při evidování také národnostně smíšeného obyvatelstva Protektorátu.⁹⁷⁴ O podchycení „*národnostní mezivrstvy*“ ostatně jednal i s Poppendickem.⁹⁷⁵ Zároveň se uvažovalo o tom, že by se „genetická kartotéka“ mohla rozšířit i na české obyvatele Protektorátu. To však zůstalo v zásadě pouze na úrovni předběžných diskusí a přípravy zhatil konec války. Rasová hygiena tak zůstala víceméně německou doménou.

3.5 „*Bevölkerungspolitik*“ a demografie protektorátních Němců

Nacionální socialismus prosazoval aktivní populační politiku (*Bevölkerungspolitik*) ve snaze rozmnožit a doslova „*vyšlechtit*“ německé národní společenství.⁹⁷⁶ Populační politika byla přitom chápána jako integrální součást rasové hygieny coby pozitivně eugenický nástroj.⁹⁷⁷ Lenz populační politiku zahrnul do sféry „*sociální rasové hygieny*“ (*soziale Rassenhygiene*).⁹⁷⁸ Další známý rasový hygienik Otmar von Verschuer (1896–1969) definoval populační politiku jednoduše těmito slovy: „*Unter Bevölkerungspolitik versteht man alle Maßnahmen eines Staates, die der Erhaltung der Bevölkerung unmittelbar dienen.*“⁹⁷⁹ Verschuer i Lenz přitom populační politiku rozdělují na „*quantitative*“ a „*qualitative Bevölkerungspolitik*“.⁹⁸⁰ Ryze „*kvantitativní*“ populační politika se přitom zakládala na ryze „*zahlenmäßige Sicherung des Volksbestandes*“, zatímco „*kvalitativní*“ – neboli „*praktická rasová hygiena*“ – staví do popředí „*kvalitu*“ cílové

⁹⁷¹ THUMS, Karl: *Das Institut*, s. 80.

⁹⁷² NA Praha, NSM, sign. 110–7/77. Pracovní zpráva lékaře RuSHA Hußmanna za měsíc srpen 1943.

⁹⁷³ Tamtéž, Pracovní zpráva lékaře RuSHA Hußmanna za měsíc březen 1944.

⁹⁷⁴ Tamtéž, Pracovní zpráva lékaře RuSHA Hußmanna za měsíc duben 1944.

⁹⁷⁵ Tamtéž.

⁹⁷⁶ Srov. SIEMENS, Hermann W., *Grundzüge der Vererbungslehre, Rassenhygiene und Bevölkerungspolitik*, 8. Aufl., München 1937, s. 163nn.

⁹⁷⁷ Tamtéž, s. 143. LENZ, F., *Menschliche Auslese*, 3. Aufl., s. 307nn.

⁹⁷⁸ LENZ, F., *Menschliche Auslese*, 3. Aufl., s. 307nn.

⁹⁷⁹ VERSCHUER, O., *Leitfaden der Rassenhygiene*, s. 114.

⁹⁸⁰ Tamtéž, s. 115; LENZ, F., *Menschliche Auslese*, 3. Aufl., s. 307–326.

populace: „*im engeren Sinne strebt die überdurchschnittliche Fortpflanzung der Erbgesunden und Erbtüchtigen und die Einschränkung der Fortpflanzung der Erbkranken und Erbmin-derwertigen an.*“⁹⁸¹ Verschuer k těmto základním dvěma pojetím populační politiky přidává ještě rasovou politiku, která měla zajistit „*rasový svéráz národa*“.⁹⁸²

Rasoví hygienici varovali před postupným vymíráním národa a srovnávali přitom po-rodnost Němců s natalitou sousedních, zvláště pak slovanských národů.⁹⁸³ Nacisté si tudíž přáli, aby měly zdravé německé rodiny co nejvíce dětí. Fritz Lenz zastával dokonce názor, že ně-mecká žena je schopna porodit za svůj život až 15 dětí!⁹⁸⁴ Populační politika se samozřejmě prosazovala i v Protektorátu, a to ruku v ruce s nacistickou *Volkstumspolitik*, potažmo s přímou a konkrétně cílenou podporou zdejších etnických Němců v oblasti sociální politiky. Němečtí občané v Protektorátu tak byli motivováni k tomu, aby měli co možná největší rodiny.

Konkurenci v populační politice představovalo pro protektorátní Němce přirozené české většinové obyvatelstvo. Ba co víc – autonomní vláda Protektorátu se dokonce snažila v tomto směru vyvinout aktivní přístup, což se projevilo například tím, že den 1. května 1940 byl vyhlášen dnem „*národního zdraví*“ zaměřeného na podporu rodin s dětmi, což komentovala zpráva SD takto: „*So wurde der 1. Mai zum Tag der Volksgesundheit erhoben und anschlie-ßend eine Woche der Volksgesundheit ausgerufen, in der dem Volk die Bedeutung der erhöhten Fürsorge um Mutter und Kind klargelegt werden sollte. Den Hauptpunkt der ganzen Propa-ganda der sozialen Gesundheitsfürsorge bildet die Bevölkerungspolitik mit dem Ziel, die Geburtenzahl zu erhöhen.*“⁹⁸⁵ V srpnu téhož si pak nacisté „stěžovali“, že Národní souručenství spolu s vládou se otevřeně chystalo provádět velkorysá opatření na poli rodinné politiky: „*Auf dem Gebiet der Bevölkerungspolitik sind seit längerem Bestrebungen der ‚Zentrale für soziale Gesundheitsfürsorge‘ und der Nationalen Gemeinschaft unmittelbar im Gange, die Grundlagen einer erfolgreichen Populationspolitik zu schaffen. Die Protektoratsregierung sucht diese nach Kräften zu unterstützen und schenkt der Frage eines etwaigen Ehestandsdarlehns und einer Beihilfe für kinderreiche Familien besondere Aufmerksamkeit. In den letzten Wochen wurden bevölkerungspolitische Fragen publizistisch stärker herausgestellt.*“⁹⁸⁶ Okupanti přitom nelibě nesli to, že se česká vláda údajně snažila hledat inspiraci v německé populační politice: „*Die in diesen Richtlinien aufgezeigten bevölkerungspolitischen und teilweise auch*

⁹⁸¹ VERSCHUER, O., *Leitfaden der Rassenhygiene*, s. 115.

⁹⁸² Tamtéž.

⁹⁸³ SIEMENS, H. W., *Grundzüge*, s. 156–163.

⁹⁸⁴ PROCTOR, R. N., c. d., s. 139.

⁹⁸⁵ Zpráva SD za měsíc květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁹⁸⁶ Zpráva SD za měsíc srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

*volksgemeinschaftlichen Ansätze stehen jedoch dem Zweck und Ziel der zum Vorbild genommenen NSV-Betreuungsaktion ‚Mutter und Kind‘ wesentlich nach.*⁹⁸⁷

Demografická data o protektorátních Němcích shromažďovaly německé matriční úřady při oberlandrátech a od poloviny roku 1942 při správách z příkazu Říše. Hlásily se tak počty uzavřených sňatků, živě i mrtvě narozených a zemřelých.⁹⁸⁸ Jenže *Standesamty* neevidovaly pouze demografické údaje autochtonních protektorátních Němců, nýbrž všech Němců, kteří žili toho času na území Protektorátu, což se týkalo mimo jiné říšskoněmeckých úředníků a vojáků, ale i německých dětí na ozdravných pobytech, přesídlenců nebo válečných uprchlíků.⁹⁸⁹

Souhrnné údaje o demografických pohybech protektorátních Němců se nedochovaly ve své úplnosti. Podrobnější data jsou k dispozici pro období od srpna 1939 do prosince 1941.⁹⁹⁰ Tyto údaje pak lze porovnat s celkovými statistikami za celý Protektorát.⁹⁹¹ Za celé období od srpna 1939 do konce roku 1941 se tak narodilo v Protektorátu celkem 13 212 německých dětí, přičemž za stejnou dobu zemřelo 9 163 Němců, což představovalo přirozený přírůstek 4 049 osob německé národnosti. Válečné ztráty přitom představovaly pouze asi 500 mužů, tedy 5,5 % ze všech úmrtí. Zároveň bylo uzavřeno celkem za těchto 29 měsíců 7 068 německých nebo národnostně smíšených sňatků. Dlužno dodat, že do těchto počtů byly zahrnuty všechny osoby držící německé občanství, a to bez ohledu na dřívější národnostní sebeidentifikaci. Údaje o pohybech obyvatelstva lze proto vzhledem k masivnímu náboru „německých duší“ v letech 1939–1940 jen těžko vztahovat na celkovou německou populaci v Protektorátu.

S celkovými protektorátními údaji lze porovnávat demografická data o protektorátních Němcích v letech 1940–1941 (tab. 21). V roce 1940 uzavřeli němečtí občané 3 321 sňatků, což činilo 4,31 % ze všech sňatků uzavřených v Protektorátu (77 022). O rok později uzavřeli Němci 2 588 manželských svazků, což představovalo 3,76 % z celkového počtu sňatků (68 754). Celkově se tedy za dva roky podíleli německé sňatky asi čtyřmi procenty, což bylo o něco více než celkový poměr Němců k Čechům na území Protektorátu.

⁹⁸⁷ Zpráva SD za měsíc červen 1941, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁹⁸⁸ SOA v Zámrsku, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, Verwaltungsbericht, 17. 2. 1945.

⁹⁸⁹ Tamtéž, Standesamt Jičín, kar 1, Meldepolizeiliche Behandlung der im Protektorat untergebrachten umquartierten und rückgeführten Deutschen, nedat.; Der Deutsche Staatsminister für Böhmen und Mähren an die Herren Landespräsidenten in Prag und Brünn – Reichsauftragsverwaltung – Beurkundung von Personenstandsfällen von Umquartierten, 5. 3. 1945. MZA Brno, OLR Brno, kar 1, sign. Ho 301-1, Der Landespräsident in Brünn, Reichsauftragsverwaltung an die Herren Bezirkshauptmänner, Reichsauftragsverwaltung, in Mähren, Oberbürgermeister, Reichsauftragsverwaltung, in Brünn, Mähr. Ostrau und Olmütz – Beurkundung von Geburts- und Sterbefällen der Banatflüchtlinge, 24. 1. 1945.

⁹⁹⁰ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/29, 109–2/83, 109–4/30, Měsíční přehledy o počtech narození, sňatků a úmrtí německých obyvatel v Protektorátu v období od srpna 1939 do prosince 1941.

⁹⁹¹ *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich*, 59. Jahrgang 1941/42, Berlin: Statistisches Reichsamt 1942, s. 67. *Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren – Statistická ročenka protektorátu Čechy a Morava*, Prag – Praha, Statistisches Zentralamt in Prag – Ústřední statistický úřad v Praze 1942.

POPULAČNÍ POLITIKA

Území Protektorátu	Sňatky	Živě narození	Zemřelí	Přírůstek
VIII.39	85	168	97	71
IX.39	200	233	210	23
X.39	215	266	248	18
14	304	262	248	14
XII.39	355	341	276	65
VIII. – XII.1939	804	1 270	1 079	191
I.40	234	314	348	-34
II.40	286	345	316	29
III.40	311	425	322	103
IV.40	282	434	327	107
V.40	272	417	320	97
VI.40	295	409	310	99
VII.40	285	490	274	216
VIII.40	283	483	303	180
IX.40	213	503	314	189
X.40	331	466	285	181
XI.40	258	460	303	157
XII.40	271	495	347	148
1940	3 321	5 241	3 769	1 472
I.41	138	430	332	98
II.41	196	445	412	33
III.41	258	551	394	157
IV.41	173	592	332	260
V.41	246	638	353	285
VI.41	275	573	365	208
VII.41	222	621	348	273
VIII.41	224	521	308	213
IX.41	125	611	319	292
X.41	278	628	348	280
XI.41	202	530	374	156
XII.41	251	561	430	131
1941	2 588	6 701	4 315	2 386
CELKEM	7 068	13 212	9 163	4 049

Tab. 21: Základní demografické údaje o protektorátních Němcích v letech 1939–1941.

Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, vlastní zpracování autora

Za velmi důležitý faktor považovali nacisté pochopitelně porodnost. V roce 1940 se narodilo v Protektorátu celkem 125 052 dětí, z čehož připadlo 5 241 živých porodů na Němce, což činilo 4,19 %. Podíl německých dětí se zvýšil v roce 1941 až na 5,16 %, když se tehdy narodilo 6 701 německých dětí z počtu 129 864. Za období 1940–1941 přišlo na svět 11 942 německých novorozenců, což představovalo 4,68% podíl na všech živě narozených dětí. V oblasti natality tak dosahovaly německé rodiny relativně nadprůměrných výsledků, když si

vezmeme, že podíl autochtonního německého obyvatelstva se po celou dobu okupace pohyboval kolem 3 %. Ještě zřetelněji to lze vidět na přirozeném přírůstku obyvatelstva – *Geburtenüberschuß*. Přírůstek německého obyvatelstva činil v roce 1940 počet 1 472, což představovalo 5,88 % z celkového protektorátního přírůstku 25 045 obyvatel. O rok později to už bylo ale 8,23 % – 2 386 „německého přírůstku“ vůči 28 990 „protektorátního“. Za dva roky tak představoval podíl přirozeného přírůstku Němců 7,14 %. Zdá se tedy, že porodnost a přirozený přírůstek dosahoval relativně vyšších hodnot než v případě českého obyvatelstva. Je možné se oprávněně domnívat, že za tím nestálo přijímání „nových Němců“, protože drtivá většina přihlášek o německou národnost byla podána v prvních dvou letech okupace. Za těmito „příznivými“ výsledky můžeme spíše vidět opatření na poli německé *Bevölkerungspolitik*, potažmo *Volkstumspolitik*. K vyšší míře natality tak přispěly spíše štedré sociální podpory ze strany okupační správy. Rozdílné tempo růstu populace však rozhodně nepostačovalo k tomu, aby se dalo být jen uvažovat o tom, že by časem mohli Němci přirozeným přírůstkem zvýšit markantním způsobem svůj podíl na celkové protektorátní populaci.

Ne všechny skupiny německého obyvatelstva však dosahovaly „příznivé“ natality. Jako velký problém se uváděl relativně nízký počet dětí u německých sedláků, kteří mívali údajně v průměru jen 2–3 potomky, což prý mohlo mít dopady na početní stav i kvalitu německé populace na území Protektorátu a zejména pak v jazykových ostrovech: „*Mit einer Durchschnittskinderzahl von 2-3 und darunter, kann es heute kaum als blutsmäßig tauglicher Rückhalt des Deutschtums in Böhmen und Mähren angesprochen werden. Von Kinderreichtum kann in keinem Gebiet die Rede sein. Im OLB Brünn werden sogar kinderlose Wirtschaften als keine Seltenheit bezeichnet.*“⁹⁹² Je třeba dodat, že nacisté z ideologických důvodů považovali za „zdravé jádro“ německé populace právě sedláky.

Údaje o demografických pohybech protektorátních Němců se sice pro další čtyři roky okupace nedochovaly, avšak lze téměř s jistotou konstatovat, že v tomto ohledu nemohli Němci konkurovat doslova „*baby boomu*“ českého obyvatelstva.⁹⁹³ V roce 1942 se narodilo na území Protektorátu celkem 137 738 dětí, v roce 1943 to pak bylo už 150 341.⁹⁹⁴ Za výrazným zvýšením natality Čechů stály především snahy českých dívek o vyhnutí se totálnímu nasazení. Právě

⁹⁹² Zpráva SD za měsíc listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

⁹⁹³ Blíže k populačnímu vývoji a porodnosti českého obyvatelstva na území Protektorátu viz BOHMANN, Alfred, *Böhmen und Mähren-Schlesien in der Bevölkerungsstatistik*, in: *Zeitschrift für Ostforschung*, Bd. 14, 1965, Nr. 1, s. 39–93, zde s. 44–48.

⁹⁹⁴ Tamtéž, s. 46.

proto stoupala v té době také sňatečnost.⁹⁹⁵ Nacisté si nemohli přitom nevšimnout, že zatímco se v letech 1939–1941 snížil v Říši počet porodů z 20 na 15 na tisíc obyvatel, za stejnou dobu v Protektorátu narostl z 18 na 21 porodů na 1 000 obyvatel – a za tímto zvýšením rozhodně nestála prudká natalita německého obyvatelstva.⁹⁹⁶ Sami si byli okupanti vědomi, že za tím stojí hlavně snaha českých žen nenastoupit pracovní povinnost v Říši: „*Dieser Sachverhalt sei bisher offenbar nicht genügend gewürdigt worden. Er habe im übrigen bei der Reichspropagandaleitung Anlass zu der Fragenstellung gegeben, ob dieser Unterschied etwa darin seine Ursache habe, dass im Protektorat der Einsatz der Frauen nicht im selben Masse wie im Reich durchgeführt sei.*“⁹⁹⁷

Říšský vůdce SS Himmler si přitom už v červnu 1940 vyžádal od Franka pravidelná čtvrtletní hlášení o počtech narozených a zemřelých Čechů a také Poláků na území Protektorátu.⁹⁹⁸ První hlášení mělo přitom obsahovat i údaje za léta 1938 a 1939. Data na území Protektorátu poskytoval zdejší statistický úřad, který je zasílal přímo Frankovi.⁹⁹⁹ Od roku 1943 měla být ovšem tato hlášení podávána ročně, a to včetně počtu sňatků.¹⁰⁰⁰ Co tím Himmler sledoval, není zcela jasné, ale patrně šlo o přesné údaje o populačním vývoji „*národnostně cizorodých prvků*“ na říšském území. Nacisté možná pak hledali způsoby, jak tento pro ně „nepříznivý trend“ zvrátit a naopak posílit natalitu Němců, kterou negativně ovlivňovala především probíhající válka. Vzhledem k logicky očekávanému nedostatku německých mužů v důsledku milionových ztrát se dokonce uvažovalo o zavedení mnohoženství (*Mehrehe*).¹⁰⁰¹

⁹⁹⁵ VONDRYSOVÁ, Lucie, *Životní a pracovní podmínky v pracovních-tábořích pro ženy*, in: Kol. aut., *„Nepřichází-li práce k Tobě...“: Různé podoby nucené práce ve studii a dokumentech*, Praha 2003, s. 95–103, zde s. 95.

⁹⁹⁶ NA Praha, NSM, sign. 110–4/21, Der Leiter der Sonderabteilung Kulturpolitik – Bevölkerungsentwicklung im Protektorat, 25. 6. 1943.

⁹⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁹⁸ Tamtéž, Der Reichsführer-SS, Persönlicher Stab an den Höheren SS- und Polizeiführer Böhmen/Mähren, 4. 6. 1940. Tento požadavek byl ovšem vznesen i na vyšší velitele SS a policie v úsecích „Ost“, „Nordost“, „Weichsel“, „Warthe“ a „Südost“.

⁹⁹⁹ Tamtéž, Der Vizepräsident des Statistischen Zentralamtes an Herrn SS Gruppenführer Staatssekretär Karl Hermann Frank, 2. 7. 1940.

¹⁰⁰⁰ Der Reichsführer SS, Der Inspekteur für Statistik an den Staatssekretär beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Persönlicher Referent, 28. 5. 1943.

¹⁰⁰¹ ABS Praha, Sb. pís. SS, sign. 107–16–8, Diskussion über die Mehrehe, nedat., pod. Stengel-von Rutkowski.

3.6 Národnostní výzkum

Protektorátní obyvatelstvo se během okupace stalo předmětem vědeckého výzkumu, jež se zaměřoval primárně na Čechy, ale v menší míře i na zdejší Němce. Populace Protektorátu se přitom studovala z hlediska rasové nauky (*Rassenkunde*), etnologie či národopsiu (*Volkskunde*, *Völkerkunde*) a lingvistiky (*Sprachwissenschaft*). V období do konce války se stačily připravit plány řady výzkumných projektů, ale většina z nich se nedočkala své realizace.

Celou řadu výzkumů připravovali badatelé z ústavů na Německé Karlově univerzitě v Praze (*Deutsche Karls-Universität in Prag*). Tam se etablovala celá řada pracovišť, jež se zaměřovaly na národnostní výzkum. „*Rasové bádání*“ se přitom pěstovalo hned na třech ústavech – *Institut für Erb- und Rassenhygiene* na lékařské fakultě pod vedením Karla Thumse (od roku 1940), *Institut für Sozialanthropologie und Volksbiologie* na filosofické fakultě pod vedením Karla Valentina Müllera (od roku 1941) a nakonec *Institut für Rassenbiologie* na fakultě přírodovědecké, který jako původní katedru založil Bruno Kurt Schultz v témže roce.¹⁰⁰² Vedle nich vznikly na filosofické fakultě ještě dva ústavy zaměřené na národnostní výzkum, a to *Institut für Volkslehre und Nationalitätenkunde*, který vedl Hans Joachim Beyer (1908–1971) a *Institut für Sozial- und Völkerpsychologie*, jenž byl svěřen Rudolfo Hippiovi (1905–1945).¹⁰⁰³ Tyto nové ústavy doplnily pracoviště pěstující tradiční národopis a jazykovědu – *Institut (Seminar) für Volksforschung* pod vedením Williho Czaiky (1898–1987), *Seminar für Volkskunde und Stammgeschichte Mährens* a *Seminar für deutsche Volkskunde* pod kuratelou Josefa Haniky (1900–1963), *Seminar für deutsche Philologie* a *Seminar für vergleichende Sprachwissenschaft*, kterým po určitou dobu šéfoval germanista Ernst Schwarz (1895–1983).¹⁰⁰⁴

Německá Karlova univerzita však nepředstavovala jedinou institucionální platformu pro národnostní výzkum. V Praze působila také německá akademie věd (*Deutsche Akademie der Wissenschaft in Prag*) a v Liberci pak *Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung*, ve kterých ovšem působili většinou lidé spjatí s pražskou univerzitou.¹⁰⁰⁵ V rámci libereckého ústavu působily komise pro výzkum jazyka a osídlení pod vedením Ericha Gieracha (1881–1943) a komise pro „*Rassen- und Sippenforschung*“, kterou vedl Karl Thums.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰² Srov. NOVOTNÝ, R., *Obraz Čechů*, s. 190–197.

¹⁰⁰³ Srov. MÍŠKOVÁ, A., *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, Praha 2002, s. 111.

¹⁰⁰⁴ Tamtéž, s. 225.

¹⁰⁰⁵ Tamtéž, s. 111–117.

¹⁰⁰⁶ Tamtéž, s. 113.

Publikační platformu pro národopisný výzkum představoval odborný časopis *Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren*, který byl založen už v roce 1939 a vycházel až do roku 1944, kdy vyšlo celkově v pořadí šesté číslo.¹⁰⁰⁷ Šéfredaktorem tohoto časopisu byl doc. Herbert Weinelt (1910–1943), který se zabýval mimo jiné etnografickými výzkumy na severní Moravě. Ve své práci se odkazoval i na výsledky rasového bádání, přičemž poukazyval na nepříznivý vliv rasového míšení Němců s Čechy, které prý vedlo ke ztrátě „*nordické krve*“.¹⁰⁰⁸ S časopisem spolupracovala řada etnografů a dalších vědců jako například Franz J. Beranek, Josef Hanika, Edmund Schneeweis (1886–1964), Anton Altrichter (1882–1954) nebo Karl V. Müller.¹⁰⁰⁹

Rasový výzkum měl ve vztahu k protektorátním Němcům spíše okrajový dosah. Práce Karla V. Müllera se převážně soustředily na zkoumání přítomnosti „*německé krve*“ v českém národě.¹⁰¹⁰ Ve svém bádání vycházel přitom i z onomastiky.¹⁰¹¹ Větší dosah na německé obyvatelstvo Protektorátu měl pak výzkum smíšených česko-manželství prováděný Karlem Thumsem, který na tento projekt získal grant od *Deutsche Forschungsgemeinschaft*.¹⁰¹² Výzkum byl přitom spojen s Thumsem založenou „genetickou kartotékou“.¹⁰¹³ Thums mohl přitom do své kartotéky získávat data z titulu své funkce úředního lékaře NZÚ v Praze.

Jednotlivé národnostně smíšené páry a jejich případní potomci se evidovali pomocí zvláštních formulářů, jež byly vyplňovány nejčastěji ručně – *Fragebogen für gemischtvölkische Ehen*.¹⁰¹⁴ Každý pár (resp. rodina) obdržel své jedinečné evidenční číslo. Rozlišovaly se přitom tři typy dotazníků: dotazník „A“ pro manžela, „B“ pro manželku a „C“ pro jejich děti. K formulářům byly připevněny fotografie hlavy *en face*, z profilu i zešikma. Kromě základních osobních údajů se sledovaly o jednotlivých osobách tyto: národnost, státní příslušnost, náboženské vyznání, mateřský jazyk, jazyk užívaný v rodině (v manželství), znalost německého jazyka, docházka do německých či českých škol, zaměstnání, údaje o současném i případném předchozím sňatku včetně potomků z tohoto svazku vzešlých, nemanželské děti, prodělaná onemocnění a výskyt dědičných chorob v rodině. Evidence také zahrnovala určení tělesné výšky a hmotnosti, „celkového dojmu z tělesné stavby“ (*körperlicher Gesamteindruck* – harmonický,

¹⁰⁰⁷ LOZOVIUK, P., *Interethnik*, s. 225–226.

¹⁰⁰⁸ WEINELT, H., *Zur Erforschung*, s. 30–31.

¹⁰⁰⁹ LOZOVIUK, P., *Interethnik*, s. 225; *Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren*, Heft 1/2, 1943, Inhalt.

¹⁰¹⁰ MÜLLER, K. V., *Deutschtum und Tschechentum*, s. 303–307; TÝŽ, *Deutsches Blut*, s. 18–30; TÝŽ, *Zur Rassen- und Volksgeschichte des böhmisch-mährischen Raumes*, in: *Das Böhmen- und Mähren-Buch*, Prag 1943, s. 127–134; TÝŽ, *Die Gegenanalyse im tschechischen Volk*, in: *Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren*, Bd. 3, 1944, s. 297–300.

¹⁰¹¹ NOVOTNÝ, R., *Obraz Čechů*, s. 194.

¹⁰¹² Srov. PROCTOR, R. N., c. d., s. 52.

¹⁰¹³ ŠIMŮNEK, M., *Ein neues Fach*, s. 264.

¹⁰¹⁴ NA Praha, ZdÚ, kar 6, Dotazníky pro smíšené páry (*Fragebogen für gemischtvölkische Ehen*): A, B, C.

neharmonický nebo „*dysplastický*“). Do dotazníku se rovněž zapisovala rasová příslušnost na základě Güntherovy typologie („*Rasse nach Günther*“), dále „rasová podobnost“ německému národu („*dem deutschen Volk ähnlich*“), případný výskyt příznaků „cizích ras“, psychologický profil a zvláštní poznámky. U obou manželů se navíc sestavoval rodokmen (*Sippentafel*),¹⁰¹⁵ jenž sledoval např. zdravotní stav a národnostní původ rodičů a prarodičů.

Národnostní výzkum se podařilo sjednotit pod vedením Hanse Joachima Beyera v rámci Nadace Reinharda Heydricha, říšské nadace pro vědecký výzkum (*Reinhard-Heydrich-Stiftung, Reichsstiftung für wissenschaftliche Forschung*, ve zkr. RHS). Beyer zahájil přípravy výstavby nadace ještě za Heydrichova života v roce 1942.¹⁰¹⁶ Nadace měla být úzce propojena s NKU,¹⁰¹⁷ a tak se rozhodlo, aby byl za jejího prezidenta jmenován rektor. S prezidentem nadace mělo spolupracovat kuratorium, jehož osazenstvo jmenoval říšský protektor. Dále se počítalo se třemi pracovními výbory: právně-vědeckým, historicko-filologickým a „národovědným“, později přibyl ještě čtvrtý – pro přírodní vědy. RHS byla oficiálně ustavena na základě nařízení říšského protektora v červenci 1942,¹⁰¹⁸ které její cíle stanovilo: výzkum národnostních, kulturních, politických a hospodářských poměrů v Čechách a na Moravě, jakožto i národů ve východním a jihovýchodním prostoru Evropy.¹⁰¹⁹ RHS zahájila vlastní činnost teprve 27. května 1943, bylo přitom upuštěno od slavnostního zahájení.¹⁰²⁰

Nadace, úzce propojená s NKU, se soustředila především na výzkum českého národa za účelem jeho pozdější germanizace. Tematický okruh zaměřený na zkoumání „*Čechů jako národa*“, což byl název jednoho z hlavních vědeckých projektů, vedl Beyer ve spolupráci s Rudolfem Hippem, Josefem Hanikou a K. V. Müllerem.¹⁰²¹ Hanika se zase zabýval v rámci národopisu chodskými sedláky, u nichž zjistil silné promíšení s „*německou krví*“.¹⁰²² Německý

¹⁰¹⁵ Tamtéž, kar 3, Sippentafel B /Ehefrau/, Blatt 4.

¹⁰¹⁶ WIEDEMANN, Andreas, *Nadace Reinharda Heydricha v Praze 1942–1945*, Praha 2004, s. 39.

¹⁰¹⁷ Kromě toho nadace spolupracovala s Německou vysokou školou technickou, Německou akademií věd, Sude-toněmeckým ústavem pro zemský a národní výzkum v Liberci, s Ústavem pro vlastivědný výzkum v Kežmaroku, Německým vědeckým institutem (spojení Müllera s Hlinkovými gardami, Nägeler), univerzitami a instituty v Poznani, Vídni a ve Štrasburku a s Říšskou nadací pro výzkum východu v Poznani. Srov. WIEDEMANN, A., Nadace, s. 88–91.

¹⁰¹⁸ WIEDEMANN, A., Nadace, s. 39–40. Na schůzi ze dne 17. června 1942 se dospělo k jednotnému názoru, aby nadace nesla k počtě R. Heydricha jeho jméno. MÍŠKOVÁ, A., *Německá (Karlova) univerzita*, s. 133. Na návrhu stanov je uvedeno datum 4. 6. 1942. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1522, Stanovy Nadace Reinharda Heydricha, 4. 6. 1942. Ve zprávě se pak uvádí, že byla nadace otevřena k 11. 7. 1942. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1522, Zpráva o činnosti Nadace Reinharda Heydricha, nedatováno, předloženo 22. 2. 1944.

¹⁰¹⁹ WIEDEMANN, A., Nadace, s. 42.

¹⁰²⁰ Tamtéž, s. 46.

¹⁰²¹ NA Praha, NSM, sign. 110–4/555, Zpráva o činnosti RHS od 1. 6. 1943 do 31. 5. 1944.

¹⁰²² Srov. HANIKA, Josef, *Volkskundliche Wanderungen zu den Chodenbauern*, Reichenberg 1943.

původ Chodů zkoumal také Edmund Schneeweiss, který si všiml velmi vysokého zastoupení německých příjmení u obyvatelstva měst a obcí na Domažlicku.¹⁰²³

V březnu 1944 se konalo zasedání všech badatelských institucí „národního a zemského“ výzkumu pod hlavičkou RSHA, resp. pod záštitou Hanse Ehlicha. Hostitelem této konference byl Beyer jakožto Ehlichův poradce. Ehlich zde vymezil čtyři nejdůležitější úkoly výzkumníků: 1) udržení a posílení němectví, 2) obnovení „zasutého němectví“, 3) probuzení „všegermánského vědomí“ a 4) vypořádání se s cizími národnostmi.¹⁰²⁴

Výsledky své vědecké práce uveřejňovali spolupracovníci Heydrichovy nadace v různých časopisech či sbornících.¹⁰²⁵ Nadace v podstatě převzala časopis *Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren*, podílela se ale na vydávání i dalších periodik jako *Slavia*, *Südostforschungen*, *Prager Studien und Dokumente zur Geistes- und Gesinnungsgeschichte Ostmitteleuropas*, *Volkswissenschaftliche Feldpostbriefe* a *Volkswissenschaftlicher Informationsdienst*. Na nadaci bylo napojeno pražské nakladatelství *Volk und Reich Verlag*, které vydalo např. sborníky *Das Böhmen- und Mähren-Buch* nebo *Böhmen und Mähren im Werden des Reiches*.

Stále však chyběly generální etnografické studie týkající se německého obyvatelstva v Protektorátu. Vyšlo pouze několik prací věnujících se zdejším jazykovým ostrovům. V roce 1943 tak vyšla studie Ernsta Langerera o populačním vývoji německé enklávy u Vyškova.¹⁰²⁶ Ten upozornil na tamější nedobré poměry obyvatelstva, přičemž tento „národnostní ostrov“ stál téměř před svým zánikem: „*Zusammenfassend ergibt sich, daß die Sprachinsel wohl gefährdet wird, daß aber die ärgste Gefährdung überwunden und eine stetige, wenn auch langsame Besserung der Lage des Deutschtums festzustellen ist. [...] Die kulturelle Gefährdung der Sprachinsel durch den Einfluß und Druck tschechischer Beamter und Geistlicher, der sich zahlenmäßig nicht ausdrücken läßt und der sich durch die Aufnahme tschechischer Wörter in den deutschen Sprachschatz der Bevölkerung und durch Eindringen tschechischer Sitten und Gebräuche äußert, muß durch Beseitigung dieser Ursachen ausgeschaltet werden.*“¹⁰²⁷

Větší pozornosti se ale dostalo jihlavskému jazykovému ostrovu – svou plochou největší německé enklávě v Protektorátu. O německém obyvatelstvu na Jihlavsku napsal v roce 1942

¹⁰²³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/973, E. Schneeweiss: „Der deutsche Blutanteil in der Bevölkerung des Chodenlandes (Vorläufiger Bericht), předloženo 12. 2. 1942.

¹⁰²⁴ WIEDEMANN, A., *Nadace*, s. 84–85.

¹⁰²⁵ NA Praha, NSM, sign. 110–4/555, Přílohy č. 1–6 ke zprávě o činnosti RHS; Tamtéž, sign. 110–4/558, Bibliografie spolupracovníků RHS, fol. 16–21.

¹⁰²⁶ LANGER, Ernst, *Zur Bevölkerungsentwicklung der Deutschtumsinsel bei Wischau*, in: *Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren*, Heft 1/2, 1943, s. 58–70.

¹⁰²⁷ Tamtéž, s. 70.

krátkou knížku germanista Ernst Schwarz.¹⁰²⁸ Na podzim 1941 se dokonce v Brně konala národopisná výstava s názvem „Iglau und seine Volkstumsinsel“.¹⁰²⁹ Na ní byly vystaveny historické exponáty především z jihlavského městského muzea.

Na podzim 1943 byl zahájen terénní výzkum jihlavského jazykového ostrova,¹⁰³⁰ který vedl dr. Kurt Wehlau (1913–1996), původní profesí žurnalista,¹⁰³¹ který tou dobou pracoval v oddělení fotoreportáží při Rasovém úřadu RuSHA. Výpravy na Jihlavsko se účastnil také lékař RuSHA a bývalý šéf služebny RuSHA v Jihlavě dr. Erich Hußmann společně s tehdejšími vedoucími jihlavského pracoviště RuSHA Fritzem Herrfurthem (1911–?) a šéfem Rasového úřadu v RuSHA Bruno K. Schultzem. O této výpravě informoval Hußmann ve své zprávě za listopad 1943: „*In den ersten Novembertagen begleitete der Truppenarzt [Hußmann – pozn. R. N.], da als ehemaliger Leiter der RuS-Dienststelle Iglau mit der Sprachinsel besonders vertraut, den Chef des Rassenamtes, SS-Standartenführer Prof. Dr. B. K. Schultz bei einer Besichtigungsfahrt durch die Sprachinsel Iglau, zusammen mit dem Bildberichter Dr. Wehlau, der einen Bildbericht über Iglau unter besonderer Berücksichtigung des Volkstumskampfes für das Rassenamt erstatten soll.*“¹⁰³²

Výzkumná zpráva (obr. 13) vyšla jako interní tisk Rasového úřadu pod názvem *Iglau, ein deutscher Volkstumsraum inmitten des böhmisch-mährischen Höhenzuges* až v březnu 1945.¹⁰³³ Cílem výzkumu bylo zkoumat národopisné a rasové poměry v jihlavském „*národním prostoru*“. Terénní výzkum přitom Wehlau z pověření Rasového úřadu zahájil koncem října 1943: „*Ende Oktober des Jahres 1943 erhielt ich den Auftrag, für das Rasse- und Siedlungshauptamt-SS einen ‚umfassenden Bildbericht‘ vom deutschen Volkstumsraum um Iglau, seinen Menschen und allen seinen Gegebenheiten zu fertigen. Trotz der vorgeschrittenen Jahreszeit und der dadurch bedingten, teils sehr didrigen Witterungsverhältnisse, habe ich in den letzten Oktobertagen in Iglau meine Bildbericht aufgenommen und versucht, einen möglichst umfassenden und objektiven Bericht vom deutschen Volkstumsraum – soweit das überhaupt in einem nur wenige Wochen dauernden Einsatz möglich ist – zu geben.*“ Podle samotného Wehlaua smysl jeho terénní práce spočíval v podchycení „*akutních problémů*“ v jihlavském jazykovém ostrově očima žurnalisty – „*journalistisch gesehen*“.¹⁰³⁴

¹⁰²⁸ SCHWARZ, E., *Die volksgeschichtlichen Grundlagen der Iglauer Volksinsel*, Prag – Reichenberg 1942.

¹⁰²⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1405, RProt Brünn an RProt Prag, zu Hd. von Herrn Oberreg. Rat Ing. Zankl – Volkstumsausstellung „Iglau und seine Volkstumsinsel“, 25. 10. 1941.

¹⁰³⁰ NA Praha, NSM, sign. 110–7/77, Pracovní zpráva lékaře RuSHA Hußmanna za měsíc listopad 1943.

¹⁰³¹ SCHEINHAMMER-SCHMID, Ulrich, *Die doppelte Deportation*, s. 249–271.

¹⁰³² NA Praha, NSM, sign. 110–7/77, Pracovní zpráva lékaře RuSHA Hußmanna za měsíc listopad 1943.

¹⁰³³ WEHLAU, Kurt, *Iglau, ein deutscher Volkstumsraum inmitten des böhmisch-mährischen Höhenzuges: Ein Bildbericht*, Prag: Rassenamt 1945. [Uloženo: NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kar 56].

¹⁰³⁴ Tamtéž, nestránkovaná předmluva.

Wehlau do značné míry pochyboval, zda se vůbec jednalo v případě Jihlavská o „ryzí národnostní ostrov“ – dával proto přednost výrazu „Volkstumsraum“: „Das alles ist im Iglauer Volkstumsraum nicht mehr der Fall. Iglau und ein verhältnismäßig kleiner Flecken es umgebenden Landes ist nur noch ein vorwiegend von Deutschen besiedelter Raum, der verschieden stark vom Tschechentum durchdrungen ist. [...] Trotzdem kann man von Iglau nicht als von einer vollkommen deutschen Volkstums- oder Sprachinsel sprechen, sondern muß es als einen deutschen Siedlungs- oder Volkstums-Raum bezeichnen.“¹⁰³⁵ Autor se ve své zprávě zabýval krajinou, „významem německého rolnictva“, „českým bojem o německý národnostní prostor“ (včetně otázky „Židů jako prodloužené ruky Čechů“) nebo „bojem německých sedláků o německý prostor“.¹⁰³⁶ Velkou pozornost pak Wehlau věnoval sídelním útvarům a formám příbytků jihlavských Němců na venkově.¹⁰³⁷

Autor zprávy se pochopitelně soustředil i na „rasové poměry“ obyvatelstva Jihlavska. Wehlau přitom nenašel mezi tamějšími Němci a Čechy žádné významné rasové rozdíly.¹⁰³⁸ Též mezi německým obyvatelstvem našel totiž „smíšené typy dinársko-východobaltické nebo alpské“: „Wir haben hier Mischtypen mit nordisch-fälischen Einschlügen, Menschen mit starken dinarischen Rassenanteilen, auch westische Rassenmerkmale sind im Verhältnis recht häufig zu finden. Besonders weit verbreitet sind gerade in diesem Raum die ostische und ostbaltische Rasse.“¹⁰³⁹ Dodal však, že na venkově vypadali Němci přeci jen „lépe“ než Češi.¹⁰⁴⁰ Naopak „kvalita“ Němců žijících přímo v Jihlavě byla prý „horší“ kvůli jejich výraznějšímu východobaltickému a alpskému rázu.¹⁰⁴¹

Wehlau též upozornil na výskyt „příbuzenského křížení“ mezi obyvateli jihlavského jazykového ostrova: „Eine Auswirkung der Zusammenballung deutscher Menschen auf so engem Raum, umgeben von fremden Volkstum, dieses Sichabschließen gegen die Umwelt und auch gegen das Reich ist letzten Endes im Iglauer Volkstumsraum eine erhebliche Inzucht gewesen.“ Všiml si toho, že v mnoha vesnicích, které byly společensky uzavřeny vůči svému českému okolí, se lze setkat stále se stejnými jmény obyvatel, které se vyskytovaly už v daleké minulosti. To se projevovalo také v Jihlavě, kde se prý bylo možné setkat s „tělesnými i duševními mrzáky“

¹⁰³⁵ Tamtéž, s. 3–4.

¹⁰³⁶ Tamtéž, s. 6–7, 7–9, 9–12, 12–15.

¹⁰³⁷ Tamtéž, s. 18–32.

¹⁰³⁸ Tamtéž, s. 38–39.

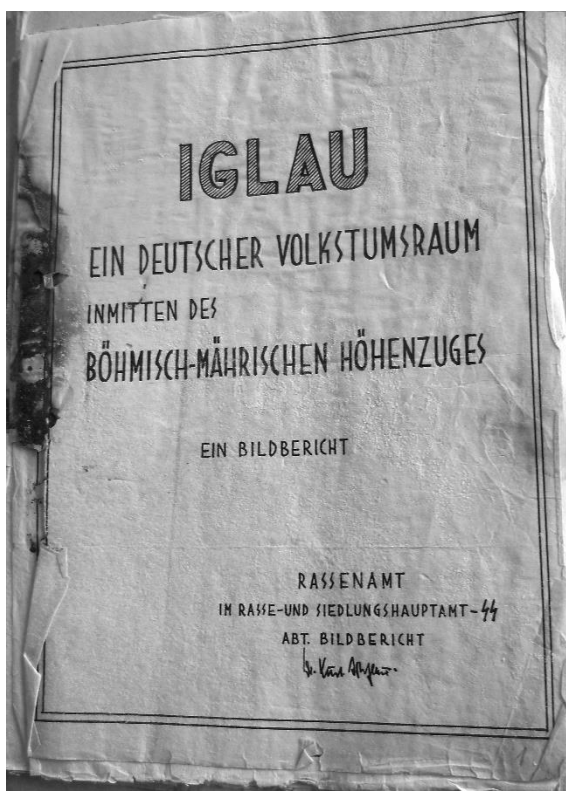
¹⁰³⁹ Tamtéž, s. 38.

¹⁰⁴⁰ Tamtéž, s. 40.

¹⁰⁴¹ Tamtéž, s. 41.

(„ganze Reihe von körperlichen und geistigen Krüppeln“).¹⁰⁴² Zároveň se tu vyskytovaly případy epileptiků nebo hluchoty.¹⁰⁴³

Vzhledem k nepříznivým „biologickým poměrům“ pak Wehlau dokonce navrhl, aby došlo ke kompletní „obnově německé krve“: „In Iglau muß das deutsche Blut weitgehend erneuert werden, müssen die Folgen einer schädlichen Inzucht ausgemerzt und gesundes deutsches Blut an ihre Stelle gesetzt werden.“¹⁰⁴⁴ Scheinhammer-Schmid za tím spatřoval výzvu k přesídlení autochtonního německého obyvatelstva z Jihlavska a jeho nahrazení říšskými Němci.¹⁰⁴⁵ Tím mělo dojít k „biologické“ revitalizaci starého německého ostrova.

Obr. 13: Výzkumná zpráva Kurta Wehlaua o jihlavském jazykovém ostrově z roku 1945. Zdroj: NA Praha, Úřad říšského protektora – Dodatky II

¹⁰⁴² Tamtéž, s. 55.

¹⁰⁴³ Tamtéž, s. 56.

¹⁰⁴⁴ Tamtéž, s. 79–80.

¹⁰⁴⁵ SCHEINHAMMER-SCHMID, U., *Die doppelte Deportation*, s. 271.

KAPITOLA ČTVRTÁ

Budování německé společnosti

4.1 Pronikání Němců do místní a okresní správy

Základním předpokladem úspěšné germanizace českých zemí bylo ovládnutí zdejší správy, a to jak v rovině horizontální, tak i vertikální. V době existence správní dvojkolejnosti na území Protektorátu představovaly nejnižší články úřady oberlandrátů. Němci ovšem začali pronikat i do tzv. autonomní správy, a to dokonce i na komunální úrovni – tedy do vedení obcí a měst. Na rozdíl od Sudet se však v Protektorátu neuplatnil říšskoněmecký systém komunální správy (tzv. *Deutsche Gemeindeordnung*), nýbrž zůstalo v platnosti československé obecní zřízení.¹⁰⁴⁶ Tak se podařilo zachránit ve velmi okleštěné podobě i obecní samosprávu a dosavadní obecní orgány včetně starosty, rady a zastupitelstva mohly pokračovat ve své práci.

V souladu s jazykovými normativy říšského protektora se v úředním styku začala plně prosazovat němčina nebo alespoň dvojjazyčnost.¹⁰⁴⁷ To platilo pochopitelně i pro lokální úroveň správy. Obecní úřady navíc musely používat dvojjazyčná označení. Zpočátku však okupační správa v oblasti německých názvů obcí spíše tápala, a tak se v řadě případů dávala přednost více či méně zněmčilým českým toponymům – tak například *Neu-Bydžov*, *Jaroměř*, *Humpoletz* nebo *Vysoké Mýto*.¹⁰⁴⁸ Během roku 1939 proto nechal říšský protektor zkoumat původní německé formy jmen, jež se používaly za habsburské monarchie. Ne vždy se je však podařilo dohledat, a tak došlo zpravidla k poněmčení českých toponym.¹⁰⁴⁹ Případně byli dotazováni místní Němci, jaké jméno pro své bydliště ve své mluvě používali.¹⁰⁵⁰

Tyto snahy vyústily ve vydání úředního lexikonu *Amtliches deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren* v lednu 1940. Ten obsahoval závazná německá označení pro všechny obce a osady v Protektorátu. Nutnost vydání lexikonu v jeho předmluvě zdůvodňoval sám říšský protektor Neurath: „*Deutsche Mund hat in den vergangenen Jahrhunderten deutsche*

¹⁰⁴⁶ Podle zákona č. 76/1919 Sb. z. a n., změna a doplnění obecních zřízení a městských statutů, zákona č. 75/1919 Sb. z. a n., řád volební v obcích republiky Československé, a zákona č. 122/1933 Sb. z. a n., o změnách řádu volení v obcích.

¹⁰⁴⁷ K jazykovým nařízením souhrnně viz VELČOVSKÝ, Václav, *Čeština pod hákovým křížem*, Praha 2016, s. 87nn.

¹⁰⁴⁸ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–1/1, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Volkspolitische Gruppe, an Herrn Staatssekretär Frank, 7. 6. 1939, Beilage: Aufstellung über die Städte mit mehr als 5000 Einwohnern im Protektorate Böhmen und Mähren.

¹⁰⁴⁹ Srov. VELČOVSKÝ, V., *Čeština*, s. 177–178.

¹⁰⁵⁰ Tamtéž.

*Bezeichnungen für die Orte Böhmens und Mährens gestaltet. Unter politischem Druck sind in den letzten 20 Jahren viele dieser Ortsbenennungen aus dem Sprachgebrauch ausgeschieden worden. Sinn und Zweck dieses Buches ist es, in dem Gebrauch von Ortsnamen für die Zukunft die nötige Klarheit zu schaffen“.*¹⁰⁵¹ Toponyma stanovená *Orsbuchem* se stala závazným kánem pro všechny úřady v Protektorátu, a to pro okupační i české, resp. autonomní. Nově se tak ujaly formy jako *Neu-Bidschow, Jermer, Gumpolds* nebo *Hohenmauth*.

Krátce po vpádu německých vojsk do Čech a Moravy začali okupanti dosazovat do čela důležitých měst své lidi. Již 16. března 1939, tedy v den vyhlášení Protektorátu, byl ustanoven náměstkem předsedy správní komise v Praze Josef Pfitzner.¹⁰⁵² Nacisté přitom využili stavu, jaký v hlavním městě nastal už v únoru 1939, kdy zemský úřad rozpustil pražské zastupitelstvo a na jeho místo byla jmenována správní komise v čele s Otakarem Klapkou (1891–1941).¹⁰⁵³ Pfitzner se stal na základě rozhodnutí zemského prezidenta vládním komisařem (*Regierungskommissar*) s titulem náměstka primátora (*Primator-Stellvertreter*).¹⁰⁵⁴ Ačkoliv zůstal Pfitzner „pouhým“ náměstkem primátora Klapky, získal prakticky neomezenou moc ve správě Prahy a zastával tak pozici exponenta nacistické okupační moci v hlavním městě.¹⁰⁵⁵ Vzhledem k početní síle tamější německé menšiny si mohli nacisté dovolit zcela opanovat radnici v Brně. Zde se prohlásil dne 16. března 1939 starostou Oskar Judex (1894–1953), který se už za druhé republiky stal radním za NSDAP. Byl to právě Judex, jenž Hitlera při jeho návštěvě o den později osobně přivítal (obr. 14). Judex však získal oficiální titul vládního komisaře až v červenci 1939.¹⁰⁵⁶ Podobně se tak stalo i v dalších městech, jež se považovaly za centra německých jazykových ostrovů.¹⁰⁵⁷ Vládním komisařem v Českých Budějovicích se tak stal Friedrich David (1900–1945), v Jihlavě pak ovládl radnici Leo Engelmann (1909–1990) a v Olomouci Fritz Czermak (1894–1966).¹⁰⁵⁸ K dosazení německého představeného došlo také v národnostně smíšené Moravské Ostravě, do jejíhož čela byl vybrán dosavadní radní Josef Hinner (1899–1951), kterého považovali místní nacisté za stravitelného i pro místní Čechy.¹⁰⁵⁹ Naopak do

¹⁰⁵¹ *Amtliches deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren*, Prag 1940, nestr. předmluva.

¹⁰⁵² BUBEN, Václav (ed.), *Šest let okupace Prahy*, Praha 1946, s. 22–23; MÍŠKOVÁ, A. – ŠUSTEK, V., *Josef Pfitzner*, s. 12.

¹⁰⁵³ BUBEN, V., *Šest let okupace Prahy*, s. 22.

¹⁰⁵⁴ MÍŠKOVÁ, A. – ŠUSTEK, V., *Josef Pfitzner*, s. 12.

¹⁰⁵⁵ K Pfitznerově postavení v čele Prahy viz tamtéž, s. 13nn.

¹⁰⁵⁶ Srov. BRANDES, D., „Umvolkung...“, s. 82.

¹⁰⁵⁷ Tamtéž.

¹⁰⁵⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/21, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. 2. 1940.

¹⁰⁵⁹ Srov. NENIČKA, L., *Městská správa*, s. 235.

čela Plzně zatím okupanti německého vládního komisaře nejmenovali a jejich zájmy na tamější radnici zastupoval náměstek.¹⁰⁶⁰

Obr. 14: Hitler na balkoně brněnské radnice 17. března 1939.

Zdroj: Heiss, *Bei uns in Deutschland*, 1941

Na rozdíl od oberlandrátů a vyšších úřadů okupační správy se do místních samospráv prosazovali výhradně domácí Němci. Pro instalaci německých vládních komisařů se nacistům podařilo zneužít dosud platný československý obecní zákon, který umožňoval z rozhodnutí zemského prezidenta rozpustit obecní (městské) orgány a nahradit je správními komisemi.¹⁰⁶¹ Protože se během okupace žádné volby nekonaly, podléhali případní noví členové obecních orgánů schválení úřadu oberlandráta,¹⁰⁶² mezi jehož úkoly ostatně patřil dohled nad komunální správou. V červenci 1939 byla z rozhodnutí říšského protektora zrušena městská zastupitelstva v Brně, Olomouci, Jihlavě, Českých Budějovicích a Moravské Ostravě.¹⁰⁶³ V těchto Němci

¹⁰⁶⁰ Srov. BRANDES, D., „Umvolkung...“, s. 82.

¹⁰⁶¹ MARTÍNEK, Zdeněk, *Archiv obce: Příspěvek k vymezení a charakteristice archivního fondu*, Archivní časopis 49, 1999, zvláštní příloha, Praha 1999, s. 19.

¹⁰⁶² Tamtéž, s. 20.

¹⁰⁶³ NENIČKA, L., *Městská správa*, s. 235–236.

ovládnutých městech tak zcela zanikla obecní samospráva, přičemž veškerá výkonná moc náležela instalovanému vládnímu komisaři.

Pod německou správou spočinuly během roku 1939 především menší města a obce, jež ležely v jazykových ostrovech. Nejvíce takových obcí se přitom zcela pochopitelně nacházelo v největší německé enklávě na Jihlavsku, jež se rozprostírala v politických okresech Jihlava (OLB Jihlava) a Německý Brod (tehdy OLB Německý Brod). Ty obce, kde převažovali Němci, měly přitom německého starostu už před rokem 1939, takže na Jihlavsku si podrželo celkem 39 obcí dosavadního představeného s titulem *Bürgermeister*.¹⁰⁶⁴ Naopak ve městech a obcích s českou (byť třeba těsnou) většinou nacisté dosadili německého vládního komisaře, což se v oblasti Jihlavska týkalo 15 obcí včetně Jihlavy (41 % Němců) a Štok, kde se ujal funkce vládního komisaře Hans Leitermann.¹⁰⁶⁵ Vládní komisař musel být dosazen i do dříve převážně německého Karlova-*Libinsdorfu* v politickém okrese Chotěboř (OLB Německý Brod),¹⁰⁶⁶ kde žila ještě v roce 1940 necelá polovina Němců. Držitel této funkce Franz Mitscherling ovšem přesto v rozporu s tím používal v úřední korespondenci titul starosty – *Bürgermeister*.¹⁰⁶⁷

Na Brněnsku měly německého starostu čtyři obce, přičemž ti byli ve všech případech zvoleni už před rokem 1939.¹⁰⁶⁸ Jednalo se o Josefa Leschingera z Dvorsk-*Maxdorfu*, který byl zvolen starostou již v září 1938, Josefa Seidla z Modřic zvoleného v červenci 1938, Johanna Czerného z Moravan nastoupivšího do funkce taktéž v červenci 1938 a nejdéle sloužícího starostu Franze Uhla z Želešic, jenž působil jako starosta už od února 1935.¹⁰⁶⁹ Na Vyškovsku (tehdy OLB Kroměříž) úřadovali němečtí starostové v sedmi obcích.¹⁰⁷⁰ Na Olomoucku pak pokračovali ve své funkci čtyři starostové v obcích, kde žila nadpoloviční většina Němců – konkrétně v Kyslově (Vincenz Vrba), Hněvotíně (Adolf Meixner), Nemilanech (Richard Fischer) a Slavoníně (Adolf Zenkel).¹⁰⁷¹ Vládního komisaře Wilhelma Müllera pak nacisté dosadili do čela obce Nedvězí, kde v roce 1930 žila necelá polovina Němců, zatímco po zřízení Protektorátu svou převahu německé obyvatelstvo obnovilo.¹⁰⁷² Na Hané se Němci do konce

¹⁰⁶⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/21, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. 2. 1940.

¹⁰⁶⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶⁶ Tamtéž.

¹⁰⁶⁷ SOA Zámorsk, OLR Havlíčkův Brod, kar 1, inv. č. 2, Bürgermeisteramt Libinsdorf dem Oberlandrat in Deutschbrod, 14. 11. 1939, gez. Fr. Mitscherling.

¹⁰⁶⁸ MZA Brno, ŘP – pobočka Brno, kar 24, inv. č. 286, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Oberlandratsbezirk Brünn, [12. 1939].

¹⁰⁶⁹ Tamtéž.

¹⁰⁷⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/21, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. 2. 1940.

¹⁰⁷¹ Tamtéž.

¹⁰⁷² Tamtéž.

roku 1939 zmocnili místní správy též v Prostějově, kde se ujal funkce vládního komisaře Hermann Böse.¹⁰⁷³ Ve městě přitom žila pouhá 2 % Němců.

V OLB Moravská Ostrava prosadili okupanti do čela města Frýdku vládního komisaře Johanna Pindura a v Místku se téže funkce ujal Rudolf Chwostek (1899–?).¹⁰⁷⁴ Pindur přitom zastával funkci komisaře ještě v nedalekém Lískovci. V Hrušově a dalších 5 obcích dosadili nacisté tzv. „komisařské starosty“ – v něm. sg. *Kommissarischer Bürgermeister*.¹⁰⁷⁵ Jednalo se přitom hlavně o obce, kde žilo alespoň 5 % německého obyvatelstva.

Na západě Čech disponovala řádně zvoleným německým starostou pouze malá obec Kunkovice (*Bergfried*) na Sušicku v OLB Klatovy.¹⁰⁷⁶ Tímto starostou byl Adolf Suk, jenž svou funkci vykonával už před březnovou okupací.¹⁰⁷⁷ Pravděpodobně se jednalo o člověka, který se k německé národnosti přihlásil dodatečně až v roce 1939. V této malé vsi totiž žilo v roce 1940 pouze 61 Němců. Na Sušicku dosadili Němci vládního komisaře ještě v obci Jiříčná, kde žilo asi 20 % německých občanů. Na Domažlicku pak bylo instalováno komisařské vedení v čele s Johannem Ottem v Ohučově, kde představovali Němci téměř polovinu obyvatel.¹⁰⁷⁸ Komisař Anton Baumann se pak dostal jako předseda správní komise do čela nedaleké obce Prapořiště s necelou čtvrtinou německého obyvatelstva. Na Plzeňsku obsadili Němci vedení obecního úřadu v Líni (asi 19 % německých obyvatel) Franzem Mellerem. Úlohu vládního komisaře v obci Nová Ves u Plzně pak zastával Wenzel Keckstein.

Na Českobudějovicku se nepodařilo do konce roku 1939 instalovat kromě samotných Českých Budějovic žádného německého vládního komisaře, přestože několik obcí vymírajícího jazykového ostrova mělo stále podstatný podíl Němců. Zcela jinak tomu bylo překvapivě v desetitisícovém Jindřichově Hradci, který představoval českojazyčnou enklávu obklopenou sudetoněmeckým územím. Zdejší Němci, přestože jich tu žilo podle sčítání lidu v roce 1930 pouhých 5 %, však byli už v době Mnichova velmi agilní v prosazování „německé věci“. V posledních komunálních volbách v roce 1938 byl dokonce zvolen 208 hlasy (3,5 %) za *Deutsche Wahlgemeinschaft* německý reprezentant Karl Waschler.¹⁰⁷⁹ Podle slov městského kronikáře se Němci aktivizovali hned během březnových událostí v roce 1939: „Zatím však už dávali o sobě vědět zdejší Němci, kteří připevňovali přes ulici uvítací nápisy a z jejichž domů po prvé zavlály

¹⁰⁷³ Tamtéž.

¹⁰⁷⁴ Tamtéž.

¹⁰⁷⁵ Tamtéž.

¹⁰⁷⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷⁷ SOkA Klatovy, AO Kunkovice, Kronika obce Kunkovice 1937, pag. 1.

¹⁰⁷⁸ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–1/21, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. 2. 1940.

¹⁰⁷⁹ SOkA Jindřichův Hradec, AM Jindřichův Hradec, Pamětní kniha Jindřichova Hradce 1929–1948, pag. 184.

prapory s hákovým křížem. Také na obecné škole z nařízení okr. úřadu byl vyvěšen říšský prapor.“¹⁰⁸⁰ Hned v dubnu 1939 se snažili zástupci zdejších Němců prosadit u oberlandráta, aby byl do čela města postaven Franz Cach a dosavadní český starosta Vilém Rösch se stal jeho náměstkem.¹⁰⁸¹ To se jim ovšem tehdy ještě nepodařilo. Dosavadní zastupitel města Waschler se mezitím postavil v květnu do čela nově založené místní skupiny NSDAP.¹⁰⁸²

Vše nabralo rychlý spád s vypuknutím druhé světové války. Hned 1. září 1939 byl totiž zatčen starosta Rösch spolu s dalšími představiteli jindřichohradeckého veřejného života.¹⁰⁸³ Právě starostovi nacisté vytýkali jeho dlouhodobě „nepřátelské postoje“. Hned dopoledne též den oberlandrát vyrozuměl okresního hejtmana o jmenování vládního komisaře, kterým se stal Franz Cach (1899–?) původem ze Znojma, který v Jindřichově Hradci bydlel už 13 let a dosud se prý politicky nikterak neangažoval.¹⁰⁸⁴ Ještě téhož dne odpoledne se pak sešlo zastupitelstvo, kde krajský vedoucí NSDAP v Nové Bystřici Letz zastupitele informoval o dosazení nové místní správy a zastavení činnosti zastupitelstva. Jindřichohradecký kronikář se pak vyjádřil k legalitě takového kroku: „Jmenování Cachovo bylo provedeno v rozporu s právními předpisy a bez souhlasu protektorátních úřadů, proto okr. hejtman Dr. Sounar snažil se, jak mu bylo uloženo, aby nová správa dostala formu správní komise, v níž navrhoval pro Němce tříčlenné zastoupení. Jeho pokus byl Němci odmítnut. Tvrdili již tehdy, že v Jindř. Hradci je prý 1.200 Němců a že je úkolem něm. správy získat i ostatní hradecké občany, v jejichž žilách koluje německá krev. Cach zůstal komis. starostou, zastupitelstvo se nescházelo a česká většina obyvatelstva neměla dne 1. září 1939 na správě svého města nejmenší účasti.“¹⁰⁸⁵

Po nástupu vládního komisaře počalo období germanizace Jindřichova Hradce. Cach prohlásil na začátku května 1940 němčinu za úřední jazyk a v němčině se začaly počaly vést městské knihy.¹⁰⁸⁶ Zaměstnanci města museli do listopadu složit zkoušku z němčiny. Na česká podání se vydávala dvojjazyčná rozhodnutí a vyhlášky byly vždy dvojjazyčné. Následně se zavedlo používání jednojazyčného razítka „Neuhaus“.

Dne 9. června 1940 však náhle musel Cach svůj úřad opustit pro vnitřní spory v místní NSDAP. Prý mu bylo vytýkáno, že se stýkal s Čechy a „germanisace J. Hradce že postupuje pomalu.“¹⁰⁸⁷ Novým vládním komisařem se stal ředitel německé obecné školy Anton Böhm, o

¹⁰⁸⁰ Tamtéž, pag. 223–224.

¹⁰⁸¹ Tamtéž, pag. 228.

¹⁰⁸² Tamtéž, pag. 230–231.

¹⁰⁸³ Tamtéž, pag. 236.

¹⁰⁸⁴ Tamtéž, pag. 237.

¹⁰⁸⁵ Tamtéž, pag. 238.

¹⁰⁸⁶ Tamtéž, pag. 249.

¹⁰⁸⁷ Tamtéž, pag. 250–251.

němž už byla řeč v souvislosti s masivním nábořem obyvatel města pro německou národnost. Právě Böhm chtěl germanizaci Jindřichova Hradce velmi urychlit. Stanovil si proto za úkol dovršit poněmčení zdejší radnice: „a/ *Einsetzung deutscher Beamter und Angestellter in alle Zweige der Gemeindeverwaltung. b/ Durchsetzung des Deutschen als äussere und innere Amtssprache.*“¹⁰⁸⁸ Do každého oddělení měl být přítom dosazen alespoň jeden německý úředník: „*In jede Abteilung der städtischen Verwaltung wurde mindestens ein deutscher Beamter eingesetzt. Jede freiwerdende bedeutendere Stelle wird nur mehr mit einem Deutschen besetzt.*“¹⁰⁸⁹ Za Böhma používal v korespondenci výhradně německý hlavičkový papír se znakem města a titulem „*Regierungskommissär der Stadt Neuhaus*“.¹⁰⁹⁰ Češtině prý měla zůstat jen „*role dialektu jako lužická srbština nebo mazurština*“.¹⁰⁹¹

Přestože Böhm se v čele města jistě zasloužil o germanizační „úspěchy“, nedokázal najít shodu s ostatními nacistickými funkcionáři, což jej nakonec stálo místo.¹⁰⁹² Jeho *Parteiengenossen* Böhmovi vytykali údajné styky s Čechy a některým se poněkud překapivě zdál „*málo radikální a smířlivý vůči Čechům.*“¹⁰⁹³ Nepomohly mu přitom ani intervence u K. H. Franka.¹⁰⁹⁴ Böhm byl nakonec nucen dne 3. srpna 1942 svůj úřad opustit ve prospěch ředitele německé vyšší obchodní školy Hanse Grausama (1879–?), přičemž byl „*zbaven vlád. komisařství tak náhle, že musil během půl hodiny bez rozloučení Grausamovi a byla mu na tři roky zastavena činnost ve straně.*“¹⁰⁹⁵ Grausam převzal kromě úřadu vládního komisaře též vedení místní buňky NSDAP. Pro Böhma se nicméně našlo místo v ÚŘP a následně se stal inspektorem škol v Klatovech.¹⁰⁹⁶

Nový komisař Grausam prý pokračoval v politice svého předchůdce v oblasti verbování Čechů pro německou státní příslušnost: „*Již komisař Böhm prováděl akci, aby získáním žen domnělého německého původu k přihlášce o něm. stát. příslušnost přetáhl i tak i jejich děti, ev. celé rodiny a hrozil vyhrůžkám tomu, kdo by se pokusil jeho nezákonný postup rušit. Grausam dal v říjnu 1942 a v lednu 1943 předvolat na 600 rodin, jež musely předložit doklady prý k vystavení Ahnenpasů, ve skutečnosti jen proto, aby vykonával nátlak na ty, kdož měli některého*

¹⁰⁸⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–5/90, Anton Böhm: „Aufbau der deutschen Volksgruppe in Neuhaus seit der Gründung des Protektorats“, [1941].

¹⁰⁸⁹ Tamtéž.

¹⁰⁹⁰ Tamtéž, sign. 109–12/29, Regierungskommissär der Stadt Neuhaus an K. H. Frank, 20. 7. 1940.

¹⁰⁹¹ SOkA Jindřichův Hradec, AM Jindřichův Hradec, Pamětní kniha Jindřichova Hradce 1929–1948, pag. 250–251.

¹⁰⁹² Tamtéž, pag. 276.

¹⁰⁹³ Tamtéž, pag. 277.

¹⁰⁹⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/764, Regierungskommissär der Stadt Neuhaus an den Herrn Oberregierungsrat Dr. Gies, Personalreferent des Herrn Staatssekretärs, 19. 5. 1942.

¹⁰⁹⁵ SOkA Jindřichův Hradec, AM Jindřichův Hradec, Pamětní kniha Jindřichova Hradce 1929–1948, pag. 277.

¹⁰⁹⁶ Tamtéž.

předka ze zabraného území, nebo německé jméno apod.“¹⁰⁹⁷ Akce nicméně skončila fiaskem, když se podařilo získat jen „několik jednotlivců“. Grausamovo působení v čele města bylo už od začátku chápáno jako přechodné.

Dne 15. února 1943 ho pak vystřídal Rudolf Chwostek, který dosud působil jako vládní komisař ve Frýdku.¹⁰⁹⁸ Za jeho působení se situace v Jindřichově Hradci poměrně uklidnila. Možná k tomu pomohlo to, že jeho matkou byla Češka a měl i českou manželku, a tak prý „vystupoval méně provokativně než jeho předchůdci“.¹⁰⁹⁹ Jindřichův Hradec nicméně sloužil jako „Musterbeispiel“ germanizační politiky na komunální úrovni, když se z dosud českého města stalo během několika málo let nacistické okupace alespoň navenek město německé.

Do února 1940 se nacistům podařilo převzít správu celkem 93 měst a obcí, a to včetně těch, které už měly německého starostu.¹¹⁰⁰ Tím to však neskončilo. Právě v tomto roce započala druhá fáze poněmčování místní správy v Protektorátu. Do května 1940 přesáhl počet místních správ pod německým vedením stovku: „Die deutsche Position im Protektorat wurde in den letzten Wochen auf dem Gebiet der Verwaltung sowohl durch weitere Berufungen Deutscher als Regierungskommissare und die Einsetzung von deutschen Verwaltungskommissionen als auch durch die Bestellung zweier mit den Fragen dieses Raumes vertrauter Deutscher als Landesvizepräsidenten für Böhmen und für Mähren weiterhin gestärkt. Insgesamt stehen jetzt über 100 Gemeinden unter deutscher Leitung.“¹¹⁰¹

Vládní komisaři měli být přednostně dosazováni v „zájmových oblastech“ nacistické národnostní a germanizační politiky, což se týkalo především Moravy: „Die Einsetzung weiterer Regierungskommissare in den deutschen Interessengebieten, insbesondere innerhalb des Oberlandratsbezirks Brünn befindet sich in Vorbereitung.“¹¹⁰² Představitelé okupační správy přitom velmi důkladně zkoumali města, do kterých mělo být účelné dosadit německé vládní komisaře. Uvažovalo se například o Ivančicích, Kanici, Židlochovicích, Hodoníně, Uherském Hradišti, Boskovicích, ale také o odlehlém Jevíčku: „Ich habe im Laufe des Monats mit dem stellvertretenden Leiter des Amtes, Oberregierungsrat Dr. Hofmann, einige Orte, Eibenschitz, Kanitz und Groß Seelowitz, besucht und feststellen können, daß Möglichkeiten zur Einsetzung von Regierungskommissaren gegeben sind.“¹¹⁰³

¹⁰⁹⁷ Tamtéž, pag. 282.

¹⁰⁹⁸ Tamtéž, pag. 286.

¹⁰⁹⁹ Tamtéž.

¹¹⁰⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/21, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stande vom 1. 2. 1940.

¹¹⁰¹ Zpráva SD za květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹¹⁰² ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Verwaltungsbericht der Gruppe Mähren für den Monat Juni 1940, pag. 3.

¹¹⁰³ Tamtéž, pag. 4.

V některých případech, kde zatím nepřipadalo v úvahu dosazení vládního komisaře, měla postačovat instalace Němců alespoň do obecních rad a zastupitelstev: *„In den Städten an der slowakischen Grenze mit deutschem Bevölkerungseinschlag in Göging und Ung. Hradisch soll dagegen zunächst noch von Anträgen auf Einsetzung von Regierungskommissaren abgesehen werden, dafür aber deutsche Vertreter in die Stadträte und Gemeindevertretungen gebracht werden. Auf die gleiche Weise soll in der Verwaltung der Stadt Boskowitz, die im deutschen Interessengebiet liegt, Fuß gefaßt werden. In der benachbarten Grenzgemeinde Gewitsch dagegen soll ein Regierungskommissar zu Einsetzung gelangen.“*¹¹⁰⁴

V červnu 1940 byl „konečně“ vybrán vhodný kandidát na vládního komisaře v téměř ryze českém Vyškově, v jehož okolí se rozkládal stejnojmenný jazykový ostrov.¹¹⁰⁵ Tím se nakonec stal v srpnu Karl Mazal, kterého považovali nacisté za „zvláště šťastnou volbu“.¹¹⁰⁶ Přibližně ve stejnou dobu došlo též k dosazení německého komisaře do čela města Litovle, kam byl jmenován továrník Fritz Mekiska.¹¹⁰⁷ Také severomoravský Litovel patřil k nacistickým „zájmovým oblastem“. Co se týká dalších moravských měst jako například Přerova, byli představitelé moravské služebny ÚŘP již opatrnější. Dosazování do německým vládních komisařů do „téměř čistě“ německých měst považovali za „experiment“: *„Ich habe bereits schriftlich zum Ausdruck gebracht, daß ich die Einsetzung eines deutschen Regierungskommissars in der fast rein tschechischen Stadt für ein Experiment halte, das nur glücken kann, wenn eine besonders geeignete Persönlichkeit für das Amt gefunden wird.“*¹¹⁰⁸ Jiný názor však v této věci zastával olomoucký oberlandrát Molsen: *„Anderseits sind die Argumente des Oberlandrats Molsen zweifellos richtig, der die günstige Gelegenheit, die sich durch das Freiwerden der Bürgermeisterstelle in Prerau ohne daß die Tschechen bisher in der Lage waren einen geeigneten Ersatz vorzuschlagen, nicht vorübergehen lassen will, ohne in diese Hochburg des Tschechentums einen Deutschen in die leitende Stelle zu bringen.“*¹¹⁰⁹ Na severní Moravě se do léta 1940 dostal pod německou správu také Frýdlant nad Ostravicí.¹¹¹⁰ Nedaleko Uherského Hradiště se pak k německé národnosti nově hlásil starosta obce Salaš Johann Rieger, což byl podobný případ jako v Šípouně na Tábořsku (dnes v okr. Prachatice).¹¹¹¹

¹¹⁰⁴ Tamtéž.

¹¹⁰⁵ Tamtéž, pag. 3.

¹¹⁰⁶ Tamtéž, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Dienststelle für das Land Mähren – Verwaltungsbericht für den Monat August 1940.

¹¹⁰⁷ Tamtéž, Verwaltungsbericht der Gruppe Mähren für den Monat Juni 1940, pag. 3.

¹¹⁰⁸ Tamtéž, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Dienststelle für das Land Mähren – Verwaltungsbericht für den Monat August 1940.

¹¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹¹⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/21, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen u. Mähren nach dem Stande vom 20. 8. 1940.

¹¹¹¹ Tamtéž.

Od února do letních měsíců 1940 se podařilo zvýšit počet obcí řízených Němci o více než třicet.¹¹¹² K 20. srpnu 1940 dosáhl počet správ v rukou nacistů čísla 124.¹¹¹³ Během této doby se podařilo podchytit devatenáct obcí na Českobudějovicku, které tvořily jazykový ostrov. Protože však počet Němců v těchto komunitách nečinil zdaleka ani polovinu obyvatel, museli být jmenováni vládní komisaři, kteří měli patrně napomoci regermanizovat tuto oblast. Jednou z těchto vesnic byly i Čtyři Dvory (*Vierhöf*) – dnešní součást Českých Budějovic. V této obci žilo v roce 1940 asi jen 6 % Němců, což ovšem nebránilo tomu dosadit do jejího čela německého představitele: „*Do zabrání obce okupanty, t. j. od 15 března byla obec řízena 30ti členným ob. zastupitelstvem v čele se starostou Václavem Vebrem až do 16. května [1940], kdy byl donucen starosta obce předati správu obce do rukou Porhanslovi Josefu, rolníku ze Čtyř Dvorů čp. 7 – Němci, který byl již 15. března jmenován vládním komisařem obce. Předání ob. správy provedeno zástupcem okresního úřadu Němcem Schmidtmaierem, který po krátkém proslovu a poučení k obec. zaměstnancům. Obecní zastupitelstvo bylo tímto aktem zrušeno.*“¹¹¹⁴ V souvislosti s poněmčením obecní správy bylo zavedeno jednojazyčné německé razítko „*Gemeindeamt Vierhöf, Bezirk Budweis*“, přičemž se až dosud užívalo razítko české.¹¹¹⁵ Vládní komisař ustanovil čtyři poradce, z nichž byli dva Němci a dva Češi. Jedním z nich byl i Franz Porhansl, který postupem času převzal neformálně veškerou moc v obci, na což upozornil český obecní kronikář: „*Vládní komisař Jos. Porkhansl byl jen formální figurou podepisující spisy, které musel schválit kpt. Porkhansl F. Mám za to, že kpt. Porkhansl Fr. byl umislně [sic] vl. komisaři přidělen, jelikož horlivým Němcům nezdál se vl. komisař dosti energický a řízný.*“¹¹¹⁶

Kromě historických enkláv kolem Českých Budějovic se nacisté snažili poněmčit též dvě pohraniční obce na pomezí historického Vitorazska jihovýchodně od Třeboně – Suchdol nad Lužnicí (*Suchenthal*) a sousední Tuš (Schwarzbach).¹¹¹⁷ V minulosti měly tyto dvě obce výrazně německý ráz, přičemž v Tušti žilo ještě v roce 1910 přes 58 % Němců. K roku 1940 okupační úřady evidovaly 414 Němců v Suchdole (16,8 %) a v Tušti se pak k „němectví“ nehlásil už nikdo. V červnu 1940 nechali okupanti rozpustit obecní zastupitelstvo v Suchdole, což se podle zdejšího kronikáře stalo „*na přání Němců, kteří chtěli mít tuto téměř již čistě českou obec úplně v rukou.*“¹¹¹⁸ Vládním komisařem se stal zdejší obyvatel, hostinský a dosavadní člen

¹¹¹² Zpráva SD za červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹¹¹³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/21, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen u. Mähren nach dem Stande vom 20. 8. 1940.

¹¹¹⁴ SOkA České Budějovice, AO Čtyři Dvory, Kronika obce Čtyři Dvory 1923–1949, pag. 236.

¹¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹¹⁷ Od roku 2005 je Suchdol nad Lužnicí městem, k němuž patří i někdejší obec Tuš.

¹¹¹⁸ SOkA Jindřichův Hradec, MNV Suchdol nad Lužnicí, Pamětní kniha obce Suchdola nad Lužnicí, kniha II, 1936–1958, pag. 40.

obecního zastupitelstva Wilhelm Trsek, který stál také v čele místní skupiny NSDAP.¹¹¹⁹ Český kronikář ovšem působení Trska nevnímal až tak negativně: „*Bylo snad štěstím, že právě tento německý komisař byl pro Suchdol jmenován, neboť nutno přiznati, že při celém tom ponížení, které muselo naše občanstvo snést, byl aspoň rozvážný, lidský a nevýbojný nežli mnozí jiní nacisté, kteří mu právě jeho mírnost zazlívali.*“¹¹²⁰ Podle jeho mínění tak byla situace lepší než například v Tušti, kterou opanoval vládní komisař Leopold Hofhansel.¹¹²¹

Vládní komisaři pak byli dosazováni i do pohraničních obcí v západních Čechách. Na Plzeňsku v malé vesnici Odlezly (*Voitles*) v soudním okrese Manětín (19,5 % Němců) se ujal funkce komisaře Hermann Urban a v Puclicích na Domažlicku Johann Wiedl.¹¹²² Do čela samotné chodské metropole Domažlice, kde žilo pouhé 1 % Němců, se v této době dostal vládní komisař Braun. Na Klatovsku Němci ovládli v červenci 1940 vesnici Úborsko/*Auborsko*, kde žilo přes 40 % německých občanů.¹¹²³ Tehdy byl sesazen dosavadní český starosta a na jeho místo nacisté dosadili vládního komisaře Johanna Metznera. Ten si však v této zapadlé víscce získal oblibu nejen Němců, ale i zdejších Čechů: „*Po dobu jeho služby jsme si na něj stěžovat nemohli přes to že to byl němec [sic]. [...] Nedal žádných rozdílů mezi Čechem nebo Němcem, každého obsloužil... [...] Byli jsme s ním spokojeny.*“¹¹²⁴ Jak vidno, ne všude se vládní komisaři pouštěli do bezohledné germanizace, ale spíše šlo jen o výjimky potvrzující pravidlo.

V dubnu 1940 dospěli oberlandráti z Čech na své společné poradě, jež se konala v Praze, k dohodě, že v obcích s nejméně 20 Němci budou jmenováni z jejich řad důvěrníci za účelem hájení jejich zájmů.¹¹²⁵ To se pak promítlo do požadavku, aby v těch obcích, v nichž Němci tvoří určitou menšinu, získalo německé obyvatelstvo své reprezentanty v obecních zastupitelstvech a radách. Tak se to stalo například v pohraničním městě Ústí nad Orlicí v OLB Pardubice, kde došlo dne 22. června 1940 za přítomnosti oberlandráta Rudolfa Schultze von Dratziga (1897–[1945]) ke slavnostnímu jmenování německých zastupitelů.¹¹²⁶ Do rady města byl kooptován hostinský Adolf Baar a do zastupitelstva pak řezník Josef Appl a obchodník Anton Bartosch.¹¹²⁷ Ještě téhož dne se pak oberlandrát Dratzig stihl zúčastnit jmenování tří

¹¹¹⁹ Tamtéž.

¹¹²⁰ Tamtéž.

¹¹²¹ Tamtéž, pag. 41. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/21, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen u. Mähren nach dem Stande vom 20. 8. 1940.

¹¹²² Tamtéž.

¹¹²³ SOkA Klatovy, AO Úborsko, inv. č. 1, sign. OK 168, Pamětní kniha obce Úborsko 1922–1962, pag. 35.

¹¹²⁴ Tamtéž.

¹¹²⁵ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 3, inv. č. 32, Der Oberlandrat in Prag – Niederschrift über die Dienstbesprechung der Oberlandräte in Böhmen am Dienstag, dem 11. April 1940 in Prag, 22. 4. 1940.

¹¹²⁶ SOkA Ústí nad Orlicí, AM Ústí nad Orlicí, Kronika města Ústí nad Orlicí 1937–1946, pag. 103.

¹¹²⁷ Tamtéž, pag. 104.

německých zastupitelů v nedaleké obci Parník (*Parnig*), kde žilo něco přes tři procenta Němců.¹¹²⁸

Z počtu 124 Němci vedených obcí připadalo na Čechy 68 a na Moravu 56. Celkem 66 obcí bylo řízeno německým vládním komisařem, 54 německým starostou a v jednom případě šlo o německého předsedu správní komise.¹¹²⁹ Nejvíce „německých“ obcí se nacházelo na území OLB Německý Brod (34), Jihlava (23), České Budějovice (23), Brno (13), Moravská Ostrava 11, Olomouc (8) a Klatovy (7). Dne 23. září 1940 byl dosazen vládní komisař také do Přerova, kde žilo asi 400 Němců.¹¹³⁰ Nacisté však počítali s dosazováním německých správ i do dalších obcí. Kromě veskrze germanizačních úmyslů se totiž také řešila situace relativně početných komunit Němců, kteří žili ve městech pod českým vedením, což byl případ i Dvora Králové, kde se k německé národnosti hlásilo asi 1 300 osob.¹¹³¹

Dosazování dalších německých představitelů obcí se stalo součástí tzv. „*programů na podporu němectví*“ (*Deutschtumsprogramm*) pro rok 1941, které zasílaly jednotlivé úřady OLR říšskému protektorovi v prosinci 1940.¹¹³² Brněnský oberlandrát vyjádřil prvořadý požadavek na instalaci vládních komisařů do obcí Ivančice a Kanice, které měly před rokem 1918 výraznou německou menšinu: „*Unbedingt erforderlich ist die Einsetzung von deutschen Regierungskommissaren in den Gemeinden Eibenschitz und Kanitz. Es handelt sich hier um Gemeinden, die noch im Jahre 1918 ganz beträchtliche deutsche Minderheiten aufwiesen und lediglich durch die bekannten Methoden des tschechischen Volkstumskampfes ihr ehemaliges deutsches Aussehen verloren haben.*“¹¹³³ Německou správu pak měly získat ještě další tři obce. Brněnský oberlandrát dále doporučil jmenovat do 19 místních zastupitelstev a rad německé zástupce. Podobné návrhy pak podávali i další oberlandráti. Na začátku roku 1941 došlo ke jmenování obecních představených ve městech Holešov a Uherské Hradiště v OLB Zlín a ve Zlíně se počítalo se jmenováním čtyř městských radních. V polovině února 1941 byl jmenován německý vládní komisař Anton Blassy, kterého později vystřídal Hermann Böss.¹¹³⁴ Dosazování německých vládních komisařů bylo obecně považováno za „*národnostně politicky*“ důležitý úspěch. Právě v Hodoníně se připomínala jeho „*nedávná*“ německá minulost: „*Göding war vor dem Weltkrieg noch zu 70 % deutsch und hatte bis zum Jahre 1915 einen deutschen*

¹¹²⁸ Tamtéž, AO Parník, Kronika obce Parník 1940–1944, pag. 17–18.

¹¹²⁹ Srov. Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹¹³⁰ Tamtéž.

¹¹³¹ Zpráva SD za listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹¹³² MZA Brno, ŘP – služebna Brno, kar 4, inv. č. 58, Deutschtumsprogramm für das Jahr 1941, 11. 12. 1940.

¹¹³³ Tamtéž.

¹¹³⁴ Zpráva SD za únor 1941, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/58, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stand vom 1. 1. 1943.

*Bürgermeister. Heute weist die stark verjudete Stadt unter 17 000 Einwohnern 950 Deutsche auf, von denen erst ein Teil den Staatsangehörigkeitsausweis ausgestellt erhielt. Das Deutschtum ist durchweg stark überaltert. Der Ortsgruppenbereich Göding umfasst nach einer vorläufigen Aufstellung vom letzten Jahresende insgesamt 1230 Streudeutsche, so dass Göding und Umgebung als die stärkste Position im OLB Zlin angesehen werden kann.*¹¹³⁵ Další „obětí“ poněmčení se stalo město Lipník nad Bečvou v OLB Olomouc a počítalo se i s příhraničním městem Jemnice, které leželo na spojnici mezi Jihlavskem a župou Dolní Dunaj.¹¹³⁶

Pochvalně se o tempu postupu germanizace komunální správy ve svém obvodu vyjádřil v létě 1941 olomoucký oberlandrát Molsen.¹¹³⁷ Ten upozornil, že se začátkem německé okupace neměla ani jedna z 493 obcí německé vedení. V obecních samosprávách kromě Olomouce pak zasedalo jen 30 německých zastupitelů a 5 radních, a to jen v 7 obcích. Ve spolupráci s NSDAP se během let „nacistického panství“ podařilo dosadit do obecních správ celkem 67 německých zastupitelů a 26 obecních radních. Kromě Olomouce se podařilo prosadit německé vládní komisaře do Prostějova, Litovle, Lipníku nad Bečvou, Přerova a Hranic.¹¹³⁸

Během roku 1941 nacisté instalovali německé vládní komisaře i do obcí v odlehlejších částech Protektorátu. Takové aktivity se vyvíjely například v OLB Klatovy, a to zejména na Chodsku, kde se pod německou správu dostaly obce Kvíčovice, Staňkov nebo město Sušice.¹¹³⁹ Vládní komisař byl později jmenován i v Klatovech. Na opačném konci Čech – na východě OLB Pardubice se na podzim 1941 prosadili němečtí komisaři ve městech Česká Třebová a Ústí nad Orlicí, kde už více než rok působili němečtí radní a zastupitelé.¹¹⁴⁰

O prosazení německé správy do Ústí nad Orlicí pojednal zdejší český kronikář: „11. listopadu 1941 ve 4. hod. odp. shromáždili se všichni zaměstnanci města, aby byli představeni vládnímu komisaři. Vedoucí úřadu německým proslovem uvítal komisaře načež komisař vyslovil směrnic, které od zaměstnanců žádá a podáním ruky byla tato procedura ukončena. Za dva dny potom 13. listopadu v zasedací síni občanské záložny, která byla slavnostně ozdobena Říšskými odznaky, za přítomnosti Pardubického Oberlandrátha, vedoucích N.S.D.A.P., německých starostů okolních obcí [ze sudetské župy – pozn. R. N.] a zástupců místních úřadů, byl vládní komisař Einspinner uveden slavnostně v úřad. Ve své řeči Oberlandráth zdůraznil, že Němcům

¹¹³⁵ Tamtéž.

¹¹³⁶ Tamtéž.

¹¹³⁷ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, Grundsätzliche Ergebnisse aus der politischen Arbeit im Oberlandratsbereich Olmütz, Anlage zum Verwaltungsbericht vom 22. August 1941.

¹¹³⁸ Tamtéž.

¹¹³⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/395, Der Oberlandrat in Klattau – Verwaltungsbericht für die Zeit vom 24. 6. bis 23. 7. 1941, 29. 7. 1941.

¹¹⁴⁰ Srov. NOVOTNÝ, R., Nacistická národnostní politika, s. 177.

po 20 let se činila křivda která nyní bude odčiněna.“¹¹⁴¹ Vládní komisař Wilhelm Einspinner přitom pocházel ze Sudet, což nebylo ničím neobvyklým, neboť pro práci německého představeného ve městech se slabou německou populací dávali nacisté přednost vysloužilým nacistům z řad sudetských Němců.¹¹⁴²

Další vlna dosazování německé správy do českých měst a obcí proběhla v roce 1942 v období působení Reinharda Heydricha a během heydrichiády. Na základě příkazu říšského protektora vydalo pak ministerstvo vnitra v červenci 1942 směrnici o dosazení vládních komisařů a správních komisí do obcí s 3 000 a více obyvateli.¹¹⁴³ Ve městech, kde dosud působila samospráva tak došlo k rozpouštění obecních orgánů. Do funkcí vládních komisařů byli posléze nejčastěji dosazováni Němci. Do konce roku 1942 tak Němci ovládali celkem 198 měst a obcí, z toho 82 v Čechách a 198 na Moravě.¹¹⁴⁴ Pod německou správu se tak dostala větší města jako Chrudim, Mladá Boleslav, Kladno, Klatovy, Hradec Králové, Dvůr Králové, Kralupy nad Vltavou, Louny, Náchod, Pardubice, Rakovník, Roudnice nad Labem, Turnov, Kroměříž nebo Vsetín.¹¹⁴⁵ Už nešlo zdaleka jen o bezprostřední národnostně politické či germanizační cíle, ale hlavně o podřízení strategických správních a hospodářských center přímé okupační moci.

Na území Protektorátu existovala do roku 1941 jen tři města s vlastním statutem, a to Praha, Brno a Olomouc. V květnu 1941 přibyla ke statutárním městům také Moravská Ostrava následovaná koncem března 1942 ještě Plzní.¹¹⁴⁶ V létě 1942 se okupanti rozhodli, že dosavadní vládní komisaři statutárních měst kromě Prahy budou povýšeni na tzv. vrchní starosty (něm. *Oberbürgermeister*). Jako první byl do této funkce uveden brněnský vládní komisař Oskar Judex.¹¹⁴⁷ Dne 11. srpna 1942 byl pak slavnostně uveden do funkce vrchního starosty v Olomouci dr. Julius Schreitter Ritter von Schwarzenfeld.¹¹⁴⁸ Téhož dne se ujal funkce také dosavadní vládní komisař v Moravské Ostravě a někdejší opavský starosta Emil Beier (1893–

¹¹⁴¹ SOKA Ústí nad Orlicí, AM Ústí nad Orlicí, Kronika města Ústí nad Orlicí 1937–1946, pag. 121.

¹¹⁴² Srov. NOVOTNÝ, R., Nacistická národnostní politika, s. 177n.

¹¹⁴³ NA Praha, sign. 109–1/49, Ministerium des Innern Prag an die Landes- und Bezirksbehörden – Einsetzung von Regierungskommissaren und Verwaltungskommissionen in der Gemeindeverwaltung, 15. 7. 1942.

¹¹⁴⁴ Tamtéž, sign. 109–1/58, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stand vom 1. 1. 1943.

¹¹⁴⁵ Tamtéž.

¹¹⁴⁶ Vládní nařízení ze dne 30. března 1942, č. 142/1942 Sb., jímž se prohlašuje Plzeň za město se zvláštním statutem; Vládní nařízení ze dne 30. března 1942, č. 142/1942 Sb., jímž se prohlašuje Plzeň za město se zvláštním statutem.

¹¹⁴⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/722, Der Regierungskommissar der Landeshauptstadt Brünn Herrn Staatssekretär, SS-Gruppenführer K. H. Frank, 9. 7. 1942.

¹¹⁴⁸ Tamtéž, sign. 109–4/728, Pozvánka na slavnostní uvedení Dr. Julia Schreiterra von Schwarzenfelda do úřadu vrchního starosty města Olomouce, pod. Dr. Karl Schwabe, zemský prezident a SS-Standartenführer.

1985).¹¹⁴⁹ Už na podzim 1941 byl jmenován do funkce vládního komisaře v Plzni Walter Sturm (1891–?).¹¹⁵⁰ Tím se v této průmyslové metropoli západních Čech podařilo prosadit ryze německé vedení – dosud tam totiž měli Němci „pouze“ zástupce českého komisaře. Koncem června 1942 pak Franka osobním dopisem požádal, zda by nebylo možné k jeho dosavadnímu titulu přidat úřední označení „*Oberbürgermeister*“.¹¹⁵¹ Po dohodě s ministerstvem vnitra mu bylo v létě téhož roku vyhověno a stal se i on vrchním starostou.¹¹⁵² Úřady vrchních starostů pak podléhaly v důsledku Heydrichovy správní reformy *Reichsauftragsverwaltung*, čímž získaly celou řadu delegovaných pravomocí. Také někteří další němečtí vládní komisaři ve větších městech se dočkali titulu starosty, resp. „*Regierungskommissar mit der Amtsbezeichnung Bürgermeister*“ – např. komisař Franz Heger ve východočeském Hradci Králové nebo také Julius Stumpf (1889–?) v sousedních Pardubicích.¹¹⁵³

Dosazování německých vládních komisařů pokračovalo v dosti pomalejším tempu i po roce 1942. Vládní komisař tak byl jmenován například i v Panenských Břežanech, které získaly neslavně věhlas pobýtem Reinharda Heydricha nebo K. H. Franka.¹¹⁵⁴ V roce 1943 se pak stal vládním komisařem v Německém Brodě sudetský Němec a někdejší člen DNSAP Hermann Münzberger (1891–?) z Ústí nad Labem.¹¹⁵⁵ V důsledku války však někteří vládní komisaři museli nastoupit na frontu, což se stalo v roce 1943 i v Ústí nad Orlicí, odkud odešel Wilhelm Einspinner. Ústí nad Orlicí tak bylo řízeno vládním komisařem z České Třebové Schmidtem.¹¹⁵⁶ Do začátku roku 1944 Němci ovládali celkem 228 radních a obecních úřadů.¹¹⁵⁷

Hlavním úkol německých vládních komisařů či starostů spočíval v podpoře německého obyvatelstva a aktivní spolupráci při provádění praktické *Volkstumspolitik*. Měli se snažit o uplatňování zásad germanizace na obecní úrovni. S příchodem německého představeného se

¹¹⁴⁹ Tamtéž, sign. 109–12/68, Der Oberbürgermeister der Stadt Mähr. Ostrau an K. H. Frank, 4. 8. 1942. Emil Beier byl jmenován už v dubnu 1940 vládním komisařem v Moravské Ostravě. Ten nahradil Hinnera pro jeho údajnou shovívavost vůči Čechům. Srov. NENIČKA, L., Městská správa, s. 243–244.

¹¹⁵⁰ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–12/134, Der Oberlandrat Pilsen an den Herrn Reichsprotektor in Böhmen und Mähren – Einsetzung eines deutschen Regierungskommissars in Pilsen, 3. 10. 1941. Nacisté se přitom rozhodovali mezi Sturmem a Karlem Wildem. Srov. Tamtéž, NSDAP – Kreisleitung Prag, Der Kreisleiter (Wollner) an den Herrn Reichsprotektor für Böhmen und Mähren, 25. 9. 1941.

¹¹⁵¹ Tamtéž, sign. 109–4/766, Dr. Walther Sturm, Regierungskommissar der Stadt Pilsen an K. H. Frank, 26. 6. 1942.

¹¹⁵² Tamtéž, Robert Gies an Dr. Sturm, 27. 6. 1942.

¹¹⁵³ Tamtéž, sign. 109–1/58, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stand vom 1. 1. 1943. Srov. NOVOTNÝ, R., Nacistická národnostní politika, s. 177.

¹¹⁵⁴ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/1081, Kancelářská poznámka, SS-Obersturmbannführer Reischauer, 31. 12. 1942, pod. Gies.

¹¹⁵⁵ Tamtéž, sign. 109–11/12, K. H. Frank an SS-Gruppenführer und General der Waffen-SS v. Herff, 10. 6. 1943. Tamtéž, Lebenslauf – Hermann Münzberger, Aussig.

¹¹⁵⁶ NOVOTNÝ, R., Nacistická národnostní politika, s. 177.

¹¹⁵⁷ BRANDES, D., „*Umvolkung*...“, s. 83.

začala na městských a obecních úřadech plně uplatňovat němčina jakožto úřední jazyk. Postupně tak docházelo i k odstranění dosud užívané dvojjazyčnosti v úředním styku.

V roce 1942 tak bylo například navrženo, aby ve vybraných obcích s německým vládním komisařem byla zavedena jednojazyčná německá razítka, a to přesto, že v těchto městech a obcích tvořili Němci jasnou menšinu. Jednalo se zejména o místa, která ležela uvnitř jazykových ostrovů nebo poblíž nich. Mezi později navržená města a obce patřilo Brno, dále Vyškov, devět obcí na Jihlavsku, tři na Českobudějovicku a dále pak Suchdol nad Lužnicí, Jevíčko, Litovel, Moravská Ostrava, Místek, Frýdek, Staňkov na Domažlicku nebo Líně a Manětín na Plzeňsku.¹¹⁵⁸ Údajně přitom šlo o „*deutschen oder stark deutsch bestimmten Orte des Protektorates*“.¹¹⁵⁹ Zařazení Jevíčka se přitom zdůvodňovalo takto: „*Der deutsche Regierungskommissar von Gewischt [sic] hat schon vor längerer Zeit, soweit hier bekannt, einsprachig deutsche Orts- und Straßentafeln eingeführt, da G. zum Staatsumbruch im Jahre 1918 einen durchaus deutschen Charakter hatte und auch heute bereites wieder über eine stärkere deutsche Volksgruppe verfügt.*“¹¹⁶⁰ V případě Staňkova pak bylo připomenuta jeho blízkost k malé enklávě Ohučov/Autschowa: „*Stankau ist der Mittelpunkt des starken Streudeutschtums im sogenannten Stankauer Zipfel, zu dem Autschowa und etwa ein halbes Dutzend weitere stärker mit Streutschdeutschen durchsetzte Orte gehören.*“¹¹⁶¹

Pro poněmčování měst a obcí přitom hrálo klíčovou úlohu dosazování německých úředníků na městské a obecní úřady, případně do čela komunálních korporací. Na podzim 1939 říšský protektor nařídil Němci vedeným obcím nabírat větší množství německých úředníků, přičemž doporučoval, aby se dávala přednost spíše domácím etnickým Němcům, případně sudetoněmeckým úředníkům než těm říšským.¹¹⁶² Měli být také přijímáni v období první republiky propuštění zaměstnanci pro jejich členství v DNSAP nebo SdP. V Olomouci se tak podařilo ještě do konce roku 1939 zvýšit podíl německých úředníků ze sedmi na 12 %.¹¹⁶³ Řešila se také otázka německého zastoupení v obecních policiích. Tak například v Jihlavě byl ještě zdejší policejní sbor z převážné části český, což se mělo brzy změnit.¹¹⁶⁴ Ne všichni vládní komisaři však tyto zásady ctíli, a proto museli být odejiti. To se týkalo i vládního komisaře

¹¹⁵⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/39, Liste derjenigen Orte, für die einsprachig deutsche Poststempel und Siegel eingeführt werden sollen, zum Schreiben vom 8. 4. 1943.

¹¹⁵⁹ Tamtéž, SD-Leitabschnitt Prag an K. H. Frank – Einführung einsprachig deutscher Stempel bei Postämtern in deutschen Orten des Protektorates, 9. 7. 1942.

¹¹⁶⁰ Tamtéž.

¹¹⁶¹ Tamtéž.

¹¹⁶² MZA Brno, ŘP – služebna Brno, kar 24, inv. č. 286, Der Reichsprotector in Böhmen und Mähren – Einsetzung deutscher Beamten in Gemeinden des Protektorats, 25. 11. 1939.

¹¹⁶³ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat November, 2. 12. 1939.

¹¹⁶⁴ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

Moravské Ostravy Hinnera, který ponechal téměř všechny německé úředníky na svých místech, což byl jeden z důvodů pro jeho vynucený odchod.¹¹⁶⁵ Obce s německým vedením se mohly naopak těšit finanční podpoře ze strany příslušného oberlandrátu, která směřovala nejen k podpoře „německví“, ale také k financování místního rozvoje – např. infrastruktury.¹¹⁶⁶

Němečtí vládní komisaři a další představení se účastnili nejrůznějších porad společně s oberlandráty. Takové jedno setkání proběhlo pro OLB Moravská Ostrava v Kroměříži v srpnu 1943.¹¹⁶⁷ Účastnilo se ho nejen vládní komisaři, ale také „členové vedení obcí v těch větších městech, které ještě disponovaly českým starostou, resp. předsedou správní komise“.¹¹⁶⁸ Na tomto setkání, jež se uskutečnilo v zasedací místnosti kroměřížské radnice, se projednávaly otázky národnostní politiky: „*Nach einem politischen Bericht des Oberlandrats, in dem besondere Fragen der Volkstumspolitik und der Verwaltungsführung auf dem tschechischen Sektor (Jugenkuratorium, Gewerkschaften usw) eingehend behandelt wurden, sprach ORR Urbanus über wesentliche kommunalpolitische Angelegenheiten.*“¹¹⁶⁹ „Výhodou“ těchto setkání bylo to, že mohli všichni přítomní bez skrupulí a bez přítomnosti svých českých kolegů promluvit i o citlivých otázkách germanizačního charakteru. Němečtí vládní komisaři se stali jednoduše avantgardou nacistické národnostní politiky na místní úrovni.

Němci nebyli dosazováni jen do komunální správy, ale též i do čela okresní správy, a to zprvu především v těch oblastech, které považovali nacisté za klíčové z hlediska národnostně politického. Tím byly v první řadě německé jazykové ostrovy a tzv. „zájmové oblasti“. Okupanti se zpočátku snažili prosazovat Němce do okresní samosprávy, tj. zastupitelstev a případně okresních výborů a komisí. V září 1940 tak zasedali ve vyškovském okresním zastupitelstvu 3 Němci a další dva v okresním výboru. Ti měli být doplněni o další 3 německé „soukmenovce“, které by jmenovalo ministerstvo vnitra.¹¹⁷⁰ V samosprávě politického okresu Brno-venkov pak zasedalo 6 německých okresních zastupitelů a 2 členové okresního výboru. V politických okresech Boskovice a Tišnov se prosadili tři němečtí zastupitelé a po jednom členovi okresního výboru.¹¹⁷¹

¹¹⁶⁵ NENIČKA, L., Městská správa, s. 243–244.

¹¹⁶⁶ ZA Opava, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat Oktober, 2. 11. 1939.

¹¹⁶⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/81, Der Oberlandrat in Mähr.-Ostrau, Inspekteur des Reichsprotectors – Tagung der deutschen Regierungskommissare des Oberlandratsbezirkes Mähr.-Ostrau in Kremsier am 4. 8. 1943, 6. 8. 1943.

¹¹⁶⁸ Tamtéž.

¹¹⁶⁹ Tamtéž.

¹¹⁷⁰ MZA Brno, ŘP – služebna Brno, kar 23, inv. č. 285, Der Oberlandrat in Brünn – Ernennung von deutschen Volkzugehörigen zu Mitgliedern der Bezirksvertretungen, Bezirksausschüsse und Bezirkskommissionen, 4. 9. 1940.

¹¹⁷¹ Tamtéž.

Během roku 1940 se začali Němci prosazovat také v čele okresních úřadů, tj. na postech okresních hejtmanů. V srpnu 1940 tak brněnská služebna ÚŘP hlásila úspěchy při obsazování okresních úřadů německými úředníky na Moravě.¹¹⁷² Do září 1940 se podařilo obsadit okresní úřady v Českých Budějovicích, Plzni, Jihlavě, Olomouci, Frýdku a Místku německými hejtmany.¹¹⁷³ „Obzvláště národnostně politický význam“ pak mělo mít jmenování německého okresního hejtmana ve Vyškově, který se slavnostně ujal úřadu 5. října 1940.¹¹⁷⁴ Jeho hlavní úkol měl spočívat v podpoře vyškovského jazykového ostrova: „*Während die bereits im August 1940 erfolgte Einsetzung eines deutschen Regierungskommissars in Wischau zunächst wegen des derzeit geringen deutschen Bevölkerungsanteils der Stadt keine größere Ausstrahlung auf das Volks deutsch um bringen konnte, greift nunmehr die deutsche Leitung der Bezirkshauptmannschaft Verwaltungsmäßig auf die gesamte Wischauer Volksinsel aus und bewirkte tiefste Genugtuung der deutschen Bevölkerung.*“ Německé okresní hejtmany zpravidla jmenoval příslušný německý zemský viceprezident, kterého však mohl zastoupit oberlandrát.¹¹⁷⁵

Až do poloviny roku 1942 zůstávala většina okresních hejtmanství v českých rukou. To se však změnilo s nástupem správní reformy v červnu téhož roku. Zavedením „správ z příkazu Říše“ na okresní úřady se otevřely dveře přímému německému vlivu. V srpnu 1942 tak na území Protektorátu úřadovalo 42 německých okresních hejtmanů.¹¹⁷⁶ V dalších 22 okresních úřadech pak bylo zřízeno německé oddělení (*Leiter der deutschen Abteilungen*).¹¹⁷⁷ V osmi případech byly „německé záležitosti“ vyřizovány prostřednictvím sousedního Němcem vedeného okresního úřadu.¹¹⁷⁸ Do okresní správy byli přitom přijímáni bývalí úředníci ze značně zredukovaných oberlandrátů. Pro německé občany se stal okresní úřad, potažmo jeho německé oddělení, prvoinstančním správním orgánem. Druhou instanci pak představovaly zemské úřady, resp. úřady německých viceprezidentů. Počet německých okresních hejtmanů se v roce 1944 ustálil na počtu 44 z 67 všech hejtmanů, což představovalo více než 65% podíl.¹¹⁷⁹

Germanizace místní i regionální správy, jakožto i dalších úřadů protektorátní autonomie pokročila už před rokem 1942 natolik, že už se dalo stěžít hovořit o „českých úřadech“. O české

¹¹⁷² ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Dienststelle für das Land Mähren – Verwaltungsbericht für den Monat August 1940.

¹¹⁷³ Zpráva SD za říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹¹⁷⁴ Tamtéž.

¹¹⁷⁵ MZA Brno, Zemský prezident Brno, sign. PA 2020, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren – Einführung der deutschen Bezirkshauptleute, 10. 12. 1940.

¹¹⁷⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/100, Übersicht über die Fernsprech- und Fernschreibanschlüsse der deutschen Landesvizepräsidenten, der Oberlandräte – Inspekture, der deutschen Bezirkshauptmänner sowie der Leiter der deutschen Abteilungen bei den tschechischen Bezirkshauptmännern, 10. 9. 1942.

¹¹⁷⁷ Tamtéž.

¹¹⁷⁸ Tamtéž.

¹¹⁷⁹ Tamtéž, NSM, sign. 110–1/25, Verzeichnis der Bezirkshauptmänner, Stand 1. 11. 1944.

autonomii v duchu Hitlerových slibů z března 1939 se už nedalo vůbec mluvit. Říšský protektor Neurath tak už v srpnu 1941 mohl prohlásit: „*Ja stärker der deutsche Einfluss innerhalb der Protektoratsverwaltung ist und je mehr deutsche Beamte in ihren Diest treten, und Protektoratsbehörden nicht nur allgemeine Aufgaben auch für die deutsche Bevölkerung, sondern auch gewisse Reichsaufgaben durchführern, umso mehr verliert eine völkische Kennzeichnung der Protektoratseinrichtungen als tschechische Einrichtungen ihren Sinn und ihre Berechtigung.*“¹¹⁸⁰ Není pochyb o tom, že německé menšině v Protektorátu muselo stoupnout sebevědomí, když se během krátké doby podařilo ovládnout i místní správy.

4.2 Stranické organizace a jejich vliv na komunální politiku

Komunitní práci s německým obyvatelstvem Protektorátu měly na starosti organizace NSDAP, jež se snažily posilovat národnostní identitu místních Němců a vést je v duchu nacistické ideje. Není úplně pravda, že by stranická organizace vznikla až po březnu 1939, protože byla oficiálně povolena už česko-slovenskými úřady v lednu 1939. Tehdy se však jednalo o zahraniční odnož strany. Výstavba nacistické partaje a její začlenění do struktur celoříšské NSDAP tak začala až krátce po vojenském obsazení *Rest-Tschechei*.

Dne 21. března 1939 vydal Hitler nařízení, podle kterého bylo území Protektorátu po stranické linii rozděleno mezi sousední čtyři župy.¹¹⁸¹ Většina území přitom spadala pod župu Sudety. Pod stranickou správu župy *Bayerische Ostmark* spadaly okresy Domažlice, Klatovy, Sušice, Strakonice, Blatná, Písek a zbytkové části okresu Prachatice a „*chodské vesnice*“.¹¹⁸² Okresy České Budějovice, Třeboň, Týn nad Vltavou, Tábor, Milovsko a část okresu Nové Hradky připadla po stranické linii župě Horní Dunaj. Okresy Jindřichův Hradec, Kamenice, Pelhřimov, Ledec nad Sázavou, Humpolec, Německý Brod, Dačice, Jihlava, Moravské Budějovice, Třebíč, Velké Meziříčí, Tišnov, část okresu Moravský Krumlov, Brno, Vyškov, Kyjov, Hodonín, Kroměříž, Uherské Hradiště, Zlín a Uherský Brod náležela pak k Juryho dolnodunajské župě.¹¹⁸³ Dále byla ustavena v rámci žup na protektorátním území krajská vedení (*Kreisleitungen*) NSDAP, přičemž se původně počítalo s tím, že v rámci sudetské župy vzniknou kromě Prahy, Plzně, Olomouce a Moravské Ostravy samostatná krajská vedení ještě

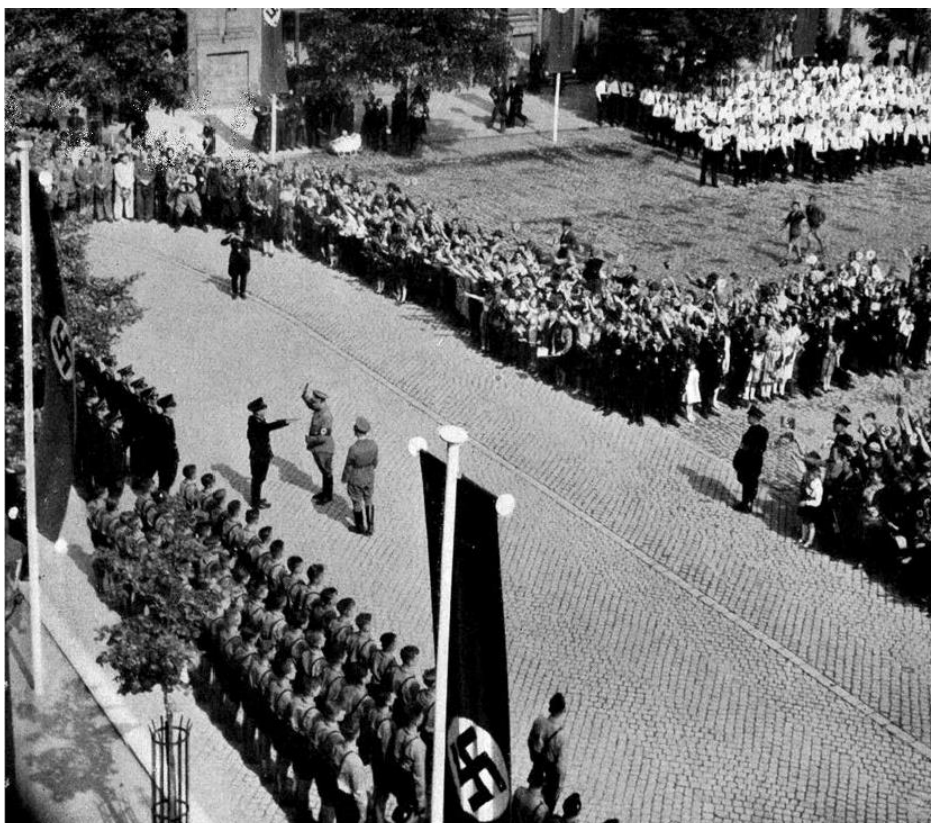
¹¹⁸⁰ Cit. podle BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 82.

¹¹⁸¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–3/12, Der Führer – Anordnung Nr. 60/39, 21. 3. 1939.

¹¹⁸² Tamtéž, Der Führer – Anordnung Nr. 59/39, 21. 3. 1939.

¹¹⁸³ Tamtéž.

v Pardubicích a Jičíně.¹¹⁸⁴ K tomu však nakonec nedošlo a vzniklo namísto toho krajské vedení se sídlem v Hradci Králové.¹¹⁸⁵ V rámci župy *Bayerische Ostmark* se ustavilo krajské vedení ve Strakonících, které se však později přesunulo do Klatov. K župě Horní Dunaj pak náleželo krajské vedení v Českých Budějovicích. Pro župu Dolní Dunaj se pak utvořila krajská vedení v Jihlavě (obr. 15) a Brně, přičemž město Jindřichův Hradec připadlo v rámci župy ke krajskému vedení v Nové Bystřici – tedy na území Říšské župy Sudety.¹¹⁸⁶

Obr. 15: Župní vedoucí Hugo Jury na návštěvě Jihlavy.
Zdroj: Altrichter, *Der Volkstumskampf in Mähren*, 1940

Krajským vedením podléhaly místní skupiny NSDAP – *Ortsgruppen der NSDAP*, jež mohly zahrnovat část většího města, jednu a nebo více obcí: „*Der Hoheitsbereich umfaßt eine oder mehrere Gemeinden; Städte können bei Notwendigkeit in mehrere Hoheitsbereiche aufgeteilt sein.*“¹¹⁸⁷ Na jednu místní skupinu nemělo připadat více než 1 500 domácností, pouze ve velmi velkých městech mohl říšský organizační vedoucí povolit dvojnásobný počet.¹¹⁸⁸ V čele

¹¹⁸⁴ Tamtéž, *Der Führer – Anordnung Nr. 60/39*, 21. 3. 1939.

¹¹⁸⁵ K němu viz níže.

¹¹⁸⁶ *Ostmark-Jahrbuch 1942*, Wien 1943, s. 110.

¹¹⁸⁷ *Organisationsbuch der NSDAP*, Der Reichsorganisationsleiter der NSDAP, München 1943, s. 116.

¹¹⁸⁸ Tamtéž.

místní skupiny stál *Orstgruppenleiter* jmenovaný krajským vedoucím.¹¹⁸⁹ Místní skupiny se pak dále členily na místní buňky (*Zellen*) a ty dále na bloky, přičemž jedna buňka měla zahrnovat nejvýše 8 bloků a jeden blok nejvýše 60 domácností.¹¹⁹⁰

Protektorátní Němci mohli vstupovat do strany, resp. do jejích jednotlivých místních organizací od 15. dubna 1939.¹¹⁹¹ Právě od této doby probíhal po Protektorátu mezi místními Němci poměrně rozsáhlý nábor. Často se zprvu jednalo o bývalé členy Henleinovy SdP – například na Plzeňsku činil podíl někdejších henleinovců mezi stranickými vedoucími 39 %.¹¹⁹² Hustota sítě místních organizací se odvíjela od geografické struktury německého obyvatelstva, takže nepřekvapí, že nejhustší síť místních skupin se nacházela v jihlavském jazykovém ostrově, kde jich bylo 16 a další pak byla určena pro rozptýlené Němce.¹¹⁹³ Nutno dodat, že jen samotná Jihlava disponovala čtyřmi *Ortsgruppen* – Jihlava-sever, Jihlava-východ, Jihlava-jih a Jihlava-západ.¹¹⁹⁴ Rozdíly ve struktuře jednotlivých krajských vedení v závislosti na charakteru německého osídlení si ukážeme podrobněji na dvou rozdílných případech – jižní Moravy (*Kreisleitung Brünn*) a východních Čech (*Königgrätz*).

Na území krajského vedení NSDAP v Brně žilo nejvíce obyvatel německé národnosti ze všech obvodů NSDAP na území Protektorátu. Krajskému vedoucímu Karlu Foltovi v roce 1941 podléhalo 15 *Ortsgruppen*: Brno-vnitřní město, Staré Brno, Brno-východ, Brno-západ, Brno-sever, Brno-Černé pole, Brno-jih (sem byla zahrnuta i osada *Maxdorf*), Brno-venkov (včetně Modřic, Moravan a Želešovic), Ivančice (pro celý soudní okres), Vyškov (pro celý politický okres), Židlochovice, Hodnín (též i pro Strážnici nebo Kyjov), Uherské Hradiště, Letovice a Zlín. Až na Brno-vnitřní město podléhalo místním skupinám vždy více obcí, nejvíce pochopitelně v těch oblastech, kde žili Němci rozptýleně.¹¹⁹⁵ O rok později se počet místních skupin zvýšil hned o deset: přibýly skupiny v Lužánkách (*Brünn-Augarten*), Černovicích (*Brünn-Tschernowitz*), Královo Pole (*Königsfeld*), Brno-severozápad, Brno-severovýchod, organizace Brno-Peter Donnhäuser, Brno-Pisárky, Brno-Špilberk, Brno-jihovýchod a Brno-okolí.¹¹⁹⁶ Jednotlivé místní skupiny v rámci Brna se pak dělily do místních buněk a bloků, přičemž buňky se často jmenovaly podle ulice (např. *Zelle Grillowitzgasse*) nebo části města (např.

¹¹⁸⁹ Tamtéž, s. 119.

¹¹⁹⁰ Tamtéž, s. 117.

¹¹⁹¹ NA Praha, ÚŘP-ST, sign. 109-3/12, Der Führer – Anordnung Nr. 60/39, 21. 3. 1939.

¹¹⁹² Tamtéž, sign. 109-4/1184, Sonderbericht, Kreisleiter (Pilsen) Wollner, 15. 11. 1941.

¹¹⁹³ *Ostmark-Jahrbuch 1942*, Wien 1943, s. 109.

¹¹⁹⁴ Tamtéž.

¹¹⁹⁵ MZA Brno, NSDAP – místní skupiny Brno, kar 1, inv. č. 10, Ortsgruppen der NSDAP Kreis Brünn, 1941.

¹¹⁹⁶ *Ostmark-Jahrbuch 1942*, Wien 1943, s. 109; MZA Brno, NSDAP – místní skupiny Brno, kar 1, inv. č. 3, Führende Männer von Partei, Staat und Wehrmacht – Verzeichnis der Ortsgruppen und Ortsgruppenleiter, fol. 10–11.

Ortsgruppe Brünn-Süd – Zelle Kumrowitz).¹¹⁹⁷ Jednotlivé bloky byly přitom pouze číslovány a zahrnovaly určitý počet domácností.¹¹⁹⁸ V čele buňky stál *Zellenleiter* a blok řídil *Blockleiter*. Struktura místních skupin v Brně tak v podstatě odpovídala poměrům v Říši. V létě 1940 mělo brněnské krajské vedení NSDAP zhruba 19 000 členů, a tak se jednalo o vůbec nejpočetnější organizaci v celém Protektorátu.¹¹⁹⁹

Brněnská krajská organizace NSDAP, jež podléhala župnímu vedení Dolní Dunaj v rakouském St. Pöltenu v čele s Hugem Jurym, byla svou velikostí opravdu výjimečná a snesla srovnání s organizacemi mimo Protektorát. Krajský vedoucí SA-Obersturmbannführer Ing. Karl Folte byl zároveň vedoucím spojovací ústředny NSDAP pro Moravu (*Leiter der Parteiverbindungsstelle Mähren der NSDAP beim Reichsprotector in Böhmen und Mähren*). Na úrovni krajského vedení pracovalo několik stranických úřadů a pověřenců tvořících tzv. *Kreisstab*, který sídlil v budově krajského vedení na adrese v Mozartově ulici 3. Ten zahrnoval následující funkcionáře v čele jednotlivých organizačních složek:¹²⁰⁰

- krajský organizační úřad (*Kreisorganisationsamt*) v čele s krajským organizačním vedoucím (*Kreisorganisationsleiter*) Otto Truntschniggem,
- krajský školící úřad (*Kreisschulungsamt*) v čele s Hubertem Meyerem,
- krajský personální úřad (*Kreispersonalamt*) v čele s Erichem Blaschkem,
- *Kreisgeschäftsführung* (vnitřní správa) v čele s Otto Truntschniggem,
- krajský úřad pro propagandu (*Kreispropagandaamt*) v čele Friedrichem Kopriwou,
- krajská pokladna (*Kreiskassenamt*) řízená Karlem Dobrowským,
- krajský úřad pro pohraničí (*Kreisgrenzlandamt*) v čele s Fritzem Zifferem,
- krajské vedení *Deutsche Arbeitsfront* v čele s Franzem Vogelem,
- úřad pro péči o blaho lidu (*Amt für Volkswohlfahrt*) v čele s Hansem Trepeschem,
- krajský tiskový úřad (*Kreispresseamt Brünn*), který řídil Alexander Börzönyi,
- krajský úřad pro zdraví lidu (*Amt für Volksgesundheit*) v čele s dr. Karlem Baldrianem,
- krajský úřad pro úřednictvo (*Amt für Beamte*) v čele s Wilhelmem Czernym,
- krajský úřad pro školství/učitelstvo (*Amt für Erzieher*) v čele s dr. Alfonsem Nitschem,
- krajský úřad pro právo (*Kreisrechtsamt*), který vedl dr. Wolfgang Branczik,

¹¹⁹⁷ MZA Brno, NSDAP – místní skupiny Brno, kar 1, inv. č. 22, Místní skupina NSDAP Staré Brno – rozpis členských příspěvků pro stranickou buňku II, bloky 1-13, fol. 8. Tamtéž, kar 2, inv. č. 32, Místní skupina Brno-jih – seznamy členů jednotlivých bluněk a bloků, fol. fol. 48.

¹¹⁹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹⁹ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹²⁰⁰ MZA Brno, NSDAP – místní skupiny Brno, kar 1, inv. č. 3, Führende Männer von Partei, Staat und Wehrmacht – Engerer Kreisstab, fol. 7–9.

- krajská poradna pro hospodářství (*Kreiswirtschaftsberatung*) v čele s dr. Franzem Schindlerem,
- krajský úřad pro rasovou politiku (*Kreisamt für Rassenpolitik*) v čele s krajským pověřencem pro rasovou politiku (*Kreisbeauftragter für Rassenpolitik*) dr. Aloisem Fietzem,
- odborný poradce pro zemědělství (*Landwirtschaftlicher Fachberater*) Mathias Schickl,
- úřad pro komunální politiku (*Amt für Kommunalpolitik*) v čele s vrchním starostou Brna Oskarem Judexem sídlícím na brněnské nové radnici,
- krajský úřad pro techniku (*Kreisamt für Technik*) v čele s dr. ing. Josefem Hollutou,
- krajský soud NSDAP (*Kreisgericht der NSDAP*) v čele s dr. Josefem Stefanem,
- krajský úřad pro oběti války (*Amt für Kriegsofopfer*) v čele s ing. Friedrichem Kochem,
- krajské vedení žen (*Kreisfrauenschaftsleitung*), které řídila Johanna Remenofská,
- krajská vedoucí skupin mládeže (*Kreisjugendgruppenführerin*) Fränze Böhmová,
- krajský vedoucí pro vzdělání (*Kreisbildungsleiter*) dr. Hans Korger,
- krajský pověřenec pro tělesnou výchovu (*Kreisbeauftragter für Leibesübungen*) dr. Walter Gerlich,
- krajský pověřenec pro starožitnosti (*Kreisbeauftragter für Altmaterialfassung*) ing. Rudolf Polaczek,
- krajský pověřenec pro organizace (*Kreisbeauftragter für Organisationen*) dr. Hans Doren,
- krajský pověřenec pro lesnictví (*Kreisbeauftragter für Forstwirtschaft*) Otto Mauz.

Organizační složky krajského vedení odpovídaly složkám župním i centrálním. Tak například krajský úřad pro rasovou politiku kompetenčně podléhal stejnojmennému župnímu úřadu se sídlem v St. Pöltenu a ten pak stranickému úřadu pro rasovou politiku.¹²⁰¹ Stranické složky také v podstatě dublovaly kompetence státní moci (v tomto případě představované oberlandrátem), což značí provázanost strany a státu v nacionálně socialistickém režimu.

Ke krajskému vedení NSDAP v Brně byly přiřčeny krajské složky přímo řízených a přidružených organizací strany.¹²⁰² V první řadě šlo o polovojenské útvary SA, SS (ty však měly vlastní organizační rámec¹²⁰³), NSKK (*NS-Kraftfahrkorps*) a také NSFK (*NS-Fliegerkorps*). Dále pak v Brně působila vedení mládežnických organizací Hitlerjugend a BDM.

¹²⁰¹ *Organisationsbuch der NSDAP*, s. 330nn.

¹²⁰² MZA Brno, NSDAP – místní skupiny Brno, kar 1, inv. č. 3, Führende Männer von Partei, Staat und Wehrmacht, fol. 1, 14.

¹²⁰³ K výstavbě SS na území Protektorátu viz ZUMR, Jan, *Vše, co je opravdu dobré a čisté krve, přivést do Schutzstaffel: Výstavba Allgemeine-SS v Protektorátu Čechy a Morava*, in: *Securitas imperii*, sv. 28/1, 2016, s. 38–59.

Z přidružených organizací se jednalo o krajská vedení NSV zabývající se sociální politikou, rodinnou péčí a péčí o děti, DAF, RAD, *NS-Ärztebund*, *NS-Reichsbund Deutscher Beamte* (NSRDB), *NS-Lehrerbund*, *NS-Rechtswahrerbund*, *NS-Bund Deutscher Technik*, *NS-Kriegsopferversorgung*, ženská nacistická organizace *NS-Frauenschaft* a také tělovýchovná složka *NS-Reichsbund für Leibeserziehung*.¹²⁰⁴ V Brně též sídlilo regionální zastoupení BDO (*Bund deutscher Osten*). Protože v Brně sídlila německá technika (*Technische Hochschule Brünn*), působily při ní studentská organizace *NS-Studentenbund* a nacistický svaz docentů (*NS-Dozentenbund*).¹²⁰⁵

Také organizace NSDAP měly na jižní Moravě velmi silnou členskou základnu.¹²⁰⁶ Vůbec nejsilnější organizací byl k srpnu 1940 BDO se svými 20 tisíci členy. Následovala Německá pracovní fronta se 17 000 členy. Z polovojenských organizací měly SA celkem 3 500 členů, NSKK 1185, jezdecko SA 853, SS 558 a NSFK celkem 273 příslušníků. Brněnský praporek HJ zahrnoval 6 115 chlapců, což znamenalo nárůst o více než tisíc členů za pouhý rok.

Krajské vedení NSDAP v Hradci Králové, podléhající župnímu vedení v Liberci, zaujímalo velkou rozlohu od Železného Brodu a Dvora Králové na severu až po Žďárské vrchy na jihu a od Poděbrad na západě až po Poličku na jihovýchodě.¹²⁰⁷ Pod *Kreisleitung Königgrätz* patřilo celkem 44 soudních okresů. Na tomto rozlehlém území žilo ke konci roku 1940 pouhých 7 253 Němců.¹²⁰⁸ Až na Dvůr Králové a Karlov-Libinsdorf se jednalo výhradně o *Streudeutsche*. Krajský vedoucí se svým štábem sídlil na adrese *Am Graben 927* (dnešní Šimkova ul.).¹²⁰⁹ *Kreisleiterovi* Egonu Richterovi podléhaly následující organizační útvary:¹²¹⁰

- krajský organizační úřad v čele se štábním vedoucím Kuhnem,
- krajská pokladna,
- krajský personální úřad,
- krajský školící úřad v čele s Franzem Hegerem,
- krajský úřad pro národnostní otázky (*Kreisamt für Volkstumsfragen*) v čele s Fiedlerem,
- krajský úřad pro péči o blaho lidu.

¹²⁰⁴ MZA Brno, NSDAP – místní skupiny Brno, kar 1, inv. č. 3, Führende Männer von Partei, Staat und Wehrmacht, fol. 14.

¹²⁰⁵ Tamtéž, fol. 12.

¹²⁰⁶ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹²⁰⁷ SOA v Zámrsku, NSDAP – krajské vedení Hradec Králové, kar 2, inv. č. 26, Kreisleitung der NSDAP, Weisung 5/41 – Gebietliche Abgrenzung der Ortsgruppen im Kreise Königgrätz, 21. 3. 1941.

¹²⁰⁸ Tamtéž, Deutsche Einwohner in den Gemeinden des Kreises Königgrätz der NSDAP, 8. 4. 1941.

¹²⁰⁹ Tamtéž, NSV Hradec Králové, kar 1, inv. č. 1, Verzeichnis der Ortswalter und Schriftenempfänger der NSV im Kreise Königgrätz, Stand vom 20. 5. 1940.

¹²¹⁰ Tamtéž, NSDAP – krajské vedení Hradec Králové, kar 1–3; Tamtéž, NSV Hradec Králové, kar 1.

Pod krajské vedení NSDAP v Hradci Králové spadalo v roce 1941 celkem 23 místních skupin se sídli v Poděbradech, České Třebové, Chrudimi, Úpici, Železném Brodě, Vysokém Mýtě, Řekách u Semil (*Iserthal*), Jičíně, Josefově, Hradci Králové, Dvoře Králové, Litomyšli, v Karlově-*Libinsdorfu*, v Náchodě (zal. až v r. 1941), Novém Bydžově, Nymburku, Nové Pace, v Pardubicích (v roce 1939 patřila místní skupina pod krajské vedení v Praze¹²¹¹), Poličce, Přelouči (původně patřilo pod *Ortsgruppe Pardubitz*), Rychnově nad Kněžnou, Žamberku a v Ústí nad Orlicí (zal. 1941).¹²¹² Vzhledem k rozptýlenému charakteru německého osídlení ve východních Čechách nezahrnovala ani jedna místní skupina pouze jednu obec, ba právě naopak – většina místních skupin měla dosah na více než jeden soudní okres. Jeden soudní okres zahrnovaly pouze místní skupiny v Úpici, Železném Brodě, Josefově, Dvoře Králové, Poličce, Přelouči, Žamberku a Ústí nad Orlicí (jen část soudního okresu).¹²¹³ Ne vždy byly dodrženy přesně hranice soudních či politických okresů. Sídlo místní skupiny se v celé řadě případů neztotožňovalo se sídlem soudního či politického okresu, což se týkalo *Ortsgruppe* v České Třebové (jižní část soudního okresu Ústí nad Orlicí a Litomyšle), Řekách (soudní okresy Semily, Lomnice nad Popelkou a Vysoké nad Jizerou), Josefově (soudní okres Jaroměř) – a místní skupiny v Karlově-*Libinsdorfu*.

Právě *libinsdorfská* místní organizace NSDAP byla v rámci celého královéhradeckého „stranického kraje“ unikátem, jelikož sídlila ve velmi malé vesničce, která navíc představovala „nejmenší jazykový ostrov“ v Protektorátu. Pod kuratelu místního vedoucího Mitscherlinga spadalo přitom hned pět (!) soudních okresů se zcela zanedbatelným podílem německého obyvatelstva: Chotěboř, Příbyslav, Žďár nad Sázavou, Nové Město na Moravě a Bystřice nad Pernštejnem.¹²¹⁴ V tomto ohledu šlo zároveň geografickým dosahem své působnosti o zdaleka největší místní skupinu NSDAP v rámci krajského vedení v Hradci Králové.

Místní skupiny NSDAP se i ve východních Čechách členily na nižší jednotky. Protože se ale jednalo o oblast s malým zastoupením Němců, zpravidla odpovídaly jednotky přímo podřízené místním skupinám úrovni bloků.¹²¹⁵ Zdá se tedy, že buňky (*Zellen*) vytvářeny pro malý počet německých domácností nebyly, případně jen v několika případech – nabízí se zejména Dvůr Králové nebo Hradec Králové, kde žilo absolutně nejvíce Němců.

¹²¹¹ NOVOTNÝ, R., Nacistická národnostní politika, s. 178.

¹²¹² SOA v Zámrsku, NSDAP – krajské vedení Hradec Králové, kar 2, inv. č. 26, Kreisleitung der NSDAP, Weisung 5/41 – Gebietliche Abgrenzung der Ortsgruppen im Kreise Königgrätz, 21. 3. 1941.

¹²¹³ Tamtéž.

¹²¹⁴ Tamtéž.

¹²¹⁵ Tamtéž, NSV Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, Haushaltkarte – Gau Sudetenland, Kreis Königgrätz, Ortsgruppe Eisenbrod, Block 1. Tamtéž, Kreisleitung der NSDAP Königgrätz (Kreisorganisationsleiter) – Weisung 1/41, Abtrennung des Blockes Horschitz von der OG.-Neupaka an die Ortsgruppe Königgrätz, 15. 1. 1941.

Na „krajské“ i místní úrovni též působily nejrůznější stranické organizace včetně HJ, BDM nebo *NS-Frauenschaft*.¹²¹⁶ V Hradci Králové mělo též sídlo krajského vedení *Deutsche Arbeitsfront*, kterému šéfoval Kinzel.¹²¹⁷ Krajskému vedení rovněž podléhala *SA-Standarte 83* se sídlem v Hradci Králové.¹²¹⁸ To se dělilo na dva prapory (*SA-Sturmbann*) v Hradci Králové (*Sturmbann I/83*) a Pardubicích (*Sturmbann II/83*). Královéhradecký prapor se členil na čtyři základní jednotky v Hradci Králové (*Sturm 1/83 Königgrätz*), ve Dvoře Králové (*Sturm 2/83 Köninginhof*), v Úpici (*Sturm 3/83 Eipel*) a v Náchodě (*Sturm 4/83 Nachod*). Pardubický prapor pak zahrnoval šest jednotek – v Pardubicích (*Sturm 11/83 Pardubitz*), při chemické továrně na výbušniny v Semtině (*Sturm 12/83 Semtin*), v Karlově (*Sturm 13/83 Libinsdorf*), Poličce (*Sturm 14/83 Politschka*), Litomyšli (*Sturm 15/83 Leitomischl*) a ve Vysokém Mýtě (*Sturm 16/83 Hohenmauth*).¹²¹⁹ Vůbec největší přidruženou organizací na východě Čech však byla NSV, jež měla celkem 22 místních skupin: v Sadské (Franz Dick), České Třebové (Karl Kaupa), Chrudimi (Johann Dausche), Úpici (Josef Jeschke), Železném Brodě (Gisela Matiahs), Jičíně (Rudolf Tschihatschek), Vysokém Mýtě (Leopold Blaschke), Řekách (Hans AUGust), Josefově (Richard Hoder), Hradci Králové (Johann Schmit), Dvoře Králové (Franz Scholz), Litomyšli (Albin Hobber), Karlově-Libinsdorfu (Johann Neumann), Nové Pace (Franz Blaschke), Novém Bydžově (Franz Blaschke), Pardubicích (Wenzel Retter), Poděbradech (Franz Klausnitzer), Poličce (Franziska Peroutková), Liberku (Wilhelm Hoffmann), Rohozné u Poličky (Josef Jandl), Žamberku (Rudolf Bauer) a Ústí nad Orlicí (Adolf Baar).¹²²⁰

Jen na území OLB Hradec Králové žilo asi 3 500 Němců, z čehož připadalo více než 65 % jen na Hradec Králové a Dvůr Králové.¹²²¹ Do NSDAP vstoupilo 875 členů, což činilo zhruba polovinu celého krajského vedení NSDAP (OLB Hradec Králové a OLB Pardubice).¹²²² Početně nejsilnější organizaci představovala právě NSV s 1 025 členy.

„Rozptýlení nacisté“ se museli vypořádávat s častou českou „šikanou“.¹²²³ Právě proto se museli srokovat zejména ve větších centrech jako například v Jihlavě. Těmto členům strany a stranických sekcí proto okupanti věnovali zvláštní pozornost: „*Eine besondere Bedeutung kommt der Partei neben ihrer politischen Führungsaufgabe auch in kultureller und geselliger*

¹²¹⁶ NOVOTNÝ, R., *Nacistická národnostní politika*, s. 173.

¹²¹⁷ SOA v Zámrsku, DAF Hradec Králové, kar 1, inv. č. 1, *Deutsche Arbeitsfront*, Kreiswaltung Königgrätz, an die *Deutsche Arbeitsfront*, Gauwaltung Sudetenland, 29. 8. 1941.

¹²¹⁸ Tamtéž, SA - Standarte 83 Hradec Králové, Neugliederung der SA-Standarte 83 Königgrätz, 1941.

¹²¹⁹ Tamtéž.

¹²²⁰ Tamtéž, NSV Hradec Králové, kar 1, inv. č. 1, Verzeichnis der Ortswalter und Schriftenempfänger der NSV im Kreise Königgrätz, Stand vom 20. 5. 1940.

¹²²¹ Zpráva SD za listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹²²² Tamtéž.

¹²²³ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

*Hinsicht unter den Streudeutschen zu. So wird gerade aus verschiedenen streudeutschen Gebieten von einer starken Teilnahme an Parteiveranstaltungen aller Art berichtet. In den Landgemeinden des OLB Königgrätz z.B. gäben sie den Streudeutschen einen starken Auftrieb und wirkten sich Gemeinschaftsabende der Partei zum gegenseitigen Kennlernen der zerstreut wohnenden Volksgenossen, so im Gebiet Tischnowitz (OLB Brünn), sehr günstig aus.*¹²²⁴

Podobná situace jako ve východních Čechách panovala rovněž u rozptýlených Němců v západních Čechách, potažmo na Klatovsku, jež bylo původně spravováno krajským vedením ve Strakoncích, zčásti pak krajským vedením v Plzni (župa Sudetenland) a v bavorském Mníchově nad Lesy (*Waldmünchen*, župa Bayerische Ostmark).¹²²⁵ V jedenácti místních skupinách působilo asi 750 členů strany a nejsilnější organizací byla rovněž NSV se svými 1 300 členy. Rozptýlenost německého obyvatelstva pak způsobovala jisté organizační potíže s budováním struktury NSDAP: *„Infolge örtliche Verzettelung fehlt ein eigentliches volksdeutsches Zentrum und begegnet der Aufbau von Partei und Gliederungen besonderen Schwierigkeiten.*“ To platilo několikanásobně pro místní skupinu NSDAP v takřka ryze českém Benešově (OLB Tábor), jež zahrnovala území o rozloze 1 600 km² se 400 Němci rozptýlenými do 6 soudních okresů se 12 městy a 900 obcemi!¹²²⁶ Zdejší *Ortsgruppenleiter* se přitom musel spokojit pouze se dvěma stranickými buňkami, třemi bloky a jedním vedoucím NSV. V celém OLB Tábor měla pak polovojenská organizace SA pouze 100 mužů, do *NS-Frauenschaft* vstoupilo jen 200 žen a takový BDM byl organizován jen ve dvou městech.¹²²⁷ Do NSDAP a jejích formací v oblastech s „rozptýleným němečtvím“ ovšem nevstupovali jen „ryzí“ Němci, ale i příslušníci „*národnostní mezivrstvy*“ a smíšených rodin, což samozřejmě nezůstalo stranou pozornosti místních Čechů.¹²²⁸

Jedním z nejdůležitějších poslání strany byla práce s dětmi a mládeží, protože zvláště na území Protektorátu se ukázala jako nutná jejich pečlivá indoktrinace. Tuto úlohu obstarávaly organizace Hitlerjugend a BDM, které se formovaly na krajské i místní úrovni. Součástí HJ byly i elitní polovojenské jednotky HJ-Streifendienst, jejichž členstvo v celém Protektorátu činilo v roce 1940 pouze 350 chlapců ve věku od 16 do 18 let, kteří absolvovali policejní výcvik v Táboře: *„Der HJ-Streifendienst wird in erster Linie zur Überwachung von Jugendlichen im Sinne der reichsdeutschen Polizeiverordnung zum Schutze der deutschen Jugend*

¹²²⁴ Zpráva SD za listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹²²⁵ Tamtéž.

¹²²⁶ Tamtéž.

¹²²⁷ Tamtéž.

¹²²⁸ Tamtéž.

ingesetzt.¹²²⁹ Ne vždy se však jejich počínání setkala s pochopením německé policie, která si mnohdy stěžovala na jejich disciplínu.¹²³⁰ HJ i BDM organizovaly nejrůznější akce pro své členy, ať už se jednalo o různé výlety, sportovní či kulturní aktivity. Četné také byly výměnné pobyty v Říši. Pro prázdninové pobyty byly zřizovány tábory nebo tzv. domovy HJ (*HJ-Heime*). Jeden takový byl v roce 1942 otevřen v Plzni, o čemž zpravil Franka krajský vedoucí NSDAP Wollner: „Am 1. April 1942 wurde das neuhergerichtete Hitler-Jugend-Heim in Pilsen seiner Bestimmung übergeben. Das Gebäude, das früher das Arbeitsamt beherbergte, wurde zweckdienlich umgestaltet und verfügt heute über ausreichende Räumlichkeiten, die den Anforderungen eines Hitler-Jugend-Heimes voll entsprechen.“¹²³¹ Nejčastěji v Praze se pak pravidelně konala různá zasedání vedoucích a dalších funkcionářů HJ, a to zhruba jednou do roka či roku a půl.¹²³² V červnu 1940 se pak v Praze uskutečnilo velké shromáždění německé mládeže za účasti gauleitera Henleina.¹²³³ Úkolem HJ bylo také upevňovat národnostní povědomí rozptýlených Němců v Protektorátu, a tak se konaly různé výlety do těchto oblastí, které se prý setkávaly s vlídným přijetím ze strany tamějších německých obyvatel.¹²³⁴ Pro rozptýlené Němce pak stranické organizace pořádaly jazykové kursy, aby se zdokonalili v němčině.¹²³⁵

Specifickým projevem nacistických exhibic v Protektorátu byla veřejná shromáždění. S masovou účastí však bylo možné počítat pouze v Praze, Brně a na několika dalších místech Protektorátu. Často byli přítomn svážení Němci z širokého okolí. Jednou z takových manifestací bylo i slavnostní otevření „*stranického domu*“ v Praze (*Parteigebäude der NSDAP in Prag*), jež se konalo ve dnech 2. a 3. prosince 1939.¹²³⁶ Na této slavnosti promluvil rovněž Konrad Henlein a státní sekretář K. H. Frank. Součástí akce byl i nezbytný hudební doprovod a také slavnostní apel jednotek HJ.

Protektorátní odbočky NSDAP prostřednictvím svých partajních organizací se stejně jako v Říši snažila značně zasahovat do každodenního života Němců. Právě proto nacisté usilovali o budování svých struktur co nejbliže každé německé domácnosti – každé německé rodině. Každý se mohl zapojit do práce samotné strany nebo jejich přidružených organizací v závislosti na svém věku, pohlaví nebo odborných i volnočasových zájmech. Protektorátní Němci se měli s nacismem a stranickou prací naprosto ztotožňovat, přičemž tu neměl být

¹²²⁹ Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹²³⁰ Tamtéž.

¹²³¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–12/104, Der Kreisleiter (Pilsen) an Dr. Gies – Hitler-Jugend-Heim in Pilsen, 30. 4. 1942.

¹²³² Tamtéž, sign. 109–6/32, Zoglmann an K. H. Frank, 20. 9. 1941.

¹²³³ Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹²³⁴ Zpráva SD za květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹²³⁵ Zpráva SD za říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹²³⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/94, Feierliche Eröffnung des Parteigebäudes der NSDAP Prag – program.

prostor pro působení žádných jiných organizací nebo spolků: „... *ist wiederholt einmütig festgestellt worden, dass die Parteigenossen und darüber hinaus auch alle deutschen Volksgenossen im Protektorat mit Aufgaben der Partei, ihrer Gliederungen und angeschlossenen Verbände derartig überlastet sind, dass es erforderlich wäre, allen nicht dringenden notwendigen Verbänden und Vereinen aus dem Reich ihre Werbe- und Sammeltätigkeit vorerst bis auf weiteres zu verbieten.*“¹²³⁷ Zvláště to mělo platit pro osoby se smíšených rodin a tzv. „*Neudeutsche*“. Místní skupiny NSDAP měly rovněž za úkol sledovat své soukmenovce a vedoucí na ně psali nejrůznější posudky. Vedoucí místních skupin též pravidelně posílali krajskému vedoucímu situační zprávy o politických poměrech ve svém obvodu.¹²³⁸ V těchto zprávách popisovali místní vedoucí všeobecné nálady u německého obyvatelstva včetně vlivu strany na jejich chování nebo sledovali jejich styky s Čechy, dále se pak věnovali hospodářským a sociálním poměrům Němců, organizačním otázkám ve stranických buňkách nebo „*nepřátelům státu*“.¹²³⁹

Místní skupiny NSDAP byly zpravidla těsně provázány s komunální politikou, a to zejména tehdy, když v čele příslušné obce či města stál německý vládní komisař. Lokální stranické organizace si jednoduše uzurpovaly právo zasahovat do dění v obci. To pak zcela pochopitelně vedlo ke svárům mezi představiteli německé správy a NSDAP.

Velmi ostré spory mezi německými představiteli komunální správy a funkcionáři strany se rozvinuly v Jindřichově Hradci. Na začátku okupace tomu však nic nenasvědčovalo. Dne 2. července 1939 se totiž ve městě konala velká manifestace za účasti župního vedoucího Juryho a Němců z Jihlavska a Rakous.¹²⁴⁰ Jindřichův Hradec spadl po stranické linii k župě Dolní Dunaj a krajskému vedení v nedaleké Nové Bystřici, která však ležela na území odstoupeném už na podzim 1938. Krajským vedoucím byl tehdy Rudolf Letz a jeho zástupcem Franz Binder. Místní skupina NSDAP se ustavila v Jindřichově Hradci 16. května 1939 a do jejího čela byl jmenován dosavadní člen zastupitelstva Karl Waschler, kterého zastupoval budoucí vládní komisař Anton Böhm.¹²⁴¹ Krajský vedoucí Letz se „zasloužil“ o to, aby dosavadního českého starostu města vystřídal v září 1939 Němec Cach.¹²⁴² V lednu 1940 vystřídal Washlera v čele

¹²³⁷ Tamtéž, sign. 109–6/11, Belastung der Partei- und Volksgenossen im Protektorat durch sie Sammel und Werbetätigkeit verschiedenster Verbände, přijato 14. 7. 1941.

¹²³⁸ SOA v Zámrsku, NSDAP – krajské vedení Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, Der Kreisleiter (Königgrätz) an alle Ortsgruppenleiter – Beantwortung der Politischen Lageberichte – nur für die persönliche Unterrichtung der Ortsgruppenleiter bestimmt, 16. 2. 1943.

¹²³⁹ Tamtéž, Der Kreisleiter (Königgrätz) – Plan für die Ausarbeitung der Pol. Lageberichte, 21. 12. 1942.

¹²⁴⁰ SOkA Jindřichův Hradec, AM Jindřichův Hradec, Pamětní kniha Jindřichova Hradce 1929–1948, pag. 233–234.

¹²⁴¹ Tamtéž, pag. 230–231.

¹²⁴² Tamtéž, pag. 237.

Ortsgruppe Neuhaus lékárník Walter Polt.¹²⁴³ V roce 1942 pak vypukly rozdmíšky mezi Böhmem jakožto vládním komisařem a šéfem místní partaje Poltem na straně jedné a novým krajským vedoucím v Nové Bystřici Binderem.¹²⁴⁴ Böhm a Polt usilovali o to, aby byl Jindřichův Hradec připojen ke krajskému vedení v Jihlavě. Na stranu novobystřického vedení a proti Böhmovi se však postavil ředitel německé obchodní školy v Jindřichově Hradci Hans Grausam. Všichni se přitom vzájemně osočovali z „nečestných činů, defraudací, obohacování a intrikovali proti sobě navzájem u nadřízených instancí strany.“¹²⁴⁵ Obě znesvářené skupiny se rovněž navzájem obviňovali z „čechofilství“: „Grausam byl udán pro styky s Čechy a také Böhm zdál se některým Němcům málo radikální a smířčivý vůči Čechům.“¹²⁴⁶ Celou záležitost v únoru 1942 začala vyšetřovat SD.¹²⁴⁷ Nacisté měli přitom obavy, že by osobní spory mohly ohrozit „národnostně politickou práci“ v Jindřichově Hradci: „Es wäre zu erwägen, ob der Fall Neuhaus nunmehr nicht zwecks Klärung unmittelbar von Prag aus aufgegriffen werden könnte und Gauleiter Jury auf die ernstliche Gefährdung der volkspolitischen Arbeit in Neuhaus durch die Desavouierung Böhms seitens der Kreisleitung Neubistritz hinzuweisen wäre.“¹²⁴⁸ Böhmovi byly přitom ze strany novobystřických nacistů vytýkány také jeho metody pro přijímání tzv. *Neudeutsche*. Do sporů se také vložil vedoucí buňky (*Zelle*) v Jindřichově Hradci Hasenöhrl.¹²⁴⁹ Böhm se hájil především svými „úspěchy“ při poněmčování města, přičemž se mu podařilo otevřít v Jindřichově Hradci i tzv. německý dům.¹²⁵⁰

Celá záležitost se dostala až ke stranickému soudu, který se vyslovil v neprospěch Böhma a Polta a Böhm byl zbaven svého komisařství.¹²⁵¹ Böhma pak nahradil jeho úhlavní nepřítel Grausam, který převzal zároveň od Polta vedení *Ortsgruppe Neuhaus*.¹²⁵² Tím bylo jeho vítězství zcela absolutní. Není třeba vysvětlovat, že spory nacistů na lokální úrovni nemohly ujít pozornosti místních Čechů. Právě proto se na podobné spory dívaly nacistické úřady v Praze s velkou nelibostí a snažily se je rozřešit velmi nekompromisně.

¹²⁴³ Tamtéž, pag. 245.

¹²⁴⁴ Tamtéž, pag. 276.

¹²⁴⁵ Tamtéž.

¹²⁴⁶ Tamtéž, pag. 277.

¹²⁴⁷ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/764, SD-Leitabschnitt Prag an K. H. Frank – Volkspolitische Lage in Neuhaus, 21. 2. 1942.

¹²⁴⁸ Tamtéž.

¹²⁴⁹ Tamtéž, Stellungnahme über die Zusammenarbeit zwischen der Ortsgruppe Neuhaus der NSDAP und dem Regierungskommissar von Neuhaus.

¹²⁵⁰ Tamtéž, Kreisleitung Neubistritz – Deutsches Haus Neuhaus.

¹²⁵¹ SOkA Jindřichův Hradec, AM Jindřichův Hradec, Pamětní kniha Jindřichova Hradce 1929–1948, pag. 277.

¹²⁵² Tamtéž.

Do hledáčku nacistické Bezpečnostní služby se dostal v roce 1941 také vládní komisař v malé německé enklávě Karlov-*Libinsdorf* Franz Mitscherling.¹²⁵³ Ten kromě toho, že stál v čele obce, vykonával také funkci vedoucího *Ortsgruppe Libinsdorf*. Šéf pražské SD Jacobi přitom Mitscherlingovi vytýkal celou řadu selhání. *Libinsdorfský* vládní komisař se tak na podzim 1940 neváhal spojit s českými starosty okolních obcí v protestu proti začlenění oblasti k Moravě: „... *gegen die Eingliederung seines Bezirks nach Mähren protestierte und damit vor den übrigen tschechischen Ortsvorstehern des Gebietes die Einheitlichkeit deutscher Verwaltungsmassnahmen boykottiert.*“¹²⁵⁴ Mitscherlingovi bylo také vyčítáno, že se údajně často přimlouval za Čechy u německých úřadů, a to například při vydávání zbrojních pasů, ale orodoval i za Čechy vyšetřované gestapem. Mitscherlingův postup tak v očích Čech vzbuzoval pocit nejednoty německého vedení: „*Auf Grund dieser und ähnlicher Vorfälle sank das Ansehen des M. [Mitscherling] als eines Wahrers deutscher Interessen erheblich; selbst tschechische Kreise brachten ihre Verwunderung über das Auftreten des M. [Mitscherling] zum Ausdruck und wissen auf die uneinheitliche deutsche Führung hin.*“¹²⁵⁵

Libinsdorfský „starosta“ se navíc netajil svými přátelskými styky s Čechy – tak například v červenci 1941 pořádal zabíjačku (*Schweinschlachten*), na kterou pozval prakticky jen české hosty, přičemž se hodovalo až do pozdních ranních hodin.¹²⁵⁶ Jacobi neváhal Mitscherlinga označit za „zrádce“, jehož odvolání z úřadu bylo prý nevyhnutelné. Měl být následně „zneškodněn“ převedením na manuální práce, aby nemohl nadále „sabotovat německé záležitosti“ a nemohl dále „škodit“.¹²⁵⁷ Mitscherling byl pak skutečně odvolán a ve funkci vládního komisaře ho nahradil dosavadní šéf karlovské NSV Johann Neumann.¹²⁵⁸ Mitscherling zůstal v Karlově, kde působil i nadále jako hostinský.¹²⁵⁹

Případy z Jindřichova Hradce i Karlova-*Libinsdorfu* ukázaly na určité nesnáze spojené s místními funkcionáři strany a představenými obcí. Právě na této nejnižší lokální úrovni se často promítaly osobní spory a malicherné ambice jednotlivých představitelů komunální moci. *Fallbeispiel Libinsdorf* pak ilustroval, že autochtonní Němci v čele strany a obce mohou více inklinovat k českému obyvatelstvu, se kterým ostatně žili dávno před nacistickou okupací. Pro

¹²⁵³ NA Praha, NSM, sign. 110–5/11, Jacobi an K. H. Frank – Mitscherling, Franz, 6. 11. 1941.

¹²⁵⁴ Tamtéž.

¹²⁵⁵ Tamtéž.

¹²⁵⁶ Tamtéž.

¹²⁵⁷ Tamtéž.

¹²⁵⁸ Tamtéž, ÚŘP–ST, sign. 109–1/58, Verzeichnis der deutschen Gemeindeleiter im Protektorat Böhmen und Mähren nach dem Stand vom 1. 1. 1943.

¹²⁵⁹ Tamtéž, NSM, sign. 110–5/11, SD-Leitabschnitt Prag an Dr. Gies, 31. 8. 1943.

německé pohlaváry z Prahy to znamenalo velké problémy, protože to podle nich podlamovalo respekt českého obyvatelstva vůči jejich německým pánům. Neváhali proto ihned zakročit.

4.3 Německé soudnictví

Mezi nedílné součásti každodenního života protektorátních Němců patřila vymahatelnost práva – ačkoliv v kontextu nacistického režimu jde skoro o oxymóron. Soudnictví v Protektorátu se řídilo principem správní dvoj kolejnosti. Němečtí občané tak nepodléhali tzv. protektorátním soudům, nýbrž justici německé. Tak to ostatně platilo téměř ve všech oblastech veřejného i soukromého života protektorátních obyvatel.

Německé soudnictví v Protektorátu bylo ustaveno měsíc po začátku nacistické okupace. Právním podkladem bylo nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava ze dne 14. dubna 1939.¹²⁶⁰ Nejvyšší instancí německého soudnictví tvořil Německý vrchní zemský soud v Praze (*Deutsches Oberlandesgericht Prag*) s působností pro celý Protektorát.¹²⁶¹ Tomu podléhaly německé zemské soudy (*Deutsche Landesgerichte*) v Praze s působností pro Čechy a Brně s působností pro Moravu.¹²⁶² Nejnižší stupeň (první instancí) představovaly právě německé úřední soudy, které používaly oficiální označení *Deutsches Amtsgericht*. Na rozdíl od české (protektorátní) byla zdejší německá soudní soustava pouze třístupňová, což lze ale považovat za logické vzhledem k velikosti německé menšiny na území Protektorátu.

Celkem bylo zřízeno 12 německých úředních soudů (7 v Čechách a 5 na Moravě), jejichž územní působnost vymezovaly hranice obvodů protektorátních (autonomních, českých) krajských soudů.¹²⁶³ Některé německé soudy přitom zahrnovaly hned dva obvody krajských soudů. Německé úřední soudy sídlily v těchto městech:¹²⁶⁴

- v Českých Budějovicích (*Deutsches Amtsgericht Böhmisch Budweis*) vymezený obvod krajských soudů v Českých Budějovicích a Táboře,
- v Brně (*Deutsches Amtsgericht Brünn*) vymezený obvodem krajského soudu v Brně,
- v Německém Brodě (*Deutsches Amtsgericht Deutsch Brod*) vymezený obvodem krajského soudu v Kutné Hoře,

¹²⁶⁰ Verordnung über die deutsche Gerichtsbarkeit im Protektorat Böhmen und Mähren vom 14. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 752ff.

¹²⁶¹ Tamtéž, § 1, odst. 1.

¹²⁶² Tamtéž.

¹²⁶³ Tamtéž, § 3.

¹²⁶⁴ Tamtéž, § 1, odst. 1 a § 3.

- v Jičíně (*Deutsches Amtsgericht Gitschin*) s působností pro obvody krajských soudů v Jičíně a Mladé Boleslavi,
- v Hodoníně (*Deutsches Amtsgericht Göding*) pro obvod krajského soudu v Uherském Hradišti,
- v Jihlavě (*Deutsches Amtsgericht Iglau*) pro obvod krajského soudu v Jihlavě,
- v Moravské Ostravě (*Deutsches Amtsgericht Mährisch Ostrau*) pro obvod krajského soudu v Moravské Ostravě,
- v Olomouci (*Deutsches Amtsgericht Olmütz*) pro obvod krajského soudu v Olomouci,
- v Pardubicích (*Deutsches Amtsgericht Pardubitz*) zahrnující obvody krajských soudů v Hradci Králové a Chrudimi,
- v Plzni (*Deutsches Amtsgericht Pilsen*) pro obvod krajského soudu v Plzni,
- v Praze (*Deutsches Amtsgericht Prag*) pro obvod krajského soudu v Praze,
- a ve Strakonících (*Deutsches Amtsgericht Strakonitz*) s působností pro obvody krajských soudů v Klatovech a Písku.

Při každém německém úředním soudu se zřídilo státní zastupitelství. Soudní jednání vedl samosoudce (*Amtsrichter*), nerozhodovalo se tedy v senátech.¹²⁶⁵ Jejich počet se přitom mezi jednotlivými soudy v závislosti na velikosti spravovaného obvodu lišil – v Olomouci například působili tři soudci, zatímco v Českých Budějovicích čtyři.¹²⁶⁶ Soudcem se mohl stát pouze německý státní příslušník, který složil s prospěchem soudcovskou zkoušku.¹²⁶⁷ Takový soudce byl pak způsobilý k výkonu své funkce i na říšském území.¹²⁶⁸ Soudní jednání nemusela nutně probíhat v sídlech úředních soudů, ale v některých jiných městech a obcích (především se silným podílem německého obyvatelstva).¹²⁶⁹

Německé soudní moci v Protektorátu podléhali v první řadě němečtí státní příslušníci,¹²⁷⁰ mezi něž patřili svým původem i Češi, kterým se podařilo získat německé občanství.¹²⁷¹ Osoby bez německé státní příslušnosti (ponejvíce protektorátní příslušníci) v určitých trestních věcech rovněž podléhaly jurisdikci německých úředních soudů. To se týkalo trestných činů, pro něž se uplatňovalo výhradně německé trestní právo a dále soukromých žalob, které podal

¹²⁶⁵ MORAVČÍK, Ctibor, *Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava*, Brno 1993, s. 7.

¹²⁶⁶ ZRONEK, Josef, *Vývoj soudnictví v našich zemích od poloviny 19. století po současnost*, diplomová práce, PF Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2009, s. 81.

¹²⁶⁷ § 10, odst. 1, Verordnung über die deutsche Gerichtsbarkeit im Protektorat Böhmen und Mähren vom 14. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 752ff.

¹²⁶⁸ Tamtéž, § 10, odst. 2.

¹²⁶⁹ Tamtéž, § 5.

¹²⁷⁰ Tamtéž, § 6, odst. 1.

¹²⁷¹ K tomu viz např. NOVOTNÝ, R., *Nacistická národnostní politika*, s. 183-192.

německý státní příslušník.¹²⁷² V ostatních záležitostech podléhali protektorátní příslušníci pravomoci protektorátních („českých“) soudů.¹²⁷³ Německé soudy v Protektorátu byly zcela nezávislé na autonomním protektorátním soudnictví a jejich rozsudky se prohlašovaly „ve jménu německého národa“ („im Namen des deutschen Volkes“).¹²⁷⁴

Pravomoci německých soudů v Protektorátu v oblastech civilních i trestních byly následně upravovány prováděcími předpisy v letech 1939–1940.¹²⁷⁵ Zvláštní nařízení definovalo také postavení německých notářů,¹²⁷⁶ vystupujících pod úředním označením *Deutscher Notar*.¹²⁷⁷ V oblasti civilního práva řešily německé úřední soudy všeobecné občanské spory, v nichž jako alespoň jedna strana vystupoval německý státní příslušník.¹²⁷⁸ Dále bývala předmětem jednání exekuční, konkursní a vyrovnávací řízení, pokud byl návrhatelem německý občan.¹²⁷⁹ Pokud byla ve věcech nesporných směrodatná státní příslušnost určité osoby a tato byla německým státním příslušníkem. Německé úřední soudy se v tomto smyslu zabývaly především rodinným právem (rozvodová řízení, poručnictví, opatrovnictví, právní zastupování nedospělých osob)¹²⁸⁰ a úvěrovým právem a dalšími spory o pohledávky a náhrady škod (exekuce, vnučené správy, dražby, konkursy a vyrovnání, šekové právo).¹²⁸¹ Vyřizovaly též záležitosti ohledně svépřávnosti. Důležitou agendu představovalo též pozemkové právo (*Bodenrecht*). Německé úřední soudy totiž vedly pozemkové knihy (*Grundbücher*) týkající se nemovitého majetku německých státních příslušníků v Protektorátu.

Pro dědické (pozůstalostní) záležitosti (*Erbrecht*) bylo v rámci úředních soudů zřizováno zvláštní oddělení. Součástí byla i působnost v oblasti tzv. dědičných statků (*Erbhöfe*) podle říšského zákona o dědičných statcích (*Reichserbhofgesetz*) z roku 1933.¹²⁸² Cílem zákona

¹²⁷² § 6, odst. 2, dnung über die deutsche Gerichtsbarkeit im Protektorat Böhmen und Mähren vom 14. April 1939, RGBL. I, 1939, S. 752ff.

¹²⁷³ Tamtéž, § 6, odst. 3.

¹²⁷⁴ Tamtéž, § 8.

¹²⁷⁵ Byly to zejména tyto předpisy: Verordnung über die Ausübung der bürgerlichen Rechtspflege im Protektorat Böhmen und Mähren vom 14. April 1939, RGBL. I, 1939, S. 759ff. Verordnung über die Ausübung der Strafgerichtsbarkeit im Protektorat Böhmen und Mähren vom 14. April 1939, RGBL. I, 1939, S. 754ff. Zweite Verordnung über die Ausübung die bürgerlichen Rechtspflege im Protektorat Böhmen und Mähren (Zweite Protektorats-Rechtspflege-Verordnung – 2. ProtRpflV) vom 20. März 1940, RGBL. I, 1940, S. 533ff.

¹²⁷⁶ Verordnung über die Amtsstellung der deutschen Notare im Protektorat Böhmen und Mähren vom 13. Oktober 1939, RGBL. I, 1939, S. 2038.

¹²⁷⁷ Tamtéž, § 2.

¹²⁷⁸ SMUTNÁ, Kateřina, *Úřední soud Německý Brod*, inventář k archivnímu fondu Německý úřední soud Havlíčkův Brod, SOA Zámorsk, Zámorsk 1971, s. II.

¹²⁷⁹ Tamtéž.

¹²⁸⁰ Řešily se např. i otázky legitimizace dětí nebo adopce. SOA Zámorsk, Úřední soud Havlíčkův Brod, kar 4, sign. 2-III-4/40, Úřad říšského protektora Německému úřednímu soudu Německý Brod ve věci legitimizace dětí Franze a Boženy H., 15. 11. 1940. Tamtéž, kar 19, sign. 2-X-211/40, Adopce Franze N.

¹²⁸¹ SMUTNÁ, K., *Úřední soud Německý Brod*, s. IV-VII.

¹²⁸² Tamtéž, s. IV-VII. Reichserbhofgesetz vom 29. September 1933, RGBL. I, 1933, S. 685ff. „Erbhof“ se do češtiny někdy překládá jako „dědičný dvůr“.

bylo zamezit parcelaci středně velkých zemědělských usedlostí (od 7,5 do 125 ha) v rámci dědického řízení.¹²⁸³ Měla se tak uplatnit idea „krve a půdy“ (*Blut und Boden*), kterou prosazoval říšský ministr a nacistický ideolog Richard Walther Darré.¹²⁸⁴ Do zákona byl vtisknut silný rasistický akcent.¹²⁸⁵ Úvodní věta v preambuli zákona ostatně explicitně k principu *Blut und Boden* odkazovala: „*Říšská vláda chce zabezpečením starých německých dědičných zvyklostí zachovat rolnictvo jako zdroj krve německého národa.*“¹²⁸⁶ Držitel dědičného dvora mohla být jen osoba německé nebo „kmenově rovnocenné“ (germánské) krve, což vylučovalo nejen Židy, „*barevné rasy*“ a jejich míšence, nýbrž i např. Čechy, kteří byli dle principů norimberských zákonů sice považováni za „*artverwandt*“ (druhově spřízněné), ovšem dle principů nacistické rasové politiky za „*stammesfremd*“ (kmenově cizí). Německý úřední soud tak vedl tzv. knihu dědičných statků (*Erbhöferolle*).¹²⁸⁷ Soudy věnovaly těmto případům zvláštní pozornost, protože je považovaly za důležitou součást „*národnostního boje*“ v Protektorátu.¹²⁸⁸

Trestní záležitosti vyřizované německými úředními soudy se kromě německých občanů dotýkaly ve větší míře i protektorátních příslušníků, resp. Čechů a dalších skupin. Jednalo se o trestní činy proti německé branné moci, proti nositeli německého úřadu nebo úřadu NSDAP, příslušníku SA, SS, NSKK a dalších nacistických složek, kteří se zdržovali v Protektorátu.¹²⁸⁹ Závažnější trestní činy včetně těch s politickou povahou však vyřizovaly německé soudy vyšší instance, popřípadě soudy v Říši (jako lidový soudní dvůr pod vedením nechvalně známého Rolanda Freislera). Pravomoc úředních soudů v trestních záležitostech se tak v zásadě omezila na přestupky a přečiny, z trestných činů pak zejména na krádeže, loupeže a podílnictví na těchto skutcích.¹²⁹⁰ Kromě trestů odnětí svobody (nejvýše do jednoho roku) mohl soudce německého úředního soudu udělit peněžité tresty, trest ztráty občanských práv nebo zákaz výkonu veřejných funkcí, ale i kastraci (*Entmannung*).¹²⁹¹ Na základě nařízení z února 1940 mohly úřední

¹²⁸³ Srov. ŠTOLLEOVÁ, B., *Pod kuratelou Německé říše*, s. 40, pozn. 75.

¹²⁸⁴ DARRÉ, R. W., *Neuadel aus Blut und Boden*, München 1930.

¹²⁸⁵ Srov. § 13, Reichserbhofgesetz: (1) *Bauer kann nur sein, wer deutschen oder stammesgleichen Blutes ist. (2) Deutschen oder stammesgleichen Blutes ist nicht, wer unter seinen Vorfahren väterlicher- oder mütterlicherseits jüdischer oder farbiges Blut hat.*“

¹²⁸⁶ Reichserbhofgesetz vom 29. September 1933, RGBl. I, 1933, S. 685ff.

¹²⁸⁷ SMUTNÁ, K., *Úřední soud Německý Brod*, s. IV-VII.

¹²⁸⁸ SOA Zámorsk, Úřední soud Pardubice, kar 11, sign. 83-I, Soudce Německého úředního soudu Pardubice prezidentovi Německého zemského soudu v Praze o právu k dědičným statkům, 20. 2. 1940.

¹²⁸⁹ K. SMUTNÁ, *Úřední soud Německý Brod*, s. III.

¹²⁹⁰ ZRONEK, J., *Vývoj soudnictví*, s. 81-82. MORAVČÍK, C., *Organizace soudnictví*, s. 8.

¹²⁹¹ Tamtéž.

soudy udělovat tresty odnětí svobody ve výši až 5 let.¹²⁹² Soudy měly k dispozici své vlastní věznice.¹²⁹³

V roce 1941 došlo k reorganizační úpravě německého soudnictví v Protektorátu prostřednictvím výnosu říšského ministra spravedlnosti ze dne 13. března 1941,¹²⁹⁴ kterým se novelizovalo nařízení z dubna 1939. K původním 12 německým úředním soudům přibýly soudy v Hradci Králové a Táboře.¹²⁹⁵ Zároveň došlo k přemístění soudu v Německém Brodě do Kolína, hodonínský soud se přesunul do Uherského Hradiště a úřední soud ve Strakoniciích se přestěhoval do Klatov.¹²⁹⁶ Obvody německých úředních soudů se současně přizpůsobily tehdejší německé civilní správě. Nadále se už nekryly s obvody protektorátních krajských soudů, ale s obvody oberlandrátů (OLB),¹²⁹⁷ přičemž Německý úřední soud v Praze pokrýval kromě pražského OLB také OLB Kladno a soud pro OLB Zlín sídlil v Uherském Hradišti.¹²⁹⁸ Zároveň ale došlo v důsledku toho k přesunům některých částí dosavadních obvodů německých soudů, což se dotklo např. původního obvodu bývalého Německého úředního soudu v Německém Brodě, jehož největší část spadala od jara 1941 pod kolínský soud, ale soudní okresy Polná a Štoky podléhaly úřednímu soudu v Jihlavě.¹²⁹⁹ Německé úřední soudy sídlily v některých případech v budovách oberlandrátů, což byl případ Pardubic nebo Plzně.¹³⁰⁰ Německý soud v Hradci Králové naproti tomu působil v budově tamějšího krajského soudu.¹³⁰¹

Byla také přesně vymezena místa, v nichž mohla probíhat soudní jednání mimo budovu úředního soudu – jednalo se o tzv. *Sprechtage*.¹³⁰² Ty byly určeny především pro rozptýlené Němce nebo odlehlejší německé komunity, aby nemuseli vážit dlouhé cesty za soudním jednáním: *„Derartige ‚Sprechtage‘ der 12 deutschen Amtsgerichte im Protektorat werden in allen Städten, die Sitz der tschechischen Bezirksbehörden sind, sowie auch in sonstigen grösseren*

¹²⁹² § 1, Verordnung über die Zuständigkeit der Strafgerichte, die Sondergerichte und sonstige strafverfahrensrechtliche Vorschriften vom 21. Februar 1940, RGBl. I, 1940, S. 405ff.

¹²⁹³ *Prozatímní soupis k archivnímu fondu 134: Německé soudy v Protektorátu Čechy a Morava*, ABS Praha, s. 3-4. Dostupný z URL: <<http://www.abscr.cz/data/pdf/abs/inventar134.pdf>>.

¹²⁹⁴ Erlaß zur Änderung der Gerichtsgliederung im Protektorat Böhmen und Mähren vom 13. März 1941, RGBl. I, 1941, S. 130ff.

¹²⁹⁵ Tamtéž, § 1, odst. 1.

¹²⁹⁶ Tamtéž, § 1, odst. 2.

¹²⁹⁷ Tamtéž, § 2. Úřady oberlandrátů představovaly zastoupení německé okupační moci v regionech Protektorátu. V první polovině roku 1941 jich bylo 15. Více k tomu viz MARŠÁLEK, P., *Pod ochranou hákového kříže*, s. 66-76.

¹²⁹⁸ Tamtéž.

¹²⁹⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/10, Adresář německých justičních úřadů v Protektorátu Čechy a Morava podle stavu k 1. 4. 1941. SMUTNÁ, K., *Úřední soud Německý Brod*, s. IV-VII, s. II.

¹³⁰⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/10, Adresář německých justičních úřadů v Protektorátu Čechy a Morava podle stavu k 1. 4. 1941.

¹³⁰¹ Tamtéž.

¹³⁰² SOA Zámorsk, NSDAP – krajské vedení Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, Výkaz o počtu německých obyvatel v obcích spadajících pod krajské vedení NSDAP v Hradci Králové k 31. 12. 1940, 8. 4. 1941.

Ortschaften des deutschen Gerichtsbezirks in bestimmten Zeitabständen durchgeführt. So wurden z.B. vom Amtsgericht Budweis im Monat August Gerichtstage in 17 Orten, davon in Neuhaus und Tabor zweimal, und vom Amtsgericht Pardubitz gleichfalls in 17 verschiedenen Orten abgehalten. Meist finden dabei der tschechischen Sprache kundige Volksdeutsche Richter Verwendung. Ihre aufgabe während der Gerichtstage besteht in Zeugeneinvernahmen für laufende Prozesse und der Erteilung von Rechtsauskünften an Rechtshilfe suchende Volksgenossen. Besonders aus Kreisen der Volksdeutschen Bauernschaft., z.B. in der Iglauer Sprachinsel beider OL-Bezirke oder dem bäuerlichen Streudeutschtum im OLB Pilsen, wird in allen einschlägigen Fragen ‚zum deutschen Richter gegangen‘, während die deutsche Arbeiterschaft stellenweise noch etwas zurückhaltend ist.“¹³⁰³ Německý úřední soud v Jihlavě tak mohl zasedat i v Karlově-Libinsdorfu.¹³⁰⁴

Protektorátní Němce prý výstavba německých soudů podle zprávy SD z léta 1940 velmi těšila, a měla tak i svůj národnostně politický význam: „*Das deutsche Gerichtswesen im Protektorat hat steigend eine stimmungsmässige Aufnahme gefunden, deren Bedeutung über die Fragen einer deutschen Rechtswahrung an sich hinausgreift. Wurde schon der Aufbau deutscher Gerichte von den Volksdeutschen mit grosser Befriedigung aufgenommen, so wird heute über sie von der deutschen Bevölkerung allenorts lobend und mit Achtung gesprochen. Eine Stärkung des volkspolitischen Vertrauens und steigenden Rechtsschutzgefühls, insbesondere der Streudeutschen, sowie eine fast neidvolle Beachtung der Tschechen sind unverkennbare Auswirkungen eines 3/4-jährigen Bestehens deutscher Gerichte im Protektorat.*“¹³⁰⁵ Soustava německých úředních soudů přečkala reformu protektorátní správy, jejíž podstatná část vstoupila v účinnost v červnu 1942 – i po zrušení více než poloviny dosavadních oberlandrátů nedošlo k zániku tamějších úředních soudů. Německé soudnictví v Protektorátu bylo zachováno v této podobě až do konce nacistické okupace.

¹³⁰³ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹³⁰⁴ SOA Zámorsk, NSDAP – krajské vedení Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, Výkaz o počtu německých obyvatel v obcích spadajících pod krajské vedení NSDAP v Hradci Králové k 31. 12. 1940, 8. 4. 1941.

¹³⁰⁵ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

4.4 Německé školství

Prosazování německého školství představovalo zřejmě vůbec nejdůležitější nástroj nacistické národnostní politiky v Protektorátu. Jeho cíl spočíval v posilování národnostní identity žáků, rozšiřování a upevňování znalosti německého jazyka a v neposlední řadě také v ideologické výchově přesně v duchu nacionálního socialismu: „*Die Gewähr, dass deutsche Kinder in nationalsozialistischen Geist zu deutschen Menschen erzogen werden, ist nur dort gegeben, wo diese Kinder in deutschen Schulen heranwachsen.*“¹³⁰⁶ Nelze opomenout ale ani germanizační rozměr budování německého školství, protože okupační školská politika (*Schulpolitik*) vedla naopak k oslabování a ohraničování většinového českého školství.

Na území Protektorátu existoval určitý počet elementárních i středních škol, které byly zřízeny ještě před rokem 1939, mnohé z nich přitom již v 19. století. Jednalo se o školy, jež ležely ve městech a obcích, kde žily početné komunity Němců – zejména v Praze, Brně, Plzni, Olomouci, Jihlavě, Českých Budějovicích, Moravské Ostravě i ve venkovských obcích ležících v jazykových ostrovech.¹³⁰⁷ Německé obecné školy působily už před okupací též v malých německých enklávách v Karlově-Libinsdorfu na Žďársku,¹³⁰⁸ Ohučově-Autschowa v oblasti Domažlicka¹³⁰⁹ nebo v etnicky smíšené obci Líně na Plzeňsku.¹³¹⁰ Před rokem 1939 fungovalo více než sto německých obecných a měšťanských škol (z toho 36 měšťanských) a 13 tzv. vyšších (středních) škol.¹³¹¹

V prvních měsících okupace byla soustava německých škol ponechána pravomoci protektorátních autonomních úřadů. Formálně sice i poté podléhaly formálně protektorátnímu ministerstvu školství, avšak fakticky je spravovaly německé okupační orgány.¹³¹² Říšský

¹³⁰⁶ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/1421, Deutscher Kulturverband – Die deutsche Schulfrage im Protektorat Böhmen und Mähren, příloha dopisu dr. Giesovi, 20. 8. 1939, pag. 1.

¹³⁰⁷ Srov. BUBEN, V., *Šest let okupace*, s. 57; NIKRMAJER, L., *Problémy*, s. 111, 114–115; HRABOVÁ, Libuše, *Ostravské školství a vědomí národní soudržnosti do roku 1918*, in: ŠRAJEROVÁ, Olga (ed.), *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*, Olomouc 2003, s. 275–284; UCHYTILOVÁ, Ludmila, *Plzeňské školství v meziválečném období*, in: SCHUSTER, Radek (ed.), *Teorie a dějiny vědy a techniky: Sborník příspěvků z III. Doktorandské konference. 21. září 2006. Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni, Katedra filosofie*, Plzeň 2006, s. 170–184; ČAPKA, František, *K historii brněnského obecného a měšťanského školství v prvních letech ČSR*, in: *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity – Historie*, č. 12, 2005, s. 175–182. MZA Brno, ŘP – služebna Brno (B 251), kar 1, inv. č. 22, „Volkstumspolitik im Lande Mähren“, příloha k měsíční zprávě oberlandráta v Brně za měsíc srpen 1940.

¹³⁰⁸ LOZOVIUK, P., „Jednou to padne samo“, s. 108–111. *Libinsdorfská obecná škola* byla však během první republiky zrušena, a tak zde působila škola soukromá. Od března 1939 pak byla veřejná škola obnovena.

¹³⁰⁹ SOKA Domažlice, Německá obecná škola Ohučov (1911–1943), inv. č. 1.

¹³¹⁰ SOKA Plzeň-sever, Německá obecná škola Líně, inv. č. 1, Gedenkbuch der deutschen Volksschule in Líně 1919–1944, pag. 1–174.

¹³¹¹ Srov. BRANDES, D., *Češi pod německým protektorátem*, s. 192; TÝŽ, „Umvolkung...“, s. 53.

¹³¹² TÝŽ, *Češi pod německým protektorátem*, s. 193.

protektor si přál tento stav zachovat i nadále, protože v tom viděl způsob, jak „české školství“ likvidovat „odspodu“: „*Der Gedanke, das deutsche Schulwesen im Protektorat Böhmen und Mähren in die Verwaltung des Reichs zu überführen, ist, wie Sie wissen, von mir früher ebenfalls erwogen worden. Ich habe ihn jedoch später aufgegeben, weil ich zu der Überzeugung gekommen bin, daß die Überführung des deutschen Schulwesens im Protektorat in die Verwaltung des Reichs den Belangen einer zweckmäßigen Schulpolitik im Protektorat nicht entspricht. Im Protektorat Böhmen und Mähren steht die Aufgabe der Überwachung des tschechischen Schulwesens mit im Vordergrund.*“¹³¹³ Pod německé vedení se měly pak dostat školské dohlížecí orgány – okresní školní inspektoři a německé zemské školní rady.¹³¹⁴ Na podzim 1940 tak skutečně došlo ke zřízení německých zemských školských úřadů v Praze a Brně (*Landeschulbehörden*).¹³¹⁵

Ještě během školního roku 1938/1939 byly vytvořeny předpoklady pro rozšiřování sítě národních německých škol všech stupňů. Na jejich zakládání se významně přitom podílel Německý kulturní svaz (*Deutscher Kulturverband*), ale také NSDAP.¹³¹⁶ *Deutscher Kulturverband* v čele s prof. Augustem Geßnerem připravil v srpnu 1939 elaborát o problematice německého školství v Protektorátu a jejích východiscích, jež zdůvodňovalo potřebu zakládání nových německých škol po celém území.¹³¹⁷ V první řadě autor studie kritizoval školské poměry v bývalé ČSR, kde docházelo k uzavírání četných německých škol ve vnitrozemí pro nedostatek žáků, což prý podpořilo počest'ování německého obyvatelstva.¹³¹⁸ To se zvláště dotklo „rozptýlených Němců“, jejichž děti musely docházet do českých škol: „*Die Gefahr der Entnationalisierung ist bei den verstreut in tschechischer Umwelt scheidenden Deutschen besonders gross.*“¹³¹⁹ Tyto děti jednoduše neměly ve svém bydlišti k dispozici žádnou německou školu. Právě proto se měla podpořit výstavba německojazyčných škol nejen v oblastech se silným podílem Němců, ale i ve městech takřka ryze českých. Pro zakládání nových obecných škol mělo platit velmi jednoduché pravidlo: nejméně 40 školou povinných dětí v obvodu čtyř kilometrů. Německá měšťanská škola pak měla vzniknout všude tam, kde žilo 400 dětí ve věku

¹³¹³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1421, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren an den Leiter der Parteikanzlei in München – Schulverhältnisse im Protektorat, 4. 7. 1941.

¹³¹⁴ Tamtéž.

¹³¹⁵ MZA Brno, Zemsku prezident Brno, sign. PA 2020, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren – Entwurf einer Regierungsverordnung über die Errichtung von Landeschulbehörden, 4. 10. 1940.

¹³¹⁶ DOLEŽAL, J., c. d., s. 59.

¹³¹⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1421, Deutscher Kulturverband – Die deutsche Schulfrage im Protektorat Böhmen und Mähren, příloha dopisu dr. Giesovi, 20. 8. 1939.

¹³¹⁸ Tamtéž, pag. 1.

¹³¹⁹ Tamtéž.

od 6 do 14 let.¹³²⁰ Podle těchto měřítek prý v Protektorátu chybělo nejméně 156 německých obecných (národních) a 20 měšťanských škol.¹³²¹

Nové německé školy měly být zřizovány v první řadě v těch oblastech, kde v minulosti již německojazyčná škola působila, dále v obcích důležitých z národnostně politického hlediska – a nakonec i v místech, kde sídlila říšskoněmecká vojenská posádka a v sídlech oberlandrátů a jejich úřadů.¹³²² Německé školy totiž neměly být určeny pouze pro místní *Volksdeutsche*, nýbrž i pro děti německých úředníků či příslušníků ozbrojených sil. Pro školní rok 1939/1940 se tak počítalo s otevřením jedné měšťanky na Jihlavsku a dalších 18 národních škol v jihlavském jazykovém areálu a přilehlých oblastí včetně Moravských Budějovic, Dačic nebo Jemnice.¹³²³ Vedle toho byla už dříve znovuotevřena německá škola v *Libinsdorfu*. V obvodu krajského vedení NSDAP ve Strakonících se otevřely brány škol ve 12 městech a obcích, z nichž např. v Sušici, Klatovech, Strakonících nebo Písku. Z menších národnostně smíšených obcí pak v Úborsku/*Auborsko* nebo Prapořišti/*Braunbusch*.¹³²⁴ Do budoucna se pak počítalo i s otevřením německé školy v Domažlicích. Na jihu Čech pak došlo k založení německých obecných škol v Tušti, Jindřichově Hradci, Třeboni, Táboře, Týnu nad Vltavou, Příbrami a dalších 12 obcích ležících na území nebo v okolí budějovického jazykového ostrova. Na východ od Prahy se plánovala výstavba měšťanské školy v Berouně a obecných škol v Terezíně, Mělníku, Lounech a Klánovicích u Prahy. Tyto školy měly být přitom otevřeny ještě během září 1939. Na území OLB Kolín se zatím žádná škola v té době nezakládala, ale předpokládalo se zřízení německé školy v Kolíně. V oblasti OLB Pardubice došlo k otevření národních škol v Pardubicích, Přelouči, v Rohozné u Poličky a v České Třebové. V Pardubicích a České Třebové měly vedle národních škol vzniknout i školy měšťanské.¹³²⁵ Na Jičínsku se od září 1939 chystalo otevření národních škol v Jičíně, Železném Brodě a v Řekách u Semil. V OLB Hradec Králové se počítalo se dvěma měšťankami v Hradci Králové a Dvoře Králové a obecnými školami v sídle OLR, Úpici, Náchodě a Žamberku.¹³²⁶ Na střední Moravě byly otevřeny obecné školy ve Vranové Lhotě, Boskovicích, Lipníku nad Bečvou a Lošticích. Dále se plánovala měšťanská škola v Jevíčku. Dalších jedenáct obecných škol bylo otevřeno v OLB Brno – mimo jiné

¹³²⁰ Tamtéž, pag. 2.

¹³²¹ Tamtéž, pag. 3.

¹³²² Tamtéž, pag. 4.

¹³²³ Tamtéž.

¹³²⁴ Tamtéž, pag. 5.

¹³²⁵ Tamtéž, pag. 5.

¹³²⁶ Tamtéž, pag. 5–6.

v Kroměříži, Strašnicích, Strážnici, Vyškově, v Uherském Hradišti nebo ve Zlíně. Kromě toho se plánovaly školy v Kanici, Uherském Brodě a dalších dvou místech.¹³²⁷

Pro školní rok 1939/1940 se tak dohromady chystalo otevření 80 německých národních škol, 4 měšťanek a výhledově pak šesti národních škol a tří měšťanských. Nakonec se však podařilo otevřít ještě více školských zařízení pro Němce – do konce roku 1939 tak okupanti zřídili 122 nových národních a měšťanských škol.¹³²⁸ Rozšiřování německého školství mělo vést k tomu, aby žádné německé dítě nemuselo navštěvovat českou školu.¹³²⁹ Ostatně třeba jen v OLB Moravská Ostravě působilo v roce 1940 celkem 33 národních a měšťanských škol, z toho připadalo jen na Moravskou Ostravu, Slezskou Ostravu, Vítkovice, Frýdek a Místek plných 18 škol těchto elementárních stupňů.¹³³⁰

S výstavbou nových německých škol se počítalo i pro další léta. Tato problematika se ostatně stala nedílnou součástí germanizačních plánů,¹³³¹ právě proto se školy stavěly zejména v německých „zájmových oblastech“. U mnoha stávajících škol se přitom počítalo s jejich přestavbou či rekonstrukcí, což byl případ i „přestárlé“ školní budovy v Jihlavě: „*Ausserdem bedürfen die deutschen Schulgebäude in Iglau, die sämtlich überaltert und vielfach unhygienisch sind, einer gründlichen Instandsetzung.*“¹³³² V roce 1940 probíhala výstavba celkem 50 německých národních škol, přičemž rozpočet na jejich výstavbu dosáhl částky 93,7 milionů korun.¹³³³ Prostředky přitom vynakládalo protektorátní ministerstvo školství, pod které spadaly i německé ústavy, ale na financování německých škol se samozřejmě podílela i Říše. Na rekonstrukce německých národních a měšťanských škol bylo vynaloženo jen v prvním pololetí roku 1940 celkem 1 718 808 korun.¹³³⁴ Na přestavby německých „vyšších škol“ pak putovalo téměř 3 miliony korun, na odborné školy 183 000 korun a na německé zemědělské školy pak 4,8 milionů korun.¹³³⁵

Německý kulturní svaz byl ve výstavbě škol velmi agilní, přičemž se mu dařilo značně rozšířit i své vlastní členstvo v jednotlivých místních skupinách, kterých bylo 150: „*Nach der*

¹³²⁷ Tamtéž, pag. 6.

¹³²⁸ BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 53.

¹³²⁹ DOLEŽAL, J., c. d., s. 59.

¹³³⁰ ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kar 156, Verteilungsplan des Betrages von RM-5300- zur Beschaffung von Lehrmitteln für mindermittelte deutsche Schüler der Volks-u-Bürgerschulen im Oberlandratsbezirke Mähr. Ostrau, 1940.

¹³³¹ MZA Brno, ŘP – služebna Brno (B 251), kar 1, inv. č. 22, „Volkstumspolitik im Lande Mähren“, příloha k měsíční zprávě oberlandráta v Brně za měsíc srpen 1940.

¹³³² Tamtéž, kar 4, inv. č. 58, Der Oberlandrat in Iglau – Deutschtumsprogramm für das Jahr 1941, 14. 12. 1940.

¹³³³ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/1421, Ausweis der Neubauten deutscher Schulen im Jahre 1940.

¹³³⁴ Tamtéž, Kostenausweis der baulichen Reparaturen und Umgestaltungen in den nachstehend angeführten Gebäuden der deutschen Schulen bewilligt und durchgeführt, bezw. werden noch durchgeführt.

¹³³⁵ Tamtéž.

*Errichtung des Protektorates wurde der Kulturverband zwar in seiner früheren Form aufgelöst und verfügt seither nicht mehr über einen festen Aufbau mit Ortsgruppen und Mitgliedern.*¹³³⁶

Od začátku okupace až do poloviny roku 1940 se podařilo založit celkem 141 německých národních a měšťanských škol,¹³³⁷ tedy oproti konci roku 1939 dalších devatenáct. K 1. dubnu 1940 přitom na území Protektorátu působilo celkem 283 německých národních a měšťanských škol, 19 *Oberschulen* a učitelských ústavů a 39 odborných škol (*Fachschule*).¹³³⁸

Vzdělávací nabídku pak doplňovaly ještě tři německé vysoké školy: *Deutsche Karls-Universität in Prag* a německé techniky (*Deutsche Technik*) v Praze a Brně.¹³³⁹ Na rozdíl od nižších škol byly německé vysoké školy už v srpnu 1939 přímo podřízeny říšské správě.¹³⁴⁰ Německé „vyšší školy“ (roz. střední školy), resp. dosavadní gymnázia, působila v Praze v počtu pěti, dále v počtu čtyř v Brně, tři v Moravské Ostravě a po jedné v Českých Budějovicích, Olomouci, Jihlavě a Plzni.¹³⁴¹ V Brně a Českých Budějovicích pak sídlily učitelské ústavy a v Praze pedagogická akademie pro vzdělávání budoucích učitelů německých škol.¹³⁴² Se začátkem školního roku 1940/1941 pak byly otevřeny nové „vyšší školy“ ve Frýdku, Jindřichově Hradci, Jihlavě (*Horst-Wessel-Schule in Iglau*) a také ve východočeském Hradci Králové (*Deutsche Oberschule für Jungen und Mädchen in Königgrätz*).¹³⁴³ Postupně se tak německé střední školy vymaňovaly ze sevření jazykových ostrovů a národnostně smíšených měst a posunovaly se i do těch oblastí, kde žily méně početné německé komunity.

Německé odborné školy sídlily kromě Prahy a Brna také v Plzni, Českých Budějovicích, Olomouci, Jihlavě, Moravské Ostravě, Modřicích, Lysovicích (Morava), Slavoníně, Třebenici na Třebíčsku a Frýdku.¹³⁴⁴ Zemědělské školy přitom často měly sídlo právě ve venkovských oblastech, což je zcela pochopitelné. Kromě zemědělských škol se jednalo o obory textilní, průmyslové, umělecké, ale i obchodní akademie (tzv. vyšší obchodní školy) a obchodní školy, které sídlily v Českých Budějovicích, Olomouci, Plzni, Praze, Brně a Moravské Ostravě. Později byly otevřeny německé obchodní školy také v Hodoníně, Jihlavě a Jindřichově Hradci.¹³⁴⁵

¹³³⁶ Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹³³⁷ Tamtéž.

¹³³⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1421, Verzeichnis der deutschen Schulen des Protektorates Böhmen und Mähren, Stichtag 1. IV. 1940.

¹³³⁹ Tamtéž.

¹³⁴⁰ BRANDES, D., *Češi pod německým protektorátem*, s. 192.

¹³⁴¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1421, Verzeichnis der deutschen Schulen des Protektorates Böhmen und Mähren, Stichtag 1. IV. 1940.

¹³⁴² Tamtéž.

¹³⁴³ Zpráva SD za říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹³⁴⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1421, Verzeichnis der deutschen Schulen des Protektorates Böhmen und Mähren, Stichtag 1. IV. 1940.

¹³⁴⁵ *Průvodce odborným školstvím Protektorátu Čechy a Morava 1942–43*, Praha 1943, s. 37.

Zájemci o studium na německých odborných školách museli zpravidla doložit „*průkaz o arijském původu; poslední školní vysvědčení a klausuli na odchodnou; křestní nebo rodný list; průkaz o [německé] státní příslušnosti; osvědčení o bezúhonnosti od policejního úřadu.*“¹³⁴⁶ Při některých odborných školách pak fungovaly různé doplňovací či rekvalifikační kursy jako například při obchodních školách v Brně, Jihlavě, Olomouci a Praze probíhaly roční kursy pro vzdělání pomocných kancelářských sil: „*Kursy připravují stenotypistky a pomocné síly pro registraturní, kancelářské a administrativní práce.*“¹³⁴⁷

Poněkud zvláštní postavení pak měly školy pro porodní asistentky nebo zdravotní sestry či pečovatelky. Ty byly totiž úzce provázány s Německým červeným křížem nebo NSV. Totéž pak platilo i pro pěstounky dětí nebo vedoucí mládeže. Takovýchto zdravotnických a pečovatelských škol existovalo na území Protektorátu k roku 1942 celkem sedmnáct. Při Německé Karlově univerzitě v Praze působila škola pro porodní asistentky.¹³⁴⁸ Jednou z podmínek přijetí na tuto školu bylo mimo jiné „*vysvědčení politické bezúhonnosti, které vydá místní vedení strany*“.¹³⁴⁹ Přímo členství v NSDAP pak bylo vyžadováno pro zájemkyně o vzdělávací kurs pro péči o nedětky a novorozené při zemské ženské klinice a porodnici v Brně.¹³⁵⁰ Pro přijetí na ošetrovatelskou školu Německého červeného kříže v Praze se pak vyžadovalo „*říšské státní občanství*“, „*čistě německý původ*“ a „*politická bezúhonnost*“, přičemž ke vstupu absolventek do organizace sester bylo zapotřebí složení slibu Vůdci.¹³⁵¹

Počet německých škol v Protektorátu se i nadále zvyšoval. Do března 1943 tak působilo v Protektorátu 311 *Volksschulen* a 60 hlavních (dříve měšťanských) německých škol (tab. 22),¹³⁵² což představovalo zvýšení o 88 ústavů elementárních stupňů během pouhých dvou let. Do těchto škol docházelo celkem 30 200 žáků rozdělených do 1 180 tříd. Němečtí žáci představovali 3,4% podíl veškerého žactva v Protektorátu, což mimochodem takřka přesně odpovídalo poměrnému zastoupení Němců na protektorátním obyvatelstvu. V případě obecných škol chodilo do jedné třídy německého ústavu v průměru 25 žáků, což byl poměrně uspokojivý stav, protože ve velmi přeplněných českých třídách se tísnilo průměrně více než 36 žáků. V tomto případě šlo o zjevný důsledek omezování českého školství ze strany nacistických okupantů.

¹³⁴⁶ Tamtéž, s. 35.

¹³⁴⁷ Tamtéž, s. 36.

¹³⁴⁸ Tamtéž, s. 49.

¹³⁴⁹ Tamtéž.

¹³⁵⁰ Tamtéž, s. 50.

¹³⁵¹ Tamtéž, s. 53.

¹³⁵² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/26, Der Leiter der Abteilung III, Ministerialrat Dr. Heckel, an den Herrn Stellvertretenden Reichsprotektor SS-Oberstgruppenführer und Generaloberst der Polizei Daluege, 15. 3. 1943.

Typ školy	Počet škol	Počet tříd	Počet žáků	Počet učitelů
Národní (obecné) školy	311	860	21 600	900
Hlavní (dřívě měšťanské) školy	60	320	8 600	470
Vyšší školy (gymnázia)	21	200	5 500	310
Učitelské ústavy	8	40	1 200	30
Učiliště	70	310	7 400	300
Zemědělské školy	13	15	260	30
CELKEM	483	1 740	44 600	2 040

Tab. 22: Stav německého základního a středního školství v Protektorátu k roku 1943.

Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–1/26

Dále v Protektorátu působilo v téže době 112 středních škol všech typů, které navštěvovalo celkem 14 360 žáků, z toho 38 % na „vyšších školách“ gymnaziálního typu. Zde je zajímavé sledovat, že na těchto typech škol představovali němečtí studenti 9 % veškerého středoškolského studentstva. Na tom se jistě projevilo zavírání mnoha českých gymnázií a reálků, jakožto i zvýšení parametrů pro uchazeče o studium na těchto školách. Ostatně – německá „gymnázia“ tvořila 14,9 % všech ústavů tohoto typu v Protektorátu! To už rozhodně neodpovídalo poměrnému populačnímu zastoupení Němců... Na německých elementárních školách pracovalo tehdy 1 370 učitelů, což představovalo v průměru 3,69 učitele na jednu školu. Na středních školách pak působilo 670 německých učitelů, což představovalo takřka 6 učitelů na jednu školu.

Růst počtu německých škol se nezastavil v podstatě až do konce války, i když už značně pomalejším tempem. Do roku 1945 se tak zvětšil počet německých hlavních škol na 78, zatímco byla otevřena pouze další jedna jediná německá „vyšší škola“.¹³⁵³ Počet žáků na všech typech německých škol vzrostl od roku 1938 do roku 1944 z 20 630 na 47 815 žáků, tedy více než dvojnásobně! Markantní růst německých škol se projevilo i v protektorátním hlavním městě Praze, jak zaznamenal krátce po válce Ludvík Máša: „Před rokem 1918 bylo v Praze 6 německých obecných a 2 měšťanské školy. Když tedy němečtí okupanti obsadili Prahu, převzali do své správy celkem 11 německých obecných a měšťanských škol. Tento počet se do roku 1945 téměř zdvojnásobil. Když byli Němci odtud vypuzeni, zanechali v Praze úhrnem 20 německých škol, z nichž bylo 16 obecných a 4 hlavní.“¹³⁵⁴ Do německých elementárních škol v Praze ve školním roce 1941/1942 chodilo 2 689 žáků, ale o dva roky později jich už bylo 3 433.¹³⁵⁵

Velkým problémem německého školství v Protektorátu byla nedostatečná znalost němčiny mezi žáky: „Der weitgehende Mangel an deutschen Sprachkenntnissen bei Schülern ergibt

¹³⁵³ BRANDES, D., „Umvolkung...“, s. 53.

¹³⁵⁴ BUBEN, V., Šest let okupace, s. 57.

¹³⁵⁵ Tamtéž, s. 58.

*eine erhebliche Erschwerung des Unterrichts an deutschen Volksschulen.*¹³⁵⁶ Do těchto škol byly totiž přijímány nejen ryze německé děti, ale také „česky mluvící děti německé krve“ nebo těch, které pocházely z česko-německých smíšených rodin. Podíl česky mluvících žáků na německých školách přitom nebyl rozhodně malý, což platilo zvláště v oblastech mimo hlavní areály německého osídlení. Tak například ze 128 žáků německé národní školy v Pardubicích umělo pouze česky asi 10 %, zatímco dalších 60 % dětí mluvilo německy jen s obtížemi.¹³⁵⁷ Ze 36 dětí na německé škole v Litomyšli pak téměř nikdo neuměl bezvadně německy a na škole v České Třebové ovládalo němčinu jen 37 % z 59 dětí. Na nově otevřených německých školách v OLB Tábor umělo až 60 % dětí pouze česky.¹³⁵⁸ Jazyková nevybavenost žáků se nevyhnula ani středním školám – na čtyřtřídní německé vyšší škole v Hradci Králové neuměla značná část studentů pořádně německy.¹³⁵⁹ Protože doslova nadpočetné německé národní školy trpěly nedostatkem žáků,¹³⁶⁰ bylo přijímání národnostně pochybných dětí v podstatě nutností. Školy proto musely přijímat nejen děti ze smíšených rodin, ale i žáky ryze české národnosti, které sem jejich rodiče posílali z konjunkturálních důvodů.¹³⁶¹ Jen díky tomu se mohly kapacity škol dostatečně naplnit. Tato situace však byla dlouhodobě neúnosná z národně politického hlediska. Státní tajemník K. H. Frank proto už v červnu 1940 nařídil, aby česky mluvící děti tvořily nejvýše čtvrtinu žáků v každé německé třídě.¹³⁶²

Toto omezení však nebylo nic platné, protože nacisté se zároveň snažili posílit podíl německého obyvatelstva prostřednictvím poněmčování osob z „národnostní mezivrstvy“. Šéf školského oddělení ÚŘP Heckel tak ještě v březnu 1943 hlásil: „*Das Problem der deutschen Schülerschaft sind die Kinder schwebenden Volkstums aus den gemischten Ehen*“.¹³⁶³ Z počtu 21 600 žáků německých *Volksschulen* totiž pocházelo 9 000 (41,7 %) ze smíšených rodin, ve kterých se hovořilo česky.¹³⁶⁴ To pak vedlo k projevům jazykových obtíží na konkrétních školách. Řešení viděl v posílání dětí do německých internátů, avšak uznal, že ne vždy to bylo možné: „*Diese Schwierigkeiten werden überwunden, wenn die Kinder im deutschen Heim untergebracht sind und wenn das Heim seiner Aufgabe gewachsen ist. Da aber eine Heimunterbringung aus inneren und äußeren Gründen oft noch nicht möglich ist, geschieht es*

¹³⁵⁶ Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹³⁵⁷ Tamtéž.

¹³⁵⁸ Tamtéž.

¹³⁵⁹ Zpráva SD za říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹³⁶⁰ BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 48.

¹³⁶¹ Například pražský oberlandrát Watter poukazoval na to, že čeští studenti převyšovali počty německých – a dokonce ani mnoho tzv. „Němců“ neumělo pořádně německy. Srov. BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 73.

¹³⁶² Tamtéž, s. 74.

¹³⁶³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/26, Der Leiter der Abteilung III, Ministerialrat Dr. Heckel, an den Herrn Stellvertretenden Reichsprotektor SS-Oberstgruppenführer und Generaloberst der Polizei Daluege, 15. 3. 1943.

¹³⁶⁴ Tamtéž.

*vielfach, daß die Kinder täglich wieder in ihre alte häusliche Umgebung zurückkommen, dort in tschechischer Umgebung nachmittags wieder tschechisch sprechen und fühlen lernen und das vergessen, was als vormittags in der deutschen Schule erlebt haben.*¹³⁶⁵

Přijímání národnostně nevyhraněných dětí, ba dokonce českých žáků do německých škol ovšem skýtalo zároveň velkou germanizační příležitost, pakliže byly zároveň dodrženy zásady rasové politiky. Nebylo rozhodně v zájmu nacistů přijímat na německé školy kde koho – „*rasově způsobilé*“ děti však byly považovány za vítaný „*přírůstek*“, takže jejich neznalost němčiny nehrála vůbec žádnou roli. V souvislosti se zavedením rasové selekce v případech státního občanství a smíšených sňatků se proto rozhodlo rozšířit výběr dle rasových hledisek i na uchazeče o přijetí na německou školu z řad Čechů nebo národnostně smíšených žáků s protektorátní příslušností.

Rasové selekce se přitom opět ujala česko-moravská pobočka RuSHA. Na podzim 1941 její šéf Ermin Künzel upozornil, že pro přijímání dětí české národnosti nebo ze smíšených rodin nestačilo pouhé vyšetření německým zdravotním úřadem. Podle něj jen RuSHA, resp. jeho česko-moravská pobočka, mohl zaručit „*korektní*“ výběr poněmčitelných žáků.¹³⁶⁶ Rasové vyšetření se samozřejmě netýkalo jen elementárních škol, nýbrž i středních škol a učilišť.¹³⁶⁷

Některé školy se až dosud snažily o přijetí co nejvyššího počtu dětí smíšeného nebo čistě českého původu, aby byly naplněny kapacity. Ještě v roce 1942 však někteří představení škol otevřeně propagovali svou školu mezi Čechy. Německá škola v Sušici dokonce organizovala nábor prostřednictvím plakátů, což nešlo pozornosti místního německého okresního hejtmana, který se pochopitelně proti takové praxi ohradil.¹³⁶⁸ Pracovník služebny RuSHA v Plzni Erich Wirtz přístup vedení školy rovněž podrobil kritice, přičemž k tomu dodal, že z přihlášených dětí musela být velká část odmítnuta, protože se hlásili „*nikoliv rasově dobří, nýbrž rasově nejhorší Češi se svými dětmi.*“: „*Von den sich meldeten Kindern mußte der größte Teil abgelehnt werden, weil sich auf Grund dieses Aufrufes nicht die rassisch guten, sondern die rassisch schlechtesten Tschechen mit ihren Kindern meldeten.*“¹³⁶⁹ Wirtz připomněl, že vedoucí školy měl vědět, že nebylo možné přijmout žádné české děti bez předchozího vyšetření služebnou RuSHA, jež o tom musela být včas informována.

¹³⁶⁵ Tamtéž.

¹³⁶⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/974, Dopis vedoucího pobočky RuSHA pro Čechy a Moravu E. Künzela k rukám dr. Giese z ÚŘP ve věci přijímání dětí z národnostně smíšených sňatků a dětí české národnosti na německé školy, 13. 10. 1941. Takové prověrky byly o něco později uplatněny i v Sudetech.

¹³⁶⁷ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 123, Posudek služebny RuSHA v Plzni, 8. 6. 1943.

¹³⁶⁸ Tamtéž, inv. č. 126, RuS-Dienststelle Pilsen – Deutsche Schule in Schüttenhofen, 27. 10. 1942.

¹³⁶⁹ Tamtéž.

Aby mohl český žák nastoupit do německé školy, musel být shledán poněmčitelným, tj. být zařazen do kategorie RuS II, resp. později RuS III+. V případě dětí smíšeného původu zřejmě postačovalo začlenění do skupiny III. Důkladnou rasovou prohlídku prováděla místně příslušná služebna RuSHA, která o jejím výsledku zpravila ředitelství dotčené školy, na níž se dítě hlásilo. Tak například rodiče osmileté dívky Olgy D. z dnešního Předhradí (dříve Rychmburk) nedaleko Skutče ve východních Čechách požádali v říjnu 1942 o přijetí svého potomka na německou školu. Tuto žádost prověřil vedoucí pardubické služebny RuSHA, jenž vznesl proti přijetí této dívky vážné výhrady (*schwere Bedenken*).¹³⁷⁰

Naopak mohla paradoxně nastat situace, kdy se žák německé národnosti nedopatřením na německou školu nedostal. To se stalo jedenáctileté Tereze R. z Rovné u Strakoníc, která byla německého původu, avšak zároveň se jednalo o protektorátní příslušnici.¹³⁷¹ Na nejbližší německou školu v Klatovech ji nepřijali s poukazem na přeplněnost tamního internátu. Tereza tak musela zahájit školní rok na škole české. Její otec ovšem dodatečně zjistil, že ve skutečnosti nebyl internát zaplněn ani z poloviny! Podal tudíž stížnost. Podle Wirtze však nemusela situace nastat, pokud by byla dcera předem rasově prověřena. Následné vyšetření, k němuž došlo, navíc ukázalo, že dívka rasová kritéria splňovala.¹³⁷² Pakliže by dívka měla německou státní příslušnost, takový problém by nejspíš ani nenastal.

Celkově vzato nebyla „rasová kvalita“ českých dětí hlásících se na německé národní a střední školy příliš „dobrá“. V období od roku 1943 do února 1945 se hlásilo na německé školy na území Protektorátu celkově 27 940 českých dětí (příp. ze smíšených rodin), přitom jen 38,5 % při rasovém vyšetření uspělo.¹³⁷³ Nebylo to ovšem nastavením příliš vysoké laťky, nýbrž poměrně velkým zájmem o studium na německých školách v některých vrstvách českého obyvatelstva, resp. konjunkturalistů z jeho řad.

Děti ucházející se o přijetí na německé školy mohly být přezkoumány i z hlediska jejich dědičného zdraví.¹³⁷⁴ Totéž platilo i pro již přijaté žáky a další děti s německou státní příslušností. Toto prověřování měl na starosti dr. Hußmann. Postup byl takový, že na podezření na dědičnou nemoc upozornil lékaře RuSHA rasový examínátor. To dokumentují dva příklady ze

¹³⁷⁰ NOVOTNÝ, R., Služebna, s. 301.

¹³⁷¹ ZA Opava, ŽRKUN Fulnek, kar 18, inv. č. 126, Posudek služebny RuSHA v Plzni k přijetí žákyně Terezy R. z Rovné u Strakoníc, 1. 10. 1942.

¹³⁷² Tamtéž, Posudek služebny RuSHA v Plzni k přijetí Theresie R. na německou školu, 1. 10. 1942. Do doby vyřešení případu musela dívka navštěvovat českou školu ve Strážově.

¹³⁷³ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–7/87, Pracovní zpráva referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Č. a na M.) za období od února do března 1943. NA Praha, NSM, sign. 110–7/77; 110–7/50, Pracovní zpráva referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Č. a na M.) za období od dubna 1943 do února 1945.

¹³⁷⁴ NA Praha, NSM, sign. 110–7/77, Pracovní zpráva lékaře RuSHA Hußmanna za měsíc únor 1944. Cesta se konala ve dnech 3. – 5. 2. 1944. Dne 20. 2. se pak konalo v Jihlavě další lékařské vyšetření školních dětí.

západních Čech: V prvním se jednalo o pětiletého chlapce Karla D. ze Sušice, jenž byl převzat z důvodu duševní slabosti (*Geistesschwäche*) do péče zdejšího chudobince. Celá rodina měla německou státní příslušnost. Zjistilo se, že sourozenci Karla D. byli „normální“, ale matka se zdála být „v každém případě méněcenná“. Její sestra měla přitom také duševně zaostalé dítě. Examinátor Wirtz tak došel k závěru, že slaboduchost pocházela z mateřské linie.¹³⁷⁵ Druhý případ se týkal žákyně Georgine T. z Kojšic u Sušic, která byla podrobena vyšetření plzeňské služebny RuSHA na popud NSV v Klatovech.¹³⁷⁶ Desetiletá dívka německé státní příslušnosti byla svěřena do pěstounské péče a prý byla jen těžko vychovatelná, navíc trpěla nočním pomočováním. Pěstounka se chtěla vzdát opatrovnictví. Děvče pocházelo z českých rodičů, přičemž otec byl popraven. Matku dítěte Wirtz označil za „méněcennou“. Protože nebylo možné potvrdit dědičné zatížení, případ postoupila plzeňská služebna RuSHA Hußmannovi k přezkoumání. Nutno dodat, že dívku označil rasový referent už na základě předchozího vyšetření za „neúnosný přírůstek“ a bylo doporučeno jí odejmout německé občanství.¹³⁷⁷

Zvláštní význam pro docházku dětí do německých škol měly tzv. „žákovské domovy“ (*Schülerheime*) neboli internáty.¹³⁷⁸ Ty byly budovány prostřednictvím Německého kulturního svazu a *Bund deutscher Osten* především v oblastech „rozptýleného německví“, kde museli žáci překonávat do nejbližší německé školy značné vzdálenosti:¹³⁷⁹ „*Die Notwendigkeit der Schülerheime ist im Protektorat besonders deshalb gegeben, weil vielen Kindern aus streudeutschen Gebieten sonst der Besuch einer deutschen Schule nicht möglich wäre.*“¹³⁸⁰ Jednoduše nebylo možné ve všech obcích, ve kterých žili nějací Němci, zřídit německou školu.¹³⁸¹ Na druhou stranu se nepovažovalo za reálné ani vybudování internátu ke každé německé škole, proto měli rozptýlení Němci v zásadě jen omezené možnosti, pokud chtěli své děti posílat do vzdálených německých škol.¹³⁸²

¹³⁷⁵ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 17, inv. č. 121, Wirtz Hussmannovi o podezření na dědičné onemocnění v rodině Karla D. ze Sušice, 20. 9. 1943. Podle předchozí rasové prověrky však chlapec představoval „únosný přírůstek“, a tak nebylo možné tak snadno odejmout německou státní příslušnost. Tamtéž, Wirtz krajskému vedení NSV, rasový posudek na rodinu Karla D., 20. 9. 1943.

¹³⁷⁶ Tamtéž, Wirtz Hussmannovi o podezření na dědičné onemocnění žákyně Georgine T. z Kojšic u Sušice, 20. 9. 1943.

¹³⁷⁷ Tamtéž, Wirtz krajskému vedení NSV, rasový posudek Georgine T., 20. 9. 1943.

¹³⁷⁸ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4–1410, Schultz von Dratzig K. H. Frankovi ve věci otevření internátní školy v Chrudimi, 10. 5. 1940.

¹³⁷⁹ O tomto problému referoval například pardubický oberlandrát, jehož úředník zodpovědný za německé záležitosti poukazyval, že dojíždění je nesnadné zejména v zimě. SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80. Periodická zpráva OLR Pardubice ze dne 29. 1. 1940.

¹³⁸⁰ Zpráva SD za červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹³⁸¹ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/1432, Deutsche Schulwesen im Protektorat, 11. 10. 1941.

¹³⁸² Tamtéž.

Žákovské domovy byly rovněž určeny pro děti z chudých rodin, kterým se tu dostávala lepší péče než doma.¹³⁸³ Internáty byly důležité i z hlediska národnostně politického, neboť děti ze smíšených rodin se mohly snáze naučit německy: „*Ebenso gibt es viele Kinder aus deutsch-tschechischen Mischehen, die bisher nur tschechische Schulen besucht haben, im Elternhaus nur tschechisch sprachen und so dem deutschen Volkstum entfremdet wurden. Diese werden durch eine Erziehung im Schülerheim verhältnismässig am leichtesten dem Deutschtum wieder zugeführt.*“¹³⁸⁴ Národnostně nevyhraněné děti „rozptýlených Němců“ a rodin z „národnostní mezivrstvy“ si mohly němčinu osvojit především trávením volného času se svými německými vrstevníky, kteří uměli bezvadně německy: „*Diese geben zusätzlich der völkisch wenig gefestigten Jugend des Streudeutschtums und der Zwischenschicht den Zwang einer reindeutschen Freizeitgestaltung fern von tschechisch bestimmten Milieueinflüssen des Elternhauses und der heimatlichen Umgebung; der ausschließliche Gebrauch der deutschen Sprache garantiert ein schnelles Erlernen und vervollkommen deutscher Ausdrucksweise.*“¹³⁸⁵ Dokonce i Češi prý vyjadřovali zájem o umístění jejich dětí do německých internátů s cílem získat pro sebe z toho vyplývající výhody.¹³⁸⁶

Pro přijetí do německého internátu musel být žák především zdravý: „*Nur gesunde Kinder, die auf Grund ihrer körperlichen und seelischen Konstitution für ein Lagerleben in einem Schüler- oder Lehrlingsheim geeignet erscheinen, sind tauglich zu befinden.*“¹³⁸⁷ Vyloučení byli naopak žáci, kteří trpěli následujícími zdravotními neduhy:

- infekční nemoci jako nachlazení nebo angína,
- poruchy sluchu,
- revma,
- poruchy ledvin a močového ústrojí,
- ekzémy,
- těžké astma,
- srdeční vady,
- epilepsie,
- přítomnost vší,
- poruchy chování („*schwer erziehbare, asoziale Jungedliche*“)

¹³⁸³ Zpráva SD za červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹³⁸⁴ Tamtéž.

¹³⁸⁵ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/1432, Deutsche Schulwesen im Protektorat, 11. 10. 1941.

¹³⁸⁶ Zpráva SD za červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹³⁸⁷ SOA Třeboň, OLR České Budějovice, kar 28, Tauglichkeitslinien für die Aufnahme von Jugendlichen in Schüler- und Lehrlingsheimen.

- žáci pomocných škol.

Žákovské domovy byly zřízeny například v Kolíně, Hradci Králové, Příbrami, Klatovech, Sušici, Strakonících, Písku, v Praze, Rostokách u Prahy, Berouně, Plzni, Jičíně, Chrudimi, Nymburku, Litovli, Boskovicích nebo v Jevíčku.¹³⁸⁸ Počet žakovských domovů ještě dále vzrůstal, až dosáhl v roce 1943 počtu 70.¹³⁸⁹ Domovy byly často propojeny s Hitlerjugend. Kvalita internátů však značně kolísala a v případě těch horších dokonce hrozilo, že někteří rodiče své děti vezmou zpět domů do péče.¹³⁹⁰ Do výstavby a údržby žakovských domovů se snažila také krajská vedení NSDAP, která internátům dávala velký význam.¹³⁹¹ Kromě těchto zařízení měly zajistit zvýšení jazykových kompetencí žáků také jejich posílání na prázdninové pobyty v Sudetech.¹³⁹²

Německé školy pak trápil zejména nedostatek učitelů, takže na nových německých školách neměl téměř kdo učit. Této otázce se věnovala mimo jiné zpráva SD ze září 1940: „*Die im Zuge der Stärkung des deutschen Schulwesens laufende Neuerrichtung deutscher Schulen führte erneut zu einem Lehrermangel, der bis heute noch nicht überall behoben werden konnte.*“¹³⁹³ Situaci zhoršovalo především to, že mnoho učitelů muselo narukovat do armády. S tímto problémem se musely vypořádat německé školy po celém Protektorátu, a to včetně malého *Libinsdorfu*.¹³⁹⁴ Muselo se v první řadě sáhnout do vlastních zdrojů, a tak se nacisté snažili co nejrychleji uplatnit maturanty z německých učitelských ústavů. Někteří učitelé pak přicházeli třeba ze Sudet a počítalo se též s uplatněním učitelů zraněných na frontě. Aby bylo možné snáze získávat učitele třeba ze staré Říše nebo *Ostmark*, došlo k vyrovnávání učitelských platů s těmi říšskými,¹³⁹⁵ což podpořil už v srpnu 1940 Molsen: „*Ich halte es daher für dringend notwendig, dass allgemein im Protektorat die Frage der Bezahlung der Lehrer in der Weise geregelt wird, dass eine Angleichung an die Bezahlung im Altreich erfolgt. Andernfalls wird dauernd hier eine grosse Schwierigkeit sein, gute Lehrkräfte zu verschaffen.*“¹³⁹⁶ Tato opatření se však s ohledem na válku mýjela účinkem. Ještě v roce 1943 bylo z celkového počtu asi

¹³⁸⁸ Tamtéž.

¹³⁸⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/26, Der Leiter der Abteilung III, Ministerialrat Dr. Heckel, an den Herrn Stellvertretenden Reichsprotektor SS-Oberstgruppenführer und Generaloberst der Polizei Daluge, 15. 3. 1943.

¹³⁹⁰ Tamtéž.

¹³⁹¹ SOA Zámorsk, NSDAP – krajské vedení Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, Anordnung des Kreisleiters K 44/41 – Schülereinschreibungen, 17. 7. 1941.

¹³⁹² Tamtéž, Anordnung des Kreisleiters 34/41, 26. 4. 1941.

¹³⁹³ Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹³⁹⁴ Tamtéž.

¹³⁹⁵ BRANDES, „*Umvolkung*...“, s. 56.

¹³⁹⁶ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, OLR Olmütz – Erfahrungsbericht für Monat August, 2. 9. 1939.

dvou tisíc učitelů 330 (16,5 %) u wehrmachtu.¹³⁹⁷ Zbývající učitelé však byli z 35 % již v předdůchodovém nebo důchodovém věku.¹³⁹⁸ Funkci učitelů tak musely zastávat ženy, školní pomocnice nebo váleční vysloužilci. Teprve pro rok 1945 se počítalo s větším přísunem absolventů německých učitelských ústavů.¹³⁹⁹ K tomu však už pro konec války nikdy nedošlo a německé školství v českých zemích zcela po válce zaniklo. Přestože se učitelů nedostávalo, byl neustále vznášen požadavek nejen na kvantitu, ale také jejich kvalitu.

Velmi agilní byl ve školské politice olomoucký oberlandrát Molsen, kterému se podařilo iniciovat obnovu německého školství ve zdejším skomírajícím jazykovém ostrově. Právě na příkladu Olomoucka je vidět, jakým způsobem se v souvislosti s poklesem Němců v oblasti snižoval též počet tříd na německých školách v období od roku 1918–1939. Zatímco v roce 1918 měly olomoucké národní školy celkem 54 tříd, do roku 1939 poklesl jejich počet na pouhých 28, tedy bezmála o polovinu. Ke stejnému poklesu nicméně nedošlo na bázi škol měšťanských.¹⁴⁰⁰ Ve školách v německých vesnicích u Olomouce se situace nikterak během období první ČSR nikterak nezhoršila: „*Das überwiegend bäuerliche Deutschum der Orte Schnobolin, Nimlau, Nedweis und Nebotein hat seine Positionen gehalten...*“¹⁴⁰¹ Molsen byl toho názoru, že bylo zapotřebí podporovat protektorátní německé školy v oblasti, aby skončila konkurence přilehlých sudetoněmeckých škol, které přijímaly žáky z řad protektorátních Němců.¹⁴⁰² K tomu Molsen na začátku roku 1940 napsal: „*Die Abschnürung der Schulen vom Sudetengau stelle eine ernstliche Gefahr für eine Reihe Olmützer Anstalten dar und bedarf schneller Abhilfemassnahmen in der Richtung einer vernünftigen abgrenzung der Schulgebiete verbunden mit einer qualitativen Leistungssteigerung der Olmützer Schulen in Anlehnung an die Schulziele ses Altreichs.*“¹⁴⁰³ Na rozdíl od Jihlavy nebo jiných oblastí se Olomoucko mohlo pyšnit poměrně dobrým stavem školních budov. Naopak ale už těsně před válkou chyběly učitelské síly.¹⁴⁰⁴ Pro výchovu učitelského dorostu navrhoval Molsen obnovení olomouckého učitelského ústavu: „*Es ist daher notwendig, daß baldigst für ausreichenden Nachwuchs in der Lehrerschaft gesorgt wird, insbesondere wenn man berücksichtigt, daß gegenwärtig noch die Lehrerfrage außerordentlich im Argen liegt.*“¹⁴⁰⁵

¹³⁹⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/26, Der Leiter der Abteilung III, MInisterialrat Dr. Heckel, an den Herrn Stellvertretenden Reichsprotektor SS-Oberstgruppenführer und Generaloberst der Polizei Daluege, 15. 3. 1943.

¹³⁹⁸ Tamtéž.

¹³⁹⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰⁰ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für Monat September, 2. 10. 1939.

¹⁴⁰¹ Tamtéž.

¹⁴⁰² Tamtéž.

¹⁴⁰³ Tamtéž, Verwaltungsbericht für den Monat Januar, 6. 2. 1940.

¹⁴⁰⁴ Tamtéž, Verwaltungsbericht für den Monat Oktober, 2. 11. 1939.

¹⁴⁰⁵ Tamtéž, Verwaltungsbericht für den Monat Februar, 9. 3. 1940.

Velmi dobrého postavení se těšilo německé školství v jižních Čechách, resp. v oblasti tzv. budějovického jazykového ostrova, a to přestože zdejší německé obyvatelstvo bylo už delší dobu v menšině. Už před rokem 1939 působily v samotných Českých Budějovicích obecná škola smíšená, dívčí a chlapecká měšťanka a dále pak gymnázium, učitelský ústav, obchodní akademie a obchodní škola.¹⁴⁰⁶ Věhlas si získala českobudějovická německá lesnická škola, jejíž význam spočíval mimo jiné v zemědělském charakteru regionu. Tato škola měla navíc dosah nejen na českobudějovické Němce na venkově, ale i na přilehlé sudetoněmecké i rakouské oblasti v oblasti Gmündu, Nové Bystřice, Českého Krumlova, Kaplic a Prachatic, a to zvláště s ohledem na dívčí sekci školy: „*In diesen Kreisen bestehen keine Unterrichtsanstalten für Mädchen, sodass für diese Linie die Budweiser Anstalt in Frage kommt.*“¹⁴⁰⁷

Mimo vlastní město pak působily obecné školy v Dobré Vodě, Haklových Dvorech, Homolích, Rudolfově, Rožnově a Šindlových Dvorech.¹⁴⁰⁸ Okupanti se snažili ze všeho nejdříve obnovit dříve zrušené německé školy. Tak tomu bylo i ve Čtyřech Dvorech, ve kterých žila jen velmi malá německá menšina. Zdejší dvoutřídní německá národní škola byla zřízena v září 1939.¹⁴⁰⁹ Pro školu byla vybrána budova v někdejší továrně zdejší židovské firmy.¹⁴¹⁰ Řídícím učitelem se stal Alois Meisetschläger z Českého Krumlova.¹⁴¹¹ Ten byl však odvolán už v červnu 1940 a povolán do wehrmachtu.¹⁴¹² Této škole přitom de facto hrozilo zrušení, protože se nedařilo najít náhradu a učitelů byl obecně nedostatek. Uvažovalo se tak o přeložení dětí do českobudějovických škol, ale problém byl v nedostatku místa.¹⁴¹³ Školy se nakonec ujal Wenzel Reichenauer a podařilo se získat jednu řádnou učitelku a jednu pomocnou.¹⁴¹⁴ Do této školy však chodilo velmi málo žáků – ve školním roce 1944/1945 se jednalo pouze o 9 chlapců a 11 dívek.¹⁴¹⁵ Za normálních okolností by se jistě uvažovalo o zavření takové školy.

Podobně zoufalé poměry panovaly i v německé škole v Suchdole nad Lužnicí, kde, jak zaznamenal český kronikář „*pro 50 pochybných německých dětí (také z Tušětě, kde škola úplně zrušena) bylo třeba větší budovy než pro 500 dětí českých, které se tísnily v budově školy*

¹⁴⁰⁶ NIKRMAJER, L., Problémy, s. 115; SOA Třeboň, OLR České Budějovice, kar 28, Verzeichnis sämtlicher Schulen in Budweis, 1941.

¹⁴⁰⁷ SOA Třeboň, OLR České Budějovice, kar 28, Einzugsgebiet der Schulen, 3. 2. 1941.

¹⁴⁰⁸ NIKRMAJER, L., Problémy, s. 115

¹⁴⁰⁹ SOA Třeboň, OLR České Budějovice, kar 25, Der Inspektor der staatlichen deutschen Volks- und Bürgerschulen in Prag an den Herrn Ortsgruppenleiter der NSDAP Herrn Anton Schuster in Vierhöf – Errichtung einer staatlichen deutschen Volksschule, 21. 9. 1939.

¹⁴¹⁰ Tamtéž, Deutsche Volksschule in Vierhöf, 25. 11. 1939.

¹⁴¹¹ Tamtéž, Schulleitung Vierhöf (Oberlehrer) an den Bezirksschulausschuß in Budweis, 31. 1. 1940.

¹⁴¹² Tamtéž, Meisetschläger an den Oberlandrat in Budweis, 19. 6. 1940.

¹⁴¹³ Tamtéž, Deutsche Schule in Vierhöf, 26. 3. 1942.

¹⁴¹⁴ SOkA České Budějovice, Obecná škola (německá) Čtyři Dvory, Schulchronik der Volksschule in Vierhöf, pag. 43.

¹⁴¹⁵ Tamtéž.

*měšťanské a musely míti po dobu téměř 5 let střídavé polodenní vyučování. Německá škola měla titul ‚čtyřtřídní‘, ale měla třídy jen dvě. A když pak řídící Bělina odešel na vojnu, zůstala třída pouze jedna. A k tomu bylo třeba budovy o 4 třídách! Inu, běda přemoženým!!“¹⁴¹⁶ Zde je třeba dodat, že v Tušti byla německá škola zrušena pro nedostatek žáků, když do ní chodilo pouze 15 dětí, což de facto znamenalo oslabení německého školství na jihu Čech: „*Es wird daher gebeten, auf geeignete Weise unter Darlegung der hiesigen volkspolitischen Interessen zu veranlassen, dass eine Werbung von Schülern aus deutschen Volksschulen im streudeutschen Gebiet des OLB Budweis nicht wünschenswert ist. Ein Abgang deutscher Schüler, wie zB. von der deutschen Volksschule in Schwarzbach ist untragbar und muss unterbunden werden.*“¹⁴¹⁷ Je pak zajímavé pro srovnání, že ve Čtyřech Dvorech mohla německá škola fungovat s 20 žáky.*

O tom, že německá škola mohla plnit germanizační úlohu ve větším měřítku, svědčí případ Jindřichova Hradce.¹⁴¹⁸ Ve funkci řídícího učitele stál vládní komisař Böhm, kterému se podařilo do zdejší německé školy přivést 137 žáků, což činilo 18,6 % všech žáků z Jindřichova Hradce.¹⁴¹⁹ Do německé měšťanky pak chodilo 311 žáků, zatímco do české 512 – podíl žáků německé hlavní školy tak činil plných 37,8 %. Kromě toho byla zřízena v Jindřichově Hradci též německá „vyšší škola“ se 73 studenty a německá obchodní akademie se 73 žáky, zatímco do české obchodní akademie chodilo jen 92 žáků, tedy jen o málo více.¹⁴²⁰ Na německé školy včetně obchodní akademie byli přitom ve velké míře přijímáni i žáci protektorátní příslušnosti – údajně ti, kteří byli německého původu: „*Der nicht unbeachtliche Andrang tschechischer Kinder, die deutsche Handelsschule zu besuchen, konnte noch nicht ausgenutzt werden, da bisher von den zuständigen oberen Stellen noch keine diesbezüglichen Richtlinien erteilt wurden, die Schulleitung aber aus eigener Initiative nicht handeln will, obwohl die Aufnahme tscheschiehr Kinder, die in Neuhaus, wie bekannt, größtenteils deutschstämmig und nur sprachlich tschechisiert sind, in der Richtung der Rückgewinnung deutschen Blutes ein beachtlicher Faktor sein könnte.*“¹⁴²¹ Pro posílení „němectví“ v Jindřichově Hradci se pak doporučovalo zřízení vlastního německého učitelského ústavu. Neznalost němčiny šla v tomto ohledu stranou a důležité bylo přivést prostřednictvím německých škol „*zpět k němectví*“ žáky s předpokládaným německým původem.

¹⁴¹⁶ SOkA Jindřichův Hradec, MNV Suchdol nad Lužnicí, Pamětní kniha obce Suchdola nad Lužnicí, kniha II, 1936–1958, pag. 42–43.

¹⁴¹⁷ SOA Třeboň, OLR České Budějovice, kar 25, SD-Dienststelle Budweis an den Herrn Oberlandrat Budweis – Schwächung des deutschen Schulwesens, 23. 6. 1941.

¹⁴¹⁸ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/1469, SD-Leitabschnitt Prag an K. H. Frank – Volkspolitische Lage in Neuhaus – deutsches Schulwesen als Mittel der Rückvolkung, 31. 7. 1942.

¹⁴¹⁹ Tamtéž.

¹⁴²⁰ Tamtéž.

¹⁴²¹ Tamtéž.

Böhmovu školskou politiku v Jindřichově Hradci okomentoval zdejší český kronikář takto: „*Německá obecná škola byla otevřena v J. Hradci dne 2. května v nových kasárnech, zprvu jako jednotřídka pro 36. dětí, vydržovaná Kulturverbandem. Hlavní zásluhu o její zřízení měl Antonín Böhm, učitel z Jindřiše, který se stal zuřivým germinisátorem JIndř. Hradce. Od svého příchodu do Hradce, když byl ustanoven říd. učitelem nové školy, snažil se sehnat do ní další děti, do Jindř. Hradce začali Němci nastěhovávat mnohočlenné německé rodiny, nebo ‚přetahoval‘ pochybné české rodiny a tak už po prázdninách mohla škola otevřít i druhou třídu, c elkem pro 90 dětí a byla postátněna. ‚Převážná většina dětí, ač německého původu, nerozuměla ani slovo německy, bylo to často k zoufání‘, zapsal si sám Böhm o této německé škole, zřízené pro české děti.*“¹⁴²²

Německé školy při jazykové hranici na Klatovsku a Domažlicku se musely potýkat se špatnou vybaveností a dispozicí školních prostor.¹⁴²³ Například německá škola v Klatovech se nacházela v budově bývalé „*Masaryk-Schule*“, jež sice platila za „*nejlepší školní budovu v Klatovech*“, ale v ní zabírala pouze dvě místnosti a jeden kabinet. Přitom se počítalo s velkým rozšířením této školy. Uvažovalo se přitom o využití stavební parcely původně určené pro české gymnázium. Podobně tomu bylo i v Sušici. Německá škola v Jiříčce pak sídlila v soukromé budově zdejšího místního šéfa NSDAP: „*Der Zustand des Gebäudes und des Klassenzimmers ist völlig ungenügend.*“¹⁴²⁴ I zde se proto uvažovalo o postavení zcela nové školní budovy. Ještě větším problémem v této národnostně politicky důležité oblasti Čech však představoval velký nedostatek vhodných německých učitelů.¹⁴²⁵ Často se proto musely jednotlivé školy spokojit s „*provizorními učiteli*“: „*Schon im Juni 1941 wurden in den Kreisen der deutschen Lehrerschaft mehrfach Klagen darüber laut, dass sie wegen der Auslegung der im Protektorat eingeführten Bezeichnungen ‚provisorischer Fachlehrer‘, ‚provisorischer Oberlehrer‘ und ‚provisorischer Hauptschuldirektor‘, die eigentlich nur die provisorische Bindung der Fachlehrer- oder Direktorstelle betreffen, bei der Bemessung der Ausgleichzulage empfindlich verkürzt würden.*“¹⁴²⁶ S tímto se právě ani sami učitelé, kteří byli k dispozici, nemohli spokojit.

Přes všechny problémy se podařilo na Klatovsku obnovit některé již dříve zaniklé školy s německým vyučovacím jazykem. To byl případ i německé národní školy v malém – nyní již

¹⁴²² SOKA Jindřichův Hradec, AM Jindřichův Hradec, Pamětní kniha Jindřichova Hradce 1929–1948, pag. 229.

¹⁴²³ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/364, Der Oberlandrat in Klattau an dr. Gies – Zustände in den deutschen Schulen in Klattau, Köhlendorf, Schüttenhofen und Stachau, 2. 7. 1940.

¹⁴²⁴ Tamtéž.

¹⁴²⁵ Tamtéž, sign. 109–5/78, Gruppe Unterricht an den Herrn Leiter der Abteilung I – Deutsches Schulwesen im Oberlandratsbezirk Klattau, 27. 9. 1941.

¹⁴²⁶ Tamtéž, Franz Langhans an das Büro des Herrn Staatssekretärs beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, 21. 1. 1942.

národnostně smíšeném – německém výběžku Úborsko-*Auborsko* v chodské regionu na pomezí Protektorátu a sudetoněmeckého území. Zde původně působila expozitura školy v Bystřici nad Úhlavou (dnes součást Nýrska). Ta však byla v roce 1924 zavřena pro nedostatek žáků, což tehdy velmi nelibě nesli němečtí poslanci, kteří v této věci interpelovali tehdejšího ministra školství Rudolfa Bechyně.¹⁴²⁷ Zde je třeba připomenout, že tato malá vesnice byla ještě na konci 19. století takřka ryze německá a ještě v roce 1921 se k německé národnosti hlásilo přes 70 % z jejich tehdejších ani ne 150 obyvatel. V období Protektorátu tu však žilo ještě 40 % Němců.

Pouhé dva měsíce německé okupace stačilo k tomu, aby byla úborská německá škola v květnu 1939 po dlouhých patnácti letech znovu otevřena.¹⁴²⁸ Poměry na škole však nacisté považovali za zcela nevyhovující: „*Die Einrichtungsgegenstände sind äusserst mangelhaft.*“¹⁴²⁹ Důvodem bylo to, že školu vedl penzionovaný řídící učitel Eberl, „*der dieser Stellung in keiner Hinsicht mehr gewachsen ist.*“¹⁴³⁰ Školu rovněž navštěvovalo v prvním školním roce pouhých 5 dětí!¹⁴³¹ To nebyla rozhodně dobrá vizitka této obnovené německé *Volksschule*... Počet žáků do roku 1942 vzrostl na devatenáct. Národnostně politický cíl školy měl spočívat v přivedení „*děti německé krve*“ k německé výuce: „*Nach mühseliger Volkstumsarbeit des deutschen Schulleiters in Auborsko ist es gelungen, deutschblütige Kinder der deutschen Schule zuzuführen...*“, přičemž do ní měly chodit také děti z nedaleké obce Pocinovice (*Putzeried*),¹⁴³² jež byla v roce 1938 připojena k Bavorsku: „*Bei Putzeried handelt es sich um einen seit jeher heiss umstrittenen Boden, da es sich um ein Chodendorf handelt, das unter dem Einfluss der deutschfeindlichen, heute in Haft befindlichen tschechischen Oberlehrers Kalivoda stand, der einer standerigchtlichen Behandlung zugeführt werden soll.*“¹⁴³³

Malá chodská obec na periferii Protektorátu tak měla zcela absurdně „tahat kaštany z ohně“ za národnostně českou „sudetoněmeckou“ vesnici: „*Die Stärkung und ein richtiges Fussfassen des Deutschtums in Putzeried wäre überhaupt nur durch die Errichtung einer deutschen Schule gewährleistet. Es wäre in diesem Fall noch mit einer weiteren Rückvolkung in*

¹⁴²⁷ Antwort des Ministers für Schulwesen und Volkskultur auf die Interpellation der Abgeordneten Schuster, Uhl, Dietl und Genossen in Angelegenheit der Auflassung der deutschen Schulexpositur in Auborsko, Bezirk Klattau, und der Beschlagnahme ihres Schulgebäudes für die nett errichtete českische Minderheitsschule dortselbst (Druck 4354/II), Rudolf Bechyně, 29. 4. 1924, in: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online], cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL:

<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t4639_02.htm>.

¹⁴²⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1421, SD-Leitabschnitt Prag – Deutschen Schulwesen im Protektorat (Volks- und Bürgerschulen), 12. 3. 1940.

¹⁴²⁹ Tamtéž.

¹⁴³⁰ Tamtéž.

¹⁴³¹ Tamtéž, sign. 109–4/1467, SD-Dienststelle Pilsen an Jacobi (Prag), 7. 7. 1942.

¹⁴³² Tamtéž.

¹⁴³³ Tamtéž.

*diesem Gebiet ohne weiteres zu rechnen, was einen Einbruch in das für das Deutschtum besonders wichtige Gebiet bedeuten würde.*¹⁴³⁴

Dosavadní jednotřídní školu v Úborsku navštěvovalo na konci školního roku 1941/1942 celkem 21 dětí, z nichž pocházelo 17 přímo z Úborska a 4 z Pocinovic.¹⁴³⁵ Pro začátek příštího školního roku se přitom počítalo s příchodem dalších 20 pocinovických žáků. Dohromady tak mělo německou školu v Úborsku navštěvovat 41 žáků, čemuž však školní třída neodpovídala, protože disponovala kapacitou pro pouhých 24 dětí. Proto se uvažovalo o zřízení druhé třídy, která by se jakožto expozitra otevřela v Pocinovicích. Problém však spočíval v nalezení učitele, přičemž na území OLB Klatovy chybělo v té době asi osm učitelů. Jiný návrh proto počítal s tím, že by se děti z Pocinovic mohly vzdělávat na škole v Klatovech, „*dass zwischen Putzeried und Klattau eine günstige Bahnverbindung bestehe.*“¹⁴³⁶ Případná expozitura úborské školy by se nacházela ve vhodné místnosti na zdejší české škole.

Zbývá ještě nahlédnout do poměrů německé školy v takřka ryze českém městě. Jako vhodný příklad se nabízí německá národní škola pro chlapce a děvčata v Pardubicích – *Deutsche Volksschule für Jungen und Mädchen in Pardubitz* (obr. 16), která byla slavnostně otevřena dne 16. října 1939 jakožto dvoutřídní.¹⁴³⁷ Tato škola měla zvláštní význam především tím, že ji navštěvovaly děti úředníků oberlandrátu a pak okresního hejtmanství.

¹⁴³⁴ Tamtéž.

¹⁴³⁵ Tamtéž, Ministerium für Schulwesen und Volkskultur – Der Leiter der Sektion I – Deutsches Schulwesen in Auborsko, Bezirk Taus, 24. 7. 1942.

¹⁴³⁶ Tamtéž.

¹⁴³⁷ SOkA Pardubice, Deutsche Volksschule für Jungen und Mädchen, Třídní výkazy školního roku 1939/1940.

Obr. 16: Žáci nastoupení před německou školou v Pardubicích.
Zdroj: anonymní pamětnice

Großdeutsches Reich
Protectorat Böhmen und Mähren

4. Klasse deutsche Volksschule für *Jungen und Mädchen*
in *Pardubitz*, polit. Bezirk (Kreis) *Königgrätz*
2. Klasse / Abt. Schuljahr 19 *44/45* Zahl: *49*

Schulzeugnis

geboren am *Gottfried* in *Prámoč*, Kreis (Bez.) *Letmeritz*
in *Kalk*, Bekenntnisses, überhaupt in die Schule eingetreten
in *Pardubitz* am *2. 9.* 19 *42.*

Halbjahr		I.	II.
Haltung und Führung		<i>sehr gut</i>	
Leitbeserziehung		<i>sehr gut</i>	
Deutsch	Lösen	<i>ungenügend</i>	
	Mündliche und schriftliche Übungen	<i>mangelhaft</i>	
Sprachlehre und Sprachkunde			
Heimatkunde		<i>ungenügend</i>	
Geschichte			
Erdkunde			
Naturkunde	Lebenskunde		
	Naturlehre		
Musik		<i>befriedigend</i>	
Zeichnen und Schriftpflege		<i>mangelhaft</i>	
Werken		<i>mangelhaft</i>	
Handarbeit und Hauswerk			
Rechnen und Raumlehre		<i>mangelhaft</i>	
Glaubenslehre			
Versäumte Halbtage	entschuldigt	<i>9</i>	
	nicht entschuldigt		
Diese Schüler ist zum Aufsteigen in die höhere Klasse (Abt.) ☐ geeignet.			
Das Zeugnis wurde ausgegeben am		I. <i>15. Februar 1945</i>	II.
Schulstempel für Jungen und Mädchen	Halbjahr	Unterschriften	
	des Direktors - Oberleiters	des Klassenleiters	des Vaters oder des Stellvertreters
I.	<i>Karl Čelma</i>	<i>W. Kalk</i>	
II.			

Wenden!
1944-11 - 2 966

D. 111-07. - Schulverlagsanstalt

Obr. 17: Vysvědčení z německé školy v Pardubicích.
Zdroj: SOkA Pardubice, Deutsche Volksschule für Jungen und Mädchen Pardubice

Ve školním roce 1939/1940 navštěvovalo první třídu 41 žáků, do této školy pak v následujícím školním roce 1940/1941 docházelo 128 dětí a počet nad 100 žáků se udržel až do posledního školního roku 1944/1945.¹⁴³⁸ Školu navštěvovali převážně děti německých úředníků, dále pak etnických Němců z širokého okolí Pardubic, ale i děti ze smíšených česko-německých rodin a i několik dětí českých rodičů. V jednom případě se jednalo o syna Slováka a Češky. Jak vyplývá z třídních výkazů, v případě smíšených sňatků se v drtivé většině případů jednalo o děti německých otců a německých matek. Zajímavé je u dětí ze smíšených sňatků sledovat prospěch z německého jazyka. Z 12 identifikovaných případů dětí ze smíšených manželství, kde byl otec Němec a matka Češka, dosahovalo velmi dobrých výsledků (klasifikace 1 a 2) 5 dětí, známky 3 převažovaly u jednoho dítěte a zbylých 6 dětí známky oscillovaly mezi 3-4 až 6 (obr. 17). Polovina dětí tak z němčiny prospívala, druhá ne. V jednom případě, kdy byl otec Čech a matka Němka dosáhl žák známek 4. Až na jeden případ dosahovaly dobrých známek z němčiny děti z čistě českých rodin, což je poněkud překvapivé, na druhou stranu lze tento úspěch přičíst píli podněcované zřejmě jejich rodiči.

Říšský vůdce SS spolu s Heydrichem připravovali od roku 1942 také výstavbu elitních nacistických škol – v sg. tzv. *Nationalpolitische Erziehungsanstalt* (NPEA nebo někdy též Napola).¹⁴³⁹ Uvažovalo se přitom o zřízení těchto škol v Brně, na Konopišti nebo Roudnici nad Labem. Tyto ústavy měly sloužit také k poněmčení „*rasově způsobilých*“ českých dětí, avšak až na výjimky měli být přijímáni na protektorátní NPEA pouze říšskoněmecké děti, zatímco ty protektorátní – české i německé – se měli podle Himmlera umísťovat spíše do říšských „*vůdcovských škol*“ v Říši: „*Ich bin absolut dafür, dass man geeignete gutrassige Jungen rein tschechischer Familien die Möglichkeit, in eine Nationalpolitische Erziehungsanstalt zu kommen, gibt. [...] Mit Ausnahme einiger weniger Konzessions-Böhmenkinder dürfen aber die Nationalpolitischen Erziehungsanstalten im Protektorat nur Kinder aus dem Reich haben. Die böhmischen, mährischen und deutschen Kinder aus dem Protektorat würden auf alle anderen Anstalten des Reiches verteilt werden.*“¹⁴⁴⁰ Šlo přitom jednoduše o to, že protektorátní děti bez ohledu na národnost se mohly snáze poněmčit právě v Říši než v národnostně smíšeném Protektorátu, kde i Němci kolikrát mluvili spíše česky než německy.

¹⁴³⁸ SOKA Pardubice, Deutsche Volksschule für Jungen und Mädchen, Třídní výkazy od školního roku 1939/1940 až do školního roku 1944/1945.

¹⁴³⁹ NA Praha, NSM, sign. 110–4/512, Der Reichsführer-SS an Reinhard Heydrich, 19. 2. 1942.

¹⁴⁴⁰ Tamtéž.

Myšlenka na zřízení škol NPEA v Protektorátu přitom nebyla ničím novým. Už v roce 1939 se uvažovalo o jejím zřízení v Jihlavě.¹⁴⁴¹ Tato možnost nebyla sice přímo odmítnuta, ale doporučilo se realizovat tento plán až po válce. Centrum největšího jazykového ostrova na území Protektorátu však nepřišlo zcela zkrátka, neboť v lednu 1944 otevřela své brány tzv. *Adolf-Hitler-Schule in Iglau*, jejíž výstavba se připravovala od roku 1943.¹⁴⁴² Podobně jako v případě NPEA šlo o nacistickou elitní internátní školu, jejímž cílem bylo připravovat vedoucí třídu Třetí říše.

V Protektorátu nakonec byly zřízeny dvě školy NPEA, a to v Roudnici nad Labem a v Kutné Hoře. Kutnohorský NPEA „Böhmen“ byl slavnostně otevřen v dubnu 1944.¹⁴⁴³ Už od roku 1942 přitom působil i roudnický NPEA – původně jen jako pobočka ploskovického NPEA „Sudetenland“.¹⁴⁴⁴ Všichni žáci, kteří chtěli studovat na těchto školách museli absolvovat přísné přijímací zkoušky včetně testu rasové způsobilosti. V roce 1944 o tom jednal Michael Hesch z česko-moravské pobočky RuSHA se zástupci inspekce NPEA.¹⁴⁴⁵ Na základě jejich dohody měli referenti RuSHA vybírat vhodné chlapce českého a německo-českého původu od třetího ročníku hlavních (dříve měšťanských) škol výše. Úspěšní adepti měli strávit až jeden rok v tzv. přijímací třídě, aby byli poté odesláni do škol NPEA v Říši. Odtržení od „českého prostředí“ mělo patrně vést k jejich postupné germanizaci. Podle Šimůnka se počítalo s otevřením přijímací třídy na NPEA „Böhmen“ v Kutné Hoře.¹⁴⁴⁶ Žáci českého a německo-českého původu mohli být odesláni do řádných tříd NPEA v Říši nejpozději od 1. září 1945.¹⁴⁴⁷

V květnu 1944 se pak konalo rasové vyšetření zájemců o studium na školách NPEA.¹⁴⁴⁸ Selekcce se zúčastnilo 98 adeptů, z nichž bylo uznáno za „způsobilé“ 47, tedy necelá polovina.¹⁴⁴⁹ Protože se ale rasové selekci museli podrobovat i němečtí žáci,¹⁴⁵⁰ není jisté, kolik z nich bylo české národnosti, smíšeného nebo čistě německého původu. Lze však považovat za

¹⁴⁴¹ Tamtéž, Der Oberlandrat in Iglau an den Herrn Reichsprotector in Böhmen und Mähren – Errichtung einer nationalpolitischen Erziehungsanstalt in Iglau, 5. 9. 1940.

¹⁴⁴² NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–6/38, Elternbrief der Adolf Hitler-Schule „Iglau“ – Januar – Februar 1944, Iglau, Folge I; Der Chef der Befehlsstelle Böhmen und Mähren der Reichsjugendführung an K. H. Frank – Adolf-Hitler-Schule in Iglau, 15. 6. 1943.

¹⁴⁴³ Následovat mělo otevření NPEA „Mähren“ v Brně, čemuž ale nedošlo. Srov. ŠIMŮNEK, M. V., Poslední „vůdcovská škola“, s. 64.

¹⁴⁴⁴ NA Praha, NSM, sign. 110–4/527, Německý státní ministr veliteli Waffen-SS v Čechách a na Moravě, 18. 4. 1944.

¹⁴⁴⁵ ŠIMŮNEK, M. V., Poslední „vůdcovská škola“, s. 76–77.

¹⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 76.

¹⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 69.

¹⁴⁴⁸ NA Praha, NSM, sign. 110–7/77, Pracovní zpráva velitele RuSHA pro Čechy a Moravu (referát pro rasové záležitosti) za měsíc květen 1944. K selekci na NPEA: HEINEMANN, I., „Rasse, Siedlung...“, s. 61.

¹⁴⁴⁹ NA Praha, NSM, sign. 110–7/77, Měsíční zpráva referátu „Rasa“ za měsíc květen 1944. V téže době proběhl i výběr mladých chlapců do zvláštních jednotek Hitlerjugend (HJ–Streifdienst). Z 3 402 uchazečů uspělo 1 819. Nevíme však, jak velkou část představovali případní příslušníci české národnosti.

¹⁴⁵⁰ HEINEMANN, I., „Rasse, Siedlung...“, s. 61.

pravděpodobné, že se jednalo alespoň zčásti o výběr do NPEA v Kutné Hoře – ať už do přijímací třídy v případě českých žáků, nebo do řádných tříd pro německé zájemce. Výběrová kritéria byla velmi přísná a odpovídala podmínkám pro vstup do SS – žák musel z rasového hlediska odpovídat alespoň kategorii RuS II.¹⁴⁵¹ Selektce se nejspíš uskutečnila v Ploskovicích,¹⁴⁵² kam dorazil spolu s Preußem i dr. Hußmann. Podle Hußmannovy zprávy bylo původně z výše uvedených 98 žáků vybráno 55,¹⁴⁵³ teprve později se zřejmě počet vybraných snížil o osm. Z hlediska rasově-hygienického neměl Hußmann vážnějších námitek a upozornil jen na dva případy: V rodině jednoho chlapce se projevoval častý výskyt zvětšené štítné žlázy. Protože se ale téměř u všech jejích příslušníků projevovala výrazně nadprůměrná inteligence, mohl být žák na školu přijat. Druhý chlapec, rovněž s vysokou inteligencí, měl srostlé prsty na noze. V tomto případě Hußmann navrhl důkladně přezkoumat jeho příbuzné.¹⁴⁵⁴

Zatímco elitní střední školy NPEA a *Adolf-Hitler-Schulen* se v Protektorátu začínaly teprve rozvíjet, jinak tomu bylo v případě možnosti vysokoškolského studia, které v podstatě navazovalo na svou tradici před rokem 1939 – ovšem bez židovských učitelů a studentů, zato však s novými obory typu „rasová biologie“... Nutno však dodat, že na pražské NKU i na obou německých technikách v Praze i Brně nestudovali zdaleka jen protektorátní Němci, nýbrž – a to snad z daleko větší části – Němci sudetští i říšští – a také určitý počet cizinců. Vysokému školství se relativně dařilo i přes probíhající válku a s tím spojený úbytek studentstva i učitelstva, jak o tom zpravuje hlášení SD z května 1940: *„Das deutsche Hochschulleben im Protektorat ist z.Zt. ganz auf den Krieg abgestellt. Durch die bereits erfolgten Einberufungen und die Aufforderung des Gaustudentenfuhrers, sich freiwillig zur Wehrmacht zu melden, haben sich die Zahlen der Studierenden wesentlich verringert. Um ein jederzeitiges Einrücken der studentischen Amtswalter zu ermöglichen, wurden als Stellvertreter in allen Ämtern karpathendeutsche Studenten eingesetzt. An der deutschen Karlsuniversität Prag sind zurzeit 1871 deutsche Studenten eingeschrieben, an der deutschen Technische Hochschule Prag 281, an der deutschen Technischen Hochschule Brünn 352. Dazu kommen an Ausländern noch für Prag 130 und 288 für Brünn.“* Problematika německých vysokých škol v Protektorátu byla historiky už uspokojivě zpracována, a to zejména Alenou Míškovou.¹⁴⁵⁵

¹⁴⁵¹ Tamtéž.

¹⁴⁵² NA Praha, NSM, sign. 110–7/77, Měsíční zpráva lékaře RuSHA dr. Hußmanna za měsíc květen 1944. Vyšetření se konalo 24. května 1944.

¹⁴⁵³ Tamtéž.

¹⁴⁵⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵⁵ MÍŠKOVÁ, A., *Německá (Karlova) univerzita*.

Přestože etničtí Němci tvořili jen asi tři procenta z celkové populace v Protektorátu, měly jejich děti k dispozici doslova předimenzovanou školskou soustavu. Ta byla přitom všeobjímající – studovat ve svém rodném jazyce mohl německý dorost od obecných škol až po univerzitu. Co naplat, že mnoho z těchto Němců či spíše tzv. „Němců“ neumělo ani pořádně německy. Nacistům stačila víra či spíše zbožné přání, že v jejich žilách koluje „německá krev“. Německé školy v Protektorátu sloužili jednak k tomu, aby v sobě snáze objevili a upevnili „němectví“ a za druhé též k tomu, aby se staly nástrojem germanizace českých zemí.

4.5 Kultura a sport

Pro budování německého *Volksgemeinschaft* se stala klíčová i kulturní politika a řízení pokud možno co nejvíce volnočasových aktivit místních Němců v oblasti kulturní, duchovní, ale také tělovýchovné a sportovní. V tomto ohledu nešlo ani tak o rozvíjení lidové kultury a dalších etnografických prvků protektorátních *Volksdeutsche*, ale zcela systematickou politiku vedoucí k unifikaci jejich každodenního života v duchu nacistické ideologie. Ideologická indoktrinace tak mohla snáze proniknout do myslí každého jednotlivého Němce.

Za středisko německé kultury v Protektorátu byla oprávněně považována Praha a vedle ní ještě snad Brno. Na těchto místech proběhla nacifikace německého kulturního života do značné míry ještě před rokem 1939. Poněkud stranou však stál venkov, snad až na drobné výjimky větších německých sídel jako Jihlava nebo Olomouc. Základem kulturního života etnických Němců na různých místech Protektorátu se staly tzv. německé domy (sg. *Deutsches Haus*). Jednalo se přitom o instituci nikoliv nepodobné socialistickým kulturním domům nebo starších českých občanských besed. Ostatně německé domy měly také delší tradici, jež sahala až do 19. století, kdy vznikly například v Brně nebo Moravské Ostravě.¹⁴⁵⁶

Nacistické německé domy však měly také plnit osvětovou funkci v duchu nacionálního socialismu, jak ostatně přiznal koncem roku 1940 jihlavský oberlandrát Eugen Fiechtner, který zdůvodňoval nutnost budování nových takových zařízení v co nejvíce rurálních obcích: „*Um der deutschen Bevölkerung den notwendigen kulturellen Mittelpunkt und einen Versammlungsraum für die Partei und ihre Gliederungen zu schaffen, halte ich in den weiter unten*

¹⁴⁵⁶ FILIP, Vladimír, *Německý dům: Deutsches Haus*, Brno 2016; ŠERKA, Josef, *Německý dům v Moravské Ostravě 1895–1945*, in: *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*, sv. 21, 2003, s. 399–421.

*aufgeführten Gemeinden die Errichtung eines deutschen Hauses für notwendig.*¹⁴⁵⁷ Takový německý dům na venkově měl sdružovat německé obyvatelstvo z více obcí a počítalo se s ním i jako se sídlem místní skupiny NSDAP. V jihlavském jazykovém ostrově se přitom počítalo se zřízením celkem devíti německých domů pro obyvatelstvo 64 venkovských obcí.¹⁴⁵⁸ Výstavba německých domů měla být financována z říšských peněz – resp. z *Volkstumsfondu*. V mnoha případech se dalo využít stávajících budov českých hostinců: „*In der Gemeinde Friedrichsdorf kann unter Umständen die Errichtung des Deutschen Hauses durch den Erwerb des bisher noch tschechischen Gasthauses ‚Nordpol‘, das über eine grosse Anzahl Räumlichkeiten verfügt, unterbleiben.*“¹⁴⁵⁹ Mimo jihlavský jazykový ostrov se pak počítalo se zřízením německých domů též v Karlově-Libinsdorfu a Jindřichově Hradci.¹⁴⁶⁰ V Jindřichově Hradci se za tímto účelem získala budova místního Sokola. V *Libinsdorfu* měl německý dům sloužit především k posílení tamějšího oslabeného „němectví“: „*Auch in Libinsdorf ist die Errichtung eines Deutschen Hauses zur Stärkung des dortigen Deutschtums notwendig.*“¹⁴⁶¹

Už v roce 1939 se chystalo zřízení nového německého domu v Plzni, který měl nahradit stávající objekt spojený s německým divadlem.¹⁴⁶² Pro plzeňské Němce měla prý tato investice zvláštní národnostně politický význam: „*Es leidet darunter nicht nur das Ansehen des Deutschtums gegenüber den tschechischen Volksangehörigen, sondern es wird auf diese Weise das Deutschtum auch wirtschaftlich schwer geschädigt.*“¹⁴⁶³ V roce 1941 pak byl v budově místního kina zřízen vlastní německý dům i v Táboře, kde však tvořili Němci jen nepatrnou menšinu.¹⁴⁶⁴ I v tomto případě byly vynaloženy prostředky z *Volkstumsfondu*.¹⁴⁶⁵

Protože se však nedostávalo dostatku německých kulturních pracovníků, museli nacisté připustit, aby německé kulturní instituce zaměstnávaly i Čechy: „*Der kriegsbedingte Mangel an deutschen Kulturschaffenden macht eine vorübergehende Abweichung von der Grundsatz, daß in Böhmen und Mähren nur Deutsche an deutschen Kulturinstituten tätig sein sollen,*

¹⁴⁵⁷ MZA Brno, ÚŘP – služebna Brno, kar 4, inv. č. 58, Der Oberlandrat in Iglau – Deutschtumsprogramm für das Jahr 1941, 14. 12. 1940.

¹⁴⁵⁸ Tamtéž.

¹⁴⁵⁹ Tamtéž.

¹⁴⁶⁰ Tamtéž.

¹⁴⁶¹ Tamtéž.

¹⁴⁶² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/83, Der Kreisleiter (Pilsen) an den Gauleiter Konrad Henlein – Deutsches Haus und Deutsches Theater in Pilsen, 25. 10. 1939.

¹⁴⁶³ Tamtéž.

¹⁴⁶⁴ SOA Třeboň, OLR Tábor, kar 4, inv. č. 13, Der Oberlandrat in Tabor an den Herrn Reichsprotektor in Böhmen und Mähren – Einrichtung des Deutschen Hauses in Tabor, 14. 7. 1941.

¹⁴⁶⁵ Tamtéž, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren an den Herrn Oberlandrat in Tabor, 30. 8. 1941.

erforderlich.¹⁴⁶⁶ Toto řešení však mělo být rozhodně dočasné a mělo trvat nejpozději do konce války. Na české zaměstnance mělo též dohlížet tím „nejpřísnějším okem“ německé vedení.

Jednotlivé kulturní instituce byly přímo podporovány z německých fondů. Na jižní Moravě mimo Brno se tak například budovaly z říšských peněz nové německé knihovny, a to v Ivančicích, Kanici, Tišnově, Jevíčku, Uherském Hradišti nebo Strážnici.¹⁴⁶⁷ Kromě toho měly být podporovány též stávající německé knihovny, ať už ty větší nebo malé (*Kleinbücherei*). Ve vyškovském jazykovém ostrovu přitom fungovalo osm menších knihoven.¹⁴⁶⁸ Na podpoře německých knihoven v Protektorátu se podílel *Bund deutscher Osten* a *Volkstumsfond*.¹⁴⁶⁹ Jen v roce 1943 došlo k otevření nových německých knihoven v Mladé Boleslavi, Dvoře Králové, Roudnici nad Labem, Klatovech, Kolíně, Třeboni, Kutné Hoře, Čáslavi, Humpolci, Bedřichově na Jihlavsku, Staňkově a v Bělé pod Bezdězem.¹⁴⁷⁰ V Jevíčku místní vládní komisař nechal pak zřídit nové regionální muzeum a městský archiv v budově zdejšího barokního zámku ze 17. století.¹⁴⁷¹ Ten se měl posléze rekonstruovat v rámci akce „*Erhaltung volksculturell wertvoller Bauten*“.¹⁴⁷² V Jihlavě se pak v roce 1941 chystala stavba zbrusu nové městské knihovny a „*domova lidového vzdělávání*“.¹⁴⁷³ Tuto stavbu přitom považoval jihlavský oberlandrát za naprosto klíčovou pro kulturní život v Jihlavě a přilehlém jazykovém ostrově.

Mezi nejdůležitější média v období okupace patřil stále ještě tisk. Na trh v Protektorátu se dostávala propagandistická literatura s nacistickou či vojenskou tematikou.¹⁴⁷⁴ Dokonce se vyvojili i různí překupníci s takovými knihami a brožurami. V Praze, Brně a také v Moravské Ostravě a Olomouci se konaly pravidelně německé knižní veletrhy, na které v roce 1940 přišlo až deset tisíc návštěvníků.¹⁴⁷⁵

V Protektorátu šlo pak samozřejmě získávat i říšskoněmecký periodický tisk. Vycházely však i domácí německojazyčné noviny, jež tak mnohdy pokračovaly ve starší tradici. Mezi

¹⁴⁶⁶ ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kar 156, Der Reichsprotector in Böhmen und Mähren – Beschäftigung von Tschechen bei deutschen Kultureinrichtungen.

¹⁴⁶⁷ MZA Brno, OLR Brno, kar 7, sign. A 408, Reichsstelle für das Volksbüchereiwesen, Zweigstelle für das Protektorat Böhmen und Mähren, an den Herrn Oberlandrat in Brünn – Aufbau Deutscher Büchereien, došlo 13. 5. 1943.

¹⁴⁶⁸ Tamtéž.

¹⁴⁶⁹ Tamtéž. Tamtéž, Der Reichsprotector in Böhmen und Mähren an den Herrn Oberlandrat in Brünn – Volkstumsfonds 1943; Beihilfen für deutsche Büchereien, 26. 7. 1943.

¹⁴⁷⁰ Tamtéž, Reichsstelle für das Volksbüchereiwesen, Zweigstelle für das Protektorat Böhmen und Mähren, an den Herrn Oberlandrat in Brünn – Aufbau Deutscher Büchereien, došlo 13. 5. 1943.

¹⁴⁷¹ Tamtéž, Bezirksbehörde in Boskowitz an den Herrn Oberlandrat in Brünn – Regierungskommissar der Stadt Gewitsch-Errichtung eines Regionalmuseums und Archivs, 21. 1. 1942.

¹⁴⁷² Tamtéž, Der Regierungskommissar der Stadt Gewitsch an den Herrn Oberlandrat in Brünn – Zuschüsse zur Erhaltung volksculturell wertvoller Bauten; Schöbchen in Gewitsch, 23. 3. 1943.

¹⁴⁷³ MZA Brno, ÚŘP – služebna Brno, kar 4, inv. č. 58, Der Oberlandrat in Iglau – Deutschtumsprogramm für das Jahr 1941, 14. 12. 1940.

¹⁴⁷⁴ Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁴⁷⁵ Zpráva SD za listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

hlavní tiskoviny protektorátních Němců patřily deníky „*Der Neue Tag*“ vycházející v Praze a brněnský „*Brünner Tagblatt*“ – s podtitulem „*Volksdeutsche Zeitung*“.¹⁴⁷⁶ Pro okupanty však vyvstala nutnost založit ryze partajní deník, a to z důvodu, že říšskoněmecké noviny a časopisy se v Protektorátu málo četly z důvodu vyšších cen, což vedlo k tomu, že si etničtí Němci kupovali česká periodika jako „*České večerní slovo*“.¹⁴⁷⁷ Výše jmenované dva domácí německé plátky nebyly nadto dostatečně politicky angažované, jak uvádí výroční zpráva SD za rok 1940: „*Auf pressepolitischem Gebiet stand vor allem die Gründung einer billigen Parteizeitung zur Erörterung. Reichsdeutsche Zeitungen und Zeitschriften wurden wegen ihres hohen Preises nur wenig gelesen. Von den zwei führenden deutschen Blättern des Protektorats fiel der Prager ‚Neue Tag‘ verschiedentlich durch politische Instinktlosigkeit der Schriftleitung auf, konnte jedoch in der zweiten Jahreshälfte eine ansteigende Bezieherschaft aufweisen. Die in ‚Brünner Tagblatt‘ umbenannte ‚Volksdeutsche Zeitung‘ verschlechterte sich mangels eines geeigneten Hauptschriftleiters und hatte einen gewissen Leserschwund. Die deutsche Provinzpresse war in Inhalt und Aufmachung mangelhaft und wurde wenig geschätzt.*“¹⁴⁷⁸

Vycházely pak i menší, vyloženě regionální „*provizorní deníky*“ – například ostravský „*Mährisch-Schlesische Landeszeitung*“, jihlavský „*Mährischer Grenzbote*“, budějovický „*Budweiser Zeitung*“, olomoucký „*Mährisches Tageblatt*“ nebo klatovský „*Deutscher Bote*“.¹⁴⁷⁹ Tato periodika však prý byla velmi nekvalitní a obsahovala celou řadu typografických a ortografických chyb.¹⁴⁸⁰ O vlastní deník usilovali také plzeňští Němci. Tamější krajské vedení NSDAP tudíž vydávalo od srpna 1940 „*Pilsener Monatsprogramm*“.¹⁴⁸¹ V roce 1942 pak byly založeny noviny „*Westböhmisches Zeitung*“.¹⁴⁸²

Deník „*Der Neue Tag*“ dokonce vybraným Němcům nabízel výtisky zdarma, a to prý z důvodu osvětového: „*Wir zweifeln nicht daran, dass ‚Der Neue Tag‘ die mit dieser Aktion beabsichtigte politische Erziehungsaufgabe voll erfüllen wird und es würde uns sehr freuen, wenn Sie sich zur Verlängerung Ihrer Bestellung entschliessen könnten.*“¹⁴⁸³ Dalším důležitým

¹⁴⁷⁶ Zpráva SD za rok 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁴⁷⁷ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁴⁷⁸ Zpráva SD za rok 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁴⁷⁹ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁴⁸⁰ Tamtéž.

¹⁴⁸¹ Tamtéž.

¹⁴⁸² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–12/237, K. H. Frank an Rolf Rienhardt (Stabsleiter des Reichsleiters für die Presse der NSDAP), 17. 10. 1942.

¹⁴⁸³ SOA Třeboň, OLR Tábor, kar 4, inv. č. 13, Der Neue Tag – Die deutsche Tageszeitung für das Protektorat Böhmen und Mähren an den Oberlandrat Tabor, 28. 2. 1941.

médiem byl v té době rozhlas. Vybraní chudí němečtí občané tak dostávali poukazy na nové rozhlasové přijímače, které byly financovány z *Volkstumsfondu*.¹⁴⁸⁴

Za významnou kulturní instituci lze považovat bezesporu divadla. Nejdelší tradici mělo přitom bývalé stavovské divadlo v Praze, které se po dlouhých dekadách „vrátilo“ zpět do německých rukou jakožto *Deutsches Theater in Prag*, resp. *Deutsches Schauspielhaus*. Jednalo se přitom o největší ze všech německých scén v Protektorátu. Divadlo mělo v roce 1943 celkem 24 členů.¹⁴⁸⁵ Jeho správce Oskar Walleck (1890–1976) o svém divadle tehdy napsal: „*Wenn wir also Rückschau und Kritik anderen überlassen, so möchten wir einmal von der Zukunft der Prager Deutschen Theater sprechen, einer Zukunft, die zu gestalten nicht nur allein unsere Kräfte verlangt, sondern die Mitarbeit aller. In Zukunft wird das Schauspiel einen härteren und für das Publikum vielleicht unbequemerem Weg hegen müssen, als es ihn in den Aufbaujahren gegangen ist.*“¹⁴⁸⁶ Vedle německého divadla došlo během roku 1940 k znovuootevření kdysi prosperujícího Nového německého divadla (*Neues deutsches Theater*), které se přejmenovalo na *Deutsches Opernhaus*: „*Allgemein kann ein gesteigertes Interesse des Prager Deutschtums am Theater verzeichnet werden. Allerdings wurde - vor allem gelegentlich der verschiedenen Gastspiele - von minderbemittelten Volksgenossen über die Höhe der Eintrittspreise geklagt, die ihnen den Besuch derartiger Veranstaltungen nicht ermögliche.*“¹⁴⁸⁷

Mimo Prahu mělo svou tradiční divadelní scénu též Brno, Moravská Ostrava a Jihlava.¹⁴⁸⁸ V Olomouci stálo v roce 1939 divadlo v nevyhovujících prostorech, což se mělo časem změnit: „*... und vor allem dem Theater eine modernere und grössere Unterbringungsstätte zu verschaffen.*“¹⁴⁸⁹ Přesto ještě v roce 1940 fungovala řádná německá divadla pouze ve třech moravských městech – Brně, Moravské Ostravě a Jihlavě.¹⁴⁹⁰ V Olomouci přitom vystupovaly soubory z Brna nebo Opavy. V roce 1939 došlo též k založení olomouckého krajského symfonického orchestru, v němž však hráli především amatérští umělci.¹⁴⁹¹ Zatímco v Olomouci hostovaly divadelní soubory z Opavy a Brna, podobná situace nastala i v Českých

¹⁴⁸⁴ Tamtéž, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren an den Herrn Oberlandrat in Tabor – Verleihung von Rundfunkempfängern aus Mitteln des Volkstumsfonds an minderbemittelte und würdige Deutsche, 21. 3. 1941.

¹⁴⁸⁵ NA Praha, NSM, 110-12/28, Deutsche[s] Theater, 1943.

¹⁴⁸⁶ WALLECK, Oskar, Prager Theaterarbeit, in: HÖLLER, Franz (Hrsg.), *Prager Jahrbuch 1943*, Prag 1943, s. 191–193, zde s. 191.

¹⁴⁸⁷ Zpráva SD za květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁴⁸⁸ Tamtéž.

¹⁴⁸⁹ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Der Oberlandrat in Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat Oktober, 2. 11. 1939.

¹⁴⁹⁰ Tamtéž, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Dienststelle für das Land Mähren – Verwaltungsbericht für den Monat September 1940.

¹⁴⁹¹ Tamtéž, Der Oberlandrat in Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat Oktober, 2. 11. 1939.

Budějovicích, kam dojížděli divadelní herci z rakouského Lince.¹⁴⁹² Zde ovšem fungoval alespoň místní divadelní spolek.¹⁴⁹³ Totéž pak platilo i pro Frýdek a Místek, kde se s podporou organizace *Kraft durch Freude* a za finanční subvence z *Volkstumsfondu* také konala divadelní představení za účasti hostujících divadelních souborů.¹⁴⁹⁴

Naopak v Plzni bylo na jaře 1940 znovuotevřeno vlastní německé divadlo, kam však také museli dojíždět cizí herci – v tomto případě z Prahy.¹⁴⁹⁵ Podpora německé kultury, potažmo divadla a hudby, se stala těž součástí „programů pro posílení němectví“, což prosazoval mimo jiné i ostravský oberlandrát Jonak: „*Das gilt in erster Linie für das Theater, dessen allgemeiner Zuschußbedarf von Stadt, Land und Reich gedeckt werden muss, dem jedoch die darüber hinaus erforderlichen besonderen Mittel zur Überbietung des tschechischen Theater-niveaus auf dem Gebiet von Schauspiel, Oper und Operette aus Mitteln der Volkstumpflege zu bewilligen wären. Ebenso verhält es sich auf dem Gebiet der Musik.*“¹⁴⁹⁶ Místní Volksgenosse prý podpora německé kultury v regionech velmi těšila: „*Auch in Pilsen, wo schon die Wiedereröffnung des deutschen Theaters im Mai d.J. [1940] ein kulturelles Ereignis bedeutete und von der deutschen Bevölkerung freudig begrüßt wurde, haben sich in den letzten Wochen das Interesse und Verlangen der breiten Volksschichten nach deutschem Kulturgut derart verstärkt, daß für die Zukunft eine Erweiterung und gründliche Instandsetzung des Theaters nicht zu umgehen sein wird.*“¹⁴⁹⁷ Malé německé divadlo bylo otevřeno také v Prostějově nebo Klatovech.¹⁴⁹⁸

Problematictější byl kulturní život „rozptýlených Němců“, kteří tak museli často za německou kulturou jezdit do vzdálených měst: „*Die kulturelle Betreuung der in geschlossenen Volksinseln lebenden Deutschen machte verschiedene Fortschritte, wogegen die Betreuung der Streudeutschen noch sehr im argen liegt.*“¹⁴⁹⁹ Tak například v městském divadle v Pardubicích se občas konala hudební či divadelní vystoupení za účasti německých souborů.¹⁵⁰⁰ Totéž platilo i pro divadlo v Táboře, které sloužilo nejen Čechům, ale rovněž i Němcům.¹⁵⁰¹

¹⁴⁹² Zpráva SD za květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁴⁹³ Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁴⁹⁴ ZA Opava, OLR Olomouc, kar 156, Kreisdienststelle „Kraft durch Freude“ Mähr. Ostrau an den Herrn Oberlandrat in Mähr.-Ostrau – Zuschuß für Theaterveranstaltungen, 8. 12. 1941.

¹⁴⁹⁵ Zpráva SD za květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁴⁹⁶ MZA Brno, ÚŘP – služebna Brno, kar 4, inv. č. 58, Der Oberlandrat in Mähr. Ostrau – Deutschtumsprogramm für das Jahr 1941, 30. 12. 1940.

¹⁴⁹⁷ Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁴⁹⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹⁹ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁰⁰ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 3, inv. č. 33, Pozvánky na divadelní a koncertní představení.

¹⁵⁰¹ SOA Třeboň, OLR Tábor, kar 5, inv. č. 14, Der Oberlandrat in Tabor an den Herrn Reichsprotektor in Böhmen und Mähren – Umgestaltung des Stadttheaters in Tabor, 31. 7. 1941.

V Protektorátu se konalo i několik větších kulturních akcí určených nejen pro místní etnické Němce, ale i pro jejich soukmenovce z Říše nebo Sudet. Takové akce organizovaly povětšinou stranické struktury. Jednou z takových akcí byl tzv. župní měsíc kultury – neboli *Gaukulturmonat*, který proběhl v květnu 1940.¹⁵⁰² Během ní vystoupily například berlínská a sudetoněmecká filharmonie, *Collegium Musicum* a hudební soubor z Drážďan. Pořádaly se též výstavy politické karikatury nebo německého výtvarného umění.

Důležitou roli v kulturním životě protektorátních Němců sehrával film. Pro „rozptýlené Němce“ to byl podle názoru nacistů dokonce „*nejsilnější německý kulturní prostředek*“.¹⁵⁰³ Tito Němci tak mohli sledovat německé filmy v českých biografech. Německé filmy se od určité doby promítaly v původním německém znění s českými titulky. Česká kina byla na venkově často zřizována v místních sokolovnách.¹⁵⁰⁴ Z hlediska propagandy měly zvláštní význam také *Kriegswochenschaue*n.¹⁵⁰⁵ Ve městech a obcích se silnou německou populací se pak budovaly kina výhradně německá. V Olomouci se tak podařilo převzít zpět údajně již dříve německé kino Central, o čemž informoval zdejší oberlandrát: „*Das deutsche Kulturleben der Stadt Olmütz wird einen weiteren Aufschwung erleben, wenn das schon früher deutsche Kino Central endgültig in deutsche Hand überführt sein wird.*“¹⁵⁰⁶

Na území Protektorátu se snažili místní funkcionáři NSDAP organizovat celou řadu různých festivit. Jednou z těch byl na Jihlavsku „*Befreiungstag*“ – tedy „*Den osvobození*“, který se slavil 15. března k výročí nacistické okupace. O jedné takové slavnosti v Jihlavě v roce 1943 se píše v jedné dobové publikaci: „*Wieder standen die Iglauer auf dem Adolf-Hitler Platz, um in einer nächtlichen Feierstunde vor vier Jahren durch den Führer erfolgten Befreiung zu gedenken. Wie alle Jahrestage vorher, stand auch dieser im Zeichen des Krieges. Und doch lag gerade über der Feier eine besondere Note: Der unbeugsame Wille zum totalen Kriegseinsatz, wie ihn die Härte dieses Kampfes vom ganzen deutschen Volke verlangt.*“¹⁵⁰⁷ Slavnost začala „*tradičním průvodem*“ s prapory a na náměstí se prý sešly tisíce Jihlavanů a naslouchaly projevům představitelů strany, státu a branné moci hovořícím z tribuny. K tomu vyhrával župní orchestr.¹⁵⁰⁸ Nejdůležitější řeč vykonal přitom krajský vedoucí NSDAP Siegl. Slavnost byla

¹⁵⁰² Zpráva SD za květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁰³ Zpráva SD za listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁰⁴ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁰⁵ Zpráva SD za listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁰⁶ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Der Oberlandrat in Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat Oktober, 2. 11. 1939.

¹⁵⁰⁷ GÖTH, Ignaz (Hrsg.), *Igelland: Mitteilungen für hematliches Leben im Iglauer Kreisgebiete*, 5. Band, Herausgegeben von der Kreisleitung Iglau der NSDAP durch das Kreisamt für Volkstumsfragen, Brünn – München – Wien 1944, s. 111.

¹⁵⁰⁸ Tamtéž.

ukončena zpěvem hymny „*Deutschland, Deutschland über alles...*“. Jen o pár dnů později, 21. března 1943 se přitom konala v Jihlavě oslava Dne hrdinů (*Heldengedenkfeiern*), která také proběhla na několika dalších místech na Vysočině – mimo jiné i v Karlově-Libinsdorfu.¹⁵⁰⁹ Každoročně se pak pořádaly v Praze připomínky nezdařeného „*pivního puče*“ z roku 1923.¹⁵¹⁰

Ve dnech 29. srpna – 5. září 1943 se v Plzni konaly tzv. *Deutsche Volkstage*, které organizovalo zdejší krajské vedení NSDAP.¹⁵¹¹ První den dopoledne se konalo slavnostní zahájení v plzeňském německém divadle, poté se promítal stranický propagandistický film a večer skončil program hudebním vystoupením v divadle. Druhého dne se pak konala vernisáž výstavy s názvem „*Pilsen im Wandel der Zeit*“ a večer následovala přednáška historika Heinze Zatscheka (1901–1965) na téma „*Das Nationale Erwachen der Deutschen in Böhmen und Mähren*“. Mezitím se v Líní u Plzně pořádala filmová projekce partajního filmu a v Manětíně se otevírala zdejší mateřská škola. Třetí den slavností se konal částečně pod záštitou DAF, přičemž ve Škodových závodech proběhlo shromáždění dělníků. Další program pak probíhal též v Rokycanech nebo Třemošné. Na programu se podílely též jednotky wehrmachtu. Některé akce v rámci slavností se konaly v plzeňském Německém domě. V dalších dnech pak proběhlo otevření kojeneckého ústavu, dětského pavilonu městské nemocnice v Plzni a několik hudebních vystoupení v plzeňském muzeu a divadle. Zároveň se uskutečnily projekce filmů. Oslav se zúčastnil kromě místních představitelů strany a státní správy také župní vedoucí Konrad Henlein. Nacisté se přitom zajímali o reakce místního českého obyvatelstva. Z hlášení však vyplývá, že Češi celou akci „*skoro jednotně, a zvláště již během příprav, ignorovali.*“¹⁵¹² Někteří Češi přitom měli i škodolibé poznámky. V rámci „*septané propagandy*“ se pak údajně šířily i zvěsti o chystaném bombardování Plzně během „*národních slavností*“.

Takových akcí za účasti pochodů pod prapory s hákovým křížem, které Češi ignorovali a mysleli si o nich své, proběhlo po celém Protektorátu během šesti let nacistické okupace více než dost. Mohli si to zakusit i obyvatelé východočeského Hradce Králové, kde nedlouho po plzeňském „*festivalu*“, konkrétně ve dnech 25. – 26. září 1943, konaly branné slavnosti – *Ostböhmisches Wehrkamftage*.¹⁵¹³ Ty rovněž organizovalo místní krajské vedení NSDAP. Na rozdíl od Plzně se královéhradecké slavnosti konaly výhradně v jednom městě. Součástí byly ukázky střelby, pochody SA, SS, branné moci a dalších útvarů včetně mládežnických a vojenské koncerty. Na akci dostal pozvánku mimo jiné K. H. Frank a zúčastnili se jí nacističtí předáci nejen

¹⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 112.

¹⁵¹⁰ NA Praha, NSM, sign. 110–12/36, Kreisorganisationsleiter – Organisations- und Aufmarschplan, 3. 11. 1944.

¹⁵¹¹ Tamtéž, ÚŘP–ST, sign. 109–6/25, Deutsche Volkstage der NSDAP Kreis Pilsen – program.

¹⁵¹² Tamtéž, Stimmungsmäßige Auswirkungen der „*Deutschen Volkstage*“ in Pilsen bei den Tschechen.

¹⁵¹³ NA Praha, NSM, sign. 110–12/25, Ostböhmisches Wehrmapftage, program.

z Protektorátu, ale i z přilehlých sudetoněmeckých oblastí. Pro okolní Němce byl dokonce vydán zvláštní jízdní řád vlakového spojení, aby se jich co nejvíce dostalo na místo. V nedalekých Pardubicích se pak nacisté o už o tři roky dříve snažili přisvojit si oslavy 600. výročí Pardubic. V rámci oslav se v červnu 1940 uspořádalo vystoupení sudetoněmecké filharmonie v městském divadle a svou řeč přednesl také zástupce pražského primátora a historik Josef Pfitzner, který hovořil o „německém vlivu“ v dějinách pardubického regionu.¹⁵¹⁴

Nacistická okupační moc se snažila ovlivňovat také duchovní život místních Němců. Nacionálně socialistická ideologie se nesnažila ani skrýt svůj přezíravý až nepřátelský postoj ke křesťanství – a zvláště katolické církvi.¹⁵¹⁵ Přesto se museli okupanti povznést nad tím, že velká část protektorátních Němců byla katolického vyznání, menšinu pak tvořili němečtí evangelíci. V německých jazykových ostrovech přitom běžně působili němečtí faráři. Církevní život však mnohdy kolidoval s partajními „povinnostmi“, potažmo u dětí se službou v HJ. Na to ostatně upozornila zpráva SD z června 1940: *„Stellenweise war in der letzten Zeit die Beobachtung zu machen, dass deutschbewusste katholische Geistliche unter Ausnutzung ihrer im Volkstumskampf erworbenen innerdeutschen Position kirchlichen Einfluss in die Partei zu tragen bestrebt sind. Kennzeichnend ist ein Fall in Möderitz (OLB Brünn), wo der über grossen Einfluss auf die Ortsgruppe der Partei und die Gliederungen der Bewegung verfügende deutsche katholische Pfarrer es durchzusetzen verstand, dass die Reichssportwettkämpfe der HJ in Moderitz bereits am Samstag abgeschlossen wurden, damit die deutsche Jugend an der Fronleichnams-Prozession teilnehmen konnte; dabei kam es zu Auseinandersetzungen zwischen der HJ-Führung und dem Pfarrer, der wegen seiner früheren politischen Haltung grosse Sympathien weitester Kreise des örtlichen Deutschtums besitzt.“*¹⁵¹⁶ Ve Štokách na Jihlavsku pak prý někteří členové strany po jednom školení místní skupiny NSDAP prohlásili, že už nebudou školení navštěvovat *„z důvodu nepřátelství strany k církvi“*.¹⁵¹⁷

V Říši se přitom v té době propagovalo spíše tzv. *Gottgläubigkeit*, čili bezkonfesijní víra v Boha. Tento pojem však v Protektorátu neujímal a pro místní Němce byl prakticky neznámý.¹⁵¹⁸ Ostatně ani na školních vysvědčeních se užívalo i pro říšskoněmecké školáky (potomky nacistických úředníků) raději výrazů *„religionlos“*.¹⁵¹⁹

¹⁵¹⁴ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 3, inv. č. 34, Einladung zum Konzert des Sudetendeutschen Philharmonischen Orchesters am 29. Juni 1940, Abends 8 Uhr im pardubitzer Stadttheater. Viz též NOVOTNÝ, R., Nacistická národnostní politika, s. 195.

¹⁵¹⁵ Srov. CONWAY, John, *The Nazi Persecution of the Churches, 1933–1945*, London 1968.

¹⁵¹⁶ Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵¹⁷ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵¹⁸ Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵¹⁹ Tamtéž.

Nacisté kladli velký důraz na tělovýchovu a sport, což nepřekvapuje vzhledem k jejich doslova posedlostí tělem, fyzickou krásou a zdravím. Tělovýchova se tak stala nedílnou součástí nacistické kultury. V českých zemích měli svou tradici tzv. turneři, jak se nazývali příslušníci německých nacionalistických tělovýchovných organizací. Tyto organizace mohly po jejich nacifikaci přitom existovat i v období po německém záboru Čech a Moravy. Tělesnou výchovu prosazovaly pak především německé polovojenské svazy jako SA, NSKK nebo HJ. O vliv na sportovní aktivity se ovšem hlásila i organizace SS.¹⁵²⁰

Pro Němce však byl problém v tom, že panoval jistý nedostatek vhodných sportovišť.¹⁵²¹ S tím se musely potýkat německé sportovní a tělovýchovné jednoty například v Praze, Plzni nebo Dvoře Králové nad Labem – pro Čechy však bylo sportovišť dost. Například v Maňetíně měli Češi k dispozici celkem tři sportoviště, zatímco zdejší Němcům (školní mládež, SA nebo HJ) se žádné nedostávalo.¹⁵²² Naopak v Praze se podařilo z bývalého sokolského majetku získat mnoho vhodných sportovních prostor. Byl tak zabaven například Tyršův dům pro potřeby *Deutsche Turn- und Sportschule in Prag*.¹⁵²³

Hned po vzniku Protektorátu se mohli Němci a Češi utkávat v soutěžích i přátelských zápasech, pokud jde o kolektivní sporty. Protektorátní hokejový výběr se tak mohl utkat proti hokejistům Německé říše v lednu 1940, přičemž toto utkání Češi vyhráli v poměru 5:1.¹⁵²⁴ Právě tento zápas zřejmě přiměl Hitlera, aby další sportovní soutěžení mezi Čechy a Němci hned v únoru 1940 zatrhl.¹⁵²⁵ Protektorátní příslušníci české národnosti však měli za určitých podmínek přístup do říšských sportovních oddílů.¹⁵²⁶

Na budování německého sportu v nacistickém duchu měl rovněž zájem Heydrich, který mu přikládal národnostně politický význam.¹⁵²⁷ Sám říšský komisař pro upevňování němectví a vůdce SS Himmler považoval oblast sportu za důležitou z hlediska politiky budoucího „přenárodnění“ (*Umvolkung*) Čechů.¹⁵²⁸ Pro jednotné vedení německého sportu a tělovýchovy na území Protektorátu proto inicioval Heydrich vznik tzv. „sportovní župy Čechy a Morava“

¹⁵²⁰ NA Praha, NSM, sign. 110–6/2, SD-Leitabschnitt Prag an dr. Gies – Einflussnahme der SS auf die deutsche Leibeserziehung im Protektorat, 8. 7. 1943.

¹⁵²¹ Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵²² Tamtéž.

¹⁵²³ NA Praha, NSM, sign. 110–6/3, SD-Leitabschnitt Prag an dr. Gies – Deutsche Turn- und Sportschule in Prag (Tyrsch-Haus), 15. 12. 1942.

¹⁵²⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/342, Eishockeyspiel Deutschland – Protektorat (SD-Leitabschnitt Prag an K. H. Frank), 31. 1. 1940.

¹⁵²⁵ Tamtéž, sign. 109–6/28, Reichleiter Martin Bormann an Herrn Reichssportführer von Tschammer und Osten, 24. 2. 1940.

¹⁵²⁶ Tamtéž, NSM, sign. 110–6/3, RSHA an K. H. Frank (Telegramm), 5. 7. 1943.

¹⁵²⁷ Tamtéž, Verfügung über des Sokol-Vermögen, 17. 7. 1942.

¹⁵²⁸ Tamtéž.

(*Sportgau Böhmen und Mähren*).¹⁵²⁹ Jednotlivé tělovýchovné spolky žádaly o finanční podporu z prostředků *Volkstumsfondu*.¹⁵³⁰ Na Brněnsku tak všech patnáct zdejších spolků získalo pro léta 1941–1942 podporu ve výši 68 400 RM od Úřadu řííšského protektora.¹⁵³¹

V květnu 1940 se konaly „Dny německého sportu“ (*Tage des deutschen Sports*), kterých se aktivně účastnily německé tělovýchovné spolky sdružené v organizaci *Reichsbund für Leibesübungen*.¹⁵³² Zatímco v Praze nebo Českých Budějovicích se podařilo tyto německé spolky přimět ke spolupráci, horší situace nastala v Plzni a Brně. V Českých Budějovicích se však musely německé sportovní organizace potýkat s nedostatkem peněz: „*und sah sich z.B. der deutsche Fussballklub in Budweis gezwungen, seine Spiele nach ausserhalb zu verlegen, da in Budweis der schlechte Spielbesuch dem Verein finanzielle Schwierigkeiten bereitet.*“¹⁵³³

Celou řadu sportovních akcí pak organizovala Hitlerjugend. Ve dnech 24. února až 1. března 1942 tak proběhlo v Praze mládežnické mistrovství v krasobruslení a ledním hokeji.¹⁵³⁴ Ve dnech 16. – 19. července 1942 uspořádala Hitlerova mládež oblastní sportovní slavnost v Olomouci (obr. 18), která se zaměřovala především na atletické disciplíny.¹⁵³⁵ Podobná akce se pak konala v červenci 1944 v Českých Budějovicích.¹⁵³⁶

¹⁵²⁹ Tamtéž, Der Deutsche Staatsminister an Herrn Reichsleiter Martin Bormann, 17. 8. 1944.

¹⁵³⁰ MZA Brno, OLR Brno, kar 7, sign. A 403/1, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren an die Zentralverwaltung, Haushaltsreferat – Volkstumsfond, Füßigmachung von Beiträgen zur Förderung der körperlichen Ertüchtigung (Kap. 1, Tit. 32), 14. 3. 1941.

¹⁵³¹ Tamtéž, Konto 8032 „Sportförderung“.

¹⁵³² Zpráva SD za květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵³³ Tamtéž.

¹⁵³⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–12/62, Deutsche Jugendmeisterschaft der Hitler-Jugend im Eiskunstlauf und Eishockey in Prag – 24. Februar bis 1. März 1942.

¹⁵³⁵ Tamtéž, sign. 109–4/1388, Hitler-Jugend Böhmen-Mähren – Gebietsportfest Olmütz, 16. – 19. VII. 1942.

¹⁵³⁶ Tamtéž, NSM, sign. 110–6/22, Sportliche Ausscheidungs-Wettkämpfe der Hitler-Jugend in Böhmen und Mähren vom 13. – 16. Juli 1944 in Budweis: Bildbericht.

Obr. 18: Oblastní sportovní slavnosti Hitlerjugend v Olomouci v roce 1942.
Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě

Kultura a sport měly se staly důležitým národnostně politickým nástrojem, který měl stmelovat protektorátní Němce do jedné společné komunity. Zároveň šlo o integrující prvek vedoucí k sounáležitosti protektorátních *Volksdeutsche* s jejich soukmenovci z Říše. Kultura i sport patřily přitom k těm oblastem každodenního života, jež byly v Protektorátu důsledně exkludovány podle národnostního klíče. Němci měli svůj kulturní život a Češi svůj...

4.6 Sociální péče pro etnické Němce a rodinná politika

Nacistický režim se vyznačoval svým důrazem na sociální politiku. Ta však byla v jeho pojetí velmi selektivní. Podporu si zasloužili pouze plnohodnotní členové *Volksgemeinschaftu*, tedy pouze „rasově hodnotní“ a zdraví jedinci. Na území Protektorátu byla směřována nacistická sociální politika pochopitelně na zdejší etnické Němce. V případě Čechů se mohla stát pouhým nástrojem vypočítavosti, jak se to stalo v případě Heydrichovy politiky vůči českým dělníkům. Veskrze však byla sociální péče pro Němce a Čechy striktně oddělena, přičemž Němci mohli čerpat říšské prostředky, zatímco o české obyvatelstvo se starala protektorátní autonomie.

Snad nejpálčivějším sociálním problémem protektorátních Němců byla otázka bydlení. Zpráva SD z května 1940 poukazuje přímo na „katastrofální podmínky bydlení“: „In sozialer Hinsicht ist auf die stellenweise geradezu katastrophalen Wohnverhältnisse der Volksdeutschen

*hinzuweisen, die volksbiologisch und politisch in gleicher Weise untragbar erscheinen.*¹⁵³⁷ Velké problémy měly především chudší německé rodiny, protože ty musely navíc čelit bojkotu ze strany českých majitelů nemovitostí. Údajně se často vyskytovaly případy německých rodin s dětmi, které musely žít v jediné místnosti, a dokonce více osob muselo spát v jedné posteli. Jedna rodina v Chrudimi se čtyřmi dětmi tak měla k dispozici pouze jednu malou místnost, jiná rodina se třemi dětmi z Běstovic u Chocně žila v tmavé vlhké místnosti o 20 m², jiná rodina z Horních Heršpic u Brna s šesti dětmi obývala jednu místnost v továrně na mýdlo, ve vesnici Zábřdovice u Brna připadalo na osm dospělých jen tři postele. Na některých dalších místech pak připadaly třeba na desetičlennou rodinu jen tři postele.¹⁵³⁸

Za těchto podmínek muselo jít až o zdraví: „*Deutsche Frauen in Schwangerschaft müssen, wie verschiedentlich festgestellt wurde, in nassen und kalten Räumen leben. Tuberkulosekranke können oft nicht ausgesondert werden. So leben in Iglau 11 z.T. tuberkulöse Personen in Räumen, die kaum Platz für zwei Betten bieten.*“¹⁵³⁹ Některé rodiny pak musely bydlet v maringotkách. Špatné podmínky bydlení se přitom nevyhýbaly ani nejnižším stranicovým vedoucím – tak například vedoucí bloku NSDAP v Třebchovicích pod Orebem musel žít se svou čtyřčlennou rodinou jen v docela maličké místnosti.¹⁵⁴⁰

Z výše uvedených údajů není jasné, o jaké „Němce“ vlastně šlo. Zda se jednalo o tzv. „nové Němce“ z řad dosavadních Čechů nebo různé deklasované elementy. Špatné bydlení se rozhodně vyskytovalo více mezi „rozptýlenými Němci“ než u jejich soukmenovců žijících ve velkých komunitách. V každém případě se nacistům jevilo jako nepřijatelné, aby se němečtí občané měli hůře než Češi. Navíc tyto tristní sociální poměry zcela jistě neunikly pozornosti majoritního českého obyvatelstva, které se jim – jakožto propagovanému *Herrenvolku* – mohlo i otevřeně vysmívat.

Situace s bydlením se postupně zlepšovala. Do konce roku 1941 bylo protektorátním Němcům přiděleno 4 541 bytů, což činilo 14,4 % ze všech přidělených bytů v Protektorátu.¹⁵⁴¹ Nejvíce bytů dostali *Volksdeutsche* v OLB Moravská Ostrava, a to 1 501, následoval OLB Brno s 983 byty a OLB Olomouc s 511 byty. Vzhledem k počtu německého obyvatelstva se velmi málo bytů přidělovalo na Jihlavsku (pouze 83), což bylo patrně způsobené tím, že zdejší Němci žili z převážné většiny na venkově, kde jich mělo mnoho své vlastní zemědělské usedlosti,

¹⁵³⁷ Zpráva SD za květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵³⁸ Tamtéž.

¹⁵³⁹ Tamtéž.

¹⁵⁴⁰ Tamtéž.

¹⁵⁴¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1193, Nachweisung über die Wohnugsfürsorge für die Deutschen in Böhmen und Mähren seit der Errichtung des Protektorats bis zum 31. 12. 1941.

případně pracovali u sedláka, který jim bydlení poskytoval. Bytové potřeby etnických Němců mohly být dále uspokojeny ze zabavených nemovitostí – převážně židovských. Takových „volných“ bytů bylo tehdy napočítáno 11 994, z toho ovšem 1 870 bylo určeno pro říšskoněmecké úředníky pobývající v Protektorátu. V každém případě se počítalo s výstavbou nových bytů, které by mohly sloužit etnickým Němcům.¹⁵⁴² O přidělení nového bytu přitom museli Němci sami žádat prostřednictvím místní organizace NSDAP, případně německého starosty či vládního komisaře. Na bydlení, resp. nájemné, dostávali vybraní Němci příspěvek z národního fondu, a to za podmínky, že měli velký počet dětí nebo nemocné členy domácnosti.¹⁵⁴³

Zvláštní pozornosti se dostávalo v oblasti sociální politiky německým rodinám. Péče o rodiny lze ostatně považovat za jeden z nejsilnějších faktorů přitažlivosti získání německé státní příslušnosti pro některé Čechy. Praktickou rodinnou politiku a zejména péči o děti obstarávala NSV, která začala na území Protektorátu působit hned po okupaci. Z demagogických důvodů však tato organizace chtěla ukázat, že tu je nejen pro Němce, ale pro české obyvatelstvo.¹⁵⁴⁴ Pro svou činnost si NSV řekla o 10 milionů RM. Obecně vzato měli nárok na podporu od NSV pouze němečtí občané, ale na území Protektorátu také osoby německé národnosti, které ještě říšskou státní příslušnost neobdržely.¹⁵⁴⁵ NSV plnily všestranné úkoly sociální, a především rodinné péče: „*Sie ist zuständig für alle Fragen der Volkswohlfahrt und Fürsorge...*“.¹⁵⁴⁶

Mezi hlavní úkoly státu a po stranické linii NSV patřilo v první řadě hmotné zajištění rodin. Novomanželé mohli dosáhnout na manželské půjčky (*Ehestandsdarlehen*). Podle zprávy SD z května 1940 si však protektorátní Němci stěžovali na to, že na tyto manželské půjčky nedosáhli: „*In Volksdeutschen Kreisen wird darüber geklagt, dass Volksdeutsche im Protektorat kein Ehestandsdarlehen erhalten, obwohl ihr Einkommen in den meisten Fällen niedriger ist, als das der Reichsdeutschen.*“¹⁵⁴⁷ Zvláštní pozornost nacisté věnovali početným německým rodinám. Matky, které porodily více dětí, se mohly „těšit“ na získání tzv. čestného kříže mateřství (*Ehrenkreuz der Deutschen Mutter*). Zajímavý byl v tomto ohledu případ jisté Friedy Kuchařové z Parníku u České Třebové.¹⁵⁴⁸ Ta se kdysi provdala za Čecha a kdosi ji osočil

¹⁵⁴² SOA Zámorsk, NSDAP – krajské vedení Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, Kreisleitung der NSDAP Königgrätz, Der Kreisleiter, an alle Ortsgruppenleiter – Wohnungsfürsorge für Deutsche, 14. 10. [1942].

¹⁵⁴³ SOA Třeboň, OLR Tábor, kar 5, inv. č. 14, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren – Volkstumsfond – Wohnungsfürsorge für Minderbemittelte, 8. 5. 1942.

¹⁵⁴⁴ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–2/104, Vermerk, 26. 4. 1939.

¹⁵⁴⁵ Tamtéž, sign. 109–4/1193, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren an die Parteiverbindungsstelle – Referat Wohlfahrt und Fürsorge – Öffentliche Fürsorge für deutsche Staatsangehörige im Protektorat Böhmen und Mähren, Erweiterung der Befugnisse der NS-Volkswohlfahrt, 20. 4. 1943.

¹⁵⁴⁶ *Organisationsbuch der NSDAP*, s. 274.

¹⁵⁴⁷ Zpráva SD za květen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁴⁸ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 3, inv. č. 33, Der Oberlandrat in Pardubitz (i. V. Josef Blass) an Kreisleitung der NSDAP Königgrätz, 25. 6. 1941.

z toho, že šlo o „*asociálku*“ a že pouze její dvě děti se hlásily k německé národnosti. Ve skutečnosti však všech pět dětí drželo německé občanství. Pravděpodobně šlo v tomto případě o pomluvu. Na základě osobní přímluvy úředníka OLR Pardubice Blasse se jí dostalo nejen čestného odznaku, ale i veřejné sociální podpory. Rodiny německých mužů, kteří museli narukovat do wehrmachtu pak měly nárok na tzv. *Familienunterhalt*, přičemž se jednalo de facto o sociální podporu, o jejímž přidělení rozhodoval prvoinstančně oberlandrát¹⁵⁴⁹ – resp. od poloviny roku 1942 okresní hejtmanství, potažmo jeho německé oddělení. Ne každý však byl se svým příspěvkem spokojen a například někteří Němci z Klatovska si v roce 1942 stěžovali na příliš nízký vyživovací příspěvek pro jejich rodiny.¹⁵⁵⁰

NSV podporovala rodiny především institucionálně. Organizace tak provozovala různé poradny „*pro matku a dítě*“ (*Mutter und Kind*), které zajišťovaly poradenství pro péči o dítě. Tak například v OLB Brno jich bylo v provozu 24, v OLB Moravská Ostrava 19, v OLB Olomouc 19, v jihlavském jazykovém ostrově 20 a v Praze celkem 10.¹⁵⁵¹ Jako problematický se však ukázal být nedostatek německých lékařů, kteří by dokázali matkám radit s ohledem na zdraví jejich dítěte.¹⁵⁵² NSV rovněž zřizovala mateřské školky (*Kindergarten*). Od začátku okupace do poloviny roku 1940 bylo zřízeno celkem 55 německých školek a stacionářů pro malé děti.¹⁵⁵³ Okupanti si přáli, aby byly školky zřizovány přednostně v německých jazykových ostrovech. Jen na Jihlavsku přitom převzala NSV do správy 13 školek a jejich počet narostl až na 35. Všechny školky zřizované NSV platily prý za vzorné. Dalších 24 školek byl bylo zřízeno v OLB Brno, 15 na Olomoucku, 22 na Ostravsku, 23 v jižních Čechách a v Praze deset.¹⁵⁵⁴ Naopak v západních Čechách pocítovali Němci nedostatek takových zařízení. V celém OLB Plzeň působily v roce 1940 pouze tři školky, které navštěvovalo 99 dětí. Další mateřská škola se otevřela v Líní u Plzně. Součástí péče o děti byly také různé prázdninové pobyty dětí v táborech. Jeden takový tábor se nacházel v lesnaté oblasti u Rychmburku u Skutče.¹⁵⁵⁵

Uskutečňování nacistické sociální politiky lze ilustrovat na případech z regionů. Tak například Olomoucko patřilo mezi „*zájmové oblasti*“ nacistické národnostní politiky, a bylo proto nutné zde zajistit Němcům důstojné bydlení. Nadto se měla podle oberlandráta Molsena zahájit výstavba nových bytů všude tam, kde Němci „*dříve žili*“: „*Um zu ermöglichen, daß dort,*

¹⁵⁴⁹ Verordnung über Familienunterhalt für die deutschen Staatsangehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren, 31. 10. 1939, RGBI. I, 1939, S. 2125.

¹⁵⁵⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1202, Prüfung des Familienunterhalts beim Oberlandrat in Klattau, 5. 5. 1942; Tamtéž, SD-Leitabschnitt Prag an K. H. Frank – Familienfürsorge und -unterhalt, 17. 4. 1942.

¹⁵⁵¹ Zpráva SD za červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁵² Tamtéž.

¹⁵⁵³ Zpráva SD za červen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵⁵ Zpráva SD za červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

*wo früher Deutsche leben, muß auch der Verfügung über freien Wohnraum in allen in allen Einzelfällen eingehende Beachtung geschenkt werden.*¹⁵⁵⁶ Molsen doporučoval přebírat byty spravované státní správou prostřednictvím okresního úřadu.¹⁵⁵⁷ Podpořil také zvyšování německého vlivu v olomouckých bytových družstvech.¹⁵⁵⁸ Takto nastavená bytová politika by za účasti finančních prostředků z Říše mohla přispět k posílení „němectví“. 1939 dostaly první olomoucké rodiny Němců, kteří odešli k armádě, vyživovací příspěvky.¹⁵⁵⁹ Šedesát rodin dostalo podporu v celkové výši 5 012 RM – dohromady s předchozími měsíci to činilo přes 10,5 tisíce RM. V oblasti s malým podílem Němců na Pardubicku se zase v dubnu 1940 vyplatily rodinám jedenácti k wehrmachtu povoláných branců příspěvky v souhrnné výši necelých 818 RM.¹⁵⁶⁰ V letech 1943–1944 se přitom vyplatilo na podporách půl milionu RM.¹⁵⁶¹

Sociální politika vůči Němcům slavila brzy své první úspěchy. Například na Plzeňku se podařilo během prvních dvou let okupace takřka vymýtit mezi německým obyvatelstvem nezaměstnanost a došlo k sociálnímu pozvednutí i rozptýleného německého rolnictva.¹⁵⁶² Lepší sociální péče ze strany státu i NSDAP však byla velmi těžce vykoupena nejen brutálním a totalitním režimem, ale zejména válkou a s ní spojenými materiálními i lidskými ztrátami. Němci coby privilegovaná vrstva protektorátní společnosti se však mohli těšit i přes všeobecný nedostatek nesporným výhodám oproti svým českým sousedům. Dostávali tak například větší přiděly potravin, což bylo v realitě válečného stavu důležitější než inflací zatížená marka.

¹⁵⁵⁶ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Der Oberlandrat in Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat Oktober, 2. 11. 1939.

¹⁵⁵⁷ Tamtéž, Verwaltungsbericht für den Monat November, 2. 12. 1939.

¹⁵⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁵⁹ Tamtéž.

¹⁵⁶⁰ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, Erfahrungsbericht, 27. 4. 1940.

¹⁵⁶¹ Srov. NOVOTNÝ, R., Nacistická národnostní politika, s. 193.

¹⁵⁶² Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

4.7 Zdravotní péče

Smyslem následujícího textu není podrobné pojednání o systému zdravotnictví, resp. zdravotní správě na území Protektorátu, ať už na úrovni protektorátní autonomie nebo německé okupační administrativy. Tuto problematikou už ostatně autor v jedné z předchozích částí načrtl a velmi podrobně se jí zabývaly jiné práce.¹⁵⁶³ V této části se proto budeme zabývat praktickou zdravotní péčí o protektorátní Němce a jejím svérázem.

Stejně jako v jiných odvětvích národního života etnických Němců v Protektorátu se i oblast zdravotnictví měla budovat paralelně a separátně od zdravotní péče určené pro Čechy. Ideálně se měl o německého pacienta starat německý lékař. V prvním roce okupace se však systém německé zdravotní péče vyvíjel spíše improvizovaně.¹⁵⁶⁴

Němečtí lékaři působili hlavně v jazykových ostrovech a velkých městech jako Praha. Tak tomu bylo na Olomoucku, resp. v OLB Olomouc, kde působilo v létě 1939 celkem 18 německých lékařů proti 278 českým.¹⁵⁶⁵ Tento počet byl považován za nedostatečný, proto oberlandrát Molsen požadoval, aby se sem přestěhovali další němečtí lékaři třeba i z Říše. Zájem měl především o odborné lékaře v oblastech kožní a plicní medicíny. Počítal rovněž i s jednou dětskou lékařskou. V olomoucké nemocnici přitom v téže době působil pouze jeden německý lékař. V oblasti preventivní medicíny však působil úřední lékař při zdejším OLR dr. Pippel, který už během roku 1939 objížděl svůj obvod a prováděl vyšetření školáků a řešil případy lokálních epidemií.¹⁵⁶⁶ Během září 1939 se podařilo přivést do olomoucké nemocnice jednoho sekundáře (*Sekundararzt*) a počet německých lékařů tak vzrostl na sedm.¹⁵⁶⁷ Olomoucký oberlandrát ještě usiloval o dosazení německého primáře v oboru chirurgie jakožto ředitele celé nemocnice. Do města také přišla jedna dětská lékařka, a to na základě údajného přání místních Němců. Dosud se museli němečtí lékaři spoléhat na české pediatry. Německá lékařka se ihned ujala také zdravotnímu poradenství pro matky, přičemž působila nejen pro olomoucké Němce, ale i pro obyvatelstvo okolních vesnic.¹⁵⁶⁸ Jeden německý lékař pak působil ještě v Hranicích na Moravě.¹⁵⁶⁹ V rámci olomoucké nemocnice se pak chystalo otevření ryze německé lékárny, což mělo zvýraznit německý vliv na zdravotnictví v Olomouci.

¹⁵⁶³ Zejména texty Michala Šimůnka – ŠIMŮNEK, M., Skupina zdravotnictví, I. část, s. 233–261; TÝŽ, Skupina zdravotnictví, II. část, s. 1–26.

¹⁵⁶⁴ Srov. ŠIMŮNEK, M., Skupina zdravotnictví, II. část, s. 10.

¹⁵⁶⁵ ZA Opava, pob. Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Erfahrungsbericht für Monat August, 2. September 1939.

¹⁵⁶⁶ Tamtéž, kar 4, Reisekostenrechnung – des Medizinalarztes Dr. Kurt Pippel, nedat., 4. 9. 1939.

¹⁵⁶⁷ Tamtéž, kar 5, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für Monat September, 2. 10. 1939.

¹⁵⁶⁸ Tamtéž, kar 5, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat Oktober, 2. 11. 1939.

¹⁵⁶⁹ Tamtéž.

Během prosince 1939 se podařilo získat další dva externí lékaře z Brna do olomoucké zemské nemocnice.¹⁵⁷⁰ Ještě před koncem roku pak byl jmenován dr. Jung z Opavy do vedení tohoto ústavu. Tím došlo k výraznému posílení německých pozic v olomouckém zdravotnictví: *„Damit ist eine leitende Stellung von erheblicher Bedeutung in deutsche Hände übergeleitet werden und eine Stärkung unserer Position in den Landeskrankenanstalten eingetreten, noch dazu, wo dem Dr. Jung die Möglichkeit gegeben werden soll, in den nächsten Monaten noch einem deutschen Assistenten und eine Laborantin anzustellen.“*¹⁵⁷¹ Přesto se tím situace Němců na venkově příliš v tomto ohledu nezlepšila, protože museli za německým lékařem dojíždět.

Celkově vzato „trpěli“ Němci po celém Protektorátu nedostatkem „německé“ zdravotní péče, na což upozornila zpráva SD z jara 1940: *„Eine weitere physische Bedrohung des Deutschtums im Protektorat liegt in der mangelnden gesundheitlichen Betreuung, die schon zu vielfachen Klagen Anlass gab. Gerade in den ländlichen Gemeinden und Bezirken des Streudeutschtums fehlt es durchweg an deutschen Ärzten. Nur in den wenigsten Fällen ist der einzelne Volksdeutsche in der Lage, die Mittel aufzubringen, um den nächst gelegenen deutschen Arzt in Anspruch zu nehmen, ganz abgesehen von den Fällen notwendiger Soforthilfe, Misstrauen und Abneigung gegen tschechische Ärzte und Krankenhäuser werden bei Deutschen stellenweise durch das Bekanntwerden eklatanter Einzelfälle gestärkt.“*¹⁵⁷²

Němci se prý tak často stávali obětí šikany ze strany českých lékařů, k nimž museli docházet. Někteří je přitom odmítali ošetřit. Brněnští Němci si tak stěžovali na špatné zacházení ve zdejší nemocnici. Někteří však naopak české lékaře vyhledávali, protože jim byli ochotni udělat zákroky, které z hlediska nacistického lékařství byly nepřípustné. Ano, jednalo se především o potraty, přičemž některé německé ženy jezdily až ze Sudet a Rakouska do Protektorátu, aby si nechaly uměle přerušit těhotenství.¹⁵⁷³ V Kosmonosech na Jičínsku zase pečoval o zdejší Němce bývalý český vojenský lékař. Naopak ve Dvoře Králové, kde působil pouze jediný německý lékař – se specializací na oční lékařství – se chovali čeští lékaři více či méně nepřátelsky vůči zdejší německé komunitě.¹⁵⁷⁴

Ještě v létě 1940 platilo, že jen malá část protektorátních nemocnic stála pod německým vedením a působilo v nich jen několik málo německých lékařů.¹⁵⁷⁵ V Protektorátu existovalo tehdy 73 nemocnic, 85 sanatorií a 35 léčeben – z toho 11 se zaměřením na plicní choroby a 24

¹⁵⁷⁰ Tamtéž, OLR Olmütz – Verwaltungsberich für den Monat Dezember, 6. 1. 1940.

¹⁵⁷¹ Tamtéž.

¹⁵⁷² Zpráva SD za březen a duben 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁷³ Tamtéž.

¹⁵⁷⁴ Tamtéž.

¹⁵⁷⁵ Zpráva SD za červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

ústavů pro duševně nemocné. Jen šest nemocnic a sedm sanatorií, z nichž byly čtyři v Praze – podléhali německému vedení. Kromě toho v dalších sedmi nemocnicích působili Němci alespoň jako vedoucí oddělení, přičemž se jednalo většinou o kliniky lékařské fakulty pražské NKU. Němci v OLB Klatovy, Jičín, Kolín, Pardubice, Německý Brod a Zlín se pak museli spokojit výhradně s českými lékaři, protože v těchto obvodech nepůsobil ani jeden německý doktor.¹⁵⁷⁶ V těch zdravotních ústavech, v nichž působili němečtí lékaři, pak panovalo často napětí mezi nimi a jejich českými kolegy. Mnohdy se přitom jednalo o takové drobné naschvály – kupříkladu s německými lékaři hovořili jejich čeští spolupracovníci pouze česky, ačkoliv uměli prokazatelně německy.

Lepší situace panovala v Brně, kde se podařilo zřídit ve zdejší nemocnici německá oddělení: „*Auf dem Gebiet gesundheitlicher Betreuung ist durch Errichtung deutscher Abteilungen innerhalb der Landeskrankenanstalt und die mit energischem Auftreten und kraftvoller Initiative durchgeführte deutsche Leitung verschiedener Institutionen wie des Brünnner Kinderspitals; des gesamten Infektionswesens u.a. ein erfreulicher Fortschritt festzustellen.*“¹⁵⁷⁷ Poměry i v Brně však zhoršovalo povolávání německých lékařů do armády. Tehdy působil ve městě jen 49 německých lékařů. Brněnská okresní nemocnice přitom zaměstnávala vedle 188 českých jen 8 německých.¹⁵⁷⁸ S velkým nedostatkem německých zdravotníků se pak potýkalo Jihlavsko – i přes početné německé obyvatelstvo. Většina zdejších Němců musela navštěvovat české lékaře. Těch několik málo lékařů muselo opouštět své praxe a nastoupit na frontu. Povolávací rozkaz tak dostali v září 1940 hned čtyři lékaři z všeobecné veřejné nemocnice v Jihlavě, přičemž už dříve odešli tři. Celkem zbylo v jihlavské nemocnici pouze osm německých lékařů. V OLB Moravská Ostrava pak působili většinou přestárlí lékaři, přičemž je neměl kdo nahradit. Naopak soukromých německých lékařů byl relativní dostatek. Vzhledem k válce bylo přitom velmi nesnadné získat lékaře odjinud – např. přímo z Říše, případně ze sudetoněmeckých oblastí.

Problémy však neměli Němci pouze s českými lékaři, ale i se zdravotními sestrami a dalším personálem zdravotnických zařízení. To se týkalo ostatně i porodních asistentek.¹⁵⁷⁹ Říšskoněmecké ženy si opakovaně stěžovaly na jejich špatnou péči. Naproti tomu poskytovala kvalitní služby pro německé nastávající maminky NSV: „*Ihre Mütterberatungsstellen werden viel und gern in Anspruch genommen und üben auch insofern eine segensreiche Tätigkeit aus,*

¹⁵⁷⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷⁷ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁷⁸ Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁷⁹ Tamtéž.

*als sie veralteten Begriffen der Ernährungsfrage und gewissen Widerständen seitens der vielfach stur konservativen Iglauer Deutschen gegen jede Erneuerung entgentreten.*¹⁵⁸⁰

Teprve v říjnu 1940 byl položen jednotný institucionální rámec německé zdravotní péči v Protektorátu.¹⁵⁸¹ Tehdy totiž začalo platit nařízení o Německé zdravotní komoře (*Deutsche Gesundheitskammer im Protektorat Böhmen und Mähren*).¹⁵⁸² Tato organizace měla sdružovat všechny německé lékaře, lékárníky, zubaře a porodní asistentky v Protektorátu: *„Die Ärzte, Zahnärzte, Apotheker, Dentisten und Hebammen im Protektorat Böhmen und Mähren werden, soweit sie deutsche Staatsangehörige sind, ind er Deutschen Gesundheitskammer in Böhmen und Mähren zusammengefaßt.*¹⁵⁸³ Podle Šimůnka měla norma vyřešit problém s bojkotem německých pacientů českými lékaři, na straně druhé měli však být zároveň čeští praktičtí lékaři přivedeni do závislosti na německé komoře.¹⁵⁸⁴ Zpráva SD z října 1940 vznik této profesní organizace komentovala takto: *„Durch zwei Verordnungen des Reichsministeriums des Innern wurde die Gesundheitspflege im Protektorat auf eine neue Grundlage gestellt und die Deutsche Gesundheitskammer als eine Körperschaft des Öffentlichen Rechts anerkannt. Die deutsche Ärzteschaft im Protektorat hat diese Maßnahme, in der sie eine weitere Sicherung ihres Berufsstandes erblickt, mit großer Zustimmung aufgenommen. Die rechtlichen Belange der deutschen Ärzteschaft werden jedoch nach wie vor von der tschechischen Ärztekammer für Böhmen bezw. Mähren wahrgenommen, so daß der baldige Aufbau des NS-Ärztbundes im gesamten Protektorat dringend erhofft wird.*¹⁵⁸⁵

Do konce roku 1940 se postavení německého zdravotnictví v Protektorátu opravdu značně zlepšilo, a to především v německých „zájmových oblastech“. Na Moravě pokračoval proces dosazování německých lékařů do nemocničních zařízení, přičemž bylo údajně dosaženo „uspokojivých výsledků“.¹⁵⁸⁶ Brněnská nemocnice získala tři „vynikající“ německé lékaře v oborech chirurgie, interny a gynekologie: *„Die 3 Ärzte haben sich einen absolut bestimmenden Einfluß zu sichern gewußt.*¹⁵⁸⁷ Ředitel brněnského ústavu byl rovněž Němec. Kromě toho působili v nemocničních ústavech také dětský lékař, 5 vrchních lékařů a asistentů, 10 sekundářů a 11 externistů. Rovněž do zemské nemocnice v Olomouci přišli od roku 1939 dva němečtí

¹⁵⁸⁰ Tamtéž.

¹⁵⁸¹ Zpráva SD za říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁸² Verordnung über die Deutsche Gesundheitskammer im Protektorat Böhmen und Mähren, 24. 9. 1940, RGBI. I, 1940, S. 1275.

¹⁵⁸³ Tamtéž.

¹⁵⁸⁴ ŠIMŮNEK, M., Skupina zdravotnictví, II. část, s. 10.

¹⁵⁸⁵ Zpráva SD za říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁸⁶ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Ergänzung der einleitenden Bemerkungen der Anlage zum Verwaltungsbericht vom 22. 11. 1940 (Reichsprotector in Böhmen und Mähren, Dienststelle Mähren).

¹⁵⁸⁷ Tamtéž.

primáři, jeden asistent, čtyři sekundáři a čtyři externisté. Ve třetím zemském zařízení v Uher-
ském Hradišti však dosud žádný německý lékař nepůsobil. Nicméně v jihlavské nemocnici
působili dva němečtí odborní lékaři, dva sekundáři a osm externistů pod německým vedením.
V ostravské nemocnici pracovali tři odborní lékaři, 10 sekundářů a šest externistů. Nemocnice
ve Frýdku se pak mohla „pochlubit“ jedním německým chirurgem a jedním sekundářem a
v Hranicích na Moravě působili dva externisté. Do nemocnice v Jindřichově Hradci přišel jeden
německý chirurg a jeden sekundář.¹⁵⁸⁸ O nástupu německého chirurga do jindřichohradecké
nemocnice se zmínil, nutno dodat, že s despektem, český kronikář tohoto města: „*Od února byl
do nemocnice dosazen německý primář-chirurg Dr. Fischer, ač vůbec nebyl odbor. chirurgem,
nýbrž prakt. lékařem v Ústí n. L.*“¹⁵⁸⁹ V každém případě se už Němci v těchto městech nemuseli
obracet výhradně jen na české lékaře.¹⁵⁹⁰ V roce 1941 začal spravovat Německý červený kříž
(DRK) bývalé židovské sanatorium, ze kterého vznikla *DRK-Krankenhaus*.¹⁵⁹¹ DRK se svými
mnoha pobočkami sloužil jako jakási zdravotnická záloha schopná pokrýt emergentní zdravotní
péči v případě nutnosti.¹⁵⁹²

Složitější situace byla v případě zdravotních sester a pomocného zdravotního personálu,
jak uvádí zpráva moravské služebny ÚŘP z listopadu 1940: „*Die neu eingesetzten deutsche
Chefärzte haben in anerkennenswerter Tatkraft alle Möglichkeiten zur Gewinnung deutschen
Personals für ihre Abteilungen ausgenutzt. Die Möglichkeiten sind allerdings begrenzt. Zum
wenigsten ist aber durchgesetzt, daß auf den deutschen Stationen fast nur Schwestern mit deut-
schen Sprachkenntnissen Dienst tun.*“¹⁵⁹³

Na konci roku 1941 působil v Protektorátu celkem 456 německých lékařů, přičemž
více než polovina pracovala v Čechách.¹⁵⁹⁴ Do tohoto počtu přitom nebyli započtení externisté
a vědeckí pracovníci. Tento počet se přitom týkal jen členů Německé zdravotní komory, do níž
nevstupovali vojenští a policejní lékaři, jakožto i lékaři SS nebo RAD.¹⁵⁹⁵ Zdravotní péči Mnozí
etnickí Němci nebyli přitom závislí pouze na německých lékařích v nemocnicích nebo na ně-
meckých soukromých praxích – mohli totiž využívat i vojenské lazarety wehrmachtu a SS, což
situaci značně zlepšilo. V některých regionech Protektorátu však nepůsobil, byť jediný,

¹⁵⁸⁸ Tamtéž.

¹⁵⁸⁹ SOKA Jindřichův Hradec, AM Jindřichův Hradec, Pamětní kniha Jindřichova Hradce 1929–1948, pag. 245.

¹⁵⁹⁰ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Ergänzung der einleitenden Bemerkungen der Anlage zum
Verwaltungsbericht vom 22. 11. 1940 (Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Dienststelle Mähren).

¹⁵⁹¹ ŠIMŮNEK, M., Skupina zdravotnictví, II. část, s. 21.

¹⁵⁹² Tamtéž, s. 20–22.

¹⁵⁹³ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Ergänzung der einleitenden Bemerkungen der Anlage zum
Verwaltungsbericht vom 22. 11. 1940 (Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Dienststelle Mähren).

¹⁵⁹⁴ ŠIMŮNEK, M., Skupina zdravotnictví, II. část, s. 13.

¹⁵⁹⁵ Tamtéž.

německý lékař. Takovým regionem byla větší část východních Čech. Krajské vedení NSDAP v Hradci Králové proto vydalo seznam spolehlivých českých lékařů všech možných specializací pro péči o německé státní příslušníky.¹⁵⁹⁶ Jejich výběr byl uskutečněn tak, aby Němci nemuseli dojíždět příliš daleko. Tím se situace alespoň trochu uspokojivě vyřešila.

4.8 Hospodářská podpora etnických Němců

Nacistické okupační úřady se snažily o zlepšení postavení německých podnikatelů a zemědělců v Protektorátu. Jejich situace nebyla zpočátku příliš příznivá a ztěžovaly ji četné bojkoty ze strany českého obyvatelstva, což se týkalo mimo jiné řemeslníků, obchodníků a provozovatelů nejrůznějších služeb včetně pohostinství. Okupanti rovněž usilovali o to, aby se síť německých provozoven rozšiřovala.

V Protektorátu údajně působilo v oblasti pohostinských služeb jen málo německých hotelů a restaurací, na což si stěžovali sem přidělení říšští Němci.¹⁵⁹⁷ Na mnoha místech s německým obyvatelstvem zcela chyběly restaurace a tam, kde nějaká fungovala, jednalo se spíše o malé a nevyhovující podniky, jež se musely potýkat s konkurencí velkých českých hospod a restauračních zařízení. Za těchto podmínek chodili mnohdy Němci raději do českých než německých podniků. Tyto podmínky přitom panovaly i v jazykových ostrovech. Dále tu byl nedostatek německého personálu, takže například v Německém domě v Brně tvořili Češi polovinu všech zaměstnanců.¹⁵⁹⁸ S velkým nedostatkem hotelů a pohostinství se potýkali Němci i na Olomoucku: „*Ein besonderer Mangel war bisher die Tatsache, daß kein einziges gutes Hotel in deutscher Hand befand.*“¹⁵⁹⁹ Uvažovalo se proto o zabránění dvou českých hotelů, jejichž majitelé byli zatčeni gestapem.¹⁶⁰⁰ Dále panoval nedostatek německých řemeslníků a obchodníků, což se týkalo například Plzeňska.¹⁶⁰¹ „*Der Prozentsatz der wirtschaftlich selbständigen Familien, wie Bauern, Gewerbetreibende, freie Berufe, ist gering.*“¹⁶⁰²

¹⁵⁹⁶ SOA Zámorsk, NSDAP – krajské vedení Hradec Králové, kar 2, inv. č. 8, Verzeichnis der Ärzte für die Betreuung der deutschen Staatsangehörigen, nedat. K ošetřování Němců spolehlivými a ochotnými německými lékaři viz též ŠIMŮNEK, M., Skupina zdravotnictví, II. část, s. 10.

¹⁵⁹⁷ Zpráva SD za červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁵⁹⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹⁹ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat Mai, 3. 6. 1940.

¹⁶⁰⁰ Tamtéž.

¹⁶⁰¹ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁶⁰² NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–5/45, Zpráva SD o rozptýlených Němcích v OLB Plzeň, 11. 7. 1941.

Mnoho podniků v Protektorátu bylo v rukách Židů. Protektorátní Němci se přitom ze značné části podíleli na arizaci jako tzv. *Treuhänder* a židovský majetek jim byl i přidělován.¹⁶⁰³ V OLB Olomouc tak bylo na konci roku 1939 celkem 24 židovských podniků v rukou německých „treuhänderů“. ¹⁶⁰⁴ Pravdou však je, že se jednalo takřka výhradně o podniky malé či menší. Konfiskaci těch velkých a zejména pak kapitálových společností realizovaly říšskoněmecké firmy a koncerny – v oblasti průmyslu to byly Göringovy závody – *Reichswerke Hermann Göring* nebo I. G. Farben.¹⁶⁰⁵ Tyto velké koncerny ostatně získávaly i kapitálové podíly v českých podnicích. Na autochtonní protektorátní Němce tak prakticky zbyla v podstatě jen „ohlodaná kost“. Přesto tato hanebná krádež židovského majetku dala vzniknout celé řadě německých živností. Zabírání českých podniků pak sloužilo veskrze germanizačním účelům.

Nacistické úřady se také staraly o rozvoj německého zemědělství v Protektorátu.¹⁶⁰⁶ Nejvíce německých rolníků působilo v uzavřených německých enklávách na Jihlavsku, Vyškovsku, Brněnsku, Olomoucku a Českobudějovicku.¹⁶⁰⁷ V oblastech s rozptýleným němečtvím šlo především o oblasti OLB Klatovy, Plzeň, Hradec Králové, Jihlava nebo Moravská Ostrava.¹⁶⁰⁸ Konkrétně v OLB Plzeň se zemědělstvím živilo pouze 122 Němců, zatímco většina z nich působila v průmyslovém centru v Plzni.¹⁶⁰⁹ V OLB Pardubice evidoval úřad oberlandráta celkem 66 zemědělských usedlostí, z čehož připadalo 43 jen politický okres Litomyšl při hranicích se sudetskou župou.¹⁶¹⁰ Značnou část jejich majitelů ale tvořili „bývalí Češi“, kteří se přihlásili k „němečtví“. Téměř zcela chyběli pak němečtí rolníci v oblasti OLB Kladno, kde žili zdejší „rozptýlení Němci“ především ve městech: „*Fast durchweg ist das Deutschtum nur in den Städten und deren unmittelbarer Umgebung vertreten.*“¹⁶¹¹ Problém však byl s najímání německých zemědělských dělníků, kteří odcházeli raději pracovat do Říše.¹⁶¹² Německé

¹⁶⁰³ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für Monat September, 2. 10. 1939.

¹⁶⁰⁴ Tamtéž, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für Monat November, 2. 12. 1939.

¹⁶⁰⁵ Srov. KRÁL, V., *Otázky hospodářského a sociálního vývoje*, I. díl, s. 58nn, II. díl, s. 27nn. Viz též BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 58nn.

¹⁶⁰⁶ Podrobně k zemědělské politice v Protektorátu viz ŠTOLLEOVÁ, B., *Pod kuratelou Německé říše*. Autorka se ve své velmi kvalitní práci přímo systematicky zemědělství protektorátních *Volksdeutsche* nevěnuje, avšak podává zevrubný rozbor přístupu nacistických okupantů k zemědělské otázce a velkou pozornost věnuje i postavení zemědělského stavu v Protektorátu. Neopomíjí přitom ani germanizační rozbor nacistické zemědělské politiky – viz Tamtéž, s. 129–152.

¹⁶⁰⁷ Zpráva SD za listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁶⁰⁸ Tamtéž.

¹⁶⁰⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–5/45, Zpráva SD o rozptýlených Němcích v OLB Plzeň, 11. 7. 1941.

¹⁶¹⁰ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, Opis – Verzeichnis der deutschen landwirtschaftlichen Betriebe im Oberlandratsbezirk Pardubitz, nedat.

¹⁶¹¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–6/82, Zpráva SD o rozptýlených Němcích v OLB Kladno, 20. 2. 1941.

¹⁶¹² Zpráva SD za listopad 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

zemědělství v Protektorátu také nepříznivě ovlivnila válka, resp. posílání rolníků na frontu, takže mnohde byly zemědělské usedlosti téměř opuštěné.

Pro živočišnou výrobu pak scházeli němečtí veterináři, takže si museli Němci vystačit většinou s těmi českými.¹⁶¹³ V polovině roku 1940 působilo v Protektorátu pouze asi třicet německých zvěrolékařů, z nichž třetina připadala na OLB Brno. Tak například v jihlavském jazykovém ostrově, kde žilo nejvíce německých zemědělců, byli k dispozici pouze dva němečtí veterináři, což pochopitelně ani zdaleka neodpovídalo poptávce.¹⁶¹⁴

Němečtí zemědělci se po okupaci sdružovali do profesních svazů či spolků. Jednou z těch nejdůležitějších nich byla Německá zemědělská rada se sídlem v Brně, jež měla sdružovat všechny německé zemědělce z celého Protektorátu.¹⁶¹⁵ Jako zastřešující organizace působil též Svaz německého zemědělství a lesnictví v Čechách a na Moravě (*Verband der deutschen Land- und Forstwirtschaft in Böhmen und Mähren*, dříve *Geschäftsstelle der deutschen Land- und Fortswirtschaft*).¹⁶¹⁶ Ten vydával pro německé zemědělce týdeník s názvem *Wochenblatt des Verbandes der deutschen Land- und Forstwirtschaft für Böhmen und Mähren* – podtitul zněl *Mitteilungen der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften*.¹⁶¹⁷ V roce 1942 pak vznikl jednotný Svaz zemědělství a lesnictví pro Čechy a Moravu, do něhož se měli sdružit všichni zemědělci bez ohledu na národnost.¹⁶¹⁸ Součástí svazu se staly i všechny dosavadní profesní organizace zemědělců. Německý svaz tak v rámci něj mohl působit i nadále.¹⁶¹⁹ Němcům se přitom podařilo prosadit své lidi do vedení celoprotektorátní organizace. Během Heydrichova působení a v období po něm tak nacisté prakticky ovládli celou zemědělskou prvovýrobu na území Protektorátu Čechy a Morava.

Němečtí lesníci se sdružovali v Německém lesnickém svazu (*Deutscher Forstverein*), který se ustavil na svém shromáždění 1. července 1940.¹⁶²⁰ Tato organizace měla hájit zájmy všech německých lesníků: „*Mit der Gründung des ‚Deutschen Forstvereins‘ wurde das Verlangen aller deutschen Förster, Forstbesitzer und Förderer der Forstwirtschaft und* -

¹⁶¹³ Zpráva SD za červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁶¹⁴ Tamtéž.

¹⁶¹⁵ Srov. ŠTOLLEOVÁ, B., c. d., s. 73.

¹⁶¹⁶ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–6/46, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Vermerk, 11. 1939; SD-Leitabschnitt Prag an K. H. Frank – Ausschuss des Verbandes der deutschen Land- und Forstwirtschaft in Böhmen und Mähren, 5. 2. 1940.

¹⁶¹⁷ Tamtéž, *Wochenblatt des Verbandes der deutschen Land- und Forstwirtschaft für Böhmen und Mähren*, Folge 2, 4. Jahrgang, 9. 1. 1943.

¹⁶¹⁸ ŠTOLLEOVÁ, B., c. d., s. 87nn.

¹⁶¹⁹ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–6/46, Durchschlag an Dienstleiter Neuburg, Partei-Kanzlei, zur Kenntnisnahme, 2. 12. 1942.

¹⁶²⁰ Zpráva SD za červenec 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

*wissenschaft nach Zusammenschluss in einer Fachorganisation erfüllt.*¹⁶²¹ V září téhož roku pak otevřela své brány první německá lesnická škola v Hranicích na Moravě, jejímž úkolem bylo připravovat německý lesnický dorost. Mezi zájemci o studium na této škole sice výrazně převažovali Němci z Protektorátu, ale hlásilo se též i několik sudetských Němců.¹⁶²² Lesnický svaz poté přešel pod křídla Svazu zemědělství a lesnictví. Začátkem července 1940 se rovněž konstitovala organizace německých myslivců – *Deutsche Jägerschaft des Protektorates Böhmen und Mähren*, která byla pobočkou říšského mysliveckého svazu.¹⁶²³ Myslivecký svaz měl své filiálky v Praze, Českých Budějovicích, Jihlavě, Olomouci a Moravské Ostravě.¹⁶²⁴

Olomoucký oberlandrát Marius Molsen již na podzim 1939 psal o možné podpoře německých zemědělců prostřednictvím říšských finančních prostředků.¹⁶²⁵ Tato finanční pomoc nejen zemědělcům, ale i podnikatelům, byla vyplácena prostřednictvím tzv. hospodářské pomoci etnickým Němcům, resp. říšské hospodářské pomoci (*Volksdeutsche Wirtschaftshilfe, Reichswirtschaftshilfe*).¹⁶²⁶ Jednalo se přitom převážně o malé úvěry (*Kleinkredite*). Kromě této přímé hospodářské pomoci byly německým podnikatelům odepisovány daně, a nebo sanovány jejich staré dluhy.¹⁶²⁷ Úhrada hospodářské pomoci šla přitom na vrub *Volkstumsfondu*. O žádostech o hospodářskou pomoc rozhodovaly jednotlivé oberlandráty.

Jen v prosinci 1939 bylo takto rozděleno 4,2 milionů říšských marek za účelem drobného úvěrování.¹⁶²⁸ Nejvíce financí připadlo OLR Brno – rovných 900 000 RM (21,4 %), následoval OLR Moravská Ostrava s 650 000 RM (15,5 %), OLR Praha s příspěvkou ve výši 600 000 RM (14,3 %), OLR Jihlava se 450 000 RM (10,7 %), OLR Olomouc s přídělem 400 000 RM (9,5 %) a OLR České Budějovice, který získal „kontingent“ 300 000 RM (7,1 %). Na ostatní OLR zbylo pouhých 21 % celkového přídělu,¹⁶²⁹ tedy ve stejné výši, jaký získal oberlandrát v Praze. Od roku 1941 do poloviny roku následujícího přitom obdrželi němečtí podnikatelé a zemědělci úvěry ve výši více než 18 milionů RM.¹⁶³⁰ Většina prostředků šla opět ve prospěch oblastí s vysokým podílem německého obyvatelstva – tj. do Prahy, na Jihlavsko,

¹⁶²¹ Tamtéž.

¹⁶²² Tamtéž.

¹⁶²³ Tamtéž.

¹⁶²⁴ Tamtéž.

¹⁶²⁵ ZA Opava, pob. Olomouc, kar 5, OLR Olmütz – Verwaltungsbericht für den Monat Dezember, 6. 1. 1940.

¹⁶²⁶ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–2/82, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren – Volksdeutsche Wirtschaftshilfe, 16. 1. 1940.

¹⁶²⁷ Srov. KRÁL, V., *Otázky hospodářského a sociálního vývoje*, I. díl, s. 46.

¹⁶²⁸ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–2/82, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren – Volksdeutsche Wirtschaftshilfe, 16. 1. 1940.

¹⁶²⁹ Tamtéž.

¹⁶³⁰ Tamtéž, sign. 109–4/43, Übersicht über die Entwicklung der Volksdeutschen Wirtschaftshilfe im Protektorat Böhmen und Mähren – zum 30. 9. 1941 (10. 10. 1941), bis zum 31. 3. 1942 (13. 4. 1942), bis zum 15. 6. 1942 (10. 7. 1942).

Olomoucko, Brněnsko nebo Českobudějovicko. S nižšími příspěvky se naopak musely spokojit oberlandráty s „rozptýleným“ osídlením německého obyvatelstva. V OLR Pardubice tak bylo v dubnu 1940 vydáno pouze 20 000 RM a v letech 1941–1942 došlo k uspokojení pouhých dvou žádostí v úhrnné výši 10 200 RM.¹⁶³¹

Hospodářské poměry německých malých podnikatelů a zemědělců v Protektorátu se postupně prostřednictvím půjček a subvencí skutečně zlepšovaly. Dostávaly i větší přiděly surovin než jejich české protějšky.¹⁶³² Dále se mohli obohacovat na úkor židovského a českého obyvatelstva. Ani to však nemohlo zcela zastínit fakt, že podmínky probíhající války stále jejich výdělečnou činnost znesnadňovaly. Se skutečným rozvojem německého podnikání se proto počítalo až po válce, která však pro Velkoněmeckou říši skončila nezdarem, což vedlo k úplnému zániku německého nejen hospodářského života v českých zemích.

¹⁶³¹ Srov. NOVOTNÝ, R., *Nacistická národnostní politika*, s. 193.

¹⁶³² KRÁL, V., *Otázky hospodářského a sociálního vývoje*, I. díl, s. 46.

KAPITOLA PÁTÁ

Německá kolonizace Čech a Moravy

5.1 Plánování a propozice německé kolonizace

Konečný cíl německých okupantů spočíval v plném poněmčení česko-moravského prostoru. Vzhledem ke slabosti zdejší německé menšiny však nepřipadalo v úvahu tento úkol splnit „vlastními silami“. K poněmčení byla přitom dle rasových měřítek „způsobilá“ zhruba polovina českého obyvatelstva, s jehož poněmčením se však počítalo spíše mimo území Čech a Moravy. Na první pohled tak nacisté museli někým nahradit přinejmenším polovinu obyvatelstva – tedy zhruba tři a půl milionu lidí, které čekalo pravděpodobně vysídlení kamsi na východ.

Situace se jevila ovšem ještě hůře, neboť zdejší německá menšina na tom nebyla z hlediska nacionálně socialistických ideologů zrovna nejlépe po „*biologické*“ stránce. Ostatně oberlandráti ze všech koutů Protektorátu volali po přísunu „*čerstvé německé krve*“ – „*die Notwendigkeit fremder deutscher Blutzufuhr*“.¹⁶³³ Relativně izolované německé jazykové enklávy byly přestárlé, počet zdejších Němců přinejmenším stagnoval, a navíc hrozilo rozšiřování genetických vad v dalších generacích. Zprávy SD z léta 1940 jasně hovoří o tom, že se stále více ukazovala nutnost rekolonizovat právě německé oblasti v Protektorátu, a to etnickými Němci z východní a jihovýchodní Evropy: „*Mehr und mehr werden in den Volksdeutschen Gebieten des Protektorates Stimmen laut, die auf die Notwendigkeit einer planmässigen deutschen Zuwanderung, etwa aus Gruppen der volles deutschen Rückwanderer des Ostens und Südostens verweisen.*“¹⁶³⁴ Tyto možnosti přitom nebyly jen na teoretické bázi, avšak chystalo se jejich přímé uplatnění v praxi: „*Immer mehr beschäftigen sich deutsche Kreise im Protektorat mit der Frage der Möglichkeit und Notwendigkeit einer deutschen Zuwanderung. Angesichts der zurzeit stattfindenden Rücksiedlung deutscher Volksgruppen des Südostens besteht lebhaftes Interesse für die Frage, inwieweit Rücksiedler, deren Vorfahren aus dem heutigem Protektoratsgebiet stammen, nach hier rückgesiedelt werden können.*“¹⁶³⁵

Kolonizace mohla proběhnout úspěšně jedině za předpokladu důsledné koordinace celé akce. Už od vzniku Protektorátu se přitom vyrojilo množství germanizačních plánů, které přesně určovaly přednostní oblasti k osídlení Němci (viz kap. 1). Mezi dílčí cíle tak patřilo

¹⁶³³ Zpráva SD za srpen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁶³⁴ Tamtéž.

¹⁶³⁵ Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

zajištění „*národnostního mostu*“ napříč Moravou od Brna až po Ostravsko přes vyškovský a olomoucký jazykový ostrov. Dále pak šlo o propojení Jihlavska severovýchodním směrem přes Jevíčko až k Hřebečsku a jižním směrem přes Dačice, Jemnici a Jindřichův Hradec k Dolním Rakousům. V Čechách se jednalo o spojení Českých Budějovic s Horními Rakousy a přes Třeboňsko a Jindřichův Hradec až s jihlavským jazykovým ostrovem.

Význam, jaký nacisté dávali „*zájmovým oblastem*“, dobře ilustruje i případ plánované výstavby továrny na letecké motory právě v Českých Budějovicích. Proti tomu se v roce 1941 ohradil říšský protektor Neurath, jež se v této věci obrátil na samotného Hitlera. Podle protektora by nová továrna vedla k přistěhování kolem 12 000 českých dělníků, ale „*připočteme-li rodinné příslušníky, přírůstek nějakých 50 000 Čechů. Tím by bylo město pro německo ztraceno...*“¹⁶³⁶ Hitler mu vyhověl a Lammers zaslal Göringovi žádost o umístění továrny v místě, „*kde by nehrála v národnostní práci rozhodující úlohu.*“¹⁶³⁷

Dalším „*zájmovým územím*“ pro germanizaci se staly západní Čechy, jež měly být poněmčeny a které měly být časem propojeny s Prahou. Hlavní město se pak mělo spojit přes Mělnicko se sudetoněmeckým územím v oblasti Litoměřicka, což podporoval i pražský oberlandrát von Watter.¹⁶³⁸ Pochybnosti ovšem vyjádřil jeho kolega sídlící v Mělníku, který správně poukázal na to, že jeho OLB byl z národnostního hlediska prakticky ryze český.¹⁶³⁹ Jičínský oberlandrát Möller pak navrhl ještě jeden „*národnostní most*“ vedoucí přes Mladou Boleslav až k Liberecku, přičemž by se využilo vysídlení českého obyvatelstva z prostoru rozšířeného vojenského cvičiště v Milovicích.¹⁶⁴⁰

V „*zájmových oblastech*“ pro prioritní germanizaci, kam měly též přednostně směřovat kolonizační projekty, sídlily pojízdné tzv. rentgenové prapory SS (sg. *SS-Röntgensturmabteilung*). Ty prováděly od roku 1942 pod vedením „*rentgenových komisí*“ RuSHA plošný rasový výzkum českého obyvatelstva za účelem zjištění procenta osob „*schopných poněmčení*“.¹⁶⁴¹ Veřejně deklarovanou záminkou k tomuto rasovému šetření bylo preventivní opatření proti tuberkulóze. V červenci 1942 se nacházely tři rentgenové vozy v Týnu nad Vltavou, ve Vysokém Mýtě a v Židlochovicích na jižní Moravě.¹⁶⁴² V září 1942 pak pracovaly celkem čtyři rentgenové

¹⁶³⁶ Dopis Neuratha Hitlerovi o poněmčení města Budějovic, 10. V. 1941, in: ČELOVSKÝ, B., *So oder so*, s. 285.

¹⁶³⁷ Dopis státního sekretáře v Říšském kancléřství Lammerse H. Göringovi o poněmčení města Budějovic, 1. VI. 1941, in: ČELOVSKÝ, B., *So oder so*, s. 287.

¹⁶³⁸ Srov. též BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 143nn.

¹⁶³⁹ Srov. NĚMEC, P., *Die Lage der deutschen Nationalität*, s. 43–44.

¹⁶⁴⁰ Tamtéž, s. 44.

¹⁶⁴¹ Srov. NOVOTNÝ, R., *Česko-moravská pobočka*, s. 168–169.

¹⁶⁴² Uhlyarik F. Fischerovi, 2. 7. 1942, in: *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal*. Vol. XXXIX. Nuremberg, 1949, s. 365.

komise v Mělníku, Mladé Boleslavi, Litovli a Židlochovicích.¹⁶⁴³ Ve všech případech šlo o „zájmová území“ z hlediska *Volkstumspolitik*.

Na těchto územích se přitom nepodařilo zcela utajit skutečný cíl „rentgenové akce“ před českým obyvatelstvem. Na Mělnicku, kde sídlila vůbec první rentgenová komise, se totiž začaly šířit zvěsti o tom, že rentgenová vyšetření měla být součástí příprav na vysídlení Čechů z Protektorátu, popř. jen z Mělnicka: „... es sich um eine speziell für die Melniker Bevölkerung vorgesehene Umsiedlungsmaßnahme handele, das in anderen benachbarten Bezirken gleichartige Untersuchungen bisher noch nicht stattgefunden hätten.“¹⁶⁴⁴ Podobné ohlasy se přitom objevily i na Mladoboleslavsku: „Auch in Jungbunzlau ist unter der tschechischen Bevölkerung allgemein die Ansicht verbreitet, daß die Untersuchungen (Kommission C) eine rassische Musterung darstellten mit dem Ziele einer bevorstehenden Aussiedlung der Tschechen aus diesem Gebiet.“¹⁶⁴⁵ Taktéž na Litovelsku se šířily zvěsti o vysídlení „rasově nežádoucích českých elementů na východ.“¹⁶⁴⁶ Takové ohlasy vedly k tomu, že rentgenové vozy už neměly být nasazovány v oblastech, ve kterých už počaly kolonizační práce, což byl případ právě okolí Mělníku, Olomouce a Brna.¹⁶⁴⁷

Podle germanizačního plánu předloženého Frankem bylo zapotřebí „opětovně získat“ bývalou německou půdu: „Die Festigung deutschen Volkstums innerhalb des Protektorates Böhmen und Mähren vollzieht sich im Aufgabengebiet Boden und Siedlung durch die Wiedergewinnung ehemals deutschen Volksbodens und durch die Neuordnung und Bereinigung der deutschen ländlichen Gemeinwesen, wodurch insbesondere die Lebensgrundlage für die blutmässig wertvollen Familien bäuerlicher und nichtbäuerlicher Volkszugehöriger auf die Dauer gesichert werden soll.“¹⁶⁴⁸ Za tímto účelem bylo dle Franka důležité podporovat vědecký výzkum „zaniklých německých oblastí“, které „se během uplynulých generací počestily“.¹⁶⁴⁹ Konkrétně zmínil již zmiňovaného Franze Beranka, který se tímto tématem zabýval.¹⁶⁵⁰

Osídlování Čech a Moravy německými přistěhovalci se přitom plánovalo v souladu s nacistickým velikášským programem pro kolonizaci střední a východní Evropy. Jak už nastínil Heydrich ve svém projevu ze začátku října 1941,¹⁶⁵¹ germanizace Čech a Moravy

¹⁶⁴³ NA Praha, NSM, sign. 110–4/334, SD-Leitabschnitt Prag an K. H. Frank – SS-Röntgenzüge im Protektorat, 10. 9. 1942.

¹⁶⁴⁴ Tamtéž.

¹⁶⁴⁵ Tamtéž.

¹⁶⁴⁶ Tamtéž.

¹⁶⁴⁷ Tamtéž.

¹⁶⁴⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/25, Koncept – Festigung deutschen Volkstums, [11. 1. 1941].

¹⁶⁴⁹ Tamtéž, Vorschläge zur Vorbereitung der Germanisierung (Umvolkung) im Protektorat Böhmen und Mähren.

¹⁶⁵⁰ Tamtéž.

¹⁶⁵¹ Projev R. Heydricha v Černínském paláci, 2. 10. 1941, in: KRÁL, V. – FREMUND, K., *Die Vergangenheit*, s. 131.

představovala pouze jeden z prvních kroků k poněmčení rozsáhlých oblastí východní Evropy, obývaných především slovanskými národy. Jako první měl na řadu přijít právě Protektorát spolu s bývalým polským územím inkorporovaným přímo do Říše: zejména župy Gdaňsk-Západní Prusko a Povartí (*Warthegau*, s centrem v Poznani). Tato teritoria však byla přeci jen před Protektorátem upřednostňována – přesídlovací akce se tu prováděly s daleko větší razancí.

Himmler jakožto říšský komisař pro upevňování německví požadoval ještě před napadením Sovětského svazu komplexní řešení germanizačních cílů v podobě podrobného plánu. Od roku 1941 bylo vypracováno hned několik verzí tohoto plánu, u většiny z nich se však zachovaly jen fragmenty. Jednu z nejlépe zachovalých verzí představoval elaborát vypracovaný prof. Konradem Meyerem (1901–1973) během května 1942.¹⁶⁵² Tento plán germanizace východní Evropy je známý jako *Generalplan Ost* (GPO).¹⁶⁵³ Zaměřoval se na německou kolonizaci Generálního gouvernementu, Ukrajiny, Běloruska, Pobaltí a přilehlých částí evropského Ruska. Kromě říšských Němců se měli podílet na této ambiciózní osídlovací akci rovněž etničtí Němci z východní, jižní a jihovýchodní Evropy, ale v menší míře i ostatní germánské národy (zejména Norové a Holanďané). „Rasově hodnotná“ část původního neněmeckého obyvatelstva měla být poněmčena a neponěmčitelné živly čekala buď deportace na Sibiř, případně zotročení.¹⁶⁵⁴ Na přípravách i realizaci se měla podílet řada institucí: RKF, RSHA, RuSHA nebo Říšské ministerstvo pro obsazená východní území.

Náklady na germanizaci „*přivtělených východních oblastí*“ v bývalém Polsku, tří souvislých kolonií a opěrných bodů ve východní Evropě byly vyčísleny na 66,6 miliard RM.¹⁶⁵⁵ Během 25 poválečných let se plánovalo přesunout do obsazené východní Evropy celkem 4 900 000 osadníků (říšských Němců, přesídlenců z jihovýchodní Evropy a zámoří a příslušníků germánských národů ze severní a západní Evropy). Tato masa kolonistů měla být posílena až o 750 000 germanizovaných Estonců, Lotyšů a Litevců a také 80 000 Goralů.¹⁶⁵⁶ Zbývalo se jen „vypořádat“ s 45 až 50 miliony „*rasově nevyhovujícího*“ obyvatelstva...¹⁶⁵⁷

¹⁶⁵² Kurze Zusammenfassung der Denkschrift „Generalplan Ost. Rechtliche, wirtschaftliche und räumliche Grundlagen des Ostaufbaus“, 28. 5. 1942, in: MADAJCZYK, Czesław, et al. (Hrsg.), *Vom Generalplan Ost*, s. 86–90, dokument č. 21. Denkschrift „Generalplan Ost. Rechtliche, wirtschaftliche und räumliche Grundlagen des Ostaufbaus“, 2. 6. 1942, in: MADAJCZYK, C., *Vom Generalplan Ost*, s. 91–130, dokument č. 23.

¹⁶⁵³ K problematice přípravy GPO viz např. HEINEMANN, I., *Wissenschaft und Homogenisierungs-Planungen für Osteuropa: Konrad Meyer, der „Generalplan Ost“ und die deutsche Forschungsgemeinschaft*, in: HEINEMANN, I., et al. (edd.), *Wissenschaft – Planung – Vertreibung: Neuordnungskonzepte und Umsiedlungspolitik im 20. Jahrhundert*, Stuttgart 2006, s. 45–72.

¹⁶⁵⁴ MADAJCZYK, Czesław, *General Plan East: Hitler's Master Plan for Expansion*, in: *Polish Western Affairs*, Vol. III, No. 2, 1962, s. 391–442. [online]. [cit. 2013–02–16]. Dostupný z URL: <<http://www.worldfuturefund.org/wffmaster/Reading/GPO/gpoarticle.htm>>.

¹⁶⁵⁵ Tamtéž.

¹⁶⁵⁶ Tamtéž.

¹⁶⁵⁷ Srov. AHONEN, P., et al., c. d., s. 36.

Různé verze GPO (resp. jejich fragmentů) však samy o sobě neřešily germanizaci Protektorátu, ale ani Alsaska, Lotrinska, Lucemburska a anektovaných částí Slovinska (tzv. *Volksraum*). Přitom i pro tyto „nezahrnuté“ oblasti byly požadavky na kolonisty nemalé, nehledě na to, že se počítalo s jejich úplným poněmčením. Experti RKF v čele s Meyerem proto koncem roku 1942 připravili tzv. *Generalsiedlungsplan* (GSP). Ten kalkuloval s usazením více než 12 milionů osadníků ve všech nově získaných teritoriích během třiceti let.¹⁶⁵⁸ Ke germanizaci mělo vydatně přispět necelých osm milionů poněmčených obyvatel. To činilo spolu s počtem Němců 13,5 milionů lidí, tedy 30 % z celkového počtu obyvatel dotčených zemí. Už na první pohled je zřejmé, že úplná germanizace se nemohla podařit bez extrémně vysoké porodnosti nejen německých kolonistů, ale i poněmčených rodin. GPO i GSP předpokládaly vysídlení „*rasově nežádoucího*“ obyvatelstva. Odhady jejich počtu se však lišily dle jednotlivých národností. Nejpostiženější měli být Poláci (celých 95 % k vysídlení či zotročení), pak následovali Litevci (85 %), Bělorusové (75 %), Lotyšši (70 %), západní Ukrajinci (65 %) a nakonec Češi, Slovinci, Francouzi a Estonci po 50 %.¹⁶⁵⁹

Jedna z připravovaných verzí GPO z jara 1942 navrhovala řešit „českou otázku“ tak, že cca polovina Čechů by se mohla poněmčit a zbývajících zhruba 3,5 milionů by čekalo vysídlení.¹⁶⁶⁰ Studie ke GSP z konce téhož roku podala poměrně komplexní obraz budoucnosti česko-moravského prostoru podle nacistických plánů.¹⁶⁶¹ Příznačné je, že už se zde nepsalo o „Protektorátu“ nýbrž o *Reichslande Böhmen und Mähren*. V době sepsání elaborátu bylo již do Protektorátu přesídleno asi 700 Němců.¹⁶⁶² Počítalo se jednak se stávající německou populací, kterou autoři opatrně odhadli na pouhých 224 500, z toho 22 % mělo připadat na zemědělce.¹⁶⁶³ Dále se kalkulovalo s poněmčením 3 625 000 osob české národnosti, z nichž měli tvořit rovněž 22 % rolníci. Poptávka po německých osadnících přitom činila 1 415 500 (z toho 22,5 % zemědělců). Podle plánu pak mělo dojít v důsledku vystěhování „*rasově nezpůsobilých*“ Čechů ke snížení celkové populace Protektorátu ze stávajících asi 7,49 milionů na 5,27 milionů.¹⁶⁶⁴

¹⁶⁵⁸ Material zum Generalsiedlungsplan – Flächen und Bevölkerungsberechnungen, Unterlagen für einen Generalsiedlungsplan – Grundzahlen und Karten, in: MADAJCZYK, C., *Vom Generalplan Ost*, s. 235–255, dokument č. 71.

¹⁶⁵⁹ Material zum Generalsiedlungsplan – Flächen und Bevölkerungsberechnungen, Unterlagen für einen Generalsiedlungsplan – Grundzahlen und Karten, in: MADAJCZYK, C., *Vom Generalplan Ost*, s. 235–255, dokument č. 71.

¹⁶⁶⁰ Stellungnahme und Gedanken zum Generalplan Ost des Reichsführers SS (dr. Erhard Weizel), 27. 4. 1942, in: MADAJCZYK, C., *Vom Generalplan Ost*, s. 75, dokument č. 16.

¹⁶⁶¹ Material zum Generalsiedlungsplan – Flächen und Bevölkerungsberechnungen, Unterlagen für einen Generalsiedlungsplan – Grundzahlen und Karten, in: MADAJCZYK, C., *Vom Generalplan Ost*, s. 235–255, dokument č. 71.

¹⁶⁶² Tamtéž, s. 236.

¹⁶⁶³ Tamtéž, s. 238.

¹⁶⁶⁴ Tamtéž, s. 236, 238.

Autorům studie tak bylo jasné, že nebude možné nahradit polovinu české populace německými rodinami. Naopak se ale počítalo, že časem se populace rozroste přirozenou cestou.

Důraz se kladl především na zemědělské osídlení venkovských oblastech. Pro budoucí německé obyvatele Čech a Moravy se plánovalo zřídit 10 600 velkostatků, 56 000 statků a 13 600 „zvláštních“ zemědělských podniků.¹⁶⁶⁵ Z celkového počtu 319 600 poptávaných německých osadníků z řad rolníků se počítalo s tím, že budou ze 70 % tvořeni lidmi původem z oblasti středního Německa a zbývajících 30 % měli zajistit Bavoři a Rakušané.¹⁶⁶⁶ Pro osídlování střední a východní Evropy se přitom počítalo s říšskými Němci, *Volksdeutsche* z východní a jihovýchodní Evropy, ale také s Němci ze zámoří a dokonce i germánskými národy ze západní a severní Evropy.¹⁶⁶⁷ Celý plán germanizace Čech a Moravy počítal s jednou dosti nejistou konstantou, a totiž, že by polovina českého obyvatelstva vyhovovala pro pozdější poněmčení. Průběžné výsledky rasových prověrek realizovaných během války v Protektorátu však ukazovaly, že tento odhad mohl být příliš optimistický.¹⁶⁶⁸ Pakliže by byl počet osob určených k poněmčení nižší, musel by se zvýšit počet německých kolonistů – přičemž již plánovaných téměř 1,5 milionu představovalo nesmírně vysoké číslo.

První návrhy na usazení etnických Němců, konkrétně z italského Jižního Tyrolska, do Protektorátu se objevily již na podzim 1939.¹⁶⁶⁹ Vzhledem ke spojení hitlerovského Německa s Itálií bylo nutné řešit otázku německy mluvícího obyvatelstva v Jižním Tyrolsku zvláště citlivě. Na základě dohody mezi oběma zeměmi dostali dotčení Jihotyrolané možnost opce, získat německé občanství a vystěhovat do Říše nebo Německem obsazených území. Odhaduje se, že více než tři čtvrtiny z nich se rozhodlo optovat pro Říši.¹⁶⁷⁰ Ne všichni se však skutečně z Jižního Tyrolska odstěhovali.¹⁶⁷¹ Obdobné dohody byly uzavřeny i se SSSR a Rumunskem. Celkově se uvádí počet 770 tisíc repatriovaných Němců z Volyně, Haliče, Bukoviny, Besarábie, Pobaltí, Rumunska a Jižního Tyrolska.¹⁶⁷² Určitá část z nich se přitom měla usadit právě na území Protektorátu Čechy a Morava.

¹⁶⁶⁵ Tamtéž, s. 240.

¹⁶⁶⁶ Tamtéž, s. 242.

¹⁶⁶⁷ Tamtéž, s. 240.

¹⁶⁶⁸ NOVOTNÝ, R., *Obraz Čechů*, s. 202–206; porobně TÝŽ, „*Řešení české otázky*“, v tisku.

¹⁶⁶⁹ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/329, *Ansiedlungsmöglichkeiten für Südtiroler im Protektorat Böhmen und Mähren*, 3. 11. 1939.

¹⁶⁷⁰ Odhady se však rozcházejí, zatímco Heinemannová (HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 146.) uvádí rozpětí mezi 76,2 – 81,8 %, Ahonen (AHONEN, P., et al., c. d., s. 20.) interval mezi 69 až 93 %. Podrobněji k problematice jihotyrolských přesídlenců (autor užíval spojení „*tridentští Němci*“) viz HOŘEJŠ, M., *Nacistická germanizační a osídlovací politika*, s. 248nn.

¹⁶⁷¹ AHONEN, P., et al., c. d., s. 20.

¹⁶⁷² Tamtéž, s. 19.

5.2 Pozemková politika – „*Bodenpolitik*“

První kroky k zahájení příprav německé kolonizace v Protektorátu byly učiněny již krátce po březnové okupaci v roce 1939. Chystalo se rozsáhlé vyvlastňování české půdy, na které se měli usazovat němečtí rolníci nejen z jihovýchodní a východní Evropy. Aktivní pozemková politika (*Bodenpolitik*) spočívala v uvolnění prostoru pro budoucí kolonisty.

Jako nástroj pro uskutečnění svých záměrů si nacisté vybrali dosud formálně existující Pozemkový úřad, který byl založen za účelem provedení československé pozemkové reformy v roce 1919 jako Státní pozemkový úřad. V roce 1935 došlo k jeho převedení pod ministerstvo zemědělství jako jeho IX. odbor, přičemž měl být postupně likvidován. Krátce po Mnichovu se uvažovalo nad možným obnovením jeho činnosti v souvislosti s usídlováním uprchlíků ze Sudet a ostatních odstoupených území.¹⁶⁷³ Tohoto úkolu se však již nestihl ujmout, neboť v březnu 1939 už Československo přestalo existovat – a nyní měl sloužit zcela jiným účelům.

Pouhé dva dny po vyhlášení Protektorátu navštívili poprvé Pozemkový úřad lidé z SD.¹⁶⁷⁴ Ti pak následně do úřadu přišli ještě několikrát.¹⁶⁷⁵ Představitel SD Steyer požadoval po vedoucím úřadu, aby mu uvolnil dvě místnosti a zpřístupnil archiv. Příslušníky SD pak přijal sám ministr zemědělství. Tyto prapodivné návštěvy nakonec vedly k ovládnutí Pozemkového úřadu nacisty, kteří v něm spatřovali výhodný nástroj germanizační politiky. Zájem o úřad měli především představitelé RuSHA, jehož tehdejší šéf Günther Pancke napsal koncem března Heydrichovi, že to musí být příslušníci SS, kdo má mít na Pozemkový úřad rozhodující vliv.¹⁶⁷⁶ Celé převzetí úřadu však mělo být utajeno a měli se ho účastnit pracovníci Osídlovacího úřadu v RuSHA. Pancke proto vyslal do Protektorátu svého „*osídlovacího experta*“ Theodora Henschela (1904–?), který v Praze otevřel tzv. spojovací ústřednu RuSHA (*RuS-Verbindungsstelle Prag*),¹⁶⁷⁷ jež zahájila nejpozději v dubnu 1939 svou činnost v pražském hotelu Wilson, kde sídlil i štáb SD.¹⁶⁷⁸ Henschel nebyl v rámci RuSHA žádnou bezvýznamnou figurou, působil totiž jako velitel v rasových a osídlovacích otázkách při vrchním úseku SS „Jihozápad“ a současně zastával významnou funkci v Osídlovacím úřadu.¹⁶⁷⁹ Ještě v květnu se pak angažoval

¹⁶⁷³ NA Praha, PÚČM, kar 5, Úřední připomínka, návrh na reorganizaci podřízených orgánů poz. reformy, 1939 (blíže nedat.).

¹⁶⁷⁴ Podle Brandese k tomu však došlo již 16. března 1939, což však informace vedoucího pozemkového úřadu nepotvrzují. BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 104.

¹⁶⁷⁵ NA Praha, PÚČM, kar 6, Informace pro ministra, přednosta IX. odboru Fr. Novák, 22. 4. 1939.

¹⁶⁷⁶ BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 104.

¹⁶⁷⁷ Srov. HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung...*“, s. 131.

¹⁶⁷⁸ BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 105. HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung...*“, s. 131.

¹⁶⁷⁹ HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung...*“, s. 618–619.

v příchodu Německé osídlovací společnosti (*Deutsche Ansiedlungsgesellschaft*), která se věnovala především německým jazykovým ostrovům.

Pozemkový úřad měl zajišťovat půdu pro budoucí německé osadníky. Pancke celou záležitost projednal se Stuckartem z říšského ministerstva vnitra a promýšleli způsoby, jak Pozemkový úřad ovládnout.¹⁶⁸⁰ Během dubna a začátku května vykonával Steyer s Henschelem inspekce i po obvodních úřadovnách, které představovaly regionální zastoupení Pozemkového úřadu.¹⁶⁸¹ K definitivnímu převzetí úřadu došlo 14. května 1939, kdy jej obsadilo komando SS složené ze zástupců SD a RuSHA za účasti Steyera i Henschela, kteří zde ustavili tzv. *Einsatzgruppe Bodenamt*.¹⁶⁸²

O tři dny později byl Neurathem jmenován do čela Pozemkového úřadu Curt von Gottberg (1896–1945), který dokonce vedl Osídlovací úřad RuSHA v Berlíně. Proti tomuto kroku marně protestoval ministr Feierabend,¹⁶⁸³ z jehož podřízeného úřadu se měl, což je ironické, stát nástroj SS pro germanizační politiku. Proti instalování Gottberga se ostře postavil také říšský ministr výživy a zemědělství Richard Walther Darré (1895–1953), jenž poukazoval na skutečnost, že byl Gottberg Neurathovi nesprávně prezentován jako „obyčejný“ zemský rada (*Landrat*), přitom byl šéfem Osídlovacího úřadu RuSHA.¹⁶⁸⁴ Tato výtka zněla poněkud zvláště, když právě Darré, který sám zakládal RuSHA (do roku 1938 mu i šéfoval), přivedl Gottberga do čela Osídlovacího úřadu.¹⁶⁸⁵ Takto ostrý výstup vůči jeho bývalému podřízenému mohl být vyvolán i jistou hořkostí. Darré musel totiž v podstatě opustit vedení RuSHA z donucení.¹⁶⁸⁶ Jakožto ministr zemědělství požadoval, aby do výběru šéfa Pozemkového úřadu mohl mluvit zemědělský úsek ÚŘP.¹⁶⁸⁷

Gottberg se stal přes všechny protesty tzv. komisařským vedoucím (*der kommissarische Leiter*) úřadu, který stále formálně podléhal Feierabendovu autonomnímu ministerstvu zemědělství (německy byl úřad označován jako *Bodenamt, Ministerium für Landwirtschaft – Sektion IX*), ač na něj měl ministr zcela nulový vliv. Nová německé správa dohlížela na více než 700

¹⁶⁸⁰ Tamtéž.

¹⁶⁸¹ NA Praha, PÚČM, kar 6, Hlášení o návštěvě Henschela a Steyera v obvodové úřadovně v Brně, 10. 5. 1939. Vedoucí obvodové úřadovny považoval Henschela i Steyera mylně za představitele gestapa.

¹⁶⁸² HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 131.

¹⁶⁸³ BRANDES, D., „*Umvolkung ...*“, s. 106–107.

¹⁶⁸⁴ TÝŽ, *Češi pod německým protektorátem*, s. 199.

¹⁶⁸⁵ Srov. HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 617.

¹⁶⁸⁶ Tamtéž, s. 112–113; BRAMWELL, Anna, *Blood and Soil: Richard Walther Darré and Hitler's „Green Party“*, Bourne End 1985, s. 133.

¹⁶⁸⁷ BRANDES, D., *Češi pod německým protektorátem*, s. 199.

českých zaměstnanců. Kromě toho se stal také komisařským vedoucím VIII. odboru ministerstva pro správu státních lesů.¹⁶⁸⁸

Gottberg se svého úřadu ujal dne 23. května 1939, kdy byl představen vedoucím zaměstnancům, o čemž se dochoval česky psaný záznam: „*V úterý, dne 23. května 1939 shromáždili se u odboru IX. min. zemědělství z příkazu Ostuf K. Steyera všichni přednostové skupin a oddělení, pokud se týče jejich zástupci odboru IX. a všichni přednostové / vedoucí / státních obvodových úřadoven pro poz. reformu a všichni státní přiděloví komisaři. O 11. hodině byli představeni panu von Gottbergovi, pověřenému vedením pozemkového úřadu...*“¹⁶⁸⁹ Steyer zůstal Gottbergovým zástupcem. Na důležitá místa v Pozemkovém úřadě i ve správě lesů dosadil své lidi z RuSHA, případně z jiných složek SS.¹⁶⁹⁰ Pro osídlovací politiku bylo klíčové získání pozic ve skupině III pro osídlování, kterou vedl SS-Hauptsturmführer von Ammon. Gottbergovi se také podařilo dosadit německé vedoucí do čela obvodních úřadoven – pracoviště v Praze vedl H. Kukuk, v Plzni a Českých Budějovicích SS-Oberscharführer Böttcher, v Mladé Boleslavi a Hradci Králové Hartner a v Brně a Olomouci Krügel. Čeští zaměstnanci museli opustit rozhodující pozice, a byli tak degradováni na pouhé úřední vykonavatele německých příkazů.

Gottberg byl velmi činný. Nejprve se zhostil na zabírání zemědělské půdy odnímané Židům v rámci arizace,¹⁶⁹¹ což umožnilo vládní nařízení č. 87/1939 Sb. z. a n. z 31. března 1939. Komisař Gottberg při tom spolupracoval s pražským gestapem.¹⁶⁹² Dále byla zaváděna vnucená správa na církevní majetek a připravovány plány na získání množství půdy pod záminkou výstavby či rozšíření vojenských cvičišť. Konfiskacím se samozřejmě nevyhnuly nemovitě majetky emigrantů či politických odpůrců nacismu.

Nadějně vyhlídky¹⁶⁹³ osídlovacích inženýrů z SS dočasně zmařilo vypuknutí války. Když 14. září 1939, tedy dva týdny po přepadení Polska, navštívil Pozemkový úřad říšský protektor Neurath, doporučil, aby veškeré tyto práce byly nyní zastaveny z důvodu zachování klidu obyvatelstva. K církevním záležitostem a plánované výstavbě vojenských cvičišť vzápětí

¹⁶⁸⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/12, Organizační struktura VIII. a IX. odboru protektorátního ministerstva zemědělství.

¹⁶⁸⁹ NA Praha, PÚČM, kar 6, Úřední poznámka o nástupu von Gottberga do úřadu, 12. 6. 1939.

¹⁶⁹⁰ Srov. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/12, Organizační struktura VIII. a IX. odboru protektorátního ministerstva zemědělství.

¹⁶⁹¹ Celková hodnota židovského majetku v Protektorátu byla odhadnuta na 440 mil. korun. Srov. Zpráva pražské ústředny SD o konfiskovaném židovském majetku, 28. VI. 1939, in: ČELOVSKÝ, B., *So oder so*, s. 224–225.

¹⁶⁹² HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 134.

¹⁶⁹³ Bylo připravováno například rozšíření vojenského újezdu v Milovicích nebo cvičiště protiletectvého dělostřelectva u Tábora (NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/325, 109–4/329). Dále se připravovaly rozsáhlé konfiskace lesů a státních pozemků. Do začátku září 1939 bylo Pozemkovým úřadem převzaty stovky tisíc hektarů lesů a zemědělské půdy. Srov. HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 139.

pronesl tato slova: „...neměli bychom si v současnosti dělat více nepřátel, než už máme. I v otázce vojenských cvičišť musíme čekat na ten správný okamžik.“¹⁶⁹⁴ Přesto vyzval, aby byly co nejrychleji dokončeny rozdělané práce, které Pozemkový úřad prováděl. Tento postoj sdílel i Hitler. Oba o této věci spolu hovořili v prosinci 1939 a „vůdce“ požadoval okamžité zastavení veškerých příprav rozsáhlé konfiskace české půdy. Neurath si k tomu poznamenal: „*Vůdce prohlásil, že toto se musí ihned zastavit. Nemůžeme obdělávanou půdu nechat ležet ladem nebo ji nechat zpustnout.*“¹⁶⁹⁵

Navíc došlo k tomu, že se začaly šířit zvěsti o skutečných záměrech nacistů v oblasti jejich pozemkové politiky. Už na podzim 1939, dlouho před plným zahájením germanizačních akcí, byl stíhán český pracovník Pozemkového úřadu Mašek, jenž měl vynášet informace o zneužití svého úřadu nacisty pro germanizační cíle a zabírání české půdy.¹⁶⁹⁶ Ještě na konci téhož roku se pak podle hlášení RSHA obávali Češi na venkově možného přesídlování: „*Podle těchto zkazek mají se přestěhovat celé obce, ležící v blízkosti protektorátních hranic, do Polska nebo Ruska, při čemž jednotlivci si mohou vzít jen ruční zavazadlo do 40 kg.*“¹⁶⁹⁷ Tímto způsobem měl být českomoravský prostor násilně poněmčen. Možný únik informací byl pro okupanty velmi nežádoucí. Neurath proto vydal směrnici namířenou proti veřejným projevům o řešení „německo-českého“ problému.¹⁶⁹⁸

I přes určitá omezení se podařilo Pozemkovému úřadu pod vedením Gottberga zabrat pro SS a jejich osídlovací společnosti a další organizace více než 145 000 hektarů státních lesů a 256 000 hektarů půdy. Nové úkoly Pozemkového úřadu během války byly nastíněny v elaborátu *Das Bodenamt unter deutscher Leitung – Ausblick in die Zukunft* z roku 1940: „*Za války je úkolem Pozemkového úřadu pod německým vedením především vědomá politika získávání rezervní půdy. Zajímavé z hlediska pronikání německých osídlenců do českomoravského prostoru jsou větší objekty, přidělené během pozemkové reformy, z malých přídělů všeobecně jen staveniště. V tomto smyslu se také provádí zejména hospodářská kontrola zbytkových statků, židovské a špatně obhospodařované statky se dávají pod nucenou správu.*“¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/325, Závěrečná slova pana říšského protektora excelence von Neuratha u příležitosti návštěvy Pozemkového úřadu 14. 9. 1939.

¹⁶⁹⁵ Neurathův záznam o rozhovoru s Hitlerem, 9. XII. 1939, in: ČELOVSKÝ, B., *So oder so*, s. 240.

¹⁶⁹⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/341, SD gestapu ve věci geometra Maška z Pozemkového úřadu, 12. 9. 1939. SD ve svém hlášení gestapu neopomnělo na politickou minulost obviněného Maška, který byl „dlouhá léta aktivním členem české (sic!) národně socialistické strany (*Beneš-Partei*)“.

¹⁶⁹⁷ Meldung RSHA II, 29. XII. 1939, in: ČELOVSKÝ, B., *So oder so*, s. 240–241.

¹⁶⁹⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, 109–4/31, Zacházení s česko–německým problémem, 27. 6. 1941.

¹⁶⁹⁹ Výňatek z elaborátu *Das Bodenamt unter deutscher Leitung – Ausblick in die Zukunft*, 2. 10. 1940, in: KRÁL, V. – FREMUND, K., *Die Vergangenheit*, s. 85.

Už na konci roku 1939 propukla ve vedení Pozemkového úřadu krize, jež se vlekla až do podzimu 1941. Gottberg si nadělal dost nepřátel (stěžoval si na něj u Neuratha i ministerský předseda Eliáš¹⁷⁰⁰), hlavně svým protežováním příslušníků SS v úřadu. Jeho pád ale bezprostředně předznamenal jistý finanční skandál. Byl proto 7. listopadu 1939 odvolán („poslán na dovolenou“) z postu šéfa Osídlovacího úřadu RuSHA a následoval i jeho odchod z čela Pozemkového úřadu.¹⁷⁰¹ Vedení úřadu na velmi krátkou dobu zhostil Gottbergův kolega z RuSHA Horst Bartholomeyczik (1903–1975).¹⁷⁰² Jeho nástupcem se stal (bez vědomí Franka) dosavadní vedoucí úseku pro výživu při ÚŘP Theodor Gross.¹⁷⁰³ Nový šéf byl pravým opakem Gottberga, stál mimo struktury SS a prováděl ve svém úřadu, jenž v roce 1940 hospodařil s rozpočtem bezmála 43 milionů korun,¹⁷⁰⁴ mnohem opatrnější politiku. Rovněž ve své doméně redukoval počet příslušníků RuSHA a vůbec zmenšoval vliv SS,¹⁷⁰⁵ ačkoliv jeho zástupcem zůstal Bartholomeyczik. Tento stav značně znepokojoval šéfa RuSHA Panckeho i jeho nástupce Otto Hofmanna (1896–1982),¹⁷⁰⁶ který v září 1940 Pozemkový úřad navštívil, aby se osobně přesvědčil, jaká zde panuje situace.¹⁷⁰⁷

Během své služební cesty navštívil šéf RuSHA obvodní úřadovny Pozemkového úřadu v Brně a Olomouci, pohovořil s K. H. Frankem a nakonec se setkal i s Grossem, který měl v tu dobu za sebou tři čtvrtě roku působení ve funkci komisařského vedoucího. Při své zastávce v Brně našel společnou řeč s vedoucím místní úřadovny SS-Untersturmführerem Hansem Kalkhofem, který nastínil úkoly celého úřadu pro „osídlovací práce“. Nakonec došlo na kýžené jednání s Grossem. Smyslem setkání bylo podle Hofmanna navázání přímého kontaktu. Ptal se ho proto na to, jaké má úmysly a představy. Osobní setkání však Hofmanna nejspíš nepřesvědčilo. Napsal o něm, že doufá, že bude brzy nahrazen nějakým „schopným důstojníkem SS“. Necelý měsíc po Hofmannově návštěvě si stěžoval na Grosse i K. H. Frank. S ohledem na důležitost Pozemkového úřadu navrhl na pozici nového šéfa svého spolupracovníka Ferdinanda Fischera, jenž měl prý pro tuto úlohu ty nejlepší předpoklady.¹⁷⁰⁸

¹⁷⁰⁰ HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung...*“, s. 150.

¹⁷⁰¹ Prodělal prý infarkt a jeho kariéra osídlovacího odborníka skončila. Krátkou dobu působil v Hlavním úřadu SS, než byl převelen do Běloruska, kde bojoval proti partyzánům. HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung...*“, s. 148.

¹⁷⁰² BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 115.

¹⁷⁰³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/329, Kommissarische Leitung des Bodenamtes und der Sektion VIII. Januar, 1940.

¹⁷⁰⁴ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/39, Rozpočet Pozemkového úřadu na rok 1940.

¹⁷⁰⁵ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/543, Frank Heydrichovi, 10. 4. 1941.

¹⁷⁰⁶ HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung...*“, s. 150.

¹⁷⁰⁷ Hofmann o návštěvě Pozemkového úřadu, 11. – 13. 9. 1940, in: KRÁL, V. – FREMUND, K., *Die Vergangenheit*, s. 82–84.

¹⁷⁰⁸ Záznam K. H. Franka pro referát R. Heydrichovi, 3. 10. 1940, in: KRÁL, V. – FREMUND, K., *Die Vergangenheit*, s. 86.

Hofmann se však ještě nevzdával snahy dosadit do čela Pozemkového úřadu svého člověka a využil při tom Frankova požadavku na provedení rasového šetření českého obyvatelstva. Hofmann mu pro tento úkol nabídl odborníka na zemědělství a šlechtitele zvířat Heinricha Tholeho, jehož označil za jednoho z „nejlepších rasových badatelů“, který dobře ovládá metody rasové selekce.¹⁷⁰⁹ Svou nabídkou však sledoval Hofmann cíl získat pro RuSHA opět vliv v Pozemkovém úřadu. Neváhal proto Tholeho navrhnout jako možného nového vedoucího úřadu! Lákadlem pro Franka mělo být to, že mu měl Thole sloužit také jako poradce pro rasové otázky. Tato varianta však byla politicky neprůchozí. Vždyť se sám snažil zbavit Grosse už velmi dlouho – a neúspěšně. Thole tak do Protektorátu nakonec převelen nebyl, nezbývalo tedy než hledat jiné způsoby uplatnění RuSHA v Protektorátu. Zajímavostí je, že Thole pak vedl po krátkou dobu Osídlovací úřad RuSHA.¹⁷¹⁰

V červenci 1941 se do sporů kolem vedení Pozemkového úřadu opět vložil šéf RuSHA Hofmann, který prosazoval svého chráněnce Herberta Kukuka na místo vedoucího jednoho z oddělení úřadu, čímž chtěl uchovat alespoň zbytky vlivu RuSHA na Pozemkový úřad. Postěžoval si přitom, že komisař Gross provádí doslova „rabijáckou“ personální politiku, jež odstranila poslední zástupce RuSHA z úřadu.¹⁷¹¹ Frank ho však uklidnil, že komisař Gross má brzy opustit Prahu, avšak čekalo se na protektorův souhlas.¹⁷¹² Gross byl ale Neurathův člověk, a tak byl jeho osud zpečetěn teprve po odchodu říšského protektora na „zdravotní dovolenou“. Do problému v úřadu navíc zasáhla i Schulte-Schomburgovo styčná úřadovna NSDAP v Praze, která zde měla také své zájmy.¹⁷¹³

Příchod Heydricha „požadované“ změny v Pozemkovém úřadu urychlil. Už na poradě konané 17. října 1941 probíral zastupující říšský protektor právě i „naléhavou situaci“ úřadu.¹⁷¹⁴ Heydrich zde nastínil dvě jeho funkce: politickou a osídlovací. Bylo prý nutné zajistit „silné vedení“ s důvěrou říšského protektora, hospodářských svazů i říšského ministerstva výživy. Tyto požadavky podle Heydricha Gross nenaplňoval, protože „nepochopil“, že se kompetence úřadu rozšířily o úkoly svěřené Himmlerovi coby říšskému komisaři pro upevňování německví. Pozemkový úřad se podle něj nesměl stát úřadem říšského ministerstva. Za Grosse, který měl „dobrovolně“ odejít, se proto musela najít odpovídající náhrada. Heydrich nicméně Grosse

¹⁷⁰⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–7/117, Dopis O. Hofmanna K. H. Frankovi, 19. 10. 1940.

¹⁷¹⁰ HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 638–639.

¹⁷¹¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/580, Hofmann Frankovi, 11. 7. 1941. V Pozemkovém úřadě v té době působil na 24 důstojníků SS a na 50 poddůstojníků.

¹⁷¹² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/580, Frank Hofmannovi, 17. 7. 1941.

¹⁷¹³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/580, Schulte–Schomburg Frankovi, 15. 7. 1941.

¹⁷¹⁴ Poznámky z porady o budoucím plánování v Protektorátu Čechy a Morava, 17. 10. 1941, in: KRÁL, V. – FREMUND, K., *Die Vergangenheit*, s. 133–139.

ocenil alespoň za to, že statky pod vnucenou správou Pozemkového úřadu jím byly řízeny bezvadně.

Gross tedy nakonec úřad opustil. Novým šéfem Pozemkového úřadu se však nestal představitel RuSHA, jak si snad Hofmann představoval, nýbrž Frankův chráněnc Ferdinand Fischer (1907–?), jehož už dříve státní tajemník prosazoval do funkce. Fischer se stal i štábním velitelem úřadu pověřence říšského komisaře pro upevňování německví, jehož hlavou byl v Protektorátu právě Frank. V této době však spor o Pozemkový úřad ztrácel pro RuSHA význam, neboť svůj vliv uplatňoval Hofmannův úřad od roku 1941 prostřednictvím své vlastní pobočky. Fischer svou úlohu v Pozemkovém úřadě beze zbytku splnil a podařilo se mu obnovit vliv SS v tomto pro nacisty klíčovém útvaru. Spolupráce s místní pobočkou RuSHA byla rovněž nasnadě.

Mezitím Heydrich inicioval vyčlenění Pozemkového úřadu z protektorátního ministerstva zemědělství, ač měl i nadále zůstat formální součástí protektorátní správy. Vládním nařízením č. 241/1942 Sb. z. a n., se osamostatnil pod novým názvem Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu (*Bodenamt für Böhmen und Mähren*).¹⁷¹⁵ Na regionální úrovni byl úřad zastoupen sedmi pobočkami (*Außenstellen*):¹⁷¹⁶ v Praze (vedoucí Büttner), Českých Budějovicích (Böttcher), Hradci Králové (dr. Taurat), Plzni (dr. Wörsing), Brně (Kalkhof), Olomouci (Höger) a Jihlavě (dr. Moll). Ještě za Grossova vedení došlo v listopadu 1940 ke změně označení obvodních úřadoven, z jejichž názvu byl vypuštěn výraz „pro pozemkovou reformu“.¹⁷¹⁷ Každé obvodní pracoviště se členilo do pěti referátů: 1) pro správu, 2) pro pozemkovou reformu, 3) pro pozemkovou politiku a pozemkové právo, 4) pro plánování a osídlování, 5) pro výstavbu a 6) pro zemědělskou odbornou službu.¹⁷¹⁸

Staronový úřad pokračoval v rozsáhlých konfiskacích statků, polností, zámků a dalších nemovitostí. Nadále také pokračovaly aktivity Německé osídlovací společnosti pod přímým vlivem RuSHA.¹⁷¹⁹ Podle Brandese se podařilo Pozemkovému úřadu do konce roku 1944 zbrat 4 259 zemědělských statků s celkovou výměrou 337 000 hektarů a uvést na nich nucenou správu.¹⁷²⁰ Heinemannová však odhaduje, že do konce války to bylo více než 500 000 hektarů obdělávatelné půdy, tedy zhruba desetina celkové zemědělské plochy v Protektorátu.¹⁷²¹

¹⁷¹⁵ Po válce byl úřad znovu začleněn do IX. odboru ministerstva zemědělství. Na základě příslušného dekretu presidenta byla půda zabavená Pozemkovým úřadem navracena.

¹⁷¹⁶ NA Praha, PÚČM, kar 5, Seznam poboček pozemkového úřadu, 21. 9. 1942.

¹⁷¹⁷ NA Praha, PÚČM, kar 5, Oběžník odboru IX: Změna označení státních obvodových úřadoven pro pozemkovou reformu, 7. 11. 1940.

¹⁷¹⁸ NA Praha, PÚČM, kar 5, Členění obvodových úřadoven pozemkového úřadu.

¹⁷¹⁹ Tamtéž, s. 140.

¹⁷²⁰ BRANDES, D., „Umvolkung...“, s. 128.

¹⁷²¹ HEINEMANN, I., „Rasse, Siedlung...“, s. 139–140.

Pozemkový úřad spravoval i konfiskované české a moravské zámky. Některé z nich spadaly do kategorie „říšského majetku“ (*Reichsvermögen*) jako zámky v Opočně a Dobříši. Desítky dalších pak podléhaly nucené německé správě (*Zwangsverwaltung*) prostřednictvím Pozemkového úřadu: jednalo se například o zámky v Rychnově nad Kněžnou, Boskovicích, Kroměříži, Česticích, Mělníku, Chlumci nad Cidlinou, Novém Městě nad Metují nebo na Slapech.¹⁷²² Řada nemovitého majetku byla zabavena z politických důvodů, což se týkalo například statku v Mirošově¹⁷²³ nebo majetku Edvarda Beneše v Táboře.¹⁷²⁴

Pozemkový úřad nashromáždil takové množství nemovitého majetku, že nic nebránilo tomu, aby mohl být zahájen pilotní projekt německé kolonizace. Již zmiňovaný *Erlaß des Führers und Reichskanzlers zur Festigung deutschen Volkstums* z října 1939 stanovil, že za tuto oblast měl zodpovídat říšský vůdce SS. Himmlerovým úkolem bylo mj. organizovat návrat Němců v zahraničí „do Říše“ (princip *Heim ins Reich*), vyloučit vliv obyvatelstva cizí národnosti a vytvářet nové německé osídlovací oblasti prostřednictvím usazování říšských Němců a etnických Němců ze zahraničí.¹⁷²⁵ Ačkoliv se Hitler zmiňoval v této souvislosti především o obsazeném Polsku, tento výnos představoval směrnicí, podle které se postupovalo také v Protektorátu.¹⁷²⁶ Himmler byl tedy jmenován říšským komisařem pro upevňování německví, a stal se tak nejvyšším německým představitelem germanizační politiky. Roli pověřence RKF na protektorátním území zastával K. H. Frank, který tento úkol svěřil do rukou Ferdinanda Fischera.

Německá pozemková politika v Protektorátu se značně upínala na oblasti s významným podílem německého obyvatelstva. Na Jihlavsku pak operovala pod dohledem Pozemkového úřadu Jihlavská obecně prospěšná osídlovací společnost (*Gemeinnützige Siedlungsgenossenschaft in Iglau*), v jejíž agendě byla například výstavba nových bytů a zajišťování občanské vybavenosti.¹⁷²⁷ Obdobná společnost pak působila i v Olomouci.¹⁷²⁸ Tyto aktivity měly vést k oslabení českého vlivu v příslušných oblastech. Velmi agilní bylo také působení Německé osídlovací společnosti, založené původně už v roce 1898, později však plně znacizované a pod přímým vlivem RuSHA.¹⁷²⁹ Společnost měla působnost po celém říšském území. Zprostředkovala také usazování etnických Němců v Protektorátu.¹⁷³⁰ Zájmy zdejších německých

¹⁷²² NA Praha, NSM, sign. 110–4/129, Seznam zámků pod nucenou správou.

¹⁷²³ Původně vlastněn Feierabendem, jenž v roce 1940 emigroval do Londýna, kde se stal ministrem exilové vlády.

¹⁷²⁴ NA Praha, NSM, sign. 110–10/63, Seznam konfiskovaných statků, 5. 11. 1942.

¹⁷²⁵ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/39, Výnos Vůdce a říšského kancléře k upevňování německví ze 7. října 1939.

¹⁷²⁶ Platnost tohoto výnosu pro Protektorát stanovil Hitler až 14. listopadu 1941. Srov. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/39. Výnos Vůdce a říšského kancléře k upevňování německví ze 7. října 1939.

¹⁷²⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–1/22, K revizi města Jihlavy.

¹⁷²⁸ HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung, ...*“, s. 141.

¹⁷²⁹ Tamtéž, s. 140.

¹⁷³⁰ NA Praha, NSM, sign. 110–5/67, Německá osídlovací společnost, zpráva o 46. roce 1943.

zemědělců hájil i nacistický Svaz německého zemědělství. Posilováním německého živlu v oblastech kolem německých jazykových ostrovů sledovali nacisté vytvoření německého koridoru vedoucího napříč Moravou.¹⁷³¹ Dolnodunajský gauleiter Hugo Jury (1887–1945) nechal prostřednictvím „Úřadu pro národnostní otázky německých studentů v Brně“ vypracovat mapy půdní držby v okolí moravské metropole na základě etnického klíče.¹⁷³² Osídlovací záměry se neomezovaly jen na Moravu – např. v listopadu 1942 byly vzneseny požadavky na vystěhování jihočeských rolníků z oblasti hraničící s župou Horní Dunaj.¹⁷³³

Za účelem podpory kolonizačního projektu severně od Prahy byla roku 1943 zřízena v Mělníku zvláštní pobočka osídlovacího referátu pražské úřadovny Pozemkového úřadu (*Außenstelle des Siedlungsreferats der Distriktstelle Prag in Melnik*).¹⁷³⁴ Ta měla působit až do ukončení „osídlovací akce“: „für die Dauer der Ansiedlungsverfahren im dortigen Siedlungsraum zu errichten.“¹⁷³⁵ Mělnická pobočka sídlící na tamější radnici byla obsazena třemi odbornými pracovníky Pozemkového úřadu.¹⁷³⁶

Od roku 1943 se osídlovací agenda Pozemkového úřadu dostala opět pod větší kontrolu RuSHA. V rámci česko-moravské pobočky tohoto úřadu SS vznikl totiž tzv. referát pro osídlovací záležitosti (*Referat Siedlung*) pod vedením SS-Untersturmführera dr. Ernsta Biesalskiho (1907–?).¹⁷³⁷ RuSHA také dosazoval své lidi do pracovišť na pražském ministerstvu zemědělství a lesnictví. V srpnu 1943 se navíc přestěhoval do Protektorátu Osídlovací úřad RuSHA se svými 42 zaměstnanci, kterým tehdy velel Ernst Tesseraux (1900–1967).¹⁷³⁸ Pro své sídlo si vybral zámek v obci Dymokury na Nymbursku, který předtím vlastnili Czerninové. Dymokury byly vhodným místem pro činnosti Osídlovacího úřadu související s poradenstvím německým sedlákům a osadníkům. Nutno dodat, že tento úřad neměl na starosti pouze osídlovací projekty v Protektorátu, nýbrž v celé okupované Evropě.

¹⁷³¹ Srov. např. HEINEMANN, I., „Rasse, Siedlung, ...“, s. 140.

¹⁷³² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/54, SD v Praze K. H. Frankovi, 9. 4. 1942.

¹⁷³³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/54, Vystěhování českých rolníků z oblastí přiléhající k župě Horní Dunaj, 27. 11. 1942.

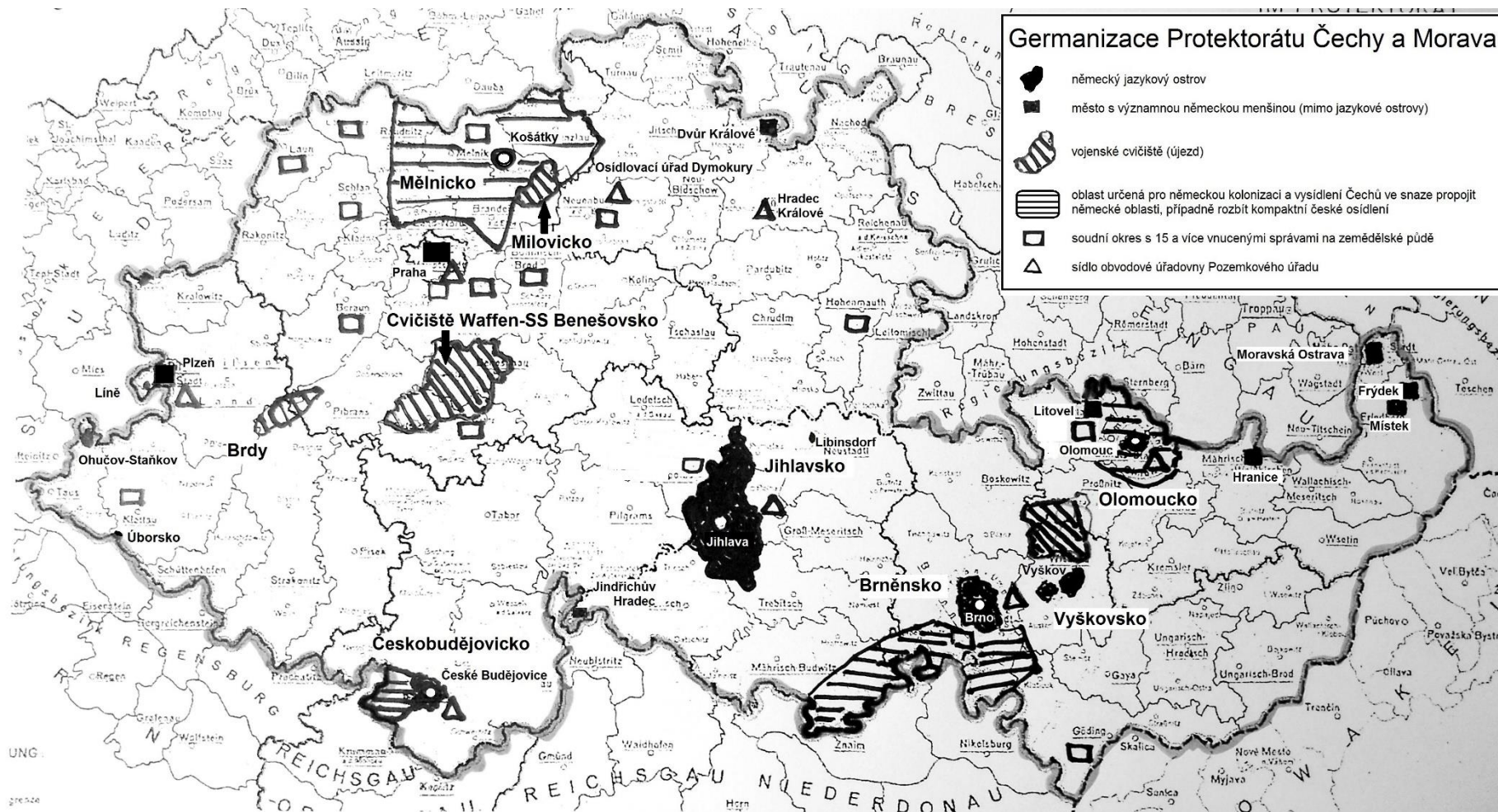
¹⁷³⁴ NA Praha, PÚČM, kar 5, Errichtung einer Aussenstelle des Siedlungsreferats der Distriktstelle Prag in Melnik, 30. 1. 1943.

¹⁷³⁵ Tamtéž.

¹⁷³⁶ Tamtéž, Bodenamt für Böhmen und Mähren, Distriktstelle Prag an Bodenamt für Böhmen und Mähren, z. H. Herrn Oberlandrat Dr. Möller, 3. 3. 1943.

¹⁷³⁷ NA Praha, NSM, sign. 110–7/77; 110–7/50, Pracovní zprávy referátu pro osídlovací záležitosti za měsíce červen 1943 až únor 1945. K Biesalskimu: HARTEN, Hans-Christian, *Weltanschauliche Schulung der SS und der Polizei im Nationalsozialismus: Zusammenstellung personenbezogener Daten*, abgeschlossen Dezember 2017, s. 44, [online], dostupný z URL: <<https://www.hc-harten.net/pdf/>>.

¹⁷³⁸ NA Praha, NSM, sign. 110–7/77, Pracovní zpráva lékaře RuSHA Hußmanna za měsíc srpen 1943.

Obr. 19: Schematická mapa germanizace území Protektorátu. Jsou zde dobře patrné zárodky plánovaných „německých mostů“ napříč Moravou a od Prahy k Sudetům. Mapový podklad: Übersichtskarte der Verwaltungsbezirke im Protektorat Böhmen und Mähren, Stand 1. XI. 1942.

Pro kolonizační účely se měly využít mimo jiné vojenské újezdy a cvičiště (obr. 19).¹⁷³⁹ V případě jejich rozšíření měl být vysídlen značný počet českého obyvatelstva a po skončení války se na něj eventuálně mohli usadit němečtí osadníci. Už z těchto důvodů se hledala vhodná místa z hlediska germanizační strategie, přičemž se nabízely i existující vojenské prostory. V zásadě šlo o to, aby napříč Moravou vedl „německý most“, mělo dojít ke spojení Prahy se sudetskou župou¹⁷⁴⁰ a ve středních Čechách se zamýšlelo utvoření nového německého ostrova. Tak započaly nejrozsáhlejší vysídlovací akce v dějinách Protektorátu. V Čechách se jednalo o rozlehlé území jižně od Prahy, v Brdech a kolem Milovic u Nymburku a na Moravě o oblast Dražanské vrchoviny (zasahující do okresů Boskovice, Vyškov a Prostějov).¹⁷⁴¹ V případě Milovic, Brdů a Vyškovska se jednalo pouze o rozšíření stávajících cvičišť. Například v Milovicích bylo vystěhováno celkem 11 obcí se 6 519 obyvateli, na samotném Vyškovsku původně 10 obcí s 5 637 obyvateli. Později však došlo k zabírání i dalších obcí nejen na Vyškovsku, ale i na Prostějovsku a Boskovicku, k němuž docházelo až do roku 1945. Výhodná poloha umožňovala budování již zmiňovaného severojižního německého národnostního mostu napříč Moravou.

Největší cvičiště vzniklo ve středních Čechách jižně od Prahy (na Benešovsku, Sedlčansku a Neveklovsku). Plánovaný vojenský prostor měl původně využívat pravidelná armáda, ale nakonec se z něj stalo cvičiště Waffen-SS. V souvislosti s jeho budováním proběhlo rozsáhlé vysídlování zdejšího obyvatelstva, které bylo připravováno od roku 1941 a započalo po atentátu na Heydricha.¹⁷⁴² Na realizaci se podílel Pozemkový úřad a další orgány protektorátní správy. Vystěhovaní měli nárok na omezenou finanční kompenzaci a náhradní ubytování. Evakuována byla částečně i větší města (Sedlčany a část Benešova), která sloužila pro potřeby ubytování příslušníků Waffen-SS.¹⁷⁴³ Nedošlo však k úplně totálnímu vysídlení obyvatelstva, část zde mohla zůstat a pracovat na tzv. SS-hofech – zemědělských podnicích SS.

Hlavní kroky nacistické *Bodenpolitik* vedly k zajištění budoucího sídelního území, jež by bylo obsazeno osadníky teprve až po (vítězně) válce. Nacisty vedený Pozemkový úřad tedy úspěšně konfiskoval českou i židovskou půdu, aby tím připravil majetek například i pro budoucí

¹⁷³⁹ Detailněji k průběhu celé akce BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 154–161.

¹⁷⁴⁰ Velký význam měla v tomto ohledu pozemková držba na sever od Prahy. Možná i proto bylo v roce 1942 zřízeno detašované pracoviště Pozemkového úřadu v Mělníku. Srov. NA Praha, PÚČM, kar 5, Návrh na zřízení detašovaného pracoviště obvodové úřadovny v Praze se sídlem v Mělníku, 30. 1. 1942.

¹⁷⁴¹ NA Praha, NSM, sign. 110–10/2, Studie ke zřízení vojenských cvičišť u Vyškova, Milovic a v Brdech, 1941.

¹⁷⁴² K tomu blíže BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 161–177.

¹⁷⁴³ NA Praha, NSM, sign. 110–7/39, Oznámení k vystěhování Benešova, 23. 6. 1943. Heinemannová uvádí ve shodě Brandesem odhad více než 15 000 lidí, kteří museli opustit své domovy do května 1942. K tomu je nutné připočítat ještě nuceně vystěhované české rodiny z jazykových ostrovů na Jihlavsku a Olomoucku. HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung...*“, s. 140.

německé válečné veterány z řad SS. Rozšiřování vojenských cvičišť pak mělo umožnit, aby se po válce uvolnila poměrně velká neosídlená plocha pro etnické Němce.

5.3 Výběr osadníků

Pro účely kolonizace se počítalo s nasazením jednak říšských Němců (*Reichsdeutsche*) a na druhé straně německých přesídlenců ze zahraničí. V případě zahraničních Němců se přitom rozlišovali *Volksdeutsche* neboli *Umsiedler* v užším slova smyslu a *Rückwanderer*, kterými byli Němci s říšským občanstvím, kteří pobývali mimo území Německa.¹⁷⁴⁴ Tyto definiční rozdíly se však záhy rozmělnily a pro obě skupiny se začalo podle nařízení RKF od podzimu 1940 používat jednotného termínu *Umsiedler*: „*Im Interesse einer klaren Unterscheidung empfiehlt es sich nicht, die vorerwähnten Begriffe auch für die aus dem Ausland im Rahmen einer Umsiedlungsaktion in das Reich aufgenommenen Volksgenossen zu verwenden. Ich habe daher meine nachgeordneten Dienststellen angewiesen, diese Volksgenossen künftig einheitlich als Umsiedler zu bezeichnen.*“¹⁷⁴⁵

Kolonizační projekt se soustředil v první fázi, která probíhala během války, především na tzv. „*angegliederten Ostgebieten*“, kterými se měly na mysli ty oblasti bývalého Polska, které byly „*přivtěleny*“ přímo k Říši. Sem patřila župa Povartí (*Warthegau*), Gdaňsk-Západní Prusko (*Danzig-Westpreußen*) a část Horního Slezska včetně Těšínska.¹⁷⁴⁶ V menší míře se kolonizace dotkla též Generálního gouvernementu a Říšské župy Sudety. Území Protektorátu se přitom osídlování dotklo během války veskrze jen okrajově.

Pro osídlení „*nových říšských území*“ připadali v úvahu říšští Němci, a to zejména vysloužilci z wehrmachtu a jejich rodiny, ale i říšskoněmečtí sedláci.¹⁷⁴⁷ S jejich nasazením se však počítalo až po válce – sám Himmler jejich usazování ještě během války výslovně zakázal: „*Während des Krieges können reichsdeutsche Bauern und Siedlungsbewerber in den neuen Ostgebieten nicht angesiedelt werden.*“¹⁷⁴⁸ Určité výjimky se přitom vztahovaly na příslušníky

¹⁷⁴⁴ NA Praha, NSM, sign. 110–4/6, Der Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, *Der Menscheneinsatz: Grundsätze, Anordnungen und Richtlinien*, Dezember 1940, pag. 43–44; MZA Brno, ZP Brno, kar 21, sign. 124, Der Reichsführer-SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums – Umsiedler (Begriff und Personenkreis), 19. 10. 1940.

¹⁷⁴⁵ Tamtéž.

¹⁷⁴⁶ NA Praha, NSM, sign. 110–4/6, Der Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, *Der Menscheneinsatz: Grundsätze, Anordnungen und Richtlinien*, Dezember 1940, pag. 59nn.

¹⁷⁴⁷ Tamtéž, pag. 62.

¹⁷⁴⁸ Tamtéž.

Waffen-SS i wehrmachtu, kterým bylo umožněno ještě během války žádat o přiděl půdy na obsazených teritoriích. RuSHA vydal za tímto účelem v roce 1943 dva zvláštní manuály pro výběr žadatelů ze strany německých ozbrojených složek.¹⁷⁴⁹ Přestože stále platil Himmlerův zákaz, mohli se na „nových říšských územích“ usazovat již během války alespoň ti vojáci, kteří byli na základě svých zranění vyřazeni z boje: „*Deshalb ist eine Ansiedlung in den neuen Gebieten während des Krieges nur für Kriegsversehrte und Kriegshinterbliebene [...] sowie für solche Volks- und Reichsdeutsche statthaft, die im Zuge der kriegerischen und politischen Ereignisse ihren Heimatsitz verloren haben.*“¹⁷⁵⁰ Mezi místa k osídlení (*Ansiedlungsgebiete*) říšskými Němci patřily „*přivětelené východní oblasti*“, Dolní Štýrsko, Horní Kraňsko, Alsasko a Lotrinsko.¹⁷⁵¹ Zájem byl především o zemědělce a řemeslníky.

Potenciální říšskoněmecký osadník si musel připravit následující dokumenty, které přiložil ke své žádosti o účast v „osídlovacím projektu“:¹⁷⁵²

- krátký životopis a „motivační dopis“,
- vyplněný a podepsaný dotazník RKF (*Bewerbungsbogen*) určený zvláště pro zemědělce a řemeslníky, a to ve třech vyhotoveních,
- fotografické snímky žadatele a jeho rodiny (*mitsiedelnden Familienmitglieder*) kromě dětí mladších 6 let (nejlépe pasové fotografie),

Osadník se dále musel podrobit lékařskému vyšetření buď u příslušného vojenského lékaře, nebo u příslušného zdravotního úřadu.¹⁷⁵³ Lékař či zdravotní úřad poté poslal své podklady včetně fotografií Rasovému úřadu RuSHA k posouzení z hlediska dědičného zdraví a také rasových kritérií (obr. 20). Zdravotní dotazník přitom obsahoval dotazy na rasové charakteristiky jako stavbu těla (*Wuchsform*), tvar hlavy, prominence lícních kostí (*Backenknochen*), tvar oční štěrbin, vlasová textura, tvar nosu a barva vlasů, očí a kůže.¹⁷⁵⁴ Vojenský či úřední lékař poté buď vyslovil, nevyslovil námitky vůči nasazení žadatele v „*nově získaných oblastech*“ Říše – „*Gesundheitlich/Erbgesundheitlich – Bedenken – keine Bedenken – gegen den Ansatz in den neuerworbenen Gebieten des Deutschen Reiches*“.¹⁷⁵⁵ Do formuláře pak rasový

¹⁷⁴⁹ ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 5, inv. č. 120, *Bestimmungen über die Erfassung, Auswahl und Zuführung der siedlungswilligen Angehörigen der Waffen-SS für die wiedergewonnenen Siedlungsräume*, Berlin 1943; Tamtéž, *Bestimmungen über die Erfassung, Zuführung und Betreuung der siedlungswilligen Kriegsteilnehmer für die wiedergewonnenen Siedlungsräume*, Berlin 1943.

¹⁷⁵⁰ Tamtéž, *Bestimmungen über die Erfassung, Zuführung und Betreuung der siedlungswilligen Kriegsteilnehmer für die wiedergewonnenen Siedlungsräume*, Berlin 1943, pag. 5.

¹⁷⁵¹ Tamtéž.

¹⁷⁵² Tamtéž, pag. 10.

¹⁷⁵³ Tamtéž.

¹⁷⁵⁴ Tamtéž, *Untersuchungsbogen zur Beurteilung der Eignung für die Selbsthaftmachung in den neuerworbenen Gebieten des Deutschen Reiches*.

¹⁷⁵⁵ Tamtéž.

referent RuSHA připsal, zda byl žadatel „*rasově způsobilý*“ k osídlování. K žádosti se rovněž vyjadřovala příslušná krajská vedení NSDAP a také osídlovací referenti (*Siedlungsreferent*) při vrchním velitelství wehrmachtu.¹⁷⁵⁶

Wuchsform: schlank*) — mächtig — mittel — untersetzt — dick
 Kopfform: sehr lang — lang — mittel — kurz — sehr kurz
 Backenknochen: unbetont — schwach betont — betont — stark betont — vorspringend
 Augenfaltenbildung: leichte Deckfalte — schwere Deckfalte — deckfaltenlos — Epikanthus — Mongolenfalte
 Haarform: schlicht — weitwellig — lockig — engwellig — krauß — straff
 Haarfarbe: hellblond — rotblond — dunkelblond — hellbraun — braun — schwarz
 Augenfarbe: blau — blaugrau — graugrün — hellbraun — dunkelbraun
 Hautfarbe: rosigweiß — fahlweiß — gelblich-bräunlich — braun
 Nasenrücken: gerade — gewellt — auswärts gebogen — einwärts gebogen
 Besondere Auffälligkeiten:
 z. B. Merkmale außereuropäischer (fremder) Rassen.

C. Ergebnis der ärztlichen Untersuchung: (17)

Gesundheitlich/Erbgesundheitlich — Bedenken — keine Bedenken — gegen den Ansatz in den neuerworbenen Gebieten des Deutschen Reiches

....., den..... (Unterschrift des Truppen- bzw. Amtsarztes)

Rassische Einzelwertung: (18) (Nicht vom Arzt auszufüllen!)

Obr. 20: Část vyšetřovacího listu určeného pro německé osadníky. Zde se sledovaly mimo jiné rasové ukazatele a své vyjádření sem vyplňoval i lékař SS (RuSHA), případně úřední lékař.

Zdroj: ZA Opava, Zmocněnec říšského vedoucího SS jako říšský komisař pro upevnění němectví, pracovní štáb východ, Fulnek

Co se týká zahraničních *Volksdeutsche* určených pro osídlení, počítalo se s nasazením etnických Němců z Jižního Tyrolska, Pobaltí, Haliče, Volyně, Běloruska, Besarábie, Bukoviny, Dobružďi, ale v menší míře též i z Bosny, Francie, Alsaska-Lotrinska nebo Lucemburska.¹⁷⁵⁷ Podle údajů RKF bylo přitom k listopadu 1940 asi 435 000 etnických Němců na cestě ze své vlasti „*zpět do lůna*“ Německé říše.¹⁷⁵⁸ Do roku 1945 však jejich počet stoupl až na 770 tisíc.¹⁷⁵⁹ Na provádění „*přesídlovacích akcí*“ se velkou měrou podílela organizace *Volksdeutsche Mittelstelle*, resp. její oddělení „*Umsiedlung*“, která ve výchozích destinacích etnických Němců

¹⁷⁵⁶ Tamtéž, *Bestimmungen über die Erfassung, Zuführung und Betreuung der siedlungswilligen Kriegsteilnehmer für die wiedergewonnenen Siedlungsräume*, Berlin 1943, pag. 11–13nn.

¹⁷⁵⁷ NA Praha, NSM, sign. 110–4/6, Der Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, *Der Menscheneinsatz: Grundsätze, Anordnungen und Richtlinien*, Dezember 1940, pag. 5nn, 13nn, 37nn, 22nn, 31nn, 36nn. ZA Opava, ZŘKUN Fulnek, kar 6, inv. č. 34, Überstellung der bosniendeutschen Umsiedler aus dem volksd. Lager Kirschberg nach dem Sudetengau, 16. 9. 1944; Tamtéž, inv. č. 36, Umsiedler aus Frankreich Emil Strusch, 7. 7. 1944; Tamtéž, Verhalten wiedereindeutschungsfähiger Elsässer, Lothringer und Luxemburger, 3. 8. 1944. V případě haličských a volynských Němců se po invazi do SSSR usoudilo, že by měli zůstat na svých místech, protože se počítalo do budoucna s germanizací těchto oblastí.

¹⁷⁵⁸ NA Praha, NSM, sign. 110–4/6, Der Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, *Der Menscheneinsatz: Grundsätze, Anordnungen und Richtlinien*, Dezember 1940, pag. V.

¹⁷⁵⁹ AHONEN, P., et al., c. d., s. 20.

uskutečňovala nábor potenciálních přesídlenců: „*Wir rufen alle Deutschstämmigen auf, sich beim deutschen Bevollmächtigten an den angegebenen Orten zu melden und den Wunsch zur Umsiedlung zu äußern!*“¹⁷⁶⁰ Protože se už očekávalo, že příslušní etničtí „Němci“ nebo „*Deutschstämmigen*“ nemuseli vždy dobře rozumět německy, byla výzva přeložena též do úředního jazyka dané země.¹⁷⁶¹ Zájemci byli poté soustředěni a přesunuli se nejčastěji vlaky do tranzitních táborů VoMi, které se nalézaly po celé Říši včetně Rakousů, ale pak i nedaleko cílových oblastí – např. ve Slezsku.¹⁷⁶²

Při provádění „*přesídlovacích akcí*“ nastal pikantní problém ideologický. „Kvalita“ *Volksdeutsche* z jihovýchodní a východní Evropy totiž ne vždy odpovídala národnostně a rasově politickým požadavkům nacistů. Kromě často chatrné znalosti němčiny a národnostní sebeidentifikace se jednalo zejména o rasové vlastnosti těchto potenciálních přesídlenců. Podstatným kritériem také byla „genetická kvalita“ příslušných jedinců. Z hlediska populačně politického však byli oceňováni například besarabští Němci pro jejich početné rodiny: „*Die biologische Stärke des bessarabischen Deutschtums blieb auch in diesem Zeitabschnitt noch verhältnismäßig günstig. Zwar ging die Geburtenfreudigkeit unter dem Einfluß landfremder Ideen auch bei ihm stark zurück, ohne jedoch in die im Deutschen Reiche eingetretene katastrophale Entwicklung abzugleiten.*“¹⁷⁶³ V každém případě šlo nacistickým plánovačům o to, aby noví osadníci představovali skutečně přínos pro německou populaci.

Etničtí Němci žijící v zahraničních jazykových enklávách se často mísili s původním domácím obyvatelstvem. Günther tudíž tvrdil, že baltští Němci často vykazovali silnější příměs východobaltické rasy.¹⁷⁶⁴ U Němců z Haliče nebo Maďarska se pak měli objevovat příznaky východobaltické, dinárské a alpínské rasy. Taktéž Němci ze Sedmihradska se pak prý vyznačovali alpínskými, východobaltickými a dinárskými rysy.¹⁷⁶⁵ Přesto se však u těchto *Volksdeutsche* podle Günthera stále ještě zachovával „*nordický ráz*“.¹⁷⁶⁶ Ve 30. letech pak proběhla série terénních antropologických výzkumů zaměřených na etnické Němce žijící v Rumunsku a v dalších oblastech jihovýchodní Evropy.¹⁷⁶⁷ Na těchto výzkumech se přitom podíleli také rakouští antropologové a jednoho projektu se dokonce účastnil i Karl Thums, který

¹⁷⁶⁰ LORENZ, Werner – WOLFRUM, Gerhard (Hrsg.), *Der Zug der Volksdeutschen aus Bessarabien und dem Nord-Buchenland*, Prag 1942, s. 12.

¹⁷⁶¹ Tamtéž, s. 13.

¹⁷⁶² Tamtéž, s. 44.

¹⁷⁶³ Tamtéž, s. 14.

¹⁷⁶⁴ GÜNTHER, H. F. K., *Rassenkunde des deutschen Volkes*, 1939, s. 292.

¹⁷⁶⁵ Tamtéž, s. 294.

¹⁷⁶⁶ Tamtéž.

¹⁷⁶⁷ TESCHLER-NICOLA, Maria, *Volksdeutsche und Racial Anthropology in Interwar Vienna: The „Marienfeld Project“*, in: TURDA, Marius – WEINDLING, Paul J., „*Blood and Homeland*“: *Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940*, Budapest 2007, s. 55–82.

v období Protektorátu vedl rasově hygienický institut na pražské NKU.¹⁷⁶⁸ Jihotyrolští Němci pak měli být zhruba stejného rasového vzezření jako obyvatelstvo Horního Bavorska: „*Die rassischen Merkmale der Bevölkerung gleichen etwa denen in Oberbayern. Man kann also nicht von einheitlicher Rasse im ganzen Lande sprechen sondern muß diese am bajovarischen Einschlag erkennen, zumal im Gebirge. Auffallend blonde, also nordische Menschen, kommen nur an größeren Durchgangswegen von Norden nach Süden (Bozen) und von Osten nach Westen (Meran, Pustertal) vor.*“¹⁷⁶⁹

Pro provedení „*hrubé selekce*“ potenciálních přesídlenců na základě rasových a hlavně zdravotně genetických hledisek byly vysílány do původních sídel etnických Němců tzv. „*přesídlovací komanda*“ (*Umsiedlungskommando*), které náležely pod SS.¹⁷⁷⁰ V případě besarabských Němců přišly tyto komanda v roce 1940 už na Sověty obsazené území: „*Drei Monate nach der bolschewistischen Invasion kam das SS-Umsiedlungskommando nach Bessarabien, um im Auftrage des Führers die starke deutsche Volksgruppe vor dem sicheren Untergang zu bewahren und sie heimzuholen in das Reich.*“¹⁷⁷¹ Zároveň vysílal RuSHA do příslušných oblastí, které už byly obsazeny Německem, své „odborníky“, aby prověřily rasovou „kvalitu“ tamějších etnických Němců. V roce 1942 tak byl uzavřen rasový výzkum Němců žijících v oblasti Nového Sadu (*Novi Sad*, něm. *Neusatz*) v srbské Vojvodině.¹⁷⁷² Na rozdíl od nedalekého Banátu se jednalo o region s převážně srbským obyvatelstvem. Šetření probíhalo v celkem třinácti obcích, ve kterých žilo od 2 do 99 % Němců. Rasový výzkum však skončil pro „*experty*“ RuSHA neslavně – velká část zdejšího německého obyvatelstva totiž byla označena za „*rasově méněcennou*“: „*Das Gesamtergebnis ist nach dieser Aufstellung sehr ungünstig. In kaum 20 % Gemusterten wiegt die nordische Rasse vor, positiv wären 38 %, während die überwiegende Mehrheit, zwei Drittel der Gemusterten, zu den rassisch Minderwertigen gezählt werden mußte.*“¹⁷⁷³ Celkem 6 % přitom vykazovalo příznaky mongoloidní nebo předoasijské rasy.

Primární rasová a zdravotně genetická selekce pak probíhala v táborech spravovaných *Einwandererzentralstelle* neboli EWZ, jež se nacházely v cílových oblastech bývalého Polska – v Gdyni, Poznani a později v Lodži (*Litzmannstadt*). Při EWZ přitom působila pobočka

¹⁷⁶⁸ Tamtéž, s. 70.

¹⁷⁶⁹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–6/27, Rückwanderung der deutschen Bevölkerung Südtirols, předloženo 7. 8. 1939.

¹⁷⁷⁰ FIEBRANDT, M., *Auslese*, s. 247nn.

¹⁷⁷¹ LORENZ, W. – WOLFRUM, G. (Hrsg.), *Der Zug*, s. 32.

¹⁷⁷² NA Praha, ÚŘP–Dodatky II, kar 57, inv. č. 96, Rassenzusammensetzung der deutschen Bevölkerung des Kreises Neusatz, Johann Wüsch, 26. 3. 1942.

¹⁷⁷³ Tamtéž, pag. 5.

RuSHA i vlastní zdravotní úřad.¹⁷⁷⁴ Na základě Himmlerova rozkazu se mohli na „*přivtělených východních územích*“ usazovat pouze ti, kteří byli shledáni lékařskými komisemi jakožto zdraví jedinci: „*von den ärztlichen Kommissionen als gesund befundenen Umsiedler*“.¹⁷⁷⁵ Tito přesídlenci museli zároveň představovat „*žádoucí populační přírůstek pro německý národ*“ z hlediska rasových kritérií. Na základě zdravotního a rasového vyšetření byli přesídlenci rozděleni do následujících třech skupin:¹⁷⁷⁶

- „O“ (*O-Fälle*), kteří mohli být usazeni v „*přivtělených územích na východě Říše*“ – „*für den Einsatz in den angegliederten Ostgebieten bestimmt*“,
- „A“ (*A-Fälle*) neboli „*Altreichsfälle*“, jejichž příslušníci se měli usadit na území „*staré Říše*“,
- „S“ (*S-Fälle*) neboli *Sonderfälle*, kterou tvořili lidé „*cizího původu*“, resp. „*pochybné*“ národnosti („*Fremdstämmige bzw. Angehörige zweifelhaften Volkstums*“); pro tyto platil návrat do místa jejich původu, nebo případně transport do Generálního gouvernementu.¹⁷⁷⁷

Aby mohl být přesídlenec zařazen do skupiny „O“ a měl tak možnost se usadit na „*nově získaných*“ územích Říše, musel odpovídat rasovým kategoriím RuS I („*für die Ostsiedlung besonders geeignet*) až III („*für die Ostsiedlung gerade noch geeignet*“).¹⁷⁷⁸ Až do roku 1940 přitom platilo jako minimální požadavek zařazení do skupiny II. Takový postup však shledal Himmler jako příliš přísný.¹⁷⁷⁹ Osoby náležící do rasové kategorie RuS IV, což odpovídalo výrazné převaze alpských a východobaltických znaků, čekalo přesídlení do „*staré Říše*“, kde měly vykonávat povětšinou podřadné profese.¹⁷⁸⁰ Pokud u přesídlence rasový examinator objevil příznaky „*mimoevropských ras*“ (RuS IVf) – např. mongoloidní – byl tento považován za „*zvláštní případ*“ – „*S-Fall*“, a čekalo ho vyhoštění do země původu nebo Generálního gouvernementu, přičemž takový postup u etnických Němců musel schválit sám Himmler.¹⁷⁸¹

Protože „*osídlovací akce*“ byly přímo spojeny také s vysídlením domácích populací, došlo i na rasové prověřování původních obyvatel neněmecké národnosti, ať už šlo o Poláky nebo třeba Slovinci. Pokud byli z rasového hlediska shledáni examinatorem RuSHA za „*zpětně*

¹⁷⁷⁴ FIEBRANDT, M., *Auslese*, s. 439nn.

¹⁷⁷⁵ NA Praha, NSM, sign. 110–4/6, Der Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, *Der Menscheneinsatz: Grundsätze, Anordnungen und Richtlinien*, Dezember 1940, pag. 48.

¹⁷⁷⁶ Tamtéž, pag. 49.

¹⁷⁷⁷ Tamtéž, pag. 48–49. Lidé zařazení do skupiny „S“ mohli být zcela výjimečně pracovní nasazeni ve „*staré Říši*“, pokud se nejednalo o „*geneticky*“ zatížené jedince. Tamtéž, s. 48.

¹⁷⁷⁸ HEINEMANN, I., „*Rasse, Siedlung...*“, s. 236.

¹⁷⁷⁹ Tamtéž, pozn. 155.

¹⁷⁸⁰ Tamtéž, s. 236.

¹⁷⁸¹ Tamtéž.

poněmčitelné“ – šlo přeci o „znovuzískání ztracené německé krve“, byli zpravidla posíláni do „staré Říše“ na náležitou převýchovu a poněmčení.¹⁷⁸² Takoví lidé nemohli z národnostně politických důvodů zůstat ve své vlasti, neboť by stále podléhali vlivu svých soukmenovců: „Eine Wiedereindeutschung kann jedoch keinesfalls in der bisherigen polnischen Umgebung, sondern nur im Altreich bzw. in der Ostmark erfolgen.“¹⁷⁸³ Mělo se přitom podle přání Himmlera jednat o „nordicky předurčené rodiny“: „Unter den in den angegliederten Ostgebieten sowie im Generalgouvernement vorhandenen Menschen fremder (nichtdeutscher) Nationalität befinden sich vielfach solche, die auf Grund ihrer rassischen Eignung für eine Eindeutschung in Frage kommen. Ich habe daher angeordnet, daß nach von mir bestimmten Richtlinien eine Auslese der rassisch wertvollsten, nordisch bestimmten Familien vorgenommen wird, und beabsichtige, diese in Betrieben des Altreiches unterzubringen.“¹⁷⁸⁴

Jejich přesídlení do Říše mělo dva důvody: 1. zamezení dalších přírůstků k polské intelektuální vrstvě z „germánských polonizovaných rodin“ a 2. získání „rasově žádoucího populačního přírůstku“ pro německý národ a biologicky bezvadných sil pro německou výstavbu zemědělství a průmyslu.¹⁷⁸⁵ Mělo se tak s nimi zacházet sice lépe než s Poláky, ale rozhodně ne ještě jako s Němci. Mohli však získat německé občanství „na odvolanou“, což je opravňovalo k vykonávání vojenské služby za určitých podmínek.¹⁷⁸⁶ Ženy z poněmčitelných rodin pak mohly sloužit třeba jako pomocnice v německých domácnostech.¹⁷⁸⁷

Na území Protektorátu se mohli usazovat pouze ti němečtí osadníci původem z jižní a jihovýchodní Evropy, kteří měli status „O-Fälle“.¹⁷⁸⁸ Jednalo se tedy o jedince, kteří už prošli základní selekcí u EWZ.¹⁷⁸⁹ V Protektorátu však museli podstoupit ještě sekundární selekci na základě rasových a zdravotních kritérií, a to za účelem získání německé státní příslušnosti. Německou státní příslušnost mohli zahraniční Němci získat jedině naturalizací – *Einbürgerung*, jež měla svá příslušná pravidla.¹⁷⁹⁰ Tato pravidla se přitom mírně lišila podle toho, odkud

¹⁷⁸² NA Praha, NSM, sign. 110–4/6, Der Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, *Der Menscheneinsatz: Grundsätze, Anordnungen und Richtlinien*, Dezember 1940, pag. 51–59.

¹⁷⁸³ Tamtéž, pag. 52.

¹⁷⁸⁴ Tamtéž.

¹⁷⁸⁵ Tamtéž.

¹⁷⁸⁶ ZA Opava, ZŘKUN Fulne, kar 4, inv. č. 10, Wehrdienst wiedereindeutschungsfähiger Personen, 6. 12. 1944.

¹⁷⁸⁷ Tamtéž, Umbesetzung wiedereindeutschungsfähiger Hausgehilfinnen im Zuge der Massnahmen für den totalen Kriegseinsatz, 10. 10. 1944.

¹⁷⁸⁸ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/18, Der Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums – Verteilung der Bessarabiendeutschen auf die neuen Ansiedlungsgebiete, 14. 3. 1941.

¹⁷⁸⁹ Tamtéž.

¹⁷⁹⁰ MZA Brno, ZP Brno, kar 21, sign. 123, Reichsminister des Innern – Einbürgerung von Ostumsiedlern, die von der Einwandererzentralstelle behördlich erfasst sind, und von volksdeutschen Umsiedlern aus Italien, 12. 3. 1941.

kolonisté pocházeli. V případě Protektorátu se jednalo o výrazně odlišný právní postup než v případě získávání německého občanství skrze protektorátní příslušnost.

Naturalizační řízení vedl původně místně příslušný oberlandrát,¹⁷⁹¹ ale od roku 1942 tuto úlohu převzal zemský úřad, potažmo jeho německé oddělení.¹⁷⁹² Naturalizováni mohli být přitom pouze ti jedinci, kteří představovali „*einen erwünschter Bevölkerungszuwachs*“.¹⁷⁹³ Bylo tak možné naturalizovat nejen německé přistěhovalce ze zahraničí, ale i osoby české národnosti s cizí státní příslušností, jež příslušná služebna RuSHA uznala za poněmčitelné. Žadatelé byli posuzováni podle rasových, dědičně biologických, zdravotních a státoobčanských hledisek. Hodnotila se též jejich osobnost a zvláště jejich výchova, vzdělání, odborná způsobilost, jazyk užívaný v rodině, politické postoje a sebeidentifikace k německé národnosti, potažmo vztah k nacistické ideologii. Žadatel musel nejprve vyplnit sedmistránkový dotazník, jenž se obsahem příliš nelišil od dotazníku ke zjištění německé národnosti, jež se používal už od roku 1939 pro obyvatele Protektorátu.¹⁷⁹⁴ Údaje se vztahovaly nejen pro samotného žadatele, ale také jeho rodinné příslušníky, protože naturalizační proces se týkal celé rodiny. K dotazníku pak žadatel přiložil fotografie sebe i svých rodinných příslušníků. Zemský úřad k vyřízení žádosti potřeboval posudky od služebny RuSHA jakožto představitele působnosti RKF, německého zdravotního úřadu, krajského vedení NSDAP, gestapa a místního policejního úřadu.¹⁷⁹⁵

V zásadě se tedy jednalo o podobný proces jako v případě získání německého občanství protektorátními příslušníky. Podstatné bylo přitom prokázání německého původu alespoň na úrovni „*Deutschstämmigkeit*“ – v takovém případě postačovalo k získání německého občanství rasové hodnocení RuS III, zatímco Němci museli splnit kritéria přísnější (viz kap. 3.3). V každém případě se německé občanství nemělo dostat do rukou těch, kteří vykazovali „*rasově cizí*“ rysy. Nesmělo jít zároveň o židovské míšence prvního a druhého stupně: „*Mischlinge 1. und 2. Grades werden grundsätzlich nicht eingebürgert.*“¹⁷⁹⁶ Určitým rozdílem se stala povinnost podstoupit vyšetření na německém zdravotním úřadu, přičemž se jednalo o shodný postup jako v případě uzavírání smíšených sňatků. Používal se ostatně jen lehce odlišný formulář pro

¹⁷⁹¹ Tamtéž, kar 20, inv. č. 100, Der Oberlandrat in Brünn – Einbürgerungskartei.

¹⁷⁹² Tamtéž, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren an die Landespräsidenten -Reichsuauftragsverwaltung in Prag und Brünn, Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit durch Einbürgerung, 22. 7. 1942.

¹⁷⁹³ Tamtéž.

¹⁷⁹⁴ Tamtéž, Einbürgerungsantrag.

¹⁷⁹⁵ Tamtéž, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren an die Landespräsidenten -Reichsuauftragsverwaltung in Prag und Brünn, Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit durch Einbürgerung, 22. 7. 1942.

¹⁷⁹⁶ Tamtéž, Der Deutsche Staatsminister für Böhmen und Mähren – Einbürgerungen, 14. 12. 1943.

úředního lékaře.¹⁷⁹⁷ Zemské úřady vedly přitom evidenci všech žadatelů, kteří usilovali o získání německého občanství prostřednictvím naturalizace.¹⁷⁹⁸

Kromě přesídlenců se v Protektorátu nacházeli lidé, kteří neměli ani německé občanství ani protektorátní příslušnost a byli držiteli jiné státní příslušnosti nebo se jednalo o osoby bez státní příslušnosti (*Staatenlosen*), což se týkalo zejména občanů bývalého Polska, Jugoslávie nebo některých sovětských republik. Většinou se přitom jednalo o etnické Němce např. s rumunským nebo maďarským pasem, ale mezi uchazeči se vyskytli tu a tam i Slováci.¹⁷⁹⁹ I oni však museli splnit tatáž kritéria jako ostatní žadatelé o německé občanství. V tomto případě se jednalo konkrétně o proces naturalizace.

Protektorátní okupační úřady pak řešily i množství sňatků, v nichž figurovala osoba s cizí státní příslušností nebo bez státní příslušnosti. Takové sňatky se bez ohledu na národnost snoubenců považovaly vždy *de iure* za smíšené a jako takové podléhaly posudkům RuSHA. Jestliže šlo o osobu neněmecké národnosti a zároveň představovala pro Protektorát „*ještě únosný přírůstek*“ (RuS III), mohla získat sňatkem protektorátní příslušnost. Šlo často o bývalé polské nebo sovětské občany a z hlediska národnosti převážně o Čechy, Slováky nebo Ukrajince. Alexandra N. rusko-českého původu tak v lednu 1945 požádala o povolení k sňatku s protektorátním příslušníkem Františkem B. Vyšetření ukázalo, že pro získání protektorátní příslušnosti její rasový profil plně vyhovuje.¹⁸⁰⁰ Naopak zamítavé stanovisko obdržela Polka Aniela B., jež si chtěla vzít za muže Emila K. z Říčan u Prahy.¹⁸⁰¹

Mezi touto skupinou žadatelů se objevili i lidé německého původu, jejichž žádosti se vyřizovaly samozřejmě nejsnáze. To se týkalo i zamýšleného sňatku Karla H. a Anny W.¹⁸⁰² Snoubenka přišla už dříve o své německé občanství v důsledku uzavření manželství s cizím státním příslušníkem. Examinátor shledal oba jako „vyhovující“, ačkoliv „rasový profil“ Anny W. se zdál být přeci jen o něco „horší“ než u jejího snoubence. Některé další žádosti přitom vypadaly kuriózněji. Tak například Marie L., která byla toho času bez státní příslušnosti a zároveň mohla prokázat ryze německý původ, se zamýšlela provdat za protektorátního příslušníka ze smíšené česko-německé rodiny. Oba dva byli označeni za „*žádoucí přírůstek*“ (tj. RuS I).

¹⁷⁹⁷ Tamtéž, Untersuchungsbogen für die Untersuchung von Einbürgerungsbewerber.

¹⁷⁹⁸ Tamtéž, kar 20, inv. č. 120, Verzeichnis der Personen, denen eine spätere Einbürgerung in Aussicht gestellt wurde.

¹⁷⁹⁹ To byl případ maďarské státní příslušnice slovenské národnosti, která pracovala jako pomocnice v domácnosti. Vyšetření ukázalo, že představuje nežádoucí přírůstek. Této ženě se však krátce před tím narodila dcera, která nemohla být rasově posouzena z důvodu nízkého věku. Jednalo se o nemanželské dítě. Dcera měla být tedy posouzena později. ZA Opava, ZRKUN Fulnek, kar 17, inv. č. 121. Posudek služebny RuSHA v Plzni k žádosti o německou státní příslušnost Anny B.

¹⁸⁰⁰ NA Praha, ÚŘP, sign. 114–341–8, Posudek pobočky RuSHA pro Čechy a Moravu, 22. 1. 1945.

¹⁸⁰¹ Tamtéž, Posudek pobočky RuSHA pro Čechy a Moravu, 30. 2. 1944.

¹⁸⁰² NA Praha, ÚŘP, sign. 114–341–2, Složka Karla H. a Anny W.

Dle sdělení referenta RuSHA se v případě Marie L. jednalo o „zvláště cennou osobou, jejíž přijetí do jiného (tj. českého) národa by pro nás znamenalo ztrátu.“¹⁸⁰³ Sňatek jim rasový referent samozřejmě doporučil, ale místo protektorátní příslušnosti, o kterou sami žádali, bylo oběma nabídnuto rovnou německé občanství.¹⁸⁰⁴

Na kolonizační agendě se v Protektorátu od roku 1943 aktivně podílel již zmíněný osídlovací referát v rámci česko-moravské pobočky RuSHA.¹⁸⁰⁵ Předmětem činnosti referátu bylo usazování příslušníků SS na zemědělských statcích v Protektorátu, přičemž se jednalo především o válečné invalidy.¹⁸⁰⁶ Referent Biesalski si ovšem posteskl, že pro větší rozsah těchto aktivit chyběl dostatek německých odborníků, kteří se soustředili spíše na osídlovací projekty v bývalém západním Polsku.¹⁸⁰⁷ Jeho referát vydával tzv. osídlovací nálezy (*Siedlungsgesuche*), jež byly podmínkou pro přidělování usedlosti příslušnému osadníkovi.¹⁸⁰⁸

Po přestěhování Osídlovacího úřadu RuSHA do Protektorátu se na selekci přesídlenců podílel i lékař RuSHA Erich Hußmann a po něm od září 1944 Lothar Stengel-von Rutkowski. Lékař RuSHA vyšetřil kandidáta nejlépe i s jeho rodinou, své poznatky pak zaznamenal do zvláštního formuláře, a pokud byl shledán zdravým a „rasově nezávadným“, mohl se připravit na cestu do svého nového domova. Jen od ledna 1944 do února 1945 bylo takto vyšetřeno celkem 2 375 lidí, z nichž bylo lékařem RuSHA označeno za způsobilé (*tauglich*) více než 90 %.¹⁸⁰⁹ V drtivé většině však šlo o případy osadníků, se kterými se počítalo pro kolonizaci bývalých polských území. Nešlo tedy přímo o kolonizaci českých zemí.

¹⁸⁰³ Tamtéž, sign. 114–341–8, Rasový posudek velitele RuSHA pro Čechy a Moravu ve věci sňatku Marie J. L. a Huberta L., 8. 12. 1944.

¹⁸⁰⁴ V jiném případě však německé občanství nebylo nabídnuto, a to přes příznivé hodnocení RuS III+/"pro Protektorát únosný přírůstek". Důvodem bylo nejspíš to, že se jednalo o sňatek Polky s Čechem. NA Praha, ÚŘP, sign. 114–341–8, Rasový posudek velitele RuSHA pro Čechy a Moravu ve věci sňatku Kristine M. a Karla D., 1. 1. 1945.

¹⁸⁰⁵ Srov. NOVOTNÝ, R., Česko-moravská pobočka, s. 175.

¹⁸⁰⁶ Tamtéž.

¹⁸⁰⁷ NA Praha, NSM, sign. 110–7/77, Pracovní zpráva referátu pro osídlovací záležitosti za červen 1943.

¹⁸⁰⁸ Tamtéž, Pracovní zpráva referátu pro osídlovací záležitosti za září 1943.

¹⁸⁰⁹ Srov. NOVOTNÝ, R., Lékařská služba, s. 103–104.

5.4 Usazování německých kolonistů v Protektorátu a jejich integrace

Proces usazování německých kolonistů v Protektorátu započal během roku 1940.¹⁸¹⁰ Jako první se připravovalo nasazení Němců z Jižního Tyrolska, o němž se vyjednávalo už od podzimu roku předchozího.¹⁸¹¹ Podle jednoho z návrhů se měli Jihotyroláci usazovat do oblasti severně od Prahy, resp. do Českého středohoří – konkrétně do míst u Třebenic, Slaného, Kralup nad Vltavou, Neratovic a Bakova nad Jizerou, přičemž jako „zvláště vhodné“ se jevilo užší a širší okolí Mělníka a Třebenic.¹⁸¹² Toto území se ostatně shodovalo s projektem „národnostního mostu“ mezi Prahou a Říšskou župou Sudety. Na Moravě měli být tito přesídlenci usazeni do oblasti Strážnice, Napajedel, Vyškova a Židlochovic. Pro účely kolonizace měly sloužit dosavadní židovské zemědělské závody a cukrovary.¹⁸¹³ Počítalo se pak ještě s dalšími osídlovacími oblastmi jako jižní Čechy, jižní Morava, Jihlavsko nebo Olomoucko. V létě 1940 připravovali nacisté přesun etnických Němců z Besarábie a Bukoviny do Protektorátu (obr. 21).¹⁸¹⁴

Předem vybrané osadníky z jižní a jihovýchodní Evropy bylo třeba po jejich příchodu do Protektorátu především integrovat. Museli se tak důkladně proškolit s ohledem na jejich profesi, přičemž se jednalo především o zemědělce a řemeslníky. Následně se pro ně vybraly vhodné lokality k ubytování, resp. zemědělské usedlosti. Jejich děti pak musely navštěvovat výhradně německé školy, takže se pochopitelně braly ohledy i na vzdělání. Pro začlenění těchto Němců do „národního korpusu“ se je nacisté snažili podchytit také ideologicky, přičemž se jako vhodné řešení považovalo jejich začlenění do nacistických organizací. Proti tomu se však vyslovil Bormann, který výslovně zakázal verbování do NSDAP a partajních složek v přesídlovacích táborech.¹⁸¹⁵

Němečtí přistěhovalci pocházeli z různého sociokulturního prostředí, měli své vlastní zvyky a hovořili různými dialekty. Hořejš ve vztahu k jihotyrolským Němcům poznamenal: „Velkým problémem se ukázal zejména u přesídlených Němců z tridentských jazykových enkláv dialekt. Ten nejenže znemožňoval komunikaci s Čechy mluvícími německy, ale často i s rodilými

¹⁸¹⁰ Ze starších prací k usazování Němců na české půdě lze vyzdvihnout práci Stanislava Šislera. Viz ŠISLER, Stanislav, *Německá kolonizace českých zemí v letech 1941–1942*, in: *Český lid* 71, č. 4, 1984, s. 216–223.

¹⁸¹¹ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/329, Aktenvermerk für Herrn Staatssekretär, SS-Brigadeführer, Pg. Karl Hermann Frank, Prag, 30. 10. 1939.

¹⁸¹² Tamtéž.

¹⁸¹³ Tamtéž.

¹⁸¹⁴ Tamtéž, sign. 109–3/2, Der Kreisleiter (NSDAP – Kreisleitung Prag) an K. H. Frank – Ansiedlung von Deutschen, 6. 8. 1940. Viz též HOŘEJŠ, M., *Německý rolnický přesídlenec*, s. 329.

¹⁸¹⁵ Tamtéž, sign. 109–1/107, Der Reichsführer-SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums – Werbungen für Parteigliederungen und angeschlossene Verbände in den Umsiedlerlagern, 23. 4. 1941.

říšskými a sudetskými Němci, a co zarází ještě víc, i mezi tridentskými Němci navzájem.“¹⁸¹⁶ Rozdíly však spočívaly i v religiozitě, přičemž Jihotyroláci byli zpravidla věřící katolíci, zatímco Němci z jihovýchodní Evropy patřili ze značné části k protestantským denominacím.¹⁸¹⁷ Na integraci těchto *Volksdeutsche* participovala krajská vedení NSDAP a stranické organizace jako NSV či NS-Frauenschaft.¹⁸¹⁸ Cílem bylo přesídlencům na území Protektorátu vytvořit do slova „nový domov“ se vším všudy: „*Diese Betreuung ist deshalb besonders erforderlich, weil nicht vergessen werden darf, daß es sich hier größtenteils um Volksgenossen handelt, die häufig nach Jahren der Enttäuschung und Entbehrung im Ausland voller Hoffnung in das nationalsozialistische Deutschland heimkehren. Gerade in der jetzigen Tagen, wo Tausende von Auslandsdeutschen nur von dem einzigen Wunsch beseelt sind, unter größten persönlichen Opfern und Beschwerden über Länder und Meere zur deutschen Fahne zu eilen, ist die Rückwanderung aller Deutschen aus dem Auslande und ihre weitgehendste Unterstützung bei ihrer Ankunft in der Heimat vornehmste Pflicht und Aufgabe aller Staats- und Parteidienststellen im Inlande geworden.*“¹⁸¹⁹ Údaje o přesídlencích shromažďovaly úřady oberlandrátů a také policejní složky gestapa a SD.¹⁸²⁰ Po stranické linii koordinovala péči o přesídlence v Protektorátu pobočka *Rückwanderer-Amt* se sídlem v Ústí nad Labem.¹⁸²¹

Velký důraz nacisté kladli na kvalitu osídlovacích oblastí. Oblasti měly být totiž vybírány nejen z hlediska germanizačních záměrů, ale také tak, aby se cílový region co nejvíce podobal původní vlasti německých reemigrantů.¹⁸²² Například pro jihotyrolské Němce přicházely v úvahu spíše vyšší polohy, resp. kopcovité a mírně hornaté terény. Pro jiné se zase hodily vinařské oblasti v nižších polohách. Pro osídlování byla na území Protektorátu vybrána oblast budoucího kanálu Odra-Dunaj a dálnice mezi Vídní a Brnem, přičemž se mělo jednat o pás území široký 20 km: „*Als Siedlungsgebiete werden vorgesehen: Der Oberdonaukanal [sic] mit Sicherungstreifen von 20 km. Tiefe, Autostraße Wien – Brünn und das Randgebirge um das böhmische Herz herum.*“¹⁸²³ Pro usazování jihotyrolských rodin se počítalo s úrodnými oblastmi, přičemž se mělo jednat původně o uzavřené osídlovací oblasti, resp. enklávy

¹⁸¹⁶ HOŘEJŠ, M., Německý rolnický přesídlenec, s. 341.

¹⁸¹⁷ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/65, K. H. Frank an den Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei, 23. 12. 1942. Viz též HOŘEJŠ, M., Německý rolnický přesídlenec, s. 341.

¹⁸¹⁸ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–6/78, NSDAP – Die Leitung der Auslands-Organisation / Rückwanderer-Amt, Zweigstelle Aussig an Herrn Reichsprotektor von Böhmen und Mähren Freiherrn von Neurath, 17. 10. 1939.

¹⁸¹⁹ Tamtéž.

¹⁸²⁰ Tamtéž.

¹⁸²¹ Tamtéž.

¹⁸²² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–6/27, Rückwanderung der deutschen Bevölkerung Südtirols, předloženo 7. 8. 1939.

¹⁸²³ Tamtéž.

(*geschlossene Ansiedlung*).¹⁸²⁴ Tento plán však musel být opuštěn a byl nahrazen konceptem tzv. „rozptýleného osídlování“ (*Streusiedlung*), který spočíval v usazování jen několika rodin v předem vybraných rurálních lokalitách.¹⁸²⁵ Pro německé reemigranty se tak nestavěly nové osady, jak tomu bylo zejména v okupovaném Polsku. Během války se tak v Protektorátu jednalo spíše o „pilotní projekty“ a rozsáhlejší kolonizace byla odložena až na mírové období.

Obr. 21: Etničtí Němci z jihovýchodní Evropy v táboře Volksdeutsche Mittelstelle.
Zdroj: *Der Zug der Volksdeutschen aus Bessarabien und dem Nord-Buchenland, 1942.*

Za oblast, která měla být prioritně osídlována „čerstvou německou krví“, platil jazykový ostrov u Českých Budějovic, který na to nebyl demograficky zrovna nejlépe a kde se vyskytly příznaky *inbreedingu*. Do jižních Čech byli usazováni především besarabští a jihotyrolští Němci. Zpráva SD ze září 1940 vystihuje naléhavou potřebu kolonizace právě této oblasti z výše uvedených příčin: „*Besonders stark ist das Streben nach volksdeutschem Zuwachs auch in der Budweiser Gegend, wo man sich besonders von einer Absiedlung des die Auffanglager des Gaus Niederdonau durchlaufenden Deutschtums aus Bessarabien eine volkspolitische Stärkung des ländlichen Streudeutschums um Budweis erhofft; man rechnet hier mit der Ansetzung von mehreren Tausend Volksdeutschen und weist hierzu auf die besonderen, günstigen Gegebenheiten nach der Enteignung des umfangreicher Schwarzenberg'scher Besitzes hin. Wie*

¹⁸²⁴ Tamtéž. Viz též HOŘEJŠ, M., *Německý rolnický přesídlenec*, s. 338.

¹⁸²⁵ Tamtéž.

*entscheidend auch im Budweiser Streudeutschtum eine Blutzufuhr wäre, erweisen jüngste Feststellungen über Verwandtschaftsehen in 8 von 22 deutsch besiedelten Dörfern um Budweis, wobei bereits Inzuchterscheinungen (Taubstummheit etc.) auftreten und sich eine deutsche Siedlung als völlig versippt erwies.*¹⁸²⁶ Kromě vesnic u Českých Budějovic se měli němečtí kolonisté usazovat též v samotné jihočeské metropoli. Pro osídlení Němců z Besarábie se některým nacistickým funkcionářům jevily jako vhodné pozemky ležící na schwarzenberském panství.¹⁸²⁷

Jihočeská oblast sloužila ovšem během války především jako přestupní stanice (*Durchgangsstation*) pro ty besarabské Němce, kteří se měli následně usídlit v okupovaném Polsku.¹⁸²⁸ Byli sem přidělováni z župy Horní Dunaj. V OLB České Budějovice a OLB Tábor bylo vybudováno hned několik transitních táborů – například v českých školách v Suchdole nad Lužnicí, Brlohu pod Kletí, v léčebně v Poříčí u Včelné nedaleko Českých Budějovic nebo v klášteře v Kardašově Řečici na Jindřichohradecku.¹⁸²⁹ Do podzimu 1940 byly vytvořeny kapacity pro 2 280 osob, přičemž se hledalo umístění pro dalších 430 lidí. Na území OLB Tábor se očekávalo přijetí kontingentu 1,5 – 2 tisíc besarabských přesídlenců. Celkově se v jižních Čechách mělo dočasně ubytovat až 12 000 etnických Němců.¹⁸³⁰

Na přítomnost besarabských Němců v Suchdole nad Lužnicí si vzpomněl také zdejší kronikář, který k nim uvedl: *„Dne 11. X. 40 volal velmi spěšně okres. insp. Molík ředitele měšťan školy Červeného a přísně nařizoval, aby obecná škola ihned přesídlila do školy měšťanské. Následujícího dne se tedy vše stěhovalo do měšťanky. Nejen žactvo, ale všechny pomůcky, knihy, obrazy atd. Do budovy obecné školy č. 353 nastěhovali se Němci z Rumunska. Vraceli se totiž domů do říše, dle přání Hitlerova.*¹⁸³¹ Přesídlenci měli přitom velká očekávání a domnívali se, že jim bude na říšském území ihned přidělena půda: *„Poněvadž tam ale pro ně neměli hned umístění, zůstali zatím v Suchdole. Byli to většinou zemědělci a dost primitivní. Mnozí si s sebou vezli postroje na koně, které zanechali v Rumunsku. Bylo jim totiž slíbeno, že koně, dobytek i statky zase doma dostanou. A tito naivní lidé tomu věřili. V Rumunsku se jim, dle jejich vypracování dařilo dobře. Nyní tedy šli domů, aby svého „vůdce“ nenechali „v štychu“, jak sami pravili. Po několika měsíční zastávce v Suchdole konečně odešli.*¹⁸³²

¹⁸²⁶ Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁸²⁷ Zpráva SD za rok 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁸²⁸ Zpráva SD za říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁸²⁹ Tamtéž.

¹⁸³⁰ Tamtéž.

¹⁸³¹ SOkA Jindřichův Hradec, MNV Suchdol nad Lužnicí, Pamětní kniha obce Suchdola nad Lužnicí, kniha II, 1936–1958, pag. 41.

¹⁸³² Tamtéž, pag. 42.

K besarabským Němcům se váže jedna poněkud úsměvná – z dnešního pohledu ovšem snad až rasistická – historka zaznamenaná nacistickými zpravodajci v srpnu 1941.¹⁸³³ Na Příbramsku se totiž objevili německojazyční Romové, které označovala česká „šeptaná propaganda“ jako besarabské Němce: „*So wurde aus dem Pibranser Gebiet (OLB Tabor) gemeldet, daß die deutschsprechenden Zigeuner von der tschechischen Flüsterpropaganda als rückgesiedelte Bessarabiendeutsche bezeichnet werden, die der Führer ins Protektorat geschickt habe, weil er sie im Reich nicht brauchen könne; man müsse sich vor diesen Bessarabiendeutschen in Acht nehmen, da sie alles stehlen würden, was ihnen unter die Finger käme.*“¹⁸³⁴

Na Českobudějovicku se kromě rumunských Němců usazovali i jejich jihotyrolští soukmenovci. Hornodunajský župní vedoucí Eigruber se přitom velice zasazoval, aby tito přesídlenci byli primárně usazováni v oblasti mezi Českými Budějovicemi a Českým Krumlovem, který ležel už mimo Protektorát.¹⁸³⁵ V roce 1943 gauleiter požádal přímo K. H. Franka, aby podpořil další plánovanou kolonizaci jihotyrolskými Němci: „*Ich bitte Sie, die Besiedlung dieses Gebietes, welches sich ausgezeichnet eignet und die Möglichkeit schafft, eine rein Deutsche Verbindung von der Krummauer Grenze in die Deutsche Stadt Budweis zu schaffen, zu fördern.*“¹⁸³⁶ Mělo se přitom jednat o „větší počet“ německých sedláků nejen z Tyrolska, ale i z Besarábie. S tímto nápadem však Frank nesouhlasil, protože to považoval za politicky těžko ospravedlnitelné v době války – nehledě na to, že by si taková přesídlovací akce vynutila další vysídlování českého obyvatelstva, k čemuž už docházelo na Benešovsku, kde bylo vybudováno cvičiště Waffen-SS: „*Sie werden, Gauleiter, unter diesen Umständen verstehen, daß der augenblickliche Zeitpunkt für die weitere Ansiedlung von deutschen Bauer im Protektorat nicht geeignet ist und gesamt-politisch nicht verantwortet werden kann.*“¹⁸³⁷ Doporučil tedy vyčkat „vhodnější doby“, a to patrně nejspíš až po válce. Eigruberovi také připomněl, že právě čeští zemědělci produkovali pro válečné úsilí Říše množství surovin pro výživu vojáků. Rovněž se obával reakce „komunistické propagandy“ a „hnutí odporu“.¹⁸³⁸

O německé reemigranty mířící na jih Moravy se staral přesídlovací úřad se sídlem ve Vídni.¹⁸³⁹ Pro tyto přistěhovalce se v Brně zřídil *Rückwandererheim* pod vedením *Bund deutscher Osten*. Na tento domov pro přistěhovalce přispívaly německé okupační úřady skrze

¹⁸³³ Zpráva SD za srpen 1941, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁸³⁴ Tamtéž.

¹⁸³⁵ NA Praha, NSM, sign. 110–4/4, Der Gauleiter und Reichsstatthalter in Oberdonau an K. H. Frank, 19. 5. 1943.

¹⁸³⁶ Tamtéž.

¹⁸³⁷ Tamtéž, K. H. Frank an Eigruber, 28. 5. 1943.

¹⁸³⁸ Tamtéž.

¹⁸³⁹ Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

Volkstumsfond.¹⁸⁴⁰ Jen během srpna 1940 bylo na Moravu přesídleno 34 reemigrantských rodin, přičemž se doporučovalo jejich nasazení například ve městech jako Vyškov.¹⁸⁴¹ *Volksdeutsche* usazení na Moravě si prý v roce 1942 svůj nový domov pochvalovali a byli prý rádi, že už nemuseli nadále zůstat v různých táborech a chystaly se pro ně přiděly půdy: „*Die Stimmung der Siedler kann im allgemeinen als recht gut bezeichnet werden. Die Siedler sind glücklich darüber, die lange und drückende Lagerzeit hinter sich zu haben und wieder auf eigenen Höfen zu sitzen.*“¹⁸⁴² Kupodivu udržovali poměrně dobré vztahy i s místními Čechy: „*Nicht unbeachtlich scheinen mir allerdings die von einigen Siedlern geäußerten Ansichten über die Tschechen zu sein, die ihnen gegenüber ein ausserordentlich freundliches Verhalten an den Tag gelegt und so in ihnen Ueberzeugungen gefestigt hätten, dass mit den Tschechen in jeder Hinsicht gunt auszukommen sei.*“¹⁸⁴³ Podobně jako v případě jižních Čech se však ukázalo být politicky nevhodné pokračovat ve větší míře v osídlování ještě během války, což vyplývá ze slov německého zemského viceprezidenta v Brně: „*Bei der zahlenmässigen Schwäche der angesetzten Siedler kann ansonsten eine unerwünschte politische Entwicklung eintreten.*“¹⁸⁴⁴

Němečtí přesídlenci se usazovali také v jihlavském jazykovém ostrově. Velmi zajímavé přitom je, že někteří reemigranti měli svůj původ právě na Jihlavsku. Podle zprávy SD s těmito vystěhovalci, jež se usadili v 19. století v severní Bukovině, udržovali jejich více či méně vzdálení příbuzní, kteří zůstali ve své vlasti, mnohdy stále ještě písemné styky.¹⁸⁴⁵ Právě proto se počítalo s „návratem“ těchto dávných emigrantů „zpět“ na Vysočinu. Pro Jihlavsko se ovšem počítalo i s menšími počty besarabských Němců.¹⁸⁴⁶ V rámci OLB Jihlava se ovšem reemigranti usazovali i v oblasti jižněji k hranicím s župou Dolní Dunaj, a to konkrétně v Moravských Budějovicích, kde dokonce vznikla v roce 1944 vlastní „přesídlenecká“ jednotka SA.¹⁸⁴⁷

Na střední Moravě se usazovali besarabští Němci především v oblasti Prostějovska.¹⁸⁴⁸ Mezi Čechy žijícími na moravském venkově se však začaly šířit zvěsti o tom, že po válce je

¹⁸⁴⁰ MZA Brno, OLR Brno, kar 7, sign. A 402, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren an den Herrn Oberlandrat-Inspekteur des Reichsprotektors – Rückwandererheim des BdO in Brünn, Zuschuss aus dem Volkstumsfonds 1941, 22. 10. 1942.

¹⁸⁴¹ ZA Opava, pob. Olomouc, OLR Olomouc, kar 5, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, Dienststelle für das Land Mähren – Verwaltungsbericht für den Monat August 1940.

¹⁸⁴² NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–1/44, Der Landespräsident in Mähren, Reichsauftragsverwaltung – Lagebericht für Oktober 1942, 9. 11. 1942.

¹⁸⁴³ Tamtéž.

¹⁸⁴⁴ Tamtéž.

¹⁸⁴⁵ Zpráva SD za září 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁸⁴⁶ Zpráva SD za říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁸⁴⁷ NA Praha, NSM, sign. 110–5/52, Der Landespräsident in Mähren – Lagebericht für das I. Vierteljahr 1944, 24. 4. 1944.

¹⁸⁴⁸ Zpráva SD za říjen 1940, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

čeká vysídlení, aby mohli uvolnit místo mnohem rozsáhlejší německé kolonizaci – ba dokonce, že měli být všichni (sic) moravští Češi nahrazeni právě besarabskými Němci: „*Vor allem in der tschechischen Landbevölkerung sprach man von einer zu erwartenden Aussiedlung nach Kriegsende. Häufig traten diese Gerüchte im OLB Olmütz auf. Bei der tschechischen ländlichen Bevölkerung des Wischauer Gebietes wurde Unlust zu den Feldarbeiten hervorgerufen, da gerüchteweise verbreitet wurde, dass das ganze mährische Land von Tschechen gesäubert und mit Bessarabiendeutschen besiedelt werden solle.*“¹⁸⁴⁹

Během války se proces usazování německých reemigrantů z politických a taktických důvodů omezil spíše na jednotlivé případy. Větší osídlovací projekt byl realizován pouze v české obci Košátky jihovýchodně od Mělníka a jihozápadně od Mladé Boleslavi. Tento projekt se v oficiální korespondenci označoval jako „*Siedlungsvorhaben Koschatek*“.¹⁸⁵⁰ Projekt, jehož se účastnil i Pozemkový úřad, se zaměřoval na *Volksdeutsche* z Besarábie, Bukoviny a Dobružji.¹⁸⁵¹

„*Projekt Košátky*“ byl zahájen začátkem roku 1941, kdy Frank získal povolení od RKF k usazení besarabských Němců z obcí *Neu-Sarata (Sarata-Nouá)* a *Bergdorf*.¹⁸⁵² Do března téhož roku mělo být provedeno jejich zdravotní a politické „*přezkoušení*“ prostřednictvím EWZ.¹⁸⁵³ Po provedení tohoto prověření se očekávalo přijetí besarabských Němců do Protektorátu, resp. do Košátek.¹⁸⁵⁴ Jednalo se přitom o 123 rodin a celkem asi 600 osob.¹⁸⁵⁵ Podle Franka přitom jejich původní domovina – vesnice *Neu-Sarata* – byla „*výjimečně vhodná*“: „*Das Dorf ist auf Grund seiner rassischen Zusammensetzung und des Standards seine Bewirtschaftungsart für unseren Plan ausgezeichnet geeignet.*“¹⁸⁵⁶ Zájem ale nebyl o „staré“ Němce, kteří prý „*nebyli schopni vést národnostní boj s Čechy*“: „*...die wegen ihres Alters oder aus anderen Gründen nicht mehr befähigt sind, den Volkstumskampf mit den Tschechen zu führen...*“.¹⁸⁵⁷

Na provedení celého plánu, jež se připravoval již od roku 1940, se podílel Pozemkový úřad, Německá osídlovací společnost a Úřad říšského protektora. Jejich zástupci vytvořili tzv.

¹⁸⁴⁹ Zpráva SD za květen 1941, NA Praha, [online], dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

¹⁸⁵⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/15, Der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren an den kommissarischen Leiter des Bodenamtes (Sektion IX des Ministeriums für Landwirtschaft) – Durchführung des Siedlungsvorhabens Koschatek, 11. 9. 1941.

¹⁸⁵¹ Tamtéž, Robert Gies an SS-Hauptsturmbühfer Rittershausen, 30. 6. 1942.

¹⁸⁵² HOŘEJŠ, M., Německý rolnický přesídlenec, s. 329.

¹⁸⁵³ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/18, Der Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums an K. H. Frank – Ansiedlung Volksdeutscher im Protektorat, gez. Greifeldt, 17. 2. 1941.

¹⁸⁵⁴ Tamtéž, Der Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums an K. H. Frank – Ansiedlung Volksdeutscher im Protektorat, 27. 2. 1941,

¹⁸⁵⁵ Tamtéž, K. H. Frank an Robert Gies – Besiedlung durch Bessarabiendeutsche, 24. 2. 1941.

¹⁸⁵⁶ Tamtéž.

¹⁸⁵⁷ Tamtéž, Ansiedlung der bessarabiendeutschen Gemeinde Neu-Sarata im Protektorat, 29. 7. 1941.

Ansiedlungstab, jehož úkolem bylo připravit vhodné podmínky pro kolonizaci, která měla být materiálně zajištěna.¹⁸⁵⁸ „Osídlovací štáb“ byl sedmičlenný a tvořili jej: K. H. Frank jako předseda, tehdejší šéf Pozemkového úřadu Gross jako místopředseda, dále pak Steyr (Pozemkový úřad), dr. Borschardt (Pozemkový úřad), Stachly (ÚŘP), Iverson (Německá osídlovací společnost) a Ferdinand Fischer, přičemž technické provedení osídlení měla převzít Německá osídlovací společnost, zatímco garantem osídlování měl být vyšší velitel SS a policie – tedy sám K. H. Frank.¹⁸⁵⁹

Pozemky měly být přidělovány z „*neárijského*“ majetku, vnucených správ na českých nemovitostech, na nepřátelském majetku a částech protektorátního „státního“ majetku.¹⁸⁶⁰ Celkem bylo vytipováno 11 lokalit v obcích Košátky, Kropáčova Vrutice (*Kropatsch-Wrutitz*), Kropy (*Kerb*), Velké Všelisy (*Groß-Wschelis*), Skřivany (*Skrivan*), Vinice (*Winitz*), Valovice (*Walowitz*) a Pětikozly (*Pietikosle*) u Mladé Boleslavi.¹⁸⁶¹ Jednalo se přitom o půdu o celkové výměře 3 034 hektarů v ceně necelých půl milionu RM.

Cílem bylo osadníky na Mělnicku/Mladoboleslavsku, potažmo v Košátkách plně integrovat – a zároveň segregovat od většinových Čechů. Počítalo se proto s výstavbou „*stranického domu*“, zvonice, domovů pro Hitlerjugend a HJ.¹⁸⁶² Zatím ovšem neměli mít možnost vstoupit přímo do NSDAP, dokud nebudou náležitě „světonázorově“ ukotveni.¹⁸⁶³ Frank se přitom z politických důvodů snažil o to, aby jim toto umožněno nakonec bylo: „*Mit Rücksicht darauf, daß sich die Siedlung inmitten einer tschechischen Umgebung befindet, halte ich es für zweckmässig, daß die Bessarabiendeutschen umgehend als Angehörige der Partei oder einer ihrer Gliederungen (hierbei kommen SA, SS, HJ und Frauenschaft in Frage) in Erscheinung treten.*“¹⁸⁶⁴

Přímo v Košátkách mělo také vzniknout školicí středisko RuSHA, které mělo zahrnout 100 hektarů zemědělské půdy.¹⁸⁶⁵ Frank se k této „nabídce“ postavil veskrze negativně, protože chtěl půdu převzatou Pozemkovým úřadem věnovat přímo pro osídlovací účely, a proto šefovi RuSHA Hofmannovi napsal odmítavou odpověď, přičemž zdůraznil význam „*osídlovacího*

¹⁸⁵⁸ Tamtéž, Grundsätze für das Verfahren bei der Ansiedlung der Bessarabien-Deutschen im Protektorat Böhmen und Mähren.

¹⁸⁵⁹ Tamtéž, Ansiedlung der Bessarabiendeutschen, 31. 5. 1941; Tamtéž, Ansiedlung von bessarabiendeutschen Umsiedlern in Koschatek und auf für die Besiedlung vorgesehen Gütern im Kreise Melnik, 31. 5. 1941.

¹⁸⁶⁰ Tamtéž, Grundsätze für das Verfahren bei der Ansiedlung der Bessarabien-Deutschen im Protektorat Böhmen und Mähren.

¹⁸⁶¹ Tamtéž, fol. 124, Seznam lokalit k osídlení.

¹⁸⁶² Tamtéž, Der Reichsminister der Finanzen – Ansiedlung von bessarabiendeutschen Umsiedlern in Koschatek und auf den für die Besiedlung vorgesehen Gütern im Kreis Melnik im Protektorat, 1. 11. 1941.

¹⁸⁶³ Tamtéž, NSDAP, Der Leiter der Partei-Kanzlei an K. H. Frank, 19. 6. 1941.

¹⁸⁶⁴ Tamtéž, K. H. Frank an Herrn Reichsleiter Martin Bormann, 26. 4. 1941.

¹⁸⁶⁵ Tamtéž, K. H. Frank an Dr. Gies – Schulungsstätte des RuS-Hauptamtes in Koschatek, 10. 9. 1941.

projektu“ , jež měl přispět k plánovanému vybudování „sídlního mostu“ mezi Prahou a Sudety: „Mir wurde mitgeteilt, daß Sie die Absicht hatten, im Schloß Koschatek eine Schulungsstätte des RuS-Hauptamtes einzurichten. Wie Ihnen in der Zwischenzeit bekannt geworden ist, ist dieses Schloß mit der gesamten Bodenfläche Teil eines größeren Siedlungsvorhabens, in dessen Rahmen eine deutsche Brücke vom Sudetengau gegen Prag vorgetrieben werden soll. Mit Rücksicht auf die große volkspolitische Bedeutung dieses Vorhabens ersuche ich Sie, von der Weiterverfolgung Ihres Planes abzusehen. Falls Sie die Errichtung einer Schulungsstätte im Protektorat wünschen, bitte ich, mir dies mitzuteilen und ich werde meine zuständigen Stellen anweisen, Ihnen bei der Feststellung eines geeigneten Objektes behilflich zu sein.“¹⁸⁶⁶

Na zemědělských usedlostech vybraných k osídlování se připravovaly rozsáhlé stavební práce, ať už se jednalo o přestavby nebo novostavby budov.¹⁸⁶⁷ Do doby jejich postavení však museli besarabští Němci zůstat v přesídleneckých táborech *Volksdeutsche Mittelstelle*, z nichž největší se nacházel na zámku v Košátkách a další pak v Kropáčově Vrutici a Všelisech.¹⁸⁶⁸ Péče o přesídlence přitom nebyla zadarmo a vše muselo být dotováno z *Volkstumsfondu*.¹⁸⁶⁹ V létě 1941 přitom většina reemigrantů stále zůstávala v přesídleneckých táborech, přičemž se podařilo pouze několik rodin již usadit na zemědělských usedlostech nebo v jednotlivých domech.¹⁸⁷⁰ Péči o přistěhovalce zajišťoval Pozemkový úřad, NSDAP, NSV, správní i školské orgány. Za účelem koordinace těchto prací bylo rozhodnuto o zřízení „*Arbeitsausschuß Koschatek*“ pod vedením dr. Borcharta.¹⁸⁷¹ Celkové náklady na „projekt Košátky“ byly už na jaře 1941 vyčísleny na 14,7 milionů RM – nejednalo se tak rozhodně o nízkou částku.¹⁸⁷² Tato suma měla pokrýt nákup jednotlivých objektů k osídlení (4,3 mil. RM), meliorační a podobné práce (1,5 mil. RM), stavební náklady (4,6 mil. RM), pořízení zemědělského i domácího inventáře (2,5 mil. RM) a zajištění kapitálu pro zemědělské i nezemědělské podniky (0,9 mil. RM).¹⁸⁷³

V rámci „projektu Košátky“ bylo usazeno celkem 135 rodin z Besarábie, přičemž se jednalo 557 osob. Pro ně byly připraveny zemědělské usedlosti v Košátkách, Kropáčově Vrutici a Všelisech.¹⁸⁷⁴ Jejich dětem sloužila německá národní škola v Košátkách, která byla za tímto účelem otevřena a kterou okupační úřady podporovaly prostřednictvím *Volkstumsfondu*.¹⁸⁷⁵ Je

¹⁸⁶⁶ Tamtéž.

¹⁸⁶⁷ Tamtéž, K. H. Frank an Dr. Gies – Ansiedlung der Bessarabiendeutschen, 10. 9. 1941.

¹⁸⁶⁸ Tamtéž, Volksdeutsche Mittelstelle an K. H. Frank, 11. 7. 1941.

¹⁸⁶⁹ Tamtéž, Zuschuß für die Betreuung der Bessarabiendeutschen aus dem Volkstumsfonds, 27. 7. 1941.

¹⁸⁷⁰ Tamtéž.

¹⁸⁷¹ Tamtéž, Arbeitsausschuß Koschatek, 18. 4. 1941.

¹⁸⁷² Tamtéž, K. H. Frank an Himmler, 8. 4. 1941.

¹⁸⁷³ Tamtéž, Siedlungsvorhaben Koschatek Besno – Vorläufige Übersicht über die Gesamtkosten.

¹⁸⁷⁴ Tamtéž, Ansiedlung von Bessarabien-Deutschen im Protektorat, 1. 4. 1941.

¹⁸⁷⁵ NA Praha, NSM, sign. 110–4/522, Ansuchen um Zuweisung von Mitteln aus dem Volkstumsfond für die deutschen Schulen im Gebiete der politischen Bezirke Melnik, Brandeis a. d. E. und Jungbunzlau, 28. 1. 1944.

třeba dodat, že na Mělnicku a Mladoboleslavsku došlo k otevření více německých škol, a to nejen ve městech jako Mělník, Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště nebo Brandýs nad Labem, ale i na venkově. To, jaký význam nacisté přikládali „osídlovací oblasti“ na sever od Prahy, dokládá i skutečnost, že německé školství na Mělnicku a Mladoboleslavsku řídil německý škol-
ský úřad se sídlem v Mělníku (*Deutsches Schulamt in Melnik*).¹⁸⁷⁶

Podmínky v přesídleneckém táboře v Košátkách nebyly od počátku vůbec příznivé, na což musel reagovat ve své zprávě jičínský oberlandrát Möller.¹⁸⁷⁷ V první řadě panoval v táboře nedostatek potravin – zvláště pak chleba. Za druhé byli příchozí Besarabští Němci velmi rozčarováni z toho, že museli doslova trčet v přesídleneckém táboře na košáteckém zámku, ačkoliv jim bylo slibováno, že dostanou prakticky ihned půdu k osídlení. Rovněž jim nacisté naslibovali, že se usadí v jazykově německých oblastech, přičemž nechtěli být kolonisty na českém území: „*Die Lagerinsassen haben mir erklärt, dass sie nach 125 Jahren Kolonistendassein in Bessarabien nunmehr einen Anspruch darauf hätten, inmitten deutscher Menschen zu leben. Sie wollen nicht noch einmal Kolonisten in tschechischer Umgebung sein.*“¹⁸⁷⁸ Dále pak připomněli, že se k nim Rumuni chovali mnohem lépe než české obyvatelstvo, které na ně pohlíželo velmi nevráživě. Ostatně tvrdili, že v tranzitním táboře v Rakousku jim bylo řečeno, že budou usazeni ve *Warthegau*. Möller upozornil také na nutnost zajistit v košáteckém táboře lepší materiální a personální podmínky. Naopak tábor v Kropáčově Vrutici, kam byla zařazena mládež nad 14 let věku, vykazoval podmínky mnohem lepší. Sám Möller pak osobně intervenoval v této věci u státního podsekretáře Burgsdorffa.¹⁸⁷⁹

Nespokojencům pak bylo umožněno se vrátit do tranzitních táborů v Horních Rakousích, případně si zvolit jako svůj domov dříve slibovanou župu Povartí.¹⁸⁸⁰ Odchozí Němci měli být pak nahrazeni „novými“ soukmenovci z tranzitních táborů. K těmto výměnám skutečně během dalších let v Košátkách docházelo.¹⁸⁸¹

Někteří přesídlenci pobývající v Košátkách se dobrovolně přihlásili k Waffen-SS, resp. k 108. *SS-Standarte*. Ti pak byli v březnu 1943 důkladně rasově přezkoumáni, jak vyplývá ze zprávy česko-moravské pobočky RuSHA: „*Im März werden in Koschatek eine neue Gruppe von volksdeutschen Umsiedlern erwartet, die von der 108. SS-Standarte an uns gemeldet*

¹⁸⁷⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷⁷ NA Praha, ÚRP–ST, sign. 109–4/18, Der Oberlandrat in Jitschin – Stimmung bei den Bessarabiendeutschen in Koschatek, 4. 4. 1941.

¹⁸⁷⁸ Tamtéž.

¹⁸⁷⁹ Tamtéž, Der Oberlandrat in Jitschin an Herrn Unterstaatssekretär Dr. v. Burgsdorff, 4. 4. 1941.

¹⁸⁸⁰ HOŘEJŠ, M., Německý rolnický přesídlenec, s. 339.

¹⁸⁸¹ Tamtéž.

werden. Dieselben werden gleichfalls gemustert.“¹⁸⁸² Rasová prověrka se konala v okolí Jihlavy. Z celkového počtu 137 uchazečů bylo za „způsobilé“ označeno pouze 15.¹⁸⁸³

„Osídlovací oblast“ severně od Prahy, jak se nazýval region kolem Košátek na Mladoboleslavsku, navštívil ve středu, 29. září 1943 K. H. Frank.¹⁸⁸⁴ Program návštěvy zahájil v dopoledních hodinách právě v přesídleneckém táboře na zámku v Košátkách. Při této příležitosti se setkal s přesídlenci a rolníky, kteří byli určeni k osazení na zajištěné statky. Rovněž se zúčastnil slavnostního otevření hostince s příznačným názvem „Zur Heimkehr“. Před nastoupenými přesídlenci pak pronesl svůj projev, kterým chtěl Frank dotyčné především povzbudit a motivovat k trvalému usazení v Protektorátu.¹⁸⁸⁵

Projev začal těmito slovy: „*Meine deutschen Bauern! Ihr seid in dieser für die Reichsländer Böhmen und Mähren denkwürdigen Stunde hier angetreten, um als erste deutsche Siedler die Höfe zu übernehmen, die Euch von meinem Ansiedlungsstab zugewiesen worden sind. Die Ergebnisse Eurer Arbeit auf diesen Höfen beweisen, daß Ihr Euch entgegen allen anders lautenden Gerüchten in der neuen Heimat bereits eingelebt hat. Ich weiß, daß dies nicht leicht war und daß es viele Überwindungen gekostet hat. Ihr habt Euch aber mit der Härte und dem Lebenswillen des Kolonisten durchgerungen und habt alle Hemmnisse gemeistert.*“¹⁸⁸⁶

Frank také pohovořil o tom, že tito přesídlenci se budou muset vyrovnat s těžkostmi, které byly spojeny s faktem, že se usazovali na neněmeckém území: „*Ihr siedelt hier nicht in geschlossenen deutschen Gemeinden, sondern seid in fremdvölkische Gemeinden hineingesetzt. Eure Stellung ist damit zweifellos in jeder Beziehung schwieriger als die eines Umsiedlern im geschlossenen deutschen Sprachgebiet. Diese Tatsache ist Euch bekannt gewesen bevor Ihr in diesen Raum kamt und Ihr habt Euch trotzdem aus Eurer kämpferischen Haltung heraus entschlossen, diesen Platz zu besiedeln.*“¹⁸⁸⁷ Dále zdůraznil politický význam jejich přesídlení, kdežto se jednalo prakticky o předvoj budoucích kolonizačních vln. Měli být tedy pionýři „*národnostního boje*“ v oblasti mezi Prahou a Sudety a měli si uvědomit, že je čekalo plnění důležitého úkolu: „*... und daß ich dem Reichsführer-SS melden kann, daß die in den*

¹⁸⁸² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–7/87, Pracovní zpráva velitele RuSHA pro Čechy a Moravu, referát pro rasové záležitosti, za měsíc únor 1943.

¹⁸⁸³ Tamtéž, Pracovní zpráva velitele RuSHA pro Čechy a Moravu, referát pro rasové záležitosti, za měsíc březen 1943.

¹⁸⁸⁴ NA Praha, NSM, sign. 110–9/1, Zeitprogramm – Einweisungsfeier und Besichtigungsfahrt am 29. 9. 1943 im Bezirk Prag-Nord.

¹⁸⁸⁵ Tamtéž, fol. 12nn, Text projevu K. H. Franka před přesídlenými německými rolníky.

¹⁸⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁸⁷ Tamtéž.

*Reichsländern Böhmen und Mähren eingesetzten Siedler den Sinn ihrer Ansiedlung begriffen haben und damit zur Lösung einer entscheidenden Reichsaufgabe wesentlich mit beitragen.*¹⁸⁸⁸

Frank pak po obědě opustil Košátky a vyrazil do nedalekého Jizerního Vtelna (*Wtelno*), kde navštívil německý statek Helber. Po zhruba půlhodině pak pokračoval do Chotětova (*Kuttental*), Bezna (*Besno*), Pětikozlů, Bukovna (*Bukowno*), Katusic (*Katusitz*), Vrátna (*Wratno*) a Nebužel (*Nebuschel*).¹⁸⁸⁹ Všude si Frank prohlédl přidělené zemědělské usedlosti a pohovořil s na ně dosazenými německými sedláky.

Zůstává otázkou, jak na přesídlence Frank zapůsobil. Zjevně jim toho mohl naslibovat mnoho, avšak nespokojenci se jistě našli. Zdá se však, že přímo před Frankem vyjadřovali svou radost a spokojenost.¹⁸⁹⁰ Díky přistěhovalým *Volksdeutsche* relativně silná německá přítomnost v Košátkách měla sloužit také jako magnet pro okolní českojazyčné obyvatelstvo, aby se hlásili k německé národnosti.¹⁸⁹¹ Z Košátek se tak měl stát jakýsi „opěrný bod“ germanizace oblasti na sever od Prahy. Němečtí sedláci byli výrazně zvýhodňováni a materiálně podporováni, což mělo právě působit na okolní českou populaci. Mezi Čechy to spíše však podnítilo nevraživost vůči jejich novým německým sousedům... To dokládá i Hořejšem citovaná pasáž z kroniky obce Košátky: „Byla i nouze o palivo – dříví nebylo k dostání, zato Besarábci [...] měli všeho dost. Ti se na statcích našich zemědělců roztahovali a velice rádi jezdili na schůze do Košátek v kočárech, kde kočím byl náš člověk.“¹⁸⁹² Na druhou stranu prý chodili někteří Češi do zdejší německé hospody, kde měl být vždy dostatek piva a likérů.¹⁸⁹³ Část českého obyvatelstva se pak nově příchozím téměř posmívalo pro jejich údajně „zaostalé“ zvyky.¹⁸⁹⁴

Kromě pokusů o systematické budování „*osídlovacích oblastí*“ přicházeli Němci coby jednotlivci i do jiných regionů, přičemž se mnohdy jednalo o říšské Němce. V Praze se tak počítalo s usazováním říšskoněmeckých řemeslníků, přičemž tento malý projekt koordinovaný protektorátní odbočkou RKF, byl zahájen v roce 1941.¹⁸⁹⁵ Himmler ovšem upřednostňoval „východní oblasti“ Říše, přičemž v případě Protektorátu byl ochoten připustit výjimku jen pro „jednotlivé případy“: „*Die Ansiedlung altreichsdeutscher Handwerker im Protektorat Böhmen und Mähren muss mit Rücksicht auf den dringenden Bedarf in den eingegliederten Ostgebieten grundsätzlich unterbleiben. Der Ansatz handwerklicher Umsiedler ist grundsätzlich zulässig,*

¹⁸⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁸⁹ Tamtéž, Zeitprogramm – Einweisungsfeier und Besichtigungsfahrt am 29. 9. 1943 im Bezirk Prag-Nord.

¹⁸⁹⁰ HOŘEJŠ, M., Německý rolnický přesídlenec, s. 335.

¹⁸⁹¹ Tamtéž, s. 335–336.

¹⁸⁹² Tamtéž, s. 341.

¹⁸⁹³ Tamtéž, s. 340–341.

¹⁸⁹⁴ Tamtéž, s. 340.

¹⁸⁹⁵ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–4/1231, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung deutsschen Volkstums and dr. Gies – Stand des deutschen Handwerks im Bereiche Groß-Prag, 17. 10. 1942, gez. Fischer.

er ist jedoch nach Lage des einzelnen Falles zu entscheiden“.¹⁸⁹⁶ V roce 1944 pak byl například usazen v Prostějově říšskoněmecký řezník, a to prostřednictvím Pozemkového úřadu.¹⁸⁹⁷

Pro účely drobné kolonizace bylo též využíváno programu bytové výstavby ve prospěch osídlování. Německé byty se měly stavět pod kuratelou tzv. osídlovacích společností především v oblastech s vyšším podílem Němců: „... *den notwendigen Zusammenhang der kleineren gemeinnützigen Siedlungsunternehmen des Protektorates dadurch sicherzustellen, dass in jeder Stadt des Protektorates, die einen wesentlichen Anteil deutscher Bevölkerung hat, das am besten fondierte Gemeinnützige Siedlungsunternehmen...*“¹⁸⁹⁸ Tak například Obecně prospěšná osídlovací společnost v Jihlavě (*Gemeinnützige Siedlungsgenossenschaft in Iglau, r.G.m.b.H.*) organizovala v roce 1940 výstavbu 37 domů přímo v Jihlavě, přičemž mělo jít o uzavřené sídliště, jak je patrné ze stavebního plánu.¹⁸⁹⁹ To se pochopitelně neobešlo bez podpory Pozemkového úřadu.

V malé míře se na osídlování Protektorátu podíleli také zranění nebo jinak z boje vyřazení příslušníci Waffen-SS a wehrmachtu.¹⁹⁰⁰ Tito zájemci mohli získat zpravidla zemědělskou usedlost, na které by se svými rodinami hospodařili. Pro povolení se usadit v Čechách a na Moravě během války však tito potřebovali zvláštní povolení RKF.¹⁹⁰¹ Za kolonisty je však třeba do značné míry považovat i říšskoněmecké úředníky nebo činitele okupační moci, kteří se v Protektorátu usazovali i se svými rodinami a získali tu arizovaný nebo jinak konfiskovaný nemovitý majetek. Kolonizačním záměrům měly sloužit i vojenské objekty, ponejvíce vojenská cvičiště, ale i kasárna nebo letiště. V jejich okolí se měly usazovat německé rodiny, přičemž se mělo jednat o „*politisch zuverlässiger und rassisch-biologisch wertvoller deutscher Familien*“ za účelem „*posílení německví v Protektorátu Čechy a Morava*“.¹⁹⁰² Osadníci se měli rekrutovat

¹⁸⁹⁶ Tamtéž, Der Oberlandrat in Prag an K. H. Frank – Volkstumspolitik, Ansiedlung deutscher Gewerbetreibender in der Hauptstadt Prag, 22. 10. 1941.

¹⁸⁹⁷ NA Praha, NSM, sign. 110–4/475, Ansiedlung eines deutschen Fleischers in Prossnitz durch des Bodenamt in Prag, 26. 6. 1944.

¹⁸⁹⁸ Tamtéž, ÚŘP–ST, sign. 109–1/16, Jochan Tostmann an den kommissarischen Leiter des Bodenamtes, z. H. SS-Obersturmbannführer Dr. Bartholomeyczik – Organisation des gemeinnützigen Wohnungswesens im Protektorat, 30. 11. 1939.

¹⁸⁹⁹ Tamtéž, sign. 109–14/25, Gemennützige Siedlungsgenossenschaft in Iglau an die kommissarische Leitung der IX. Sektion des Ministeriums für Landwirtschaft – Kreditgesuch, 16. 3. 1940; dále stavební plány k témuž.

¹⁹⁰⁰ Tamtéž, sign. 109–7/87, Der Chef des Rasse- und Siedlungshauptamtes-SS, Siedlungsamt – Ansiedlung Kriegsverletzter SS-Angehörige, 23. 2. 1943.

¹⁹⁰¹ NA Praha, NSM, sign. 110–4/480, Der Deutsche Staatsminister für Böhmen und Mähren – Umsiedler- und Kriegsversehrteneinsatz in Böhmen und Mähren, 20. 1. 1945. Tamtéž, sign. 110–4/472, Niederschrift über die Staatssekretär-Besprechung wegen des Entwurfs einer Verordnung über die Landesbeschaffung zur Selbsthaftung von reichs- und volksdeutschen Umsiedlern am 7. 3. 1944.

¹⁹⁰² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–7/15, Oberkommando der Wehrmacht – Grundsätze und Richtlinien für die Sesshaftmachung deutscher Familien im Umkreise militärischer Liegenschaften im Protektorat Bu.M. – Niederschrift über die am 13. 11. 1941 in dem Diensträumen den Herrn Staatssekretärs Frank in Prag stattgefundene Besprechung, 13. 11. 1941.

především z rodin příslušníků branné moci žijící v Protektorátu a dále pak úředníků wehrmachtu a dělníků. Celá tato akce měla probíhat „nenápadně“ a hlavně měla být utajena. Na provedení tohoto plánu se podílela Německá osídlovací společnost ve spolupráci s Pozemkovým úřadem. Rozhodně se během války nemělo jednat o ukvapenou operaci. Bylo jisté, že Češi vysídlení ve prospěch rozšiřování vojenských cvičišť se do svých původních domovů už nikdy nevrátí a že budou oblasti postupně osídleny Němci. Tím se mělo rozbít kompaktní české osídlení v Čechách a na Moravě v duchu germanizačních plánů.

Koncem roku 1942 se podařilo přesídlit do Protektorátu Čechy a Morava celkem 387 rodin osadníků, což činilo 5 100 osob.¹⁹⁰³ Z nich se 1 923 Němců usadilo v oblasti „Praha-sever“, 1 242 na Olomoucku, 1 645 na jižní Moravě a 290 v jižních Čechách. Nutno však dodat, že se nejednalo o osoby, kterým již byla přímo přidělena půda. Z celkového počtu 5 100 Němců pocházelo 3,8 % (193) z Besarábie, 7,8 % (399) z Bukoviny, plných 80 % (4 097) pak z Dobružky a 5,7 % (290) z Jižního Tyrolska a Tridentstva.¹⁹⁰⁴ Kromě toho do Protektorátu přišlo také 111 osadníků ze Sudet a dvě rodiny (10 osob) z Říše. Besarabští a bukoviňští Němci se měli usazovat výhradně v oblasti „Praha-sever“, zatímco Němci z Dobružky byli takřka rovnoměrně rozdělení mezi oblasti „Praha-sever“, Olomouc a Brno. Naopak italská Němci se usadili pouze v jižních Čechách. Sudetští a říšští Němci pak mířili především do oblasti na sever od Prahy – tedy na Mladoboleslavsko / Mělnicko.

Osídlovací práce převzala v dubnu 1942 nově zřízená Česko-moravská zemská společnost (*Böhmisch-Mährische Landgesellschaft*), která působila jako sesterská organizace Německé osídlovací společnosti (DAG).¹⁹⁰⁵ Do jejího čela byl ostatně dosazen představitel DAG dr. Aengenheister. Společnost měla ke konci roku 1943 celkem 272 členů.¹⁹⁰⁶ Z protokolu o výročním zasedání vedení společnosti z roku 1944 vyplývají dosažené kolonizační výsledky půl roku před koncem války (tab. XY).¹⁹⁰⁷ Do poloviny roku 1944 se podařilo společnosti zajistit celkem 24 541 hektarů půdy pro osídlovací účely.¹⁹⁰⁸ Jednalo se kromě toho o 24 „*Gross- und Stützpunktbetriebe*“ s výměrou 4 268 hektarů. Celková výměra „*Siedlerbetriebe*“ tak činila 28 809 hektarů. Z daleka nejvíce zemědělských usedlostí s nejvyšší výměrou (13 337 hektarů) se podařilo zajistit v „*osídlovací oblasti*“ „Praha-sever“. Nejméně jich pak bylo v jižních

¹⁹⁰³ HOŘEJŠ, M., Německý rolnický přesídlenec, s. 320.

¹⁹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁹⁰⁵ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–7/15, Böhmisch-Mährische Landgesellschaft, Der Geschäftsführer, an K. H. Frank – Mitgliedschaft von Reichstagsabgeordneten in Aufsichtsräten von Siedlungsgesellschaften, 28. 7. 1943.

¹⁹⁰⁶ Tamtéž, Protokoll über die 3. Aufsichtsratssitzung der Böhmisch-Mährischen Landgesellschaft in Prag am 27. September 1944 – Tagesordnung, 7. 11. 1944.

¹⁹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁹⁰⁸ Tamtéž.

Čechách, kde vyvstal také největší problém s kvalitou osadníků: „... *im Verfahrensgebiet Budweis diese seien vorwiegend in der mangelnden Qualität der Siedler un in den fehlenden Waldzulagen begründet.*“¹⁹⁰⁹ Kromě toho sloužilo kolonizačním účelům osm usedlostí v pásnu tzv. *Streubetriebe*. Do poloviny roku 1944 se podařilo usadit 711 osadníků na 18 988 hektarech půdy. Nejvíce jich bylo usazeno na Mladoboleslavsku (361) a Olomoucku (281). Ostatní stále museli vyčkávat v přesídleneckých táborech. Pro válečné invalidy pak bylo k dispozici 61 objektů – z toho 52 řemeslných dílen. Celkem sedm řemeslných dílen bylo již předáno válečným poškozcům a další dvě měly následovat.¹⁹¹⁰

Osídlovací oblast	Přesídlenci (rodiny)	Nasazení rolníci (především z Říše)	Celkem rodin osadníků	Počet usedlostí k osazení	Obsazenost v %	Obsazené ha půdy
Praha-sever	294	67	361	481	75,1	12 243
Brno	53	9	62	332	18,7	1 171
Olomouc	259	22	281	330	85,2	4 671
České Budějovice	-	2	2	98	2,0	260
Rozptýlená kolonizace	-	5	5	8	62,5	643
CELKEM	606	105	711	1 249	56,9	18 988

Tab. 23: Stav osídlovacích prací dle údajů *Böhmisch-Mährische Landgesellschaft in Prag* z roku 1944. Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–7/15

Bilance německé kolonizační politiky nebyla pro nacisty nakonec až tak příznivá a ne zcela splnila očekávání, což se však právem zdůvodňovalo probíhající válkou. V roce 1939 počítal tehdejší šéf Pozemkového úřadu Gottberg s příchodem více než 150 000 německých osadníků.¹⁹¹¹ Jak už ale vyplývá z předchozího textu, počty byly řádově nižší a počítaly se v jednotkách tisíc. Jak uvádí Brandes, do poloviny roku 1944 přišlo do Protektorátu 6 591 Němců z Dobružky, 529 z Jižního Tyrolska, 461 z Bukoviny, 258 z Besarábie, 39 z Chorvatska, 19 z Ruska, 8 z Bulharska a pět z Pobaltí.¹⁹¹² Dalších 351 Němců přišlo ze Sudet a 320 ze staré Říše. Celkově se tak v Protektorátu usadilo 8 581 německých kolonistů. Z nich však do poloviny roku 1944 získalo vlastní usedlost pouhých osm procent!¹⁹¹³ Oproti okupovanému Polsku se jednalo opravdu o zanedbatelný počet. Pokud by však nacistické Německo válku

¹⁹⁰⁹ Tamtéž.

¹⁹¹⁰ Tamtéž.

¹⁹¹¹ Srov. BRYANT, C., *Prague in Black*, s. 110.

¹⁹¹² BRANDES, D., „*Umvolkung...*“, s. 141.

¹⁹¹³ Srov. NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–7/15, Protokoll über die 3. Aufsichtsratssitzung der Böhmisch-Mährischen Landgesellschaft in Prag am 27. September 1944 – Tagesordnung, 7. 11. 1944.

vyhrálo, jistě by se i do českých zemí valily desetitisíce německých osadníků. Ostatně během války se opravdu na území Protektorátu už jen z taktických důvodů jednalo o pouhý pilotní projekt, který měl být teprve počátkem většího osídlovacího projektu.

KAPITOLA ŠESTÁ

Zúčtování

6.1 Konec války a bilance „Volkstumspolitik“

Nacistická národnostní a germanizační politika v Protektorátu zažívala svůj vrchol v roce 1942 v době působení Heydricha a krátce po jeho smrti. Tehdy se ještě válka vyvíjela z pohledu Třetí říše velmi příznivě. Realizovaly se tedy ambiciózní germanizační plány. V zajetých kolejích se pak pokračovalo ještě v roce 1943, i když s o něco menší intenzitou. Klíčové neúspěchy na frontách – především fatální výsledek bitvy u Stalingradu – však ještě neměly až tak silný dopad na nacistickou politiku.

Plzeňský oberlandrát se tak mohl ještě na konci roku 1943 soustředit na řešení problému s žakovskými domovy v Sušici a Rokycanech, které měly zvláštní význam, neboť šlo o zařízení „pohraničních škol“ se svým „politickým významem“: *„Die Frage der Schülerheime, insbesondere in Schüttenhofen und Rokitzan bedarf noch der Lösung. Es würd auch grundsätzlich zu prüfen sein, ob in den Gebirgsgegenden des Böhmerwaldes bei der sehr stark gefühlsgebundenen Abneigung der Eltern gegen eine Unterbringung in weiter entfernten Heimen und der politischen Bedeutung der Sprachgrenzschule in Verbindung mit der Tätigkeit des deutschen Lehrers im Leben des Dorfes nicht an Stelle der grossen Schülerheime in Ausnahmefällen die Form einer kleinen dem Lebenskreis der Kinder angemessen einfachen Schülerherberge gesucht werden sollte, in der mit Unterstützung des Lehrers eine Herbergsmutter für die leibliche und seelische Betreuung einer ihrer Arbeitskraft angemessenen Kinderzahl verantwortlich wäre.“*¹⁹¹⁴

V prvním čtvrtletí 1944 si pak moravský zemský viceprezident Schwabe si stěžoval na to, že Češi se dívali skrz prsty na německé reemigranty usazené v oblasti Moravských Budějovic: *„In manchen Dörfern kämen sie ihren Pflichten als Bauern nicht genügend nach und entschuldigten sich dabei in einer charakterlich recht minderwertigen Weise damit, dass die tschechische Bevölkerung im allgemeinen und die tschechischen Gemeindevorsteher im besondern sie benachteiligen würden. Es gäbe Höfe, deren Inhaber selbst zugeben, dass die einen Hof in dieser Grösse nicht bewirtschaften können.“*¹⁹¹⁵ Ostatně těmito přesídlenci mnohdy

¹⁹¹⁴ NA Praha, NSM, sign. 110–1/9, Der Oberlandrat in Pilsen – Lagebericht für den Zeitraum vom 1. 10. bis 31. 12. 1943, 30. 12. 1943.

¹⁹¹⁵ Tamtéž, sign. 110–5/52, Der Landespräsident in Mähren – Lagebericht für das I. Vierteljahr 1944, 24. 4. 1944.

pohrdali i samotní Němci, což vedlo k napětí mezi starousedlíky a přistěhovalci z Balkánu: „*Stimmung und Haltung der angesiedelten Deutschen im Mährisch Budwitzer Bezirk haben sich in der Berichtszeit nicht wesentlich geändert. Die Beziehungen zwischen Siedler und ansässigem Deutschtum sind nach wie vor keine guten. Bei der mangelhaften Ausstattung ihrer Höfe sind die Siedler auf die Hilfe der Tschechen angewiesen, und laufen dadurch Gefahr in einen allzu engen Kontakt mit diesen zu geraten.*“¹⁹¹⁶ To pak vedlo k tomu, že se němečtí kolonisté snažili svému prostředí přizpůsobit, což se stalo v případě *Volksdeutsche* usazených na Olomoucku – ti se totiž snažili naučit česky, aby vycházeli lépe se svými sousedy.¹⁹¹⁷ Pocho-pitelně nacisté tyto tendence nepovažovali rozhodně za žádoucí. Nacisté se tak snažili primárně podporovat ty německé školy, do nichž chodily děti osadníků.¹⁹¹⁸

Nepříznivý vývoj války přinesl v prvních měsících roku 1944 určitý tlak na tzv. „*nové Němce*“, kteří si najednou nebyli tak úplně jisti, zda učinili dobře, když se dobrovolně přihlásili k německému občanství: „*Aus dem Gödinger Bezirk wird geklagt, dass so manche Deutsche, deren Deutschtum recht jungen Datums ist, dadurch auffallen [...] sie in ihrem Interesse und sozu die Spannungen innerhalb des Deutschtums des Raumes abzubauen, wobei allerdings die von auswärts Gekommenen mitunter noch viel an Takt hinzulernen, insbesondere aber das vielfach zur Schau getragene Gefühl einer gar nicht reel vorhandenen moralischen Ueberlegenheit ablegen müssten. Gewisse Typen von besserwissenden deutschen Volksgenossen eignen sich überhaupt nicht zur Verwendung in diesem Raume und wären lieber hier niemals in Erscheinung getreten.*“¹⁹¹⁹ Státoobčanská politika však pokračovala podle dosavadních regulí. Stále se totiž ještě našli zájemci o udělení německého občanství – nehledě na to, že stále ještě nebyly prověřeny všechny přihlášky podané do roku 1942. Na jejich zpracování se podílely i obě zemské služebny RuSHA.¹⁹²⁰ Schwabe tak informoval Franka, že v březnu 1944 bylo slavnostně uděleno říšské občanství v olomouckém Německém domě 70 osobám.¹⁹²¹ Na druhou stranu docházelo k tomu, že v pochybných případech nacistické úřady přistupovaly k odnímání německé státní příslušnosti. Složitě to však bylo v případech, kdy se jednalo o příslušníky wehrmachtu české národnosti: „*Die Anträge auf Widerruf der deutschen Staatsangehörigkeit nehmen in letzter Zeit zu. Darunter fallen auch Wehrmachtangehörige tschech.*

¹⁹¹⁶ Tamtéž, sign. 110–5/51, Landesbehörde Mähren an Urbanus – Lagebericht für das II. Vierteljahr 1944, 25. 7. 1944.

¹⁹¹⁷ Tamtéž, sign. 110–5/52, Der Landespräsident in Mähren – Lagebericht für das I. Vierteljahr 1944, 24. 4. 1944.

¹⁹¹⁸ Tamtéž, sign. 110–5/51, Landesbehörde Mähren an Urbanus – Lagebericht für das II. Vierteljahr 1944, 25. 7. 1944.

¹⁹¹⁹ Tamtéž, sign. 110–5/52, Der Landespräsident in Mähren – Lagebericht für das I. Vierteljahr 1944, 24. 4. 1944.

¹⁹²⁰ Tamtéž, sign. 110–5/51, Landesbehörde Mähren an Urbanus – Lagebericht für das II. Vierteljahr 1944, 25. 7. 1944.

¹⁹²¹ Tamtéž, sign. 110–5/52, Der Landespräsident in Mähren – Lagebericht für das I. Vierteljahr 1944, 24. 4. 1944.

Volkszugehörigkeit. Bei Aberkennung der deutschen Staatsangehörigkeit stehe ich weiterhin auf dem Standpunkt, dass im Interesse der Rechtssicherheit und des Ansehens der deutschen Verwaltung diese nur in jenen Fällen erfolgt, wo besonders schwerwiegende Gründe vorliegen.“ Stále se pak na Moravě budovaly další německé školy, i když tempo jejich růstu bylo již mnohem pomalejší než v předchozích letech. Problémem německých škol zůstával hlavně nedostatek učitelů, který se v důsledku vedení „totální války“ ještě prohluboval. Právě z tohoto důvodu nemohla být v Dačicích otevřena německá hlavní škola.¹⁹²² Válka pak nedovolila výstavbu nových německých zdravotních úřadů, což bylo dříve plánováno.

V situačních zprávách představitelů okupační moci dostávaly čím dál větší prostor nálady německého obyvatelstva, jež silně ovlivňovala situace na frontách. Jihlavský oberlandrát tak v březnu 1944 hlásil, že nálada místních Němců byla „pevná a neochvějná“, avšak už přicházely nepříjemné zprávy od dovolenkářů z východní fronty, kteří začínali propadat skepsi.¹⁹²³ Tomu však zatím německá správa v Jihlavě nevěnovala až takovou pozornost, a naopak vyzdvihovala úspěchy *Volkstumspolitik*, na jejíž provádění dostal jihlavský oberlandrát pro rok 1944 příspěvek z *Volkstumsfondu* ve výši 85 000 RM.

Na Ostravsku a severní Moravě se pak ve druhém kvartálu 1944 zdejší Němci utvrzovali v přesvědčení, že porážka ve válce by vedla ke „zničení němectví“ v tomto prostoru: „*Man ist überzeugt, daß jede Änderung des Regimes, die als Folge einer Kapitulation oder einer Niederlage eintreten könnte, zu einer einschneidenden Schwächung, ja völligen Vernichtung des Deutschtums dieses Raumes führer würde. Die Überzeugung, daß die eigene Existenz in jeder Hinsicht vom Sieg und Weiterbestehen des Reiches abhängt, ist zu einer geradezu unbewußten Erkenntnis geworden.*“¹⁹²⁴ Němci tedy dostali strach z nepříznivého vývoje války a nacisté je utvrzovali v tom, že šlo o „boj o přežití“. Protektorátní Němci tak upínali své naděje k „novým zázračným zbraním“ jako V1 nebo V2. Mezitím na severní Moravě docházelo k dalšímu, byť daleko pomalejšímu, posilování německých pozic v komunálních správách – spíše však už šlo o věci taktiky než o germanizaci. Velkou pozornost nacisté věnovali školství, přičemž se díky otevření internátu rozšířila německá škola ve Vsetíně a nově se otevřel internát také v Kroměříži. Zároveň pokračovala péče i v oblasti kulturní – otevřely se tak nové německé knihovny v Bystřici nad Hostýnem a Vsetíně.¹⁹²⁵

¹⁹²² Tamtéž.

¹⁹²³ Tamtéž, Der Oberlandrat in Iglau – Erfahrungsbericht für das I. Vierteljahr 1944, 27. 3. 1944.

¹⁹²⁴ NA Praha, NSM, sign. 110–5/51, Der Oberlandrat in Mährisch-Ostrau – Erfahrungsbericht für die Monate April, Mai, Juni 1944, 10. 7. 1944.

¹⁹²⁵ Tamtéž.

Odvody německých mužů na frontu vyvolávaly nepříznivé důsledky z národnostního hlediska, protože docházelo k vyliďňování jazykových ostrovů. Tak tomu bylo i na Jihlavsku, kde si stěžoval zdejší německý okresní hejtman na ohrožení venkovského osídlení, když zůstávaly některé usedlosti prakticky nefunkční: *„Der Deutsche Bauer, der seine Söhne bei der Wehrmacht hat und der in vielen Fällen zusätzlich noch die Wirtschaft des ebenfalls eingezogenen Nachbarn mitzubetreuen hat, verfügt im allgemeinen über wesentlich weniger Arbeitskräfte als der tschechische Bauer in den Nachbarbezirken. Macht man heute einem deutschen Bauern Vorhaltungen, daß seine Milchleistung zurückgeht oder daß der Anbau nicht vorschriftsmäßig durchgeführt wurde, dann hört man in 90 von 100 Fällen den Einwand, daß eine Steigerung der Ertrages wohl möglich wäre, daß aber eine Steigerung der eigenen Arbeitsleistung ganz unmöglich ist und daß das Arbeitsamt den zahlreichen Wünschen und Beschwerden wegen Zuweisung von Arbeitskräften nicht entsprochen hat. Ich habe in der letzten Woche mit meinen landwirtschaftlichen Mitarbeitern ungefähr 30 deutsche landwirtschaftliche Betriebe der Volksinsel besucht und habe fast in allen Fällen feststellen müssen, daß die ungenügende Marktleistung dieser Betriebe nur auf den Mangel von Arbeitskräften zurückzuführen ist.“*¹⁹²⁶ Vyvstala tak potřeba na německé usedlosti dosazovat české zemědělské dělníky, což sice bylo hospodářskou nutností, avšak z pohledu *Volkstumspolitik* to znamenalo posilování českého živlu v jihlavském jazykovém ostrově. Na druhé straně bylo prý nutné *„posílit malou německou frontu“* v Třebíči, a to *„všemi prostředky“*: *„Dem Bezirk Trebitsch gilt laufend meine besondere Aufmerksamkeit wegen der besonderen politischen Gefahren, die dieser Bezirk und vor allem die Stadt Trebitsch in sich birgt. Auch die Bemühungen der Partei um eine Stärkung der kleinen deutschen Front in Trebitsch unterstütze ich mit allen Kräften.“*¹⁹²⁷

Po invazi spojeneckých vojsk do Francie se nálada německého obyvatelstva na území Protektorátu značně zhoršila. Zvláště v *„uzavřených německých oblastech“* se rychle šířil defetismus.¹⁹²⁸ Schwabe psal o *„únavě z války“* a dokonce až o *„psychóze strachu“*, přičemž se Němci nejvíce obávali rostoucí agrese Čechů: *„Aus Iglau berichtet der Bezirkshauptmann, dass die deutsche Bevölkerung wohl kriegsmüde ist, nach wie vor aber für die Tatsache, dass der Krieg bis zur Entscheidung, wenn auch unter den grössten Opfern, durchgestanden werden muss, volles Verständnis besitzt. Die Invasion hat in diesen deutschen Gebieten interessanterweise eine gewisse Angstpsychose vor kommenden Aggressionen der Tschechen ausgelöst,*

¹⁹²⁶ Tamtéž, Der Oberlandrat in Iglau – Erfahrungsbericht für das II. Vierteljahr 1944, 5. 7. 1944.

¹⁹²⁷ Tamtéž.

¹⁹²⁸ Tamtéž, Landesbehörde Mähren an Urbanus – Lagebericht für das II. Vierteljahr 1944, 25. 7. 1944.

...¹⁹²⁹ Tyto nálady mezi místní německou populací údajně šířily mimo jiné říšští Němci. Některé Němce přitom Schwabe neváhal označit přímo za zrádce: „*In Olmütz musste die betrübliche Feststellung gemacht werden, dass das Auftreten einzelner exponierter deutscher Persönlichkeiten, die als Vertreter das Deutschtums in vorwiegend tschechische Unternehmungen entsandt wurden, immer mehr zu wünschen übrig lässt.*“¹⁹³⁰

Plzeňský oberlandrát si pak stěžoval na četné případy zpětného odvolávání přihlášek k německé národnosti, resp. žádostí o německé občanství, z důvodu válečných neúspěchů Třetí říše: „*Es werden wiederholt Fälle berichtet, in denen frühere Deutschmeldungen widerrufen werden, nunmehr älter gewordene Kinder sich hmit den früheren Erklärungen ihrer Eltern nicht identifizieren. Besonders krass ist der Selbstmord eines Vaters, als dessen Söhne zum RAD bzw. zur Wehrmacht herangezogen werden sollten.*“¹⁹³¹ Vrchní zemský rada tak nepřímou přiznal, že dřívější i dosavadní postup ve věci udělování německého státní příslušnosti byla chybná. Požadoval proto, aby se veškeré tyto žádosti opravdu důkladně a přísně prověřovali, protože takoví lidé „*nejsou pro německví žádnou výhodou*“.¹⁹³² Velké potíže s národní identifikací měly v časech válečných obtíží také „rozptýlení Němci“, pro které bylo už i tak těžké vycházet se svými českými sousedy. Okupační úřady se nicméně i v těchto těžkých dobách snažili udržovat německé školy, které měly mít kromě vzdělávací funkce také svůj veskrze politický význam – Němcům to mělo dodávat sebedůvěru a pocit „normálnosti“.¹⁹³³ Češi si pak díky fungování těchto institucí měli uvědomovat stále silnou německou autoritu.¹⁹³⁴

Ke konci roku 1944 se situace prudce zhoršila a mnoho Němců už opravdu propadala panice s tím, jak se blížila Rudá armáda k východním hranicím Protektorátu. Zvláště to pak pocíťovali Němci na Moravě. Značná část německého civilního obyvatelstva narukovala tou dobou k *Volkssturm*. Na Brněnsku se přitom ukázala velkou slabinou nedostatečná tělesná zdatnost jejich příslušníků – údajně vyhovovala jen polovina odvedenců.¹⁹³⁵ Ani jejich bojová morálka nebyla přitom rozhodně nejlepší.¹⁹³⁶ Projevovaly se také určité rozdíly mezi říšskými a protektorátními Němci: „*Während bei der ansässigen deutschen Bevölkerung fast der letzte taugliche Mann nunmehr Belegschaften der vom Reich hierher verlagerten Rüstungsbetriebe*

¹⁹²⁹ Tamtéž.

¹⁹³⁰ Tamtéž.

¹⁹³¹ NA Praha, NSM, sign. 110–5/51, Der Oberlandrat in Pilsen – Lagebericht für das 1. Quartal 1944, 31. 3. 1944.

¹⁹³² Tamtéž.

¹⁹³³ Tamtéž, Der Oberlandrat in Mährisch-Ostrau an Dr. Gies – Lagebericht für die Monate Juli-August 1944, 10. 9. 1944.

¹⁹³⁴ Tamtéž.

¹⁹³⁵ Tamtéž.

¹⁹³⁶ NA Praha, NSM, sign. 110–5/72, Der Oberlandrat in Brünn an Dr. Gies – Stimmungs- und Lagebericht für Brünn und Iglau, 12. 1. 1945.

*junge und jüngste Jahrgänge in sehr großen Zahl uk. gestellt. Die politische Haltung und das allgemeine Benehmen dieser jungen Rüstungsarbeiter ist zum großen Teil auch ziemlich schlecht. Daß diese Erscheinungen nicht geeignet sind, den Gegensatz zwischen den hier ansässigen Deutschen und den Deutschen aus dem Reich, der hier in Mähren leider noch sehr lebendig ist, zu verringern, liegt auf der Hand.*¹⁹³⁷

Zemský viceprezident Schwabe pak vyjádřil určité obavy o to, zda byl „*biologický stav národa únosný*“ a zda bylo nutné obětovat válce i ty nejmladší ročníky: „*Es würden Bedenken geäußert, ob es für den biologischen Bestand des Volkes tragbar sei, ausser den in der Wehrmacht erfassten Jahrgängen auch noch im Volkssturm die jüngsten Jahrgänge zu opfern. Von dem militärischen Werte halte man nahezu nichts, da sogar kampferprobte Einheiten der Wehrmacht dem Druck der Gegner nicht hätten Stand halten können. Innere Bereitschaft der Deutschen durch Unverständnis, Bequemlichkeit und Ausflüchte privatester Art getrübt und verwischt. Haltung vieler Betriebsführer, ohne Rücksicht auf die harten Forderungen des Ganzen nur von dem Standpunkt des eigenen Betriebes bestimmt.*“¹⁹³⁸

Nálada protektorátních Němců se přechodně zlepšila na přelomu let 1944 a 1945 po zimní ofenzivě na západní frontě v Ardenách.¹⁹³⁹ Přesto mnozí tušili, že porážka už byla fakticky nevyhnutelná, a tak už jim nezbývalo než doufat v existenci a sílu „*zázračných zbraní*“ tak jako Němci z Budějovicka a Jihlavska.¹⁹⁴⁰ Právě u jihlavských Němců nebylo možné nerovozitu nikterak přehlížet: „*Die Gespräche über Sinn und Zweck der Deutschen Gemeinschaft sind fast ganz verstummt. Nur selten taucht noch die Frage auf: Wozu das Ganze? In Kreisen der NSDAP freute man sich zunächst über die, welche man dadurch los werden kann. Anfänglich hörte man auch Aeüßerungen, daß es doch sehr schlecht um die deutsche Geschlossenheit stehen müsse, wenn man in dieser schweren Zeit die Deutschen erst noch hmit Druck zum Zusammenhalt führen müsse. Man macht sich aber, wie gesagt, darüber keine Gedanken mehr und es spricht kaum noch jemand über die Deutsche Gemeinschaft, von der man ja auch nichts mehr hört und sieht.*“¹⁹⁴¹ Mezi místními Čechy pak vyvolávaly nepokoje zvěsti o vybudování vojenského cvičiště v blízkosti Jihlavy.¹⁹⁴² Ostravský oberlandrát vyzval dokonce k revizi

¹⁹³⁷ Tamtéž.

¹⁹³⁸ NA Praha, NSM, sign. 110–5/72, Lagebericht der Landesbehörde Mähren für die Monate November und Dezember 1944.

¹⁹³⁹ Tamtéž.

¹⁹⁴⁰ NA Praha, NSM, sign. 110–5/72, Der Oberlandrat in Budweis an Dr. Gies – Lagebericht, 11. 1. 1945. Tamtéž, Der Oberlandrat in Iglau an Urbanus – Stimmungs- und Lagebericht für Iglau und Brünn, 10. 12. 1944.

¹⁹⁴¹ NA Praha, NSM, sign. 110–5/72, Der Oberlandrat in Iglau an Urbanus – Stimmungs- und Lagebericht für Iglau und Brünn, 10. 12. 1944.

¹⁹⁴² Tamtéž.

národnostní politiky vůči Čechům, přičemž připomněl, že Čechy nejvíce znepokojovaly vzkazky o možném jejich vysídlení po válce.¹⁹⁴³ Nicméně vyjádřil určitou naději v usmíření s Čechy, kteří sice netrpěli přehnanou láskou k Němcům, avšak spatřovali nebezpečí především v možném vzniku „*bolševického režimu*“.¹⁹⁴⁴

„Rozptýlené Němce“ nejvíce ohrožovali partyzáni – v nacistickém žargonu „*bandité*“: „*Die Unsicherheit und die Nervosität der Streudeutschen ist durch die Tätigkeit der Banditen so gross geworden, dass sich die Bitten mehren, in die Bezirksstädte bzw. überhaupt grössere Orte übersiedeln zu dürfen. Die deutsche Volksgruppe im Prerauer Bereich ist durch die Schaffung der Befestigungsanlage im Raum Olmütz – Weisskirchen sehr beunruhigt.*“¹⁹⁴⁵

O *Volkstumspolitik* už nemohlo být od konce roku 1944 ani řeči, přestože zůstávaly v platnosti dosavadní postupy. Německé obyvatelstvo se snažilo vzejít z války s co nejmenšími újmami, a to bez ohledu na to, jak válka dopadne. Přesto se nečekaně podařilo zvýšit počet žáků v německých školách díky silnější přítomnosti německých bezpečnostních složek, jejichž příslušníci přicházeli i se svými rodinami. Jejich děti tak navštěvovaly nejbližší *Deutsche Volksschule*.¹⁹⁴⁶

Nacisté se s koncem války také dočkali něčeho, co by o pár let dříve vítali s otevřenou náručí – „*čerstvé německé krve*“. Jednalo o německé uprchlíky ze srbského Banátu, kteří pod vlivem útoků Titových partyzánů houfně opouštěli svou vlast, kterou po roce 1941 zcela opanovali – ačkoliv Banát zůstal formálně územím Srbska, byla tam vytvořena německá správa. Banátští Němci se sestěhovali v Protektorátu hlavně do „*německých opěrných bodů*“ a částečně ke svým rolnickým soukmenovcům v jazykových ostrovech u Vyškova a Brna.¹⁹⁴⁷ Péči o tyto tzv. „*národní hosty*“ zajišťovala především krajská vedení NSDAP a částečně i OLR.¹⁹⁴⁸ V roce 1945 pak masově přicházeli do Protektorátu další němečtí uprchlíci, tentokrát z východních částí Říše a Polska. Ti pak nacházeli útočiště v ryze českých městech a vesnicích, kde je nuceně musely obecní (městské) úřady ubytovávat, resp. jim ubytování zprostředkovat. Tento přísun „*německé krve*“ však rozhodně nebyl ani pro nacisty vzhledem k okolnostem nikterak žádoucí – v tom byli jistě za jedno i s většinou českého obyvatelstva.

¹⁹⁴³ NA Praha, NSM, sign. 110–5/72, Der Oberlandrat in Mährisch-Ostrau an Dr. Gies – Lagebericht für den Monat November 1944, 10. 12. 1944.

¹⁹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁹⁴⁵ NA Praha, NSM, sign. 110–5/72, Lagebericht der Landesbehörde Mähren für die Monate November und Dezember 1944.

¹⁹⁴⁶ NA Praha, NSM, sign. 110–5/72, Der Oberlandrat in Mährisch-Ostrau – Lagebericht für den Monat Dezember 1944, 10. 1. 1945.

¹⁹⁴⁷ NA Praha, NSM, sign. 110–5/72, Lagebericht der Landesbehörde Mähren für die Monate November und Dezember 1944 (výtah).

¹⁹⁴⁸ NA Praha, NSM, sign. 110–5/72, Der Oberlandrat in Königgrätz an K. H. Frank – Politischer Stimmungs- und Erfahrungsbericht für den Monat Dezember 1944, 12. 1. 1945.

Ze situačních zpráv zemských viceprezidentů a oberlandrátů lze jasně vysledovat priority okupační politiky v dané době. Zatímco až do roku 1943 se řešila především národnostní – potažmo germanizační politika, od roku 1944 se výskyt zmínek o národnostních otázkách značně umenšoval. Od druhé poloviny roku 1944 se pak řešily už jen nálady Němců ve vztahu k válce a otázky boje na protektorátním území. S tím souvisela i problematika *Volkssturmu*. Na druhou stranu německé úřady až do posledních měsíců války posuzovaly žádosti o německou státní příslušnost nebo o uzavření národnostně smíšeného sňatku. Ostatně česko-moravská pobočka RuSHA vyvíjela svou aktivní činnost nejméně do konce března 1945, kdy už bylo skutečně všem jasné, že válka je pro Německo prohraná. Na druhou stranu zájemců o německé občanství bylo v této chvíli už jen opravdu jako šafránu. Naopak se našel dostatek lidí, kteří by se svého ještě před pár lety toužebného cejchu nejraději urychleně zbavili...

Základním cíl nacistické národnostní a germanizační politiky na území Protektorátu spočíval především v proměně etnické struktury obyvatelstva. Šest okupačních let byla ale příliš krátká doba, aby se dosáhlo výraznějších pokroků. Přesto se podařilo alespoň „papírově“ podařilo navýšit počet německého obyvatelstva, které bez Židů podle druhorepublikového úředního odhadu čítalo v českých zemích bez zabraného sudetoněmeckého pohraničí asi 215 571 osob.¹⁹⁴⁹ Do února 1940 se přitom přihlásilo k německé národnosti asi 189 tisíc lidí. Díky masivní kampani okupantů počet žádostí o německé občanství vzrostl do listopadu 1940 na 261 324, což představovalo 3,5 % veškeré protektorátní populace, přičemž tehdy v Protektorátu žilo asi 7,38 milionů lidí. Protože se k německému občanství hlásila i řada „nežádoucích“ osob a v roce 1941 byla zavedena rasová selekce, tempo růstu počtu „nových Němců“ se výrazně zpomalilo. Navíc docházelo i k odnímání německého občanství na základě rasových posudků. Na konci roku 1941 tak úřady registrovaly asi 267 259 německých občanů,¹⁹⁵⁰ což bylo jen o necelých 7 tisíc více než na konci roku předchozího. V polovině roku 1943 vzrostl počet Němců o dalších 5 629 a poslední údaj z dubna 1944 uvádí počet německé populace ve výši 284 360 osob,¹⁹⁵¹ což představovalo asi 3,85 % protektorátního obyvatelstva.

Zatímco víme, že se v Protektorátu přihlásilo jen v období od března do listopadu 1940 celkem 72 324 lidí k německé národnosti, pro 4,5letou periodu 1941–1945 je třeba počítat jen s odhady. Nelze přitom jednoduše odečíst stav k dubnu 1944 od stavu k listopadu 1940, protože v takovém případě bychom ignorovali přirozený populační přírůstek německého obyvatelstva. Bohužel jsou však k dispozici plnohodnotné demografické údaje pouze pro léta 1940–1941.

¹⁹⁴⁹ KRÁL, V., *Otázky hospodářského a sociálního vývoje*, 1. díl, s. 45.

¹⁹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁹⁵¹ Tamtéž.

Ačkoliv si je autor vědom značné nepřesnosti, jako nejschůdnější možnost bylo zvoleno použití průměrného ročního přirozeného přírůstku ve výši 2 500 osob (v roce 1941 činil 2 386 osob). Odhadem se tak německá populace přirozenou cestou v období od 1. ledna 1941 do 31. března 1944 zvýšila o 8 011 lidí.

Pakliže tento přirozený přírůstek odečteme od celkového počtu Němců k 1. dubnu 1944, získáme přibližný počet nových a úspěšných přihlášek k německé národnosti, který tak činil asi 15 025 nově registrovaných občanů. Jedná se však o velmi hrubý odhad, protože neznáme počet osob, kterým bylo občanství naopak odejmuto na základě rasových testů – pouze víme, že od února 1943 do února 1945 doporučili examinátoři RuSHA odejmout občanství 163 židovským míšencům.¹⁹⁵² Tak nízká hodnota však nemá na náš odhad prakticky žádný dopad. V období od února 1943 do února 1945 přitom služebny RuSHA doporučili vydat německé občanství celkem 10 280 osobám.¹⁹⁵³ Pokud bychom chtěli získat přibližný počet potenciálních německých občanů ke konci února 1945, lze k údajům z 1. dubna 1944 přičíst dalších 1 973 osob, takže s připočtením přirozeného populačního přírůstku 2 292 lidí by k 28. únoru 1945 německé úřady registrovaly celkem 288 625 Němců (3,9 % obyvatel Protektorátu). Žadatelé o německé občanství však se z velké části (zhruba třetina!) považovali do roku 1939 za etnické Čechy.

„Autochtonní“ protektorátní Němci a renegáti z řad „bývalých“ Čechů však netvořili jedinou složku německého obyvatelstva Protektorátu. V první řadě je k nim nutné započítat 8 581 německých reemigrantů především z jižní a jihovýchodní Evropy, s nimiž se počítalo pro trvalé usídlení na protektorátním území. Kromě nich se do Protektorátu přistěhovali během let 1939–1945 říšskoněmečtí a původem sudetoněmečtí úředníci a příslušníci ozbrojených složek. Často přitom přicházeli se svými rodinami a pravděpodobně by část v českomoravském vnitrozemí zůstala i po eventuálně vítězné válce. Jejich počet se však v čase proměňoval, proto zde můžeme použít pouze průměry nebo další odhady vycházející z reálných údajů. Lze tak počítat, že v Protektorátu působilo průměrně nejméně 5 000 německých úředníků, 5 500 příslušníků německé policie,¹⁹⁵⁴ 60 000 příslušníků SS¹⁹⁵⁵ a trvalá posádka wehrmachtu, jež činila minimálně 80 000 vojáků. Celkem tak šlo reálně nejméně o 150 500 říšskoněmeckých a sudetoněmeckých příslušníků. Protože ne všichni si přivedli své rodiny, jejichž počet členů

¹⁹⁵² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–7/87, Pracovní zprávy referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Č. a na M.) za období od února do března 1943. NA Praha, NSM, sign. 110–7/77; 110–7/50, Pracovní zprávy referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Č. a na M.) za období od dubna 1943 do února 1945.

¹⁹⁵³ Tamtéž.

¹⁹⁵⁴ VAJSKEBR, Jan, *Organizační vývoj německé pořádkové policie na území Protektorátu Čechy a Morava od ukončení vojenské správy po reorganizaci na podzim 1939*, in: *Securitas imperii*, sv. 18/1, 2011, s. 168–198, zde s. 198.

¹⁹⁵⁵ NA Praha, NSM, sign. 110–7/59, Měsíční hlášení velitele Waffen-SS v Čechách a na Moravě o početním stavu jednotek SS v Protektorátu v období 1944–1945.

navíc kolísal, budeme počítat se střízlivým koeficientem 2,3. Pak bychom hovořili o celkem 346 150 říšských a sudetských Němců na území Protektorátu, což je množství výrazně převyšující počet „domácích“ Němců.

Navíc v Protektorátu probíhal pobytový program pro říšskoněmecké děti s názvem *Kinderlandverschickung* (KLV),¹⁹⁵⁶ na základě kterého se jich tu do roku 1945 vystříдалo asi 350 000.¹⁹⁵⁷ V jeden okamžik však pobývalo v celkem 326 táborech po celém Protektorátu asi 25 000.¹⁹⁵⁸ Ačkoliv se v žádném případě nejednalo o trvalé přesídlení, měl tento program svůj určitý národnostně politický význam, protože posiloval německou přítomnost v jinak českých oblastech Protektorátu. S těmito „germanizovatelnými“ Čechy se však mohlo počítat až v delším časovém horizontu...

Celkem se tak v roce 1944 mohlo v Protektorátu Čechy a Morava pohybovat asi 664 091 Němců, což představovalo asi 8,8 % veškeré populace. Pravdou je, že v období okupace byla přítomnost Němců nepřehlédnutelná a zdaleka nešlo pouze o autochtonní Němce a renegáty. Vedle nich se v Praze a Brně pohybovali i vysokoškolští studenti z Říše, ze Slovenska a odjinud. Na konci války pak nelze opomenout množství německých uprchlíků z východu a jihovýchodu. Tito však zahrnuti do našich odhadů nejsou. V letech 1941–1945 pak probíhalo masové rasové testování českého obyvatelstva. Dílčí výsledky sice ukázaly, že Čechů „schopných poněmčení“ bylo méně (asi 40 %),¹⁹⁵⁹ než se předpokládalo, ale stále se jednalo o výraznou část českojazyčné populace. Přímo za účelem poněmčení bylo od roku 1943 do roku 1945 vysláno do Říše 7 175 českých specialistů (lékaři, lékárníci, lesníci, technici a další), kteří splňovali přísná rasová kritéria. Dalším 408 českým studentům bylo na základě rasové prohlídky povoleno studium na německých vysokých školách.¹⁹⁶⁰

Dílčí úspěchy nacistické národnostní politiky lze dobře ilustrovat také v oblasti školství. Jako houby po dešti rostl počet německých škol, a to již od školního roku 1939/1940. Zatímco před rokem 1939 bylo v provozu více než sto německých obecných a měšťanských škol, do konce okupace jejich počet vzrostl na 411,¹⁹⁶¹ tedy bezmála čtyřnásobně! Díky přílivu říšských a jiných Němců vně Protektorátu se je nakonec dařilo celkem slušně obsazovat žáky.

¹⁹⁵⁶ K tomu více viz ŠUSTROVÁ, R., *Pod ochranou protektorátu*; TÁŽ, *Pro výcvik a ochranu německých dětí! Zřízení táborů KLV na území protektorátu Čechy a Morava*, in: *Securitas Imperii*, roč. 18, č. 1, 2011, s. 200–225.

¹⁹⁵⁷ ŠUSTROVÁ, R., *Pro výcvik a ochranu*, s. 225.

¹⁹⁵⁸ NA Praha, NSM, sign. 110–4/365, *Gebietsbeauftragter KLV – Wochenbericht für die Zeit vom 31. März 1945 – 6. April 1945*, 7. 4. 1945.

¹⁹⁵⁹ NOVOTNÝ, R., *Řešení české otázky*, v tisku.

¹⁹⁶⁰ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–7/87, *Pracovní zprávy referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Č. a na M.) za období od února do března 1943*. NA Praha, NSM, sign. 110–7/77; 110–7/50, *Pracovní zprávy referátu „Rasa“ (velitel RuSHA v Č. a na M.) za období od dubna 1943 do února 1945*.

¹⁹⁶¹ KRÁL, V., *Otázky hospodářského a sociálního vývoje*, 1. díl, s. 44.

S ohledem na bilancování nacistické národnostní politiky nelze opomenout ani finanční stránku nacistických snah o „posílení německví“ v Protektorátu. Jak už víme, tato politika byla financována především z tzv. *Volkstumsfonde* (tab. 24). Z něj bylo vyčerpáno během let 1940–1943 asi 23 700 000 RM,¹⁹⁶² což představuje rozhodně nemalou částku. Zdaleka nejvyšší náklady byly přitom vynaloženy v roce 1941 (9 milionů RM), poté se příspěvky ustálily na hodnotě mírně pod 6 miliony RM.

Položky národnostního fondu	Rozpočet za účetní roky v RM			
	1940	1941	1942	1943
Německé domy	550 000,00	1 100 000,00	200 000,00	90 000,00
Komunální politika	-	150 000,00	93 000,00	75 000,00
Kultura	572 000,00	1 655 000,00	955 000,00	867 000,00
Tělesná výchova	300 000,00	800 000,00	400 000,00	500 000,00
Hitlerjugend	120 000,00	1 250 000,00	1 060 000,00	600 000,00
Mateřské školy, péče o děti	60 000,00	100 000,00	119 000,00	125 000,00
Sociální péče	100 000,00	1 100 000,00	130 000,00	255 000,00
Zdravotní péče	255 000,00	560 000,00	415 000,00	495 000,00
Školství	271 000,00	657 000,00	405 000,00	742 000,00
Podpora vědy	10 000,00	70 000,00	30 000,00	20 000,00
Péče o přesídlence	-	-	12 000,00	260 000,00
Jiné	146 000,00	348 000,00	416 000,00	371 000,00
Fondy OLR vč. rezerv	535 000,00	1 115 000,00	1 080 000,00	1 400 000,00
Rezerva	101 000,00	95 000,00	375 000,00	200 000,00
Celkem	3 020 000,00	9 000 000,00	5 690 000,00	6 000 000,00

Tab. 24: Rozpočty národnostního fondu (*Volkstumsfond*) v letech 1940–1943.

Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě; Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu

Zhruba 30 % z příspěvků z fondu tvořily dotace na kulturu (podpora německých divadel, hudebních produkcí, knihoven, kin, péče o památky, ...), přičemž z nich představovaly největší podíl investiční náklady na zřizování německých domů. Přibližně vyrovnané pak byly příspěvky na zdravotní péči, sociální péči, vzdělání a tělesnou výchovu. Ty se pohybovaly kolem 10 % celkového rozpočtu fondu. Nemalá část prostředků pak putovala za účelem posilování mládežnických organizací (Hitlerjugend, BDM), a to například na výstavbu *HJ-Heimen*, tělesné výchovy a sportu). Z *Volkstumsfonde* se dotovaly například i kurzy pro žáky německých škol, kteří neuměli dobře německy, hospodářské subvence německým podnikatelům trpícím pod českým bojkotem, ochotnická divadelní představení, německé domovy důchodců, cestovní výlohy

¹⁹⁶² NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/39, Deutschtumsfonds für das Rechnungsjahr 1940; NA Praha, NSM, sign. 110–4/2, Einzelplan XXV / 1941 - Kap. 1 Tit. 32 Volkstumsfond 1941, 5. 5. 1941; NA Praha, NSM, sign. 110–4/2, Volkstumsfond 1942, 19. 9. 1942; NA Praha, NSM, sign. 110–4/2, Volkstumsfond 1943, 6. 12. 1943.

pro rodiče, kteří navštěvovali své děti v internátních zařízeních, výstavba školek a jeslí, zřizování německých oddělení v nemocnicích, zařizování vlastního bydlení pro početné německé rodiny v „rozptýleném osídlení“ atd. Z prostředků fondu se také financovala německá kolonizace. Určitá část finančních zdrojů putovala k oberlandrátům, kteří financovali drobnější aktivity *Volkstumsarbeit* v regionech.

Základem praktické národnostní politiky v Protektorátu byly bezesporu germanizační plány, které se skutečně plnily už od roku 1940, resp. 1941. Možná právě proto bylo v roce 1941 z prostředků *Volkstumsfondu* vynaloženo nejvíce prostředků. V první řadě šlo o podporu německých jazykových enkláv a silných německých městských komunit (Praha, Moravská Ostrava, Plzeň a některá další města). Zvláštní pozornost byla ale věnována „uzavřeným sídelním oblastem“ na venkově, tj. Jihlavsko nebo Vyškovsko. Projevila se též snaha revitalizovat vymírající jazykovou enklávu u Českých Budějovic. Ostatně v jazykových enklávách se projevil údajně známky příbuzenského křížení. Tomu měly zabránit i chystané sňatkové zprostředkovatelny. Nicméně se do jisté míry podporovaly smíšené sňatky s „rasově vyhovujícími“ českými partnery, což zejména pro „rozptýlené Němce“ bylo většinou jedinou možností, jak založit rodinu.

Pro budoucí germanizaci měla velký význam „zájmová území“ a „opěrné body němecství“. Často se přitom jednalo o města či obce s významnou německou menšinou. Tato místa měla sloužit jako pilíře plánovaných německých „sídelních mostů“, jež měly vést napříč Moravou a silné německé komunit v Čechách měly propojit se sudetoněmeckými oblastmi v pohraničí. Právě proto se Němci snažili co nejrychleji ovládnout zdejší místní správu prostřednictvím dosazeného německého vládního komisaře.

Na Moravě měly při budování těchto „mostů“ napomoci plánované dopravní stavby jako dálnice Vratislav-Vídeň a kanál Odra-Dunaj. Kromě toho se počítalo s budováním, resp. rozšiřováním vojenského cvičiště u Vyškova. Mezi německá „zájmová území“ na Moravě patřila města jak například Lipník nad Bečvou, Hranice, Dačice, Jemnice nebo Jevíčko. Svou roli strategicky umístěného „opěrného bodu“ pak měla tvořit osada *Libinsdorf*. Do vybraných oblastí byly po roce 1940 dosazováni němečtí kolonisté, a to na Olomoucko, Prostějovsko nebo Moravskobudějovicko. Během okupace se podařilo prakticky do všech zájmových měst a obcí prosadit německé vládní komisaře a posílit zejména německé školství v těchto oblastech. Na plnohodnotnou germanizaci však bylo ještě brzy.

Vzorovým „zpětně poněmčeným“ městem se měl stát Jindřichův Hradec na česko-moravském pomezí. Město bylo přitom obklopeno ze tří stran sudetoněmeckým územím s centrem v Nové Bystřici. Před okupací tu žily jen asi tři stovky Němců, tedy kolem 3 % celkové

populace. Nacisté však vždy zdůrazňovali, že se jednalo o bývalé „německé město“, které bylo teprve v posledním zhruba půlstoletí počeštěno. Díky agilnímu vládnímu komisaři Böhmovi se však podařilo „přivést zpět k němectví“ asi 2 500 lidí, čímž se formálně podíl německé populace zvýšil na čtvrtinu. Protože v Jindřichově Městě rovněž sídlila posádka wehrmachtu, byl německý vliv už na první pohled skutečně výrazný. Problém však spočíval v tom, že velká většina oněch „nových Němců“, které přivedl k „němectví“ Böhm neuměla mluvit německy. Právě proto takový přístup na konci roku 1940 poměrně rázně kritizoval jihlavský oberlandrát Eugen Fiechtner,¹⁹⁶³ pod jehož obvod město spadalo.¹⁹⁶⁴ Podle něj totiž nedělali „česky mluvící říšští občané“ příliš dobrý dojem: „*Ich habe schon an anderer Stelle darauf hingewiesen, daß die bisher über den deutschen Bevölkerungsstand in Neuhaus gemeldeten Zahlen leider zu hoch gegriffen sind. Tschechisch sprechende Reichsbürger kann es meines Erachtens nicht geben. Eine klare Scheidung der beiden Nationalitäten liegt nicht zuletzt auch im Interesse einer erfolgversprechenden und sinnvollen Volkstumspolitik.*“¹⁹⁶⁵ Na druhou stranu jihlavský vrchní zemský rada musel uznat, že v Jindřichově Hradci žila „početně výrazná a politicky aktivní německá národnostní skupina“, jejíž další posílení a upevnění shledával za žádoucí, ovšem s tím, že měly být využity jen normované postupy – jiný slovy: neměl se brát rozhodně každý zájemce.¹⁹⁶⁶

Další zájmovou oblastí na jihu Čech představovaly obce Suchdol nad Lužnicí a Tušův, které tvořily součást historického Vitorazska. V Suchdole žilo přitom asi 17 % Němců, což byl relativně silný podíl německého živlu. Zdejší německý vládní komisař však byl zcela jiné natury než jeho kolega z Jindřichova Hradce, a rozhodně neprosazoval vehementní germanizační politiku – spíše o šlo o podporu dosavadní německé komunity.

Západní Čechy pak stály ze záhadného důvodu poněkud stranou, ačkoliv se jednalo o pohraniční oblast a leželo tam několik „opěrných bodů“ i mimo velká města, a to především na Plzeňsku – Líně a na Klatovsku a Domažlicku – zejména Ohučov nebo Úborsko. Do budoucna se patrně počítalo s využitím tohoto prostoru jakožto spojnice Praha–Bavorsko, avšak konkrétní germanizační programy s tím zatím nepočítaly – alespoň ne v prvním sledu. Naopak nacisté vynaložili nemalé úsilí na kolonizační projekt na Mělnicku a Mladoboleslavsku, kde se ovšem nebylo možné opřít o žádné „opěrné body“, jelikož zdejší německá komunita byla velmi

¹⁹⁶³ MZA Brno, ÚŘP – služebna Brno, kar 4, inv. č. 58, Der Oberlandrat in Iglau – Deutschtumsprogramm für das Jahr 1941, 14. 12. 1940, fol. 2–3.

¹⁹⁶⁴ Původně patřil Jindřichův Hradec k OLB České Budějovice, v roce 1940 však došlo ke změně, přičemž město se stalo součástí země Morava a připadlo OLB Jihlava.

¹⁹⁶⁵ MZA Brno, ÚŘP – služebna Brno, kar 4, inv. č. 58, Der Oberlandrat in Iglau – Deutschtumsprogramm für das Jahr 1941, 14. 12. 1940, fol. 2–3.

¹⁹⁶⁶ Tamtéž.

geograficky roztráštěná a početně zanedbatelná. Sice se podařilo do oblasti v rámci „projektu Košátky“ přilákat několik málo set rodin, avšak jednalo se stále pouze o „pilotní projekt“, který ani nebyl dotažen do konce. Je to pochopitelné, protože kolonizační úsilí si vyžadovalo určitě mnohem delší dobu než těch několik let, co se s usazováním osadníků začalo.

Autochtonní protektorátní Němci nepředstavovali vůbec homogenní komunitu. Němci žijící v uzavřených enklávách nebo alespoň v početnějších společenstvích si dokázali vytvořit jakýsi pocit sounáležitosti, který byl navíc mnohem staršího data než Protektorát. Hovořili zpravidla stejným dialektem, měli společné zvyky a cítili se být skutečnými Němci. Na straně druhé tu byla relativně početná skupina „rozptýlených Němců“, kteří navíc mnohdy pocházeli původně ze sudetoněmeckého pohraničí (jiná situace byla na jazykové hranici, kde se jednalo povětšinou o původní Němce) a do českého vnitrozemí se dostali třeba až během první republiky, kam mnohdy odcházeli za prací. Za své partnery si pak často vybírali osoby české národnosti. Jejich národnostní sebeidentifikace byla mnohdy už slabší – cítili se být sice stále Němci, protože v německém prostředí vyrůstali, avšak hovořili už spíše česky a snažili se vycházet se svým českým okolím. Pokud však tyto „rozptýlení Němci“ získali německé občanství a navíc pakliže ještě inklinovali k nacismu, dočkali se ze strany svého českého okolí často ústrků, a nebo je Češi vystavovali bojkotu nebo napadání. Další svéráznou skupinu pak tvořili „noví Němci“, jež se rekrutovali zpravidla z osob dosud české národnosti – různí oportunisté nebo otevření kolaboranti – nebo z tzv. „národnostní mezivrstvy“. Na tyto „Němce“ se „skuteční Němci“ dívali „skrz prsty“ a často jimi přímo opovrhovali. Z hlediska rozšiřování německých řad však bylo přijímání „národnostně pochybných“ jedinců prakticky nezbytné. Často přitom neuměli německy nebo jen s velkými obtížemi. Jejich děti musely navštěvovat německé školy, aby se přizpůsobily německému prostředí. Tato snaha se setkávala se střídavými úspěchy. Tito „Němci“ pak byli mnohdy nepevní ve svých postojích a když se Třetí říši na frontě přestalo dařit, tak se snažili od svého „němectví“ spíše odpoutat.

O nějaké vnitřně konsolidované německé komunitě v Protektorátu tak nemohla být vůbec řeč. Nacisté se u nich přesto úporně snažili probudit alespoň sounáležitost s německým národem jako celkem. V tomto ohledu byla jejich snaha úspěšnější. Protektorátní Němci byli společensky separováni od českého okolí s tím, že se je nacisté snažili integrovat do „německého společenství“. Měli tak své vlastní školy, kulturní instituce, soudy, v řadě oblastí i lékaře atd. Těšili se pak různými sociálními výhodám. Na druhou stranu nebylo jednoduše možné se zcela přestat stýkat s Čechy – paradoxně právě i někteří skutečně autochtonní Němci měli mezi Čechy své přátele – nebo i příbuzné. Národnostně smíšené sňatky ostatně nebyly v Protektorátu vůbec výjimkou.

V každém případě nacistická *Volkstumspolitik* představovala velmi ucelený a široký soubor opatření, který se začal prakticky bezprostředně realizovat. Národnostní politika přitom působila ruku v ruce s politikou germanizační a rasovou. Nastavená relativně vysoká intenzita trvala nejméně do konce roku 1942. Pak nastala v roce 1943 možná jistá stagnace, avšak nastavený trend byl v základu ještě dodržován. K jasnému zpomalení došlo vlivem velkých vojenských neúspěchů v roce 1944. „Němectví“ jednoduše ztrácelo na přitažlivosti. Snad jen ti největší fanatici z řad kolaborantů se ještě v této chvíli snažili „změnit“ národnost na německou. Díky výsledku války se sice nepodařilo „dílo“ dokončit, přesto došlo k jistému zvýšení podílu německé populace, avšak rozhodně ne nijak extrémně. S ohledem na hospodářskou důležitost zázemí Čech a Moravy se neprováděla tak drakonická germanizační opatření spojená s rozsáhlými nucenými přesuny obyvatel jako v okupovaném Polsku. Nacistickou národnostní politiku lze v těchto limitech chápat jako relativně úspěšnou. Pokud by válka dopadla jinak, zřejmě by se podařilo v horizontu několika dekád českomoravské vnitrozemí poněmčít.

6.2 Poválečný odsun

Porážka nacistického Německa ve druhé světové válce vedla fakticky k ukončení národní existence nejen sudetských Němců v pohraničí, ale i jejich soukmenovců žijících ve vnitrozemí Čech a Moravy. Na základě Košického vládního programu z dubna 1945, dekretů prezidenta republiky a výsledků postupimské konference z léta 1945 byly vytvořeny předpoklady k rozsáhlým konfiskacím majetku Němců a kolaborantů a v neposlední řadě také k vysídlení německého obyvatelstva z obnoveného Československa. Dosavadní literatura se věnuje zcela pochopitelně nejvíce odsunu Němců z pohraničí – z bývalých Sudet,¹⁹⁶⁷ avšak v poslední době se objevují studie a vysokoškolské kvalifikační práce věnující se tomuto tématu také na území bývalého Protektorátu.¹⁹⁶⁸ Jelikož si poválečné vysídlení drtivé většiny německého

¹⁹⁶⁷ Ke genezi odsunu z německé perspektivy viz BRANDES, Detlef, *Cesta k vyhnání 1938–1945*, Praha 2002. Nezaujatý pohled z anglosaského prostředí podává GLASSHEIM, Eagle, *Cleansing the Czechoslovak Borderlands: Migration, Environment, and Health in the Former Sudetenland*, Pittsburgh 2016. Dosud nepřekonanou práci pak představuje kniha Tomáš Staňka – STANĚK, T., *Odsun. K české historiografické produkci týkající se odsunu* viz KUČERA, Jaroslav, *Česká historiografie a odsun Němců*, in: Soudobé dějiny, sv. 1, č. 2–3, 1994, s. 365–373.

¹⁹⁶⁸ MEZIHORÁK, František, *Olomoučtí Němci po druhé světové válce*, Olomouc 2008. HÁJEK, Martin, *Odsun Němců z Olomouce*, Vrahovice 2013. PETRÁŠ, Jiří, *Odsun Němců z Českých Budějovic*, in: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOCIAN, Jiří – KOKOŠKA, Stanislav (edd.), *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*, Praha 2005, s. 242–247. CARBOL, Pavel, *Odsun Němců z Frýdku-Místku*, in: BROKLOVÁ, Eva (ed.), *Věře Olivové ad honorem: sborník příspěvků k novodobým československým dějinám*, Praha 2006, s. 161–169. SCHALLNER, D., c. d., s. 297–313. LUKAS, Jiří, *Odsun německého obyvatelstva z Prahy v roce 1946*, in: Pražský sborník historický, sv. 23, 1990, s. 88–117. KOVAŘÍK, David, *Němci na Jindřichohradecku po roce 1945*, in: ARBURG, Adrian von – DVORÁK, Tomáš – KOVAŘÍK,

obyvatelstva z českomoravského vnitrozemí zasluhuje samostatné zpracování a na tento proces se tato práce primárně nezaměřuje, budeme se mu na tomto místě věnovat pouze v nezbytném rozsahu – tedy velmi stručně a veskrze schematicky.

Ještě před ukončením bojů uprchla ze zanikajícího Protektorátu většina říšských a dalších cizích Němců. Ti zpravidla odcházeli s ustupujícími jednotkami německé armády.¹⁹⁶⁹ Po 8. květnu pak došlo na některých místech v českomoravském vnitrozemí k živelnému a veskrze nelegálnímu vyhánění německých obyvatel. Přitom docházelo k četným excesům. K těm vůbec nejznámějším patří v první řadě tzv. brněnský pochod smrti, který se udál na konci května 1945. Takto bylo vyhnáno asi 20 000 brněnských Němců směrem k rakouským hranicím. Tato akce si přitom vyžádala smrt stovek lidí. Bez násilností a obětí na životech se pak neobešly ani „divoké odsuny“ Němců z Prahy, Jihlavska nebo Českých Budějovic.¹⁹⁷⁰

Zvláště odporný akt pomsty a „revolučních nadšenců“ se pak udál v květnu 1945 na Vitorazsku a v sousedním Suchdole nad Lužnicí.¹⁹⁷¹ Zdejší obyvatelstvo přitom patřilo povětšinou mezi národnostně nevyhraněné. Na těchto akcích na jihu Čech se podílely revoluční gardy a partyzánské oddíly. K násilnému vyhánění Němců docházelo například i v Jindřichově Hradci. Jeden z těchto oddílů pod vedením plk. Vladimíra Hobzy (1892–?).¹⁹⁷² Ten spolu s komunistou Václavem Maxou z Okresního národního výboru (ONV) v Třeboni byl hlavním strůjcem vyhánění obyvatel mikroregionu za rakouské hranice. A co víc – Maxa se postavil do čela samozvaných „lidových soudů“, které neváhaly popravovat desítky lidí v Tušti a Suchdole

D. (edd.), *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*, Brno 2010, s. 152–171. HERTL, Hanns – PILLWEIN, Erich – SCHNEIDER, Helmut – ZIEGLER, Karl Walter, *Brněnští Němci a jejich vyhnání: Souhrn z historického hlediska*, in: Jižní Morava: Vlastivědný sborník, roč. 33, sv. 36, 1997, s. 117–131. BORÁK, Mečislav, *Internační tábor „Hanke“ v Moravské Ostravě v roce 1945*, in: Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, č. 18/1997, s. 88–124. KAREL, Jan, *Sběrné středisko Bedřichov v letech 1945–1947 aneb Internační zařízení pro Němce na Havlíčkovobrodsku*, in: Memo, 2017/1, s. 28–66. TÝŽ, *Poválečný odsun Němců z Havlíčkovobrodsku 1945–1947*, diplomová práce, Pardubice 2017. ŠVANDA, Petr, *Odsun Němců ze Žďárska po druhé světové válce*, diplomová práce, Žďár nad Sázavou – Olomouc 2017. POŘÍZKOVÁ, Hana, *Odsun Němců z Prostějovska*, diplomová práce, Brno 2010.

¹⁹⁶⁹ STANĚK, T., *Odsun*, s. 53nn.

¹⁹⁷⁰ Tamtéž, s. 62nn. Podrobněji viz STANĚK, T. – ARBURG, Adrian von, Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945), 1. část, *Předpoklady a vývoj do konce května 1945*, in: Soudobé dějiny, sv. 12, č. 3–4, 2005, s. 465–533; TITÍŽ, *Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945)*, 2. část, *Československá armáda vytváří „hotové skutečnosti“*, vláda je před cizinou legitimizuje, in: Soudobé dějiny, sv. 13, č. 1–2, 2006, s. 13–49.

¹⁹⁷¹ Poválečné vyhánění z domovů v pohraničí, *Rozhledy010* [online], 2013, cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL: <<http://rozhledy2010.blogspot.com/2013/01/povalecne-vyhaneni-z-domovu-v-pohranici.html>>. Masakr na Vitorazsku začal 10. května 1945, *Rozhledy010* [online], 2013, cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL: <<http://rozhledy2010.blogspot.com/2013/01/masakr-na-vitorazsku-zacinal-10-kvetna.html>>. Masakr na Vitorazsku 25. května 1945, *Rozhledy010* [online], 2013, cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL: <<http://rozhledy2010.blogspot.com/2013/01/masakr-na-vitorazsku-25-kvetna-1945.html>>. Zákon na Vitorazsku opět přišel 26. května 1945, *Rozhledy010* [online], 2013, cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL: <<http://rozhledy2010.blogspot.com/2013/01/zakon-na-vitorazsku-opet-prisel-26.html>>. Srov. též MLYNÁRIK, Ján, *Tragédie Vitorazska 1945–1953: Poprava v Tušti*, Třeboň 2005.

¹⁹⁷² Tamtéž.

nad Lužnicí, přičemž byl zavražděn také bývalý německý starosta Tuště Hofhansl, který byl vlastně jediným skutečným Němcem.¹⁹⁷³ Přípravovaný „soud“ v Rapšachu nakonec zmařil kapitán SNB Josef Bártl z Brna.¹⁹⁷⁴ Z rozhodnutí zemského národního výboru byly podobné „lidové soudy“ zakázány. Během několika dalších měsíců se začalo vyhnané vitorazské obyvatelstvo pomalu vracet do svých domovů, které však byly často vyrabovány a poničeny.¹⁹⁷⁵

Represe, ponižování a zvláště ze strany státní moci i jejích lokálních vykonavatelů se nevyhnula ani „zákonným“ opatřením vůči německému obyvatelstvu. Krátce po skončení války ještě během května 1945 zajišťovaly ONV v českých zemích skutečné nebo domnělé Němce, kteří pak byli internováni nejprve v provizorních prostorách a poté byli přesunuti do různých internačních a sběrných táborů. V každém případě museli většinou opustit svůj domov.

Organizovaný odsun německého obyvatelstva započal v lednu 1946 a pokračoval v několika fázích až do roku 1948, kdy proběhly tzv. dodatečné transfery. Mezitím probíhaly také retribuce proti „zrádcům a kolaborantům“.¹⁹⁷⁶ Už v červnu 1945 byl vydán prezidentem Benešem tzv. velký retribuční dekret, jenž ustavil mimořádné lidové soudy, a tzv. malý retribuční dekret z října 1945, podle kterého byli trestáni „provinilci proti národní cti“, mezi něž patřili ze značné části také domácí kolaboranti. Menší provinění podle „malého dekretu“ postihovaly tzv. trestní nalézací komise při ONV. Majetek Němců, „zrádců a kolaborantů“ byl také konfiskován podle dekretů prezidenta č. 12/1945 Sb. a 108/1945 Sb.¹⁹⁷⁷ Na zkonfiskovaný majetek byly uděleny národní správy. Národní správci pak měli za úkol hospodařit s tímto majetkem až do doby převzetí definitivním vlastníkem.

Do vysídlených oblastí se poté v rámci státem řízeného osídlování se stěhovali čeští, slovenští a další „slovanští“ osadníci. Tato kolonizace pak trvala až do konce 40. let a posléze bylo hlavně pohraničí ještě „dosídlováno“.¹⁹⁷⁸ Osídlování umožnily dva dekrety prezidenta, a to č. 27/1945 Sb. a 28/1945 Sb.¹⁹⁷⁹ Za účelem správy majetku a obsazování bývalých německých nemovitostí osadníky byly zřízeny speciální úřady jako Národní pozemkový fond, Fond

¹⁹⁷³ Tamtéž.

¹⁹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁹⁷⁶ K retribučním viz např. FROMMER, Benjamin, *National Cleansing: Retribution against Nazi Collaborations in Postwar Czechoslovakia*, New York 2005.

¹⁹⁷⁷ Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. z. a n., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa; dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. z. a n., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

¹⁹⁷⁸ K problematice poválečného osídlování a dosídlování viz např.: WIEDEMANN, Andreas, „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“: *Osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*, Praha 2016.

¹⁹⁷⁹ Dekret prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. z. a n., o jednotném řízení vnitřního osídlení; dekret prezidenta republiky č. 28/1945 Sb. z. a n., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.

národní obnovy a Osídlovací úřad. Pochopitelně se tyto instituce primárně soustředily na pohraničí, ale svou činnost vyvíjely ve značném rozsahu i v dosavadních německých oblastech ve vnitrozemí jako na Jihlavsku, Olomoucku, v jižních Čechách nebo na jižní Moravě.

Až do fyzického odsunu byli Němci umístěni v internačních táborech – resp. sběrných střediscích. V severní polovině jihlavského jazykového ostrova tak byla zřízena sběrná střediska v Bedřichově (celkem čtyři tábory), Bartoušově a ve Štokách.¹⁹⁸⁰ V lednu 1946 se přitom v těchto střediscích nacházelo 1 416 Němců, které čekal odsun.¹⁹⁸¹ Nejednalo se však pouze o Němce z okresu Havlíčkův (dříve Německý) Brod, nýbrž i odjinud. Celkem bylo z těchto středisek v roce 1946 odsunuto 5 121 Němců,¹⁹⁸² což představovalo většinu zdejších německých obyvatel. Podobné rozsáhlé odsuny se pak uskutečnily i v jižní části jihlavského jazykového ostrova s centrem v Jihlavě.¹⁹⁸³ Určité potíže pak nastaly v případě odsunu pražských Němců, kteří se často transferu bránili legální cestou. Z tohoto problému se pak stalo politikum nejen na úrovni Prahy, ale i celého státu.¹⁹⁸⁴ Úsilí pražských Němců tudíž nemělo sebemenší naději na úspěch. Rozsáhlé organizované transfery Němců do Německa a Rakouska pak probíhaly v Brně, Českých Budějovicích, Plzni, Olomouci a Ostravě.

Vysídlování se však dotklo také Němců žijících v méně exponovaných oblastech bývalého Protektorátu. Odsunu se tak dočkala drtivá většina německých obyvatel Karlova – dříve *Libinsdorfu* na Žďársku. Z Karlova bylo přitom četnickou stanicí ve Vojnově Městci zajištěno ihned po válce pouhých 11 osob působících v NSDAP.¹⁹⁸⁵ Vysídlení byli také Němci z malých jazykových enkláv na západě Čech – v Ohučově (okr. Domažlice) a Úborsku (okr. Klatovy). Německé obyvatelstvo muselo opustit své domovy v Ohučově dne 12. června 1946. Do sběrného tábora v blízkém Holýšově se přesunulo 50 ohučovských Němců,¹⁹⁸⁶ tj. polovina těch, kteří se přihlásili k německé národnosti. Stejného dne došlo i k transportu 60 Němců ze sousedního Staňkova do stejného tábora.¹⁹⁸⁷ Z Holýšova pak byli všichni tito Němci odvezeni do amerického okupačního pásma v Německu. Odsun prý měl klidný průběh.¹⁹⁸⁸

Dramatičtější byl poválečný osud Němců z Úborska na Klatovsku, ačkoliv paradoxně právě v této malé vesnici spolu obě národnosti, téměř rovnocenně zastoupené, vycházely i za

¹⁹⁸⁰ KAREL, J., *Poválečný odsun Němců*, s. 34nn, 52nn, 59nn.

¹⁹⁸¹ Tamtéž, s. 98.

¹⁹⁸² Tamtéž, s. 100–105.

¹⁹⁸³ SCHALLNER, D., *Odsun jihlavských Němců*, s. 297–313.

¹⁹⁸⁴ STANĚK, T., *Odsun*, s. 184–186.

¹⁹⁸⁵ ŠVANDA, P., *Odsun Němců ze Žďárska*, s. 62–63.

¹⁹⁸⁶ SOkA Domažlice, MěNV Staňkov, sign. B 16, Kronika města Staňkov [orig. titul Chronik der Stadt Stankau begonnen am 23 August 1941] (IV. 1946 – X. 1946), pag. 145.

¹⁹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸⁸ Tamtéž.

okupace velmi dobře. Ostatně autor už v této práci poznamenal, že si Češi pochvalovali i dosaženého německého vládního komisaře z řad místních Němců. Podle úborského kronikáře se Němci chovali slušně i během osvobození, které provedla už 6. května americká armáda: „*Místní němci [sic] byli s převratem smířeni a slušně se chovali, takže nedošlo k žádným problémům ani zbourání.*“¹⁹⁸⁹ V den osvobození byl zatčen pouze Franz Seidl a předán americké armádě do vazby v sousedních Pocínovicích. Do obce pak vtrhla česká „*národní stráž*“ právě z Pocínovic a zajala všechny německé rodiny. Sám český obecní kronikář popisuje nedobré zacházení těchto českých „*revolucionářů*“ k místním Němcům: „*Týž den to bylo v neděli odpoledne přišla nár. stráž z Pocínovic dělat pořádek v naší obci a sebrali všechny německé rodiny i s příslušníky rodin a odvedli je do Pocínovic do školi [sic] k zavření. Slušně se snimi [sic] nezacházelo tu a tám náki [sic] ten políček si odnesli.*“¹⁹⁹⁰ Pak ovšem následovalo ostudné rabování, kterého se účastnili výhradně Češi z okolí – nikoliv místní: „*Jakmile němci opustili své domovi [sic] a ještě nebyli ze vsi venku přišli lidé z okolních vesnic a počali rabovat a brát co se dalo, a při tom rozbyli [sic] nábytek, okna a odnášeli si rance s prádlem a šatstvem.*“¹⁹⁹¹ Kronikář pak poznamenává, že se takové počínání vůči jejich německým sousedům, s nimiž vycházeli dobře, úborským Čechům vůbec nelíbilo.¹⁹⁹²

Úborští Němci se nakonec mohli z rozhodnutí velitele stráže v Pocínovicích a příslušných správních orgánů do svých domovů brzy vrátit, protože neměl kdo obhospodařovat jejich pole.¹⁹⁹³ Ačkoliv se Němci prý „*rádi vrátili*“, byli velmi překvapeni nad vyrabovanými domácnostmi. Klid však bohužel nenašli, protože je začali přepadat místní partyzáni, jak o tom píše ohučovský letopisec: „*Přes to že němci se slušně chovali byli stále pronásledováni tak tz. Partizáni [sic] i v nočních dobách přepadení ba i s bytů svých vyhnání a partizáni odnášeli co dalo, a při tom tělesně ublíženo. Stalo se že i v noci byli napadeny české rodiny a oloupený.*“¹⁹⁹⁴ Proti počínání těchto pozdních partyzánů se místní prakticky nemohli bránit. Úborští Němci si pak stěžovali u Američanů „*proti surovému zacházení*“ a do Úborska přišlo sjednat pořádek americké vojsko.¹⁹⁹⁵ Partyzáni tak museli ustoupit.

Po vydání příslušného prezidentského dekretu byl veškerý majetek Němců zabaven jako konfiskát. Ještě ve druhé polovině roku 1945 si přijížděli prohlížet německé usedlosti

¹⁹⁸⁹ SOkA Klatovy, AO Úborsko, inv. č. 1, sign. OK 168, Pamětní kniha obce Úborsko 1922–1962, pag. 45.

¹⁹⁹⁰ Tamtéž.

¹⁹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹⁹² Tamtéž, pag. 45–46.

¹⁹⁹³ Tamtéž, pag. 46.

¹⁹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁹⁵ Tamtéž, pag. 47.

v Úborsku čeští zájemci z okolních vesnic.¹⁹⁹⁶ Němci však mohli zatím zůstat na svém nyní již bývalém majetku pod dozorem národního výboru.¹⁹⁹⁷ Docházelo pak k postupnému ustavení národních správ. Úborští Němci pak čekal odsun, k němuž došlo ve dnech 14. května až 15. srpna 1946. Celkem bylo z Úborska vysídleno 10 německých rodin (resp. obyvatel deseti usedlostí) včetně bývalého vládního komisaře Johanna Metznera.¹⁹⁹⁸ Vysídlené Němce nejprve čekal transport do sběrného tábora v Železné Rudě a odtud je pak vlak převezl přes Domažlice do Bavorska. Po odsunutí Němců došlo ke zvolení tzv. zemědělské osídlovací komise, která měla na starost přidělování usedlostí novým českým osadníkům.¹⁹⁹⁹ Někteří z nově příchozích si však po obdržení půdy stěžovali na nouzi a prý mnozí dokonce i litovali, že „radši nezůstali na svém bývalém místě.“²⁰⁰⁰ Z původně národnostně smíšené obce, kde spolu příslušníci obou národností po celou dobu dobře vycházeli, se tak stala ryze česká vesnice.

Němci, kteří získali během okupace říšskou příslušnost, zůstali po válce bez občanství, protože československé občanství jim navraceno zpravidla nebylo.²⁰⁰¹ Pozbyly tak veškerých občanských práv a nesměli se například účastnit voleb v roce 1946. Zároveň dostávali daleko nižší přiděly potravin a dalších komodit než Češi. Z privilegované vrstvy se tak stala de facto diskriminovaná skupina obyvatel. Němci se také museli podrobit pracovní povinnosti. Určité výjimky se vztahovaly například na německé antifašisty, kteří byli oficiálně vyjmuti z odsunu, avšak ne vždy to bylo dodrženo. Mnozí z nich navíc opouštěli Československo i dobrovolně.

Nejhůře na tom byli Němci žijící ve velkých enklávách či komunitách. Ti se z drtivé většiny odsunu nevyhnuli a zůstalo jich na svých místech po roce 1946 jen zlomek. Z nich mohly zůstat především nepostradatelné odborné pracovní síly.²⁰⁰² O něco lépe na tom byli „rozptýlení Němci“, kteří navíc žili ve smíšených manželstvích s Čechy či Češkami. Právě v těchto specifických případech se dá hovořit o československé národnostní politice – v těchto ohledech se přibližující té nacistické. Pokud žili Němci ve smíšených manželstvích, zpravidla mohli zůstat se svou rodinou.²⁰⁰³ Jednalo se ale o věc kontroverzní a objevovaly se i názory, že děti z takových rodin vzešlé by mohli do budoucna představovat jisté „nebezpečí“ z národního hlediska. Na druhou stranu se české manželky Němců bránily s tím, že své děti vychovávaly v „českém duchu“ – před tím ostatně varovali za války nacisté.

¹⁹⁹⁶ Tamtéž, pag. 49.

¹⁹⁹⁷ Tamtéž, pag. 50.

¹⁹⁹⁸ Tamtéž, pag. 51–52.

¹⁹⁹⁹ Tamtéž, pag. 51.

²⁰⁰⁰ Tamtéž, pag. 53.

²⁰⁰¹ STANĚK, T., *Odsun*, s. 116nn.

²⁰⁰² Tamtéž, s. 290nn.

²⁰⁰³ Tamtéž, s. 318nn.

Některé české manželky Němců však byly se svými manželi přesto odsunuty.²⁰⁰⁴ Československé úřady pak mnohdy žádaly jejich zpětné přijetí, a tak se mohly vrátit. Některé se však už nevrátily a zůstaly v Německu či Rakousku. Československé orgány se nakonec totiž přiklonily k názoru, že vysídlení smíšených rodin, bez ohledu na to, že hlavou rodiny byl Němec, by znamenalo pro český národ citelnou ztrátu.²⁰⁰⁵ Takže nakonec zůstala velká většina nejen německých manželek Čechů, ale i němečtí manželé Češek. Smíšené sňatky v bývalém Protektorátu přitom nebyly vůbec výjimkou. Pokud držela celá rodina německou státní příslušnost, bylo jim posléze vráceno československé občanství. Tímto způsobem mohly zůstat v Československu tisíce bývalých protektorátních Němců. Stávalo se tak velmi často, že Němci, kteří zůstali, měli i blízké příbuzné, kteří naopak odsunuti byli. Díky politice vůči smíšeným manželstvím se objevilo množství oportunistek z řad svobodných nebo ovdovělých Němek, které usilovaly o co nejrychlejší sňatek s Čechem s cílem se vyhnout odsunu.²⁰⁰⁶ Československé úřady o těchto případech věděly a varovaly české muže před sňatky s Němkami.

Mezi zvláštní skupiny obyvatel, které nacisté počítali mezi Němce, patřily také osoby národnostně nevyhraněné („*národnostní mezivrstva*“) a dále nejružnější konjunkturalisté či kolaboranti, jež získali německou státní příslušnost. Těmto se odsun nakonec vyhnul a mohli zůstat. Byli však vyšetřováni trestními nalézacími komisemi ONV, které je mnohdy skutečně potrestaly peněžitými tresty či krátkým vězením. Ve vážnějších případech kolaborace pak museli dotyční počítat i s mnohaletými tresty odnětí svobody – pokud nebyli odsouzeni k smrti. Těmto bylo dříve či později navraceno československé občanství. Za rozhodně nikoliv ojedinělé můžeme považovat i případy, kdy se dotyční – a jednalo se většinou o lidi ze smíšeného prostředí – ničím neprovinili a dostali dokonce i osvědčení o národní spolehlivosti.

Autochtonní Němci, kteří zůstali v Československu, měli po delší dobu status občanů druhé kategorie. Navíc od roku 1946 docházelo k tzv. vnitřnímu odsunu – tedy rozptylu Němců žijících v koncentrovaných komunitách ve vnitrozemí.²⁰⁰⁷ Cílem československé národnostní politiky bylo tyto zbylé Němce co nejrychleji asimilovat v českém prostředí. Německá menšina tak nedisponovala žádnými národnostními právy – neexistovala možnost legálního sdružování, uzavřeny zůstaly německé školy, a tak jejich děti musely docházet do škol českých. Teprve od roku 1948 se začala situace poněkud zlepšovat, alespoň v otázkách právních

²⁰⁰⁴ Tamtéž, s. 166–167.

²⁰⁰⁵ Tamtéž, s. 324.

²⁰⁰⁶ Tamtéž, s. 327.

²⁰⁰⁷ KREISSLOVÁ, Sandra – NOVOTNÝ, Lukáš, *Kulturní život německé menšiny v České republice*, Praha 2015, s. 28.

jistot.²⁰⁰⁸ Přesto byli Němci ještě dlouhou dobu vystaveni diskriminaci. Němci se také museli učit česky, pakliže dostatečně neuměli, protože hovořit na veřejnosti německy se nepřipouštělo. Vláda nakonec umožnila Němcům v roce 1949 snáze získat zpět československé občanství ve snaze německou menšinu integrovat do společnosti.²⁰⁰⁹ Tento krok se však nesetkal s očekávaným výsledkem, a tak byl v dubnu 1953 schválen zákon č. 34/1953 Sb., kterým se kolektivně udělilo československé státní občanství všem Němcům se stálým bydlištěm v Československu.²⁰¹⁰ Němci, kteří přesto neměli o občanství zájem, byli nakonec v „dodatečném odsunu“ vysídleni.²⁰¹¹

Řada Němců pak odešla zcela dobrovolně formou emigrace do Německé spolkové republiky, tak jako tisíce jejich českých a slovenských spoluobčanů. Teprve v roce 1968 došlo k uznání německé menšiny ze strany československého státu.²⁰¹² Tehdy také vznikla legálně první poválečná organizace československých Němců – Kulturní sdružení občanů ČSSR německé národnosti. Politické poměry následného normalizačního období však přiměly mnoho dalších Němců emigrovat, a tak se německá menšina neustále zmenšovala. Navíc u dětí Němců se plně projeví asimilační tlaky, a tak se řada z těchto potomků hlásila k české národnosti. Po roce 1989 sice měly všechny národnostní menšiny garantovaná svá kolektivní práva, avšak díky desítkám let asimilačních procesů se k Němcům hlásilo stále méně osob. Němci, resp. jejich potomci, na tom byli s identifikací s německou národností podstatně hůře.

Přesné počty vysídlených bývalých protektorátních Němců nelze přesně vyčíslit, lze ale usuzovat z toho, kolik Němců zbylo v oblastech bývalých jazykových ostrovů a soustředěných komunit. Vycházíme přitom z výsledků prvního poválečného sčítání lidu z roku 1950.²⁰¹³ Nutno však připomenout, že řada „dosavadních“ Němců se během tohoto censu přihlásila k národnosti české nebo jiné.

Na území hlavního města Prahy se přihlásilo v roce 1950 k německé národnosti celkem 1 304 lidí, což představovalo pouze 0,14% podíl na celkové populaci. Na začátku roku 1940 se přitom přihlásilo k německé národnosti 26 313 lidí. Po odsunech tedy v Praze zbylo 5 % původní německé komunity. V Brně se k německé národnosti přihlásilo v roce 1950 celkem 1 464 lidí, což činilo 0,5 % všech obyvatel moravské metropole a pouhá 3 % původní německé

²⁰⁰⁸ Tamtéž, s. 31nn. K postavení německé menšiny po roce 1947 viz též STANĚK, T., *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*, Praha 1993.

²⁰⁰⁹ KREISSLOVÁ, S. – NOVOTNÝ, L., c. d., s. 33nn.

²⁰¹⁰ Tamtéž, s. 36.

²⁰¹¹ Tamtéž.

²⁰¹² Tamtéž, s. 46nn.

²⁰¹³ *Historická data v GIS* [online], údaje podle sčítání lidu z r. 1950, cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL: <<http://historickygis-cuni.opendata.arcgis.com/>>.

menšiny. V okolí Brna pak žilo v roce 1950 pouze 101 deklarováných Němců. Více než tisíc Němců pak žilo ještě v okrese Ostrava, což představovalo 0,6 % z celkové populace. V okrese Frýdek-Místek se přihlásilo k německé národnosti pouze 233 osob. Více než 1 % populace představovala německá menšina, která zůstala v okrese Olomouc, kde se k německé národnosti v roce 1950 přihlásilo 1 401 lidí. V okrese České Budějovice žilo po roce 1950 celkem 620 přihlášených Němců, což představoval zlomek předválečné populace. Na Plzeňsku pak zůstalo 794 Němců, což činilo necelé půlprocento celkového zdejšího obyvatelstva.

Relativně nejsilnější německá populace zůstala v oblasti zaniklého jazykového ostrova na Jihlavsku. V okresech Jihlava, Havlíčkův Brod a Pelhřimov žilo dohromady ještě 1 481 osob německé národnosti, což představovalo 1,25 % celkové populace těchto tří okresů. Nejsilnější podíl měli Němci přitom v okrese Havlíčkův Brod, kde ležely Štoky, a to 1,36 %. V okrese Jihlava se přihlásilo k Němcům 1,26 % populace a okrese Pelhřimov 1 %. V svých domovech se udrželo celkem 6,5 % původní německé populace jihlavského jazykového ostrova.

Početné německé komunity však žili ještě ve střední a na východní Moravě. V okresech Vyškov a Prostějov zůstalo v roce 1950 celkově 692 Němců. V okrese Hranice se přihlásilo pak k německé národnosti pouze 342 lidí a v okrese Přerov 218 osob. Mnoho Němců žilo do konce druhé světové války v Uherském Hradišti a okolí. V celém okrese Uherské Hradiště se však v roce 1950 hlásilo k Němcům pouhých 24 lidí.

V českém vnitrozemí však jistě zůstalo relativně mnoho lidí s německými předky. Ti se však již po válce hlásili k národnosti české. Jejich příbuzní dnes žijí nejčastěji v Německu a v Rakousku. Ti, kteří se k německé národnosti či německému dědictví otevřeně hlásí na území současné České republiky jsou už staršího věku a jejich potomci už ani neumí německy. Zbytky někdejších protektorátních Němců a jejich potomků se v současné době sdružují v německých kulturních spolcích. V Brně tak sídlí hned tři německé organizace: *Gemeinschaft Brünnner Bürger deutscher Nationalität ČR*, *Deutscher Sprach- und Kulturverein e. V. Brünn* a *Deutscher Kulturverband Region Brünn*.²⁰¹⁴ V Jihlavě pak působí organizace *Iglauer Regionalkulturverband*, v Praze *Verband der Deutschen Region Prag und Mittelböhmen* a v Plzni *Verein der Deutschen in Böhmen-Region Pilsen*.²⁰¹⁵ V rámci sudetoněmeckých organizací pak vznikla různá regionálně determinovaná sdružení, jež se zaměřují na Němce a jejich potomky z česko-moravského vnitrozemí, a to zejména z jazykových ostrovů.²⁰¹⁶ V současné době se postupně

²⁰¹⁴ *Landesversammlung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien* [online], cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL: <<http://landesversammlung.cz/de/>>.

²⁰¹⁵ Tamtéž.

²⁰¹⁶ *Sudetendeutsche Landsmannschaft Bundesverband e. V.* [online], cit. 10. 4. 2019, dostupný z URL: <<http://www.sudeten.de/>>.

proměňuje i společenský a mediální diskurs ve vztahu k bývalé německé menšině. Německé dědictví se v českých zemích již otevřeně připomíná, a to ne vždy jen s negativními konotacemi spojenými s nacistickou okupací.

6.3 Exkurs 1: „*Stary Němec*“ Josef Spitzer z Veské u Pardubic

V následujícím příběhu²⁰¹⁷ hraje klíčovou roli již zmiňovaný německý lingvista Franz Josef Beranek, který v roce 1936 nastoupil na pardubickou obchodní školu jako učitel němčiny. V té době vystupoval jako „*dr. František Josef Beránek*“.²⁰¹⁸ Pocházel z jihomoravské Břeclavi, kde se dne 8. srpna 1902 narodil do železničářské rodiny Bohumíra Beránka a jeho manželky Antonie, rozené Ježkové.²⁰¹⁹ Ačkoliv byl po obou rodičích českého původu, hrdě se hlásil v dospělosti k Němcům. Ve 20. letech studoval na Německé univerzitě v Praze filologii a v roce 1932 zde získal doktorát.²⁰²⁰ Tehdy už používal německou variantu svého jména – *Franz Josef Beranek*.²⁰²¹ Od roku 1929 se Beranek živil jako učitel němčiny na českých středních školách.²⁰²²

Do Pardubic byl přeložen z Jindřichova Hradce na základě dekretu ministerstva školství a národní osvěty ze dne 23. června 1936 s účinností od 1. září téhož roku.²⁰²³ V Pardubicích záhy získal i domovské právo.²⁰²⁴ Na zdejší obchodní škole (pozdější obchodní akademii) vyučoval německý jazyk a konverzaci.²⁰²⁵ Na začátku školního roku 1937/1938 se stal třídním učitelem třídy I. B na odborné škole pokračovací pro živnosti obchodní, jež působila v rámci obchodní školy.²⁰²⁶ Je zajímavé, že se během své učitelské služby podepisoval zásadně českým tvarem svého jména.

Přestože pracoval Beranek jako středoškolský profesor, byl zapáleným vědcem. Zabýval se zprvu především jazykem jidiš v Československu,²⁰²⁷ avšak se svým příchodem do

²⁰¹⁷ Následující text představuje pouze mírně upravenou část autorovy studie NOVOTNÝ, R., *Německé kolonie Weska, Gunstdorf a Kleindorf (1780–1946): Případová studie k asimilačním procesům v malých jazykových enklávách*, in: *Východočeský sborník historický* 33, 2018, s. 79–147, zde s. 131–144.

²⁰¹⁸ SOkA Pardubice, Obchodní akademie (dále jen OA) Pardubice, př. č. 149/1993, ukn 15, Katalogy 1936–1937.

²⁰¹⁹ MZA Brno, Sb. matrik, FÚ Břeclav, sign. 2427, Matrika N (1901–1909), fol. 110.

²⁰²⁰ NOVOTNÝ, R., *Německé kolonie*, s. 131.

²⁰²¹ Dále bude užívána jen německá forma jeho jména, kterou během svého života používal nejčastěji.

²⁰²² WEGER, Tobias, „*Volkstumskampf*“ ohne Ende? Sudetendeutsche Organisationen, 1945–1955, Frankfurt am Main 2008, s. 586.

²⁰²³ SOkA Pardubice, AM Pardubice, kar 614, Matrika domovských příslušníků, František Beránek, 1936–1938.

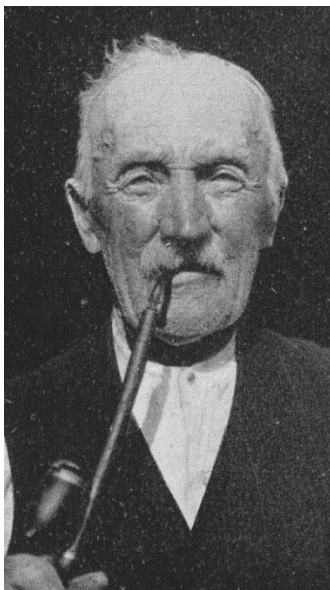
²⁰²⁴ Tamtéž.

²⁰²⁵ SOkA Pardubice, OA Pardubice, př. č. 149/1993, ukn 16, Třídní katalogy 1937–1938.

²⁰²⁶ Tamtéž, Katalog třídy I. B odborné školy pokračovací pro živnosti obchodní pro školní rok 1937/1938.

²⁰²⁷ Např. BERANEK, F. J., *Yidish in Tshekhosllovakay*, in: *Yivo bleter*, 9, 1936, s. 63–75.

Pardubic objevil nové výzkumné téma – zaniklé německé osídlení na Pardubicku, které považoval za jazykový nebo „národnostní ostrov“ (*Volksinsel*). Beranek se k tomuto tématu dostal patrně díky četbě Rosůlkových prací a dalších českojazyčných a německojazyčných textů.²⁰²⁸ Navštívil také pražský Archiv země České, kde prostudoval pozemkové knihy všech německých osad na Pardubicku a navíc ještě Kovanska.²⁰²⁹ Beranek se osobně vydal do bývalých německých vesnic a měl možnost vést rozhovory s jejich obyvateli.²⁰³⁰

Obr. 22: Josef Spitzer, „starý Němec“ z Veské u Pardubic.
Zdroj: Beranek, 1954

Důkladnější terénní výzkum uskutečnil ve Veské, kde se seznámil s Josefem Spitzerem (1858–1946), jenž byl zdejším posledním žijícím mluvčím starého kladského nářečí (obr. 22).²⁰³¹ V té době žil ještě v Moravanském Wenzel (Václav) Ender, který jej taktéž ovládal, ale ten zemřel už v roce 1938.²⁰³² Spitzerovi bylo tehdy již 80 let a přestože v mládí ovládal dialekt svých rodičů, v době Berankovy návštěvy upřednostňoval spisovnou němčinu.²⁰³³ Nicméně už léta hovořil hlavně česky.²⁰³⁴ Sám se s hrdostí označoval za „starého Němce“.²⁰³⁵

²⁰²⁸ TÝŽ, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzschen Volksinsel bei Pardubitz in Ostböhmen*, in: *Schlesisches Jahrbuch* 11, 1939, s. 153–167, zde s. 167.

²⁰²⁹ Tamtéž.

²⁰³⁰ Tamtéž.

²⁰³¹ Tamtéž, s. 165.

²⁰³² Tamtéž.

²⁰³³ Tamtéž. TÝŽ, *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, in: *Zeitschrift für Volkskunde* 51, 1954, s. 237–251, zde s. 240.

²⁰³⁴ Tamtéž.

²⁰³⁵ TÝŽ, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzschen Volksinsel*, s. 167.

Josef Spitzer se narodil dne 15. července 1858 ve Veské v domě č. 14.²⁰³⁶ Jeho otcem byl zdejší familiant Karl Spitzer (1817–1897) a jeho matkou Magdalena, dcera Johanna Pelze. Kmotrem dítěte se stal mlynář Jan Meliš ze Zminného. Spitzerovi předci pocházeli z vesnice Sokolec (původně *Falkenberg*) v novorudském kraji (*Neuroder Kreis*) v severním Kladsku blízko hranic se Slezskem.²⁰³⁷ Na Pardubicko se vypravil Spitzerův pradědeček Anton Spitzer (ca. 1739–1794) se svou chotí Susanne a synem Antonem.²⁰³⁸ Bezprostředně po emigraci z Kladska pobývala rodina krátce v Šonově na Broumovsku, kde se jim narodila v roce 1779 dcera Catharina.²⁰³⁹ Anton Spitzer si postavil ve Veské dům s tehdejším číslem 12 (po přechlívání 14). Po smrti svého otce se stal v roce 1801 novým familiantem syn Anton Spitzer ml. (ca. 1775–1847).²⁰⁴⁰ Ten se v roce 1806 oženil s Theresií Fibichovou.²⁰⁴¹ Jejich čtvrtým potomkem byl právě Karl Spitzer, otec Josefa Spitzera.²⁰⁴²

Do rodiny Karla a Magdaleny Spitzerových se narodilo celkem pět dětí, z nichž byl Josef nejmladší.²⁰⁴³ Nejstarší bratr Josefa Spitzera Augustin (1844–?) později sloužil ve Vídni jako policejní strážník.²⁰⁴⁴ Josef Spitzer navštěvoval školu ve Veské v době působení Josefa Schindlera, který v ní vyučoval česko-německy. Díky tomu se Spitzer naučil mluvit i číst a psát nejen ve spisovné němčině, ale i v českém jazyce. Později byl pak svědkem sporů o vyučovací jazyk. Jako osmiletý chlapec musel slyšet dělostřelecké salvy během slavné bitvy u Hradce Králové (u Sadové).²⁰⁴⁵ Není známé, čím se Spitzer později vyučil, ale většinu svého života pracoval v zemědělství na usedlosti po svém otci. V roce 1887 byl evidován jako záložník domobrany.²⁰⁴⁶

V lednu 1889 se v Dřítči oženil ve svých 31 letech s tamější českou dvacetiletou dívkou Marií Plchovou.²⁰⁴⁷ Během dalších let se jim narodilo celkem jedenáct dětí: Anna (1889), Marie (1891), Josef (1893), Anežka (1895), Františka (1897), František Josef (1899), Karel Václav (1901), Karel (1903), Antonín (1906), Marta (1907) a Ladislav (1909).²⁰⁴⁸ Tři z nich však

²⁰³⁶ SOkA Pardubice, Sběrka druhopisů matrik okresu Pardubice (dále jen Sb. druhopisů matrik), FÚ Sezemice, ukn 5380, roč. 1858, Matrika N, Veská, 15. 7. 1858.

²⁰³⁷ NOVOTNÝ, R., Německé kolonie, s. 133.

²⁰³⁸ Tamtéž.

²⁰³⁹ Tamtéž,

²⁰⁴⁰ Tamtéž.

²⁰⁴¹ SOA Zámorsk, FÚ Sezemice, sign. 1555, Matrika O, fol. 77 (78), 12. 2. 1806.

²⁰⁴² Tamtéž, sign. 1552, Matrika N, 16. 7. 1817.

²⁰⁴³ Tamtéž, fol. 62–82. SOkA Pardubice, Sb. druhopisů matrik, FÚ Sezemice, ukn 5361, 5364, 5367, 5370, 5371, 5374, 5377, 5380, Matriky N, roč. 1849–1858.

²⁰⁴⁴ SOA Zámorsk, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 7934, Matrika O, fol. 459.

²⁰⁴⁵ BERANEK, F. J., *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 240.

²⁰⁴⁶ NOVOTNÝ, R., Německé kolonie, s. 133.

²⁰⁴⁷ Tamtéž, Sb. druhopisů matrik, FÚ Dřítč, ukn 686, roč. 1889, Matrika O, 22. 1. 1889.

²⁰⁴⁸ Tamtéž, FÚ Sezemice, ukn 5432–5470, Matriky N a Z, roč. 1889–1909.

zemřely krátce po narození (Anežka, Karel Václav a Antonín). Ve Spitzerově národnostně smíšené rodině se hovořilo především česky a děti vedla k české výchově matka Marie.²⁰⁴⁹ Přesto starší potomci navštěvovali školu ve Veské ještě v době, než došlo ke změně vyučovacího jazyka na český. To byl případ nejstarších dcer Anny a Marie, jež docházely do vesecké školy před rokem 1900.²⁰⁵⁰ Dcera Anna Spitzerová se pak nějaký čas podepisovala německy a kuren-tem jako *Anna Spitzer*.²⁰⁵¹ Mladší děti však už byly vyučovány jen v češtině. Ve Veské se ostatně už delší dobu mluvilo spíše česky než německy.

V roce 1897 zemřel ve věku 80 let Spitzerův otec,²⁰⁵² jenž prožíval svá poslední léta na výminku. Rodinu zasáhla poté v roce 1913 velká tragédie, když zemřela Spitzerova manželka Marie ve věku pouhých 45 let.²⁰⁵³ Stárnoucí Josef Spitzer, kterému bylo v té době téměř 55 let, tak zůstal na hospodářství sám. Musely mu proto pomáhat jeho dosud ještě nezletilé děti. V roce 1921 se znovu oženil s vdovou Marií Samkovou z Nového Hradce Králové.²⁰⁵⁴ Spitzer se krátce angažoval v místní politice. V roce 1909 byl totiž členem osadního výboru Veské, který v tu dobu projednával odloučení od Koloděj.²⁰⁵⁵

Když se při sčítání lidu v roce 1910 přihlásil ve Veské k německému jazyku pouze jeden člověk, je možné, že se jednalo právě o Spitzera. Přímý důkaz však schází, protože se z tohoto censusu nedochovaly sčítací archy. Při dalším sčítání v roce 1921 se každopádně Spitzer s celou svou rodinou přihlásil k české národnosti na základě mateřské řeči.²⁰⁵⁶ V jeho domě v té době žili jen čtyři lidé – kromě Spitzera samotného ještě jeho dva mladší synové Ladislav a Karel a dále hospodyně Anna Kosinová. Veská byla sice už českou vesnicí, ale stále tu žilo množství lidí německého původu, kteří vyrůstali v dobách německé převahy. Sám Spitzer přitom ještě nepatřil mezi úplně nejstarší obyvatele osady. Nejdéle žijící pamětnicí byla tehdy více než osmdesátiletá Eleonora Fibichová, roz. Englichová, která se narodila 22. března 1840.²⁰⁵⁷ Stařenka dožívala v domě Karla Macase (č. p. 12). Přestože byla čistě německého původu a němčinu patrně ovládala lépe než Spitzer, přihlásila se i ona k české národnosti. Ve Veské ještě žila

²⁰⁴⁹ Sám Spitzer měl přitom i české předky. Jeho babička z matčiny strany Magdalena byla dcerou Jana Šimka ze Srchu. SOA Zámorsk, FÚ Sezemice, sign. 1557, Matrika O, fol. 120, 13. 2. 1844.

²⁰⁵⁰ NOVOTNÝ, R., Německé kolonie, s. 134.

²⁰⁵¹ SOkA Pardubice, Sb. druhopisů matrik, FÚ Sezemice, ukn 5450, roč. 1903, Matrika N, 3. 4. 1903. Anna byla kmotrou bratra Karla.

²⁰⁵² Tamtéž, ukn 5440, roč. 1897, Matrika NOZ, část Z, 27. 10. 1897.

²⁰⁵³ Tamtéž, ukn 5480, roč. 1913, Matrika Z, 29. 9. 1913.

²⁰⁵⁴ SOA Zámorsk, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 7934, Matrika O, fol. 517, 8. 10. 1921.

²⁰⁵⁵ NOVOTNÝ, R., Německé kolonie, s. 134.

²⁰⁵⁶ SOkA Pardubice, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921, kar 59, Veská, č. p. 14.

²⁰⁵⁷ SOA Zámorsk, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1552, Matrika N, fol. 50, 22. 3. 1840. Ve sčítacím operátu je ovšem chybně uvedeno datum narození 21. 3. 1841. SOkA Pardubice, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921, kar 59, Veská, č. p. 12.

Antonie Bauchová (č. p. 2), Marie Kornová a dále pak rodiny Kerzelů (jméno už bylo často počestřováno na *Kercl*), Janischů a Köhlerů.²⁰⁵⁸ Odpověď na otázku, proč se ani nejstarší potomci německých osadníků nepřihlásili k německé národnosti (potažmo mateřské řeči!), leží v rovině spekulací. Možná za tím stála tehdejší euforie po vzniku Československa. Sčítací komisaři mohli zbyvší staré rodilé Němce určitým nátlakem přimět k prohlášení se za Čechy.²⁰⁵⁹ V roce 1930 se pak ve Veské poněkud překvapivě přihlásili k německé národnosti čtyři lidé,²⁰⁶⁰ mezi něž mohl patřit i Spitzer.²⁰⁶¹

Pozůstatky německého osídlení byly patrné ještě také v sousedním Staročernsku, které bylo stejně jako Veská založeno během raabizace. Posledním zdejším rodilým mluvčím němčiny byl František (Franz) Herzig (1846–1930), který pracoval v roce 1921 jako pětasedmdesátiletý na svém hospodářství při domu č. 7.²⁰⁶² Sám se přitom narodil dne 29. prosince 1846 do smíšené německo-české rodiny.²⁰⁶³ Jeho otcem byl Franz Herzig st. a matkou Dorota Teplá ze Spojila. Přesto se dá soudit, že německý vliv na výchovu patrně převažoval. Základní vzdělání získal mladý Herzig na triviální škole ve Veské, kde v té době učil ještě Fabian Zimmer, který vedl výuku výhradně v němčině.²⁰⁶⁴ Hlavně díky matce neměl ovšem problémy ani s češtinou. Ta u něj asi převážila po roce 1871, kdy se oženil s Češkou Marií Pecákovou ze Spojila.²⁰⁶⁵ Ještě v 70. letech se podepisoval ryze německy jako *Franz Herzig*,²⁰⁶⁶ později pak jako *Frant[išek]Herzig*, ale až do konce života vždy kurentem.²⁰⁶⁷ Protože Herzig zemřel v roce 1930,²⁰⁶⁸ neměl se s ním možnost setkat Beranek.

Kromě Herzigů žili ve Staročernsku ve 20. letech ještě zástupci rodů Wolfů (počestřené *Volfů*), Knapů (dříve *Knappe*) a Hainců (*Hainců*).²⁰⁶⁹ Staročernsko se teprve až v roce 1926 osamostatnilo od Spojila.²⁰⁷⁰ V osadě Malolánské, která zůstávala součástí Černé za Bory, se po první světové válce toho z německé minulosti příliš nedochovalo. Z německých rodů se tu zachovala jen rodina Wolfova (*Volfova*) na č. p. 14.²⁰⁷¹ Pravděpodobně posledním zdejším

²⁰⁵⁸ SOkA Pardubice, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921, kar 59, Veská.

²⁰⁵⁹ Srov. RÁDL, E., *Národnost jako vědecký problém*, s. 43–47.

²⁰⁶⁰ *Statistický lexikon obcí v zemi České*, Praha 1934, s. 240.

²⁰⁶¹ Sčítací operáty ze sčítání lidu z roku 1930 spravuje Národní archiv. Pro možný výskyt osobních údajů dosud žijících osob je nelze zatím zcela zpřístupnit ke studiu široké veřejnosti.

²⁰⁶² SOkA Pardubice, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921, kar 51, Staročernsko, č. p. 7.

²⁰⁶³ SOA Zámorsk, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1552, Matrika N, fol. 128, 29. 12. 1846.

²⁰⁶⁴ NOVOTNÝ, R., *Německé kolonie*, s. 136.

²⁰⁶⁵ SOA Zámorsk, Sb. matrik, DÚ Pardubice, sign. 6615, Matrika O, fol. 295, 19. 9. 1871.

²⁰⁶⁶ NOVOTNÝ, R., *Německé kolonie*, s. 136.

²⁰⁶⁷ Tamtéž.

²⁰⁶⁸ SOkA Pardubice, Okresní soud (dále jen OS) Pardubice, ukn 419, Rejstřík k dědickým spisům (1930–1931).

²⁰⁶⁹ NOVOTNÝ, R., *Německé kolonie*, s. 136.

²⁰⁷⁰ Tamtéž.

²⁰⁷¹ SOkA Pardubice, OkÚ Pardubice (1850–1945), Sčítání lidu 1921, kar 60, Malolánské.

mluvčím starého dialektu byl nicméně Josef Schiller, který se narodil v roce 1850 jako syn Antona Schillera a jeho manželky Theresie, roz. Wolfové.²⁰⁷² Zemřel dne 3. prosince 1933,²⁰⁷³ takže ani s ním se nemohl Beranek seznámit.

Posledním informátorem, jenž mohl vyprávět o lidové kultuře v bývalých německých vesnicích na Pardubicku tak zůstal Josef Spitzer. Toho Beranek neváhal označit za „*živý pomník kladského národa ve východních Čechách*“.²⁰⁷⁴ Rozhovory se „*starým*“ Spitzerem později radil Beranek k těm „*nejkrásnějším vzpomínkám ze svých jinak vskutku neradostných pardubických let*“.²⁰⁷⁵ Strávili spolu mnoho hodin před obecním hostincem, v jeho výminku nebo na dvoře. Své vzpomínky z dětství líčil Spitzer převážně v českém jazyce, který ovládal lépe než svou mateřštinu.²⁰⁷⁶ Berankovi vyprávěl o krojích, zvycích, pověstech (např. o vodníkovi) a dokázal si ještě vzpomenout na některé říkanky, pořekadla, popěvky, ale také hry.²⁰⁷⁷ Tyto útvary lidové slovesnosti Spitzer dokázal reprodukovat ve dialektu a jejich původ sahal patrně do staré domoviny veseckých Němců.²⁰⁷⁸

Jeden z původně kladských popěvků přitom obyvatelé Veské přizpůsobili místním podmínkám, a tak vznikla originální variace vtipně komentující obyvatele jednotlivých domů: „*1. Leffler schlocht a Kolb. 2. Bauch kriecht s holb. 3. Der Benda kriecht s Gekrise. 4. Der Fikejs is driwer bise. 6. Karn kemmt mit der Fochtel raus. 7. Die Kerzl-Karln macht sich gar nischt draus. 8. Der Blažek stihť m hucha Barge. 9. Beim Rada macha se spetzige Quarge. 10. Fiwich stihť underm Nußbeemla. 11. Der Kerzl-Franzn well ni die Melch rehma. 13. Jantsch is kleen. 14. Spitzer bleibt ni garne drheem*“.²⁰⁷⁹ Některá domovní čísla z různých důvodů chyběla, ale Spitzer si vybavil ještě jeden rým, tentokrát však v českém znění: „*U Tyrychů nad vraty točí se kolo zlatý*“.²⁰⁸⁰ Celý popěvek musel vzniknout až ve druhé polovině 19. století – tedy až někdy během Spitzerova dětství.²⁰⁸¹ Spitzer dále prokázal znalost celé řady německých modliteb s nářečními prvky.²⁰⁸²

²⁰⁷² SOA Zámorsk, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 4363, Matrika N (1819–1874), fol. 105, 25. 4. 1850.

²⁰⁷³ Tamtéž.

²⁰⁷⁴ BERANEK, F. J., *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 240.

²⁰⁷⁵ Tamtéž.

²⁰⁷⁶ Tamtéž.

²⁰⁷⁷ Tamtéž, s. 241–247.

²⁰⁷⁸ Ve skutečnosti se nejednalo o standardní kladské nářečí. V Kladsku se totiž mluvilo dvěma dialekty (severním a jižním). Jedna část z původních osadníků pocházela z oblasti severního a druhá z jižního Kladska. Menšina kolonistů přišla navíc ze Slezska. Dialekt veseckých a dalších „pardubických“ Němců tak vznikl smíšením až třech nářečních forem. Srov. BERANEK, F. J., *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 251.

²⁰⁷⁹ BERANEK, F. J., *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 245.

²⁰⁸⁰ Tamtéž, pozn. 18.

²⁰⁸¹ Tomu odpovídala jména držitelů jednotlivých domů použitá v popěvku. V polovině 19. století ještě například Bendovi nevlastnili dům č. 3. NOVOTNÝ, R., *Německé kolonie*, s. 137.

²⁰⁸² BERANEK, F. J., *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 247–251. Čerpal přitom ze staré rodinné modlitební knihy.

Beranek se při svém terénním výzkumu zaměřil nejen na rozhovory s obyvateli vesnic, resp. pamětníkem Spitzerem, ale využil i jednu z hlavních etnografických metod – pozorování. Všiml si tak například stavebních památek, ale dokonce i fyzického vzezření nositelů kladsko-německých příjmení, a to bez ohledu na to, že se k německé národnosti nehlásili. Mezi nimi bylo prý možné často najít „*německé typy člověka*“ (*deutsche Menschentypen*), jež měly odpovídat tehdejší Němcům v Kladsku a Slezsku.²⁰⁸³ Beranek se tak zjevně nechal inspirovat v té době populárními rasovými teoriemi. V duchu biologického determinismu pak připomněl, že „*německá krev*“ někdejších osadníků „*obohatila*“ český národ.²⁰⁸⁴

S vyvrcholením tzv. sudetoněmecké krize v září 1938 se Beranekův pobyt v Pardubicích chýlil ke konci. Přes svůj český původ se cítil být sudetským Němcem a našel zalíbení v rozmáhajícím se Henleinově hnutí. Se svým učitelským kolegou Eduardem Kurzem opustil náhle začátkem školního roku pardubickou obchodní akademii,²⁰⁸⁵ aby se oba přidali k sudetoněmeckým bojůvkám v pohraničí.²⁰⁸⁶ Tyto „*politické události*“ mu tak znemožnily pokračovat v bádání.²⁰⁸⁷ Po Mnichovu se stal členem NSDAP a posléze i SA.²⁰⁸⁸ Se Spitzerem ještě nějakou dobu udržoval alespoň korespondenční styky, přičemž ve svém článku v roce 1939 zveřejnil jeden z Spitzerových dopisů, který byl psán dvojjazyčně.²⁰⁸⁹

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava se mohl Beranek vrátit k vědecké práci. V letech 1939–1944 publikoval sérii odborných statí zaměřených na problematiku německého „ostrova“ na Pardubicku. Nebylo to však jeho jediné téma. Od roku 1942 působil ve slovenském Kežmaroku na německém Ústavu pro vlastivědný výzkum (*Institut für Heimatforschung*), kde se zabýval zkoumáním německých jazykových ostrovů na Spiši. Vedle toho psal i nadále o dialektech jazyka jidiš. V roce 1943 se pak habilitoval a o rok později se stal mimořádným profesorem pro etnologii (*Volkskunde*) a „*kmenové dějiny*“ Moravy na Německé Karlově univerzitě v Praze.²⁰⁹⁰ Navázal také nepřímou spolupráci s Nadací Reinharda Heydricha pro vědecký výzkum, pro níž zpracovával studii na téma novověkého německého osídlení

²⁰⁸³ TÝŽ, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzigischen Volksinsel*, s. 165; TÝŽ, *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 239.

²⁰⁸⁴ TÝŽ, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzigischen Volksinsel*, s. 165.

²⁰⁸⁵ K přejmenování na obchodní akademii došlo právě k začátku školního roku 1938/1939.

²⁰⁸⁶ SOKA Pardubice, AM Pardubice, kar 614, Matrika domovských příslušníků, František Beránek. Ředitelství obchodní akademie k tomu sdělilo: „*profesor Dr. Ing. Eduard Kurz ještě s profesorem Dr. Františkem Beránkem, kteří byli německé národnosti, v měsíci září 1938 odešli z ústavu a více se nevrátili.*“ Tamtéž, sign.A 5118/41, Obchodní akademie v Pardubicích Městskému úřadu Pardubice, policejnímu oddělení, 4 . 11. 1941.

²⁰⁸⁷ BERANEK, F. J., *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzigischen Volksinsel*, s. 154.

²⁰⁸⁸ WEGER, T., „*Volkstumskampf*“, s. 586.

²⁰⁸⁹ BERANEK, F. J., *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzigischen Volksinsel*, s. 166.

²⁰⁹⁰ WEGER, T., „*Volkstumskampf*“, s. 586. MORRISEY, Christof, *Ethnic Politics and Scholarly Legitimation: The German Institut für Heimatforschung in Slovakia, 1941–1944*, in: HAAR, I. – FAHLBUSCH, M., *German Scholars and Ethnic Cleansing*, s. 28–50, zde s. 46.

v Čechách.²⁰⁹¹ Po odsunu do Německa po roce 1945 začal působit v Hessenu a od roku 1962 na univerzitě v Giessenu.²⁰⁹² Sám si stěžoval, že po jeho vynuceném odchodu z Čech se ztratila řada jeho vědeckých poznámek z terénního výzkumu ve Veské.²⁰⁹³

Mezitím Spitzer reagoval na výzvu okupačních úřadů,²⁰⁹⁴ a tak už v létě 1939 se přihlásil k německé národnosti za účelem získání německé státní příslušnosti.²⁰⁹⁵ Německé občanství mu pak bylo skutečně uděleno. Od té doby se v úředních dokumentech uvádělo, že ve Veské žil jeden Němec.²⁰⁹⁶ Spitzerovo jméno posléze figurovalo i na seznamu „*německých hospodářství*“ na území pardubického oberlandrátu.²⁰⁹⁷ Svou usedlost přitom předal už v roce 1935 svému nejmladšímu synovi Ladislavovi,²⁰⁹⁸ který se stejně jako zbytek rodiny Spitzerů k německé národnosti nepřihlásil. Je možné, že Spitzera přesvědčil k žádosti o německé občanství Beranek. Zůstává však záhadou, proč okupační úřady k tomu nepřiměly i syna Ladislava s jeho rodinou, když bylo tehdy běžnou praxí, že německou příslušnost získávali téměř automaticky i rodinní příslušníci.²⁰⁹⁹ Podle všeho ale obyvatelům někdejších německých kolonií u Pardubic nevěnovali pozornost ani nacističtí „rasoví badatelé“.

Přihláška k Němcům měla pro Spitzera po válce velmi nepříjemnou dohru. V červnu 1945 byl zatčen sezemickými četníky a poslán do věznice okresního národního výboru (ONV) v Zemské donucovací pracovně v Pardubicích.²¹⁰⁰ V době vazby mu již přitom bylo 87 let! Před právní komisí ONV se od počátku snažil o brzké propuštění. Ve své výpovědi uvedl: „*Pocházím z německých rodičů a byl jsem němec [sic], ale děti jsou češi [sic] a já během okupace jsem se k Němcům nehlásil, takže nevím, jakou mám příslušnost. Jsem narozen 15. 7. 1858, je mně tedy 87 let, jsem starý, nemohu nikomu škodit a nesnáším dobře vazbu, nemohu nikam utéci a proto žádám, aby bylo rozhodnuto o mém propuštění.*“²¹⁰¹ Spitzerovo tvrzení o tom, že se k Němcům nehlásil, se nezakládalo na pravdě, protože o občanství prokazatelně sám požádal. Podle zprávy

²⁰⁹¹ NA Praha, NSM, sign. 110–4/555, Příloha ke zprávě o činnosti Nadace Reinharda Heydricha v období od 1. 6. 1943 do 31. 5. 1944, fol. 20.

²⁰⁹² WEGER, T., „*Volkstumskampf*“, s. 586.

²⁰⁹³ BERANEK, F. J., *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 251.

²⁰⁹⁴ Srov. NOVOTNÝ, R., *Nacistická národnostní politika*, s. 184–186.

²⁰⁹⁵ SOkA Pardubice, AO Veská, ukn 3, *Kniha domovských listů (1879–1948)*. Za tímto účelem mu byl 23. 7. 1939 vydán domovský list jako doklad k přihlášce k německé státní příslušnosti.

²⁰⁹⁶ NA Praha, ÚŘP–ST, sign. 109–2/84, *Přehled počtu německého obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava k 1. 3. 1940*. SOA Zámorsk, NSDAP – krajské vedení Hradec Králové, kar 1, inv. č. 3, *Přehled počtu německého obyvatelstva k 31. 12. 1940*.

²⁰⁹⁷ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 80, *Seznam německých zemědělských podniků v oberlandrátu Pardubice*, nedat.

²⁰⁹⁸ SOkA Pardubice, OS Pardubice, sign. D II 470/46, *Kvitanice ke splátce ceny postupní 10. 7. 1935, 1. 7. 1937*.

²⁰⁹⁹ Srov. NOVOTNÝ, R., *Služebna*, s. 282–300.

²¹⁰⁰ SOkA Pardubice, ONV Pardubice (1945–1949), *Trestní nalézačí komise (dále jen TNK)*, kar 347, sign. 372/45 (Josef Spitzer), *Hlášení četnické stanice v Sezemicích*, 13. 6. 1945.

²¹⁰¹ Tamtéž, TNK, kar 347, sign. 372/45, *Spitzerova výpověď před právní komisí ONV*, 15. 6. 1945.

četnické stanice v Sezemicích se sami okupanti o Spitzerovi dozvěděli, „*vyhledali jej a podporovali jej potravinami a později peněžitě.*“²¹⁰² Tato informace však může být rovněž nepřesná. Vzhledem k okolnostem byl Spitzer nakonec už 14. června 1945 propuštěn na svobodu proti slibu, že se bude zdržovat ve svém bydlišti.²¹⁰³

Právní komise ONV pak nakonec trestní řízení proti Spitzerovi dne 9. ledna 1946 zastavila.²¹⁰⁴ Roli patrně sehrál jeho vysoký věk a skutečnost, že jeho rodina se k německé národnosti nehlásila. Přesto byl i nadále považován za bývalého německého státního příslušníka, což pro něj znamenalo například omezení volebního práva.²¹⁰⁵

„*Starý Němec*“ Josef Spitzer zemřel dne 8. dubna 1946 ve věku nedožitých 88 let.²¹⁰⁶ Do matriky přitom duchovní zapsal, že zesnulý byl německé národnosti.²¹⁰⁷ Beranek se o jeho smrti nedozvěděl, avšak v 50. letech předpokládal, že „*už určitě také jeho už dlouho pokrývá zelený drn.*“²¹⁰⁸ Spitzer byl pohřben na sezemickém hřbitově, kde dodnes jeho ostatky spočívají (obr. 9). Zanechal po sobě pět dětí (dcery Annu Plecháčkovou, Marii Kerzelovou, Františku Solničkovou a syny Ladislava a Karla) a dva vnuky.²¹⁰⁹ Předmětem dědického řízení byl pouze peněžitý obnos na vkladní knížce, protože dům byl už ve 30. letech přenechán Ladislavu Spitzerovi. Jelikož byl však zemřelý za války německým státním příslušníkem, úřady vkladní knížku zadržely. Obnos se použil na zaplacení výloh za Spitzerovu vazbu.²¹¹⁰

Ladislav Spitzer (1909–1970) spolu se svým bratrem Karlem, který se usadil v Černé za Bory, požádali o vydání osvědčení o národní spolehlivosti, v čemž jim bylo vyhověno.²¹¹¹ Ladislav pak pokračoval v hospodaření na Spitzerově usedlosti ve Veské, než polnosti získalo do správy místní jednotné zemědělské družstvo (JZD Veská). Ladislav Spitzer byl posléze zvolen v roce 1964 do Místního národního výboru ve Veské a stal se členem finanční komise.²¹¹² Národní výbor úřadoval v budově bývalé německé školy, která po změně vyučovacího jazyka přečkala až do roku 1925, kdy byla pro malý počet žáků zrušena a vesecké děti pak docházely

²¹⁰² Tamtéž, Hlášení četnické stanice v Sezemicích, 13. 6. 1945.

²¹⁰³ Tamtéž, Usnesení právní komise ONV Pardubice, 14. 6. 1945.

²¹⁰⁴ Tamtéž, Usnesení právní komise ONV Pardubice, 9. 1. 1946.

²¹⁰⁵ SOkA Pardubice, ONV Pardubice (1945–1949), kar 62, ONV Pardubice Místnímu národnímu výboru ve Veské ve věci voličských seznamů osob, jež žádaly o udělení německé státní příslušnosti, 8. 4. 1946.

²¹⁰⁶ Tamtéž, OS Pardubice, sign. D II 470/46, Zapsání úmrtí, 2. 8. 1946.

²¹⁰⁷ Tamtéž, Sb. druhopisů matrik, FÚ Sezemice, ukn 5561, roč. 1946, Matrika Z, 8. 4. 1946.

²¹⁰⁸ BERANEK, F. J., *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 240.

²¹⁰⁹ SOkA Pardubice, OS Pardubice, sign. D II 470/46, Zapsání úmrtí, 2. 8. 1946.

²¹¹⁰ Tamtéž, Zděnek Šlemr, notář v Pardubicích, Okresnímu soudu Pardubice, 13. 9. 1946.

²¹¹¹ SOkA Pardubice, ONV Pardubice (1945–1949), kar 60, Žádost o osvědčení o československé státní příslušnosti, č. j. R 1 235-5, 13. 12. 1948 (Karel Spitzer), č. j. R 1 240-5, 16. 12. 1948 (Ladislav Spitzer).

²¹¹² Tamtéž, Místní národní výbor MNV Veská, kar 1, Výsledky voleb do MNV ve Veské, 14. 6. 1964. Tamtéž, ukn, nezpr., Zápis Finanční komise MNV Veská (1964–1975).

do školy v Sezemicích.²¹¹³ Původní domovní číslo 16 bylo změněno na č. p. 20. Po smrti Ladislava Spitzera 30. prosince 1970 si jeho dům rozdělila manželka Marie s dcerou.²¹¹⁴ Tím skončil pozoruhodný příběh kdysi německé rodiny Spitzerů původem z Kladska, která se během raabizace podílela na založení osady Veská u Pardubic.

6.4 Exkurs 2: Český kolaborant a „Němec“ František Nešetřil

K německé národnosti se v období Protektorátu hlásili také někteří čeští kolaboranti. To byl případ i Františka Nešetřila (obr. 23), rolníka z Dolan nedaleko Skutče ve východních Čechách. František Nešetřil se narodil 26. listopadu 1900 v Kutříně u Perálce v tehdejší politickém okresu Vysoké Mýto do rodiny Františka Nešetřila a jeho manželky Antonie, roz. Celarové.²¹¹⁵ Oba jeho rodiče byli české národnosti. Nešetřil absolvoval pouze obecnou školu, dalšího vzdělání nedosáhl. Původně byl katolík, ale ve 20. letech přešel k československé církvi. Oženil se pak s Marií Dušánkovou, nar. 15. prosince 1899 v Dolanech. Manželé se pak usadili v rodišti nevěsty v Dolanech č. p. 8.²¹¹⁶ Nešetřil pak pracoval jako rolník na své usedlosti. Rodina měla dvě děti – dceru Marii (nar. 1926) a Sidonia (nar. 1927).²¹¹⁷

Už za první republiky inklinoval Nešetřil ke krajní pravici a stal se členem fašistické strany (Národní obce fašistické).²¹¹⁸ Začátkem okupace se ujal vedení organizace Árijská pracovní fronta (APF) pro soudní okres Skuteč.²¹¹⁹ Podle poválečné vyšetřovací zprávy „*pořádal schůze, získával členy pro hnutí v jednotlivých obcích [...] Dále pak pořádal se členy ‚Arijské pracovní fronty‘ cvičení v Dolanech, které bylo určeno pro různé oslavy, pořádaných Němci. Nešetřil propagoval nacistické myšlenky, zrádcoval český lid, vymáhal na českých lidech příspěvky na německý červený kříž. Týž byl ve službách Němce Hundta z Luže, který byl komisařským vedoucím v obvodu býv. Oberlandratu Pardubice. Za tyto zrádčovské služby byl Nešetřil odměněn tím, že byl jmenován komisařem převzatých židovských kožařských obchodů v Hlinsku a Něm. Brodě.*“²¹²⁰ Nešetřil patřil mezi přední kolaboranty v oblasti Skutečska,

²¹¹³ Tamtéž, kar 1, Seznam uživatelů a vlastníků, 24. 4. 1966. Ve 20. letech byla snaha veseckou školu zachránit přiškolením obce Zminný, která však o to nestála. Srov. O. ULLRICH, *O českou školu*, s. 96.

²¹¹⁴ SOKA Pardubice, MNV Veská, kar 2, Rozhodnutí Státního notářství Pardubice, spis. zn. D 1/71-12 p.v., 10. 6. 1971.

²¹¹⁵ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, sign. LS 590/46, Zpráva o pověsti, 24. 7. 1945.

²¹¹⁶ Tamtéž, Zpráva o zatčení, 24. 5. 1945.

²¹¹⁷ Tamtéž, Staatsangehörigkeit des Franz Nesetřil, geb. am 26. 11. 1900, wohnhaft in Hlinsko, 25. 11. 1943.

²¹¹⁸ Tamtéž, Zpráva o zatčení, 24. 5. 1945.

²¹¹⁹ Tamtéž.

²¹²⁰ Tamtéž.

Vysokomýtska a Hlinecka. Čile přitom spolupracoval s ostatními kolaboranty v regionu. Pořádal různá setkání, na kterých vystupoval známý kolaborant Opletal z Hradce Králové. Na těchto akcích zaznívaly ty nejodpornější antisemitské výroky. Nešetřil se zároveň neštítil udávat ve velkém své sousedy a další spoluobčany nebo udáním alespoň vyhrožoval. Stal se tak konfidentem pardubického gestapa. Tím zavinil perzekuci nejméně čtyř Čechů.

Obr. 23: František Nešetřil ze Skutečska – aktivní kolaborant.
Zdroj: SOA Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim

Podobně jako řada jiných kolaborantů usiloval Nešetřil v roce 1940 o získání německé státní příslušnosti pro sebe i svou rodinu. Tím otevřeně rezignoval na své „češství“. Žádost podal 27. června 1940 u oberlandrátu v Pardubicích. Ačkoliv žádost ještě nebyla vyřízena, sám – když se mu to hodilo – se neváhal označovat za Němce. Tak se to stalo i v případě vyšetřování jeho násilného chování vůči příslušníkům četnické stanice v Nových Hradech z února 1940. Za to dostal rozsudkem krajského soudu v Chrudimi ze dne 21. května 1940 trest odnětí svobody podmíněně.²¹²¹ Nešetřil se však proti trestu odvolal s tím, že se hlásil k německé národnosti a případ měl převzít německý úřední soud v Pardubicích: „*Odsouzený se proti výměru trestu odvolal a podal zmatečnou stížnost. Mezi tím si spisy o Nešetřilovi vyžádal německý úřední soud v Pardubicích pod čís. 2 A R 1133/40. Nešetřil se údajně hlásí k německé národnosti.*“²¹²² Nakonec se podařilo Nešetřilovi protektorátní úřady přesvědčit, že získal německou státní

²¹²¹ Tamtéž, Četnická stanice Nové Hradce zemskému četnickému velitelství v Praze, 10. 6. 1940.

²¹²² Tamtéž.

příslušnost, a tak byla celá věc projednávána na státním zastupitelství při německém vrchním zemském soudu v Praze.²¹²³ Němečtí občané totiž nepodléhali českým soudům.

Později se však ukázalo, že Nešetřil ještě německé občanství neobdržel a zůstal tedy stále protektorátním příslušníkem.²¹²⁴ Žádost však ležela stále na stole úřadu OLR Pardubice. V lednu 1942 dostala žádost k posouzení služebna RuSHA v Pardubicích, která měla celou rodinu Nešetřilových vyšetřit z rasového hlediska, zda byla „*schopna poněmčení*“.²¹²⁵ Do jeho bydliště v Dolanech se vypravil osobně vedoucí služebny Wilhelm Jaworek. Ten sice pochválil rodinu za to, že byla jejich domácnost „*v pořádku*“, avšak vznesl pochybnosti o „*němectví*“ celé rodiny: „*Der bei einer Pelzwarenfirma in Hlinsko i.B. als Einkäufer beschäftigte Nesetril Franz hat außer geringen Deutschkenntnissen keine Bindungen zum Deutschtum. Seine Frau kann überhaupt nicht deutsch. Lediglich die beiden Kinder haben sich während eines einjährigen Schulbesuches gewisse Deutschkenntnisse angeeignet. Die Wohnung war in Ordnung, der Eindruck der Familie haltungsmäßig nicht schlecht. Nesetril Franz selbst wurde anlässlich des Besuches nicht angetroffen.*“²¹²⁶

Rasové hodnocení rodiny však bylo daleko horší. Samotný Nešetřil byl pro svou nepřítomnost ohodnocen jen podle fotografie a Jaworek jej klasifikoval jako „*stark ostbaltisch bestimmter Mischling*“ a zařadil jej do skupiny RuS IV. Jeho manželka Marie prý vykazovala znaky východobaltické, dinárské a alpínské rasy, přičemž měřila jen 159 cm – i ona dostala hodnocení RuS IV. Podobně i dcera Marie byla označena za míšenku alpínské a východobaltické rasy, což opět odpovídalo stupni RuS IV. Syn Zdeněk (sic) byl označen za míšence s alpínskými rysy, avšak podle Jaworka vypadal „*nejlépe z celé rodiny*“, a obdržel tak hodnocení RuS III: „*Er ist erscheinungsbildlich der Beste in der Familie.*“²¹²⁷ „*Sippenwert*“ celé rodiny stanovil Jaworek stupněm IV. Ohodnocen však byl i otec paní Nešetřilové Jan Dušánek, který byl hodnocen „*rasovým vzorcem*“ 4/5 cd BII. Rasový examinátor označil rodinu za „*neschopnou poněmčení*“, a tím nedoporučil vydání německé státní příslušnosti, což zdůvodnil těmito slovy: „*Da die rassische Zusammensetzung der Familie in ihrer Gesamtheit ein Erscheinungsbild bestimmt, das unter dem guten Durchschnitt liegt, müssen Einwendungen bezüglich der Zuerkennung der deutschen Staatsangehörigkeit an diese tschechische Familie ohne Bindungen zum Deutschtum erhoben werden.*“²¹²⁸ Z „*rasového hlediska*“ tedy

²¹²³ Tamtéž, Četnická stanice Nové Hradky velitelství četnického oddělení Chrudim, 27. 2. 1941.

²¹²⁴ Tamtéž, Staatsangehörigkeit des Franz Nesetril, geb. am 26. 11. 1900, wohnhaft in Hlinsko, 25. 11. 1943.

²¹²⁵ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, RuS-Dienststelle Pardubitz – Antrag auf Zuerkennung der deutschen Staatsangehörigkeit, Nesetril Franz mit Frau und 2 Kindern, aus Dollan, 29. 1. 1942.

²¹²⁶ Tamtéž.

²¹²⁷ Tamtéž.

²¹²⁸ Tamtéž.

představoval aktivní kolaborant Nešetřil se svou rodinou „*neúnosný přírůstek pro německý národ*“. Pochopitelně však vůbec netušil, že byl rasově zkoumán. Rasoví examinatori vedli totiž na první pohled „obyčejný“ úřední pohovor s žadatelem – a přitom jej bedlivě sledovali.

Rozhodnutí o udělení nebo neudělení německé státní příslušnosti se Nešetřil nedočkal až do roku 1944. Mezitím celou věc dostalo k vyřízení patřičné oddělení zemského úřadu v Praze.²¹²⁹ Protože byl Nešetřil skutečně agilním kolaborantem a udavačem, nepřály si ho zřejmě nacistické úřady zcela odradit, a tak s ním i nadále spolupracovaly. To vše nakonec vedlo k tomu, že i přes nepříznivý rasový posudek mu bylo nakonec německé občanství uděleno – stalo se tak dne 13. července 1944, kdy získala německou státní příslušnost i jeho manželka.²¹³⁰ Jejich děti přitom už dříve navštěvovaly německou školu v Chrudimi.²¹³¹ Nešetřil se rovněž stal příslušníkem SA při místní skupině NSDAP ve Vysokém Mýtě.²¹³² Podle jednoho svědka se však Nešetřil oblékal do hnědé košile SA už dříve.²¹³³ Na konci července 1944 obdržel Nešetřil také zbrojní pas.²¹³⁴ Působil také v RAD a nakonec se stal i příslušníkem wehrmachtu, což po válce okomentoval takto: „*Byl jsem také u odvodu, byl jsem uznán schopným, na vojnu jsem nešel, protože jsem měl odklad jako zemědělec.*“²¹³⁵ Do wehrmachtu nakonec narukoval i jeho syn. Podle poválečného šetření se však Nešetřil stal koncem války coby německý občan příslušníkem *Volkssturmu*.²¹³⁶ Nešetřil byl typickým „*novým Němcem*“ – byl českého původu a neuměl pořádně ani německy – nacisté ho však stejně přijali mezi sebe, protože se jim jednoduše hodil, přestože jeho „rasové“ či osobní kvality rozhodně nebyly nikterak dobré.²¹³⁷

Nešetřil byl se svou manželkou po válce zatčen 24. května 1945 četníky z Rychmburku (dnes Předhradí) u Skutče.²¹³⁸ Oba byli vzati do vazby. Nešetřil se ke své kolaboraci s Němci doznal.²¹³⁹ Případ se následně dostal před Mimořádný lidový soud v Chrudimi, který vyslechl všechny dostupné svědky a hlavní přelíčení se konalo 12. června 1946.²¹⁴⁰ Soud ho uznal vinným z aktivní kolaborace s nacisty, ze zrady za přihlášku k německé národnosti a službu v nacistických ozbrojených složkách a také za svou konfidentskou činnost. K tíži mu nakonec

²¹²⁹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, sign. LS 590/46, Staatsangehörigkeit des Franz Nesetřil, geb. am 26. 11. 1900, wohnhaft in Hlinsko, 25. 11. 1943.

²¹³⁰ Tamtéž, Zpráva o zatčení, 24. 5. 1945; Protokol sepsaný před vyšetřující komisí MNV Skuteč, 6. 6. 1945.

²¹³¹ Tamtéž, Zpráva o zatčení, 24. 5. 1945.

²¹³² Tamtéž, MNV Vysoké Mýto – vyšetřující komise – protokol, 17. 1. 1946.

²¹³³ Tamtéž, Protokol o výpovědi Jana Kašpara z Chlumu, 25. 8. 1945.

²¹³⁴ Tamtéž, Wehrpaß – Franz Nesetřil.

²¹³⁵ Tamtéž, Protokol sepsaný před vyšetřující komisí MNV Skuteč, 6. 6. 1945.

²¹³⁶ Tamtéž, MLS Chrudim – rozsudek, 12. 6. 1946.

²¹³⁷ Do dotazníku pro členy Árijské pracovní fronty uvedl Nešetřil ke svým jazykovým znalostem: „*tschechisch, teilweise: deutsch*“. Tamtéž, Dotazník Árijské pracovní fronty (německy) – Fr. Nešetřil.

²¹³⁸ Tamtéž, Zpráva o zatčení, 24. 5. 1945.

²¹³⁹ Tamtéž, Protokol sepsaný před vyšetřující komisí MNV Skuteč, 6. 6. 1945.

²¹⁴⁰ Tamtéž, MLS Chrudim – rozsudek, 12. 6. 1946.

příspělo i to, že na konci války se snažil oportunisticky navázat spolupráci s partyzány: „*pokud jde o podporu ruských zajatců se strany obžalovaného, příp. jeho styky s partyzány, zjistil, že obžalovaný, který byl po celou dobu okupace postrachem celého okolí z vypočítavosti v poslední době před revolucí snažil se opatřiti si různé polehčující okolnosti.*“²¹⁴¹ Nešetřil dostal doživotní trest vězení, což soudce okomentoval těmito slovy: „*Byl proto Františku Nešetřilovi vyměřen trest doživotního žaláře, jakožto jeho vině přiměřený, ježto podle názoru soudu se jedná o bezcharakterního prospěcháře, který zradil český národ a když viděl, že jeho plány ztroskotaly, zrazoval i Němce k nimž se přihlásil.*“²¹⁴² Lépe by snad Nešetřilovo počínání nešlo okomentovat... Nešetřil musel okamžitě po výroku soudu nastoupit svůj trest.²¹⁴³

Trestní stíhání bylo vedeno také proti jeho manželce Marii: „*Pokud jde o manželku zrádce Nešetřila Marii, rozenou Dušánkovou, lze míti za to, že rovněž zrádcovskou činnost svého manžela podporovala, své děti poněmčila a k tomu také hlavně dopomáhal její otec Jan Dušánek, bytem v Dolanech čp. 8, obec Strátež.*“²¹⁴⁴ Trestní stíhání vůči ní však bylo nakonec zastaveno a odsouzení za čin „*proti národní cti*“ se nedočkala.²¹⁴⁵

Nešetřil pak usiloval ve vězení ve Valdicích o snížení trestu. V roce 1948 podal žádost o milost, přičemž mu nebylo vyhověno.²¹⁴⁶ V roce 1950 byl pak Nešetřil přemístěn z Valdic do věznice Ostrov u Karlových Varů.²¹⁴⁷ Aby mohl se svými žádostmi o zmírnění trestu uspět, snažil se ve vězení chovat vzorně, což se mu dle zpráv věznice vcelku dařilo: „*Jeho chování během výkonu trestu jest nezávadné. Kázeňsky trestán nebyl. Jiných závadových poznatků k jeho osobě nebylo zjištěno. Skýtá záruku, že po svém případném propuštění povede řádný život. Je povahy mírné spíše samotář. Jeho poměr k práci je dobrý, pracuje v hlubině na 115 %. Stále podepisuje pracovní závazky, které plní. Svěřenou mu práci vykonává svědomitě a poctivě.*“²¹⁴⁸ Nešetřil se nakonec opravdu dočkal zmírnění trestu, když mu prezident republiky změnil na základě návrhu ministra spravedlnosti svým rozhodnutím ze dne 17. června 1954 trest odnětí svobody na doživotí na trest odnětí svobody ve výměře 15 let.²¹⁴⁹ Spolu s vazbou si Nešetřil v té době „*odseděl*“ devět let, a tak mu zbývalo šest let vězení.

Následovala pak žádost o podmíněčné propuštění o rok později. Okresní prokuratura v Hlinsku se však k tomu stavěla zamítavě: „*Okresní prokurátor je toho názoru, aby odsouzený*

²¹⁴¹ Tamtéž.

²¹⁴² Tamtéž.

²¹⁴³ Tamtéž, Nařízení, aby byl trest vykonán, 12. 6. 1946.

²¹⁴⁴ Tamtéž, Zpráva o zatčení, 24. 5. 1945.

²¹⁴⁵ Tamtéž, Okresní soud ve Skutči, 11. 7. 1947.

²¹⁴⁶ Tamtéž, Vyrozumění o zamítnutí milosti, 11. 2. 1949.

²¹⁴⁷ Tamtéž, Oznámení o přemístění vězně, 27. 3. 1950.

²¹⁴⁸ Tamtéž, Řízení o individuální amnestii, 29. 6. 1953.

²¹⁴⁹ Tamtéž, Ministerstvo spravedlnosti v Praze – František Nešetřil, došlo na Lidový soud Chrudim 6. 7. 1954.

*František Nešetřil si ještě nějakou dobu odpykal uložený mu trest odnětí svobody a nedoporučuje, aby odsouzený byl již podmíněčně propuštěn. Odsouzený v době okupace, tedy za největšího ohrožení naší vlasti, sloužil okupantům, udával české vlastence, což ohrozilo životy mnoha občanů.*²¹⁵⁰ I přes toto negativní stanovisko byl nakonec Nešetřil dne 24. května 1955 po deseti letech věznění podmíněčně propuštěn na svobodu se zkušební dobou šesti let.²¹⁵¹ Komise krajského soudu v Karlových Varech své rozhodnutí odůvodnila takto: „*Komise zjistila ze zprávy vězeňského ústavu, že výkon trestu splnil již u odsouzeného po všech stránkách svůj výchovný účel a že je tedy možno očekávat, že odsouzený nadále povede řádný život pracujícího člověka. [...] I po stránce politické se projevuje kladně. Pravidelně se zúčastňuje školení, vypůjčuje si a čte knihy z táborové knihovny a projevuje se jako stoupenec dnešního zřízení.*“²¹⁵² Zdá se tedy, že se Nešetřil nezměnil – stále to byl stejný oportunist, který náhle „prozřel“, když mu to mělo být k jeho vlastnímu užitku. Jeho další osudy jsou nám už neznámé, avšak zdá se, že nebyl evidován jako spolupracovník komunistické Státní bezpečnosti, což by se asi u člověka jeho ražení dalo očekávat.

6.5 Exkurs 3: Smíšená manželství

Na podzim 1941 posuzovala služebna RuSHA v Pardubicích chystaný sňatek tehdy 21leté Blanky Tietzové původem z Vysokého Mýta, která žila toho času v Pardubicích, kde pracovala jako úřednice.²¹⁵³ Šlo o dceru etnického Němce Franze Tietze, který získal již v roce 1939 německé státní občanství, a Češky Eleonory, která sňatkem obdržela též německou státní příslušnost. Blanka Tietzová byla toho času rovněž držitelkou německé příslušnosti. Její otec byl příslušníkem NSDAP. Přesto, že její otec byl Němec, chodila Blanka do české obecné a měšťanské školy, přičemž ale absolvovala jeden rok na německé obchodní škole. Doma se hovořilo německy i česky. Uměla tak dobře obě řeči.

Chystala se provdat za Čecha Františka Jirouska, se kterým se znala už více let a vztahy nepřerušily ani „*kritické dny*“ let 1938 a 1939. Rasový referent si pochvaloval především pořádek v domácnosti rodičů nevěsty: „*Sowohl Blanka Tietz als auch deren Eltern machen einen guten Eindruck, der Haushalt selbst ist in bester Ordnung obzwar Frau Tietz heute noch als*

²¹⁵⁰ Tamtéž, Okresní prokuratura v Hlinsku – Nešetřil Frant. – žádost o podmíněčné propuštění, 11. 2. 1955.

²¹⁵¹ Tamtéž, Usnesení pro podmíněné propuštění z trestu při krajském soudu v Karlových Varech, 24. 5. 1955.

²¹⁵² Tamtéž.

²¹⁵³ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 83, RuS-Dienststelle Pardubitz – Ehegesuch der deutschen Staatsangehörigen Blanka Tietz mit dem Protektoratsangehörigen Franz Jirousek, 21. 10. 1941.

*Klavierlehrerin Studen gibt.*²¹⁵⁴ Blančina sestra Olga se provdala za Čecha ze Zlína. Její otec jakožto *Parteigenosse* příliš nesouhlasil s tím, že si jeho druhá dcera bere také Čecha, ale nakonec jim dal své požehnání.

Z rasového hlediska nevyvstaly ze strany referenta RuSHA žádné námitky, přičemž se prý jednalo o „*einen ziemlich ausgeglichenen Mischling, bei dem zu dem nordischen Anteil einige ostische Merkmale hinzukommen*“.²¹⁵⁵ Byla tedy zařazena do rasové kategorie RuS II. Její snoubenec, protektorátní příslušník František Jirousek byl ryzím Čechem, který se narodil v roce 1912 v Rosicích nad Labem (dnes součást Pardubic). Chodil jen do českých škol. Rovněž byl dříve příslušníkem Sokola. Na rasového referenta Jaworka učinil „*docela dobrý dojem*“. Jeho budoucí tchán Tietz se prý za něj zaručil: „*Parteigenosse Tietz nimmt Einfluss, das Jirousek, Franz, bei der deutschen Firma Worch in Sesemitz Arbeit nimmt.*“²¹⁵⁶ Vzhledem k jeho postojům v letech 1938–1939 bylo prý vyloučeno, že by se jednalo o charakterově slabého jedince, který se k Němcům hlásil jen z důvodu finančních výhod. Z čistě rasového hlediska byl shledán „*fálsko-východobaltickým míšencem*“ a zařazen do kategorie RuS II. Byl tak uznán jako „*wiedereindeutschungsfähig*“.²¹⁵⁷ Proti zamýšlenému sňatku tak nebyly vzneseny žádné námitky. Jaworek mu doporučil, aby sám usiloval o získání německého občanství.

Blanka Jirosková, roz. Tietzová, byla pro svůj německý původ vyšetřována po válce trestní nalézací komisí při ONV Pardubice. Ta však v roce 1947 rozhodla o zatavení trestního řízení.²¹⁵⁸ Ve zdůvodnění rozhodnutí stálo: „*Obviněné klade se za vinu, že v době zvýšeného ohrožení republiky dopustila se provinění proti národní cti tím, že dne 15. 6. 1939 v Pardubicích jako Češka přihlásila se o německou státní příslušnost a tuto také dne 1. 8. 1940 obdržela. Skutková podstata obvinění byla sice prokázána výsledky průvodního řízení zejména důkazy předloženými obviněnou bylo však dále zjištěno, že čin byl spáchán pod nátlakem a sice zažádal za ni jako nezletilé její otec František Tietz, ačkoliv obviněná vždy se hlásila jako Češka a jako taková vždy vystupovala a uzavřela manželský sňatek s Čechem, pročez od trestního stíhání bylo podle č. 12 směrnic právem upuštěno.*“²¹⁵⁹ Toto zdůvodnění se však zdá být poněkud v rozporu s tím, co zjistil k tomuto sňatku rasový referent Jaworek. Podle něho měl Jirousek poměrně dobrý vztah k Němcům a dále pak i Blanka byla vychovávána v obou jazycích. Její

²¹⁵⁴ Tamtéž.

²¹⁵⁵ Tamtéž.

²¹⁵⁶ Tamtéž.

²¹⁵⁷ Tamtéž.

²¹⁵⁸ SOkA Pardubice, ONV Pardubice (1945–1949), kar 318, Nález TNK – paní Blanka Jirousková, 15. 4. 1947.

²¹⁵⁹ Tamtéž.

otec byl zřejmě zapálený nacista, což vyplývá vlastně i z informací od trestní komise. V každém případě měla Blanka zřejmě štěstí, že pocházela z národnostně smíšené rodiny.

Podobně dopadl případ Vlasty Kreuzové, roz. Tesařové. Ta se narodila v roce 1919 a pocházela z Brandýsu nad Orlicí. V roce 1942 se chystala provdat za Němce a příslušníka NSDAP Josefa Kreuze, bytem v Pardubicích. Jelikož byla Vlasta Kreuzová Češkou, jednalo se o smíšené manželství, a jako takové muselo projít nejprve rasovým posouzením služebny RuSHA v Pardubicích. Rasový posudek byl však v jejím případě pozitivní: *„Die Untersuchung hat ergeben, daß die Protektoratsangehörige Tesař Vlasta, geb. 30. 11. 1919 wiedereindeutschungsfähig ist, aus welchem Grunde keine Einwendungen gegen die Genehmigung der Eheschließung mit dem deutschen Staatsangehörigen Kreuz Josef, geb. 17. 8. 1906 erhoben werden.“*²¹⁶⁰

O německou státní příslušnost nakonec požádala i její matka Ema Tesařová, roz. Knorrová z Brandýsu nad Labem. Paní Tesařová se rasovému examinatorovi Jaworkovi rovněž zamlouvala, protože byla částečně také německého původu z otcovy strany: *„Erziehung und Schulbildung der Frau Tesař waren tschechisch, doch bestanden immer schon Bindungen zum Deutschtum. Väterlicherseits ist deutsche Abstammung fest zu stellen.“*²¹⁶¹ Byla shledána poněmčitelnou, a mohla tak získat německé občanství.

Vlasta Kreuzová však získala německé občanství teprve koncem května 1943, přičemž o něj prý sama nezažádala, nýbrž jej získala sňatkem.²¹⁶² Patrně z toho důvodu nebyla trestní nalézací komisí po válce nikterak postižena a nedošlo ani k revizi trestního řízení v roce 1948.²¹⁶³ Mohlo jí tak být bez problémů navraceno československé občanství. Tyto dva případy smíšených sňatků jasně ukazují, že opravdu většina česko-německých smíšených rodin mohla v Československu zůstat a nebyly z tohoto titulu ani nikterak potrestány.

²¹⁶⁰ SOA Zámorsk, OLR Pardubice, kar 7, inv. č. 83, RuS-Dienststelle Pardubitz – Antrag auf Genehmigung der Eheschließung, 21. 7. 1942.

²¹⁶¹ Tamtéž, RuS-Dienststelle Pardubitz – Antrag auf Zuerkennung der deutschen Staatsangehörigkeit der Frau Emma Tesař, geb. Knorr aus Brandeis/Adler, Nr. 11, 22. 4. 1942.

²¹⁶² SOkA Pardubice, ONV Pardubice (1945–1949), kar 324, Výpis ze žádosti o přiznání německé státní příslušnosti za okupace; Tamtéž, Příprava vyšetřování.

²¹⁶³ Tamtéž, Zápis o jednání revisní komise u okresního národního výboru v Pardubicích, 19. 7. 1948.

6.6 Exkurs 4: Vzpomínky na německou školu v Pardubicích

Podařilo se vyhledat jednu pamětnici, která navštěvovala během okupace německou *Volksschule* v Pardubicích.²¹⁶⁴ Její jméno zůstane však na její přání utajeno. Narodila se v roce 1932 v Pardubicích do rodiny sudetského Němce, narozeného v roce 1899 ve Veselově na Karlovarsku, a pardubické Židovky. Byla jedináčkem, protože její rodiče se údajně už po roce 1933 „báli Hitlera“.

Její otec přišel do Pardubic už ve 20. letech a po studiu na německé technice v Praze tu nastoupil do místní rafinérie Paramo jako inženýr. Na svém pracovišti se seznámil se svou budoucí manželkou, která uměla také německy. Ačkoliv byla židovského původu, stýkala se její rodina s Čechy a i v rodině se běžně hovořilo česky. Její otec se naučil postupně také český jazyk. Ačkoliv z přízvuku prý bylo vždy poznat, že se jednalo o Němce. V rodině pamětnice se nikdy německy nehovořilo a dostalo se jí tak české výchovy.

V roce 1939 nastoupila do první třídy na české obecné škole. Protože měla německého otce, od školního roku 1940/1941 musela nastoupit do německé obecné školy v Pardubicích (obr. 24), která byla otevřena v září 1939. Nastoupila rovnou do druhé třídy. Škola tehdy sídlila na Pernštýnském náměstí. Tehdy se jednalo o dvoutřídní školu, kam chodilo původně málo dětí. Učili tam převážně němečtí vojáci, kteří byli kvůli zranění vyřazeni z boje. Po své rekonvalescenci však odcházeli zpět na frontu. Učitelé se tak často střídali. Vyučovaly tam však také manželky německých úředníků z oberlandrátu. Když bylo dětí více, přestěhovala se škola do budovy u sv. Jana, kde zůstala škola až do roku 1945. Tehdy bylo v provozu pět tříd. Pamětnice si nedokázala vybavit, že by tam fungovala i měšťanská (hlavní) škola, jak vyplývá z písemných pramenů, ale uznala, že to bylo možné.

Podle názoru pamětnice byla úroveň pardubické německé školy „*docela dobrá*“. Chodily tam děti, které se v Pardubicích narodily a zčásti neuměly vůbec německy. Dále pak školu navštěvovali potomci zde žijících Němců – ač ne autochtonních, ale sudetoněmeckých přistěhovalců ze Sudet (jako v případě jejího otce). Kromě nich tam chodily i děti rodičů, kteří se „*dali k Němcům*“ a samozřejmě potomci říšskoněmeckých nebo sudetoněmeckých úředníků nebo vojáků. Podle udání s pamětnice nebyl na škole počet dětí českých kolaborantů nikterak vysoký. Sice připustila, že zpočátku neumělo možná mnoho dětí pořádně německy, ale v době, kdy v roce 1940 nastoupila, byla situace taková, že prakticky všichni už němčinu ovládali.

²¹⁶⁴ Záznam z rozhovoru s pamětnicí pořázeného dne 4. 6. 2019 v Pardubicích.

Ona sama měla přitom během prvního roku problémy s jazykem, protože se v její rodině mluvilo vždy česky. Během prvního roku se však německy naučila dost dobře, a tak se z ní prý stal doslova premiant třídy, mívala jedničky a se vši skromností se prohlásila za „nejlepší“, resp. „nejchytřejší žákyni“ ze třídy. Na učitele má dobré vzpomínky, a ačkoliv prý je učilo mnoho uniformovaných mužů, kteří byli patrně aktivními nacisty nebo dokonce pracovali i pro gestapo, avšak chovali se podle ní vždy „slušně a spravedlivě“. Učitelé také nedávali pamětnici najevo, že byla židovskou mísenkou, ačkoliv to o ní museli vědět. Naopak se prý našel jeden spolužák – syn říšskoněmeckých nacistů, který ji údajně jednou řekl něco ve smyslu, že „není čisté krve“. Jinak prý žádné problémy neměla. Aby „nezapomněla mluvit česky“, chodila prý mimo školu na hodiny češtiny.

Obr. 24: Žáci německé školy v Pardubicích.
Zdroj: anonymní pamětnice

Pamětnice nastoupila do německé školy v osmi letech a v jedenácti musela odejít. Její matku totiž v roce 1944 internovali na pražském Hagiboru, kde se nacházel tábor mimo jiné určený pro židovské mísence nebo židovské manželky Němců. Naštěstí ji však už minul transport do Terezína a v táboře se dožila konce války. Pracovala tam, coby dlouholetá úřednice, kdesi ve skladu. V důsledku toho se ovšem o pamětnici neměl kdo starat, neboť její otec musel pokračovat v práci v Paramu, které bylo mezitím dvakrát vybombardováno. Musela tedy jít k příbuzným do Rohovládovy Bělé. Školní rok 1944/1945 tak vynechala a nechodila vůbec nikam do školy.

Po skončení války se jí vrátila matka, a tak se rodina opět shledala. Její otec byl jako Němec zajištěn a vyšetřován tehdejší právní komisí (později trestní nalézací komisí) ONV Pardubice, avšak nebylo mu nic prokázáno.²¹⁶⁵ Došlo pouze k jednomu podezření z udavačství, to se však nepotvrdilo. Z Parama však přišla výpověď. Později se objevila snaha případ znovu otevřít, avšak pracovní kolektiv z Parama jejího otce chválil a údajně díky němu nedošlo k větším zatýkáním mezi zaměstnanci.²¹⁶⁶ Otec pak působil na ministerstvu lehkého průmyslu, než odešel do penze. Žil až do roku 1970. I když se jednalo o Němce, stýkal se i během války mimo zaměstnání výhradně s Čechy. Nestal se také členem ani NSDAP ani žádné její organizace. Pamětnice jakožto židovská míšenka pak nemohla vstoupit do BDM.

Po válce se podařilo pamětnici dostat se na pardubické gymnázium, ačkoliv musela dělat náročné rozdílové zkoušky, protože nastoupila rovnou do tercie. To se jí podařilo. Našli se však i někteří, kteří ji připomínali „německý původ“, avšak to bylo opravdu jen ojedinělé. Na gymnáziu velmi dobře prospívala a poté nastoupila studium medicíny. To se však zprvu velmi zkomplikovalo, protože v prvním ročníku onemocněla tuberkulózou. Studium však dokončila a působí dokonce ještě dodnes jako praktická lékařka v Pardubicích.

Válka velmi postihla její příbuzné, a to zejména jejich „židovskou“ část. Z maminciny strany zahynulo v důsledku holokaustu 83 příbuzných. Dva bratři otce pak byli jako sudetští Němci odsunuti do Německa a třetí bratr padl v zajetí – paradoxně ho však zastřelili němečtí vojáci v Srbsku, kteří prý nečinili rozdíl mezi zajatými Němci, kteří pomáhali v zemědělství, a Srby, na které měli spadeno. Pamětnice pak dlouhá léta udržovala písemné styky se svými bratřenci žijícími v Německu. Když však v roce 2018 zemřel poslední bratranec, styky opadly, protože s jejich potomky už se téměř nezná nebo předpokládá, že o kontakt už stát nebudou.

Je poněkud překvapivé, že i přes svůj původ dokázala hovořit velmi otevřeně a vcelku kladně o své zkušenosti z německé školy. Pamětnice minulost hodnotí velmi střízlivě a zdá se, že i poměrně objektivně, ačkoliv velká část její rodiny zahynula v důsledku nacistického běsnění a její matka jen o vlásek unikla transportu do Terezína. Z pohledu nacistů rozhodně nešlo o „ideální Němku“, avšak nikdy ji z německé školy nevyhodili. Odešla až v důsledku toho, že se o ní neměl kdo starat po odvezení její matky do Hagiboru. Do současné chvíle umí plynně německy, ačkoliv němčinu ve svém zaměstnání prakticky nepotřebovala. Prý si řeč pamatuje hlavně díky docházce do německé školy.

²¹⁶⁵ SOkA Pardubice, ONV Pardubice (1945–1949), kar 310, Protokol sepsaný u právní komise ONV Pardubice, 31. 12. 1945.

²¹⁶⁶ Tamtéž, Zpráva velitele stanice SNB Pardubice-Svítkov, 1. 7. 1948.

Shrnutí a závĚr

Nacistická národnostní politika na území Protektorátu Čechy a Morava se zřetelně vymezovala pozitivně vůči Němcům, a naopak negativně vůči českému obyvatelstvu. Zatímco německá populace měla v tomto prostoru postupně narůstat díky otevřené podpoře „němectví“ a také plánované kolonizaci. Oproti tomu český element měl být zatlačován do pozadí a „hodnotné“ vrstvy Čechů se měly nakonec asimilovat. V této práci jsme se však zabývali primárně první oblastí *Volkstumspolitik*, a totiž podporou německé národnosti v Protektorátu.

Protektorátní Němci měli z velké většiny stejný původ jako Němci sudetští. Jednalo se tak o potomky středověkých osadníků, kteří přicházeli do českých zemí. Až do husitských válek existovalo v českomoravském vnitrozemí mnohem více německých sídelních areálů – většinou ve městech. Pouze malá část německého obyvatelstva Protektorátu pocházela pak z kolonizace novověké a novodobé. Od 19. století v důsledku industrializace docházelo k počestění dříve převážně německých oblastí, měst a obcí.

Německá menšina v Protektorátu byla početně relativně slabá, avšak nestejně rozložena. V zásadě přitom můžeme vymezit tři základní sídelní areály protektorátních Němců: 1. kompaktní osídlení v jazykových ostrovech, 2. národnostně smíšená města či obce s početnou německou komunitou a 3. rozptýlené německé osídlení. Na území Protektorátu se nacházely šest větších jazykových enkláv: na Jihlavsku (22 637 Němců), v Brně a okolí (asi 50 000) včetně někdejší raabizační osady *Maxdorf*, na Olomoucku (16 500), u Vyškova (3 500) a v okolí Českých Budějovic (kolem 10 000). Kromě toho se vyskytovaly i malé a veskrze izolované německé enklávy jako *Karlov-Libinsdorf* na Žďársku, *Ohučov-Autschowa* na Domažlicku, *Úborsko-Auborsko* na Klatovsku nebo Líně u Plzně. Mezi novodobé německé enklávy pak patřily Počáply a Králův Dvůr na Benešovsku.

Mimo jazykové ostrovy žili Němci ve velkých počtech v některých městech a obcích Protektorátu, kde sice netvořili většinu obyvatel, ale významnou menšinu. Mezi tyto významné komunity patřila v první řadě Praha (přes 26 000 Němců), Moravská Ostrava (25 000) a více než tisíc Němců žilo též ve Frýdku, Místku, Hrušově, Slezské Ostravě, v Kladně, ve Dvoře Králové a Hradci Králové. Jednalo se zčásti o autochtonní Němce, ale řada z nich se sem přistěhovala až během první republiky nebo byla potomky imigrantů z 19. století. Mezi další významná sídla Němců patřily Hranice, Prostějov, Lipník nad Bečvou, Uherské Hradiště, Hodonín, Kyjov, Litovel, Suchdol nad Lužnicí, Tušův a Jindřichův Hradec. Tato sídla měla přitom v minulosti často německou většinu.

Zhruba 50 000 Němců pak žilo rozptýleně po celém území Protektorátu. Tyto oblasti lze přitom rozdělit do dvou skupin. První skupinu tvořila sídla na jazykové hranice, zde šlo ponejvíce o autochtonní Němce. Jednalo se například o Jevíčko, Českou Třebovou, Ústí nad Orlicí, Sušici, Jemnici, Turnov, Žamberk nebo Kdyni. Oblasti rozptýleného německého osídlení v užším slova smyslu pak tvořila ostatní sídla, kde žili Němci jen v opravdu malých počtech a měli nejčastěji migrační původ – oni nebo jejich předci se sem dostali nejčastěji z německo-jazyčného pohraničí.

Německé sídelní areály v Protektorátu a jejich umístění se stalo základem pro plánování germanizace českomoravského prostoru. Germanizační plány se přitom soustředily především na oblast Moravy, kde byly vymezeny „*zájmové oblasti*“, jež měly tvořit vedle jazykových ostrovů pilíře „*národnostních mostů*“, které by vedly napříč Moravou. Mezi tyto oblasti patřila linie od jihomoravských hranic přes Brno, Vyškovsko, Prostějov, Olomouc až k hranicím mezi severní Moravou a Slezskem. Další „*zájmové území*“ se táhlo od Brna ke Svitavsku, dále na jih od Jihlavska k protektorátním hranicím, dále měly vzniknout „*opěrné body*“ vinoucí se od Moravské Ostravy až k Hodonínu. Na severní Moravě se pak jednalo o „okruh“ mezi Lipníkem nad Bečvou a Hranicí. V Čechách tvořilo „*zájmovou oblast*“ Mělnicko a Mladoboleslavsko, které se mělo stát předmětem kolonizace s cílem spojit Prahu se sudetoněmeckými oblastmi na severu Čech.

Nacisté se snažili dát své národnostní politice v Protektorátu právní rámec. Ten založil v podstatě už Hitlerův dekret o zřízení Protektorátu z 16. března 1939. Ten vymežil dvě skupiny obyvatel – Němce a ostatní – protektorátní příslušníky, které tvořili především Češi. Obě tyto skupiny měly přitom odlišná práva, přičemž německé obyvatelstvo bylo explicitně zvýhodněno. Platilo pro ně přitom říšskoněmecké právní prostředí. Tím došlo k právní separaci německého a českého obyvatelstva Protektorátu. Problematické se však ukázalo exaktně definovat národnost za účelem získání německého občanství. Tuto problematiku upravovala směrnice z konce března 1939 a poté bylo přijato v roce 1941 zvláštní nařízení. Právně pak byly upraveny i národnostně smíšené sňatky, přičemž vešlo v účinnost ustanovení, že národnost dětí neurčovala automaticky otec, ale matka, pokud byla německou občankou. Zvláštní předpisy pak vymezovaly konkrétní záležitosti protektorátních Němců jako například sociální péči nebo brannou povinnost. Platilo přitom, že německý občan disponoval zároveň stejnými právy jako protektorátní příslušníci. Vznikla tak jistá disproporce.

Prostředí Protektorátu bylo dlouhou dobu poznamenáno správní dvojkolejností, přičemž na jedné straně působila německá okupační administrativa a na straně druhé protektorátní autonomie. Postupně však docházelo ke stírání těchto rozdílů, když byly i autonomní úřady

postupně infiltrovány Němci. Nejvyšším správním orgánem národnostní politiky v Protektorátu byl Úřad říšského protektora, přičemž se „*německým záležitostem*“ věnovalo hned několik oddělení. Za zájmy protektorátních Němců se nejvíce zasazoval státní tajemník (a od roku 1943 státní ministr) K. H. Frank.

Prvoinstančním úřadem pro protektorátní Němce byly oberlandráty, které sídlily v jednotlivých uměle stanovených regionech. Počet a hranice obvodů OLR se změnily během tří let hned několikrát. Každý OLR se členil na oddělení, z nichž se nejméně jedno zabývalo národnostní politikou. Při OLR také působily německé matriční úřady, jež měly na starost evidenci německých obyvatel a registraci jejich narození, sňatků a úmrtí. Po správní reformě iniciované Heydrichem, která vstoupila v účinnost krátce po jeho smrti došlo k převedení značné části pravomocí OLR na „správy z příkazu Říše“, které byly utvořeny v rámci zemských a okresních úřadů, jež do této doby byly součástí autonomní protektorátní správy.

Na poli národnostní politiky pak působily složky NSDAP, resp. spojovací ústředna NSDAP v Praze a dále pak jednotlivá krajská vedení strany. Po stranické linii bylo přitom území Protektorátu rozděleno mezi Sudetskou župu (severní polovina Protektorátu), Dolnodunajskou župu, Hornodunajskou župu a župu Bavorská východní marka. Jednotliví župní vedoucí přitom prosazovali svou vlastní politiku na území Protektorátu.

Na národnostní politiku měla zájem také všemocná organizace SS, jejíž vliv značně stoupl především po nástupu Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora. V první řadě to byl úřad říšského komisaře pro upevňování německví, který v Protektorátu řídil státní tajemník K. H. Frank a jako štábní velitel Ferdinand Fischer. Zvláštního významu pak dosáhla v roce 1941 zbudovaná česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu pod vedením Ermina Künzela a později Johannese Preusse.

Zásadní problém *Volkstumspolitik* v Protektorátu spočíval v nedostatečné schopnosti exaktně definovat „německví“ v tomto prostoru. Nacisté přitom národnost pojímali v duchu primordiálního pojetí. Nešlo tedy pouze o otázku jazyka, společné kultury, ale především o genealogický či – lépe řečeno biologický původ. Hledaly se tedy „objektivní“ znaky, jež by odlišily Němce od Čechů. Výraz „*deutschblütig*“ se používal výhradně v konotaci s norimberskými zákony a podle jeho definice mu měli odpovídat i Češi nežidovského původu.

Mezi subjektivní znaky národnosti patřila vlastní sebeidentifikace s německým národem. Tuto identitu však rozhodně nesdíleli všichni, kdo byli považováni za Němce. Nejslabší „národní sebeuvědomění“ měli lidé z národnostně smíšeného prostředí. Ostatně našli se i tací, kteří se snažili vyhnout povolání do wehrmachtu tím, že se prohlásili za Čechy, případně brali

své žádosti o německé občanství zpět. Mezi autochtonními Němci, a to zvláště ve venkovských oblastech, patřil mezi národnostní znak též dialekt.

V prostředí Protektorátu však nežili pouze místní etničtí Němci, ale také jejich říšští a sudetští soukmenovci, kteří sem přicházeli jako vojáci, úředníci nebo třeba podnikatelé. Protože nacisté dávali přednost při obsazování vedoucích pozic ve státní správě říšským či sudetským Němcům, vytvořily se určité tenze mezi těmito skupinami. Mnozí protektorátní Němci se tak cítili být „Němci druhé kategorie“.

Nejlépe na tom byli z pohledu identifikace s „němečtím“ venkovské komunity žijící v uzavřených jazykových enklávách na Vyškovsku, Jihlavsku, Brněnsku nebo Olomoucku. Němečtí sedláci obhospodařovali celkem 23 000 hektarů půdy. Na druhou stranu i na ně působily už delší dobu asimilační tlaky a především měli málo dětí. Nacisté si pak kladli otázku, zda jsou vůbec životaschopné malé izolované ostrůvky *Libinsdorf*, *Ohučov* nebo *Úborsko*. Situace Němců ve velkých městech – v Praze, Moravské Ostravě, Frýdku, Místku nebo Plzni byla dle nacistů relativně uspokojivá, avšak těmto komunitám chybělo venkovské zázemí. Aktivní politiku ve smyslu „*zpětného poněmčení*“ pak vedl vládní komisař v Jindřichově Hradci, kterému se podařilo pro „němečtí“ získat mnoho nových lidí.

Pro nacisty byla ale důležitější než národnostní identifikace, kterou lze v člověku „vypěstovat“ především biologická definice národnosti vycházející z rasových teorií. Podle nacistické rasové teorie byla základem německého národa vysoká a plavovlasá nordická rasa, přičemž ta tvořila spolu s ostatními rasovými komponenty – fálským, dinárským, alpínským či východobaltickým – jakousi stabilizovanou rasovou směs, byť s určitými geograficky podmíněnými odchylkami. To však neznamenalo, že osoba s ryze alpínskými rysy nemohla být považována za Němce – v tomto ohledu hrál roli národnostní původ. Ale pokud šlo například o asimilační možnosti, alpínský Čech nemohl být kupříkladu poněmčen, neboť by to znamenalo posílení „méně žádoucích“ rasových prvků v německém národě.

Nejhorší pak byla v Protektorátu situace Němců rozptýlených v ryze českém prostředí. Tito Němci často žili ve smíšených rodinách, museli řešit tíživou sociální a bytovou situaci, mnohdy vykonávali „podřadná“ zaměstnání. Jejich jazykové schopnosti se pak vytrácely. Jejich děti ne vždy chodily do německých škol. Tím hrozilo, že tato skupina Němců nakonec zanikne. Mnohdy museli svou národnostní identitu spíše skrývat před svými českými sousedy. Právě tyto „rozptýlení Němci“ byli často terčem nevráživosti ze strany českého okolí, ať už se jednalo o nenápadnou šikanu, slovní invektivy nebo dokonce fyzické inzultace. Velmi častý pak byl bojkot německých podnikatelů. Lepší byla situace snad jen ve městech, kde fungovaly místní organizace NSDAP, nebo tu alespoň sídlily německé vojenské posádky.

Zvláštní skupinu, o níž měli okupanti velký zájem, byla tzv. „*národnostní mezivrstva*“, kterou tvořili lidé většinou smíšeného původu nebo v jazykově promíšeném prostředí. Jednalo se o osoby národnostně indiferentní, avšak spíše mluvili česky než německy. Měli v každém případě ale i německé předky. Řada těchto „*obojživelníků*“ přitom žila v oblastech u jazykové hranice jako např. na Vitorazsku nebo v Jindřichově Hradci. Nacisté je chtěli „navrátit“ do německého národního korpusu.

Po okupaci se musel každý k německé národnosti osobně přihlásit u místně příslušného úřadu oberlandráta. Přesto si však vedli místní nacistické buňky seznamy domnělých Němců, na něž pak vyvíjely nátlak, pakliže s přihláškou k „němectví“ otáleli. Okupační úřady pak spustily mohutnou kampaň s cílem přivést k německé národnosti a potažmo německému občanství co nejvíce osob. Neexistovala však ještě žádná jasná a jednotná kritéria a vše tedy záleželo na jednotlivých oberlandrátech. Mnohde tak docházelo k doslova živelnému přijímání žádostí o německou státní příslušnost. Po vítězném tažení nacistického Německa v západní Evropě se čím dál častěji hlásili k Němcům různí konjunkturalisté ze strany Čechů nebo otevření kolaboranti. Kromě nich ale o německé občanství usilovali i Romové nebo různé kriminální živly. Zdálo se, že se oberlandráty až předhánějí v tom, kolik přivedou k „němectví“ nových duší. Jenom v Jindřichově Hradci díky kampani vládního komisaře se přihlásilo k Němcům asi 2 500 osob. Tito „noví Němci“ však nebyli vždy úplně spolehliví, často neuměli německy a navíc na ně někteří němečtí občané pohlíželi s krajní nedůvěrou.

Byly sice snahy žádostí o německou státní příslušnost posuzovat podle nějakých pravidel – například podle německých předků nebo uvedené národnosti ve sčítání lidu v roce 1930 a dříve, avšak zatím se jednalo spíše jen o úvahy. Zatímco ke konci roku 1939 se hlásilo k německé národnosti asi 189 000 lidí, v listopadu 1940 už to bylo 261 324 osob. Právě tehdy vyhlásil Úřad říšského protektora moratorium na přijímání dalších žádostí, protože se připravovalo vydání nových pravidel pro jejich vyřizování.

Dalším závažným problémem nacistické národnostní politiky byly smíšené česko-německé sňatky, jež byly relativně četné. Jejich uzavírání navíc nepodléhalo zprvu žádné regulaci. Dokonce při jejich uzavírání hrozilo, že když byl muž Čechem, tak byla celá rodina automaticky počítána k Čechům. To nakonec nacisté vyřešili tak, že národnost rodiny mohla určovat i německá manželka. Šlo tedy hlavně o výchovu dětí. Padaly proto různé návrhy – jako například na zřízení sňatkové zprostředkovatelny pro Němce. Teprve koncem října 1940 bylo přijato nařízení, které stanovilo povinnost sňatek uzavřít teprve po jeho schválení oberlandrátem. Smíšené sňatky měly svůj germanizační potenciál, a tak je nacisté nikdy úplně nezakázali. Jen se hledala cesta, jakým způsobem sňatky vhodně regulovat. Už od konce roku 1940 se tak

připravovala směrnice, která měla smíšené sňatky umožňovat na základě rasových, zdravotních a politických kritérií. Směrnice v podobě oběžníku byla nakonec vydána v dubnu 1941, přičemž bylo stanoveno, že uzavření sňatku musí předcházet lékařská prohlídka na německém zdravotním úřadu. V rámci Německého zdravotního úřadu v Praze vzniklo záhy specializované pracoviště – poradna pro rodovou a rasovou péči, jejíž vedoucí Karl Thums působící na NKU jako odborník na rasovou hygienu byl rozhodně s to posuzovat nejen zdravotní stav, ale i rasovou příslušnost uchazečů. Většina zdravotních úřadů (České Budějovice, Jihlava, Brno, Moravská Ostrava, Olomouc) však nebyla schopna posuzovat „rasovou kvalitu“ neněmeckého partnera.

Za účelem jednotného posuzování „rasové způsobilosti“ zavedli okupanti na území Protektorátu rasovou selekci ve záležitostech státní příslušnosti a sňatků. Tuto činnost vyvíjela česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu/RuSHA, jež vznikla v únoru 1941 za účelem realizace rasových výzkumů českého obyvatelstva. V čele pobočky se vystřídali Ermin Künzel a Johannes Preuss. První žádosti o německé občanství a uzavření smíšeného sňatku vyřizovala pobočka RuSHA od konce léta 1941. Aby mohlo být uchazeči vyhověno, musel svým vzezřením odpovídat alespoň rasové kategorii III+ (původně II), pakliže šlo o Čecha, nebo III v případě doloženého německého původu. Do roku 1945 tak bylo prověřeno, a to i zpětně, mnoho tisíc případů. Od roku 1943 navíc posuzoval tyto žádosti také lékař RuSHA Erich Hussmann. I když uchazeč rasové zkoušce nevyhověl, mohly vyšší úřady přesto jeho žádost nakonec vyřídit kladně. Doporučení RuSHA se bralo spíše jako poradní.

Němečtí státní příslušníci v Protektorátu podléhali rasově hygienické legislativě – zejména tzv. sterilizačnímu zákonu. Pokud u nich byla zjištěna dědičná nemoc, ať již skutečná nebo domnělá (alkoholismus), hrozilo dotyčným, že bude muset podstoupit sterilizaci. V tomto smyslu jsou zajímavé zprávy o výskytu příznaků „příbuzenského křížení“ v izolovaných německých jazykových ostrovech. Dohled nad „zdravím národa“ ve smyslu rasové hygieny vykonávaly německé zdravotní úřady. Na německé občany se rovněž vztahoval neblaze proslulý program eutanázie, přičemž se uvažovalo o jejím rozšíření i na „poněmčitelné“ české děti, ale Frank tuto možnost s taktických důvodů zatím vyloučil. U protektorátních Němců se také sledovala důležitá demografická data a vztahovala se na ně některá populačně-politická opatření, aby se rodilo co nejvíce německých dětí. Dle zjištění byl populační přírůstek protektorátních Němců v letech 1940–1942 skutečně o něco vyšší než v případě Čechů.

Německé komunity v Protektorátu se staly předmětem zkoumání v oblastech etnografie, jazykovědy nebo „rasové nauky“. Tyto práce vedli převážně badatelé z Německé Karlovy univerzity – například K. V. Müller, B. K. Schultz, Rudolf Hippus, Josef Hanika, Ernst Schwarz

nebo Edmund Schneeweiss. Národnostně orientované výzkumy se však více soustředily spíše na české nebo etnograficky svérázné (Chodové) obyvatelstvo. V roce 1943 pak proběhl terénní výzkum jihlavského jazykového ostrova, který vedl Kurt Wehlau z RuSHA. Zpráva z tohoto výzkumu však byla vyhotovena až v roce 1945.

Praktická národnostní politika neboli „*národnostní práce*“ se soustředila na posilování pozic německé národnosti v Protektorátu. Měla vytvořit podmínky pro další rozvoj „němectví“. V první řadě šlo o pronikání Němců do místních samospráv. V převážně německých obcích přitom už před rokem 1939 úřadovali němečtí starostové. Na počátku okupace pak došlo k převzetí správ nad důležitými městy, do jejichž čela byli instalováni němečtí vládní komisaři: Brno, Moravská Ostrava, Olomouc, České Budějovice a Plzeň. Postupem doby se němečtí komisaři zmocnili většiny větších měst v Protektorátu. Na úrovni malých měst a obcí přitom rozhodovalo, zda v nich žila početnější německá komunita nebo se jednalo o „*zájmové oblasti*“ národnostní politiky. Kde žila méně početná německá menšina, došlo alespoň k dosazení německých zástupců do obecních zastupitelstev a rad. Do konce roku 1942 stálo pod německým vedením už téměř 200 měst a obcí. Někteří vládní komisaři poté spustili ve spolupráci s místní buňkou NSDAP rozsáhlou germanizaci svěřených měst a obcí (příklad Jindřichova Hradce), ale na některých místech byli vládní komisaři zprvu velmi umírnění ve snaze vycházet dobře i s majoritním českým obyvatelstvem (Suchdol nad Lužnicí, Úborsko). Kromě místní správy se Němci dostávali i do čela některých okresních úřadů. Po zavedení „správy z příkazu Říše“ v létě 1942 se pak Němci dostali do vedení většiny okresních úřadů v Protektorátu.

Velký vliv na „*podporu němectví*“ na regionální úrovni měla krajská vedení a místní skupiny NSDAP. Tyto stranické struktury měly spolupracovat s dosazenými německými vládními komisaři či starosty, což se však ne vždy dařilo. Na některých místech došlo dokonce k různým pŕtkám mezi jednotlivými nacistickými představiteli. Vliv na národnostní politiku měly pochopitelně i stranické organizace jako NSV nebo Hitlerjugend.

Pro důslednou separaci německých občanů od českého obyvatelstva sloužilo i soudnictví. Němci podléhali pouze německým soudům – úředním soudům v regionech jako prvoinstančních justičních orgánů a druhoinstančním zemským soudům. Nejvyšším německým soudem pak byl vrchní německý soud v Praze.

Klíčovou úlohu pro německý „*národní život*“ v Protektorátu sehrálo školství. Před okupací přitom existovaly německé školy pouze v Praze, jazykových ostrovech a ve městech s většími německými komunitami. Okupační správa ovšem vyvíjela nesmírné úsilí, aby byly německé školy otevírány i v oblastech „*rozptýleného němectví*“, aby žádný německý žák nemusel docházet do české školy. Tak bylo v roce 1943 v provozu více než 300 německých

obecných škol, 60 měšťanských (hlavních) a více než stovka středních škol různých typů. Do německých škol ovšem docházely též děti ze smíšených rodin, které mnohdy neuměly ani pořádně německy. Brány německých škol navíc nebyly zcela uzavřeny ani českým žákům, přičemž pro ty od roku 1941 platilo, že museli splňovat rasová kritéria ověřovaná RuSHA. Do rozvoje německého školství přitom plynuly nemalé prostředky. Pro německé děti z těch míst, kde se vybudovat německou školu nevyplatilo a dojezdová vzdálenost do nejbližší školy byla příliš velká, se budovaly při německých školách internáty – tzv. žakovské domy. Ty měly také tu výhodu, že se v nich žáci naučili dobře německy a mohli snáze podlehnout nacistické indoktrinaci. Pro tyto účely se využívalo také letních táborových pobytů v Protektorátu, v Sudetech nebo v Říši. V souvislosti s válkou však četné německé školy trápil nedostatek učitelů, kteří byli povoláváni na frontu. Ne vždy dobré byly také podmínky hygienické. Německým školám tak často musely ustoupit české vzdělávací ústavy. Na území Protektorátu dále působily tři vysoké školy – dvě v Praze a jedna v Brně. Do nich měli přístup nejen protektorátní, ale i sudetští, říšští, ale i třeba slovenští Němci. Pro přísně vybrané české studenty existovala možnost získat vysokoškolské vzdělání na některé z říšskoněmeckých univerzit.

Velkoryse dotovaná byla také kulturní politika. Jako houby po dešti rostly různé tzv. německé domy, jež představovaly kulturní střediska pro Němce v jednotlivých městech a obcích. Postupně tato zařízení vznikala i mimo oblasti se silným německým zastoupením. Vedle toho byla podporována německá divadla (případně německé ochotnické sbohy), kina, knihovny a další kulturní zařízení. Důležitá role se přikládala též německému tisku. Kulturní politika se nesla v duchu nacionálního socialismu, takže jejím cílem bylo podchytit německé obyvatelstvo v duchu nacistického *Volksgemeinschaft*.

Sociální péče byla k protektorátním Němcům mnohem štedřejší než v případě Čechů. I to zřejmě podnítilo řadu prospěchářů, aby žádali o německou státní příslušnost. V oblasti sociální politiky tak úřady řešili v první řadě nedobrou bytovou situaci (do roku 1941 bylo pro Němce zajištěno 4,5 tisíce bytů), podporu německým rodinám i péči o seniory. V oblasti zdravotní péče usilovali nacisté o zřizování německých oddělení v nemocnicích a posilování německého personálu, především tedy na vedoucích postech. Na venkově však byl velký nedostatek německých lékařů, ale i dalšího zdravotnického personálu. Kde neměli Němci přístup k německým lékařům, museli si vystačit s těmi českými. Oberlandráty spolu s krajskými organizacemi NSDAP vyhotovovaly seznamy „spolehlivých českých lékařů“ pro německé pacienty.

Všestranné podpory se němečtí obyvatelé Protektorátu dočkali také v ekonomické sféře. Šlo v první řadě o možnost přiživit se na arizaci. Dále byli zvláštními subvencemi a úvěry

podporování němečtí zemědělci i řemeslníci. Poskytované úvěry přitom činily jen za rok 1939 celkem 4 milionů RM.

Bylo jasné, že germanizaci Protektorátu nebylo možné docílit jen „z vlastních zdrojů“. Proto se počítalo s rozsáhlou kolonizací nejen říšskými Němci, ale i jejich soukmenovci ze zahraničí, a to převážně z jižní a jihovýchodní Evropy. Ačkoliv se měly rozsáhlé akce tohoto typu realizovat až po (vítězné) válce, v malém rozsahu probíhala kolonizace ještě za války. Základním předpokladem byl přitom dostatek německé půdy pro budoucí osadníky, což zajišťoval nacisty uchvácený Pozemkový úřad, který spravoval konfiskáty po Židech i Česích. První přesídlenci z řad zahraničních Němců se v Protektorátu objevili už v roce 1940, jednalo se hlavně o jihotyrolské a rumunské Němce. Ti směřovali především do oblastí jižní Moravy, Olomoucka a jižních Čech. Jednalo se veskrze o německá „zájmová území“ v blízkosti jazykových ostrovů. Pilotní osídlovací projekt pak byl zahájen v Košátkách v oblasti nedaleko Mělníku a Mladé Boleslavi. Tím měl být položen základ budoucí spojnice mezi Prahou a sudetoněmeckým územím v severních Čechách. Celkem přišlo do Protektorátu asi 8 000 osadníků, z nichž však jen malá část získala půdu do své správy. Většina z nich totiž musel ještě vyčkávat v různých táborech. Otázka osadníků byla pro okupanty poměrně citlivá, protože se jednalo o daleko méně vyspělé Němce, kteří za českými zemědělci dosti pokulhávali. Bylo je proto nutné důkladně proškolit. Řada z nich se navíc cítila podvedena, protože nacisté jim údajně slibovali přesídlení do „ryze německých oblastí“ a nechtěli hrát roli „předvoje“ budoucí germanizace cizího území. Velmi se také obávali reakcí ze strany Čechů. Možná i z toho důvodu se mnozí osadníci k překvapení nacistů učili česky!

Na konci války se nacistická národnostní politika prakticky zhroutila, resp. už se na ni tolik netlačilo. Spíše šlo o to uklidnit nálady zdejších Němců. Ti začali být totiž velmi nervózní z toho, co je čeká po případné porážce Třetí říše. Nejvíce se přitom obávali toho, že budou z českých zemí vypuzeni. Rozhodně přitom nebyli vůbec daleko od pravdy. Okupační úřady vykonávaly skutečně aktivní národnostní politiku nejpozději do poloviny roku 1944, přičemž ale už od konce roku 1943 došlo k jejímu značnému oslabení a zpomalení. Na druhou stranu byla až do konce války stále v účinnosti základní pravidla pro přidělování německého občanství, uzavírání sňatků nebo přístupu dětí do německých škol.

Kolem roku 1944 mohlo žít na území Protektorátu asi 284 360 protektorátních Němců, resp. těch domácích obyvatel, kteří získali německé občanství. Celkový počet všech Němců, kteří se během okupace zdržovali v Protektorátu, však byl mnohem vyšší. Jednalo se především o říšské a sudetské Němce, kteří zde působili jako úředníci, vojáci, příslušníci SS a policie, ale část se sem uchýlila i z jiných důvodů – např. sem jezdily tisíce německých dětí z říšských měst

ohrožených nálety. Celkově tak mohlo žít v Protektorátu kolem 600 000 Němců, což představovalo už poměrně vyšší podíl na celkové populaci.

„Podpora německví“ nebyla rozhodně zadarmo. Do značné míry toto úsilí snižovalo i vojenské kapacity nacistického Německa, ačkoliv ve srovnání s okupovaným Polskem byl v tomto ohledu Protektorát relativně „zanedbáván“. Jen v letech 1940–1943 okupační správa vynaložila téměř 24 milionů RM z prostředků tzv. *Volkstumsfondu*. Tyto peníze putovaly na výstavbu německých škol, školek, zdravotních oddělení v nemocnicích, na podporu německých lékařů, na výstavbu německých kulturních zařízení, ale i například na příspěvky na pobyt německých dětí v internátech apod.

Konec války znamenal praktický zánik německého osídlení nejen v pohraničí, ale i v českomoravském vnitrozemí – tedy na území bývalého Protektorátu. Dosavadní německé jazykové enklávy byly téměř zcela vysídleny. Podobně jako v Sudetech docházelo i zde místy k násilnému chování Čechů vůči Němcům. Došlo i k několika masakrům. Ve vnitrozemí neexistoval v roce 1950 okres, ve kterém by žilo více než 1 500 Němců – a v tomto počtu se vyskytovaly pouze v těch oblastech, kde jich dříve žily desetitisíce (Brno, Ostrava, Praha, Olomoucko, Jihlavsko). Na druhou stranu zůstali prakticky všichni oportunisté nebo kolaboranti, kteří se přihlásili za války k německé národnosti, avšak nyní v sobě znovu objevili „češství“. Stejně tak zůstala drtivá většina národnostně smíšených rodin. Tito „bývalí Němci“ se však už hlásili spíše k národnosti české a rodiny skutečně původních Němců se postupem času asimilovali v českém prostředí, v němž byli značně rozptýlení.

Cílem práce bylo postihnout život německé menšiny na území Protektorátu a dále analyzovat nacistickou proněmeckou (národnostní) politiku. Národnostní politika byla sledována v následujících ohledech: přijímání do německého společenství, správy, právního prostředí, ideologie, kultury, hospodářství, sociálních věcí, zdravotnictví atd. Díky četným sondám se autorovi podařilo „proniknout“ i do situace ve zdánlivě „periferních oblastí“ – mimo tradiční jádra německého osídlení. Zvláštní pozornost byla přitom věnována Jindřichovu Hradci, oblasti na vitorazském pomezí (Suchdol nad Lužnicí) a malým jazykovým enklávám Karlov-Libinsdorf na Vysočině, Ohučov a Úborsko v západních Čechách.

Nacistická národnostní politika vycházela z pevně daných teoretických základů, především pak rasistické ideologie. Navenek se pražské okupační orgány snažily tyto principy dodržovat a uplatňovat. Ve zvláštním prostředí Protektorátu, kde nebylo hlavně z hospodářských důvodů možné uskutečňovat „rabijáckou“ germanizační politiku (tak jako v okupovaném Polsku nebo Slovinsku), se však musely činit kompromisy. To se vztahovalo i k postoji k místnímu velmi slabému „německví“. Ostatně stav německé populace byl opravdu velmi tristní, což

dokládají i četné zprávy o „biologicky slabých“ komunitách Němců. Mnozí protektorátní Němci ani nesdíleli dostatečně silnou etnickou soudržnost a často hovořili i mezi sebou spíše česky než německy. Dalším problémem byly četné smíšené sňatky, a to zvláště v převážně českém prostředí. Nacistické orgány se pochopitelně snažily s těmito problémy vypořádat, avšak nepříliš úspěšně. Dokonce se objevily názory, že bude nutné „domácí Němce“ nejprve převychovat v Říši. Toto řešení však bylo během války zcela neproveditelné, a tak zůstalo víceméně jen u přání.

Velkým tématem nacistické národnostní politiky byly česko-německé smíšené sňatky. Obecně vzato je nacisté považovali za nutné zlo. Z hlediska ideologického vyvstávaly jisté pochybnosti z hlediska rasy. Na druhou stranu je bylo nutné akceptovat, protože v mnoha oblastech se jednalo o jediný způsob, jak se vyhnout *inbreedingu*. V každém případě se zavedlo povolování těchto sňatků na bázi rasových kritérií, avšak i v tom se činily četné kompromisy. Podmínkou však zůstávalo, aby smíšená rodina posílala své potomky do německých škol.

V prvních letech okupace se chovali Češi ke svým německým sousedům značně nevráživě, a to zejména v případě tzv. „rozptýlených Němců“. Kde však Češi a Němci žili po dlouhou dobu společně, nemusela okupace vést k zprerhání těchto vzájemných vazeb. To platilo hlavně v případě malých jazykových enkláv jako např. v Karlově nebo Úborsku, kde si dokonce místní Češi pochvalovali německého starostu z řad místních Němců dosazeného nacisty...

Národnostní politika nebyla rozhodně strnulým procesem. Zatímco v prvních letech se spíše tápalo a praktická řešení přicházela *ad hoc*, již v době krátce před příchodem Heydricha se začala mnohem více uplatňovat pravidla vycházející z nacistické ideologie. S přibývajícím porážkami Třetí říše se začalo od dogmatismu upouštět. Národnostní politiky přestala být prioritou – to však ale neznamená, že by se v ní ustalo. Vždyť například v kolonizačních pracích na Mělnicku se pokračovalo téměř až do konce. Otázkou je, zda se nemalé náklady vynaložené za účelem podpory „němectví“ opravdu vyplatily. Zde je nutno podotknout, že se okupantům opravdu podařilo zlepšit životní podmínky protektorátních Němců, avšak většinou šlo o do slova předimenzované podniky. Tak rostly jako houby po dešti německé školy po celém Protektorátu, ale problém byl najít dostatek žáků i učitelů... Snad se s touto infrastrukturou počítalo na dobu po případné vítězné válce, kdy by tato zařízení sloužila nově příchozím osadníkům a poněmčeným Čechům.

Autor se pokusil vytvořit co nejsouvislejší a nejvěrnější obraz studovaného problému. Přesto se některým otázkám záměrně nevěnoval nebo se jim věnoval jen okrajově. V první řadě šlo o vojenskou službu protektorátních Němců, resp. německých občanů (mezi ně patřili i Češi, kteří získali německou státní příslušnost). Jedná se však o problematiku natolik svéráznou (v

případě „Čechů ve wehrmachtu“ i literárně zpracovanou), že jsem od ní ustoupil. To samé platí i pro přijímání německých dobrovolníků z Protektorátu do složek SS. Poněkud stranou pozornosti zůstala i zajímavá otázka vztahu protektorátních Němců k nacistické ideologii, přičemž se autor nezabýval jejich eventuální protirežimní činností.

Ačkoliv většinu stanovených cílů disertační práce se autorovi podařilo splnit, nelze říci, že by bylo téma zcela vyčerpáno. Naopak se vytvořil rámec pro podrobné případové studie na teritoriálním i jiném základu. Určitě by stálo za to detailně prozkoumat národnostní politiku na té nejmenší, totiž lokální, úrovni. Nabízí se třeba malé jazykové enklávy nebo smíšené mikroregiony. Snad tato práce přispěje k dalšímu prohlubování znalostí o německé menšině v českomoravském vnitrozemí, a to nejen v období okupace. Nakonec – aktuální trendy v domácí i zahraniční historiografii tomu přejí. Současní autoři se již v případě Protektorátu coby temného období českých dějin nespokojují pouze s otázkou nacistické perzekuce, ale přináší i pohledy na život různých skupin obyvatel nebo přichází s nevšedními tématy.

Summary

The German minority in the Protectorate was numerically relatively weak, but unevenly distributed. Basically, we can define three basic settlements of Protectorate Germans: 1. compact settlement in language islands, 2. nationally mixed towns or villages with a large German community, and 3. scattered German settlement. There were six larger language enclaves in the Protectorate: Iglau (22,637 Germans), Brünn and the surrounding area (about 50,000), including the former Maxdorf raabization settlement, the Olmütz region (16,500), Wischau (3,500) and Budweis (about 10 000). In addition, there were also small and completely isolated German enclaves such as Libinsdorf, Autschowa, and Auborsko.

Outside the language islands, the Germans lived in large numbers in some towns and villages of the Protectorate, where they were not a majority of the population but a significant minority. Among these important communities those were primarily Prague (over 26,000 Germans), and Mährisch-Ostrau (25,000). About 50,000 Germans then lived scattered throughout the Protectorate. The German settlements in the Protectorate and their location became the basis for planning the Germanization of the Bohemian-Moravian area. The Germanization plans focused mainly on the area of Moravia, where “areas of interest” were defined, which were to form pillars of “national bridges” that would lead across Moravia alongside the language islands. In Bohemia, the “area of interest” was formed by the Melnik and Jungbunzlau regions.

The Nazis tried to give their nationalities policy in the Protectorate a legal framework. The Hitler's decree on the establishment of the Protectorate defined two groups of inhabitants - the Germans and the other - protectorate members, which were mainly Czechs. Both groups had different rights, and the German population was explicitly favored. This resulted in a legal separation of the German and Czech inhabitants of the Protectorate.

Problematic, however, proved to be exactly defined nationality in order to acquire German citizenship. This issue was regulated by a directive from the end of March 1939 and then a special regulation was adopted in 1941. Legislation was also applied to nationally-mixed marriages, with the entry into force of the provision that the nationality of the children was not determined automatically by the father but by the mother if she was a German citizen. Special regulations then defined specific matters of Protectorate Germans, such as welfare or conscription. It was true that a German citizen also had the same rights as protectorate nationals. This created a certain disproportion.

The fundamental problem of the Volkstumspolitik in the Protectorate was the lack of ability to exactly define "Germanness" in this area. The Nazis understood nationality in the spirit of primordial conception. So it was not just a question of language, of a common culture, but above all of a genealogical or - better to say - biological origin. Thus, "objective" signs were sought to distinguish the Germans from the Czechs. The term 'deutschblütig' was used exclusively in connotation with the Nuremberg Laws and, by definition, should be matched by Czechs of non-Jewish origin.

The subjective characteristics of nationality included self-identification with the German nation. This identity was certainly not shared by all who were considered German. The weakest "national self-consciousness" was found in people from a mixed ethnic background. Indeed, there were also those who tried to avoid calling into the Wehrmacht by declaring themselves Czech or withdrawing their applications for German citizenship. Among the autochthonous Germans, especially in rural areas, the dialect also belonged to the national emblem.

In the Protectorate, however, not only local ethnic Germans lived, but also their imperial and Sudeten tribesmen who came here as soldiers, clerks or even businessmen. Because the Nazis preferred to occupy leading positions in the state administration to the imperial or Sudeten Germans, some tensions have developed between these groups. Many Protectorate Germans thus felt to be "second-class Germans".

A special group in which the occupiers were very interested was the so-called "national inter-layer", which consisted of people of mostly mixed origin or in a mixed language environment. They were nationally indifferent, but they spoke Czech rather than German. In any case, they also had German ancestors. Many of these "amphibians" lived in areas near the language border. After the occupation everyone had to personally register with the German nationality at the locally competent office of the oberlandrat. Nevertheless, local Nazi cells kept lists of alleged Germans, who then put pressure on them if they delayed their application for "German". The occupying authorities then launched a massive campaign to bring as many people as possible to German nationality and, consequently, German citizenship. However, there were no clear and uniform criteria yet, and so it all depended on the individual oberlandräte. In many cases, the application for German nationality was literally spontaneously received. After the victorious campaign of Nazi Germany in Western Europe, various businessmen on the part of the Czechs or open collaborators joined the Germans more and more often. In addition, Roma or various criminal elements also sought German citizenship.

For the purpose of a uniform assessment of "racial competence", the occupiers introduced racial selection in nationality and marriage matters in the Protectorate. This activity was carried out

by the Bohemian-Moravian branch of the Racial and Settlement Main Office of the SS / RuSHA, which was established in February 1941 to carry out racial research of the Czech population. The branch was replaced by Ermin Künzel and Johannes Preuss. The first applications for German citizenship and marriage were handled by RuSHA since the end of summer 1941. German nationals in the Protectorate were subject to racial hygiene legislation - especially the so-called sterilization law. If they were found to have a hereditary disease, whether genuine or suspected (alcoholism), they were at risk of having to undergo sterilization. In this sense, there are interesting reports of the occurrence of 'inbreeding' symptoms in isolated German language islands.

Practical national politics or "national work" focused on strengthening the positions of German nationality in the Protectorate. It was to create the conditions for the further development of "German". First of all, it was the penetration of the Germans into local governments. The regional leadership and local NSDAP groups had a great influence on the "promotion of German" at regional level. These party structures were supposed to cooperate with appointed German government commissioners or mayors, which was not always successful. Education played a key role in German "national life" in the Protectorate. Before the occupation, German schools existed only in Prague, language islands and cities with larger German communities. However, the occupation administration has made enormous efforts to open German schools even in the areas of "scattered German" so that no German pupil has to attend a Czech school. Thus, in 1943, more than 300 German primary schools, 60 middle-class schools and more than a hundred secondary schools of various types were in operation.

Cultural policy was also generously subsidized. Various so-called 'German houses' were growing like mushrooms after the rain, representing cultural centers for the Germans in individual towns and villages. Social care was much more generous to Protectorate Germans than in the case of Czechs. This apparently also prompted a number of benefactors to apply for German nationality. In the area of social policy, the authorities dealt primarily with the poor housing situation (4.5 thousand flats were secured for Germans by 1941), support for German families and care for the elderly.

It was clear that the Germanization of the Protectorate could not be achieved "only from its own resources". Therefore, large-scale colonization was envisaged not only by the imperial Germans, but also by their fellows from abroad, mostly from southern and south-eastern Europe. Although large-scale events of this type were to take place after the (victorious) war, colonization was still ongoing to a small extent during the war. The basic prerequisite was sufficient German land for future settlers, which was ensured by the Nazi-seized Land Office, which

managed confiscates by Jews and Czechs. The first re-settlers from the ranks of foreign Germans appeared in the Protectorate as early as 1940, mainly South Tyrolean and Romanian Germans. They went mainly to the areas of South Moravia, Olomouc and South Bohemia. These were all German "areas of interest" near the language islands. The pilot settlement project was then launched in Košátky near Melník and Jungbunzlau.

"Promoting German" was definitely not cost-free. To a large extent, these efforts also reduced the military capabilities of Nazi Germany, although the Protectorate was relatively "neglected" in this respect compared to occupied Poland. In the years 1940-1943 alone, the occupation administration spent nearly 24 million RM on the „Volkstumsfond“.

Around 1944, there would be a population of about 284 360 Protectorate Germans, respectively. those indigenous people who acquired German citizenship. However, the total number of all Germans staying in the Protectorate during the occupation was much higher. These were mainly imperial and Sudeten Germans, who worked here as officials, soldiers, members of the SS and police, but some resorted to other reasons - for example, thousands of German children from Reich towns threatened by air raids came here. Overall, around 600,000 Germans could live in the Protectorate, which represented a relatively higher proportion of the total population.

The end of the war meant the practical demise of the German settlement not only in the borderland, but also in the Bohemian-Moravian interior - ie in the territory of the former Protectorate. The existing German language enclaves have been almost completely displaced. As in the Sudetenland, Czechs were sometimes violent towards Germans. There have also been several massacres.

Ethnic policy was pursued in the following respects: admission to the German community, administration, legal environment, ideology, culture, economy, social affairs, health, etc. Thanks to numerous probes the author managed to "penetrate" the situation in seemingly "peripheral areas" the traditional core of the German settlement. Special attention was paid to Neuhaus, the area on the Vitoraz border and small language enclaves Libinsdorf, Autschowa and Auborsko. Nazi nationalities policy was based on firm theoretical foundations, especially racist ideology. Outside, the Prague occupying authorities tried to observe and apply these principles. However, compromises had to be made in the special environment of the Protectorate, where it was not possible for economic reasons to pursue a "rabbi" Germanization policy (as in occupied Poland or Slovenia). This was also related to the attitude to the local very weak "German". Indeed, the state of the German population was indeed very poor, as evidenced by numerous reports of "biologically weak" communities of Germans. Many Protectorate Germans did not even share a sufficiently strong ethnic belonging and often spoke to each other more Czech than German.

Another problem was the numerous mixed marriages, especially in the mostly Czech environment. The Nazi authorities of course tried to deal with these problems, but not very successfully. There were even opinions that it would be necessary to re-educate the “native Germans” in the Empire. This solution, however, was completely impracticable during the war, and so remained more or less just as desired.

Czech-German mixed marriages were a big topic of Nazi national politics. In general, the Nazis considered them a necessary evil. From an ideological point of view, there were some doubts about race. On the other hand, they had to be accepted because in many areas this was the only way to avoid inbreeding. In any case, the authorization of these marriages has been introduced on the basis of racial criteria, but many compromises have been made. However, the condition was that the mixed family would send their offspring to German schools.

In the first years of the occupation, the Czechs treated their German neighbors very hostile, especially in the case of the so-called "scattered Germans". However, where the Czechs and Germans lived together for a long time, the occupation did not have to break these ties. This was especially true in the case of small language enclaves, such as in Charles or Úborsko, where even local Czechs praised the German mayor from among the local Germans appointed by the Nazis...

Nationalities policy was definitely not a rigid process. While in the early years it was rather fumbling and practical solutions came ad hoc, in the shortly before the arrival of Heydrich, rules based on Nazi ideology began to apply much more. With increasing defeats of the Third Reich, dogmatism began to drop. Ethnic policies have ceased to be a priority - but that does not mean that it has stopped.

Seznamy tabulek a obrázků

Seznam tabulek

Tab. 1: Stav německého obyvatelstva v obcích jihlavského jazykového ostrova ležících v soudním okrese Jihlava (léta 1880, 1921, 1940). Zdroj: Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.	50
Tab. 2: Vesnice s největším relativním podílem německého obyvatelstva v soudních okresech Štoky a Německý Brod. Zdroj: Karel, J., 2015	50
Tab. 3: Stav německého obyvatelstva ve vybraných obcích u Brna (léta 1880, 1921, 1940). Zdroj: Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.	51
Tab. 4: Stav německého obyvatelstva ve vybraných obcích u Olomouce (léta 1880, 1921, 1940). Zdroj: Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.	52
Tab. 5: Stav německého obyvatelstva ve vyškovském jazykovém ostrově – soudní okres Vyškov (léta 1880, 1921, 1940). Zdroj: Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.	53
Tab. 6: Stav německého obyvatelstva ve vybraných obcích soudního okresu Slavkov (léta 1880, 1921, 1940). Zdroj: Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.	53
Tab. 7: Stav německého obyvatelstva v obcích na Českokbudějovicku (léta 1880, 1921, 1940). Zdroj: Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.	54
Tab. 8: Stav německého obyvatelstva v malých jazykových enklávách a „opěrných bodech německví“ (léta 1880 a 1940). Zdroj: Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.	55
Tab. 9: Stav německého obyvatelstva ve vybraných městech (léta 1880 a 1940). Zdroj: Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes, 1941; NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/84.	56
Tab. 10: Obvody 15 oberlandrátů k 1. 10. 1940. Přehled vypracován podle Übersicht über die Bezirke der Oberlandräte in Böhmen und Mähren (nach der Neugliederung vom 1. 10. 1940). NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/86.	77
Tab. 11: Obvody sedmi oberlandrátů od 15. 6. 1942. Přehled vypracován podle Übersicht über die Bezirke der Oberlandräte nach dem Stande vom 15. 6. 1942. NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/86.	77
Tab. 12: Jména oberlandrátů ke konci roku 1940. Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, vlastní zpracování.	78

Tab. 13: Vedoucí vykonavatelé národnostní politiky v regionech od léta 1942. Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–2/100	80
Tab. 14: Služebny RuSHA v Protektorátu v 2. pol. roku 1942. Zdroj: Novotný, Česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, 2015.....	83
Tab. 15: Fyzické znaky evropských ras podle Günthera Zdroj: Günther, Rassenkunde des deutschen Volkes, 1939.....	98
Tab. 16: Průběh registrace Němců a vyřizování žádostí o německou státní příslušnost do podzimu 1940. Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, vlastní zpracování autora.....	129
Tab. 17: Stav registrace Němců a zpracování žádostí o německou státní příslušnost k 1. 11. 1940 podle obvodů oberlandrátů. Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–4/1066	130
Tab. 18: Rasové kategorie RuSHA pro poněmčování. Zdroj: Novotný, Česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, 2015	148
Tab. 19: Výsledky „rutinních“ rasových prověrek (1943–1945). Plošné šetření školáků v Sudetech nezahrnuto. Zdroj: Novotný, R., „Řešení české otázky“, [2019], v tisku.....	162
Tab. 20: Německé zdravotní úřady v Protektorátu (1. pol. 1942), které měly na starosti lékařské posudky k žádostem o uzavření smíšených sňatků. Zdroj: ZA Opava, OLR Moravská Ostrava, kar 156; NOVOTNÝ, R. Německé zdravotní úřady, 2016	167
Tab. 21: Základní demografické údaje o protektorátních Němcích v letech 1939–1941. Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, vlastní zpracování autora	184
Tab. 22: Stav německého základního a středního školství v Protektorátu k roku 1943. Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–1/26.....	237
Tab. 23: Stav osídlovacích prací dle údajů Böhmisch-Mährische Landgesellschaft in Prag z roku 1944. Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, sign. 109–7/15	321
Tab. 24: Rozpočty národnostního fondu (Volkstumsfond) v letech 1940–1943. Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě; Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu.....	333

Seznam obrázků

Obr. 1: Mapa Protektorátu Čechy a Morava k 1. 11. 1942. Zdroj: Übersichtskarte der Verwaltungsbezirke im Protektorat Böhmen und Mähren, Stand 1. XI. 1942	39
Obr. 2: Novověká německá kolonizace českého a moravského vnitrozemí na půdorysu protektorátních hranic.	43
Obr. 3: Jihlavský jazykový ostrov. Zdroj: http://www.mittleeuropa.de/lk-iglau01.jpg	49
Obr. 4: Organizační struktura Oberlandrátu Pardubice kolem roku 1941. Zdroj: Novotný, R., Nacistická národnostní politika na Pardubicku v letech 1939–1945, 2013.....	76

Obr. 5: Nordická rasa – podle nacistických rasových ideologů nejceněnější rasový typ mezi Němci. Zdroj: Günther, 1939.....	97
Obr. 6: Tmavovlasá dinárská rasa – nacistickými „rasovými inženýry“ ještě uznána jako pozitivní prvek v německém národu. Zdroj: Günther, 1939	97
Obr. 7: Naopak plavovlasá východobaltická rasa s malou podsaditou postavou byla nacisty považována za nežádoucí. Zdroj: Günther, 1939.....	97
Obr. 8: Výzva oberlandrátu k registraci Němců z června 1939. Zdroj: SOkA Pardubice, Sběrka plakátů	121
Obr. 9: Formulář k ověření německé národnosti. Zdroj: SOA Zámorsk, Oberlandrát Pardubice.....	122
Obr. 10: Požadavky k rasovému vyšetření na brněnské služebně RuSHA, kterou v roce 1941 řídil Johannes Preuß. Toto vyšetření mělo probíhat „nenápadně“. Zdroj: MZA Brno, Zemský prezident Brno, správa z příkazu Říše.....	151
Obr. 11: Vyšetřovací list ke zdravotnímu vyšetření za účelem povolení národnostně smíšeného sňatku. Zdroj: NA Praha, Úřad říšského protektora	157
Obr. 12: „Dodatkový formulář k rasovému nálezu“, který sloužil jako podklad k vystavení rasového posudku od služebny RuSHA. Zdroj: NA Praha, Úřad říšského protektora	158
Obr. 13: Výzkumná zpráva Kurta Wehlaua o jihlavském jazykovém ostrově z roku 1945. Zdroj: NA Praha, Úřad říšského protektora – Dodatky II.....	193
Obr. 14: Hitler na balkoně brněnské radnice 17. března 1939. Zdroj: Heiss, Bei uns in Deutschland, 1941.....	196
Obr. 15: Župní vedoucí Hugo Jury na návštěvě Jihlavy. Zdroj: Altrichter, Der Volkstumskampf in Mähren, 1940	213
Obr. 16: Žáci nastoupení před německou školou v Pardubicích. Zdroj: anonymní pamětnice.....	250
Obr. 17: Vysvědčení z německé školy v Pardubicích. Zdroj: SOkA Pardubice, Deutsche Volksschule für Jungen und Mädchen Pardubice	250
Obr. 18: Oblastní sportovní slavnosti Hitlerjugend v Olomouci v roce 1942. Zdroj: NA Praha, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě	265
Obr. 19: Schematická mapa germanizace území Protektorátu. Jsou zde dobře patrné zárodky plánovaných „německých mostů“ napříč Moravou a od Prahy k Sudetům. Mapový podklad: Übersichtskarte der Verwaltungsbezirke im Protektorat Böhmen und Mähren, Stand 1. XI. 1942....	295
Obr. 20: Část vyšetřovacího listu určeného pro německé osadníky. Zde se sledovaly mimo jiné rasové ukazatele a své vyjádření sem vyplňoval i lékař SS (RuSHA), případně úřední lékař. Zdroj: ZA Opava, Zmocněnec říšského vedoucího SS jako říšský komisař pro upevnění německví, pracovní štáb východ, Fulnek.....	299
Obr. 23: Etničtí Němci z jihovýchodní Evropy v táboře Volksdeutsche Mittelstelle. Zdroj: Der Zug der Volksdeutschen aus Bessarabien und dem Nord-Buchenland, 1942.	309
Obr. 22: Josef Spitzer, „starý Němec“ z Veské u Pardubic. Zdroj: Beranek, 1954	347

Obr. 23: František Nešetřil ze Skutečska – aktivní kolaborant. Zdroj: SOA Zámorsk, Mimořádný lidový soud Chrudim	356
Obr. 26: Žáci německé školy v Pardubicích. Zdroj: anonymní pamětnice.....	364

Primární prameny

Archivní prameny

Národní archiv, Praha (NA Praha)

Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha (ÚŘP–ST)
 Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, Praha (NSM)
 Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha (ÚŘP – dříve AMV 114)
 Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, dodatky II (ÚŘP-Dodatky II)
 Německý zdravotní úřad, Praha (ZdÚ)
 Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu, Praha (PÚČM)

Archiv bezpečnostních složek, Praha (ABS Praha)

Sbírka písemností útvarů SS na území Protektorátu (Sb. pís. SS)
 (dříve Velitel SS oddílů v tzv. protektorátě Čechy a Morava)

Moravský zemský archiv v Brně (MZA Brno)

Říšský protektor v Čechách a na Moravě, služebna pro zemi Moravu, Brno (ŘP – služebna Brno, zn. B 251)
 Zemský prezident Brno, správa z příkazu Říše (zn. B 252)
 Oberlandrát Brno (OLR Brno, zn. B 254)
 NSDAP – místní skupiny Brno (zn. G 637)
 Sbírka matrik (zn. E 67)

Zemský archiv v Opavě (ZA Opava)

Oberlandrát Moravská Ostrava (OLR Moravská Ostrava)
 Úřad vládního prezidenta Opava (RP Opava)
 Zmocněnec říšského vedoucího SS jako říšský komisař pro upevnění němectví, pracovní štáb východ, Fulnek (ZŘKUN) (dříve Zmocněnec říšského komisaře pro upevnění němectví Fulnek)

- pobočka Olomouc (ZA Opava, pob. Olomouc)

Oberlandrát Olomouc (OLR Olomouc)

Státní oblastní archiv v Plzni (SOA Plzeň)

- Státní okresní archiv Domažlice se sídlem v Horšovském Týně (SOkA Domažlice)

Městský národní výbor Staňkov (MěNV Staňkov)
 Německá obecná škola Ohučov

- Státní okresní archiv Klatovy (SOkA Klatovy)

Archiv obce Kunkovice (AO Kunkovice)
 Archiv obce Úborsko (AO Úborsko)

- Státní okresní archiv Plzeň-sever se sídlem v Plasích (SOkA Plzeň-sever)

Obecná škola (německá) Líně

Státní oblastní archiv v Třeboni (SOA Třeboň)

Oberlandrát České Budějovice (OLR České Budějovice)

Oberlandrát Tábor (OLR Tábor)

- Státní okresní archiv České Budějovice (SOkA České Budějovice)

Archiv obce Čtyři Dvory (AO Čtyři Dvory)

Obecná škola (německá) Čtyři Dvory

- Státní okresní archiv Jindřichův Hradec (SOkA Jindřichův Hradec)

Archiv města Jindřichův Hradec (AM Jindřichův Hradec)

Místní národní výbor Suchdol nad Lužnicí (MNV Suchdol nad Lužnicí)

Státní oblastní archiv v Zámrsku (SOA Zámorsk)²¹⁶⁷

Oberlandrát Havlíčkův Brod (OLR Havlíčkův Brod)

Oberlandrát Hradec Králové (OLR Hradec Králové)

Oberlandrát Jičín (OLR Jičín)

Oberlandrát Pardubice (OLR Pardubice)

Standesamt Jičín

Úřední soud Pardubice

NSDAP - krajské vedení Hradec Králové

Mimořádný lidový soud Chrudim (MLS Chrudim)

Nacionálněsocialistická péče o blaho lidu, krajský úřad Hradec Králové (NSV Hradec Králové)

Německá pracovní fronta - krajské vedení Hradec Králové (DAF Hradec Králové)

SA - Standarte 83 Hradec Králové

Sbírka matrik Východočeského kraje (Sb. matrik)

- Státní okresní archiv Pardubice (SOkA Pardubice)

Okresní úřad Pardubice (OkÚ Pardubice)

Okresní národní výbor Pardubice (1945–1949) (ONV Pardubice)

Okresní soud Pardubice (OS Pardubice)

Archiv města Pardubice (AM Pardubice)

Archiv obce Veská (AO Veská)

Místní národní výbor Veská (MNV Veská)

Obchodní akademie Pardubice (OA Pardubice)

Deutsche Volksschule für Jungen und Mädchen Pardubice

Sbírka druhopisů matrik okresu Pardubice (Sb. druhopisů matrik)

Sbírka plakátů

- Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí (SOkA Ústí nad Orlicí)

Archiv města Ústí nad Orlicí (AM Ústí nad Orlicí)

Archiv obce Parník (AO Parník)

Bundesarchiv Berlin

Allgemeine SS: SS-Oberabschnitte, SS-Abschnitte und unterstellte Einheiten außerhalb des Gebietes der BRD

²¹⁶⁷ Od roku 2020 Státní oblastní archiv v Hradci Králové (SOA Hradec Králové). V Zámrsku zůstane pobočka s vlastní badatelnou. Archivní fondy těch původců, které měly sídlo na území dnešního Královéhradeckého kraje, budou přístupné v badatelně v Hradci Králové. Naopak fondy původců se sídlem na území současného Pardubického kraje budou přístupné na pobočce v Zámrsku. Toto pravidlo se netýká archivních sbírek a fondů velkostatků, které zůstanou i nadále v Zámrsku, resp. v badatelně tamější pobočky.

Edice pramenů

ČELOVSKÝ, Boris (ed.). *So oder so: Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933-1945*. Ostrava: Sfinga, 1995. ISBN 80-7188-014-0.

KRÁL, Václav – FREMUND, Karel (Hrsg.). *Die Vergangenheit warnt: Dokumente über die Germanisierungs- und Austilgungspolitik der Naziokkupanten in der Tschechoslowakei*. Praha: Orbis, 1962.

KRÁL, Václav (Hrsg.). *Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933–1947: Dokumentensammlung*. Praha: Československá akademie věd, 1964.

MADAJCZYK, Czesław, et. al. (Hrsg.). *Vom Generalplan Ost zum Generalsiedlungsplan*. München: De Gruyter, 1994. ISBN 3-598-23224-1.

MÍŠKOVÁ, Alena – ŠUSTEK, Vojtěch (edd.), *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945*, sv. 1, Praha 2000.

FERENC, Tone (Hrsg.). *Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941–1945*. Maribor: Založba Obzorja, 1980.

Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal. Vol. XXXIX. Nuremberg: International Military Tribunal, 1949.

Publikované normativní prameny

Reichsgesetzblatt

Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses vom 14. Juli 1933, RGBl. I, 1933, S. 529.

Gesetz über den Widerruf von Einbürgerungen und die Aberkennung der deutschen Staatsangehörigkeit vom 14. Juli 1933, RGBl. I, 1933, S. 480.

Reichserbhofgesetz vom 29. September 1933, RGBl. I, 1933, S. 685.

Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 3. Juli 1934, RGBl. I, 1934, S. 531.

Erste Durchführungsverordnung zum Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 6. Februar 1935, RGBl. I, 1935, S. 177.

Zweite Durchführungsverordnung zum Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 22. Februar 1935, RGBl. I, 1935, S. 215.

Dritte Durchführungsverordnung zum Gesetz über die Vereinheitlichung des Gesundheitswesens vom 30. März 1935, Reichsministerblatt, 1935, S. 327.

Reichsbürgergesetz, 15. September 1935, RGBl. I, 1935, S. 1146.

Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre, 15. September 1935, RGBl. I, 1935, S. 1146.

Gesetz zum Schutze der Erbgesundheit des deutschen Volkes (Ehegesundheitsgesetz) vom 18. Oktober 1935, RGBl. I, 1935, S. 1246.

Erste Verordnung zum Reichsbürgergesetz, 14. November 1935, RGBl. I, 1935, S. 1333.

Erste Verordnung zur Ausführung des Gesetzes zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre, 14. November 1935, RGBl. I, 1935, S. 1334.

Gesetz über die Wiedervereinigung der sudetendeutschen Gebiete mit dem Reich, 21. November 1938, RGBl. I, 1938, S. 1641.

Erlaß des Führers und Reichskanzlers über das Protektorat Böhmen und Mähren, 16. März 1939, RGBl. I, 1939, S. 485. Republikováno v němčině i českém překladu též ve Sbírce zákonů a nařízení pod č. 75/1939 Sb. z. a n., Výnos Vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava.

Verordnung über Rechtsvorschriften des Reichs für das Protektorat Böhmen und Mähren, 3. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 704.

Gesetz über die Vertretung der im Protektorat Böhmen und Mähren ansässigen deutschen Volksgenossen im Großdeutschen Reichstag, 13. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 762.

Verordnung über die deutsche Gerichtsbarkeit im Protektorat Böhmen und Mähren, 14. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 752.

- Verordnung über die Ausübung der bürgerlichen Rechtspflege im Protektorat Böhmen und Mähren vom 14. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 759.
- Verordnung über den Erwerb der deutschen Staatsangehörigkeit durch frühere tschecho-slowakische Staatsangehörige deutscher Volkszugehörigkeit, 20. April 1939, RGBl. I, 1939, S. 815.
- Verordnung über das Rechtsetzungsrecht im Protektorat Böhmen und Mähren, 7. Juni 1939, S. 1039.
- Verordnung zur Einführung des Wehrleistungsgesetzes im Protektorat Böhmen und Mähren, 13. Juli 1939, RGBl. I, 1939, S. 1239.
- Verordnung über die Anwendung deutschen Rechts auf deutsche Staatsangehörige im Protektorat Böhmen und Mähren, 20. Juli 1939, RGBl. I, 1939, S. 1309.
- Verordnung über den Aufbau der Verwaltung und die Deutsche Sicherheitspolizei im Protektorat Böhmen und Mähren, 1. September 1939, RGBl. I, 1939, S. 1681.
- Verordnung über die Amtsstellung der deutschen Notare im Protektorat Böhmen und Mähren vom 13. Oktober 1939, RGBl. I, 1939, S. 2038.
- Verordnung über Familienunterhalt für die deutschen Staatsangehörigen im Protektorat Böhmen und Mähren, 31. Oktober 1939, RGBl. I, 1939, S. 2125.
- Verordnung über die Einführung von Reichsarbeitsdienstrecht im Protektorat Böhmen und Mähren, 22. Dezember 1939, RGBl. I, 1939, S. 2472.
- Verordnung über die Versorgung der der volksdeutschen Kriegsbeschädigten und Kriegshinterbliebenen im Protektorat Böhmen und Mähren, 30. Dezember 1939, RGBl. I, 1940, S. 227.
- Zweite Verordnung über die Ausübung die bürgerlichen Rechtspflege im Protektorat Böhmen und Mähren (Zweite Protektorats-Rechtspflege-Verordnung – 2. ProtRpflV) vom 20. März 1940, RGBl. I, 1940, S. 533.
- Dritte Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes, 29. Oktober 1940, RGBl. I, 1940, S. 1488.
- Verordnung über die Deutsche Volksliste und die deutsche Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten vom 4. März 1941, RGBl. I, 1941, S. 118.
- Erlaß zur Änderung der Gerichtsgliederung im Protektorat Böhmen und Mähren vom 13. März 1941, RGBl. I, 1941, S. 130.
- Verordnung zur Regelung von Staatsangehörigkeitsfragen gegenüber dem Protektorat Böhmen und Mähren, 6. Juni 1941, RGBl. I, 1941, S. 308.
- Verordnung über die Sozialversicherung deutscher Staatsangehöriger im Protektorat Böhmen und Mähren bei Wehr- und Reichsarbeitsdienst sowie ähnlichen Diensten, 2. Februar 1942, RGBl. I, 1942, S. 58.
- Verordnung über die Staatsangehörigkeit auf Widerruf, 25. April 1943, S. 269.
- Erlaß des Führers über den „Deutschen Staatsminister für Böhmen und Mähren“, 20. August 1943, RGBl. I, 1943, S. 527.

Sbírka zákonů a nařízení

- Zákon č. 75/1919 Sb. z. a n., řád volební v obcích republiky Československé, 31. ledna 1919.
- Zákon č. 76/1919 Sb. z. a n., změna a doplnění obecních zřízení a městských statutů, 7. února 1919.
- Zákon č. 122/1933 Sb. z. a n., o změnách řádu volení v obcích, 12. července 1933.
- Dekret presidenta republiky č. 12/1945 Sb. z. a n., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, 21. června 1945.
- Dekret presidenta republiky č. 27/1945 Sb. z. a n., o jednotném řízení vnitřního osídlení, 17. července 1945
- Dekret presidenta republiky č. 28/1945 Sb. z. a n., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci, 20. července 1945.
- Dekret presidenta republiky č. 108/1945 Sb. z. a n., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, 25. října 1945.

Tištěné prameny a literatura do roku 1945

- ALTHAUS, Hermann. *Nationalsozialistische Volkswohlfahrt: Wesen, Aufgaben und Aufbau*. Berlin: Junker und Dünnhaupt, 1940.
- ALTRICHTER, Anton. *Der Volkstumskampf in Mähren*. St. Pölten: Gaupresseamt Niederdonau der NSDAP – Verlag St. Pöltner Zeitungs-Verlags, 1940.
- Ämtliches deutsches Ortsbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren*. Prag: Reichsprotektor in Böhmen und Mähren, 1940.
- ANDREE, Richard. Nationalitätsverhältnisse und Sprachgrenze in Böhmen. In: *Neunter Jahresbericht des Vereins von Freunden der Erdkunde zu Leipzig 1869*. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1870. s. 51–88.
- BERANEK, Franz Josef. Yidish in Tshekhoslowakay. *Yivo bleter*. Nr. 9, 1936. s. 63–75.
- BERANEK, Franz Josef. Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzschen Volksinsel bei Pardubitz in Ostböhmen. *Schlesisches Jahrbuch*. Jahrg. 11, 1939. s. 153–167.
- BERANEK, Franz Josef. Kowansko, ein Vorposten der Pardubitzer Sprachinsel. *Glatzer Heimatblätter*. Bd. 25, 1939. s. 12–15.
- BERANEK, Franz Josef. Neuzeitliche Deutschensiedlungen in Böhmen und Mähren. *Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren*. Bd. 3, 1944. s. 23–36.
- BRUCHHAGEN, Paul. *Allgemeine Rassenseelenlehre: Grundlegung*. Leipzig: Quelle & Meyer, 1940.
- CZOERNIG, Karl von. *Ethnographie des österreichischen Monarchie*. I. Band, Erste Abteilung. Wien: Kaiserl. Koenigl. Direction der Administrativen Statistik, 1857.
- DARRÉ, Richard W. *Neuadel aus Blut und Boden*. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1930.
- DARRÉ, Richard W. *Das Bauerntum als Lebensquell der nordischen Rasse*. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1928.
- DENIKER, Joseph. Essai d'une classification des races humaines basée uniquement sur les caractères physiques. *Bulletins de la Société d'anthropologie de Paris*. Vol. 12, No. 1, 1889. s. 320–336.
- DENIKER, Joseph. *Races of Man: An Outline of Anthropology and Ethnography*. 3rd Ed. New York: Charles Scribner's Sons, 1913.
- Die rassische Herkunft der Tschechen. *Der Stürmer*. Sondernummer 11, Oktober 1938. s. 2–3.
- FICKER, Adolf. *Die Völkerstämme der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie: Ihre Gebiete, Grenzen und Inseln*. Wien, 1869.
- FISCHER, Eugen – GÜNTHER, Hans F. K. *Deutsche Köpfe nordischer Rasse*. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1927.
- FOCHLER-HAUKE, Gustav. *Deutsche Volksboden und deutsches Volkstum in der Tschechoslowakei: eine geographisch-geopolitische Zusammenschau*. Heidelberg: Kurt Vowinckel Verlag, 1937.
- FOX, Robert – GRIEP, Kurt (Hrsg.). *Heimat und Welt: Teubners Erdkundliches Unterrichtswerk für höhere Schulen*. Band 5. Das deutsche Volk und sein Siedlungsraum in Mitteleuropa. 3. Auflage. Leipzig – Berlin: B. G. Teubner, 1941.
- GÖTH, Ignaz (Hrsg.). *Igelland: Mitteilungen für hematliches Leben im Iglauer Kreisgebiete*. 5. Band. Herausgegeben von der Kreisleitung Iglau der NSDAP durch das Kreisamt für Volkstumsfragen. Brünn – München – Wien: Kreisleitung Iglau der NSDAP, 1944.
- GÜNTHER, Hans F. K. *Rassenkunde des deutschen Volkes*. 1. Auflage. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1922.
- GÜNTHER, Hans F. K. *Rassenkunde Europas*. 3. Auflage. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1929.

- GÜNTHER, Hans F. K. *Rassenkunde des deutschen Volkes*. 14. Auflage. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1930.
- GÜNTHER, Hans F. K. *Die nordische Rasse bei den Indogermanen Asiens*. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1934.
- GÜNTHER, Hans F. K. *Rassenkunde des deutschen Volkes*. 16. Auflage. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1939.
- GÜNTHER, Hans F. K. *Gattenwahl zu ehelichem Glück und erblicher Ertüchtigung*. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1941.
- GÜNTHER, Hans F. K. *Kleine Rassenkunde des deutschen Volkes*. 262.-272. Tausend. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1943.
- HAIN, Joseph. *Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates*. Erster Band. Wien: Tendler & Compagnie, 1852.
- HANIKA, Josef. *Volkskundliche Wanderungen zu den Chodenbauern*. Reichenberg: Gebrüder Stiepel, 1943.
- HEISS, Friedrich. *Bei uns in Deutschland: Ein Bericht*. Berlin: Volk und Reich Verlag, 1941.
- HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. 172.-173. Auflage. München: Zentralverlag der NSDAP, 1936.
- KLIK, Josef. Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské. *Český časopis historický*. roč. XXVII, 1921. s. 8–62, 289–352.
- KORKISCH, Friedrich. Die Neuregelung der Staatsangehörigkeit in den Gebieten der früheren Tschechoslowakei. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*. Bd. 10, 1940. s. 168–243.
- KUHN, Walter. *Deutsche Sprachinselforschung: Geschichte, Aufgaben, Verfahren*. Plauen in Vogtland: Wolff, 1934.
- LANGER, Ernst. Zur Bevölkerungsentwicklung der Deutschumsinsel bei Wischau. *Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren*. Heft 1/2, 1943. s. 58–70.
- LEHMANN, Emil. *Sudetendeutsche Volkskunde*. Leipzig: Quelle & Meyer, 1926.
- LEHOVEC, Otto. *Prag: Eine Stadtgeographie und Heimatkunde*. Prag: Volkund Reich Verlag, 1944.
- LENZ, Fritz. *Menschliche Auslese und Rassenhygiene*. In: BAUR, Erwin – FISCHER, Eugen – LENZ, Fritz. *Grundriß der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene*. Band II. 1. Auflage. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1921.
- LENZ, Fritz. *Menschliche Auslese und Rassenhygiene*. In: BAUR, Erwin – FISCHER, Eugen – LENZ, Fritz. *Grundriß der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene*. B. II. 3. Auflage. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1932.
- LEUSCHNER, Egon. *Nationalsozialistische Fremdvolkpolitik*. Berlin: RPA, [1942].
- LORENZ, Werner – WOLFRUM, Gerhard. *Der Zug der Volksdeutschen aus Bessarabien und dem Nord-Buchenland*. Prag: Volk und Reich Verlag, 1942.
- MALÝ, Jiří. Rovnocennost lidských plemen po stránce tělesné. In: WEIGNER, Karel (ed.). *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934. s. 47–59.
- MATIEGKA, Jindřich. *Vznik a počátky národa československého*. Praha: Josef Vilímek, [1918].
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení*. Praha: Jan Laichter, 1896.
- Meyers Großes Konversations-Lexikon*. Band 4. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1906.
- Meyers Großes Konversations-Lexikon*. 6. Auflage. Band 20. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1909.

- MÜLLER, Karl Valentin. Deutsches Blut in Böhmen und Mähren. In: BENZE, Rudolf (Hrsg.). *Böhmen und Mähren im Werden des Reiches*. Prag: Volk und Reich Verlag, 1943. s. 18–30.
- MÜLLER, Karl Valentin. Deutschtum und Tschechentum in rassen- und gesellschaftsbiologischen Betrachtung. *Rasse, Monatschrift für den nordischen Gedanken*. Bd. 8, 1941. s. 303–307.
- MÜLLER, Karl Valentin. Die Gegenausele im tschechischen Volk. *Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren*. Bd. 3, 1944. s. 297–300.
- MÜLLER, Karl Valentin. Zur Rassen- und Volksgeschichte des böhmisch-mährischen Raumes. In: HEISS, Friedrich (Hrsg.). *Das Böhmen- und Mähren-Buch*. Prag: Volk und Reich Verlag, 1943. s. 127–134.
- NIEDERLE, Lubor. *O původu Slovanů*. Praha: Bursík a Kohout, 1896.
- NIEDERLE, Lubor. *Příspěvky k anthropologii zemí českých*. Praha: Bursík a Kohout, 1891.
- Organisationsbuch der NSDAP*. München: Der Reichsorganisationsleiter der NSDAP, 1943.
- Ostmark-Jahrbuch 1942*. Wien: Organisationsamt der NSDAP Gau Wien – Behörde des Reichsstatthalters in Wien, 1943.
- PAUTSCH, Oswald. *Grammatik der Mundart von Kieslingswalde, Kr. Habelschwerdt. Ein Beitrag zur Kenntnis des glätzschen Dialektes*. I. Teil, Lautlehre. Breslau, 1901.
- PENKA, Karl. *Origines Ariacae: Linguistisch-ethnologische Untersuchungen zur ältesten Geschichte der arischen Völker und Sprachen*. Wien, Teschen: K. Prochaska, 1883.
- PRAUSE, Alban Julius. *Die Laute der Braunauer Mundart*. Reichenberg: Selbstverlag der Anstalt für Sudetendeutsche Heimatforschung, 1927.
- Průvodce odborným školstvím Protektorátu Čechy a Morava 1942–43*. Praha: Ústav pro učebné pomůcky průmyslových a odborných škol, 1943.
- RÁDL, Emanuel. *Národnost jako vědecký problém*. Praha: O. Girgal, 1929.
- ROSENBERG, Alfred. *Mythus des 20. Jahrhunderts*. München: Hoheneichen, 1934.
- ROŠŤEK, František K. *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko: Dějinný a místopisný obraz*. II. díl. Pardubice, 1905–1907.
- RŮŽIČKA, Vladislav. Zlepšení stavu národa plemennou hygienou či eugenikou? In: WEIGNER, Karel (ed.). *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechtování*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1934. s. 75–78.
- SCHLESINGER, Ludwig. Die Nationalitäts-Verhältnisse Böhmens. In: LEHMANN, Richard – KIRCHHOFF, Alfred (Hgg.). *Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde*. 2. Band. Stuttgart: Verlag von J. Engelhorn, 1886, s. 1–27.
- SCHMALFUSS, Franz Anton. *Die Deutschen in Böhmen: Geschildert in geographisch-statistischer, staatswirthschaftlicher, volksthümlicher und geschichtlicher Beziehung*. Prag: Ehrlich, 1851.
- SCHWARZ, Ernst. Die Personennamengebung einer innerböhmischen Stadt um 1400. *Zeitschrift für Namenforschung*. Bd. 19, 1943. s. 274–282.
- SCHWARZ, Ernst. Die sudetendeutschen Mundarten. In: HEISS, Friedrich (Hrsg.). *Das Böhmen und Mähren-Buch: Volkstumskampf und Reichsraum*. Prag: Volk und Reich Verlag, 1943. s. 315–318.
- SCHWARZ, Ernst. *Die volksgeschichtlichen Grundlagen der Iglauer Volksinsel*. Prag – Reichenberg: Deutsche Akademie d. Wissenschaft, 1942.
- SLAVÍK, Jan. *Národnostní politika ve SSSR: V. I. Lenin a J. V. Stalin o národnostní otázce*. Praha: Československá grafická Unie, 1937.
- SIEMENS, Hermann W. *Grundzüge der Vererbungslehre, Rassenhygiene und Bevölkerungspolitik*. 8. Auflage. München: J. F. Lehmanns Verlag, 1937.

Statistický lexikon obcí v zemi České. Praha: Orbis, 1934.

Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 59. Jahrgang 1941/42. Berlin: Statistisches Reichsamt, 1942.

Statistisches Jahrbuch für das Protektorat Böhmen und Mähren – Statistická ročenka protektorátu Čechy a Morava. Prag – Praha: Statistisches Zentralamt in Prag – Ústř. statistický úřad v Praze, 1942.

STENGEL-RUTKOWSKI, Lothar. *Was ist ein Volk? Der biologische Volksbegriff. Eine kulturbiologische Untersuchung seiner Definition und seiner Bedeutung für Wissenschaft, Weltanschauung und Politik*. Erfurt: Kurt Stenger, 1940.

ŠAFAŘÍK, Pavel Josef. *Slowanské starožitnosti*. Díl 1. Praha: České museum, 1837.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav. *Středověká kolonisace v zemích českých*. České dějiny I/5. Praha: Jan Laichter, 1938.

THUMS, Karl. Das Institut für Erb- und Rassenhygiene der Deutschen Karls-Universität in Prag. *Der Erbarzt*. Bd. 10 (1942), Heft 4. s. 75–84.

TÖNNIES, Ferdinand. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Leipzig: Fues's Verlag, 1887.

TUMLIRZ, Otto. *Anthropologische Psychologie*. Berlin: Junker und Dünnhaupt, 1939.

VERSCHUER, Otmar von. *Leitfaden der Rassenhygiene*. Leipzig: Georg Thieme, 1941.

VOJTÍŠEK, Václav. *Německá národnost v Čechách*. Praha: Česko-moravské podniky tiskařské a vydavatelské, 1918.

WEHLAU, Kurt. *Iglau, ein deutscher Volkstumsraum inmitten des böhmisch-mährischen Höhenzuges: Ein Bildbericht*. Prag: Rassenamt, 1945. [Výzkumná zpráva.]

WEINELT, Herbert. Zur Erforschung der deutsch-slavischer Volksgrenze im nördlichen Mähren. *Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren*. Heft 1/2, 1943. s. 16–34.

Prameny přístupné online

Antwort des Ministers für Schulwesen und Volkskultur auf die Interpellation der Abgeordneten Schuster, Uhl, Dietl und Genossen in Angelegenheit der Auflassung der deutschen Schulexpositur in Auborsko, Bezirk Klattau, und der Beschlagnahme ihres Schulgebäudes für die nett errichtete čechische Minderheitsschule dortselbst (Druck 4354/II), Rudolf Bechyně, 29. 4. 1924. In: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t4639_02.htm>.

Periodické zprávy pražského řídicího úseku SD (1940–1941). NA Praha. [online]. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://web.nacr.cz/sd/>>.

Dienstalterliste der Schutzstaffel der NSDAP. 1. 10. 1943. [online]. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://www.dws-xip.pl/reich/biografie/numerD.html>>.

Rassenpolitik. SS-Hauptamt, Berlin, nedatováno. [online]. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://www.archive.org/>>.

SS-Mann und Blutfrage, SS-Hauptamt, nedatováno. [online]. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://www.archive.org/>>.

Stenoprotokol ze 151. schůze poslanecké sněmovny, 17. 11. 1938. In: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<https://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/151schuz/s151002.htm>>.

Stenoprotokol ze 157. schůze poslanecké sněmovny, 14. 12. 1938. In: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<https://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/157schuz/s157007.htm>>.

Elektronické zdroje

HARTEN, Hans-Christian. *Weltanschauliche Schulung der SS und der Polizei im Nationalsozialismus: Zusammenstellung personenbezogener Daten*, abgeschlossen Dezember 2017. [online.] cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<https://www.hc-harten.net/pdf/>>.

Historická data v GIS [online], údaje podle sčítání lidu z r. 1950. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://historickygis-cuni.opendata.arcgis.com/>>.

Iglauer Sprachinsel [online]. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://www.mittleeuropa.de/lk-iglau01.jpg>>.

Landesversammlung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien [online]. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://landesversammlung.cz/de/>>.

MADAJCZYK, Czesław. General Plan East: Hitler's Master Plan for Expansion. *Polish Western Affairs*. Vol. III, No. 2, 1962. s. 391–442. [online]. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://www.worldfuturefund.org/wffmaster/Reading/GPO/gpoarticle.htm>>.

Masakr na Vitorazsku 25. května 1945, *Rozhledy010* [online]. 2013. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://rozhledy2010.blogspot.com/2013/01/masakr-na-vitorazsku-25-kvetna-1945.html>>.

Masakr na Vitorazsku začínal 10. května 1945, *Rozhledy010* [online]. 2013. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://rozhledy2010.blogspot.com/2013/01/masakr-na-vitorazsku-zacinal-10-kvetna.html>>.

Poválečné vyhánění z domovů v pohraničí, *Rozhledy010* [online]. 2013. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://rozhledy2010.blogspot.com/2013/01/povalecne-vyhaneni-z-domovu-v-pohranici.html>>.

Prozatímní soupis k archivnímu fondu 134: Německé soudy v Protektorátu Čechy a Morava, ABS Praha, s. 3–4. Dostupný z URL: <<http://www.abscr.cz/data/pdf/abs/inventar134.pdf>>.

Sudetendeutsche Landsmannschaft Bundesverband e. V. [online]. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://www.sudeten.de/>>.

Zákon na Vitorazsko opět přišel 26. května 1945, *Rozhledy010* [online]. 2013. cit. 10. 4. 2019. Dostupný z URL: <<http://rozhledy2010.blogspot.com/2013/01/zakon-na-vitorazsko-opet-prisel-26.html>>.

Literatura

- AHONEN, Pertti, et al. *People on the Move: Forced Population Movements in Europe in the Second World War and Its Aftermath*. New York: Bloomsbury Academic, 2008. ISBN 978-1-84520-480-8.
- ALY, Götz. *Rasse und Klasse: Nachforschungen zum deutschen Wesen*. Frankfurt am Main: S. Fischer, 2003. ISBN 3-10-000419-1.
- ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu, I–III*. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-13-5.
- AUGUST, Jochen, et al. (Hrsg.). *Herrenmensch und Arbeitsvölker: Ausländische Arbeiter und Deutsche 1939–1945*. 2. Aufl. Berlin: Rotbuch Verlag, 1989. ISBN 3-88022-925-X.
- BAHENSKÝ, František. *Národnostní politika v SSSR v letech 1922–1953*. I. část. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2010. ISBN 978-80-87112-40-3.
- BALCAROVÁ, Jitka. „Jeden za všechny, všichni za jednoho!“: *Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity“*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2234-7.
- BARTOŠ, Josef. *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945*. Praha: ČSPB, 1986.
- BARTOŠ, Josef. *Postavení českého obyvatelstva na severní Moravě za okupace*. Šumperk: Vlastivědný ústav v Šumperku, 1969.
- BEIER, Herwig. Eugenika v Sudetech během druhé světové války. *Speciální pedagogika*. roč. 7, č. 1, 1997. s. 41–48.
- BERANEK, Franz Josef. Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel. *Zeitschrift für Volkskunde*. Bd. 51, 1954. s. 237–251.
- BERDING, Helmut (Hrsg.). *Nationales Bewußtsein und kollektive Identität: Studien zur Entwicklung des kollektiven Bewußtseins in der Neuzeit 2*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1994. ISBN 978-3-518-28754-5.
- BERGER, Tilman. Deutsche Einflüsse auf das Tschechische, Slovakische und Polnische im Bereich der Lautgeschichte – Unterschiede und Gemeinsamkeiten. In: KEMPGEN, Sebastian – WINGENDER, Monika – UDOLPH, Ludger (Hrsg.). *Deutsche Beiträge zum 16. Internationalen Slavistenkongress Belgrad 2018*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2018. s. 45–55. ISBN 978-3-447-11039-6.
- BERROVÁ, Petra. Stríčky z historie sčítání lidu. *Demografie*. sv. 50–51, 2008, č. 1. s. 44–48. ISSN 0011-8265.
- BLESSING, Werner K. Nationalsozialismus unter „regionalem Blick“. In: MÖLLER, Horst – WIRSCHING, Andreas – ZIGLER, Walter (Hrsg.). *Nationalsozialismus in der Region: Beiträge zur regionalen und lokalen Forschung und zum internationalen Vergleich*. München: Oldenbourg, 1996. s. 47–56. ISBN 3-486-64500-5.
- BOHMANN, Alfred. Böhmen und Mähren-Schlesien in der Bevölkerungsstatistik. *Zeitschrift für Ostforschung*. Bd. 14, 1965, Nr. 1. s. 39–93.
- BORÁK, Mečislav. Internační tábor „Hanke“ v Moravské Ostravě v roce 1945. *Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. sv. 18, 1997. s. 88–124. ISSN 0232-0967.
- BOSÁK, František. Germanizační úloha německých škol na Českobudějovicku za okupace. *Jihočeský sborník historický*. sv. 33, 1964, č. 1. s. 58–73, 170–190.
- BRAMWELL, Anna. *Blood and Soil: Richard Walther Darré and Hitler's „Green Party“*. Bourne End: The Kensal Press, 1985. ISBN 0-946041-33-4.
- BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-017-6.

- BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938–1945*. Praha: Prostor, 2002. ISBN 80-7260-070-2.
- BRANDES, Detlef. „Umvolkung, Umsiedlung, rassische Bestandsaufnahme“: NS-„Volkstumspolitik“ in den böhmischen Ländern. München: Oldenbourg, 2012. ISBN 978-3-486-71242-1.
- BRANDES, Detlef – MÍŠKOVÁ, Alena. *Vom Osteuropa-Lehrstuhl ins Prager Rathaus, Josef Pfitzner 1901–1945*. Praha–Essen: Archiv AV ČR – Klartext, 2013. ISBN 978-80-87782-03-3.
- BROSZAT, Martin. *Nationalsozialistische Polenpolitik 1939–1945*. Stuttgart: DVA 1961.
- BROSZAT, Martin. Erfassung und Rechtsstellung von Volksdeutschen und Deutschstämmigen im Generalgouvernement. *Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte*. Bd. 2, 1966. s. 243–261.
- BRYANT, Chad. Either German or Czech: Fixing Nationality in Bohemia and Moravia, 1939–1946. *Slavic Review*, Vol. 61, No. 4 (Winter, 2002). s. 683–706. ISSN 0037-6779.
- BRYANT, Chad. Občanství, národnost a každodenní život: Příspěvek k dějinám česko-německých smíšených manželství v letech 1939–1948. *Kuděj*. č. 2, 2002. s. 43–54. ISSN 1211-8109.
- BRYANT, Chad. Acting Czech, Marking Germans: Nationality Politics in Bohemia and Moravia, 1939–1947. *Bulletin of German Historical Institute*. Bd. 34, 2004. s. 65–73. ISSN 1048-9134.
- BRYANT, Chad. *Prague in Black: Nazi Rule and Czech Nationalism*. Cambridge (Mass., US): Harvard University Press, 2007. ISBN 0-674-02451-6.
- BUBEN, Václav (ed.). *Šest let okupace Prahy*. Praha: Osvětový odbor hlavního města Prahy, 1946.
- BURLEIGH, Michael – WIPPERMANN, Wolfgang. *The Racial State: Germany 1933–1945*. Cambridge–New York: Cambridge University Press, 1991. ISBN 0-521-39114-8.
- BURLEIGH, Michael. *Germany Turns Eastwards: A Study of Ostforschung in the Third Reich*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. ISSN 0-521-35120-0.
- CARBOL, Pavel. Odsun Němců z Frýdku-Místku. In: BROKLOVÁ, Eva (ed.). *Věře Olivové ad honorem*. Praha: Společnost přátel Edvarda Beneše v Ústavu T. G. Masaryka, 2006. s. 161–169. ISBN 80-86142-24-8.
- CIHLÁŘ, Jiří. *České školy na Lanškrounsku (Landrat Landskron) v letech nacistické okupace 1938–1945*. Ústí nad Orlicí: Ofis, 2009. ISBN 978-80-7405-036-7.
- CONNELLY, John. Nazis and Slavs: From Racial Theory to Racist Practice. *Central European History*. Vol. 32, no. 1, 1999. s. 1–33. ISSN 0008-9389.
- CONWAY, John. *The Nazi Persecution of the Churches, 1933–1945*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1968.
- ČAPKA, František. K historii brněnského obecného a měšťanského školství v prvních letech ČSR. *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity – Historie*. č. 12, 2005. s. 175–182. ISSN 1213-8452.
- DALLIN, Alexander. *Deutsche Herrschaft in Russland 1941–1945: Eine Studie über Besatzungspolitik*. Düsseldorf: Droste, 1958.
- DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8.
- EČER, Bohuslav. *Poučení norimberského soudu pro Slované*. Praha: Zář, 1947.
- EMMERT, František. Říšské občanství jako nástroj nacistické ideologie a germanizační politiky. In: TAUCHEN, Jaromír – SCHNELLE, Karel (edd.). *Odras německého národního socialismu ve třicátých letech v Československu a ve státech střední Evropy*. Ostrava – Brno: Key Publishing, 2013. s. 27–35. ISBN 978-80-7418-181-8.
- EMMERT, František. Právní institut tzv. říšskoněmeckého občanství v expanzivní a rasistické politice nacistického Německa v letech 1939–1945. *Moderní dějiny*. sv. 22, č. 2, 2014. s. 141–153. ISSN 1210-6860.

- EMMERT, František. Říšskoněmecké občanství na území okupovaných českých zemí v letech 1938–1945. *Historický obzor*. roč. 27, č. 1/2, 2016. s. 36–42. ISSN 1210-6097.
- FAHLBUSCH, Michael. The Role and Impact of German Ethnopolitical Experts in the SS Reich Security Main Office. In: HAAR, Ingo – FAHLBUSCH, Michael (edd.). *German Scholars and Ethnic Cleansing 1919–1945*. New York – Oxford: Berghahn Books, 2005. s. 28–50. ISBN 1-57181-435-3.
- FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0720-0.
- FIEBRANDT, Maria. *Auslese für die Siedlergesellschaft: Die Einbeziehung Volksdeutscher in die NS-Erbgesundheitspolitik im Kontext der Umsiedlungen 1939–1945*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014. ISBN 978-3-525-36967-8.
- FIELD, Geoffrey G. Nordic Racism. *Journal of the History of Ideas*. 1977, No. 38. s. 523–540.
- FILIP, Vladimír. *Německý dům: Deutsches Haus*. Brno: Josef Filip, 2016. ISBN 978-80-906349-1-6.
- FÖLDES, Csaba. *Kontaktdeutsch: Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2005. ISBN 3-8233-6160-0.
- FROLÍK, Jan. Osud fondů Studijního ústavu MV. *Archivní časopis*. č. 1/1998. s. 4–17.
- FROMMER, Benjamin. *National Cleansing: Retribution against Nazi Collaborations in Postwar Czechoslovakia*. New York: Cambridge University Press, 2005. ISBN 521-00896-4.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek XV.a (1938–1945). Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-582-0.
- GEHRIG, Astrid. *Im Dienste der nationalsozialistischen Volkstumspolitik in Lothringen: Auf den Spuren meines Großvaters*. Münster: Westfälisches Dampfboot, 2014. ISBN 978-3-89691-959-5.
- GELLNER, Ernest. *Nacionalismus*. Brno: CDK, 2003. ISBN 80-7325-023-3.
- GLASSHEIM, Eagle. *Cleansing the Czechoslovak Borderlands: Migration, Environment, and Health in the Former Sudetenland*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2016. ISBN 978-0822964261.
- GRASMANNSDORF, Martin. *Die Umsiedlungslager der Volksdeutschen Mittelstelle im Gau Württemberg-Hohenzollern 1940–1945*. Berlin: Frank/Timme, 2013. ISBN 978-3-86596-511-0.
- GREGOR, A. James. *Nordicism Revisited*. *Phylon*. Vol. 22, No. 4, 1961. s. 351–360.
- GRUBE, Frank – RICHTER, Gerhard. *Alltag im Dritten Reich: So lebten die Deutschen 1933–1945*. Hamburg: Hoffmann und Campe, 1982. ISBN 3455087043.
- GRULICH, Josef. *Migrace městského a vesnického obyvatelstva: Farnost České Budějovice 1750–1824*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2013. ISBN 978-80-7394-374-5.
- HÁJEK, Martin. *Odsun Němců z Olomouce*. Vrahovice: M. Hájek, 2013. ISBN 978-80-260-4099-6.
- HANSEN, Georg (Hrsg.). *Schulpolitik als Volkstumspolitik: Quellen zur Schulpolitik der Besatzer in Polen 1939–1945*. Münster – New York: Waxmann, 1994. ISBN 3-89325-227-4.
- HANSEN, Georg. *Ethnische Schulpolitik im besetzten Polen: Der Mustergau Wartheland*. Münster – New York: Waxmann, 1995. ISBN 3-89325-300-9.
- HANSEN, Jason D. *Mapping the Germans: Statistical Science, Cartography, and the Visualization of the German Nation, 1848–1914*. Oxford: Oxford University Press, 2015. ISBN 978-0-19-871439-2.
- HARNA, Josef. Národnostní politika Hodžovy vlády. In: KALETA, Petr (ed.). *Národnostní otázka v Polsku a Československu v meziválečném období: Sborník z mezinárodní vědecké konference (26.–27. 10. 2004)*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005. s. 94–107. ISBN 80-86495-30-2.
- HEINEMANN, Isabel. „Rasse, Siedlung, deutsches Blut“: *Das Rasse- & Siedlungshauptamt der SS und die rassenpolitische Neuordnung Europas*. Göttingen: Wallstein, 2003. ISBN 3-89244-623-7.

- HEINEMANN, Isabel. Die Rasseexperten der SS und die bevölkerungspolitische Neuordnung Südosteuropas. In: BEER, Mathias – SEEWANN, Gerhard (Hrsg.). *Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches*. München: Oldenbourg, 2004. s. 135–158. ISBN 3-486-57564-3.
- HEINEMANN, Isabel. Wissenschaft und Homogenisierungs-Planungen für Osteuropa: Konrad Meyer, der „Generalplan Ost“ und die deutsche Forschungsgemeinschaft. In: HEINEMANN, Isabel, et al. (edd.). *Wissenschaft – Planung – Vertreibung: Neuordnungskonzepte und Umsiedlungspolitik im 20. Jahrhundert*. Stuttgart: Franz Steiner, 2006. s. 45–72. ISBN 3-515-08733-8.
- HERTL, Hanns – PILLWEIN, Erich – SCHNEIDER, Helmut – ZIEGLER, Karl Walter. Brněnští Němci a jejich vyhnání: Souhrn z historického hlediska. *Jižní Morava*. roč. 33, sv. 36, 1997. s. 117–131. ISSN 449-0436.
- HERZOG, Robert. *Gründzüge der deutschen Besatzungsverwaltung in den ost- und südosteuropäischen Ländern während des Zweiten Weltkrieges*. Tübingen: Institut für Besatzungsfragen, 1955.
- HORÁKOVÁ, Lucie. *Německé obyvatelstvo v tzv. národnostním ostrově na Brněnsku 1939–1945*. Bakalářská práce. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2017.
- HORÁLEK, Adam. Tři přístupy k pupkům národů: Primordialisticko-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivit etnicity. *Český lid*. sv. 99, 2012, č. 1. s. 23–43. ISSN 0009-0794.
- HOŘEJŠ, Miloš. Zábory české půdy a její následná germanizace: Deutsche Ansiedlungsgesellschaft na Mělnicku (1942–1945). In: HÁJEK, Jan – JANČÍK, Drahomír – KUBŮ, Eduard (edd.). *O hospodářskou národní državu: Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*. Praha: Karolinum, 2009. s. 247–263. ISBN 978-80-246-1391.
- HOŘEJŠ, Miloš. *Protektorátní Praha jako německé město: Nacistický urbanismus a Plánovací komise pro hlavní město Prahu*. Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-2773-1.
- HOŘEJŠ, Miloš – NĚMEC, Richard. Urbanismus a architektura Jihlavy ve službách komunální politiky nacionálního socialismu. In: JEDLIČKA, Jiří (ed.). *Češi a Němci na Vysočině: Soužití, rozdělení, dialog, spolupráce*. Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, 2014, s. 357–392. ISBN 978-80-87302-22-4.
- HOŘEJŠ, Miloš. Německý rolnický přesídlenec na území Protektorátu Čechy a Morava 1942–1945: Plány a realita. In: BALCAROVÁ, Jitka – KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (edd.). *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*. Praha 2017. s. 315–340. ISBN 978-80-86874-87-6.
- HOŘEJŠ, Miloš. *Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1942–1945*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, 2018.
- HRABOVÁ, Libuše. K problému německé kolonisace ve střední Evropě. *Sborník historický*. sv. 9, 1962, s. 67–94.
- HRABOVÁ, Libuše. Ostravské školství a vědomí národní sounáležitosti do roku 1918. In: ŠRAJEROVÁ, Oľga (ed.). *České národní aktivity v pohraničních oblastech první Československé republiky*. Olomouc: FF Univerzity Palackého, 2003. s. 275–284. ISBN 80-86101-70-3.
- HRUBÝ, Karel. *Eugenika: Člověk v zrcadle dědičnosti*. Praha: Josef Vilímek, 1948.
- HUTTON, Christopher M. *Race and the Third Reich: Linguistics, Racial Anthropology and Genetics in the Dialectics of Volk*. Cambridge (UK): Polity Press, 2005. ISBN 0-7456-3176-2.
- JACOBY, Gerhard. *Racial State: The German Nationalities Policy in the Protectorate of Bohemia-Moravia*. New York: Institute of Jewish Affairs, 1944.
- JENKINS, Richard. *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. London: Sage Publications, 1997. ISBN 0-8039-7677-1.
- KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin*. Sv. 1. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-004-4.
- KAMENTSKY, Ihor. *Secret Nazi plans for Eastern Europe: A Study of Lebensraum Policies*. New York: Bookman Associates, 1961.

- KANN, Robert, A. Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie. Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918. Graz–Köln: Hermann Böhlau, 1964.
- KAREL, Jan. *Německá menšina na Německobrodsku 1939–1945*. Bakalář. práce. Pardubice: UPa, 2015.
- KAREL, Jan. *Poválečný odsun Němců z Havlíčkobrodsku 1945–1947*. Dipl. práce. Pardubice: UPa, 2017.
- KAREL, Jan. Sběrné středisko Bedřichov v letech 1945–1947 aneb Internační zařízení pro Němce na Havlíčkobrodsku. *Memo: časopis pro orální historii*. č. 2017/1. s. 28–66. ISSN 1804-7548.
- KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-71184-515-9.
- KERSHAW, Ian. *The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretation*. London – New York: Bloomsbury, 2015. ISBN 978-1474240956.
- KETTENACKER, Lothar. *Nationalsozialistische Volkstumspolitik im Elsaß*. Stuttgart: DVA, 1973.
- KLADIWA, Pavel – GAWRECKI, Dan – KADLEC, Petr – POKLUDOVÁ, Andrea – POPELKA, Petr. *Národnostní statistika v českých zemích 1880–1930: Mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace*. I. díl. Ostrava – Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-549-9.
- KLADIWA, Pavel – GAWRECKI, Dan – KADLEC, Petr – POKLUDOVÁ, Andrea – POPELKA, Petr. *Národnostní statistika v českých zemích 1880–1930: Mechanismy, problémy a důsledky národnostní klasifikace*. II. díl. Ostrava – Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-549-9.
- KLADIWA, Pavel. Národnostní statistika českých zemí 1880–1921 – faktory, výsledky a problém jejich interpretace. *Moderní dějiny*. sv. 23, 2015, č. 2. s. 61–82. ISSN 1210-6860.
- KOEHL, Robert L. *RKFDV: German Resettlement and Population Policy, 1939–1945: A History of the Reich Commission for the Strengthening of Germanism*. Cambridge: Harvard University Press, 1957.
- KOLEJKA, Josef. Národnostní otázka v programu Komunistické internacionály v letech 1922–1928. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada historická*. roč. 34, č. 32, 1985. s. 29–38.
- KONEČNÝ, Stanislav. *Polička za Mnichovské krize (Okupace města německou armádou ve dnech 10. října – 24. listopadu 1938)*. Litomyšl: SOKa Svitavy, 2003. ISBN 80-239-4854-7.
- KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914: Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-022-1.
- KOVAŘÍK, David, Němci na Jindřichohradecku po roce 1945. In: ARBURG, Adrian von – DVOŘÁK, Tomáš – KOVAŘÍK, David (edd.). *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Brno: Matice moravská 2010. s. 152–171. ISBN 978-80-86488-70-7.
- KRÁL, Václav. *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938–1945*. Díl I. Praha: ČSAV, 1957.
- KRÁL, Václav. *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938–1945*. Díl II. Praha: ČSAV, 1958.
- KRÁL, Václav. *Zločiny proti Evropě*. Praha: Naše vojsko, 1964.
- KREISSLOVÁ, Sandra – NOVOTNÝ, Lukáš. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Univerzita Karlova, 2015. ISBN 978-80-87975-32-9.
- KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2005. ISBN 978-80-2572-848-2.
- KUČERA, Jaroslav. Česká historiografie a odsun Němců. *Soudobé dějiny*. sv. 1, č. 2–3, 1994. s. 365–373. ISSN 1210-7050.
- KUHN, Walter. *Vergleichende Untersuchungen zur mittelalterlichen Ostsiedlung*. Köln – Wien: Böhlau, 1973.

- KÜHN, Zdeněk. Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu. In: BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (edd.). *Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. s. 60–92. ISBN 978-80-210-4844-7.
- KÜPPER, René. *Karl Hermann Frank (1898–1946): Politische Biographie eines sudetendeutschen Nationalsozialisten*. München: Oldenbourg, 2010. ISBN 978-3-486-59639-7.
- LENIGER, Markus, *Nationalsozialistische „Volkstumsarbeit“ und Umsiedlungspolitik 1933–1945: Von der Minderheitenbetreuung zur Siedlerauslese*. Berlin: Frank/Timme, 2006. ISBN 3-86596-082-0.
- LOZOVIUK, Petr. *Interethnik im Wissenschaftsprozess: Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*. Leipzig: Universität Leipzig, 2008. ISBN 978-3-86583-288-7.
- LOZOVIUK, Petr. Volkskunde als Nationalwissenschaft. In: KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT, Miroslav (Hgg.). *Die Suche nach dem Zentrum: Wissenschaftliche Institute und Bildungseinrichtungen der Deutschen in Böhmen (1800–1945)*. Münster – New York: Waxmann, 2014. s. 73–118. ISBN 978-3-8309-3202-4.
- LOZOVIUK, Petr. „Jednou to padne samo.“ K historii etnického soupeření o „nejmenší jazykový ostrov“ meziválečného Československa. *Český lid*. sv. 89, 2002, č. 2. s. 105–124. ISSN 0009-0794.
- LUKAS, Jiří. Odsun německého obyvatelstva z Prahy v roce 1946. *Pražský sborník historický*. sv. 23, 1990. s. 88–117.
- LUMANS, Valdis O. *Himmler's auxiliaries: the Volksdeutsche Mittelstelle and the German national minorities of Europe, 1933–1945*. Chapel Hill: UNC Press 1993. ISBN 0-8078-6564-8.
- LUTHER, Tammo, *Volkstumspolitik des Deutschen Reiches 1933–1938: Die Auslandsdeutschen im Spannungsfeld zwischen Traditionalisten und Nationalsozialisten*. Wiesbaden: Franz Steiner, 2004. ISBN 3-515-08535-1.
- LUTZHÖFT, Hans-Jürgen. *Der Nordische Gedanke in Deutschland 1920–1940*. Stuttgart: Klett, 1971. ISBN 3129054707.
- MADAJCZYK, Czesław. *Generalna Gubernia w planach hitlerowskich*. Warszawa: PNW, 1961.
- MADAJCZYK, Czesław. *Generalny Plan Wschodni: Zbiór dokumentów*. Warszawa: GKBZH, 1990.
- MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0302-0.
- MARŠÁLEK, Pavel. *Pod ochranou hákového kříže: Nacistický okupační režim v českých zemích 1939–1945*. Praha: Auditorium, 2012. ISBN 978-80-87284-20-9.
- MARTÍNEK, Zdeněk. *Archiv obce: Příspěvek k vymezení a charakteristice archivního fondu*. Archivní časopis 49, 1999, zvláštní příloha. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 1999. ISSN 0004-0398.
- MASARYK, Jan. *Volá Londýn*. Praha: Práce, 1946.
- MASON, Timothy W. *Sozialpolitik im Dritten Reich: Arbeiterklasse und Volksgemeinschaft*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1977.
- MENDELOVÁ, Jaroslava – STÁTNÍKOVÁ, Pavla (edd.). *Nové Město pražské 1348–1784*. Praha: Archiv hlavního města Prahy, 1998. ISBN 80-85394-19-7.
- MEZIHORÁK, František. *Olomoučtí Němci po druhé světové válce*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2008. ISBN 978-80-7182-251-6.
- MIKULE, Vladimír. Národnostní menšiny v České republice pohledem českého práva. In: GABAL, Ivan, et al. (edd.). *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999. s. 50–70. ISBN 80-86-103-23-4.
- MIKULKA, Radek. Poválečné vysídlení Němců z okresu Vyškov a několik poznámek k tomu, co předcházelo. *Vyškovský sborník*. sv. 3, 2002. s. 128–172.

- MÍŠKOVÁ, Alena. *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0129-X.
- MLYNÁRIK, Ján. *Tragédie Vitorazska 1945–1953: Poprava v Tušti*. Třeboň: Caprio, 2005. ISBN 80-86434-09-5.
- MÖLLER, Horst – WIRSCHING, Andreas – ZIGLER, Walter (Hrsg.). *Nationalsozialismus in der Region: Beiträge zur regionalen und lokalen Forschung und zum internationalen Vergleich*. München: Oldenbourg, 1996. ISBN 3-486-64500-5.
- MORAVČÍK, Ctibor. *Organizace soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava*. Brno: MU, 1993. ISBN 80-210-0714-1.
- MORRIS, Douglas G. Politics, Ethics, and Natural Law in Early-Twentieth-Century Germany, 1900–50. In: MICHALCZYK, John J. (ed.). *Nazi Law: From Nuremberg to Nuremberg*. London – Oxford – New York – New Delhi – Sydney: Bloomsbury, 2018. s. 11–21. ISBN 978-1350007239.
- MORRISEY, Christof. Ethnic Politics and Scholarly Legitimation: The German Institut für Heimatforschung in Slovakia, 1941–1944. In: HAAR, Ingo – Michael FAHLBUSCH (edd.), *German Scholars and Ethnic Cleansing 1919–1945*. New York – Oxford: Berghahn Books, 2005. s. 100–109. ISBN 1-57181-435-3.
- MUSIL, František. *Osídlování Poorlicka v době předhusitské: Kraj na Tiché Orlici, v povodí Třebovky a Moravské Sázavy*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2002. ISBN 80-86042-64-2.
- NĚMEC, Petr. Germanizační úsilí oberlandrátů na Moravě v letech 1939–1942. *Časopis Matice moravské*. sv. 107, 1988. s. 183–196.
- NĚMEC, Petr. Český národ a nacistická teorie germanizace prostoru. *Český časopis historický*. roč. 88, 1990, č. 4. s. 535–558.
- NĚMEC, Petr. Die Lage der deutschen Nationalität im Protektorat Böhmen und Mähren unter dem Aspekt der "Eindeutschung" dieses Gebiets. *Bohemia*. Bd. 32, Heft 1, 1991. s. 39–59. ISSN 0523-8587.
- NENIČKA, Lubomír. Městská správa v době nacistické okupace: Příčiny a důsledky vzniku Velké Ostravy v roce 1941. *Theatrum historiae*. sv. 16, 2015. s. 231–263. ISSN 1802-2502.
- NIKRMAJER, Leoš. Význam a průběh krajského sjezdu NSDAP v Českých Budějovicích v r. 1939. *Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*. č. 2, 1996. s. 117–121.
- NIKRMAJER, Leoš. Problémy českého a německého školství v jihočeském regionu v období Protektorátu Čechy a Morava. *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*. sv. 3, 2005. s. 111–139.
- NITSCHKE, Asmus. *Die ‚Erbpolizei‘ im Nationalsozialismus: Zur Alltagsgeschichte der Gesundheitsämter im Dritten Reich*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1999. ISBN 978-3-531-13272-3.
- NOAKES, Jeremy. Nationalsozialismus in der Provinz: Kleine und mittlere Städte im Dritten Reich 1933–1945. In: MÖLLER, Horst – WIRSCHING, Andreas – ZIGLER, Walter (Hrsg.). *Nationalsozialismus in der Region: Beiträge zur regionalen und lokalen Forschung und zum internationalen Vergleich*. München: Oldenbourg, 1996. s. 237–252. ISBN 3-486-64500-5.
- NOVOTNÝ, René. Služebna Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS v Pardubicích 1941–1944. *Východočeský sborník historický*. sv. 21, 2012. s. 253–330. ISSN 1213-1733.
- NOVOTNÝ, René. Nacistická národnostní politika na Pardubicku v letech 1939–1945. *Východočeský sborník historický*. sv. 24, 2013. s. 169–217. ISSN 1213-1733.
- NOVOTNÝ, René. Obraz Čechů v německé rasové nauce a nacistické rasové ideologii. *Theatrum historiae*. sv. 13, 2013. s. 167–219. ISSN 1802-2502.
- NOVOTNÝ, René. Zdravotní prohlídky jako nástroj rasové selekce v Protektorátu Čechy a Morava. In: SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla (edd.). *Zdraví a nemoc v dějinách člověka a zvířat*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2014. s. 158–179. ISBN 978-80-87896-09-9.

- NOVOTNÝ, René. Česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, 1941–1945. *Moderní dějiny*. sv. 23, 2015, č. 2. s. 157–220. ISSN 1210-6860.
- NOVOTNÝ, René. Lékařská služba Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS. In: SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla (edd.). *Kapitoly z dějin medicíny, farmacie a veterinárního lékařství*. Brno: TMB, 2015. s. 92–111. ISBN 978-80-87896-17-4.
- NOVOTNÝ, René. Německé zdravotní úřady v Protektorátu Čechy a Morava a jejich úloha v nacistické národnostní politice. In: SLABOTÍNSKÝ, Radek – STÖHROVÁ, Pavla (edd.). *Fragmenty z historie medicíny a veterinárního lékařství*. Brno: TMB, 2016. s. 147–174. ISBN 978-80-87896-31-0.
- NOVOTNÝ, René. Německé kolonie Weska, Gunstendorf a Kleindorf (1780–1946): Případová studie k asimilačním procesům v malých jazykových enklávách. *Východočeský sborník historický*. sv. 33, 2018. s. 79–147. ISSN 1213-1733.
- NOVOTNÝ, René. „Pruští emigranti“: Kladsko-slezské komunity ve východních a středovýchodních Čechách (1763–1946). *Theatrum historiae*, sv. 22, 2018. s. 165–229. ISSN 1802-2502.
- NOVOTNÝ, René. „Řešení české otázky“: Nacistická rasová politika v Protektorátu Čechy a Morava. Praha: EPOCH [2019]. V tisku.
- O'DONNELL, K. Molly – BRIDENTHAL, Renate – REAGIN, Nancy. *The Heimat Abroad: The Boundaries of Germanness*. Ann Arbor: University of Michigan, 2005. ISBN 978-0-472-11491-7.
- PAJER, Jiří. Novokřtěnci na Moravě (Úvodní poznámky k metodice studia). *Slovácko: společensko-vědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí*. roč. 39, 1997 (vyd. 1998). s. 9–23.
- PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh, 1999. ISBN 80-7252-017-2.
- PETRÁŠ, Jiří. Odsun Němců z Českých Budějovic. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOCIAN, Jiří – KOKOŠKA, Stanislav (edd.). *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha: Národní archiv 2005. s. 242–247. ISBN 80-86712-32-X.
- PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha: Karolinum 2009. ISBN 978-80-246-1639-1.
- PETROPOULOS, Jonathan. *Art as Politics in the Third Reich*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1996. ISBN 0-8078-2240-X.
- PLEVZA, Viliam. *Národnostná politika KSČ a česko-slovenské vztahy*. Bratislava: Pravda, 1979.
- POŘÍZKOVÁ, Hana. *Odsun Němců z Prostějovska*. Dipl. práce. Brno: MU, 2010.
- PROCTOR, Robert N. *Rasová hygiena: Lékařství v době nacismu*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1763-5.
- ROTH, Karl Heinz. „Erbbiologische Bestandsaufnahme“ – ein Aspekt „ausmerzender“ Erfassung vor der Entfesselung des Zweiten Weltkrieges. In: ROTH, Karl Heinz (Hrsg.), *Erfassung zur Vernichtung: von der Sozialhygiene zum „Gesetz über Sterbehilfe“*. Berlin, 1984, s. 57–100.
- SALLER, Karl. *Die Rassenlehre des Nationalsozialismus in Wissenschaft und Propaganda*. Darmstadt: Progress Verlag, 1961.
- SCHALLNER, Dieter. Odsun jihlavských Němců. In: JEDLIČKA, Jiří (ed.). *Češi a Němci na Vysočině: Soužití, rozdělení, dialog, spolupráce*. Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, 2014. s. 297–312. ISBN 978-80-87302-22-4.
- SCHEINHAMMER-SCHMID, Ulrich. Die doppelte Deportation: Die Iglauer Sprachinsel und ein SS-„Bildbericht“. In: JEDLIČKA, Jiří (ed.). *Češi a Němci na Vysočině: Soužití, rozdělení, dialog, spolupráce*. Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, 2014, s. 249–271. ISBN 978-80-87302-22-4.
- SCHEINHAMMER-SCHMID, Ulrich (Hg.). *V Jihlavě bylo všechno horší: Proměny česko-německého města před rokem 1945 a po skončení války*. Landsberg/L.: Balaena, 2013. ISBN 978-3-9812661-3-9.

- SCHOENBAUM, David. *Die braune Revolution: Eine Sozialgeschichte des Dritten Reiches*. Köln – Berlin: Kiepenheuer & Witsch, 1989. ISBN 342301590X.
- SLÁDEK, Oldřich. Plán ARLZ a jeho vliv na dochovanost archiválií z období nacistické okupace Československa. *Sborník archivních prací*. roč. 28, č. 2, 1978. s. 356–409.
- SMUTNÁ, Kateřina. *Úřední soud Německý Brod*. Inventář. Zámorsk: SOA Zámorsk, 1971.
- SOBOTA, Emil. *Co to byl protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946.
- STANĚK, Tomáš – ARBURG, Adrian von. Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945), 1. část, Předpoklady a vývoj do konce května 1945. *Soudobé dějiny*. sv. 12, č. 3–4, 2005. s. 465–533. ISSN 1210-7050.
- STANĚK, Tomáš – ARBURG, Adrian von. Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945), 2. část, Československá armáda vytváří „hotové skutečnosti“, vláda je před cizinou legitimizuje. *Soudobé dějiny*. sv. 13, č. 1–2, 2006. s. 13–49. ISSN 1210-7050.
- STANĚK, Tomáš, Německá menšina v českých zemích v letech 1918–1989. In: GABAL, Ivan, et al. (edd.). *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999. s. 97–108. ISBN 80-86-103-23-4.
- STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. Praha: Panevropa, 1993. ISBN 80-85241-29-3
- STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.
- STRIPPEL, Andreas. *NS-Volkstumspolitik und die Neuordnung Europas: rassenpolitische Selektion der Einwandererzentralstelle des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD (1939–1945)*. Paderborn: Schoeningh Ferdinand 2011. ISBN 978-3-657-77170-7.
- ŠERKA, Josef. Německý dům v Moravské Ostravě 1895–1945. *Ostrava: příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*. sv. 21. 2003. s. 399–421. ISSN 0232-0967.
- ŠIMŮNEK, Michal. Ein neues Fach: Die Erb- und Rassenhygiene an der Medizinischen Fakultät der Deutschen Karls-Universität Prag 1939-1945. In: KOSTLÁN, Antonín (Hrsg.). *Wissenschaft in den böhmischen Ländern 1939–1945*. Praha: KLP, 2004. s. 203–340. ISBN 80-86791-20-3.
- ŠIMŮNEK, Michal V. Race, Heredity and Nationality: Children in Bohemia and Moravia, 1939-1945. In: ERICSSON, Kjersti – SIMONSEN, Eva (edd.). *Children of World War II: The Hidden Enemy Legacy*. New York: Berg Publishers, 2005. s. 190-210. ISBN 978-1-84520-207-1.
- ŠIMŮNEK, Michal. Skupina zdravotnictví Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě 1939–1942, I. část – východiska, zřízení, členění. *Dějiny věd a techniky*. roč. 39, 2006, č. 4. s. 233–261. ISSN 0300-4414.
- ŠIMŮNEK, Michal. Skupina zdravotnictví Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě 1939–1942: II. část – obsazení a působnost. *Dějiny věd a techniky*, roč. 41, 2008, č. 1. s. 1–26. ISSN 0300-4414.
- ŠIMŮNEK, Michal. Planung der nationalsozialistischen „Euthanasie“ im Protektorat Böhmen und Mähren im Kontext der Gesundheits- und Bevölkerungspolitik der deutschen Besatzungsbehörden (1939–1942). In: ŠIMŮNEK, Michal – SCHULZE, Dietmar. *Die nationalsozialistische „Euthanasie“ im Reichsgau Sudetenland und Protektorat Böhmen und Mähren 1939–1945*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2008. s. 117–198. ISBN 978-80-86818-76-4.
- ŠIMŮNEK, Michal. Poslední „vůdcovská škola“ nacistické diktatury: Tzv. Nacionálně politický výchovný ústav Čechy (Nationalpolitische Erziehungsanstalt Böhmen) v Kutné Hoře, 1943–1945. *Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, Tomus LI, Fasc. 1, 2011. s. 59-81. ISSN 0323-0562.
- ŠIMŮNEK, Michal. Pro et contra. Debaty o zavedení eugenické sterilizace v Československu, 1933-38. *Speciální pedagogika*. roč. 22, č. 3 (2012). s. 224–240. ISSN 1211-2720.

- ŠIMŮNEK, Michal. Zneplodnění/sterilizace během nacistické okupace v tzv. říšské župě Sudety - přehled, 1938–1945. *Speciální pedagogika*. roč. 24, č. 1, 2014. s. 24–41. ISSN 1211-2720
- ŠIMŮNEK, Michal – HOSSFELD, Uwe. The Avantgarde of the 'Rasse': Nazi 'Racial Biology' at the German Charles University in Prague, 1940–1945. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. Tomus LIV., Fasc. 1., 2014 (2015). s. 55-110. ISSN 0323-0562.
- ŠINDELKA, Jan. *Národnostní politika v ČSSR*. Praha: Orbis, 1975.
- ŠISLER, Stanislav. Německá kolonizace českých zemí v letech 1941–1942. *Český lid*, roč. 71, č. 4, 1984. s. 216–223.
- ŠTOLLEOVÁ, Barbora. *Pod kuratelou Německé říše: zemědělství Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2243-9.
- ŠUSTROVÁ, Radka. Děti a válka: České a německé děti v protektorátu Čechy a Morava. In: BUREŠOVÁ, Jana – HAZDRA, Zdeněk (edd.). *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací*. Praha: ÚSTR, 2010. s. 67–78. ISBN 978-80-87211-38-0.
- ŠUSTROVÁ, Radka. Pro výcvik a ochranu německých dětí! Zřizování táborů KLV na území protektorátu Čechy a Morava. *Securitas imperii*, 18, 2011, č. 1, s. 200-225. ISSN 1804-1612.
- ŠUSTROVÁ, Radka. *Pod ochranou protektorátu: Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě: Politika, každodennost a paměť 1940–1945*. Praha: UK, 2012. ISBN 978-80-7308-424-0.
- ŠUSTROVÁ, Radka. *Sociální politika a nacionalismus v Protektorátu Čechy a Morava*. Disertační práce. Praha: UK, 2018.
- ŠVANDA, Petr. *Odsun Němců ze Žďárska po druhé světové válce*. Dipl. práce. Olomouc: UP, 2017.
- TESCHLER-NICOLA, Maria. Volksdeutsche und Racial Anthropology in Interwar Vienna: The „Marianfeld Project“. In: TURDA, Marius – WEINDLING, Paul J. „Blood and Homeland“: *Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900-1940*. Budapest – New York: Central European University Press, 2007. s. 55–82. ISBN 978-963-7326-77-6.
- TOPINKA, Jiří. Hrdina z 13. září: Četnický strážmistr Antonín Křepela. *Minulosti Berounska: Sborník Státního okresního archivu v Berouně*. sv. 11, 2008. s. 300–326. ISSN 1211-9512.
- UCHYTILOVÁ, Ludmila. Plzeňské školství v meziválečném období. In: SCHUSTER, Radek (ed.). *Teorie a dějiny vědy a techniky: Sborník příspěvků z III. Doktorandské konference. 21. září 2006*. Plzeň: ZČU, 2006. s. 170–184. ISBN 80-7043-526-7.
- VAJSKEBR, Jan. Organizační vývoj německé pořádkové policie na území Protektorátu Čechy a Morava od ukončení vojenské správy po reorganizaci na podzim 1939. *Securitas imperii*. sv. 18/1, 2011. s. 168–198. ISSN 1804-1612.
- VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: ÚSD, 2004. ISBN 80-7285-045-8.
- VELČOVSKÝ, Václav. *Čeština pod hákovým křížem*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3543-9.
- VÍTÁMVÁSOVÁ, Jarka – PERŮTKOVÁ, Marta. Jihlava: Německý národnostní prostor uprostřed Českomoravské vrchoviny. *Jihlavský archivní občasník*. sv. 2, 2009. s. 159–178.
- VLČEK, Lukáš. Němci v Protektorátu Čechy a Morava v prvních měsících okupace. In: BUREŠOVÁ, Jana – HAZDRA, Zdeněk (edd.). *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací*. Praha: ÚSTR, 2010. s. 97–110. ISBN 978-80-87211-38-0.
- VONDRYSOVÁ, Lucie. Životní a pracovní podmínky v pracovních-výchovných táborech pro ženy. In: Kolektiv autorů. „Nepřichází-li práce k Tobě...“: *Různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech*. Praha: Kancelář pro oběti nacismu, 2003. s. 95–103. ISBN 80-239-2505-9.
- VOSSSEN, Johannes. Die Ungleichbehandlung von Menschen nach rassenhygienischen Prinzipien im öffentlichen Gesundheitsdienst des NS-Staates. In: SCHAGEN, Udo – SCHLEIERMACHER, Sabine

(Hrsg.). *Gesundheitsschutz für alle und die Ausgrenzung von Minderheiten: Historische Beiträge zur Aushöhlung eines gesundheitspolitischen Anspruchs*. Berichte und Dokumente zur Zeitgeschichte der Medizin, Bd. 7. Berlin, 2006. s. 19–24. ISSN 1432-3958.

WEGER, Tobias. „Volkstumskampf“ ohne Ende? *Sudetendeutsche Organisationen, 1945–1955*. Frankfurt am Main, 2008.

WELCH, David. *The Third Reich Politics and Propaganda*. London: Routledge, 2002. ISBN 978-0415275088.

WIEDEMANN, Andreas. „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“: *Osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*. Praha: Prostor, 2016. ISBN 978-80-7260-337-4.

WIEDEMANN, Andreas. *Nadace Reinharda Heydricha v Praze 1942–1945*. Praha: Pražská edice, 2004. ISBN 80-86239-08-8.

WILDT, Michael. *Hitler's Volksgemeinschaft and the Dynamics of Racial Exclusion*. New York – Oxford: Berghahn Books, 2012. ISBN 978-1-78238-670-4.

WILDT, Michael. Volksgemeinschaft: A Controversy. In: PENDAS, Devin O. – ROSEMAN, Mark – WETZELL, Richard F. (edd.). *Racial State: Rethinking Nazi Germany*. Washington – Cambridge: Cambridge University Press, 2017. ISBN 978-1-107-16545-8. s. 317–334.

WILHELM, Cornelia. *Bewegung oder Verein? Nationalsozialistische Volkstumspolitik in den USA*. Stuttgart: Franz Steiner, 1998. ISBN 3-515-06805-8.

WIRSCHING, Andreas. Nationalsozialismus in der Region: Tendenzen der Forschung und methodische Probleme. In: MÖLLER, Horst – WIRSCHING, Andreas – ZIGLER, Walter (Hrsg.). *Nationalsozialismus in der Region: Beiträge zur regionalen und lokalen Forschung und zum internationalen Vergleich*. München: Oldenbourg, 1996. s. 25–46. ISBN 3-486-64500-5.

ZADRAŽILOVÁ, Jaroslava. *Ti, kteří zůstali (Odsun Němců z Jihlavska po roce 1945)*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, 2006.

ZAHRA, Tara. *Kidnapped Souls: National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. Ithaca – London: Cornell University Press, 2008. ISBN 978-0-8014-4628-3.

ZAHRA, Tara. Reclaiming Children for the Nation: Germanization, National Ascription and Democracy in the Bohemian Lands, 1900–1945. *Central European History*. Vol. 37, No. 4, 2004, s. 501–543. ISSN 0008-9389.

ZEMÁNKOVÁ, Michaela. Český Vyškov v ohrožení: působení vládního komisaře Karla Mazala (Matzala) na Městském úřadě ve Vyškově v letech 1940–1945. *Vyškovský sborník*. sv. 7, 2010, s. 239–295.

ZRONEK, Josef. *Vývoj soudnictví v našich zemích od poloviny 19. století po současnost*. Dipl. práce. Olomouc: PF UP, 2009.

ZUMR, Jan. Vše, co je opravdu dobré a čisté krve, přivést do Schutzstaffel: Výstavba Allgemeine-SS v Protektorátu Čechy a Morava. *Securitas imperii*, sv. 28/1, 2016, s. 38–59. ISSN 1804-1612.

ŽEMLIČKA, Josef. The Germans and the Implantation of German Law among the Bohemians and Moravians in the Middle Ages. In: BEREND, Nora (ed.) *The expansion of Central Europe in the Middle Ages*. Farnham – Burlington: Ashgate Variorum, 2012. s. 237–270. ISBN 978-1-4094-2245-7.

ŽEMLIČKA, Josef. K charakteristice středověké kolonizace v Čechách. *Československý časopis historický*. roč. 26 [76], č. 1, 1978, s. 58–81.

ŽEMLIČKA, Josef. *Počátky Čech královských 1198–1253: Proměna státu a společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-140-9.